

DACO-SLAVA

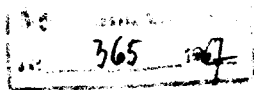
G. Reichenkron, în articolul intitulat *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik (Zeitschrift für slavische Philologie, 1940, vol. XVII, fasc. 1)*, pune din nou pe tapet problema graiului slav vorbit în Dacia de populația slavă care a dispărut românizându-se. Elementele slave cărora le-a găsit un caracter specific „daco-slav“ pot fi însă explicate sau prin bulgară sau prin română.¹⁾

Citind studiul lui Max Vasmer intitulat *Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941 (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1941, philosophisch-historische Klasse, Nr. 12)*, mi-am zis că, aplicând aceeași metodă cercetării toponimicelor slave din Transilvania, s'ar putea deduce care au fost principalele trăsături ale graiului slav vorbit la noi.

Să expunem întâi pe scurt rezultatele la care a ajuns Vasmer :

Slavistul german a studiat pe baza numelor geografice urmele populației slave pătrunse în Grecia în cursul Evului Mediu. Se știe că o sumedenie de știri istorice vorbesc despre năvălirile slave în Grecia medievală în cursul secolelor VI și VII (p. 11 sq.) Așezările slave pe pământ grecesc au fost atât de importante, încât în sec. VIII Peloponezul a putut fi numit „Slavinia terra“ (p. 15). E cunoscută teoria exagerată a lui Fallmerayer despre dispariția completă a neamului Elinilor în Europa și înlocuirea lor prin Slavi și Albanezi grecizați (p. 1

1) V. și A. Rosetti, *Bulletin linguistique*, IX, 96 sq.

sq.). E adevărat că în regiunile mai îndepărtate de țărmul mării, mai cu seamă de cel răsăritean (p. 317), Slavii s'au putut așeza în mase compacte, după cum arată marele număr de numiri geografice slave, dar orașele mai mari și cetățile — chiar mai neînsemnate — nu le-au putut cuceri niciodată. Din aceste localități, de pe țărmul răsăritean înspre interior (p. 324, 325), începe regrecizarea Eladei, în urma expedițiilor armatelor bizantine împotriva Slavilor din Pelopones și Elada dela sfârșitul veacului VIII și în cursul veacului al IX (p. 15 sq.) și mai cu seamă în urma creștinării Slavilor care s'a întâmplat în sec. IX (p. 17). Din pricina superiorității covârșitoare a culturii greco-bizantine față de aceea destul de primitivă a Slavilor, influența slavă asupra limbii neogrecești e foarte slabă (p. 325).

Studiul celor aproape 3000 de numiri geografice slave din Grecia confirmă cele ce știm din datele istorice. Foarte importantă e constatarea ce se degajează din aspectul arhaic al toponimicelor slave din părțile sudice ale Greciei, că regrecizarea trebuie să se fi făcut în acele regiuni foarte de timpuriu (p. 325). Nume ca Γαρδίκιν (287 sq.), Σαλμενίκον (p. 279 sq., 287 sq.), Ἀβαρῖνον (p. 267, 279), Μαγούλα (p. 277), etc. (< slav. *Gordikŭ, *Solmŭnikŭ, *Avorinŭ, *Mogyla) au un aspect fonic mai arhaic decât cel paleoslav. adică acela al limbii fraților Chiril și Metodie din a doua jumătate a sec. IX: *or*, *ol* nu prezintă metateza *ra*, *la* (*gradicŭ*, *slama*); *a* inițial nu era preiotat (*javorŭ* dar Ἀβαρῖνον); *o* era atât de deschis încât a fost auzit ca *a* (Μαγούλα < *Mogyla, Ἀβαρῖνον < *Avorinŭ); a treia palatalizare a guturalelor încă nu s'a terminat (Γαρδίκιν < *Gordikŭ, paleoslav. *gradicŭ*), etc. (p. 318). În aceste regiuni Slavii trebuie să fi fost greциzați în cursul secolului al IX-lea, ba chiar al VIII-lea. Cu cât înaintăm mai spre Nord, cu atât fonetismul slav e mai nou, deoarece aci Slavii s'au menținut mai mult timp (de ex. în Epir) (p. 318, 319).

Limba Slavilor din Grecia era foarte aproape înrudită cu cea bulgară. Lipsa tratamentului lui *o* ca *u*, tratamentul *št*, *žd* al lui *tŭ*, *dŭ*, locul accentului în unele cuvinte, deosebirea celor două ieruri (în sârbo-croată vocalele reduse, ierurile, *i* și

ă, se confundă), lipsa preiotării lui *e* inițial, tratamentul lui *ē* ca *ea* (Μπριᾶζα <slav. *Brěza), lipsa lui *l* epentetic, lipsa toponimicelor cu sufixul *-ici* sunt dovezi sigure că Slavii din Grecia nu vorbeau un graiu sârbo-croat, ci unul bulgar (p. 322 sq.).

Toponimicele slave din Grecia ne amintesc la tot pasul toponimia de origine slavă dela noi. E păcat că Vasmer nu s'a servit de cercetările lui Iorgu Iordan¹⁾ asupra toponimiei noastre; ar fi găsit atâtea analogii care i-ar fi ușurat s'au i-ar fi confirmat multe din explicațiile date.

Lucrurile s'au petrecut la fel la noi ca și în Grecia. După o slavizare intensă a țării (sec. VI—VII) — la noi în mai mare măsură ca în Grecia —, a urmat reromanizarea ei, întâmplată mai târziu decât regrecizarea Greciei.

Deoarece comparația toponimicelor slave din Grecia cu acelea de pe toată întinderea teritoriului dacoromân ar cere prea mult timp, mă mărginesc numai la acelea din Transilvania.

Cu toate că așezările slave datează și în Transilvania din sec. VI și VII, numirile geografice slave de aci nu prezintă trăsături fonetice așa de arhaice ca cele din Grecia. Motivul este că la noi Slavii au fost desnaționalizați mult mai târziu, prin sec. X, XI. Totuși românizarea Slavilor s'a întâmplat în Transilvania, de altfel ca în alte regiuni dacoromâne, înaintea denazalizării vocalelor nazale slave. Și la noi, ca în Grecia, avem toponimice ca *Glâmboaca* (jud. Sibiu)²⁾, *Glâmboca* (jud. Severin) <slav. **Glōboka* (slav. *glōbokŭ* „adânc“), cf. Γκλαμπασίνου χωράφι <slav. *Glōbočino* (Vasmer, p. 27), *Glimboșeni* (părau în jud. Hunedoara³⁾) <slav. **Glōbočane*, cf. Γλουμ-

¹⁾ Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn-Leipzig, 1924-26.

²⁾ V. Walther Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, *Balkan-Archiv*, II, 58. Forma adevărată românească e *Glâmboaca*, nu *Glimboaca* cum scrie Scheiner, v. Moldovan-Togan, *Dictionarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, 104. Pentru toponimice ca *Glâmbocul*, *Glimboaca*, *Glimbocata*, *Glimbocelul* din alte regiuni dacoromâne v. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 228.

³⁾ V. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, 64, 68. Densusianu compară forma românească cu forma sârbească *Gl̩bočani* (p. 68).

πουτσάριον (Vasmer, p. 29), *Luncăvița* (jud. Severin) < slav. **Łekavica* (slav. **lĕkavŭ* „cu cotituri“), cf. *Luncavița* (Tulcea), Λαγγαβίτσα (Vasmer, p. 92). *Lindina*¹⁾ (jud. Hunedoara) < slav. **Łędina* (slav. *lędina* „pământ nelucrat, țelină“), cf. Λεντίνη, Λιαντίνα (Vasmer, p. 83, 169, 275).

Nu se găsesc corespondente în Grecia pentru toponimicele *Indol* (jud. Turda) < slav. *Jĕdolŭ* (plslav. *ĕdolŭ*, *ĕdolŭ*, *jĕdolŭ*, *jĕdolŭ*)²⁾ „vallis“, s.-cr. *ūdolina* „Tiefebene, Grund“, *ūdölje* „Talkessel, Grund“, rus. *judól'*, *judólie* „vale“, cf. toponimicul bulgar *Jündol*,³⁾ *Gâmbuț* (Alba) (ung. *Gambucz*, rivus.

1) Oficial *Lingina*. Grupul *gi* din forma oficială *Lingina* redă africată *dž* la care a ajuns un *d* urmat de *e*, *i* în regiunile sud-vestice ale teritoriului dacoromân, v. I. Popovici, *Rumänische Dialecte*, I, Halle a. d. S., 1905, 13, 26. Forma veche, dinaintea palatalizării lui *d*, era deci *Lindina*. V. și O. Densusianu, *op. cit.*, p. 33, notă.

2) Despre proteza unui *ĭ* înaintea unui *ĕ* inițial v. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1: 29, 124; cf. și Načov în *Jagić-Festschrift*, 493.

3) V. St. Mladenov, *Etymologisches aus einer Kurzgefassten Geschichte der bulg. Sprache* (extras din *Spisanie na bŭlg. Akademija na naukite*, XLIII), p. 109; Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manulneudruck), Heidelberg, 1927, 223 [141].

Weigand în *Balkan-Archiv*, I, 21, derivă toponimicul *Indol* (forma oficială ungurească era, la 1310, *Indol*, mai târziu *Indal*) dela numele de persoană ungurească *Indali* care apare la 1451 și de atunci e des amintit. Weigand și-a luat informațiile din Csánki (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V., 781) care, la fiecare comitat, după localități, înșiră familiile proprietarilor acestor localități. De obicei numele acestor proprietari nobili e derivat din numele localității la care se adaugă sufixul *-i*: *Peterd-i*, *Iklód-i*, *Hunyad-i*, *Bogáti*, *Szebeni*, etc. La fel și *Indal-i*. Românește s'ar traduce *Indali* cu *Indoleanu*. Weigand, care avea foarte slabe cunoștințe de limba maghiară, nu și-a dat seamă că numele de persoană e derivat din cel toponimic și nu invers.

Jĕdolŭ, *Jĕdolŭ* ar fi dat ungurește **Jondal* sau **Jandal* (cf. *đĕbovo* > *Dombó*, *lĕka* > *Lanka*), pe când în elementele slave ale limbii române iusul mare (*ĕ*) e reprezentat prin *un* (*lĕka* > *luncă*) și prin *în* (*krogŭ* > *crâng*). Un *ĭ* precedat de un sunet palatal nu e posibil în limba română, ci în locul lui apare *i* (*Christianus* > *creștin*, *filianus* > **fil'in* > *fin*, *fin*, slav. *pajĕkŭ* > *paing*, v. A. Procopovici, DR., IV, 48). În felul acesta forma *Indol* poate fi numai românească (dintr'un bulg. **ĭándol*, iar acesta dela *jĕdolŭ*, scris și *ĕdolŭ*, formă rezultată din schimbul iusurilor în medio-bulgară și

villa, mons *Gumbuch*, a. 1303) < slav. **Gǫbovič* (plsl. *goba* „burete“¹⁾), cf. sloven. *Gobnik*²⁾, bulg. *Găbene*, *Găbencitě*³⁾. La toponimicele de mai sus care au fost date cu siguranță de Slavi pe timpul simbiozei slavo-române în Transilvania dinaintea de sec. XII, nu pot fi numărate nume geografice ca *Dumbrava* (Arad și Mureș), *Dumbrăvani* (Bihor), *Dumbrăvița* (Arad, Hunedoara, Satu-Mare, Bihor : două sate), cf. slav. *dǫbrava*, *dǫbravica*⁴⁾, *Lunca* (Bihor : două sate, Hunedoara : patru sate, Târnava-Mică, Turda : două sate, Năsăud : două sate, Maramureș : două sate, Ciuc : trei sate), *Luncani* (Hunedoara), *Luncșoara* (Bihor și Hunedoara), *Luncoiu* (Hunedoara : două sate), cf. slav. *lǫka*,⁵⁾ *Grind* (Hunedoara, Turda : două sate), cf. slav. *Grědŭ*,⁶⁾ *Hălânga* (câmp lângă satul Poieni, Hunedoara)⁷⁾, *Halunga*⁸⁾ (parte de hotar, comuna Petrești, Alba), cf. toponimicele sârbești *Aluga*, *Haluge*⁹⁾ (sârb. *hăluga* „buruiene; răpă; pădure deasă“, plsl. *chaloga* „saepes“), *Mândra* (Alba și Făgăraș), cf. slav. *mǫdrŭ* (Vasmer, 148, 175 : Μουνδράζ,

pronunțată *îndol*, v. Mladenov, *op. cit.*, 124 și Načov, *loc. cit.*, 493; cf. forma *jedolŭ* în Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v. *ǫdolŭ*).

Gustav Kisch (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1929, 130) explică pe *Indol* ca fiind un compus dintr'un element unguresc, *in* = *în* „Kuh“ și unul slav *dolŭ* „Tal“. Deci *In-dol* „Kuhtal“, ca *In-asszó* = *Ünő-asszó* „Kuhbach“. Un alt exemplu analog de formație hibridă slavo-maghiară nu cunosc și nici nu cred că există.

¹⁾ Pentru terminațiunea *-uŭ* cf. *Căpitanuŭ* (sat românesc din regiunea Vidinului) < bulg. *Kapitanovci* (v. *Dictionnaire des localités dans le royaume de Bulgarie*, Sofia, 1924, 113). Kniezsa (István Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Budapest 1938, p. 10, 153), pleacă dela prototipul slav **Gǫbici*.

²⁾ Miklosich, *op. cit.*, 242 [160].

³⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 109.

⁴⁾ Cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 231 : Δομπράβα, p. 171 : Νομπρεβίτσα.

⁵⁾ Cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 63, 76, 112, 175, 193, 219 : Λογκᾶ, Λάγγα, Λαγκᾶ.

⁶⁾ Cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 30, 275 : Γρεντά.

⁷⁾ V. Densusianu, *op. cit.*, 68.

⁸⁾ Comunicat de G. Giuglea.

⁹⁾ V. Rečnik *Mesta*, Beograd, 1925, partea II, 4, 433

Μοῦντρος). Aceste nume au putut fi date și de Români, deoarece *dumbravă*, *dumbrăviță*, *luncă*, *grind*, *halângă*¹⁾, *mândră* sunt cuvinte românești de origine slavă.²⁾

Să încercăm și noi să stabilim, pe baza toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania, cărui grup de graiuri aparține graiul Slavilor din această provincie. Încercarea aceasta au făcut-o și alții înaintea noastră. Astfel Weigand în *Balkan-Archiv*, I, 27, găsește că numele de sate din Munții Apuseni *Vârtoș*, *Bârlești*, *Valea Bârnei*, *Lunca*, *Grind* arată fonetism bulgăresc și nu sârbesc. El crede că împrejurarea aceasta ar dovedi că a trebuit să existe un contact intens între Moți și Mocani de o parte și Bulgari de alta.

Dar *vârtoș*, *luncă*, *grind* sunt apelative generale românești.³⁾ *Bârlești* e un derivat românesc dela numele de persoană *Bârlea*, iar *Valea Bârnei* trebuie citit *Valea Barnei*⁴⁾, adică valea unei persoane numite *Barna* (<ung. nume de persoană *Barna*, adj. *barna* „brunet“) ⁵⁾. Din toate toponimicele pe care Weigand le numește „bulgarische Ortsnamen“ (*Balkan-Archiv*, I, 26-27), niciunul n'are un fonetism care să fie numai bulgăresc.

Weigand (*Jahresbericht*, XXVI—XXIX, 71) găsește că și în Banat toponimia e de origine bulgară.

Scheiner (*Balkan-Archiv*, II, 10) e mai circumspect. Cu toate că în cursul lucrării numește bulgară limba Slavilor care au dat numele geografice slave din partea centrală a Transilvaniei de Sud, în introducere întrebuințează termenul general de „slav“. Singur toponimicul *Gușterița* îl consideră „ausgesprochen bulgarisch“. De ce? Și în sârbo-croată „guș-

¹⁾ V. DA., s. v.

²⁾ Și în Grecia numele geografice *Λαγκάδα*, *Λαγκάδι*, etc. au fost date, după Vasmer (p. 311), de Greci, nu de Slavi.

³⁾ Însuși Weigand, pe aceeași pagină, spune că nume ca *Lunca*, *Grind*, *Poiana*, *Pripor* nu pot fi socotite ca date de Slavi, „da sie auch im Rum. als Lehnwörter üblich sind“.

⁴⁾ V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 146.

⁵⁾ Traducerea germană nu e deci „Balkental“, ci „Barnas Tal“.

terul" e numit *gušterica*¹⁾, iar pe teritoriul sârbo-croat sunt mai multe sate cu numele *Gušterica*.

János Melich (*A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest, 1925, p. 272) consideră graiul Slavilor din Ardeal din sec. IX—X drept străbunul din sec. IX al graiului bulgar apusean și al graiului sârbesc răsăritean de astăzi.²⁾

István Kniezsa (*op. cit.*, 87) nu găsește niciun toponimic slav din Transilvania cu caractere bulgărești indubitabile. În altă parte a lucrării sale (p. 55), explică în felul următor de ce n'ar putea fi trase concluzii din toponimicele slave din Ungaria asupra apartinerii Slavilor care au trăit odinioară aici: „Der Grund liegt einerseits darin, dasz der Unterschied in der Lautlehre der slawischen Sprachen im X.—XI. Jh., abgesehen von einigen Eigenheiten, sehr gering war, andererseits aber, dasz die ungarische Lautentwicklung selbst diese Unterschiede vollständig verwischte“. Desvoltarea fonetică a limbii române, din sec. X până azi, a fost însă neînsemnată. De aceea forma românească a toponimicelor slave din Ardeal a păstrat mult mai bine forma veche a acestora decât forma ungurească. Toponimicele românești au fost însă totdeauna neglijate de cercetătorii unguri, iar dacă s'au servit de ele, au făcut-o fără a cunoaște indeajuns fonetica istorică a limbii române și fără a căuta să cunoască forma autentică populară a toponimicelor.³⁾

¹⁾ Scheiner a învățat că bulgara e caracterizată prin grupul *št*, pe când sârbo-croata are *ć*. Dar aceasta e valabil numai dacă *št* derivă din *t+š* sau *kli*. În s.-cr. și bulg. *gušter*, *-št*- are la bază un *-sk*-, v. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.*, s. v. *aščerŭ*, *guščerŭ*.

²⁾ Melich (*ibid.*) presupune, fără absolut niciun motiv, că Slavii pe care i-au găsit Ungurii în Ardeal în sec. IX—X au venit din Peninsula Balcanică. Se știe că așezarea definitivă a Slavilor în Peninsula Balcanică s'a întâmplat în a doua jumătate a sec. VII. De ce, după scurgerea unui secol numai, să fi făcut drumul întors, spre Nord?

³⁾ Kniezsa transcrie adeseori greșit toponimicele românești: *Gaveșdia* în loc de *Găvojdia* (*op. cit.*, p. 34, nota 73); *Cărășău* în loc de *Carașova* (p. 35); *Glogovaț* în loc de *Glogovăț* (p. 81, nota 83), etc. Natural că explicația acestor forme stălcite nu poate fi cea adevărată: Pe *Găvojdia* îl explică din *Kövesd* nu din slav. *gvozďu* „pădure“; pe *Cărășău* îl considera

Toponimicele ¹⁾ pe care le vom studia în paginile următoare le consider ca fiind vechi, dinainte de desnaționalizarea Slavilor din Transilvania. Deoarece documentele emantate în sec. XII—XIII din cancelaria regilor Ungariei nu vorbesc despre Slavi în aceste părți, trebuie să presupunem că procesul de desnaționalizare a Slavilor a fost încheiat în aceste secole. Câte un toponimic din cele tratate aici a apărut foarte târziu în documente, de ex. numele satului *Glâmboaca* (Sibiu). Aceasta însă nu însemnează că toponimicul n'a existat și mai înainte. Nu exista ca nume de sat și astfel nu-l amintesc documentele, ci exista numai ca numele unei părți din moșia satului, al unei văi, al unui deal. Forma feminină de adjectiv, slav. *globoka* „adâncă“, a însemnat cu siguranță o vale, un pârâu (cf. toponimicele *Adâncă*, *Adâncul*) și numai pe urmă numele a trecut asupra satului întemeiat pe vale sau lângă pârâu. Românii n'au putut boteza o vale *Glâmboaca*, deoarece acest adjectiv nu-l au în limba lor. Numele acesta, chiar dacă ar fi atestat abia din sec. XIX în Transilvania, a trebuit să existe de pe timpul Slavilor, dinainte de sec. XII.²⁾

Numai în cazul când la baza toponimicelor slave stau apelative românești de origine slavă, numai atunci putem presupune că numele a fost dat de Români și că deci poate fi foarte nou (dar poate fi și foarte vechiu). Astfel toponimicele formate dela cuvinte comune de origine slavă ca *grădiște*, *ponor*, *săliște* (*seliște*), *grind*, *prisacă* (*presacă*), *luncă*, *dumbravă*, *zăvoiu*, *poiană*, *prelucă*, *izvor*, *obârșie*, *ostrov*, *deal*, *movilă*, *stâncă*, *izlaz*, *livadă*, *bogat*, *breb*, *boz*, *laz*, *leasă*, *mălin*, *halângă*, *topliță*, *peșteră*, *pleașă*, *răstoacă*, *rudă*, *rogoz*, *slatină*, *strajă*, *trestie*, *țelină*, *var*, *vidră*, *zimbru*, *bahnă*, *baie*, *ocnă*, *bivol*,

imprumutat din ungurește (dar *Carașova* < slav. *Karaševo*); forma *Glogovaț* o crede sârbească recentă (dar *Glogovaț* < vechiu *Glogoveț* < bulg. *Glogovec*).

¹⁾ Vom lua în considerare nu numai toponimicele din Transilvania propriu zisă, ci și cele din regiunile românești situate la apus de această provincie: Banat, Crișana, Sălaș, Maramureș.

²⁾ Kniezsa (*op. cit.* 128, nota 25) crede că poate considera toponimicele *Glâmboaca* (Severin, Sibiu) mai recente bazându-se pe faptul că apar relativ târziu în documente.

*râmnic, rovină, varniță, vârtop (hârtop)*¹⁾, etc. au putut fi date de Români²⁾, deci nu le vom întrebuița în expunerea noastră.

Vom examina în cele ce urmează reflexul următoarelor

¹⁾ Printre toponimicele românești de origine slavă înșirate de Rosetti (*Ist. l. rom.* III, 103 sq.), o bună parte există ca substantive și adjective în limba română, deci au fost date de sigur de Români, de ex.: *Baba, Bahna, Baia, Belciug, Bivol, Grindul, Grinzi, Ocna, Ocița, Ocleanca, Pleașa, Râmnic, Stolnici, Stolniceni, Varnița, Vârtop, Vârtoapele, Vârtoful, Vidra*. Acestea nu sunt toponimice slave, ci românești. De asemenea, cu toate că însuși Rosetti explică un toponimic ca de ex. *Crăiești* ca derivând dela numele de persoană *Craiu* (*op. cit.*, III, 103), totuși strecoară în lista toponimicelor slave toponimice în *-ești* ca: *Cernătești* (dela numele de persoană *Cernat*), *Dobrești* (dela *Dobre*), *Ludești* (dela *Ludu*), *Smârdești* (dela *Smârdea*), *Vălcănești* (dela *Vălcăni*). Toponimicul *Dobrești* e tot așa de românesc ca de ex. toponimicul *București* (dela *Bucur*), *Albești* (dela *Albu*) sau *Fărcașești* (dela *Fărcaș* < ung. *Farkas*: *farkas* „lup“). În sfârșit *Brat, Breaz, Cărn, Dobra, Jaleș, Ludu, Mislea, Mladin, Novac, Novaci, Vălcana* sunt și ele toponimice românești care la origine au fost nume de persoane (aproape toate le găsim la Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936). Al. Rosetti a luat exemplele din articolul lui At. T. Iliev, *Românska toponimiija ot slavjano-bălgarski proizhod* (în *Sbornik na Bălgarskata Akademija na naukite*, kniga XVII—1925) care e o simplă înșirare neștiințifică de toponimice românești având o oarecare asemănare cu toponimice slave sau bulgărești. Iată câteva exemple: rom. *Dunarea* (sic), *Dunărița, Dunăroaie* (sic) — plsl. *Dunavŭ*, bulg. *Dunav*; *Crunt* (sic) — plsl. *krŭtŭ*; *Costea, Costeni, Costeasca, Costești, Costinești*, etc. — plsl. *koštŭ* „os“; *Cot, Cotul, Cotoiu, Cotenești, Cotești, Coteasca, Cotoroaie*, etc. — plsl. *koťuka* „pisică“; *Copaciu, Copaci, Copacel* (sic), *Copacești* (sic), *Copacioasa* (sic), etc. — plsl. *kopači* „lucrător la vie“; *Bucur, Bucura, Bucureasa, București, Bucuroaie, Bucuroasa* — bulg. *Bukurovo*, etc., *Malaia* (sic), *Mălăiești, Malai* (sic), etc. — plsl. *malŭ* „mic“; etc. etc. Din toate toponimicele înșirate de Iliev, poate numai 10% au fost date de „Slavo-bulgari“. Restul sunt toponimice românești.

²⁾ Kniezsa (*loc. cit.*) crede că, în cazul lui *Glâmboaca*, „vielleicht haben wir auch hier mit einem aus der alten Heimat mitgebrachten ON zu tun (wie z. B. auch bei *Sohodol, Săliște* usw.). Care sunt motivele care îl fac pe Kniezsa să presupună că toponimicele *Sohodol, Săliște* au fost aduse de Români din vechea lor patrie, adică din Peninsula Balcanică? Despre *Săliștea* din jud. Sibiu, Scheiner (*Balkan-Archiv*, II, 8) spune că Românii au luat-o dela Slavi înainte de românizare. Mai de grabă se poate spune lucrul acesta despre *Sohodol*, căci *Săliște* există ca apelativ în limba română

foneme sau grupuri de foneme protoslave: 1) *or*, *ol*, *er*, 2) *rŭ*, *rĭ*, 3) *lŭ*, *lĭ*, 4) *y*, 5) *šč*, 6) *o*, *e*, 7) *d*, *t+i*, *k*, *t*, 8) *-s(ŭ)č-*, 9) *č*, 10) *ŭ*, *i*, 11) *črŭ(i)*, 12) sufixul *-ov-*, 13) sufixul *-in-*, 14) sufixul *-ici* în toponimicele slave din Transilvania.

1. Grupurilor tautosilabice *or*, *ol*, *er*¹⁾ protoslave le corespund în toponimicele slave ardelenesti, *ra*, *la*, *rea*: *Bălgrad*²⁾ „Alba-Iulia“ <slav. **Bělŭgradŭ*, cf. Μπελεγκράδ:α (Vasmer, 170) *Moigrad* (Sălaj) <slav. **Mojŭgradŭ*³⁾, *Bran* (Braşov), *Branu* (munte lângă Clopotiva, deal lângă Crivadia, câmp lângă Grădişte, jud. Hunedoara, v. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, 63, 68) <slav. **Branĭ* (plsl. *branĭ* „luptă“, s.-cr. *brân* „luptă, apărare“), *Gladna* (Severin: două sate) <slav. **Gladĭna* (plsl. *gladĭnŭ* „flămând“, cf. toponimicul sârbesc *Gladna*)⁴⁾, *Breaza* (Făgăraş) <slav. **Brĕza* (plsl. *brĕza* „mesteacăn“) ⁵⁾, *Breazova* (Hunedoara, Severin, Caraş) <slav. **Brĕzova*, *Obreja* (Severin, Alba) <slav. **Obrĕžije* (plsl. *obrĕžije* „littus“) (în BA⁶⁾, II, 102 greşit *Obragea* [Alba]; localnicii pronunţă *Obrĕja*, comunicat de Ion Breazu; v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 156). Tratatamentul *ra*, *la*, *rĕ* al diftongilor protoslavi *or*, *ol*, *er* se ştie că e slav meridional.⁷⁾ E adevărat că *ra*, *la* sunt şi slovace (şi cehe), dar *-rea-* din toponimicele româneşti poate fi numai slav de Sud, şi anume bulgăresc. Am putea considera slovace toponimicele de mai sus numai dacă, în loc de *-grad*, *Gladna*, am avea **-hrad*, **Hladna*, căci velara protoslavă *g* a devenit în cehă şi slovacă *h*: ceh. şi slovac. *hrad* „cetate“, *hlad* „foame“. Trecerea *g* > *h* în graiurile cehe şi slovace apare în scris pe la mijlocul sec. XIII, ceea ce însemnează că în realitate ea s'a întâmplat mai de-

¹⁾ N'am găsit niciun caz prezentând un *el* tautosilabic.

²⁾ V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 5, 15; Drăganu, *Românii în veac. IX–XIV*, 505 sq. E foarte obişnuită pronunţarea *Bălgărad*, v. *Anuarul Arhivei de Folklor*, V, 113.

³⁾ Despre *Moigrad*, v. Drăganu, *op. cit.*, 419.

⁴⁾ V. *Rečnik Mesta*, II, 84. Acest toponimic n'are nimic comun cu numele ducelui Glad, v. Drăganu, *op. cit.*, 227.

⁵⁾ Cf. Vasmer, *ibid.*, 26, 203: Βριάζα, Μπριάζα, Βρυάζα.

⁶⁾ BA. = *Balkan-Archiv*.

⁷⁾ V. Vasmer, *op. cit.*, 287 sq.

timpuriu, prin sec. XII.¹⁾ Prin urmare, chiar dacă vor fi fost legături între Slavii din regiunile transilvănene și strămoșii Slovacilor, ceea ce e foarte cu putință²⁾, și inovația $g > h$ ar fi început să se propage spre Sud-Est, ea ar fi sosit în aceste părți prea târziu, după desnaționalizarea Slavilor.

2. Tratatamentul lui r silabic în toponimicele slave din Transilvania e slav meridional. Într'adevăr *âr* românesc, care îi corespunde, s'a dezvoltat dintr'un r silabic³⁾. Iată câteva exemple: *Bârza* (Severin) < slav. **Brŭza*⁴⁾ (*brŭzŭ* „repede“), *Bârzava* (sat în jud. Arad, râu în jud. Caraș) < slav. **Brŭzava*, *Gârbova* (2 sate în jud. Alba, Sibiu; ung. *Orbó*) < slav. **Vrŭbovo* (contaminat cu **Grŭbovo*)⁵⁾, *Gârbovița* (Alba) (ung. *Orbó*) < slav. **Vrŭbovo* (contaminat cu **Grŭbovo*) + *ița*, *Gârliște* (Caraș) < slav. *Grŭliște*⁶⁾, *Târnavă* (două sate în jud. Hunedoara, râurile Târnavă), *Târnavița* (Arad, Hunedoara) < slav. **Trŭnava*, cf. bulg. *Târnavă*⁷⁾, sârb. *Trnava*⁸⁾. *Târnova* (Arad, Caraș) < slav. **Trŭnovo*, cf. bulg. *Târново*⁹⁾, sârb. *Trnova*¹⁰⁾, Τέρνοβα (Vasmer, 76,84), Τούρναβόν (Vasmer, 98), Τέρναβος (Vasmer, 102), Τρίνοβον (Vasmer, 108), Τύρνοβον (Vasmer, 196, 233), etc.

3. Și tratamentul lui l silabic e slav meridional. Întocmai cum unui r slav îi corespunde un *âr* românesc, deasemenea unui l silabic slav îi corespunde un *âl*. Iată câteva exemple: *Vulcan* (sate în jud. Hunedoara și Brașov, munte în jud. Hunedoara între Abrud și Brad)¹¹⁾, pronunțat *Vâlcan* < slav. **Vlŭkanŭ*, cf.

¹⁾ V. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 360–361.

²⁾ V. E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*. (Transilvania, anul 73, Nr. 2–3).

³⁾ V. Procopovici, DR., IX, 85 sq.; Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 277; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 63.

⁴⁾ V. Miklosich, *op. cit.*, 231 [149].

⁵⁾ *Ibid.*, 250 [168]; Scheiner, BA., III, 150.

⁶⁾ V. Miklosich, *loc. cit.*

⁷⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 9, 17, 58.

⁸⁾ *Rečnik Mesta*, II, 422.

⁹⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 69, 85.

¹⁰⁾ *Rečnik Mesta*, II, 423.

¹¹⁾ V. Kisch, *op. cit.*, 139. Grafia *Vulcan* imită pe cea ungurească și austriacă *Vulkán*, în care *â* românesc e redat prin *u*, cf. *Mundra* < *Mân-*

sârb. *Vukanovići*¹⁾, *Vilșea* (părău lângă satul Răchitova, jud. Hunedoara) < slav. **Vlŭče*, cf. bulg. *Vălčovci*²⁾, *Vâlcea* (județ în Oltenia)³⁾, *Dalboșeț* (Caraș), pronunțat *Dilboșeț* < slav. **Dlŭbočiči*. Deoarece într'o epocă mai veche toate graiurile sârbo-croate aveau *l* silabic în loc de *u* de mai târziu, nu putem stabili dacă *âl* românesc din toponimicele de mai sus, cu excepția lui *Dilboșeț*⁴⁾, e o trăsătură bulgară sau sârbo-croată. Singur toponimicul *Vucova* (Timiș-Torontal) e incontestabil sârbesc < sârb. **Vukovo*⁵⁾ < **Vlŭkovo*.

4. Ca în împrumuturile slave obișnuite din limba română, și în toponimicele de origine slavă din Ardeal *y* e redat prin *i* ca în limbile slave de Sud: *Bistra* (sat în jud. Turda, râuri în jud. Severin, Alba, Bihor, etc.) < slav. **Bystra* (plsl. *bystrŭ* „repede, limpede“), cf. Μπουστρι (Vasmer, 73), *Bistrița* (oraș, râu în jud. Năsăud), *Bistricioara* (râu în jud. Năsăud) < slav. **Bystrica*⁶⁾, cf. Бистрица (Vasmer, 103, 111), *Ribița* (Hunedoara), *Ribițioara* (Hunedoara) < slav. **Rybica* (plsl. *ryba* „pește“) ⁷⁾.

5. Reflexul protoslavului *šč* < *sk*+*ĭ* sau vocală anterioară (*e*, *i*, *ĭ*, *ě*) în toponimicele slave ardelenesti este *șt*. Multe din toponimicele prezentând pe *șt* pot avea la bază apelative românești de origine slavă (*grădiște*, *săliște*). Nu sunt apelative românești *Pocioveliște* (Bihor) < slav. **Počivalište*, cf. *Počová-*

dra, *Mutnik* < *Mătnic*, *Vultor* < *Văltori*. Forma *Vulcan* a fost foarte ușor adoptată de intelectualii români, deoarece s'a crezut că e numele antic al zeului *Vulcanus* păstrat până astăzi.

¹⁾ *Rečnik Mesta*, II, 77.

²⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 81.

³⁾ *Vâlcan* și *Vâlcea* sunt nume de persoane obișnuite la Români. Prin urmare toponimicele de mai sus au fost probabil date de Români.

⁴⁾ V. DR., VIII, 177. Ca cele mai multe toponimice slave din Valea Almăjului (jud. Caraș), și forma *Dilboșeț* e de origine sârbească prezentând trei trăsături arhaice: *l* silabic în loc de *u*, *ă* în loc de *a* < *ĭ* și accentul pe silaba finală.

⁵⁾ V. *Rečnik Mesta*, II, 78.

⁶⁾ V. Drăganu, *Rom. in v. IX-XIV*, 469 sq.

⁷⁾ V. Miklosich, *op. cit.*, 310 [228].

liște (Gorj, Ilfov, Vâlcea)¹⁾ (plsl. *počivalište* „locus quietis“), *Șeghiște*²⁾ (Bihor), toponimic construit cu ajutorul sufixului *-iște* dintr'un radical pe care nu l-am putut identifica.³⁾

După cum vedem în toate aceste toponimice e vorba de sufixul *-iște* (< *-iskjo-*)⁴⁾ care e productiv și în limba română. Prin urmare chiar dacă forma slavă ar fi fost pronunțată *Počivališče*, Românii ar fi făcut din ea *Počivaliște*. De altfel, orice *šč*, chiar nefăcând parte dintr'un cuvânt sau sufix cunoscut, ar fi devenit în limba română *șt* (cf. *pesce* > *pește*). Cu toate acestea, e probabil că Slavii ardeleni au pronunțat pe *šč* ca *št*.⁵⁾

După Kniezsa, care nu găsește nici un toponimic ardelean având un caracter indubitabil bulgăresc (*op. cit.*, 86), toponimicul *Szelicse* (*Sălicea*, jud. Cluj) nu poate fi de origine bulgară, căci, în cazul că derivă dela *Selišče*, ar trebui să aibă forma *Seliște*, deoarece în bulgară *šč* a trecut încă în sec. IX la *št*, iar *št* nu dă în maghiară *cs* (*č*). Aici ar fi de observat că *šč* nu numai că n'a trecut încă în sec. IX la *št* în toate graiurile bulgărești, ci există și azi graiuri bulgărești cu *šč* arhaic⁶⁾ și această pronunțare ar fi putut prin urmare să existe și la unii dintre Slavii din Transilvania. E mai probabil însă că daco-slava avea *št* (< *tj*, *kti*, *sk*+vocale palatale și *j*), v. mai jos. Toponimicului *Sălicea* = ung. *Szelicse* trebuie deci să i se caute altă etimologie. Poate e un diminutiv româ-

¹⁾ V. Iordan, *Rum. Top.*, 131, 166, 274.

²⁾ Moldovan-Togan, *op. cit.*, 215.

³⁾ *Șeghiște* ar putea reda pe un **Sed'iște*, căci în Bihor *d* urmat de *e* și *i* se înmoaie. În cazul acesta ne-am putea gândi la s.-cr. *sedište*, *Sitz*, *Gesász*, *Residenz**. Ş inițial din *Șeghiște* s'ar datora atunci asimilării. De altfel forma oficială actuală a acestui toponimic e *Seghiște*, v. *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, 59. Poate *Seghiște* redă adevărata pronunțare locală. La *Șeghiște* era până în sec. XVI sediul protopopiatului ortodox mutat mai târziu la Beiuș (v. *Transilvania*, anul XLII, p. 214 sq.).

⁴⁾ V. Vondrák, *Vergl. sl. Gram.*, I, 622.

⁵⁾ Toponimicul *Gușterița* a putut fi dat de Români, deoarece există ca apelativ-subt forma *gușteriță*, v. DA., s. v. *gușter*.

⁶⁾ V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 334, 335.

nesc format cu ajutorul sufixului *-ice* din forma **Selo*¹⁾ care ar fi dat românește **Selă*, **Seală* (cf. *slovo* > *slovă*, *greblo* > *greblă*)²⁾. La câțiva km. de *Sălicea* se află de altfel, în jud. Turda, satul *Săliște*.

6. În ce privește tratamentul iusurilor (*o*, *e*), am văzut mai sus că în toponimicele slave din Transilvania au același tratament ca în împrumuturile slave din limba română, anume *un*, *în*, *in*. Dintre acestea, tratamentul *o* > *în*, *in* (*Glâmboaca*, *Glâmboca*, *Glâmboceni*, **Iândol* > *Indol*) e considerat, cu drept cuvânt, ca fiind cu siguranță bulgăresc, anume medio-bulgar.³⁾ În ce privește pe *un*, părerile se împart: unii cred că reflexul *un* arată că împrumuturile care prezintă acest reflex au fost făcute din graiuri slave meridionale apusene în care *o* a avut valoarea de *u* nazal; alții sunt de părerea că împrumuturile cu *un* sunt mai vechi decât cele cu *în*, de pe timpul când *o* încă n'a trecut în graiurile bulgărești la *ă* nazal.⁴⁾ Dintre toate toponimicele noastre care prezintă *un* pentru *o*, numai acela de *Luncavița* ar putea fi considerat ca dat de Slavi; *Dumbrava*, *Dumbrăvița*, *Lunca* au la bază apelative românești de origine slavă.⁵⁾ Dacă împrumuturile cu *un* sunt mai vechi ca

¹⁾ În Iugoslavia sunt 25 de sate cu numele *Selo*, v. *Rečnik Mesta*, II, 380.

²⁾ Cf. toponimicul *Măgulicea* (Arad) < nume de persoană *Măgulea* + suf. dim. *-icea*, v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 312. Pentru sufixul *-ice*, v. Pascu, *Suf. rom.*, 324 sq.

³⁾ V. Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 270; Rosetti, *Ist. l. rom.*, III, 57; Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 113 sq. I. Iordan (*op. cit.*, 227), crede că *în*, *ăm* din toponimice ca *Glimboaca*, *Glâmbocul* e secundar dintr'un mai vechiu *um*. Dar în *Dimbova*, *Dimbovița* e tot secundar?

Poate tot aci trebuie socotite și toponimicele **Împoiu* (*Ampoi*), *Împoița*, *Trâmpoiele* < slav. **Opeji* (< *Ampeiu-*), **Opejica*, dar formele românești sunt mai degrabă reflexele normale, din punctul de vedere al fonologiei românești, ale lui **Ampeiu-*.

⁴⁾ V. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925, p. 35 sq.; Densusianu, *ibid.*; Rosetti, *ibid.*; Petrovici, *DR.*, X, 139 sq. Vasmer presupune pentru greacă deasemenea două straturi de împrumuturi slave, Cele mai vechi au *o* > *o* (sau *ou*) + nazală; cele mai recente, *u* + nazală, v. p. 272 sq.

⁵⁾ Toponimicul *Halunga* l-a citit G. Giuglea pe harta cadastrală a comunei Petrești (Alba); e deci posibil ca *Halunga* să redea pe *Halânga* în transcrierea unui funcționar neromân, sas sau ungur.

acelea cu *in*, atunci ar trebui să admitem că, în regiunea unde se găsește *Luncavița*, Slavii au fost românizați mai de timpuriu, pe vremea când acești Slavi pronunțau iusul mare ca *o* nazal. Ar fi de preferat, poate, să presupunem că izoglosa care despărțea aria balcanică orientală a lui *ă* nazal de aria balcanică occidentală a lui *u* nazal și care pleca dela granița teritoriului linguistic albanez și, despărțind în două Peninsula Balcanică, atingea Dunărea pe la Porțile de Fier, continua la Nord de fluviu trecând pe undeva prin Banat. Dintre toate toponimicele înșirate mai sus, *Luncavița* are poziția cea mai occidentală. Izoglosa — *ă* nazal/*u* nazal — ar fi putut deci să treacă printre *Luncavița* și *Glâmboca*, prin apropierea Caransebeșului.¹⁾

Forma *Luncavița* poate fi explicată și altfel. Pe timpul când s'au românizat, Slavii din Banat au putut foarte bine să fi pronunțat și în acest nume pe *o* ca un *ă* nazal. O formă **Lăncavița*, **Lîncavița* a fost însă apropiată de Români de apelativul *luncă* devenind *Luncavița*. Aceeași explicație trebuie dată și *Luncaviței* din jud. Tulcea și *Luncavățului* (afluent al Oltului în jud. Vâlcea). Drăganu (*op. cit.*, 557) zice despre *Luncavățul* că e un derivat românesc din apelativul *luncă*; în limba română însă nu există un sufix *-avăț*, așa că derivatul e cu siguranță slav. La fel e foarte posibil ca unele din numeroasele toponimice cu *un* ca *Dumbrava*, *Lunca* să fi fost date de Slavi care, înainte de a se româniza, au pronunțat ca un *ă* nazal pe *o*; formele **Dămbrava*, **Lânca* au fost apoi adaptate de Români apelativelor *dumbravă*, *luncă*.

Într-o regiune, anume în Nordul județului Severin, trebuie să presupunem că Slavii au fost românizați mai târziu, după denazalizarea iusurilor, v. mai jos. Astfel trebuie explicate formele *Mâtnic*²⁾ (râu în jud. Severin, comunele *Mâtnicul-Mare*, *Mâtnicul-Mic* și *Ohaba-Mâtnic* din jud. Severin și *Mîmnișel*³⁾ (părau lângă comuna Căvăran, jud. Se-

¹⁾ Elementele slave ale limbii maghiare originare din graiuri slave situate mai la apus au *o* > *on*, iar acesta derivă dintr'un mai vechiu *un*, v. Melich, *op. cit.*, 123, 279.

²⁾ Se pronunță și *Mimnic* (formă comunicată de C. Daicoviciu), cf. slav. *vratnica* > *vramniță*.

³⁾ Comunicat de C. Daicoviciu.

verin = *Mâtnicel*) < slav. **Moťnikŭ* (plsl. *motĭnŭ* „tulbure“), cf. toponimicele bulg. *Mâtnica*¹⁾, s.-cr. *Mutnik*²⁾, Μουτνικόσα (Vasmer, 100, 106). Din același radical slav *mot-* este și apelativul românesc *mătcă*, *mâtcă* „bătătoarea putineiului de făcut unt“ < bulg. *mătka* „putineiu“. Prin urmare și tratamentul *ø* > *i* arată că tot o populație slavă având un graiu bulgăresc a dat și toponimicele *Mâtnic*, *Mîmnișel*. Formele *Muthnuk*³⁾ din documentele ungurești (întâia atestare e dela anul 1376) și *Mutnik* a administrației austriace și ungurești nu arată un tratament *u*, sârbesc, al iusului mare (*ø*), ci se explică prin redarea cu *u* a vocalei *i* românești inexistente în maghiară și germană.⁴⁾

Forma oficială românească mai veche *Mutnic*⁵⁾ are deci la bază forma ungurească. Cei care au întocmit întâiele șematisme ale clerului diecezelor românești din Ungaria s'au lăsat adeseori conduși de listele oficiale austriace și ungurești ale localităților.⁶⁾

Din expunerea de mai sus rezultă necesitatea cunoașterii formei populare exacte, transcrise fonetic, a numelor noastre de localități. O formă populară ca *Mîmnic*, *Mitnic* ne este

1) V. *Dictionnaire des localités d. l. roy. de Bulgarie*, 117.

2) V. *Rječnik*-ul Academiei din Zagreb, s. v.

3) V. Csánki, *op. cit.*, II, 57.

4) Vocala românească *i* e redată prin *u* mai cu seamă atunci când e precedată de o labială *Mândra* > *Mundra*.

5) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 150, 158.

6) V. cele spuse de noi despre toponimice ca *Reșița*, *Dalboșet* în *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, 27, 28 și DR., VII, 175, 176.

Dacă formele toponimicului *Luncavița* din documentele medievale ungurești (*Nagh*)*lukavicza*, (*Kys*)*lukawicza* (a. 1440, v. Csánki, *op. cit.*, II, 49), nu sunt simple cacografii, ci reprezintă aproximativ pronunțarea obișnuită pe atunci în administrația ungurească, am putea socoti și aceste forme drept dovadă că, și în Sudul județului Severin, Slavii au fost românizați după denazalizarea iusurilor. Ca în cazul lui *Muthnuk*, *u* în loc de *ø* din *-lukavicza* poate reprezenta tot un *i* slavo-român (**Licavița*, cf. bulg. *Lăkavica*: *Dict. loc. Bulg.* p. 116). Forma **Licavița* a fost apropiată de Români de apelativul *luncă*, ajungându-se astfel la forma *Luncavița*. E însă foarte probabil că formele ungurești *-lukavicza* nu sunt altceva decât grafii greșite în loc de **lunkavicza*.

mult mai de folos, după cum am văzut, decât o formă oficială din sec. XIV.¹⁾ Dacă i-am fi dat crezare asesteia din urmă (*Muthnuk*), am fi găsit că prezintă un fonetism sârbo-croat ($\varphi > u$) și nu bulgar ($\varphi > \tilde{a}, i$) cum mărturisește în realitate forma populară. La faptul acesta nu s'au gândit îndeajuns cercetătorii toponimiei Ardealului ca Weigand,²⁾ Scheiner, Liebhart, Melich, Kniezsa și chiar Drăganu. Dacă e adevărat că cele mai vechi atestări ale unui toponimic sunt de o foarte mare însemnătate — cum zice Vasmer (*op. cit.*, p. 10): „mit ihnen steht und fällt oft die Deutung eines Namens“ — apoi și forma populară exactă, nefalsificată de scribii documentelor vechi, e tot atât de importantă. Iar în ce privește toponimicele românești din Transilvania, forma populară trebuie preferată celei atestată în documente, căci acestea din urmă n'au fost scrise niciodată de Români, prin urmare toponimicele întâlnite în ele au fost totdeauna stălcite.³⁾

1) V. și DR., VII, 176, și cele spuse mai sus p. 239.

2) Astfel Weigand (*Balkan-Archiv*, I, 6, 19) și Drăganu (*Rom. in v. IX—XIV*, 560) explică toponimicele *Vultur*, *Vulturi* ca având la bază apelativul *vultur* „Adler“. Forma populară este însă *Viltóri* (v. harta anexată la studiul lui T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în *Grai și Suflet*, II, fasc. 1), care e pluralul lui *vâltoare* și pe care Tiktin îl traduce — de altfel greșit — „Walkmühle“, adică „piuă“. De fapt la locul numit *La Viltóri* se găsesc vâltori pentru vâltorit păturile de lână. Pe hărțile militare austriace și în grafia oficială ungurească (*Zalatna-Vultur*) i românesc a fost redat prin *u* ca în cazul lui *Mătnic*, *Mândra*: *Mutnik*, *Mundra*. Trecerea lui *i* precedat de *v* la *u* s'a întâmplat de altfel și pe teren românesc. După cum îmi comunică Romulus Tudoran, la Arieșeni se zice *vultóri*, *vulturări*, în loc de „vâltori“ „vâltorar“.

3) V. Drăganu, *op. cit.*, 234; Kisch, *op. cit.*, 11: „Das *gesprochene*, mundartliche Wort muss zum Prüfstein des geschriebenen gemacht werden, nicht umgekehrt“.

Vorbind despre toponimicele slave din Germania de Est, A. Brückner zice (*Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, III, 150):

„... im deutschen Munde, auch in alten Aufzeichnungen, sind durch Verhören der Sprechenden und Schreibenden die slavischen richtigen Formen oft sinnlos entstellt...“

Kniezsa (*op. cit.*, 55) recunoaște că toponimicele slave din Ungaria nu prezintă deosebiri dialectale slave, deoarece aceste deosebiri au dispărut în urma desvoltării fonologice a limbii maghiare. Forma românească a acestor toponimice, acolo unde ea există, a suferit mult mai puține schimbări ca cea ungurească, de ex. bulg. **Mătnik* > *Mătnic* (sec. XX) = ung. *Muthnuk* (a.

Adeseori forma românească nici nu apare deloc în documente. Toponimicele românești din Maramureș *Berbești*, *Crăciunești*, *Giulești*, *Nănești*, etc., sunt inexistente în documente, unde apar în sec. XIV—XV sub forma *Barbfalwa* (1387), *Karachonfalwa* (1383), *Gyulahaza* (1355), *Nanfalva*¹⁾ (1412), cu toate că, dela întemeierea satelor, ele au avut forma românească actuală. Dacă Românii Maramureșeni ar fi fost desnaționalizați în sec. XVIII, noi n'am fi știut niciodată că aceste sate au avut și nume românesc și cineva ar fi putut să tragă cine știe ce concluzii istorice și etnografice din numele lor unguresc.

Dacă toponimicele *Mutnic*, *Muthnuk* nu prezintă un fonetism sârbo-croat, deoarece ele redau cu o grafie ungurească pronunțarea românească *Mâtnic*, aceasta nu însemnează că alte toponimice nu au caractere sârbo-croate. Astfel *Dubova* (jud. Severin) < slav. **Dobova* are cu siguranță *u* pentru *q*; pe teritoriul sârbo-croat sunt 6 localități cu numele *Dubovo* și una cu numele *Dubova*.²⁾ Comuna *Dubova* e situată la Sud-Vest de Orșova, pe malul Dunării; fonetismul sârbo-croat e deci explicabil aici, la granița teritoriului linguistic sârbo-croat³⁾

Tot de origine sârbă e și toponimicul *Cutina* (Severin) < sârb. *Kutina*⁴⁾ (*kûtina*, augmentativ dela *kut* „unghiu, colț“ < *kotŭ*).

Satul *Cutina* e în Nordul județului Severin, nu departe de localitățile *Mâtnic* și *Glâmboca*. Prin urmare în această regiune trebuie să presupunem două straturi de populație

1376). Deci forma românească din sec. XX e mult mai aproape de prototipul bulgar decât forma ungurească din sec. XIV. Și încă din forma ungurească nu rezultă că e vorba de un prototip bulgar.

¹⁾ V. Drăganu, *op. cit.*, 393, 394.

²⁾ V. *Rečnik Mesta*, II, 147. Forma bulgărească e *Dăbova*, *Dăbovo*, v. *Dictionnaire des localités d. l. roy. de Bulgarie*, 111.

³⁾ Astăzi amândouă malurile Dunării sunt locuite de Români, dar toponimia regiunii, atât în Sudul Banatului, cât și în Estul Sârbiei, arată că pe aici au fost așezate în trecut mase compacte de Slavi care au vorbit un graiu sârbo-croat (v. DR., VIII, 176—180). Se pare însă că stratul sârbo-croat s'a așezat peste unul bulgar, v. mai jos.

⁴⁾ *Rečnik Mesta*, II, 228. Cf. Kisch, *op. cit.*, 91.

slavă: unul mai vechiu, bulgăresc, și unul mai nou, sârbesc, format de Sârbii care s'au refugiat în Banat din Peninsula Balcanică începând cu sec. XV și au pătruns și în județul Severin.¹⁾

Dar tratamentul $q > u$ nu e numai sârbo-croat. Dintre limbile slave îl mai întâlnim și la Ruși, Ruteni, Cehi și Slovaci. Toponimicul *Lușca* (Năsăud), atestat la 1392 sub forma *Luchka* (cit. *Lučka*), e derivat de Drăganu ²⁾ din rut. *Lučka* (*lučka* e un diminativ dela *luká* „luncă“ < *lōka*). În ținutul Năsăudului, ca în Maramureș, Sătmar și jud. Someș, au existat vechi colonii rutenești.³⁾

7. Se știe că grupurile protoslave *d*, *t+i* și *k**t**i*, *g**t**i* au

¹⁾ V. Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat* (extras din *Anuarul Inst. de Ist. Naț.*, Cluj, 1924), p. 8. *Cutina* e amintit întâia dată în anul 1488, v. Csánki, *op. cit.*, II, 12.

²⁾ *Toponimie și istorie*, 14, 94.

³⁾ V. Drăganu, *Topon. și ist.* 74 sq. Dintre cele 12 radicale pe care Margareta Ștefănescu (*Arhiva*, 31—1924, 202) le crede de proveniență ruteană și din care au fost formate toponimice în județele Mureș, Târnava-Mare, Someș, Cluj, Bihor, Satu-Mare, Trei-Scaune, Maramureș și Arad, cele mai multe nu pot fi luate în considerare. *Preluca* (și *Preluci* jud. Someș) au la bază apelativul românesc *prelucă* de origine ruteană (*pryluka*); *sereda* și *solona* sunt maghiare, după cum admite însăși Margareta Ștefănescu; de asemenea sufixul *-ău* poate reda pe ung. *ó* (dar poate fi și de origine ruteană < *-iv*, cf. *Sadău*, jud. Rădăuți < rut. *Sadiv*); sufixul *-ăuți* se întâlnește o singură dată în toponimia Transilvaniei (*Boțcăuți*, jud. Maramureș, v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 33 și *Arhiva*, 29-1922, 508, căci *Bărsăuța* (Someș) e un diminutiv dela *Bărsău* (ung. *Kisborszó*), iar *Păpăuți* (Trei-Scaune) a intrat în limba română prin filieră maghiară (**Popovci* > ung. **Papoucz*, *Papolcz*, *Papócz* > rom. *Păpăuți*) (*Arhiva*, 29—1922, 508; Liebhart, BA., III, 61); *luca-* în toponimice ca *Luca* (Mureș), *Lucăcești* (Sătmar) nu reprezintă pe *luká* „luncă“ rutenesc, ci toponimicele de mai sus sunt formate din numele de persoană *Luca* și *Lucaciu*, ceea ce se vede și din formele ungurești *Lukafalva* (= satul lui Luca), *Lukácsfalva* (=satul lui Lucaciu) (BA., III, 49); *bahnă* e un apelativ românesc de origine ruteană (*bahno*), deci a putut servi Românilor la formarea toponimicelor. Singur *dolh* (*Dolheni*, jud. Someș) mi se pare sigur rutenesc din tot ce a considerat ca atare Margareta Ștefănescu (și sufixul *-ăuți* în *Boțcăuți*).

Dintre cele date de Drăganu socotesc sigur rutenesc numai toponimicul *Hovrila* (Satu-Mare) care are la bază numele de persoană *Gavrilă* cu $g > h$, rut. *Havriilo* (Drăganu, *Topon. și ist.*, 77).

fost tratate în mod deosebit în graiurile bulgărești, pe de o parte, și în cele sârbo-croate, pe de alta. Grupurile *d+i*, *t+i*, *kti*, *gti* au dat în bulg. *žd*, *št*, iar în s.-cr. *dž*, *č* (nu mai amințim aici graiurile de trecere între bulgară și sârbo-croată din centrul Peninsulei Balcanice). Dintre toate toponimicele slave din Transilvania pe care le cunosc, numai *Zlaști* (jud. Hunedoara) are cu siguranță la bază grupul *t+i*. Anume acest toponimic e derivat dela *zlato* „aur”.¹⁾ Forma slavă, trebuie să fi fost **Zlaštŭ* < **zolt-jŭ* (cf. rom. dial. *grajdŭ* < *graždŭ* < **gord-jŭ*²⁾), cf. și *Zlače* < **Zolt-jo-* (*Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine*, III, 47, 54). Tot *Zlaști* se numește și pârăul care curge prin satul Zlaști, afluent al Cernei. Mai la deal, pe același pârău, se află satul *Arănieș* < ung. *Aranys* (*aranyos* „de aur”). Ungurii au tradus deci toponimicul slav, ca în cazul lui *Bălgrad* > *Fehérvár*, *Târnava* > *Küküllő*, *Cozla* (jud. Someș) > *Kecskés*, *Cernavoda* > *Feketeügy*, *Belareca* > *Feyerwiz* (a. 1436), etc. etc.³⁾

În Zlaști avem deci un toponimic de origine slavă cu fonetism sigur bulgăresc.

Grupul protoslav **kti-* îl avem în toponimicele *Peșteș* (Bihor, Someș), *Peștișul-Mare* (Hunedoara), *Peștișul-Mic* (Hunedoara) < slav. **Peštešŭ* < **pekt' + ešŭ*.⁴⁾ Și în cazul acesta fonetismul e bulgăresc.

¹⁾ V. Popovici, *op. cit.*, 17.

²⁾ Vondrák, *op. cit.*, I, 505.

³⁾ Forma ungurească a toponimicului Zlaști e *Zalasd* (cf. *Zlatna* > ung. *Zalatna*, *Pogănești* > ung. *Poganesd*). Forma mai veche ungurească era *Zlasd* (a. 1362), v. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 161. E deci greșită derivarea acestui toponimic dela numele unguresc *Zala + sd*, *ibid.* p. 169. De asemenea nici forma românească **Zalaști* nu există, v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, p. 253.

⁴⁾ V. I. Popovici, *op. cit.*, 13. După I. Popovici, forma *Peștiș* derivă din plsl. *peštŭ* „specus” + sufixul *-iș* din *tufiș*, *cârpiniș*, *petriș*.

Despre sufixul slav *-eš* v. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, p. 213; Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 18 [232]; Vasmer, *op. cit.*, 304. Cf. toponimicele slave: s.-cr. *Vraneš* (*vrana* „cioară”), bulg. *Mokreš* (*mokrŭ* „umed”), *Topleš* (*toplŭ* „cald”), Γαβρέσι < slav. maced. *Gabreš* (*gabrŭ* „carpen”), Γκέρμπεσι < slav. **Grŭbešŭ* (*grŭbŭ* „cocoașă, ridicătură”), Σμαρδέσι < bulg. maced. *Smărdeš* (*smrŭdŭ* „puturos”), etc., v. Vasmer, *op. cit.*, 196, 304.

În *Peștera* (Făgăraș, Hunedoara), *Peștere* (Bihor, Severin) avem deasemenea tratamentul bulgăresc al lui *-kti-* ($> \text{șt}$), cf. bulg. *peștera*. Toponimicele de mai sus au putut fi date însă de Români, căci *peșteră* e un apelativ foarte obișnuit în limba română.¹⁾

Kniezsa (*op. cit.*, 86) crede că toponimicul *Lingina* ar fi trebuit să aibă forma *Lenzsdena* ($zs = \text{ž}$), dacă ar fi fost de origine bulgărească, deoarece ar deriva din **leđjane*, o formă protoslavă reconstituită. Dar *Lingina* (literar ar trebui să se scrie *Lindina* v. Popovici, *op. cit.*, 13) are la bază apelativul *leđina* „câmp, țelină, pământ nelucrat”, obișnuit în bulgară, sârbo-croată, slovenă și rusă.²⁾

8. În toponimicul *Gușterița* (Sibiu) $<$ slav. *Gușterica*, *-șt-* a rezultat din *-sk-*, după cum am văzut mai sus, și deci nu are nimic special bulgăresc în fonetism. Toponimicele *Peșteana* (Hunedoara) și *Peștenița* (Hunedoara) ne amintesc pe Πιστιανά, Πεστιανά (Vasmer, 60) $<$ slav. *Pěsŭčana* (plsl. *pěsŭčanŭ* „nisipos”, dela *pěsŭkŭ* „nisip” (cf. satul *Peșcanica* din Sârbia).³⁾ În bulgara literară, asimilarea lui *s* la *č*, *s-č* $>$ *š-č* (după dispariția ierului neintens) nu s'a făcut, cel puțin în scris, *pěščăn-nik* „grès”. În unele derivate, chiar ierul neintens a fos restabilit după analogia formelor unde același ier era intens: *Pěsăčevo* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 69), *pěsăčen* „de sable”, etc. Grupul *-șt-* din formele românești *Peșteana*, *Peștenița* ar putea deci să aparțină graiului slav din Dacia în care *-sŭč-* a ajuns până la *-șt-* (*-sč* $>$ *-šč* $>$ *-șt-*), întocmai ca *-sč-* $<$

Derivarea lui *Peșteș*, *Peștis* dela ung. *pest* „four” ($<$ bulg. *pešti*) e puțin probabilă (v. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 159). Apelativul *pest* e obișnuit numai la Săcui (v. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, Budapest 1897–1901, s. v.), deci de parte de județele Hunedoara, Bihor și Someș.

¹⁾ V. mai jos formele *Peșteana*, *Peștenița*, unde *-st-* ar putea să reprezinte tot tratamentul bulgăresc al lui *-kti-*.

²⁾ V. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.*, 705. Cf. mai sus p. 236.

³⁾ V. Rečnik Mesta, II, 313. Cf. numele unui afluent al Oltului în jud. Valcea, *Peșteana*, pe care Weigand (*Jahresbericht*, XXVI–XXIX, 76) îl explică din bulg. *peštiana* sc. *rěka* „Sandbach”. Forma *peštiana* însă nu există în bulgară.

-sk- + vocală palatală (de ex. în bulgărescul și sârbo-croatul *dūska + ica > dūsčica > dūščica > bulg. štica*, s.-cr. *daštica*¹⁾, în *Gušterica* sau în sufixul **-iskjo- > -ište*, v. mai sus p. 224 sq.). Vasmer (p. 60) nu explică pe -στ- din formele grecești. *Seliščev*²⁾ vede în toponimicele din Albania *Peštjani*, *Peštan* și din Grecia, *Πεστιανά*, derivate dela radicalul *pekt'* - care a dat în bulgară *pešt*-. Și toponimicele ardeleni *Peșteana*, *Peștenița* ar putea să aibă la bază tot bulg. *pešt*-, în apropierea acestor localități e posibil să fie vreo peșteră dela care să fi primit numele.³⁾

Dacă Iordan, Seliščev, I. Popovici, Franck și Iliev au dreptate în explicarea formelor *Peșteana*, *Peštjan*, *Peštan*⁴⁾ derivându-le dela *pešti*, atunci numărul toponimicelor transilvănene prezentând grupul bulgăresc *-št-* (< *-t+i-*, *-kti-*), se ridică la șapte: *Zlaști*, *Peșteș*, (două localități), *Peștiș* (două localități), *Peșteana*, *Peștenița*.

În cazul că cele două din urmă au la bază pe *pēsūkū* „nisip“, trebuie să alegem între două posibilități: sau să admitem în daco-slavă desvoltarea unui *-št-* din *-s(ū)č-*, fenomen asemănător aceluia din limba română (lat. *piscem > *pesče > *pešče > pește*) și din limbile slave (dar numai dacă între *s* și *č* n'a existat un *ier*, v. mai sus cazul lui *dūska + ica*), sau să presupunem că trecerea lui *-sč-* la *-št-* s'a întâmplat pe teren românesc. Din **Pěščana* sau **Pěščana*, Românii au făcut *Peșteana*.⁵⁾

¹⁾ V. Vondrák, *op. cit.*, I, 351, 352.

²⁾ *Slavjanskoe naselenie v Albanii*, Sofia, 1931, 211, 217, 277.

³⁾ Iorgu Iordan s'a gândit la început tot la v. bulg. *pešti* în legătură cu toponimicele *Peșteana* (Gorj, Mehedinți, Vâlcea), *Peștenița* (Mehedinți), *Peșteanul* (Brăila), *Pișteanul* (Tulcea), v. I. Iordan *Rumänische Toponomastik*, 16. Mai târziu însă (p. 261) admite explicația lui Weigand din *pēsūkū* „nisip“. De asemenea și At. T. Iliev (*Romäniska toponimia ot slavjano-bălgarski proisход in Sbornik na Bălgarskata Akademia na naukiŭ*, kniga XVII—1925) derivă formele românești *Peșteana*, *Peștenița* dela bulg. *pešti*.

⁴⁾ Franck, *op. cit.*, 197, spune despre *Peštan* din regiunea Bitoliei (Macedonia) că poate fi derivat atât dela *pēsūkū*, cât și dela *pešti*.

⁵⁾ Cum se explică atunci *-št-* din *Πεστιανά*, *Πεστιανά*, *Peštjan*, *Peštan* și în graiul Slavilor din Grecia, Albania și Macedonia *-s(ū)č-* > *-št-* ca în daco-slavă? Sau poate de fapt toate aceste toponimice nu derivă dela *pēsūkū*, ci dela *pešti*?

9. Și reflexele lui *ě* slav sunt identice în toponimicele din Transilvania și în împrumuturile slave obișnuite ale limbii române. Anume: un *ě* accentuat, neurnat de un sunet palatal, e reprezentat prin *ea*: *Breaza*, *Breazova*, amintite mai sus, *Predeal* (jud. Brașov, Făgăraș) < slav. *Prědělŭ*, cf. Πράδαλλα, Πραδάλη, Πραδαλή (Vasmer, 47).¹⁾

Tratamentul *ea* al lui *ě* accentuat ne trimite iarăși la graiurile bulgărești.²⁾

În sudul Banatului, în apropierea teritoriului lingvistic sârbo-croat, acolo unde se găsesc și alte toponimice cu fonetism sârbo-croat (v. mai sus *Dubova*, p. 250), întâlnim și reflexul *e* al lui *ě* accentuat: *Belareca* (afluent al râului Cerna, jud. Severin), pronunțat *Beleşieca*³⁾ < slav. **Bělarěka*⁴⁾, *Pre-diél* (nume topic pe hotarul satului Pecenișca⁵⁾, jud. Severin) < slav. **Prědělŭ*.

10. În ceea ce privește tratamentul ierurilor, sunt următoarele de observat:

a) Ierurile neintense au dispărut aproape fără excepție în toponimicele slave dela noi, pe când în cele din Grecia adeseori s'au păstrat (Vasmer, 278 ș. u.), ceea ce este o dovadă despre desnaționalizarea timpurie a Slavilor de acolo. La noi Slavii au fost desnaționalizați după dispariția ierurilor neintense, adică, aproximativ, după secolul X.⁶⁾

¹⁾ *Leasa* (jud. Arad), *Presacă* (jud. Alba, două sate și jud. Bihor) și *Prisaca* (jud. Severin) au putut fi botezate de Români, deoarece *leasa* și *prisaca* sunt apelative românești < plsl. *lěsa*, *prěsěka*, v. Drăganu, *op. cit.*, 233.

²⁾ V. Vasmer, 269, 323.

Toponimicul *Deva*, dacă de fapt e de origine slavă (< slav. **Děva*, v. Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 272 sq.), e în contradicție cu cele stabilite mai sus, căci ar trebui să aibă forma românească **Deava*.

³⁾ Din materialul inedit al ALR II, cules în comuna *Pecenișca* (Severin). Diftongarea *e* > *ie* este românească și se întâlnește în multe graiuri românești, mai cu seamă în Banat.

⁴⁾ V. Drăganu, *op. cit.*, 239.

⁵⁾ Forma oficială, *Pecenișca*, e greșită. Localnicii îi zic *Peșinșca* < slav. **Pečeněžiska* (*pečeněžiskŭ* „peceneg” adj., v. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v.).

⁶⁾ V. Vopdrák, *Vergl. sl. Gramm.*, 172. Cf. și cele spuse mai jos relative la slaba audibilitate a ierurilor neintense și înainte de sec. X.

Iată câteva cazuri de dispariție a ierurilor neintense în toponimicele slave din Transilvania: *Gladna* > slav. **Gladīna*, *Mâtnic* < slav. **Motīnikŭ*, *Ramna* (Arad, Caraș) > slav. *Ravīna* (plsl. *ravīnŭ* „planus“) ¹⁾, *Lovnic* (Târnava-Mare) < slav. **Lovīnikŭ* ²⁾, etc.

În DR., VIII, 177, 180, am explicat toponimicul *Bozovici* ca având la bază apelativul slav *bŭzŭ* care a dat rom. *boz*. În cazul acesta, *o* din silaba dintâi reprezintă un *ŭ* neintens. Având însă în vedere că sufixul *-ic* e sârbo-croat și formează, sub forma de singular (*-ic*), patronimice, de cele mai multe ori având la bază nu numele dela care e derivat, ci adjectivul posesiv în *-ov* (*-ev*): *Jovan-ov-ic* ³⁾ „Ionescu“, iar, sub forma de plural (dar și de singular), toponimice arătând urmașii aceleia care a întemeiat satul: *Jovanovići* ⁴⁾ „Ionești“, toponimicul *Bozovici* trebuie să aibă la bază un nume, nu un apelativ, cf. numele de familie *Bozanić* (*Boz* + suf. *-an* + suf. *-ic*) și toponimicul *Bozovci* (*Boz* + suf. *-ov* + suf. *ici*) ⁵⁾. De altfel orice ier nedispărut a dat în sârbo-croată *a* (dialectală *à*) ⁶⁾.

Un derivat sigur al lui *bŭzŭ* e toponimicul *Bozeș* (Hunedoara) < slav. **Bŭzešŭ* < *bŭzŭ* + *ešŭ*, formațiune analoagă aceleia a lui Γαβρέσα (Vasmer, 26, 190) < slav. *Gabreš* < *ga-brŭ* „carpen“ + *ešŭ*.⁷⁾ Cu toate că ierul era neintens, s'a păstrat, ca în derivatele dela *bŭzŭ* din limbile slave, d. ex. bulg. *băzěj* „boz“, *bozěj* „ciguē d'eau“, *băzak* „loc acoperit de boz“, *băze* „boz“, *băzov* „de boz“. Prin urmare, în acest toponimic, ierul mare e redat prin *o*.

Un alt ier mare (*ŭ*) neintens păstrat avem în toponimicul

¹⁾ V. Drăganu, *op. cit.*, 505.

²⁾ V. *Balkan-Archiv*, II, 83.

³⁾ V. Leskien, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, I, 269; Otto Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, p. 24 sq.

⁴⁾ V. *Rečnik Mesta*, II, 188.

⁵⁾ Dicționarul Academiei din Zagreb, I, 564, 565.

⁶⁾ Cf. *baz* (< *bŭzŭ*) „soc“, *bazovina* „lemn de soc“, *Bazovik* (toponimic în Sârbia), sau cu ierul neintens dispărut: *bzova* „soc“, *bzovina* „lemn de soc“, *Bzovik* „toponimic în Sârbia=Socet“, v. Dicționarul Academiei din Zagreb, s. v.

⁷⁾ Despre sufixul slav *-ešŭ* v. mai sus p. 252.

Măhaciu (Turda) < slav. **Mŭxačĭ*¹⁾ (< *mŭxŭ* „mușchiu“). De altfel nici în limbile slave ierul neintens n'a dispărut în derivatele lui *mŭxŭ*, pentru ca să se evite grupul de consonante *mx*- greu de pronunțat, de ex. bulg. *măhav*, *măhovat*, *măhavost*, etc., rus. *moxovátyj*, *moxovik*, *moxovój*, etc.²⁾ Ierul mare (ŭ) păstrat e deci redat aci printr'un *ă*.

În unele cazuri se pare că și ierul intens a dispărut în forma românească a toponimicelor, astfel *Zdrapț*, scris și *Zdrapți* (Hunedoara) < slav. **Zdravičĭ*, cf. două localități *Zdravec* în Bulgaria³⁾ *Dobroț* (Hunedoara) < slav. **Dobrotičĭ*⁴⁾, etc.⁵⁾ Formele acestea românești au la bază nu nominativul formelor slave, ci cazurile oblice, în care ierul din silaba penultimă era neintens: gen. *Zdraviča*, dat **Zdraviču*, etc.⁶⁾

În multe cazuri, forma românească redă pluralul slav. de ex. *Stremți* (Alba, Sălaj) < **Srēmĭci* (sărb. *Sremci* „oameni originari din Srem, vechiul Sirmium) și toponimicele terminate în *-inți*: *Băcăinți*, *Binținți*, *Jeledinți*, *Pișchinți* (toate patru în jud. Hunedoara) > slav. *-inĭci*. Deoarece în Banat *-i* al pluralului n'a lăsat nicio urmă în pronunțare după *ț*, e probabil, că toponimicele terminate în *-inț* (*Balinț*, *Belinț*, *Belotinț*, *Budinț*, *Bogodinț*, *Chesinț*, *Covăsinț*, *Lăbășinț*, *Lălășinț*, *Nicolinț*)⁷⁾ reprezintă tot o formă de plural (cf. mai jos p. 262 sq.).

Subiecții vorbitori simt formele *Balinț*, *Belinț* (pronunțat *Biélinț*⁸⁾) ca forme de singular. Forma articulată e în *-u*: *Búdzintu* (= *Budinț*). Aceasta nu e însă o dovadă că într'o

¹⁾ V. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 23. Despre sufixul *-ačĭ*, v. Vondrák, *Vergl. sl. Gramm*, I, 612, **Mŭxačĭ* ar însemna „loc acoperit cu mușchiu“.

²⁾ Nu e nevoie să presupunem că *Măhaciu* a fost împrumutat de Români dela Unguri (*Mohács*), cum face Weigand (care îl scrie greșit *Mohaciu*, BA., I, 14) și Kisch (*op. cit.*, 86).

³⁾ V. *Dictionnaire des localités d. l. roy. d. Bulgarie*, 112.

⁴⁾ V. mai jos.

⁵⁾ V. DR., VIII, 178—179.

⁶⁾ V. mai jos.

⁷⁾ În *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, acest toponimic e scris *Nicolinți*.

⁸⁾ Din materialul inedit ALR II, satul *Chisătău*.

epocă mai veche nu erau forme de plural. Se zice doară obișnuit *Bucureștiu*(l).

b) În ce privește ierurile intense, avem la dispoziție mai cu seamă exemple cu ierul mic (*î*). Ierul mare îl avem în *Boz* (Alba, Hunedoara), dar forma *boz* (< slav. *büzü*) există ca apelativ în limba română. Toponimicul *Bozna* (Sălaj) < slav. **Büzina* (cf. bulg. *Băzăn* < **Büzinü*, Μπεζενίχορ, Βεζνίχον (Vasmer, 156, 214), ceh. *Bezník*, sloven. *Beznica*)¹⁾ prezintă un *o* în locul lui *ü* intens.

Ierul moale (*i*) în schimb e reprezentat în toponimicele românești de origine slavă din Transilvania prin *e*, *ă* și *a*: *Goleț* (Severin) < **Golčić*, cf. bulg. *Golec* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 44), s.-cr. *Golac* (Miklosich, *Die Bildung d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 245 [163]), *Topleț* (Severin) < slav. **Topličĭ*, cf. s.-cr. *Toplac* (*Rečnik Mesta*, II, 418), *Praveț*²⁾ (două dealuri lângă satele Răchitova și Federi, jud. Hunedoara) < slav. **Pravičĭ*, cf. bulg. *Pravec*³⁾, *Camenet*⁴⁾ (munte în jud. Făgăraș) < slav. **Kameničĭ*⁵⁾, *Glogoveț*⁶⁾ (Târnava-Mică), pronunțat *Glogovăț*⁷⁾ < slav. **Glogovičĭ* (cf. sârb. *Glogovac*)⁸⁾, *Șiștaroveț*⁹⁾, (Timiș), pronunțat *Șiștarovăț*¹⁰⁾ < slav. **Šestarevičĭ*, *Prilipeț*¹¹⁾ (Caraș), pronunțat *Pirlipăț*¹²⁾ < slav. **Prilipičĭ*, cf. sârb. *Prilipac*¹³⁾, *Brestovaț*¹⁴⁾ (Timiș-Torontal), pronunțat *Brestovăț*¹⁵⁾ < slav. **Brěstovičĭ*, cf. bulg. *Brěstovec*¹⁶⁾, sârb. *Bres-*

¹⁾ V. Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 233 [151].

²⁾ Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 65.

³⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 54.

⁴⁾ V. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte d. Spr.*, 61.

⁵⁾ Cf. Miklosich, *op. cit.*, 260 [178].

⁶⁾ Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104.

⁷⁾ Comunicat de păr. Ion Agârbiceanu

⁸⁾ *Rečnik Mesta*, II, 85.

⁹⁾ Moldovan-Togan, *op. cit.*, 219.

¹⁰⁾ Comunicat de Ion Pătruț.

¹¹⁾ Moldovan-Togan, *op. cit.*, 176.

¹²⁾ DR., VIII, 177.

¹³⁾ *Rečnik Mesta*, II, 340

¹⁴⁾ Moldovan-Togan, *op. cit.*, 4, 36.

¹⁵⁾ Comunicat de Ion Pătruț.

¹⁶⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 46

*tovac*¹⁾, *Bucovăț*²⁾ (Severin, Timiș-Torontal; cel din jud. Severin e pronunțat de localnici *Bucovét*³⁾) < slav. **Bukovič*, cf. bulg. *Bukovec*⁴⁾, sârb. *Bukovac*⁵⁾, *Crușovăț*⁶⁾ (Severin) < slav. **Kruševič*, cf. bulg. *Krušovci*⁷⁾, sârb. *Kruševac*⁸⁾, *Glogovăț*⁹⁾ (Arad), *Greovăț*¹⁰⁾ (Caraș) < slav. **Graxovič* (plsl. *graxū* „faba“, cf. sârb. *Grahovac*¹¹⁾), *Dolaț*¹²⁾ < sârb. *Dolac*¹³⁾.

Acest triplu tratament al lui *ī* intens trebuie explicat în felul următor: *e* pentru *ī* arată un tratament bulgăresc.¹⁴⁾ Deoarece un *e* românesc devine *ă* după labială, formele *Crușovăț*, *Glogovăț*, *Șiștarovăț* au avut într-o epocă mai veche un *e* în locul lui *ă*. Deci și acestea reprezintă tot un tratament bulgăresc.¹⁵⁾ E de remarcat că peste, munți în Muntenia și în Moldova, toponimicele cu acest sufix au toate forma *-ovăț*, cu *e* devenit *ă* din cauza labialei precedente¹⁶⁾ Numai în apropierea teritoriului lingvistic sârbo-croat, *ă* din sufixele *-ovăț* sau *-ăț*

1) *Rečnik Mesta*, II, 40.

2) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 38.

3) Comunicat de Ion Pătruț.

4) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 14, 15, 16, 56, 83.

5) *Rečnik Mesta*, II, 47.

6) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 74.

7) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 55.

8) *Rečnik Mesta*, II, 222, 223.

9) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104.

10) *Ibid.*, 105.

11) *Rečnik Mesta*, II, 109.

12) *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, 373, 551.

13) *Rečnik Mesta*, II, 125.

14) V. Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 274; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 36, 53.

15) Deoarece în limba maghiară nu există fonemul *ă*, Ungurii redau de obicei pe *ă* românesc prin cea mai apropiată vocală a lor, *e* (= *e* deschis). De aceea formele ungurești ale toponimicelor de mai sus sunt: *Bukovecz*, *Krussovecz*, *Glogovecz*, *Topolovecz* (*Topolovăț*, jud. Timiș-Torontal), *Sistárovecz*, *Prilipecz*. Autoritățile bisericești românești au apropiat adeseori forma oficială românească de cea ungurească, de ex. *Glogoveț*, *Prilipeț*, *Șiștaroveț*.

16) V. Iordan, *Rum. Toponomastik*, 183 sq.

ar putea reda ierul unic sârbo-croat care, într'o epocă mai veche, ca și azi dialectal, suna ca un *ă* românesc¹⁾.

În sfârșit tratamentul *a* al lui *î* e sârbo-croat și îl găsim în trei localități din județele Arad, Timiș-Torontal și Caraș: *Glogovaț*, *Dolaț* și *Greovaț*. De asemenea și forma *Brestovaț* (Timiș-Torontal) își datorește grafia formei oficiale ungurești *Bresztovác*²⁾ care, la rândul ei, redă pronunțarea modernă sârbo-croată așa cum au auzit-o autoritățile austriace și ungurești, după plecarea Turcilor din Banat, dela autoritățile bisericești sârbești sub a căror jurisdicție era întreaga populație ortodoxă, română și sârbă, din acea provincie. Dincolo de granița României, în Banatul iugoslav, sunt — după cum era de așteptat — multe toponimice cu *a* sârbesc în loc de *î*: *Grebenăț*³⁾ (lângă Biserica Albă) *Mircovaț*⁴⁾ (lângă Vârșeț)⁵⁾, etc.

În concluzie, cele două ieruri (*ũ* și *î*) nu se confundă în toponimicele slave din Transilvania. Ierul dur (*ũ*) e redat prin *o* și *ă*, iar ierul moale (*î*), prin *e*. (Acest *e* poate să treacă la *ă* pe teren românesc în urma influenței unei labiale precedente: **-oveț* > *-ovăț*. Același e tratamentul ierurilor și în împrumuturile slave obișnuite din limba română: *dobyťukŭ* > *dobitoc*, *vŭzduxŭ* > *văzduh*, *koŭčŭ* > *coteț*, *ovŭsŭ* > **oves* > *ovăs*⁶⁾. Prin urmare și tratamentul ierurilor e bulgăresc⁷⁾.

1) V. DR., VIII, sq.; Petrovici, *Grainul Carașovenilor*, 79 sq.

2) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 4.

3) *Ibid.*, 145.

4) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 145.

5) Kniezsa (*Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, p. 81, nota, 83) îl scrie pe *Glogovețul* din jud. Târnava-Mică greșit: *Glogovaț*. I se pare remarcabil (auffallend), „dass der rumänische Name eine neuzeitliche serbische Lautform aufweist“. Forma *Glogovaț* nu există însă în jud. Târnava-Mică. Deoarece nu se găsește în Csáki, lui Kniezsa i se pare probabil că satul a fost întemeiat târziu. E posibil ca satul să fie nou, dar numele locului pe care s'a întemeiat satul, *Glogoveț* („mărăciniș“), a trebuit să existe de pe timpul simbiozei slavo-române din Transilvania, de atunci când Românii au învățat dela Slavi numele râurilor apropiate *Târnava* și numele *Bălgradului*.

6) V. Densusianu, *Hist. d. l. langue roum.*, I, 274-275; A. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 52--53.

7) V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 101 sq.

Se ştie că în graiurile sârbo-croate cele două ieruri s'au contopit în unul singur, notat în textele vechi chirilice printr'un ier moale, şi care a avut (şi mai are dialectal şi astăzi) pronunţarea unui *ă*, devenit mai târziu *a*: *dobyťukŭ* > *dobitak*, *vŭzduxŭ* > *vazduh*, *koťiči* > *kotac*, *ovŭsŭ* > *ovas* ¹⁾.

11. Grupul **čr* (plsl. *črŭ*, *črŭ*) a fost tratat în mod deosebit în bulgară şi în sârbo-croată. În partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice, **čr* > *čer* (**črŭna* > bulg. *černa* „neagră”), iar în partea apuseană **čr* > *cr* = *tr* (**črŭna* > s.-cr. *crna* = *trna*) ²⁾. Toponimicele slave din Transilvania arată tratamentul bulgăresc al grupului **čr*: *Cerna* (Sate în jud. Hunedoara, Timiş-Torontal, râuri în jud. Severin, Hunedoara, Satu-Mare), *Cernavoda* (râu în jud. Sibiu), *Cernatu* (trei sate în jud. Braşov, Trei-Scaune) < slav. *Črŭnatŭ*, cf. sârb. *Crnatovo* ³⁾, *Запръта* (Vasmer, 168), *Cerņișoara* (sat şi râu în jud. Hunedoara), *Certeje* (sat în jud. Turda), *Certej* (două sate în jud. Hunedoara), *Certeze* (sat în jud. Satu-Mare) < slav. **Črŭtežŭ* ⁴⁾.

12. Sufixul slav -*ovŭ*, -*ova*, -*ovo* (-*oviči*, -*ovŭci*, -*ovŭka*, -*ovikŭ*, -*ovica*) care formează adjective posesive (*petrovŭ* „al lui Petru”), adjective care arată stofa, materia din care e fabricat ceva (*trŭnovŭ vŭnŭci* „cunună de spini”) precum şi esenţa de copaci din care e formată o pădure (*bukovŭ* scil. *lŭsŭ* „pădure de fagi”), se prezintă sub forma -*evŭ*, -*eva*, -*evo* (-*evŭci*, -*evŭci*, etc.) de câte ori vocala *o* e precedată de o consonantă moale: *j*, *č*, *ž*, *c*, *dz*, *ž*, *š*, *l' r*, *n*, bulg. *št*, *žd*, sârb. *č*, *dj* (cf. toponimicele sârbo-croate *Kijevo*, *Kovačevac*, *Kneževo*, *Kiševo*, *Kraljevo* [= *Kral'evo*], *Kozarevac* [= *kozaři* „căprar”), *Kostanjevac* [= *Kostaŭevac*], *Koračevac*, *Karadjordjevo*, etc.) ⁵⁾.

¹⁾ V. Lesk'en, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, I, 8 sq.; Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 79 sq.

²⁾ V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 135; Leskien, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, 39-40; Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, 2.

În graiul sârbo-croat din Caraşova (jud. Caraş), **čr* s'a păstrat până azi în stadiul *čr*: *črna* „neagră”, v. Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 115.

³⁾ *Rečnik Mesta*, II, 445.

⁴⁾ V. Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 237 [155].

⁵⁾ V. Vondrák, *Vergl. sl. Gramm.*, I, 111 sq. şi 523 sq.

În bulgară, unde și în alte cazuri se constată înlocuirea, prin analogie, a formelor moi cu cele dure, sufixul *-ovo* (nu *-evo*) se găsește și după consonante moi: *Krúšovo*, *Krúšovica*, *Ėžovo*, *Kolárovo*, etc.¹⁾

Toponimicele de origine slavă din Transilvania au totdeauna *-ov-*, și după consonantele înșirate mai sus: *Blajova*, *Brașov*, *Cliciova*, *Craiova*, *Crașova* (*Carașova*), *Criciova*, *Crușovăț*, *Drașov*, *Globucraiova*, *Jurjova* (*Giurgiova*), *Maciova*, *Orșova*, *Paniova*, *Văsiova*²⁾. Excepțiile (*Corneareva*, *Lucareț* < sârb. *Lukarevac*, *Plavișevița*, *Sichevița*)³⁾ se găsesc toate în apropierea graniței dintre teritoriul lingvistic român și cel sârbesc. Satul *Lucareț* (Timiș-Torontal) e și astăzi locuit de o majoritate sârbească⁴⁾.

13. Celalalt sufix slav *-inici*, cu care se formează o mulțime de toponimice⁵⁾ ne permite de asemenea să conjecturăm dacă graiul Slavilor din Transilvania avea mai multe trăsături comune cu graiurile bulgărești sau cu cele sârbo-croate. În regiunile sârbești sufixul acesta formează toponimice la singular. Astfel în *Rečnik Mesta*, II, am numărat, dela p. 236 la p. 347, unsprezece toponimice terminate în *-inac*: *Rakinac*, *Sladinac*, *Negotinac*, *Bratinac*, etc., și niciunul în *-inci* (formă de plural). În schimb, în *Dictionnaire des localités dans le royaume de Bulgarie*, am numărat 33 de toponimice având forma de plural *-inci* (*Balinci*, *Bélotinci*, *Bilinci*, *Dragotinci*, *Lipinci*, etc.) și numai unul singur având forma de singular în *-inec* (*Kaltinec*, p. 76).⁶⁾

Formele românești *Băcăinți*, *Binținți*, *Jeledinți*, *Pișchinți*

1) V. Mladenov, *Spisanie na bălg. Akademija na naukitě*, XLIII, 108 sq.

2) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 27, 35, 64, 71, 74, 85, 104, 126, 135, 160, 163, 245. Și toponimicele de origine slavă din Grecia au *-ov-*, nu *-ev-*: *Κρούσσοβον*, *Κρούσσοβον* < slav. **Krúšovo*, *Έτζοβα* < slav. **Ėžovo*, etc., v. Vasmer, 268.

3) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 68, 132, 170, 217.

4) V. Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, 5 sq.

5) V. Bogrea, DR., I, 218; Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 252.

6) Cf. Franck, *op. cit.*, p. 173, 175 sq.

(toate în jud. Hunedoara)¹⁾, precum și cele terminate în *-inț*, cu *i* al pluralului dispărut după *ț*, *Balinț*, cf. *Balinți* (Dorohoiu, Soroca), bulg. *Balinci*²⁾, *Belinț* (Timiș-Torontal), cf. bulg. *Bilinci*³⁾, *Belotinț* (Timiș-Torontal), cf. bulg. *Bělotinci*⁴⁾, *Budinț* (Timiș-Torontal), *Bogodinț* (Caraș), *Chesinț* (Timiș-Torontal), *Covăsinț* (Arad), *Lăbășinț* (Timiș-Torontal), *Lălășinț* (Severin) și *Nicolinț* (Caraș) au la bază forma de plural a sufixului toponomastic slav *in(i)ci*. Și în privința aceasta toponimia slavă din Transilvania are un caracter bulgăresc și nu sârbesc.

În cazul că formele terminate în *-inț* redau, ceea ce nu e probabil, cazurile oblice ale singularului (gen. *-inica*, dat. *-inicu*, etc.)⁵⁾, atunci am putea stabili două arii: una mai apuseană (Banat și jud. Arad), în care e obișnuit sufixul *-inț* la singular, ca în regiunile sârbești apropiate, și una mai răsăriteană (jud. Hunedoara), unde se întâlnește sufixul *-inți* la plural, ca pe teritoriul lingvistic bulgar⁶⁾. Toponimicele în *-inț* (sg.) ar putea proveni, în cazul acesta, dela populația slavă de graiu sârbo-croat care a început să se refugieze din Sârbia în Banat și în jud. Arad începând din sec. XV.

14. Un alt indiciu că toponimia de origine slavă din Transilvania nu are caractere sârbo-croate este lipsa toponimicelor cu sufixul *-ici(i)*⁷⁾. Cele câteva nume de localități care ar putea fi considerate ca având acest sufix se găsesc toate în județele Caraș, Severin și Arad, unde am întâlnit și alte toponimice prezentând fonetism sârbo-croat. Ar putea fi formate cu sufixul *-ici* următoarele toponimice: *Agadici* (Caraș), *Bozovici* (Caraș), *Curtici* (Arad), *Divici* (Caraș), cf. s.-cr. *Diviči*⁸⁾, și *Honorici* (Severin).

¹⁾ Cf. DR, I, 218: *Răspopinți* (Hotin).

²⁾ *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 48.

³⁾ *Ibid.*, 60.

⁴⁾ *Ibid.*, 13, 19.

⁵⁾ Satul *Batinac* din Sârbia (Valea Moravei) e pronunțat de Români localnici *Batinț*, v. ALR I, vol. I, harta 1 și 2, punctul 3.

⁶⁾ V. mai jos.

⁷⁾ V. Vasmer, 321, 324; Franck, *op. cit.*, 167; Mladenov, *Gesch. d. blg. Spr.*, 179.

⁸⁾ *Rečnik Mesta*, II, 120.

În concluzie, toponimicele românești de origine slavă din Transilvania prezintă cinci trăsături fonetice caracteristice limbilor slave de Sud:

- 1) *ra, la, ră* < **or, *ol, *er* tautosilabici (*Gladna* < **Gol-dina*, *Breaza* < **Brěza* < **Berza*);
- 2) *r* silabic < **r* silabic (*ŕr, ĭr*) (*Târnavă* < **Trnava*);
- 3) *l* silabic < **l* silabic (*ŭl, ĭl*) (*Vâlcan* < **Vlkanŭ*);
- 4) *i* < *y* (*Bistra* < **Bystra*)¹⁾;
- 5) *šč* > *št* (*Pociovești* < **Počivališče*);

șase trăsături fonetice caracteristice graiurilor bulgărești:

- 1) *št* < **tj, *kti* (*Zlaști* < **Zolt-jŭ, Peșteș* < **pekt' + ešŭ*);
- 2) *ă* nazal, *ă* (rom. *în, in, î*) < **ę* (*Glâmbocă* < **Głęboka*, *Indol* < **Jędolŭ, Mâlnic* < **Męlinikŭ*);
- 3) *ea* < **ě* (*Breazova* < **Brězova* < **Berzova*);
- 4) *čer* < *čr* (*čŕr, *čĭr*) (*Cerna* < *Čĭrna*);
- 5) *o, ă* < *ŭ* intens (*Bozna* < **Bŭžina*, *Măhaciu* < **Mŭxačŭ*);
- 6) *e* < **i* intens (*Topleț* < **Toplĭčŭ*);
- 7) *-ov-* < **-ev-* (*Crușovăț* < **Kruševičŭ*);

o particularitate caracteristică toponimiei bulgărești, anume întrebuintarea la plural a sufixului *-in(i)ci* (rom. *-inți*: *Jele-dinți*).

Lipsa sufixului *-ic(i)* din toponimia transilvăneană poate fi considerată de asemenea ca un indiciu că graiul Slavilor din Dacia nu avea caractere sârbo-croate.

Tratamentul *-št-* al lui *-s(ŭ)č-* ar putea fi socotit ca o particularitate fonetică a graiului slav din Transilvania în cazul că toponimice ca *Peșteana, Peștenița, Peșteș*, derivă dela *peč-sŭkŭ* și nu dela *pečŭ*.

Din înșirarea de mai sus rezultă că fonetismul toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania e identic cu acela al elementelor slave obișnuite din limba română. Iată câteva exemple: 1) *grajd, grădină, prag, plaz, treabă, dreavă*; 2) *vârŭf, dârŭz*; 3) *stâlŭp, pâlc*; 4) *bivol* < sl. *byvolŭ*,

¹⁾ *Ra, la, r, l* silabice și *i* < *y* pot fi și slovacăști, dar, luând în considerare totalitatea particularităților fonetice prezentate de toponimicele slave din Transilvania, trebuie să conchidem că fonetismul acestor toponimice e slav meridional și anume bulgăresc.

vidră < sl. *vydra*; 5) *clește* < sl. *klěščę* (bulg. *klešti*), (cânep)-*iște* < sl. *-išče*; 6) *grajd* < sl. **gordjĭ* (bulg. *gražd*), *praștie* < sl. **porktja* (bulg. *prašta*), *peșteră* < sl. **pekt'-era* (bulg. *peștera*); 7) *osândi* < *osoditi*, *pândar* < sl. *podari*, *paing* < *pajokŭ*, *gâscă* < sl. *gosika* (bulg. *gaska*); 8) *hrean* < *xrěnu*, *deal* < sl. *dělŭ*; 9) *cerni* < *čřiniti* (bulg. *černja*), *cerneală* (cf. bulg. *cěrnilo*); 10) *boz* < sl. *bŭzŭ*, *dobitoc* < sl. *dobytkŭ*, *văzduh* < sl. *văzduxŭ*; 11) *coteș* < sl. **kotičŭ*, *voreș* „curte“ (în Banat) < sl. *dvoričŭ*, *stareș* < sl. *staricŭ*, *ovăs* < sl. *ovisŭ*.¹⁾

Deci elementele slave le-au împrumutat Românii dela aceiași Slavi dela care provin și toponimicele din Transilvania. Caracterul „bulgăresc“ al influenței slave asupra limbii române nu poate servi drept argument pentru imigrarea Românilor din Peninsula Balcanică.²⁾

În linii mari, trăsăturile fonetice ale toponimicelor slave din Transilvania (Banat, Crișana), ca și ale aceloră din Muntenia, sunt identice cu acelea ale toponimicelor slave din Grecia (cf. Vasmer, 316—325). Aceasta se explică prin faptul că seminișile de Slavi care au colonizat în sec. VII Grecia, Albania, Macedonia și Bulgaria au trecut, în sec. VI și VII, peste teritoriul fostei Dacii, lăsând și aci importante colonii dela care provine, în cea mai mare parte, toponimia slavă a țărilor românești.

Slavizarea Daciei traiane, ca și a teritoriilor limitrofe dela Sud de Dunăre — Moesia Inferior, Dacia (aureliană), Dardania Moesia Superior — a fost aproape completă. Aici au căzut în mâinile năvălitorilor toate orașele (la Nord de Dunăre orașele dispăruseră mai înainte, după anul 271), toate șesurile și văile mai largi, ba chiar și văile mai ferite, din munți. S'au menținut neslavizați numai romanicii împinși de valurile slave în văile cele mai înalte și pe plaiurile munților, unde au trăit mai cu seamă din păstorit.³⁾

¹⁾ V. Densusianu, *Hist. d. l. langue roum.*, I, p. 269 sq.; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, p. 44 sq.

²⁾ V. mai jos articolul intitulat *Voreș*.

³⁾ Cf. Hans Koch în *Die Neue Propyläen-Weltgeschichte*, Berlin, 1940, 505: Slavii așezați în Dacia au întâlnit aci rezistența autohtonilor Traco-

Slavii aceștia — strămoșii Bulgarilor de astăzi — au fost, se vede, mai slabi, mai puțin numeroși, în cele două extremități ale teritoriului pe care l-au ocupat, extremitatea sudică (Grecia) și nordică (Dacia). Începând din sec. VIII, Slavii pierd cu încetul teren în Grecia, iar în Dacia, în amalgamul etnic slavo-roman, au numericește o importanță din ce în ce mai mică. În Grecia, regrecizarea s'a făcut din orașele mai mari de pe coasta de răsărit spre interior și apus; în Dacia, rero-manizarea s'a prezentat ca o coborîre centripetă din cununa de munți spre interiorul Transilvaniei și centrifugă, spre șesurile și podișurile care înconjură cetatea muntoasă a Daciei. La venirea Ungurilor, Românii erau coboriți în văile Transilvaniei și erau de pe atunci în majoritate, căci anonimul notar al regelui Bela îi amintește întâi pe Români: *Blasii et Sclavi*.¹⁾

Se crede că dela Slavii care trăiau în văile mai largi au reprimut Românii și numele antice ale râurilor, firește, după ce au suferit schimbările fonetice caracteristice limbilor slave: **Marisiu* > *Moriș* > *Mureș*, *Murăș* ²⁾, *Alutu* > **Olütü* (dat. **Ol(ü)tu*) > *Olt*. Dar formele românești *Mureș*, *Olt*, *Timiș*, *Criș*, *Ampoiu*, *Împoița*, *Someș* pot fi reprezentantele directe ale unor forme antice **Morisiu*-, **Olütü*-, **Timisiu*-, **Crisiu*-, **Ampeiu*-, **Somisiu*-.³⁾

daci, la care s'au adăugat resturi de Goți, și a coloniștilor romani „die teils seit dem zweiten Jahrhundert im Lande gewesen waren, teils unter bulgarisch-slavischem Druck jenseits der Donau nach Norden gepresst wurden und dort auf Almen und Hängen ein unstetes, aber eben dadurch unangreifbares Hirtenleben führten“.

¹⁾ V. DR., X, partea I, 121 sq.

²⁾ V. E. Moór, *Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, VI, 131. U din forma românească *Mureș* în loc de *o* slav prezintă o dificultate fonologică ce nu poate fi înlăturată nici dacă presupunem un intermediar unguresc: vechiu ung. *Moriș*, ung. mod. *Moroš*, v. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, II, 53, 54. Despre posibilitatea existenței unei forme antice **Morisiu*-, v. DR., VII, 344, 345. Pentru trecerea **Morisiu* > *Mureș*, Al. Procopovici mă face atent asupra cazului lui *mōra* > *mură* și asupra adjectivului (oi) *murăse* (Pascu, *Suf. rom.*, 282). Și etimologia populară a putut juca un rol în geneza formei *Murăș*, *Mureș*.

³⁾ V. Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 250, 491; E. Petrovici, *Continuitatea daco-romană și Slavii*, în „Transilvania“, anul 73, Nr. 11. V. mai jos articolele intitulate *Olt* și *Împoița*.

Ungurii au luat multe din toponimicele de origine slavă (*Zalatna* < *Zlatna*, *Zalasd* < *Zlaști*, *Glimboka* < *Glâmboaca*, etc.) nu dela populația slavă, ci dela cea slavo-română — sau mai corect dela cea româno-slavă — fugită din nou, din șesuri și din văile largi, la munte.

Kniezsa (*op. cit.*, 81) presupune că în regiunea Târnavelor erau, la începutul sec. XI, foarte puțini Slavi. Pe harta dela sfârșitul lucrării arată Slavi foarte puțini — și aceia amestecați cu Unguri — în două regiuni minuscule pe țărmul Târnavei mici și una între cele două Târnave. Pe Români îi aduce în aceste părți abia în sec. XIII (*op. cit.*, 127). E de presupus că în cursul unui secol Slavii vor mai fi pierdut numericește, dacă n'au dispărut cumva complet. Cum se face că Românii, care ar fi venit pe malul Târnavelor abia în sec. XIII, care au găsit aici o populație compactă ungurească și o putere de stat ungurească, nu au luat numele Târnavelor dela aceștia mult mai numeroși și cu prestigiul pe care îl dă deținerea puterii de stat, ci dela Slavii sporadici, fără importanță numerică și fără prestigiu social? Aceasta e adevărat și pentru *Bălgrad* (Alba-Iulia) și alte multe toponimice slave.¹⁾

Documentele ungurești privitoare la Transilvania secolului al XIII nu vorbesc deloc despre Slavi în această provincie. La începutul sec. XIII îi amintesc pe Români împreună cu Pecenegi, dar nu în tovărășia Slavilor. Toponimia de origine pecenegă în Transilvania e inexistentă, pe când cea de origine slavă e foarte bogată, ceea ce dovedește că întâii au fost foarte puțini, iar cei de al doilea foarte mulți. Dacă aceștia din urmă nu sunt amintiți în documente nici atunci când apar Românii împreună cu Pecenegii, trebuie să conchidem că nu mai existau pe vremea aceea și că Românii au împrumutat toponimia slavă într'o epocă mai veche, adică înainte de sec. XIII. Deoarece ierurile neintense au dispărut prin sec. X, urmează că forma fonetică slavă care stă la baza formelor actuale ale toponimicelor românești de origine slavă din Ardeal datează din sec. X—XII, când s'a făcut românizarea completă a Daco-slavilor.

¹⁾ V. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, 506.

Dacă Românii ar fi venit în Ardeal ca păstori nomazi abia în sec. XIII și XIV, atunci simbioza slavo-română (care trebuie s'o presupunem în această provincie din pricina toponimiei românești de origine slavă, a terminologiei agricole românești împrumutate dela Slavi¹⁾, a influenței superstratului slav asupra foneticei graiurilor crișene, ardelene și bănățene: palatalizarea dentalelor²⁾) ar fi trebuit să fi avut loc în sec. XIII și XIV și prin urmare documentele din aceste secole referitoare la Românii din Estul Ungariei ar fi trebuit să se refere de fapt la Slavo-români. În realitate însă documentele cuprinse în *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, nu lasă deloc să se întrevadă o viață slavo-română în Ardeal, ci numai una românească. Din cele 481 de documente numai două vorbesc de Slavi la apus de Timișoara (Nr. 302 și 304), unul de preoți slavi sau schismatici în jud. Caraș (Nr. 153) și două despre câte un Slav (*Raduzlow sclavum* și *Blasius Sclavus*) în jud. Caraș și Arad (Nr. 132 și 297). E evident că simbioza slavo-română a avut loc în Transilvania înainte de sec. XIII.

Deoarece, după românizarea Daco-slavilor, nu se știe despre vreo colonizare masivă de Bulgaro-slavi veniți din Peninsula Balcanică în Transilvania care să fi fost atât de numeroși, ca să poată da nume slave de proveniență mai recentă unor localități, râuri, păraie sau părți de hotar din Transilvania, e natural să atribuim toponimicelor slave — ce nu pot fi explicate cu ajutorul elementelor slave din limba română sau limba maghiară — o vechime mai mare decât sec. XIII, ori cât de târziu ar fi fost ele atestate.³⁾

1) V. Hubert Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen* în *Jahresbericht*, 19—20, p. 122 : „ . . . müssen die Dakorumänen die Kenntnis der Bodenkultur . . . erst in Siebenbürgen sich angeeignet haben . . . ”

2) V. E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania* („Transilvania“, anul 73, Nr. 2—3).

3) Coloniile de Slavi (Bulgari) din Cergăul-Mare, Cergăul-Mic (Alba), Șcheii Brașovului, Bungard (Sibiu) și Rusciori (Sibiu), despre care se crede că s'au așezat aci prin sec. XIII—XIV, erau atât de neînsemnate, încât nu putem socoti niciun toponimic ca fiind dat de acești Bulgari.

Toponimice având un caracter sigur slav meridional — și în special bulgăresc¹⁾ — am întâlnit în următoarele județe: Trei-Scaune (de ex. Cernatu), Brașov (de ex. *Vâlcăn*, *Bran*, Cernatu), Făgăraș (de ex. Breaza, Cămenet), Târnava-Mare și Mică (de ex. *Târnavele*, *Glogovăț*), Sibiu (de ex. Cernavoda, Glâmbocă), Alba (de ex. *Bălgrad*, *Zlatna*, *Obreja*), Someș (de ex. *Peșteș*), Turda (de ex. Indol, Măhăciu), Sălaj (de ex. Bozna, *Moigrad*), Hunedoara (de ex. Bozeș, Zlaști, *Peștiș*, *Glimboșeni*), Bihor (de ex. *Pocioveliste*, *Peșteș*) și Severin (Glâmbocă, Goleț, Mătnic, Cerna, Bucoveț).

Caracterul fonetic bulgăresc al toponimiei slave din Transilvania e mai evident în județele Făgăraș, Sibiu, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Alba, Turda, Hunedoara și Severin, adică Sudul, centrul și Sud-Vestul Transilvaniei și Estul Banatului²⁾. În Nordul și Nord-Estul Transilvaniei, e probabil că toponimice ca *Bistrița*, *Zagra* < slav. **Zagora*³⁾ au fost date de o populație slavă având aceleași caractere ca cea din Sudul Transilvaniei; peste stratul acesta slav mai vechiu, s'a așezat — prin sec. XIII — un strat rutenesc ($g > h$, $-ovici > -ăuți$, $o > u$: *Hovrila*, jud. Satu-Mare, *Boțcăuți*, jud. Maramureș, *Lușca*, jud. Năsăud).

Și în Banat s'a așezat un strat slav mai recent, începând cu sec. XV⁴⁾, dela care provin toponimice ca *Dubova*, *Vucova*,

¹⁾ Toponimicele pe care le credem sigur bulgărești le-am scris spațiat.

²⁾ Și vestul Banatului era populat, după E. Moór, de Slavi cu caracter bulgăresc (*Zeitschr. f. Ortsnamen.*, VI, 138).

³⁾ V. Drăganu, *Top. și ist.*, 84 sq. Drăganu credea că numele de *Zagra* a putut fi dat de Ruteni, dar înainte de sec. XIII, când g a devenit în ruteană h . Rutenii însă au putut veni în Nordul Ardealului abia în sec. XIII, deci toponimicul **Zagora* provine dela un strat mai vechiu de populație slavă.

⁴⁾ V. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Banat* (extras din *Anuarul Inst. de Ist. Naț.*, Cluj, 1924), p. 8. Ceea ce spune Melich (*op. cit.*, 169—170) despre probabile colonizări mai vechi de Slavi în regiunea Lipovei (Severin) nu e absolut deloc convingător. „Sclavi districtus de Lippua” pot fi urmași de ai Daco-slavilor, încă neromânizați în sec. XIV, dar pe cale de a se româniza. Dela acești Slavi dela Sud de Mureș, au rămas formele cu $o > a$ ale toponimicelor *Mătnic*, *Mătnicel*.

Divici, Coñereva = Corneareva, Lucareț, Belareca, Dolaț, etc. Graiul acestor Slavi era deci sârbesc.¹⁾

În județele Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Arad, un toponimic slav, care nu e atestat înainte de sec. XV și nu are caractere fonetice vechi ($\varphi > un, \hat{in}, \hat{a}$: *Luncavița, Glâmboca, Mâtnic*; $\hat{i} > e$: *Goleț*) nu poate fi considerat ca fiind dat de Daco-slavi, căci poate, tot așa de bine, să provină dela coloniștii sârbi mai noi. La fel e situația în județele Maramureș, Satu-Mare, Năsăud și Someș, unde populația ruteană mai recentă a putut da nume unor localități²⁾.

În ce privește Nord-Vestul, numele de râuri, *Crasna* (Sălaj), *Cerna* (Satu-Mare), *Bistra* (Bihor) și de sat, *Bozna* (Sălaj), prezintă același caracter ca și toponimicele slave din restul Transilvaniei. E de remarcat că E. Moór (în *Zeitschr. f. Ortsnamenf.*, VI, 135 sq.) găsește că populația slavă a părții din șesul Tisei care e udată de Someș, Crasna și cursul superior al Tisei a avut, înainte de așezarea Ungurilor acolo, un graiu care se înrudea cel mai mult cu slovacă orientală. Moór înșiră (*ibid.*, p. 135, nota 4) o seamă de toponimice care ar arăta că această populație slavă nu era bulgară. Aproape toate toponimicele care după E. Moór nu pot fi bulgărești se găsesc însă la Vest de regiunea care ne interesează pe noi, în comitatele Szabolcs, Zemplén, Borsod, Heves, Bereg și în Vestul comitatului Szatmár (Satu-Mare). Numai două sunt din părțile românești: *Prislop* (Satu-Mare, Sălaj) și *Siciu*, ung. *Szécs* (Sălaj). Acestea, după Moór, nu pot fi bulgărești, fiindcă au, în forma lor românească, în locul lui *ě* un *i* (< slav.

1) V. Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, 6 sq. și DR., VIII, 175 sq.

2) Iată localitățile de care ne-am servit în acest articol, provenind din județele cu influență sârbă și ruteană și care nu prezintă caractere arhaice și nici n'au fost semnalate înainte de sec. XV în Vest și sec. XIII în Est: *Gladna, Bârza, Gârliște, Târnăvița* (Arad), *Târnova* (Csánki, I, 746, 752: *Thornova*, 1439), *Bistrița* (a. 1228: *Bistische*, v. Melich, *op. cit.*, 257), *Bistricioara, Ramna, Balint* (Csánki, II, 25: *Alsobalyncz*, 1488), *Belotint, Bogodint, Budint, Chesint, Covășint, Lăbășint, Lălășint, Nicolint, Șiștarovăț, Brestovăț, Topolovăț*. Unele din ele pot fi sârbești. Dar chiar dacă toate acestea ar fi recente, faptul acesta n'ar schimba întru nimic concluziile ce se degajează din cele rămase.

**Prěslopŭ*, **Sěči*). Dar forma *Prislop* se întâlnește și în Argeș, Mușcel, Prahova și Vâlcea¹⁾, iar *i* în loc de *ě* se explică întocmai ca în *prisacă* < *prěsěka*, *primejdie* < *prěmezdiě*²⁾. Forma românească *Siciu* poate fi împrumutată din ungurește (*Siciu* < *Szěcs*, ca și *chip* < *kěp*). Să nu uităm că *ě* e tratat în bulgara modernă în mod deosebit dacă e urmat de o consonantă dură sau de una moale: *sěkŭ* „tăietură în pădure“ (pronunțat *sęak*) și *sěči* „idem“, pronunțat *seč*). Cu siguranță deosebirea între cei doi *ě* a existat — chiar dacă nu în măsura de astăzi — și în epocile mai vechi. De altfel e posibil ca toponimicul *Siciu-Szěcs* să provină dela altfel de Slavi decât Daco-slavi. Izoglosa *ě* = *e/ě* = *ä*, *ea* a putut să treacă pe la Sud-Est de *Siciu*.

Populația cu caracter slovac, după E. Moór, care popula tot șesul Tisei pe cursul inferior al râurilor Someș, Crasna și Criș (granița între Slavii cu caracter slovac și cei cu caracter bulgăresc o așează E. Moór în regiunea Csongrád-ului, *op. cit.*, 138) ocupa poate și văile munților dinspre Ardeal. Granița care despărțea pe Daco-slavi de Slavii cu caracter slovac trecea pe undeva prin județele Bihor, Sălaj, Satu-Mare, la Vest de Munții Apuseni și Munții Sălajului. E sigur, în orice caz, că Slavii cu caracter slovac erau în contact nemijlocit cu populația slavo-română din acești munți.³⁾

În revista *Transilvania* (anul 73—1941, Nr. 2—3, p. 149 sq.) am explicat palatalizarea dentalelor în graiurile daco-române de Vest ca datorindu-se influenței superstratului slav asupra bazei de articulație a Românilor din Vestul teritoriului daco-român. Slavii de aci au păstrat din epoca protoslavă

¹⁾ V. Iordan, *Rum. Top.*, 216.

²⁾ V. Rosetti, *Ist. l. rom.*, III, 45; Petrovici, DR., X, partea I, 159.

³⁾ Însuși E. Moór semnalează, în părțile orientale și sudice ale teritoriului pe care îl studiază, toponimice provenind dela alt strat de populație slavă decât cel din șesul Tisei (*Dombó, Garadistya, Szelistye*, v. *Zeitschr. f. Ortsnamenf.*, VI, 123); populația aceasta putea fi, după dânsul, bulgărească. Dacă lua în considerare formele populare românești (*Mătnic*, în loc de *Mutník, Mutnok, Muthnuk*, *op. cit.*, 32, *Glâmboca, Luncavița, Pociove-liște, Bozna*) e sigur că ar fi susținut cu mai puțină îndoială caracterul bulgăresc al acestei populații slave

particularitatea de a palataliza dentalele și prin aceasta se apropiau și lingvistic, nu numai geografic, de Slovaci. Nu e nevoie să presupunem că superstratul slav din acele părți era slovac, ci e destul să admitem că izoglosa — dentale moi/dentale dure — trecea puțin mai la Sud și mai la Est decât izoglosele *šč/št* (*Pocioveliste*, jud. Bihor), *o > un, u/ăn, ă* (**Iondolŭ > Indol*, jud. Turda), *ŭ > e/o* (**Bŭžina > Bozna*, jud. Sălaj, cf. ceh. *Beznik*).¹⁾

Linia actuală de izoglosă — dentale moi/dentale dure — poate fi urmărită pe teritoriul lingvistic dacoromân pe hărțile ALR²⁾. E probabil că această izoglosă s'a deplasat în cursul timpului dela apus spre răsărit. În prezentul volum (partea I. 121 sq.) am explicat formarea structurii actuale a teritoriului lingvistic dacoromân prin revărsarea populației românești din vetrele ei vechi dela munte spre podișurile, văile largi și șesurile din interiorul Transilvaniei și din jurul ei. Subdialectul bănățean și cel crișan s'au format în vetrele lor din munții ce despart Banatul de Ardeal, pe de o parte, și din munții ce despart Crișana și câmpia Someșului inferior de Transilvania, pe de alta. În aceste vetre muntoase, populația slavă — care trăia, dela așezarea ei pe aceste meleaguri, în simbioză cu romanicii împinși cât mai sus la munte — avea particularitatea, păstrată din protoslavă, de a înmuia dentalele urmate de vocale anterioare, întocmai cum va fi avut-o și populația „slovacă” vecină dinspre Nord-Vest și cum o are și populația slovacă de astăzi³⁾. Din cele două vetre muntoase apusene,

¹⁾ Și în slovacă uneori *ŭ > o*, v. *Af.sl.Ph.*, 20, p. 40.

²⁾ V. ALRM I, vol. I, hărțile 7, 13, 18, 42, 43, 63, 75, 76, 78, 99, 101, 170, 172 și ALRM II, vol. I, hărțile 63, 101, 119, 147, 154, 213, 286, 319, 321, 324.

³⁾ Întocmai ca în slovacă modernă, *d* și *t* (urmați de *e*, *i*) sunt produși, și în dialectul crișan, cu dosul limbii. Acestea sunt deci adevărate occlusive palatale, nu palatalizate ca în rusă (v. Olaf Broch, *Slavische Phonetik*, Heidelberg, 1911, p. 36, capitolul 20). În ALR II le-am notat suprapunând *k'* lui *t'* și *g'* lui *d'*. Într'adevăr, ele fac impresia de a fi la limita dintre categoria „*t'*” și categoria „*k'*”, v. Broch, *ibid.*, p. 37, capitolul 21.

Și din punct de vedere fonologic — în sensul școalei dela Praga — există un paralelism vădit între *t*, *d*, *n* (și *l*) palatali din Nord-Vestul teritoriului dacoromân și aceleași consonante din slovacă. Nici în slovacă și

această particularitate fonetică dialectală românească s'a răspândit apoi spre Nord-Vest, Vest, Sud-Vest, și spre Nord-Est și Est. Izoglosa actuală românească — dentale înmuiate/dentale neînmuiaate — nu corespunde prin urmare vechii izoglose slave analoage. De altfel, după observațiile pe care le-am făcut în cursul anchetelor pentru ALR, pretutindeni dealungul acestei izoglose înmuiera dentalelor este în regres ¹⁾.

S'a încercat să se găsească în graiurile românești din Transilvania și elemente lexicale care ar putea fi considerate ca specifice graiului Slavilor românizați din Dacia. Reichenkron a semnalat câteva particularități lexicale ardelenesti pe care le crede daco-slave. Am văzut (v. mai sus p. 233) că aceste elemente se găsesc și în alte regiuni slave sau sunt românești. Un element slav care se întâlnește numai pe teritoriu românesc e cuvântul *zăpadă* „neige“. Acesta poate fi considerat ca daco-slav ²⁾. Dela Slavii care populau Dacia, l-au împrumutat Românii din vatra dialectală sudică, adică de pe cele două versante ale munților care despart Muntenia de Ardeal³⁾. Din această vatră dialectală s'a răspândit, centripet și centrifug, în spre centrul Transilvaniei și înafara cununii de munți a Car-

nici în graiurile dacoromâne de Nord-Vest, opoziția *t/t'*, *d/d'*, *n/n'*, *l/l'* nu constituie o corelație de timbru a consonantelor, deoarece se mărginește la o singură serie articulatorie, la dentale, v. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 4—1931, 236. (În graiurile românești de Nord-Vest, ca în toate graiurile românești, caracterul înmuiat sau neînmuiat al consonantelor, în poziție finală, poate fi considerat ca o marcă de corelație, căci se constată la mai multe serii articulatorii, v. *Bulletin Linguistique*, VI, 13 sq. Dar opoziția *t/t'*, *d/d'* n'are valoarea fonologică nici în poziție finală în niciun graiu românesc.)

¹⁾ Numai în Țara Oașului, unde dentalele s'au păstrat de obicei neînmuiaate, sub influența graiului învecinat sătmărean am putut observa un ușor progres al palatalizării dentalelor. Bărbații, mai cu seamă cei tineri care sunt în contact cu intelectualii originari din regiunea Sătmarului (și care palatalizează dentalele), au obiceiul de a înmuia pe *n*, *t*, *d*. Pronunțarea aceasta li se pare mai distinsă, mai „domnească“.

²⁾ V. Pușcariu, *Limba română*, I, 290 sq., unde se dau și alte elemente nord-danubiene (*a se guri* „a se sui“, *ciocleș*, *a se cocli*, etc.).

³⁾ V. prezentul volum, partea I, p. 121 sq.

pașilor, forma *zăpadă* împreună cu alte particularități dialectale caracteristice graiului muntean și ardelean de Sud.¹⁾

Tot ca o particularitate dialectală daco-slavă trebuie socotit și termenul *omăt* „zăpadă“. Înțelesul primitiv a fost acela de „troian“ (cf. *omel'e d'e neauă*²⁾). Reichenkron³⁾ găsește că forma *omăt* are aceeași arie de răspândire ca și alte elemente de origine sigură ucraineană. Prin urmare *omăt* trebuie să fie împrumutat din limba ucraineană în care a existat forma **ometŭ* (<*o+met-*, *mestŭ* „werfen, fegen“, cf. rus. *omētŭ* „Haufen“, sloven. *omesti* „stark beschneien“).

Dar elementele de origine ucraineană nu se întind de obicei așa de adânc în Transilvania⁴⁾. Aria lui *omăt* se aseamănă cu ariile subdialectului de Est (moldovean)⁵⁾ care s'a constituit prin coborîrea, din munții care despart Moldova de Transilvania, a populației românești spre apus, în spre podișul Transilvaniei, și spre răsărit, în spre podișul Moldovei. În vatra aceasta muntoasă de Est, simțindu-se nevoia — ca în cea de Sud — de a înlocui termenul de *nea* care era „bolnav“ din cauze pe care noi nu le știm⁶⁾, s'a recurs la ter-

1) Ariile lui *zăpadă*, *omăt*, *nea* se pot vedea în harta Nr. 3 a prospectului ALR și în Pușcariu, *Limba română*, I, harta Nr. 18.

2) V. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 61.

3) *Zf.sl.Ph.*, XVIII, 149-150.

4) Cf. Pușcariu, *Limba română*, I, harta Nr. 14: *hulub* „porumbel“ (< ucr. *holub* „ib.“). Însuși Reichenkron e surprins că aria lui *omăt* se întinde atât de departe spre apus în teritoriul Transilvaniei. D-sa crede însă că ucraineana se întindea odinioară până lângă Cluj. Formele *k'ehel'eu* (ALR I, vol. I, harta 146, punctul 255) și *a căfui* (BA., I, 27) din centrul Transilvaniei și din Munții Apuseni pot fi explicate și altfel decât din ucraineană. Întâia, *k'ehel'eu*, amintește pe ung. *köhicsél*. A doua poate fi de origine onomatopeică, posibilitate întrevăzută și de Reichenkon (cf. dicționarul lui Tiktin, s. v. *chihai*).

5) Cf. ALRM I, vol. I, hărțile 8, 25, 32, 33, 36, 46, 51, 60, 79, 85, 87, 103, 122, 125, etc. și ALRM II, vol. I, hărțile 3, 18, 34, 48, 53, 64, 80, 103, 195, 230, 330, etc.

6) La „îmbolnăvirea“ lui *nea* a contribuit și faptul că era prea scurt; poate și omonimia cu *nea* (*nenea*) sau cu interjecția *nea*, după cum îmi sugerează Al. Procopovici. În cele patru vetre ale subdialectelor dacoromâne starea patologică a fost remediată în diferite feluri. În vetrele de Sud și de Est, doi termeni de origine slavă — să zicem daco-slavă — și care însem-

menul pe care îl întrebuințau Slavii conlocuitori pentru a desemna troianul de zapadă.¹⁾

În concluzie:

1) Pentru studierea toponimiei slave din Transilvania, toponimicele românești sunt mult mai importante decât cele ungurești, chiar dacă cele din urmă sunt atestate din Evul-Mediu, iar cele dintâi abia de un secol-două, deoarece formele documentare sunt deformate, pe de o parte, de scribi, iar, pe de alta, de desvoltarea fonetică a limbii maghiare (de ex. toponimicul *Lindina* — pronunțat dialectal *Lindžina* și scris de oficialitate *Lingina* — < slav. *Leđina*, în documente e scris *Lenšewš* 1475, *Lyzgyany* 1500; *Mâtnic* < slav. **Mořnikŭ*, cf. bulg. *Mâtnik*, e scris *Muthmuk* 1376, etc.).

Pentru aceasta e neapărată nevoie de a cunoaște forma exactă a toponimicelor așa cum le pronunță poporul (de ex. *Mâtnic* nu *Mutnic*). Echipe de cercetători cu educație fonetică va trebui să cutreere toată țara și să noteze fonetic toate numele de orașe, sate, cătune, munți, dealuri, văi, câmpii, păduri, poiene, etc. Numai materialul notat fonetic poate servi ca bază sigură studiilor de toponomastică.

2) Daco-slava, după cum arată fonetismul toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania (Banat, Crișana), avea caractere fonetice bulgărești.

3) Din aspectul fonetic destul de arhaic ($\varphi > un, in, in, \epsilon > in$) al unora din aceste toponimice se poate deduce o epocă veche de simbioză slavo-română pe teritoriul Transilvaniei.²⁾

nau, întâiul (*zăpadă*) „strat gros de zăpadă”, iar al doilea (*omăt*) „troian de zăpadă”, au luat locul lui *nea*. În vetrele de Sud-Vest și de Nord-Vest, forma mai lungă *neauă* — ca de altfel și la Aromâni și Meglenoromâni — a scăpat pe *nea* dela pieire.

1) Element daco-slav poate fi considerat și **ogleda* (> rom. *oglindă*), cf. bulg. *ogledalo*, s.-cr. *ogledalo* (> rom. *ogrindăuă*, v. ALR II, vol. I, pag. 140, întrebarea [3905], punctul 4 din Sârbia) și meglrom *og'indălă* < v. bulg. *ogledalo*. V. mai jos articolul *Voreț*.

2) Kniezsa (*op. cit.*, 9 sq.), admitând că denazalizarea vocalelor nazale slave s'a întâmplat la sfârșitul sec. X sau cel mai târziu la mijlocul sec. XI, consideră toponimicele ungurești cu nazala slavă păstrată (ca de ex.

4) Simbioza slavo-română din Transilvania a existat înaintea venirii Ungurilor, căci altfel Românii veniți abia în sec. XII sau XIII, ar fi împrumutat toponimicele dela Unguri care aveau un prestigiu deosebit ca popor stăpânitor și nu dela Slavii sporadici, pe cale de a dispărea, lipsiți de orice prestigiu (de ex. *Küküllő* — *Târnava*, *Fehérvár* — *Bălgrad*, etc.). E probabil că așa de târziu (sec. XII, XIII) n'ar mai fi auzit vocalele nazale. De altfel documentele ung. din sec. XII, XIII, XIV nu amintesc de Slavi în Transilvania, v. mai sus p. 268.

5) Din cele precedente rezultă că pe teritoriul Transilvaniei trebuie presupusă o continuitate slavo-română din sec. VI până azi. Chiar dacă admitem dispariția elementelor daco-romane și dacice romanizate rămase în Dacia după părăsirea ei de către autoritățile romane — dispariția nu s'a putut întâmpla decât prin asimilarea elementelor daco-romane la populația slavă care singură s'a așezat aici în mod definitiv — și atunci, în urma românizării amalgamului de populație reprezentat prin Daco-slavi, suntem în prezența unei adevărate continuități etnice și, în oarecare măsură, lingvistice slavo-române. Imigrarea Românilor din Peninsula Balcanică a trebuit să se întâmple înaintea așezării Ungurilor în Transilvania.

Nu e însă nevoie să presupunem că Daco-romanii s'ar fi slavizat complet¹⁾.

6) Daco-slava, ca dialect bulgăresc, prezenta unele parti-

Dombó < slav. *dobovo*) ca indicii sigure că în regiunile cu astfel de toponimice a trăit în sec. XI o populație amestecată slavo-maghiară. Negăsind niciun toponimic având un *o* sau un *e* (v. cele spuse de Kniezsa despre *Glâmboaca* și *Lingina* la p. 128, 129), Kniezsa conchide că nicăiri în Transilvania, în sec. XI sau mai înainte, nu poate fi presupusă, pe baza toponimicelor slave, o simbioză slavo-română (op. cit., 129). Dar toponimicele *Lindina* (*Lingina*), *Glâmboaca*, *Glâmboca*, *Glimboșeni*, *Indol*, *Luncavița*, *Gâmbuț*, arată că a existat o simbioză slavo-română înainte de denazalizarea vocalelor nazale slave, întocmai cum toponimicele ungurești ca *Dombó*, *Dombóc*, *Kompa*, *Korompa*, etc. indică o veche simbioză slavo-maghiară.

¹⁾ V. E. Petrovici, *Continuitatea daco-romană și Slavii* (în „Transilvania“, anul 73, Nr. 11).

cularități care o deosebeau de celelalte graiuri bulgărești:

a) Înspre Banat și câmpia Crișurilor și a Someșului, a păstrat, în mai mare măsură ca celelalte graiuri bulgărești, înmuierea protoslavă a dentalelor, particularitate trecută dela superstratul slav la substratul românesc ¹⁾. b) Unele elemente lexicale care au trecut în graiurile dacoromâne (**zapada* „strat de zăpadă” > *zăpadă*, **ometŭ* „troian de zăpadă” > *omăt*, *dvo-riči* > *voreș*, etc.

7) Având în vedere înrudirea apropiată a slavei din Dacia cu slava din Moesia, caracterul bulgăresc al influenței slave mai vechi asupra limbii române nu poate servi drept dovadă împotriva continuității.

8) De asemenea, caracterul oriental și slav al bisericii Dacoromânilor nu poate servi ca dovadă a venirii acestora dela Sud de Dunăre, căci misionari slavi au cutreerat, începând din sec. X, regiunile dela Nord de Dunăre (până în stepile sarmate), aducând cu ei liturghia slavă și terminologia creștină slavonă la populațiile de aci, deci și la populația slavo-română din Dacia ²⁾.

E. PETROVICI

¹⁾ Multe graiuri bulgărești de răsărit și de apus pronunță, în poziție inițială, un *e* sau un *e* redus și un *i* fără *ž* protetic (v. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 123 sq.). Această particularitate caracteriza și graiurile slave din Grecia (v. Vasmer, 291). Judecând după graiurile dacoromâne unde orice *e* inițial e pronunțat *že*, superstratul daco-slav se deosebea în această privință de majoritatea graiurilor bulgărești.

²⁾ V. Al. Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți, 1922, p. 45, 47. Și la Unguri aceiași misionari au răspândit o seamă de termeni slavoni bisericești (v. Melich, *Arch. f. sl. Ph.*, XXXII, 102).

MOAȘĂ „sage-femme“.

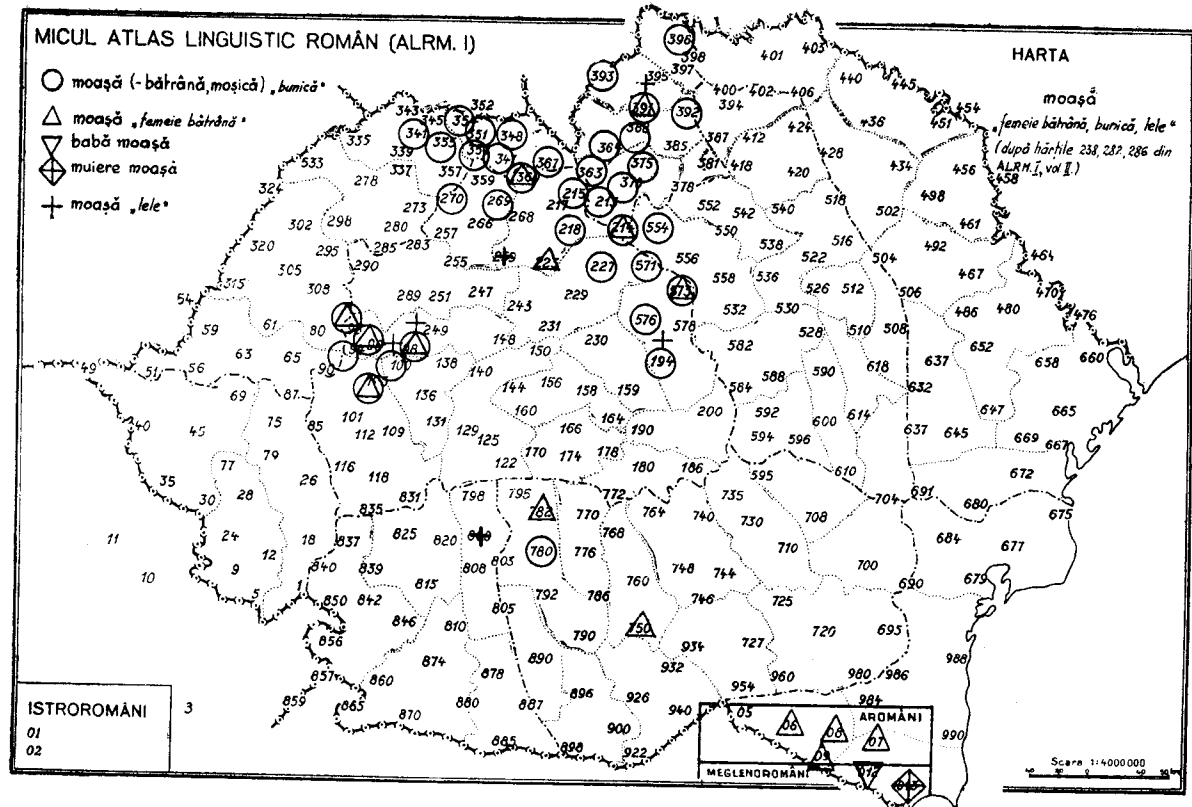
Cuvântul *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână, bunică, lele“ are astăzi — după Atlasul Linguistic Român — o arie restrânsă. Aceasta cuprinde Maramureșul, Bucovina aproape întreagă și o parte din județul Năsăud cu o prelungire în răsăritul Transilvaniei până în Secuime. I se mai adaugă vreo câteva puncte răsfirate: 750 (jud. Dâmbovița), 780 (jud. Argeș), 782 (jud. Argeș), 800 (jud. Valcea) sau altele în regiuni izolate ca Munții Apuseni (v. harta nr. 1¹). În schimb masculinul *moș* cu înțelesurile corespunzătoare — „om bătrân, bunic, bade, unchiu“ — este cunoscut pe întreg teritoriul dialectului dacoromân, cu unul sau cu mai multe din sensurile indicate (cf. hărțile 237 (BUNIC), 273 (MOȘNEAG), 232 (UNCHIU, ('fratele tatălui'), 233 (UNCHIU ('soțul mătușii')) și 285 (BADE) din ALRM. I, vol. II). Că *moașă*, cu înțelesul arătat, a avut o întindere geografică tot așa de mare ca și *moș*, este un fapt de care nu trebuie să ne îndoim. El ne este dovedit chiar de existența insulară a lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele“, în deosebite părți neînvecinate, și de textele vechi din diferite timpuri și regiuni, care ne oferă numeroase exemple ca: *Tatăl și mama, moșul și moașa*. PRAVILA DE GOVORA, 143, ap. TDRG; *Cela ce-și va ucide... pre moșu-său sau pre moașesa*. PRAVILA LUI VASILE LUPU, 350 (ed. S. G. Longinescu); *Și ieși [din raiu] Adam și cu moașa Eva*. ALEXANDRIA, 108, ap. TDRG; *Scoală fatul meu, scoală, că au venit și oa-*

¹) Punctele de pe hartă rămase fără indicațiune reprezintă localități anchetate în care nu s'a înregistrat cuvântul *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână, bunică, lele“.

sele moașă-ta la tine, ca să se odihnească și ele lângă tine. NEAGOE, ÎNVĂȚĂTURI, ap. Iorga, *Ist. lit. rel.* 61; *Au nevoit moașe-sa de o au măritat.* DOSOFTEI, VIETILE SFINȚILOR, 92; *Au căutat să ducă și pre fie-sa cu moașe-sa Da-bijoaie.* MAG. IST. I, 25; *Munca moașă-sa ca să o mărite după un om de cinste.* MINEIUL (1776), 180.

Moașă „femeie bătrână” e cunoscut și în celelalte dialecte. În aromână e un cuvânt uzual (v. harta nr. 1) cu ne-numărate derivate: *mușică* „bătrână (cu înțeles alintător), bătrână de statură scundă”, *mușescu* „îmbătrânesc”, *mușescu, -ească* „bătrânesc”, *mușeaște* „bătrânește” (cf. Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, în *Dacoromania*, II, 538 și P. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, Buc., 1905). Pentru dialectul meglenoromân hărțile Atlasului lingvistic nu atestă cuvântul *moașă* decât în funcțiune adjectivală: *babă moașă*, *muieră moașă* (v. harta 282 (BABĂ din ALRM. I, vol. II), cf. însă: *Aș raș ună ȳară un moș și ună moașă* ¹/₂₈ și *Iapa fesi doș monz și cătsaua fesi doș cătsol' și moșa fesi doș fitșor* ⁶/₂₈, Th. Capidan, *Meglenoromânii, II: Literatura populară la Meglenoromâni*, Buc., 1928).

După cercetările de până acum, *moașă* este probabil de origine albaneză, dacă nu cumva continuatorul unui cuvânt corespunzător traco-geto-dac. Forma originară, care s'a putut desvolta din alb. *moșë* (< *motšë*) „vieillard, aïeul” — precum a arătat Th. Capidan în *Raporturi albano-române*, în *Dacoromania*, II, 538—540 — trebuie să fi fost *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână”. Din această formă s'a născut apoi masculinul *moș*, după ce dialectul aromân se despărțise din grupul străromân, întrucât Aromânii nu au acest cuvânt decât sub forma feminină. Constatând că odinioară *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele” a fost răspândit în întreg dialectul dacoromân, e firesc să ne întrebăm, mai ales dacă împărtășim opinia lui Th. Capidan, cum se explică restrângerea ariei de răspândire a cuvântului cu aceste înțelesuri vechi, când știm că *moș*, cu sensurile corespunzătoare, continuă să-și trăiască viața nestingherit? Dispariția aproape totală a accepțiunilor vechi ale lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele” a fost cau-

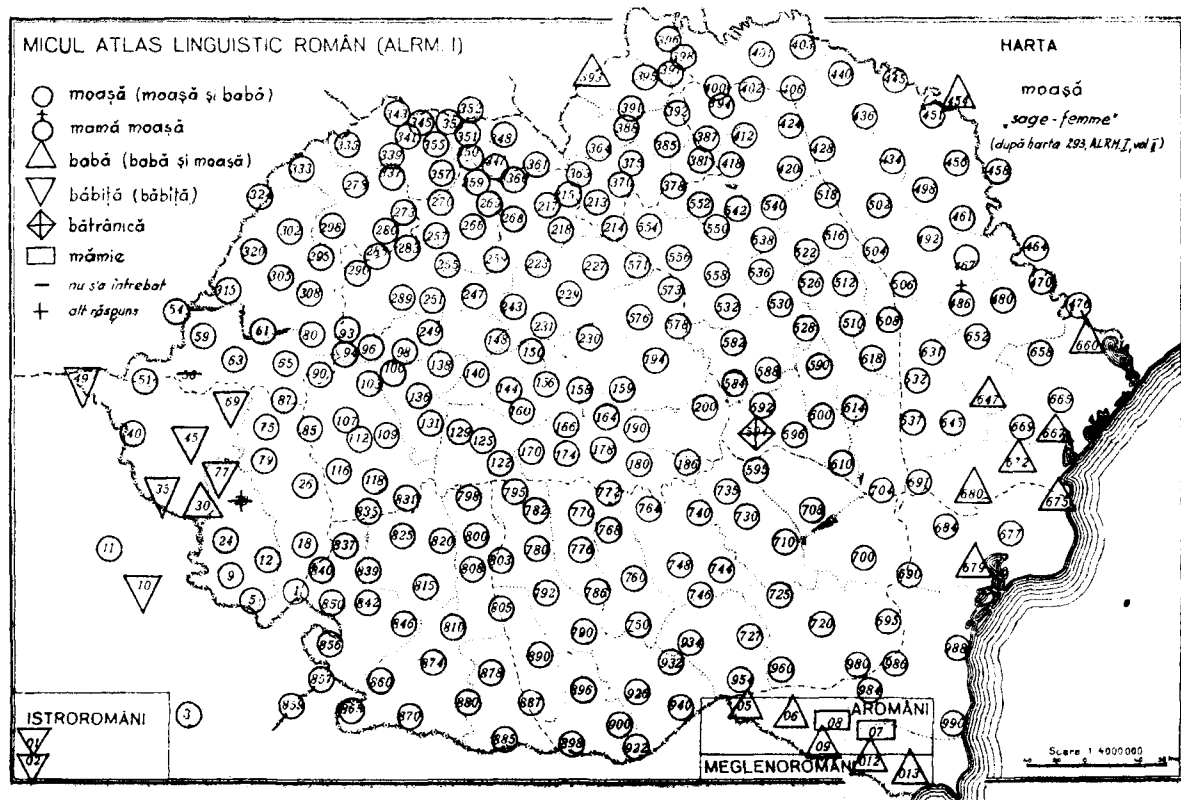

Harta Nr. 1

zată de un înțeles nou pe care acest cuvânt l-a primit dela o vreme încoace, anume cel de „sage-femme“.

Comparând aria de răspândire a lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele“ cu cea a lui *moașă* „sage-femme“ (v. harta nr. 2), constatăm că cea dintâi e foarte restrânsă față de a doua: în afară de cea mai mare parte din Banat, câteva puncte din Sudul Basarabiei și Nordul Dobrogei, cea din urmă accepțiune a cuvântului e general răspândită pe întreg teritoriul dialectului dacoromân. *Moașă* „sage-femme“ pare a fi destul de vechiu. Se găsește atestat mai întâi în *Palia dela Orăștie*: *Și când ară naște o mână vine afară și o prinse moașa și mătase roșie legă pre ia* ^{158/18}, apoi și în alte texte vechi: *Moașa si vraciul pot să mărturisească de vreme ce vor fi văzut copilul*. PRAVILA LUI V. LUPU, 832; *Când va mărturisi moașa cum iaste fata întreagă, o vom creade, și aceasta când va fi muiare ca aceia de cinste moașa*, ibid., 804. *Și să tremură moașele de Dumnezeu.... și da viață celor de parte bărbătească*. BIBLIA (1688), ap. TDRG.

Înțelesul de „sage-femme“ al lui *moașă* s'a putut desvolta din cel de „femeie bătrână“ sau mai cu seamă de „bunică“, care altădată, ca și astăzi, pare a fi fost cel mai răspândit. Această alunecare de sens a fost înlesnită de faptul că mai demult, și în multe părți și astăzi, cele ce ajutau la naștere erau bătrânele, babele cu bogată experiență, pricepute la tot felul de „meșteșuguri“ (cf. franc. *sage-femme*). Asistența la naștere reclamă însă oarecare intimitate, de aceea de cele mai multe ori femeia care dă ajutor nu e o străină, ci o persoană mai de a casei, mai intimă, față de care lehuza nu are jenă (cf. span. *comadre* „Gevatterin, Taufpate, Geburtshelferin, Hebamme“, ital. *comare* „Gevatterin, Pate, Freunelin, Geburtshelferin, Hebamme“, *baila* „Kinderfrau, Hebamme“, *mammana* „Kinderfrau, Hebamme“, v. K. J a b e r g und J. J u d, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Band. IV, I Teil, Karte 705 și Gino Bottiglioni, *Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica*, vol. III, carta 436) sau chiar o rudă (cf. gr. *μαῖα-ας* „mère, grand' mère, nourrice, accoucheuse“, v. Ê. B o i s a c q, *Dict. étym. de la langue grecque*,

Harta Nr. 2

Heidelberg — Paris, 1907, franc. *bonne mère, mère sage, grand'mère*, J. Gilliéron et E. Edmont, *Atlas linguistique de la France*, 26-e fasc., carte nr. 1179).

În evoluția sensului românesc a acestui cuvânt, credem că nu se poate tăgădui amestecul slav. *baba*, care pe lângă vechile înțelesuri ale lui *moașă* are și pe cel de „sage-femme“. *Babă* e cunoscut în întreg domeniul limbii române. În dialectul dacoromân cu accepțiunile de „femeie bătrână, bunică, cotoroantă“ (cf. hărțile 238 (BUNICĂ), și 282 (BABĂ) din ALRM. I, vol. II și harta 197 (COTOROANȚĂ) din ALR. I, vol. II) și „moașă“. Acest din urmă înțeles se întâlnește astăzi în Banat (punctul 30: jud. Timiș-Torontal), Sudul Basarabiei, Nordul Dobrogei, Transnistria (punctul 454) și Bucovina (punctul 393: jud. Storojineț subiectul anchetat fiind de origine Rutean), unde, după cât se pare, a intervenit, după regiuni și o influență sârbă, răsă, sau ruteană, de dată mai recentă.

Babă „moașă“ se găsește atestat și în textele vechi. Anonimul din Caransebeș are *babă* = *obstetrix* și *băbesc* = *obstetricor*, iar în PRAVILA DE GOVORA dăm de exemplul: *Babele ce slujesc la naștere*, ap. DA. Se impune să fie remarcat faptul că în acest din urmă text întâlnim *moașă* „bunică, sage-femme“ alături de *babă* „sage-femme“, ceea ce ne-ar îndreptăți să credem că aceste două cuvinte au fost în secolul XVII-lea în concurență ca denumiri pentru aceleași noțiuni. În celelalte dialecte *babă* se întâlnește de asemenea cu toate sensurile lui (cfr. hărțile nr. 1 și 2 și *Dict. Acad.*).

Din limbile slave, în care se găsește *babă* „femeie bătrână, bunică, moașă“, acest cuvânt nu a fost împrumutat numai de Români, ci și de alte popoare vecine (cf. ngr. βᾱβᾱ, βᾱβᾱ „bătrână“, ung. *bába, báb(a)-asszony* „moașă“, *bábaorvos* „mamoș“, *bábáskodni* „a moși“, etc.).

Cuvântul *moașă* a devenit prin plurisemia sa echivoc și deci „bolnav“. Pentru evitarea confuziilor s'a desbarat de sensurile lui vechi — „femeie bătrână, bunică, lele“ — rămânând în multe regiuni numai cu cel de „sage-femme“. Consecrat în accepțiunea aceasta ca termen tehnic medical și ca termen juridic în legislația noastră, deci ca termen oficial, și-a

putut întinde și mai ușor aria acestei funcțiuni semantice în desavantajul celorlalte înțelesuri ale lui. Informația din punctul 359 (Lăpuș, jud. Someș), unde subiectul anchetat a răspuns cu *mamă bătrână* pentru „bunică”, adăugând că „mai înainte se zicea moașă”, precum și organizarea sistematică din ultima vreme a asistenței medicale la naștere ne dau dreptul să credem că în scurt timp sensurile vechi de „femeie bătrână, bunică, lele” ale lui *moașă* vor dispărea cu totul.

ROMULUS TODORAN

ETIMOLOGII ȘI NOTIȚE ETIMOLOGICE

ALERGA

În *Tilu Buhoglindă* a lui Barac (ed. 1840, p. 41) citim: „Cizmariul i-au tras cu cureaua; însă Tilu păstrat din vreme avea în mână o lingură mare de cleiu de cisme și i-o au aruncat în gură, cât lipindu-i-se în dinți, au început a bolborosi, până și-au găsit loc *Tilu a-largul*, de s'au cărat de acolo“. Deși e probabil că expresia întrebuițată de Barac e influențată de germanul „das Weite suchen“ — care poate să fi fost chiar în originalul după care se făcea traducerea — totuși putem presupune că această construcție există — sau exista — în limbă, cu sensul de „a-și găsi scăparea fugind“.

„Largul“ din această construcție este câmpia deschisă, în opoziție cu „pădurea deasă“, așa cum reiese din următoarele exemple din Poveștile lui Pop Reteganul: *Au apucat calea prin cea pădure, să scape undeva la largul* (vol. I ⁷¹/₁₅). *Mergând mai departe, când era mai să iasă la largul, dau peste o urmă de cerb plină cu apă* (I ⁴⁶/₁₀; cf. și I ⁴⁶/₃₀).

În limba literară e curentă expresia *cineva se simte la largul său*, întrebuițată despre un om care a scăpat dintr'o „strâmtoare“ și „răsufală“ iar.

Verbul *alerga* e derivat din *a c e s t a-largul* și n'are decât o înrudire mai depărtată cu ital. *allargare in mare* „in die See stechen“, cu care-l asemena Tiktin. Realitățile dela noi nu ne conduc spre mare, ci spre pădurile seculare în care s'a desfășurat în trecut o parte mare din viața poporului românesc.

Expresia ardelenască *tot el de către pădure*, care se în-

trebuiețază atunci când cineva, deși vinovat, sare cu gura, reflectează tot un colț din trecutul nostru, când „colibașii“ de prin codrii dela poalele munților, „pădureți“ în purtările lor, molestau pe „țărani“ dela șes.

LA, LÂNGĂ, PRINGĂ, DÂNGĂ.

Cât privește înlocuirea propoziției *a* din *a-largul*, cum se găsește încă la Barac, prin *la* (*la largul*, la Pop Reteganul și în limba curentă), este de dată străveche, căci o găsim și la Românii transdanubieni. Explicarea acestei substituiri e următoarea: La început exista o deosebire de sens între *mă urc a munte* și *mă urc la a munte*, propoziția din urmă însemnând „mă urc a c o l o (lat. *illac*), la munte“. Mai târziu, pauza după *la* a dispărut în vorbirea repede, și *la a* s'a contras în *la* (ca în *clasa a patra*, rostit de obicei *clasa patra*). Astfel adverbul *la*, care era o precizare a expresiei *a*+substantiv, a putut lua locul propoziției însăși, care nu s'a mai păstrat decât în locuțiuni stereotipe ca *acasă*, *afund*, *alături*, *alocuri*, *aminte*, *amoiu*; *aorea*, *aseasă*, *amiaz*, *amurg*, etc., sau în cazurile în care nu mai era local-temporal, ci modal (final) sau servea la comparații: *pășește a lene*, *anevoie*; *seamănă a urs*; *calcă a popă*; *cobește a sărăcie*, etc., unde întărirea prin adverbul local *la* nu avea rost.

Tot așa trebuie explicată propoziția *lângă*. Și aici avem o precizare a lui *ad* prin adverbialul *longum*. Când zic: *a intrat pe acasă*, mă gândesc numai la mișcarea de apropiere (*a*) aproximativă (*pe*) de casă; când zic dimpotrivă *s'a plimbat pe lângă casă*, la ideea de mișcare în apropierea aproximativă a casei se adaugă precizarea: „pe toată întinderea, de-alungul“. Acest „de-alungul“ se exprimă în *longum* adăogat pe lângă *ad*, care arată apropierea. Că mai târziu ideea aceasta de „pe toată întinderea“ a putut să dispară și *lângă* a putut ajunge să exprime numai „apropierea nemijlocită“, nu importă pentru stabilirea originii.

Ceea ce voiam să accentuez e că *lângă* nu continuă o formă latină vulgară *longo* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț.*

etim. nr. 1023), cu pretinsa desvoltare a lui *o* final în *ă*, pe care unii o admit și în cuvinte de origine slavă ca *daltă*, *greblă* etc. din *dlato*, *greblo*, etc. (care au fost asimilate femininelor în -ă), ci vine din *longu(m) ad*, cu dispariția normală a lui *u* înainte de *a* (cf. *battualia* > *bătaie*) și cu prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă*.

Într-o vreme, când se putea zice deopotrivă *la sat* sau *a sat*, *la biserică* sau *a biserică* — precum și azi se mai aud pe alocuri, alături de *la munte*, *la vânat* expresiile vechi *a munte*, *a vânat* — inițialul *l* s'a putut simți ca un element caduc, dispensabil. Atunci s'a putut extrage în mod greșit din *lângă* un *îngă* (la Megleniți *angă*, ca *ampirat*=*împărat*) și această deglutinare a putut duce la *d'îngă* (din *dă îngă* în loc de *dă lângă* = *de lângă*) și *p'îngă* (din *pă îngă* în loc de *pă lângă* = *pe lângă*).

CACAMIȚI

Pe la Brașov se întrebuințează, când vorbești cu un copil, *cacamiți* în loc de „muci“, de ex. *Șterge-te la nas, nu vezi că-ți dau cacamiți în gură!*

Am crezut totdeauna că acest cuvânt e un termen din graiul copilăresc, spus mai mult în glumă, la noi în familie. Aflu acum că el se întrebuințează mai des și nu numai în Brașov, ci și în alte părți, cu forme diferite, de ex. prin părțile Aiudului: *un cacamăț* (comunicat de Ion Breazu), prin Banat *cacamăți* (comunicat de E. Petrovici). Aceste variante arată că avem a face cu o compoziție din *caca*, care în graiul copiilor însemnează „murdar“ sau „murdărie“ — căci în acest graiu asemenea cuvinte onomatopeice nu sunt încă diferențiate și se pot întrebuința ca interjecții, adjective, substantive, etc. — și *mății*, adică „pisicii“.

Cuvântul e interesant din mai multe puncte de vedere.

Prin faptul că la Brașov -ii final se rostește -i (*oameni* e pluralul articulat dela *om*, *casi* dativul articulat dela *casă*, etc.) și *ă* după labială a devenit *i* din cauza lui *i* următor, dar mai ales fiindcă pe la Brașov se zice „pisică“ în loc de

„mătă“, elementele compoziției nu mai sunt analizabile pentru simțul limbii. Dar cuvinte terminate în *i* plenison neaccentuat nu se prea pot încadra în grupele de declinare existente, încât nici eu, nici alți Brașoveni pe care i-am întrebat, nu știu dacă *cacamiți* e singular sau plural (ca *muci* = mucii), dacă e articulat sau nearticulat. Mai degrabă se zice *iți curg cacamiți* (ca *iți curg mucii*) decât *un cacamiți* (care ar fi „mucul uscat“) și cuvântul e invariabil și are aceeași formă când e nearticulat (*niște cacamiți la nas*) sau când e articulat (*șterge-ți cacamiți!*). El e masculin: *un cacamiți uscat*.

Din punct de vedere al geografiei linguistice, apariția lui *mătă* la Brașov se poate explica în două feluri: sau *cacamiți* e importat, în forma aceasta, din regiunile nordice, vestice sau estice învecinate, unde se zice *mătă* în loc de *pisică*, sau el dovedește că Brașovul se găsea mai de mult în aria lui *mătă* și că numai mai târziu cuvântul acesta a fost înlocuit prin *pisică*, care a venit dela Sud, dar n'a mai putut atinge și pe *cacamiți*, căci acesta nu mai era simțit ca un compus cu *mătă*.

În ceea ce privește compoziția, E. Petrovici îmi comunică, din Banat, și alte forme curioase precum *lădămeasă* „saltarul mesii“, *căsărașu* (sau *căsorașu*) „primărie“ (= casa orașului) — cu juxtapunerea a două substantive în forma cazului general (nominativ-acuzativ) — sau acel *cerigori* „cerul gurii“, pe care ALR II 6928 îl atestă în punctul 4, la Românii din Jugoslavia.

CUTĂ, SCUTESC, SCUTEC

Etimologia adevărată a acestui cuvânt am dat-o în Dicționarul Academiei. E bulgărescul *kuta*, cu același sens (germ. „Falte“), care stă în legătură cu verbul *kutam* „ascund“, o variantă a lui *kātam* tradus în nemțește prin „bewahren, hüten, verstecken; zusammenfalten, zusammenrollen“. Despre cele două reflexe bulgărești, *ă* și *u*, din vechiul *q* e a se consulta studiul lui Načov în *Jagić-Festschrift*, 486 și urm. (cit. de Berneker, SEW. 602).

Pentru înțelegerea desvoltării semantice trebuie să plecăm dela sensul de „a împătura“ sau „a înfășura“ a verbului, din care avem pe de o parte pe cel de „încrețitură (a unei sfofe, a pielii, etc.)“ a lui *cută*, pe de altă parte pe cel de „a păstra, a păzi“ și „a ascunde“ a verbului slav și pe cel cuprins în reflexul lui românesc, *a scuti*.

Acesta nu poate fi un derivat dela *scut*, cum se admite de obicei (cf. Tiktin), căci în acest caz ar avea forma **scuți* (cf. *cuminți, imbogăți, înavuți, încărunți, înmulți, iuți, lăți*, etc. dela *cuminte, bogat, avut, cărunț, mult, iute, lat*, etc. după *împărți, amuți* < *împartire, *ammutare* raportat la *parte, mut*, etc.), oricât de ademenitoare ar fi, din punct de vedere semantic, apropierea de acest cuvânt, căci ideea de „protejare în dosul unui scut“ ar fi putut să ducă la cea de „apărare“ și „adăpostire“ (mai ales în Transilvania) sau de „eliberare“ (de impozite, griji, etc., mai ales în Țara veche).

De fapt, *scuti* e de origine slavă: (bulg. *skātam, skutam, skut(u)van* = germ. „berge“, sârb. *skūtati* = germ. „verbergen“, rus. *skutati* = germ. „einhüllen, bedecken“ = paleoslavul *sū-kutati* (Berneker, SEW. 602). Afară de *scut* = lat. *scutum* mai avem un *scut*, care e un derivat postverbal dela *a scuti*, și are sensul de „adăpost la câmp, colibă“. E atestat de E. Petrovici în ALR. ^{II}/_I, pag. 133, nr. 3820, din Banat (în Chisătau și în Ghilad în jud. Timiș-Torontal), alături de *scuteală*, cu același sens pe teren jugoslav (în Sâmihai = Sveti Mihajlo) și în Oltenia (în Peștișani, jud. Gorj).

Nu știu întru cât intră în aceeași familie de cuvinte și *scutec*, care ar putea fi adus fără greutate în legătură semantică cu „a înfășura“ (bulg. *kātam*) și „a acoperi“ (rus. *skutati*). Din punct de vedere derivativ însă, sufixul neaccentuat *-ec* legat de verbul *a scuti* ar fi o formație cu totul neobișnuită, iar pe teren slav de asemenea nu găsesc nimic analog. Tiktin (*Dict. rom.-germ.* sub *scutec*) se gândea la paleosl. *skutū* „poale“, ceea ce nu rezolvă problema derivativă.

După înfățișarea lui, cuvântul *scutec* face impresia unui cuvânt de origine latină terminat în *-icus* sau *-icum*. Din harta dată de E. Petrovici la pag. 73 a Atlasului său (ALR. ^{II}/_I nr.

2655) se vede că acest cuvânt e răspândit pe aproape tot teritoriul românesc, ceea ce de asemenea poate fi un indiciu că avem a face cu un cuvânt vechiu.¹⁾ La aceeași supozitie ajungem constatând că el se găsește, deși cu un sens deosebit, la Aromâni: *scutec* = șăiac mai ordinar, cu țesătura mai puțin bătută, alb sau negru, din care „păcurarii mulgători“ își fac un fel de pantaloni largi. Originea acestui cuvânt, care pare a fi mai vechiu decât *cută* și *scuți*, rămâne încă de aflat.

DALIOR

Într-o colindă populară din colecția Viciu (p. 58) citim: *Jos în prundul mării dalbe Este-un măr dalior*. Sensul acestui *dalior* e greu de precizat, dar se pare că înseamnă „auriu“. După toată probabilitatea avem un vechiu cuvânt latin, păstrat numai în poezia populară cu caracter mistic, și adică *aureus* „auriu“ în forma diminutivă **aureolus*. Acesta ar fi dat românește *arior* și, cu disimilarea *r-r* în *l-r*, *alior*. Avem dar a face cu același cuvânt ca la numele plantei *alior*, a cărei etimologie din **aureolus* a dat-o I. A. Candrea. Inițialul *d-* e același ca în *dalb* și în alte asemenea cuvinte, despre care se poate consulta acum Dicționarul Academiei.

DE-AFETEA

Acest adverb auzit adesea în gura Bănățenilor înseamnă „degeaba“. Originea lui nu s'a dat până acum. Ea n'a fost aflată, probabil, fiindcă forma scrisă în care e înregistrat prin dicționare — începând cu Lexiconul Marsilian — a dus pe etimologi pe căi greșite. Bănățenii îl rostesc de fapt cu *tș*, iar literarizarea acestei rostiri prin scrierea cu *-te* este un simplu hiperurbanism înșelător.

¹⁾ Forma *sciurtec* în Voiniceni, jud. Mureș, se reduce probabil, la o apropiere ulterioară de cuvântul *scurt* sau *scurteică*. Cuvintele mai nouă cu care a intrat în concurență, *cârpă* și — în regiunile cu influență ruteană — *pelincă*, n'au putut să-l înlocuiască decât parțial, coexistența termenului nou pe lângă cel vechiu producând interesante diferențieri de sensuri.

Din Dicționarul Academiei (vol. II, p. 116 b), aflăm că pronumele nehotărât *fiece* are uneori sensul de „nimica toată” (de ex. la Neculce: *Dimitrașco era iute la beție și se scârbea de fiece*) și că *fiece* are o variantă *fitece*, întrebuințată în Muntenia și Oltenia, deci tocmai în regiunea care se continuă cu Banatul. Acest *fit(e)ce* trebuie să se rostească prin Banat *fit'(e)șe*, iar forma mai veche *fietece* să se rostească *fet'(e)șe* în regiunile bănățene care pronunță *fer* în loc de *fier*. Astfel ajungem la forma de azi, compusă cu *de-a* și terminată cu adverbialul *-a* (ca *de-abasca*, etc.), și însemnând „pentru o nimica toată”, „pentru nimic”, „degeaba”, „gratis”.

LAȚE

Lațele sunt șuvițele de lână sau de păr care atârnă ne-regulat pe corpul oilor, al cânilor sau pe capul omului. Și cojocul, și mai ales saricile, au „lațe”. În unele regiuni, în acest cuvânt se cuprinde și ideea de „nespălat, soios, nepieptănat”, deosebindu-se *lațele* de *mițe* tocmai prin faptul că acestea din urmă sunt curate și pieptănate. În jud. Făgăraș, după Viciu, *lațe* se numește „lâna scoasă din sarică prin măracini”.

Mai răspândit decât *lațe* e adjectivul *lățos*, care se întrebuințează despre păr, barbă, cojoace și mai ales despre câni. Prin Bihor *lățos* a ajuns să însemneze „murdar” (despre cămăși), iar în Munții Apuseni „rupt, sdrențuros” (despre haine). Un alt derivat e *lațca*, nume dat unui câne lățos.

Cuvântul acesta, fiind un termen păstoresc, în legătură cu lâna, pare a fi străvechiu în limbă. Dacă sensul original e cel de „ceva care atârnă ca niște sdrențe”, ne-am putea gândi la un latin vulgar **lacia*, derivat din aceeași tulpină *lac-* pe care o găsim în *lacero* „rup”, format, acesta, din *lac-* și sufixul *-ero*, ca *lambero*, *tolero*, *recupero* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 489). Tulpina *lac-* e adusă în legătură, de dicționarele etimologice latine, cu grec. *λακίς* „ruptură”, *λακίζω* „sfârtec”, și se găsește la Slavi în pol. *lach* „sdreanță” și rus. *lochma* „sdreanță”. Apropiat de sensul cuvântului românesc e mai ales lat. *lacinia*, care, înainte de a fi însemnat „ciucure”, pare a fi avut sensul de

„smoc de lână care n'a fost împletit" (cf. Ernout-Meillet, DELL. 490).

Cred că și *lacerta* „șopârlă" trebuie înțeles ca „animalul de pe care curg sdrențele, atunci când își leapădă pielea". Sensul de „mușchiu al brațului", pe care-l are *lacertus*, e ulterior și se explică prin aceeași metaforă ca în *musculus*, în grec. μῦς și în fr. *souris* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 613), bicepsul contras când se mișcă fiind asemănat cu un șoarece sau cu o șopârlă, iar nu invers, nu șopârla fiind numită după mușchiu.

Și românescul *șopârlă* — care e adus de obicei în legătură etimologică cu alb. *shapī*, *shapërdonë* „șopârlă" — pare a fi apropiat de verbul „a năpârli", tot din cauza pielii pe care o leapădă și care îi curge ca niște sdrențe de pe corp. În regiunile nordice ale teritoriului dacoromân șopârlei i se zice *șopârcă*, în care se cunoaște lesne influența lui *năpârcă*, care, ca și alb. *nëpërkë* și arom. *năpărtică*, pare a-și datori numele tot faptului că „năpârlește", adică își leapădă pielea. Angina, caracterizată prin niște pelițe (membrane false) care se fac pe cerul gurii și în laringe, se numește *șopârlaiță*. Și *gușter*, celălalt nume popular al anginei (și al crupului) înseamnă la origine un fel de șopârlă. (Și bulg. *gușter* are amândouă sensurile; cf. DA).

După cum a arătat K. Jaberg (cf. DR. IX 434), tocmai numele unor asemenea animale mici, ca șopârla, sunt expuse unor neconținute modificări prin etimologii populare. Lucrul acesta se vede cu prisosință din formele citate de Meyer-Lübke în REW sub *lacerta* (nr. 4821). Așa fiind nu putem ști dacă asemănarea între *lacero* și *lacerta* sau între *șopârlă*, *năpârcă* și *năpârli* se întemeiază pe o înrudire reală sau numai pe etimologii populare.

Cu privire la cuvântul *lațe* nu trebuie trecută cu vederea forma *loațe*, care se întrebuintează în unele părți cu același sens sau cu un sens apropiat. G. Giuglea îmi comunică că el zice *loațe*, dar *lățos*. Tot așa întrebuintează cuvintele acestea nevestă-mea (care-i Brașoveancă); pentru ea simplul *lațe* e un cuvânt „auzit". Un schimb între *a* și *o* în silaba accentuată

nefiind obișnuit, se pare că pentru *loațe* trebuie să presupunem — după cum sugera G. Giuglea¹⁾ — că e refăcut din **loțos*, născut, acesta, prin asimilare vocalică, din *lățos*.

În sfârșit mai există și varianta *loloațe*, care se întrebuințează mai ales despre șuvițele de păr ce atârnă la femei nepieptănate sau cu pieptenătura deranjată. Cred că forma aceasta se explică după modelul onomotopeelor de felul lui *băjbăi* (din *băj-băj*), *zumzet* (din *zum-zum*), etc., din expresii ca „îi atârnă părul *loațe-loațe*“.

LESPEDE

Nici una din etimologiile date până acum acestui cuvânt nu este convingătoare. A limine trebuie respinsă apropierea făcută de Cihac (II 170) de rus. *leštadī* „carreau de pierre“ sau cea făcută de V. Bogrea (DR. III 1088) de rus. *lespetū*, care e o variantă regională născută prin metateză din *lépestū* „petec, sdreanță“. Împrumuturile din rusește — dacă nu sunt termeni administrativi sau militari de pe timpul „ocupației“ — au la noi o întindere restrânsă, în provinciile estice, pe când *lespede* e un cuvânt popular, cunoscut pretutindeni și în strânsă legătură cu vechea noastră cultură rustică, fie că e vorba de lespezile de piatră pe care ciobanii fărâmițează sarea pentru oi, sau de cele cu care se acopere ori se astupă o gaură, sau de lespezile infierbântate pe care se coace turta.

Tiktin (*Dicț. român-german* s. v.) s'a gândit — și desigur că și altora le-a venit în minte această apropiere — la lat. *lapis*, *idem*, fără să poată da însă o explicație pentru plusul unui *s* în cuvântul românesc, a cărui apariție s'ar datora, după C. Diclescu (DR. IV 490), amestecului cu grec. *λίπος* = *λίσσος* „neter“.

¹⁾ Într-o ședință a Muzeului Limbii Române. În DR. II 394 G. Giuglea se gândea la un cuvânt de origine germană, care a lăsat urme și în alte limbi romanice și al cărui reprezentant actual în limba germană este *Locke*. Acesta a pătruns în Brașov sub forma *loacâne*. În asemenea împrumuturi recente, terminațiunea germană *-en* (din plural și dela infinitiv) intră în forma împrumutată, de ex. *a ștricăni* „a împleti (un ciorap)“ din germ. *stricken*.

Dacă e vorba de o contaminare cu alt cuvânt, acesta ar putea fi mai de grabă acel enigmatic **lastra*, răspândit în unele din limbile și dialectele romanice de Vest și având sensuri nu prea deosebite de *lespede* românesc: ital. *lastra* „Pflasterstein“, Compobasso *lastra* „steinige, kahle, abschüssige Fläche“, Tarento *lastra* „Glasscheibe“, portg. *lastru* „Boden des Backofens“, transmont. *lastra* „grosser Stein“ (Meyer-Lübke, REW. 2863 sub *emplastrum*).

Oricât de sceptici am fi în general în admiterea contaminăției la explicarea etimologică a cuvintelor, în unele cazuri ea se impune. Cercetătorul atent al atlaselor linguistice are adesea prilej să se convingă de rolul destul de important pe care-l ocupă în dezvoltarea limbilor. O întâlnim tocmai la cuvinte asemănătoare ca formă și ca sens, și în alte limbi și — ceea ce e mai remarcabil — rezultatul ei e tot plusul unui *s*, ca în *lespede*. Astfel rusescul *lespetŭ*, citat mai sus, nu poate fi despărțit de *lēpenŭ* „cioplitură, sdreanță“, apropiat, poate, de verbul *leskaja* din care derivă rus. *leščadŭ* (*leštadŭ*) „placă, lespede“. La Bulgari întâlnim, alături de *lupjă* „cojesc“ (*lupeška* „coajă“) forma *luspa* „piele cojită, solzi“, al cărei *s* se datorește, probabil, unui amestec cu *ljuskam* „turtesc lovind“ (cf. sârb. *ljuska* „solzi, păstaie“, bulg. *ljuštă* „scot din păstai, golesc, jefuesc“, *luštenka* „căzături, strujele“). Aromânii au un cuvânt *lusk'idă* care — după o comunicare a dșoarei Caranica — însemnează „pelița care se sdrențuește pe lângă unghii“ și care la Dalametra e tradus prin „așchie, țandără care-ți intră sub unghie“. Bulgărescul *luspa* „piele cojită“ se recunoaște ușor în acest cuvânt.

Dar **laspide*, ca rezultat al unei contaminări *lapide*+*lastra*, nu ajunge pentru explicarea lui *lespede*. Spre a înțelege prefacerea lui *a* (din *lapis*, -*idem*) în *e* (din *lespede*), Tiktin citează cazul lui *rapidem* devenit *repede*, gândindu-se, probabil, la influență asimilatoare a lui *e* următor asupra lui *a* din silaba accentuată precedentă. Dar, după cum am arătat în DR. V. 763—764, prefacerea lui *a* în *e* în poziție moale este la noi regulată numai după *r* inițial (rostit *rr*, ca în **race* > *rece*, **rale* > *rele*, *să rabde* > *să rebde*), nu și după *l* (*late*, *latre*, *lacrime* etc.).

Dar nu numai din punct de vedere formal, ci și al sensului, identificarea lui *lespede* cu lat. *lapis* „piatră” prezintă unele dificultăți. După cum am arătat în Dicționarul Academiei, ideea de „piatră” este, la *lespede*, ceva accesoriu și ulterior. *Lespedea* nu este „piatră”, ci ea poate fi „de piatră”, după cum *bolovanul* nu e „piatră”, *bulgărul* nu e „zăpadă”, *blana* nu e „lemn” sau *foaia* nu e „plăcintă”, ci s'a zis *bolovan de piatră* unei pietre mari de formă sferică, *bulgăr de zăpadă* unui gogoloș de zăpadă, etc. Dacă de obicei zicem *lespede de piatră*, nu avem a face cu un pleonasm, căci în această legătură, care corespunde exact germanului „Steinfliesse”, materia o exprimă cuvântul *piatră* (germ. *Stein*), iar forma subț care se prezintă această materie, cuvântul *lespede* (germ. *Fliesse*). În Dicționarul Academiei se poate vedea că se zice și *lespede de săpun*, chiar și *lespede de sânge* pentru un strat sau o pătură de sânge încheșat.

Dacă azi cuvântul *lespede* singur poate deștepta în noi ideea de „Steinfliesse”, este pentru că *de piatră* fiind complinirea cea mai obișnuită, a contagiât din punct de vedere semantic pe *lespede* și a putut fi absorbită de acest cuvânt. Tot astfel zicem *a scos bolovani din vale* sau *copiii s'au jucat cu bulgăre*, în care expresii *bolovan* și *bulgăr* nu mai exprimă ideea originară de „ceva sferic”, ci „piatră mare” sau „golo-moz de zăpadă”.

Înțelesul primitiv al lui *lespede* reiese mai bine la iveală din derivatul lui *lăspădaie* (întrebuințat mai ales la plural). La Brașov am auzit că *pielea se ia lăspădăi-lăspădăi* de pe o rană vindecată, sau că *un colac* (= cozonac) *bine copt, când îl frângi, se desface în lăspădăi*. Tot astfel când cade o ninsoare cu fulgi mari, se zice că *ninge cu lăspădăi*. Tot așa se aude, după cum îmi comunică Ilie Constantinescu, prin Romani: *lăspădăi de zăpadă*.

Cred că acest sens de „strat subțire”, „pătură”, „foaie” care se desface, se cojește, se ia jos de pe ceva (ca lăspădăile de piele de pe o rană vindecată) sau în care se desăgărează ceva (ca lepezile de piatră dintr'un minereu șistos) este cel originar. Sensul acesta ne amintește verbul a *lepăda*, care,

după ingenioasa și convingătoarea etimologie dată de N. Drăganu (DR. VI 295 ș. u.), vine dintr'un latin popular **lepidare* (derivat din *lepis*, -*idem* sau *lapida*, -*am*, din grec. *λεπίς*, -*ιδος*), care în latinitatea estică trebuie să fi însemnat cam același lucru ca grec. *λέπω* sau *λεπίζω* „a (se) curăți de solzi, a (se) jupui de coajă“. În Dicționarul Academiei, unde se poate urmări evoluția de sens a lui *lepăda* dela „a se discuama, a se coji, a năpârli (de piele)“ la „a arunca de pe corp sau dela sine“, se găsește și o întrebuintare specială a acestui verb, care face legătura semantică între *lepăda* și *lespede*. Pe la Bran am auzit pe un pietrar spunând despre o piatră de mormânt care începuse să se așchieze și de pe suprafața căreia se desfăceau foi subțiri (monumentul fiind din piatră de nisip), că *se lapădă*. Într'adevăr, lepezile de piatră nu sunt altceva decât păturile, foile care s'au desfăcut dintr'o stâncă, când aceasta începe să „se lepede“ sub influența unor factori atmosferici.

Dacă plecăm dela *lepăda*, se explică și *e* accentuat din *lespede*.

Îmi dau perfect seama că din cele precedente nu răsare o etimologie clară a cuvântului *lespede*. Scopul meu a fost numai să netezesc drumul cercetătorilor viitori, arătând că înțelesul originar și chiar și forma cuvântului ne indică mai degrabă alte căi de urmat decât spre lat. *lapis*, -*idem*.

Răspândirea geografică a cuvântului și rolul pe care lespeda de piatră îl are în cultura rustică cu forme străvechi, ne face să bănuim că acest cuvânt e la noi de origine autohtonă, înrudit numai cu grecescul *λεπίς*, -*ιδος* „écaille“ (cu o numeroasă familie: *λέπω* „cojesc“, *λέπος* „coajă, scoarță“, *λέπρα* „lepră“, etc.) și având rude și în alte limbi indoeuropene: la Slavi (rus. *lepénî* „cioplitură, sdreanță“, *lepěcha* „plăcintă turtită“, ceh. *lepeň* „un fel de plăcintă“, cf. rom. *lipie*), la Lituani (*lāpas* „foie“) și la Albanezi (*ljapë* „peritoneu de animale“). Intercalarea unui *s* înainte de *p* s'a putut produce chiar în limba dacă, prin contaminare cu un cuvânt cu formă și sens asemănător, care ar putea fi acel **lastra* de care vorbeam mai sus, după toate aparențele și el un cuvânt preroman (și fără legătură cu *plastra* și cu *emplastron*), sau cuvântul de

origine necunoscută pe care-l continuă albanezul *lesker* „rilievo della vernice bianca delle pareti di una stanza, quando pel caldo si stacca dal muro, crosta“ (Cordignano), deci „sco-rojeală“.

TOPONIMICE ROMÂNEȘTI PE VÂRFUL MUNTELUI OLIMP

La articolul *Olympos* pe care îl publică geograful Eugen Oberhummer, un bun cunoscător al Peninsulei Balcanice, în ediția nouă din *Realenzyklopädie der klassischen Altertums-wissenschaft* de Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus, e anexată o hartă a regiunii celor mai înalte piscuri ale muntelui Olimp. În regiunea aceasta, care cuprinde numai câțiva kilometri pătrați, găsim următoarele numiri aromânești *Porta* (2686 m.), adică *Poarta*, *Toumba* (2785 m.), care este de sigur *tumbă* „ridicătură“ și *Plaia*, care este *plaiu*. Înteressantă e cu deosebire numirea *Petrostrounga*, fiindcă ne arată că *strunga* exista și la Aromâni.

SEXTIL PUȘCARIU

VELARELE, LABIALELE ȘI DENTALELE PALATALIZATE

Într'o mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân, postpalatalele *k'*, *g'* (< *cl*, *gl*), își deplasează locul de articulație spre partea anterioară a palatului, devenind *t'*, *d'* (*ot'* „ochiu“, *ind'it* „înghit“) sau chiar africcate (*oĉ*, *inġit*)¹⁾.

Aria în care se întâmplă acest fenomen, stabilită pe baza hărților ALR-ului²⁾, cuprinde: Ardealul, cu excepția părții de Sud-Est³⁾, Nord-Estul Banatului, Crișana⁴⁾ și majoritatea loca-

1) Să se vadă următoarele hărți ale *Atlasului Lingvistic Român I* (ALR I) și ale *Micului Atlas Lingvistic Român I* (ALRM I):

k': OCHIU, ALRM I, h. 22

RINICHIU, ALR I, h. 48

URECHE, ALR I, h. 53, ALRM I, h. 82

GENUNCHIU, ALR I, h. 57, ALRM I, h. 88

g': UNGHIE, ALR I, h. 92, ALRM I, h. 80

ÎNGHIT, SĂ ÎNGHIȚĂ, ALR I, h. 83

SUGHIT, ALR I, h. 84, ALRM I, h. 127

2) Am utilizat mai mult ALR-ul I, întrucât are o rețea mai deasă de localități anchetate.

3) În partea sud-estică a Ardealului, fenomenul nu apare în mod consecvent. De altfel, regiunea aceasta, din punct de vedere dialectal, merge de obicei, în partea sudică, cu Muntenia, iar în partea estică cu Moldova.

4) Aria deplasării locului de articulație a sunetelor *k'*, *g'* variază, mai ales la extremitățile ei, dela un cuvânt la altul: la unele cuvinte aceste sunete se păstrează neschimbate în Sudul Crișanei, pe când la altele ele devin *t'*, *d'* sau *ĉ*, *ġ* (în ALR e notat, în graiul bănățean, prind *d* tăiat) chiar și în Nord-Estul Banatului. Nu vom ține seama, în cele ce urmează, de faptul că ariile lui *t'*, *d'*, *ĉ*, *ġ*, < *k'*, *g'* nu se acoper totdeauna, ci ne vom baza mai mult pe hărțile care prezintă ariile cele mai întinse ale fenomenului care ne interesează aici.

lităților anchetate din Bucovina. În afara acestei arii, fenomenul mai apare în unele localități de o parte și de alta a Nistrului.

Partea cea mai mare a acestei arii o ocupă rostirea *ot'*, *ind'it*. Formele cu africată (*oĉ*, *ing'it*) se găsesc, în cadrul acestei arii, în două arii mai mici: una la întâlnirea granițelor dintre Banat, Crișana și județul Hunedoara și cealaltă în Nordul Ardealului¹⁾, formată de județul Năsăud și câteva localități învecinate. Afară de acestea, mai întâlnim formele cu africate, în mod consecvent, în șase localități din Bucovina și Nordul Moldovei: 381, 388, 391, 392, 542, 556.

Meyer-Lübke, în studiul său intitulat *Palatalizarea labialelor* (DR., II, p. 1—19), a constatat, mai mult în treacăt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor *p*, *b* și evoluția postpalatalelor *k'*, *g'* ($< cl, gl$): unui *pt'* (*pt'atră*), *bd'* (*albd'ină*) îi corespunde *t'* ($< k' < cl$), *d'* ($< g' < gl$) și, într'un stadiu de dezvoltare mai înaintat, unui *č* ($< k' < cl$) îi corespunde *pč* (*pčatră*).

Hărțile ALR-ului ne dau acum posibilitatea să examinăm mai amănunțit evoluția sunetelor *k'*, *g'* în *t'*, *d'* sau în *č*, *ĝ*, pentru a stabili corelațiunea acestui fenomen cu palatalizarea labialelor *p*, *b* și, după cum vom vedea, și cu a dentalelor *t*, *d*.

Examinând stadiul de palatalizare al celor două labiale²⁾

¹⁾ Între africatele din Nordul țării și cele din Nordul Banatului este o mică deosebire: primele, transcrise în ALR de regulă prin *č*, *ĝ*, sunt asemănătoare sunetelor din limba literară ca în *cer*, *ger*, iar cele din Nordul Banatului, notate de ALR de obicei prin *č*, *d* tăiat, sunt mai înmuiate, având ca element fricativ un *š*, *ž*.

În ambele cazuri, în ALR sunt înregistrate și diferite nuanțe ale acestor africate, nuanțe pe care, pentru simplificarea exemplurilor, nu le vom lua în considerare aici.

²⁾ V. următoarele hărți:

p: PIELE, ALR I, h. 3, ALRM I, h. 2

PIEPT, ALR I, h. 39, ALRM I, h. 54

PIPĂIU, ALR I, h. 91

MĂ SCARPIN, ALR I, h. 92, ALRM I, h. 132

MĂ PIS, ALR I, h. 97, ALRM I, h. 137

b: BĂRBIE, ALR I, h. 34

ȘTIRBI, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 102.

Pentru palatalizarea lui *b*, să se vadă și harta cuvintelor ALBI și OBIALĂ, întocmită, tot pe baza materialului ALR-ului I, de D. Macrea, în *Palatalizarea labialelor în limba română*, DR., IX, p. 142—143, h. 2.

și dentale¹⁾ corespunzătoare sunetelor k' , g' — adică p , b și t , d — în aria k' , $g' > t'$ d' , $\acute{c}$, $\acute{g}$, delimitată mai înainte, se constată că în partea răsăriteană a acestei arii (deci în Estul Ardealului, în Bucovina și de-a-lungul Nistrului) cele două labiale (p , b) și cele două postpalatale (k' g') sunt redată prin același sunet, iar în partea de Vest a acestei arii (Vestul Ardealului, Nord-Estul Banatului, Crișana și Maramureș), din cele trei categorii de sunete a rezultat una singură. Deci în Estul acestei arii: $p-k' > t'$ (*t'ept-oł'*) sau $\acute{c}$ (*čept-oł'*) și $b-g > d'$ (*obd'ală-înd'it*) sau $\acute{g}$ (*obğală-îngit*), iar în Vest, prin aceleași sunete sunt redată și dentalele corespunzătoare, adică: $p-t-k' > t'$ (*t'ept-mint'e-oł'*)²⁾ sau $\acute{c}$ (*čept-minče-oł'*) și $b-d-g' > d'$ (*obd'ală-d'es-înd'it*)³⁾ sau $d\acute{z}$ (*obdžală-džes-îndžit*).

Întâlnirea aceasta a câteșii trei sunete într'unul singur e explicabilă. Iodul următor mută articulația consoanei precedente în spre centrul palatului. În felul acesta diferența dintre un t' , bunăoară, și un k' devine atât de mică încât nu mai poate fi simțită. S'a creat astfel o singură ocluzivă palatală: t' (sau mai bine $t'(k')$, cum notează ALR II), afonic $< t$, p , k' și d' (sau $d'(g')$), fonic $< d$, b , g' ³⁾. Contopite astfel, cele trei sunete, diferite la origine, au evoluat împreună în africată.

E de remarcat că în Nordul și în Vestul țării elementul labial se mai păstrează, de obicei, pe lângă cel palatal⁴⁾:

¹⁾ V. hărțile:

t : MINTE, ALRM I, h. 13

FRUNTE, ALRM I, h. 18

DINTE, ALR I, h. 29, ALRM I, h. 43

d : DINTE, ALR I, h. 29, ALRM I, h. 42

DEGET, ALR I, h. 50, ALRM I, h. 75

DES, ALRM I, h. 99.

²⁾ S. Pop notează, în ALR I, aceste ocluzive palatale de obicei prin t' , d' , iar E. Petrovici, în ALR II, prin $t'(k')$, $d'(g')$, semnul cuprins de noi între paranteze fiind suprapus în original peste cel precedent.

³⁾ Prin d' e redat și un v palatalizat: $d'isez$ „visez” (v. ALRM I, h. 107), $d'i\acute{t}el$ „vișel” (v. DR., IX, p. 142—143, h. 5), $d'ier$ „vier” (*ibid.*, h. 5a).

⁴⁾ Dispare prin simplificarea (delabializarea) sunetului „cu dublă bază de articulație” (v. A. Procopovici, DR., VI, p. 417, cf. și D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146), evoluția găsind probabil un razim și în tendința de disimilare, în cuvinte ca *piept*, *pieptene*, *piper* (v. D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146,

pt'ele (*p'ele*), *obd'ală* (*obgălă*). Dar într'un astfel de *pt'* elementul reprezentat de dentala înmuiată *t'* este rezultatul identic al aceleiași evoluții a lui *k'* ca în *ot'* < *ok'*. *Pt'* sau *bd'* reprezintă un singur fonem „cu dublă bază de articulație“, cum bine l-a definit Al. Procopovici (DR., VI, p. 416)¹⁾, articulația labială și cea palatală trecând „dintr'o ordine de succesiune într'o ordine de simultaneitate“ (*ibid.*, p. 415). Prin urmare diferența dintre *pt'-bd'* și *t'-d'* este aceasta: la *pt'*, *bd'* imploziunea e bilabială, iar exploziunea e palatală, pe când la *t'*, *d'* și imploziunea și exploziunea sunt palatale.

În aria din Nordul Transilvaniei în care labialele *p*, *b* se schimbă în africcate (*ĉept-bârĝ*)²⁾ și cele două postpalatale au

151–152, cf. G. Istrate, *Graiul satului Nepos* (jud. Năsăud), în *Buletinul dela Iași*, IV, p. 69).

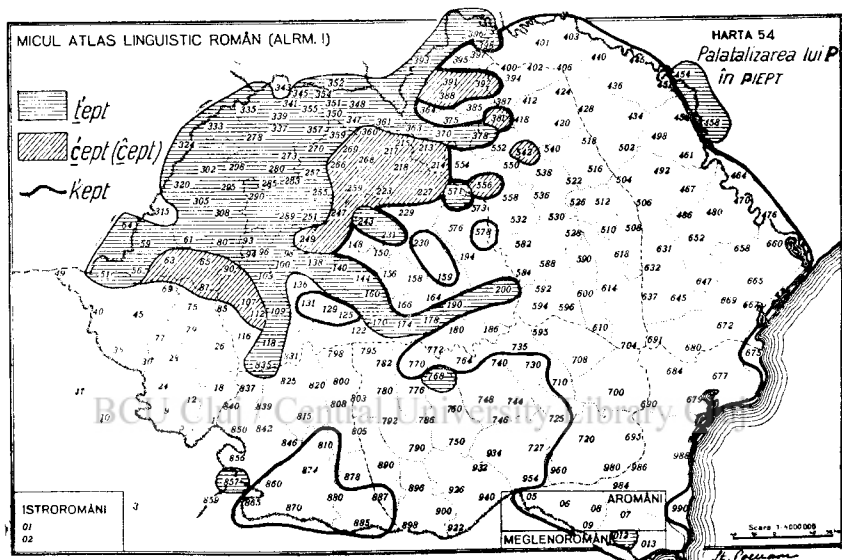
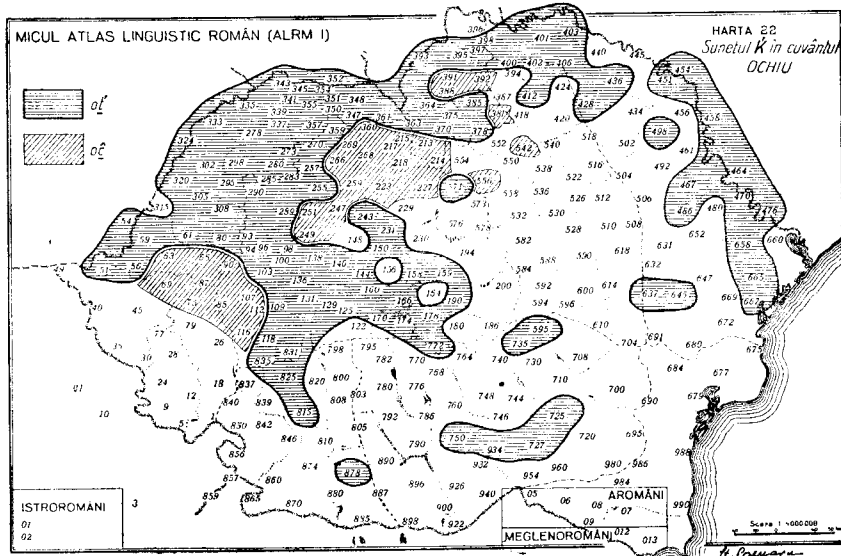
În partea de Est a țării, elementul labial s'a pierdut în toate cazurile, astfel că există o coincidență perfectă între cele două labiale (*k'* < *p* și *g'* < *b*) și cele două postpalatale (*k'* < *cl* și *g'* < *gl*): *k'ele-ok'*, *og'ală-sug'it'*. Coincidența aceasta este însă numai întâmplătoare, dispariția elementului labial fiind un fenomen caracteristic palatalizării labialelor în întreagă partea de Est a țării. Ne-o dovedește și palatalizarea lui *m* care se află aici în același stadiu de desvoltare, *n*: *nîros*, *miros** (ALR I, h. 77, ALRM I, h. 115), *lacrăn* „lacrimi“ (ALRM I, h. 30). Deci în privința pierderii sau a conservării elementului labial, există paralelismul *k'-g'-n* (< *p, b, m*), în partea de Est a ariei de palatalizare (Moldova, Basarabia, Dobrogea, Estul Munteniei, prin Bucovina și Sud-Estul Ardealului), și *pt'* (sau *pĉ*) - *bd'* (sau *bĝ*) - *m** (*pt'ele* (*p'ele*) - *obd'ală* (*obgălă*) - *mîros*), în partea de Vest a acestei arii (în restul Ardealului, Maramureș, Crișana și prin Bucovina).

¹⁾ Cf. Id., *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuți, 1930, p. 60.

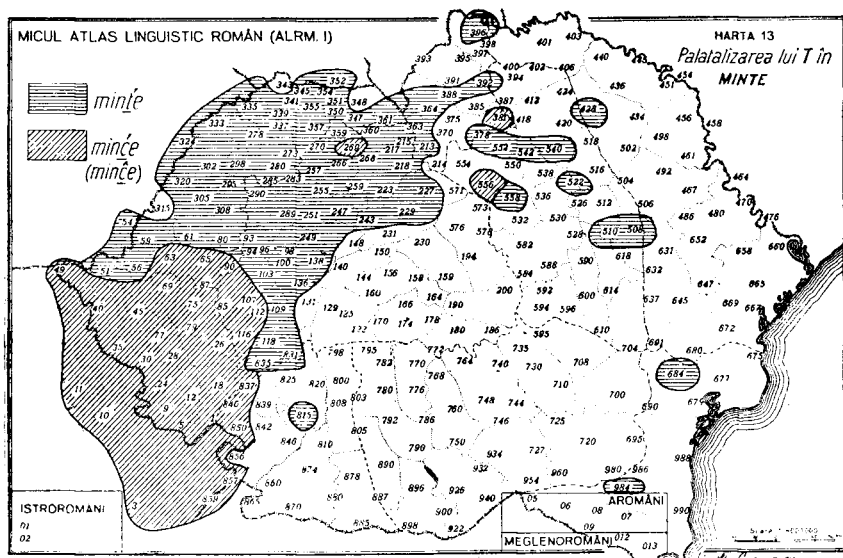
²⁾ Africcatele din regiunea aceasta au o vechime de peste două sute de ani, după cum arată D. Macrea, (*op. cit.*, p. 152), bazându-se pe date istorice care dovedesc că, în localitățile cu africată din Bucovina, s'au așezat, pe la începutul secolului al XVII-lea, o mulțime de emigranți ardeleni, veniți din părțile Năsăudului.

De aceeași proveniență ardelenescă sunt, probabil, și africcatele din Nordul Moldovei precum și palatalizarea lui *t*, *d* din aceeași regiune și din Bucovina.

Desvoltarea celor două labiale și postpalatale în africcate e, evident, mai nouă în aceste părți decât transformarea lui *ĉ*, *ĝ* în *š*, *ž* (de fapt în ALR e notat prin *z* cu căciulă, spre deosebire de *ž*-ul bănățean), în regiunile respective, căci n'am găsit, în materialul studiat, decât două cuvinte cu *g'* ajuns la *ž*: *unșie* (v. ALR I, h. 52, punctul 268) și *sușiț* (*ibid.*, h. 84, punctele 214, 215, 217, 218, 223, 227, 268, 269, 360, 388, 391, 392, 542). G. Istrate (*loc. cit.*, p. 69) a auzit rostindu-se *ž* și în cuvintele *albĝină*, *albĝesc*.

dat același rezultat (*oc-suġit*). Dentalele *t*, *d* însă au rămas ocluzive înmuiate (*min't'e*, *d'es*), ceea ce înseamnă că palatalizarea dentalelor, în această regiune, e mai nouă, căci, dacă *t*, *d*, ar fi ajuns la stadiul de ocluzivă palatală odată cu *p-k'* și *b-g'*, de sigur că și ele s'ar fi transformat în africcate. Trebuie deci să presupunem că palatalizarea lui *t*, *d* a pornit dela Vest spre Est, pe când a labialelor și a postpalatalelor a înaintat din direcție opusă. Când s'au întâlnit cele două palatali-

zări, a urmat coinciderea a câteșî trele sunete într'unul singur. Aria în care se găsește această dezvoltare cuprinde Crișana, Maramureșul și Vestul Transilvaniei. Aici *t-k'-p* se schimbă în *t'* sau *č* iar *d-g'-b* în *d'* sau *dž*.

Deci toate formele cu africată, ca *oc*, *rărunde*, *urețe*, *ge-nunde*, *undzie* (*undže*), *îndzît*, *sudzît*, *pcele*, *čept*, *čipăi(esc)*, *pčis*, *bărdž*, *obdžală*¹⁾, etc., din partea de Nord a ariei graiului bănățean, sunt rezultatul evoluției comune a postpalatalelor *k'*, *g'*

¹⁾ La *p*, *b* elementul labial de obicei se păstrează, după cum am spus mai înainte.

și a labialelor p , b , paralel cu dentalele corespunzătoare, căci toate exemplele de mai sus intră în aria t , $d > \acute{c}$, $d\acute{z}$.

Întâlnirea lui t cu k' și a lui d cu g' a avut și o urmare de natură morfologică: într-o mulțime de localități din partea de Vest a țării, unele substantive cu tulpina terminată în k' sau g' fac pluralul după modelul substantivelor terminate în dentala corespunzătoare, aplicându-li-se morfonemul t' , $\acute{c}/\acute{t}$ (*mun\acute{t}'e*, *mun\acute{c}e/mun\acute{t}*) sau d' , $d\acute{z}/\acute{d}$ (*verd'e*, *verd\acute{z}e/ver\acute{d}*). Așa sunt: *rărun\acute{t}*, *ġenun\acute{t}*¹⁾, *un\acute{d}*²⁾.

Am văzut că în aria africatelor dela limita de Nord a graiului bănățean palatalizarea labialelor nu mai e un fenomen general. În schimb, din amestecul postpalatalelor k' g' și al dentalelor t , d , întâmplat aici, au rezultat două fenomene interesante:

Forme cu k' , g' transformate în africate au pătruns din aria k' , $g' > \acute{c}$, $d\acute{z}$ în întreagă jumătatea de Nord a Banatului, unde schimbarea celor două postpalatale în africate nu e o lege fonologică. Astfel în aceeași localitate coexistă formele *k'iaie* și *tsiag* sau *sugi\acute{t}* (cit. *sughi\acute{t}*) și *ind\acute{z}e\acute{t}* (v. I. A. Candrea, în *Grai și suflet*, I, p. 183—184).

Ca un rezultat al acestei duble rostiri, s'au creat și s'au răspândit false regresii, adică rostiri cu k' g' : în loc de t , d : *ges* (cit. *ghes*) „des“, *lingină* (cit. *linghină*) „lindină“, *k'e\acute{i}* „teiu“, *k'inăr* „tânăr“ (v. id., *ibid.*) și în ALR I, $g' < d$ în *deget* (h. 50) și, aproape în întreg Banatul, în *dinte* (h. 29) — aceste două din urmă putând fi explicate și prin disimilare³⁾.

¹⁾ Cf. și O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 39. O formă de plural *ġenun\acute{t}* e atestată și în punctul 556 (ALR I, h. 57) din Moldova, dar și în localitatea aceasta t , d se prefac în africate (v., în ALR, hărțile citate mai sus la p. 300).

²⁾ ALR I, h. 52, punctele 85, 90, 94, 107. *Un\acute{d}* e pluralul dela forma de singular *und\acute{z}e*, *und'e* (*ibid.*, punctele 85, 90, 94, etc.).

³⁾ G. Weigand (*Der Banater Dialekt*, în *Jahresbericht-ul III*, p. 227—228 și în extras, p. 30—31) credea că cele două rostiri, $k' > \acute{c}$ (*tsi\acute{e}ie* „cheie“) și $t > k'$ (*k'e\acute{i}* „teiu“), cauzate de elementele străine pătrunse în graiul bănățean, sunt două fenomene deosebite, fără nicio legătură între ele: transformarea lui k' în $\acute{c}$ este o influență sârbească, susține dansul, fiindcă în sârbă k' (din elementele străine) devine $\acute{c}$ (turc. *kibrit*, *kilim* > *ċibrit*, *ċilim*), pe când rostirea $k' < t$ (*k'e\acute{i}* „teiu“) o compara ca același fenomen din graiul bulgaro-macedonean: *kuk'a* „casă“ (< protosl. **kotja*, plsl. *kot\acute{s}ta*, sârb. *kuća*).

De ce nu s'au prefăcut k' , g' în $č$, $dž$, ca regulă generală, în întreg graiul bănățean, așa ca dentalele t , d ? Probabil fiindcă, pe timpul când dentalele t , d , se rosteau, în graiul bănățean, t' , d' — și când deci cele două categorii de sunete s'ar fi putut contopi — grupurile cl' , gl' să nu fi evoluat încă în k' , g' . E. Petrovici (*Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 99) a arătat că la venirea Carașovenilor în Banat, prin secolul al XV-lea, Românii de acolo mai rosteau încă cl' , gl' , căci altfel nu s'ar putea explica forma carașovenească *strig'ata*: băn. *străg'iată* „străghiață, lapte de oaie închegat”¹⁾.

Schimbarea lui k' , g' în t' , d' sau în africată este o regulă fonologică generală în aria amintită. Într'un singur caz, în materialul studiat, k' se abate dela această modificare: în grupul $šk'$. Dar această excepție se întâlnește numai în aria africatelor (*oč*, *inġit*) din Nordul Transilvaniei, unde k' în cuvintele ȘCHIOPI (ALR I, h. 71, ALRM I, h. 105) și ȘCHIOPEZ (ALR I, h. 95) a devenit numai t' (*șt'op*, *șt'opez*) în loc de africată, adică evoluția lui k' coincide, în cazurile acestea, cu a dentalei t ²⁾ în aceeași regiune. D. Șandru (*Enquête dans le district de Năsăud*, în *Bulletin linguistique*, VI, p. 188) reproduce din această regiune și o formă cu *šč*, *inščimbat* (alături de *inšk'imbat*), pe lângă altele cu k' trecut la t' : *ašt'ie*, *dešt'id'e*, *št'yop* (cf. și G. Istrate, *loc. cit.*, p. 76). Probabil că postpalatala în grupul $šk'$ nu s'a prefăcut în africată, deoarece grupul $šk'$ s'a identificat, în această parte, cu *št* (cf. G. Istrate, *ibid.*) — atât de frecvent în limba română — datorită primului sunet (cf. ȘIRB, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 101, în regiunea respectivă).

Avansarea locului de articulație a lui k' , g' nu se aplică numai la cuvinte de origine latină. Aici se încadrează și exemple de altă origine ca:

¹⁾ Pentru cl' , gl' , cf. și p. 307, nota 5.

E. Petrovici (*ibid.*, p. 104) crede că n'ar fi imposibil ca, la venirea Carașovenilor, Bănățenii să fi rostit t' , d' în loc de $č$, $dž$.

²⁾ Există și două forme cu *šč*: *ščop* (ALR I, h. 71, punctele 381, 556) și *ščopăêez* (*ibid.*, h. 95, punctul 556), dar în ambele localități și dentalele t , d devin africate.

êică (< vsl. *kyka*, bulg., sârb. *kika*) ALR I, h. 10, punctele 26, 63, 65, 75, 85, 87, 90, 107, 112, 116, ALR II, p. 4, întrebarea [6812], punctul 219, *t'ică*, ALR I, *ibid.*, punctele 51, 54, 56, 59, 61, etc., ALR II, (*ibid.*) punctele 64, 279, 316; *êilav* (< bulg., sârb. *kilav*), ALR II, p. 58, întrebarea [4177], punctele 228, 250, *t'ilav*, punctele 235, 279, 284, 310¹⁾;

êor (*êorc*, *êorcoș*) (< turc. *kjor* (*kör*)²⁾, ALR I, h. 67, punctele 65, 214, 227, 381, 388, 391, 392, 393, 542, 556, *t'or*, punctele 125, 164, 166, 170, 178, etc.

Există în limba română un număr de elemente ungurești cu *gy* redat prin *g*: *gealău*³⁾ < *gyaló*, *ageag* < *agyag*, *gingaș* < *gyengye*, *giulgiu* < *gyolcs*, *helge* < *hölgy* (S. Pușcariu, DR., IV, p. 1379), *gioi* (*joî*) < *gyönni*, *gyünni* < *jönni*, *gitrui* (*iitrui*) < *gyötör*, *gilălui* < *gyülöl*. (N. Drăganu, DR., IV, p. 758), *giurui* (*jurui*) < *gyűrű* (*id.*, *ibid.*, p. 761).

S. Pușcariu (DR., IV, p. 1379) compară transformarea lui *gy* unguresc în *g* cu a lui *g'* (< lat. *gl*) în *g*, de care ne-am ocupat mai înainte. Însă forme cu *gy* devenit *g* se găsesc în textele noastre cele mai vechi: Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki, etc. Așa sunt: *gurui* (v. DR., IV, p. 760), *gilălui* „haîr“, *giloșag* „haine“, *hotnoģiu* „chef d'armée“ < ung. *hadnagy* (O. Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. II, p. 540), *gölce* (*gölģiu*) (v. Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 145—146). Din aceste exemple ar rezulta că și prefacerea lui *k'*, *g'* și deci și a labialelor *p*, *b*, în africată — după cele constatate până acum — să fie anterioară textelor noastre celor mai vechi.

¹⁾ Costinescu (în *Vocabularu româno-francesu* . . .) dă și o formă *cimă*=*chimă* „germene, sămânță“ pe care *Dicționarul Academiei* o derivă din sârb. *kima*, iar C. Lacea (DR., IV, p. 778—779) din sâs. *Kim*=germ. *Keim*.

C. Lacea (*ibid.*, p. 779) mai aduce un exemplu cu *k* germ. devenit *ê*: *ciublă* (*ciubre*, etc.) „fedeleș, vas“ < germ. *Kübel*, dar *Dicționarul Academiei* înclină mai mult spre ung. *csobolyó*.

²⁾ Nu e nevoie deci de o mijlocire sârbească pe care *Dicționarul Academiei* (s. v. *chior*) o presupune, pentru explicarea lui *ê* (< *k'*).

³⁾ În imprumuturile ungurești citate de aci înainte, *g* urmat de *e*, *i* se va citi *g*.

În al doilea rând, formele *joi*, *jitrui*, *jurui* — citate mai sus — *jalău* (*iilău*), *jolj*, „giulgiu“, *jingaș*, „gingaș“, *jinău* < ung. *gyanú* (v. DR., IV, p. 758) provin fără îndoială din partea de apus a țării¹⁾, unde *ĝ* se rostește *j*: *jană* „geană“²⁾, *jinjină* „gingie“³⁾, etc. N'am găsit însă niciun exemplu cu *g'* (< *gl*) devenit *ĝ* în această regiune, căci aici *g'* e tratat ca *d* urmat de *e* sau *i*: *ind'it*, etc.

Prin urmare, cuvintele ungurești al căror *gy* e redat prin *ĝ* în textele noastre vechi sau care, în graiurile românești, au variante cu un sunet corespunzător lui *ĝ* din elemente latine⁴⁾ sunt împrumuturi mai vechi și *gy*-ul lor a fost tratat ca *ĝ* și nu ca *g'* (< *gl*). Ceea ce însemnează că Românii din Transilvania, pe timpul când au împrumutat dela Unguri asemenea cuvinte, n'aveau în graiul lor alt sunet mai apropiat de *gy* decât *ĝ*⁵⁾.

1) Pentru *joi*, v. DR., IV, p. 756.

2) V. ALR I, h. 20.

3) *Ibid.*, h. 32.

4) În graiul bănățean, acestui *gy* îi corespunde *ś* în împrumuturile vechi: *śoiș* „giulgiu“ (în Valea Almăjului, v. E. Petrovici în *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, p. 131), *zingăș* „gingaș“, *a źui*=*a gioi*, iar în cele mai nouă *gy* e redat prin *g'*: *vărmég'e* „inchisoare“ < ung. *vármegye* „județ; prefectură“. (Formele din urmă le cunosc din graiul comunei Ohaba, jud. Timiș).

Cuvântul unguresc *megye* „limes“ — care se găsește în compusul *văr-megye* — a fost împrumutat în graiul bănățean și mai de timpuriu, ajungând la forma de astăzi (tot în graiul comunei Ohaba, jud. Timiș) *meže* „răzor, hotar între două moșii sau între doi vecini“.

S'ar putea crede că forma *meže* e împrumutată direct din s.-cr. *medja* „terminus, limes“, din care provine și ung. *megye* (v. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, ed. II, Viena-Teschchen, 1884, p. 94). Însă sunetul s.-cr. *dž* (scris *d* tăiat, *dj* sau *gj*) e reprezentat, în elementele sârbo-croate din graiul bănățean, tot prin *dž*: *gradže* „lemn de construcție“ (ALR II, întrebarea [6409], punctele 4, 8, 29, 76 — material nepublicat —) < s.-cr. *gradja* „idem“ (v. *Dicționarul Academiei*, s. v. *grade*), *ladže* „șlep“ (ALR II, întrebarea [2526], punctul 4 — nepublicat) < s.-cr. *ladja* „idem“.

Din aceste exemple putem trage concluzia că elementele sârbești de felul celor de mai sus au intrat în graiul bănățean după ce transformarea africanelor bănățenești în *ś*, *ź* (*faće* > *faše*, *fuže* > *fuže*) era încheiată.

5) Astăzi cel mai apropiat sunet românesc de *gy* este *d'* — așa cum e rostit prin Ardeal — sau *g'*. Însă cuvinte ungurești de felul celor amintite mai sus au putut intra în limba română începând cu secolul al X-lea — de când, probabil, datează influența maghiară asupra limbii române (v. O.

Numai în împrumuturile mai nouă ungurească *gy* a fost redat prin *g'*: *ghiuluș* (și *giuluș*) < ung. *gyulés* (v. DR., IV, p. 758), *g'iridic* (și *giridic*) < ung. *gyürödék* < *gyüröd(ik)* (*ibid.*, p. 759). În asemenea cazuri, forme ca *giuluș*, *giridic* (cu *ĝ*) pot proveni într'adevăr din regiunile unde se rostește *ĝ* în loc de *g'* (*unĝie* „unghie“).

Separarea celor două categorii de cuvinte se poate face, cu aproximație, și după aria lor de răspândire: pe când cele dintâi (cu *gy* > *ĝ*) sunt cunoscute, uneori, pe întreg teritoriul dacoromân (de ex. *gingaș*), celelalte sunt mai mult împrumuturi regionale, intrate mai ales în graiul Românilor care locuiesc în vecinătatea ținuturilor ungurești.

În unele cazuri avem două variante ale aceluiași cuvânt, intrat în limba română în epoci diferite: *agiag* (*ajag*)—*aghiag* (v. *Dicționarul Academiei*, s. v.) *gealău* (*jalău*)—*ghelău* (*ghilău*, etc.) (v. *ibid.*, s. v.) *hotnogi*—*hotnoghiu* (v. *ibid.*, s. v. *hotnog*)¹⁾.

ION PĂTRUȚ

Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. I, p. 370) — și la acea dată dentalele românești *d*, *t* au fost de sigur mai puțin palatalizate decât astăzi, iar grupul *gt* nu devenise încă *g'* probabil până prin secolul al X-lea (v. O. Densusianu, *ibid.*, p. 303—306, 341, 347) sau chiar până mai târziu (v. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV*, București, 1933, p. 414).

¹⁾ După cum *gy* e reprezentat, în împrumuturile românești, prin *ĝ* (> *j*, *z*, etc.) sau *d'*, tot așa ung. *ty* e redat prin *ê* sau *t'*: ung. *gatya* „izmene“ (cuvânt de origine sârbo-croată, — v. Miklosich, *op. cit.*, p. 73 și St. Wędkiewicz, *Rocznik Slawistyczny*, VII, p. 114, — împrumutat de Unguri înainte ca s.-cr. *t+j* să fi devenit *č*: **gatje* > *gače* „idem“) > rom. *gače* (ALR II, material nepublicat, întrebarea [3307], cf. [3308], [3309], în punctele 284, 310, 316, 325, 334, 346; *gač'e* (*ibid.*) în punctele 353, 362.

INCIOCĂLA — DE(S)CIOCĂLA

E vorba aci de două cuvinte buclucaşe, care i-au încurcat pe lexicografii noştri în explicări ce nu pot convinge şi în contraziceri câteodată. C. Lacea necunoscându-l pe *de(s)ciocăla* şi găsiindu-l pe *inciocăla* „mühsam zusammensetzen, —bringen“ la TDRG¹⁾ citat numai în două exemple, dintre care unul dintr’o traducere în limba română a lui I. U. IARNIK (*Luca începu . . . a pune pe hârtie slovă de slovă, până ce inciocălă vorba: „Iubite“ . . .* CONV. LIT. XV 145), iar celalalt dintr’o notă explicativă, redactată desigur deasemenea de I. U. IARNIK în IARNIK-BÂRSEANU. D. 482. (*Văzând că nu e glumă, Sasul făcu ce făcu şi inciocălă strigătura aceasta*), a crezut desigur că are de a face cu un ardelenism, gând care în asemenea împrejurări i-ar fi venit mai întâi oricui dintre noi. Originea cuvântului putea fi căutată deci într’unul din celelalte graiuri ardeleni şi dsa crede că a descoperit-o în săs. *tschachal* „zală de lanţ“ (DR. III 744). H. Tiktin însuşi a lăsat cuvântul fără de explicare etimologică. Etimologia lui C. Lacea a fost admisă şi în DA, în care i se adaug însă exemplului citat din CONV. LIT. XV 145 şi următoarele: *Lemnarul inciocolează lemnele* (Textul exact la locul citat din chestionarul lui Hasdeu este însă: *Lemnarul taie lemnele. Bărdaşul . . . le ciopleşte . . . sfredeleşte, inciocolează păreţii*) H. XVII 237; *A-i inciocola* [pe tineri] s. *a-i face „cioc la loc“* = a-i face să se ieie în cununie VICIU, GL.; *Carul e incio-*

¹⁾ Prescurtările sunt cele obişnuite în Dicţionarul Academiei (DA); CADE = Candrea-Adamescu „Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească“.

colat (Braşov). Com. I. PANTU. *Înciocălă şi omul nostru plugul şi porni cu argatul la'ntors mirişti*. (Făureşti, în Vâlcea). PAMFILE, D. 92.

Ne îndreptăm atenţiunea mai ales asupra exemplului celui din urmă. Comuna rurală Făureşti e situată în Sudul judeţului Vâlcea, în marginea judeţului Dolj, iar săsismele ardelenesti nu prea pătrund dincolo de munţi. Începe să ni se zdruncine aşadar credinţa în etimologia după care *înciocălă* ar deriva din săs. *ttschachel*. Şi în DA se arată indeosebi că verbul se găseşte şi în Vâlcea.

CADE dă pentru *înciocălă*, cu funcţiune transitivă următoarele înţelesuri: (în Oltenia). 1. „A aduna, a strânge la un loc“ (fără exemplificare). 2. „A drege, a regula“ (intemeindu-se pe acel exemplu din Făureşti); (în Transilvania) 3. „A înjgheba, a făuri“ (cu exemplul citat din IARNIK-BÂRSEANU, D. 482), iar cu funcţiune reflexivă (în Oltenia) „a se întrema, a se înfiripa“ (trimiţându-ne la CIAUŞANU, V. şi la PAŞCA, GL. — numele autorului din urmă fiind dat consecvent cu forma greşită de *Paşcu*, şi la bibliografie, şi la abreviaţiuni). În glosarul din CIAUŞANU, V. explicarea lui *a se înciocălă* este „a se restabili (după o bolire); a-şi veni'n fire; a căpăta ruşeată'n faţă, a se întrema, a fi în convalescenţă; a-i da'nspre bine, a-i porni'nspre bine“, iar la PAŞCA, GL. „a se întrema, a se însănătoşi“. Informaţia lui Şt. Paşca este din Gorj, încât aria răspândirii cuvântului se mai lărgeste astfel în afară de Ardeal. CÂDE îl derivă pe *înciocălă* dela *ciocălău*.

A. Scriban îl traduce în „Dicţionarul“ său pe *înciocălez* prin „montez, compun; articulez (vorbe)“ şi îl derivă din *ciocăclă*, adăugând trimiterea, „V. *desciocălez*“).

De(s)ciocălă este în opoziţie semantică cu *înciocălă*. În CIAUŞANU, GL. ni se dă explicarea aceasta: „*Desciocălă*, (*a, -ez*) = a desface, a descompune o maşină (unealtă), aşa fel ca să nu mai fie în stare de-a funcţiona. *A înciocălă* = a pune în stare de funcţie o maşină“. În ION CR. IV 59 găsim definiţia următoare: *a diciocălă* = „a desface ceva în părţi“, iar în POGOR, HENR. 227: *desciocălat* = „scos din toate încheieturile, desbrăcat de toate inveliturile“. Moş Nichifor *deciocălase căruţa*

și-o ungea citim în CREANGĂ, P. 112. Materialul Dicționarului Academiei cuprinde și următoarea comunicare a lui Ar. Tomiac: *a se diciocala* = a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea (Straja în Bucovina). Și Moldova apare prin urmare în orbita considerațiilor noastre asupra cuvintelor *inciocăla* și *de(s)ciocăla*, dar cel de al doilea nu ne este atestat numai pentru Moldova, ci de CIAUȘIANU, GL. și pentru Vâlcea.

CADE îl derivă pe *decioacăla* ca și pe *inciocăla* dela *cio-călău*, îl consideră un cuvânt moldovenesc, verb. trans. și refl., și-i găsește următoarele funcțiuni semantice: 1) „A (se) desghioca, a (se) curăța foile, pănușile de pe coceanul de porumb” (fără exemplificare). 2). „A se desface, a se curăța carnea de pe oase”: *fierbe bine, bine, până se deciocălează carnea de pe ciolane*. ȘEZ. 3). *a decioacăla o căruță* = „a o desface în părțile din care e alcătuită” (cu exemplul pe care l-am citat din CREANGĂ, P.)

SCRIBAN, D. se inspiră din CADE dând lui *desciocălez* explicarea aceasta: „Desghioc, curăț ciocălii de pănuși. Desfac, demontez (un car, o mașină). V. refl. Mă desfac, mă desprind (ca carnea de pe oase pin ferbere)”, derivându-l din *ciocălău*, nu din *cioaclă* ca pe *inciocălez* și declarându-l un cuvânt care se găsește numai în „Est” (= „Moldova și vecinătatea”, cf. p. 10).

Evident că nu-l putem despărți pe *de(s)ciocăla* de *inciocăla*, întocmai precum nu l-am putea despărți pe *desbina* de *îmbina*, pe *descheia* de *încheia* ș. a. m. d.

Și în funcțiunile semantice care au fost atribuite celor două vorbe trebuie pusă mai multă rânduială și precizie.

Înțelesul figurat în care I. Urban Iarnik l-a întrebuințat pe *inciocăla* (*a inciocăla o vorbă* s. *o strigătură*), apare foarte motivat în aspectul semantic pe care verbul îl are altfel, dar nu e verificat de nici o frază rostită sau scrisă de vreun Român. Cele două exemple citate din I. Urban-Iarnik trebuie eliminate prin urmare din materialul nostru documentar. Se elimină dela sine astfel și înțelesul de „articulez (vorbe)” din explicarea lui A. Scriban.

Și explicările lui *inciocăla* în funcțiune transitivă din

CADE sunt prin urmare numai o perifrazare aproximativă a singurului înțeles fundamental și lămurit al cuvântului: „a încheia” (I), pe *înciocăla* putându-l înlocui în funcțiunea aceasta și verbe ca *închelba* (2°), *înciripa* (1°), *înjgheba*, *lega*, *alcătui* (I2^o), *monta*, iar în funcțiunea reflexivă sunt o perifrazare a încercării din CIAUȘANU, V. de a determina un sens pe care îl găsim definit precis în PAȘCA, GL. prin „a se întrema, a se însănătoși”, înțeles cu care se întrebuințează și *a se înciripa* (4°).

Funcțiunile semantice atestate ale lui *înciocăla* sunt așa-dar: 1. T r a n s. „a încheia” (I), întrebuințat și figurat cu înțelesul de „a lega, a împreuna prin căsătorie” (așa a fost prezentat cuvântul și în DA) și 2°. (F i g.) R e f l. „a se întrema (3°), a se însănătoșa”.

Înțelesul de bază al lui *de(s)ciocăla* este „a descheia, a desface din încheieturi, a desface în părțile sale, a descompune, a demonta”.

Înțelesul de „a (se) desghioca, a (se) curăța foile, pănușile de pe coceanul de porumb” dat în CADE e fără îndoială sugerat de etimologia susținută în acest dicționar, care îl derivă dela *ciocălău*, și probabil și de faptul că *de(s)ciocăla* poate fi sinonim câteodată cu *desghioca*, d. ex. *se deciocălează carnea de pe ciolane*, din citația de mai sus, alături de *se desghiocă toată carnea de pe oase* RETEGANUL, P. III 57/8. Dar lui *desghioca* „a curăți (nuci, mazăre, fasole, etc.) de coajă, de teci s. de păstăi”, deci „a scoate din găoace”, i-ar corespunde cel mult un *de(s)ciocăla* „a curăți de ciocălăi, a scoate din ciocălăi”, iar nu „a curăți ciocălăii”, „a curăța coceanul”.

Împotriva etimologiei din CADE n’ar putea fi adusă și împrejurarea că *ciocălău* „știulete de porumb cu boabe” ar fi doar o expresie a graiului moldovenesc. După cum putem vedea din DA, în Frata, pe Câmpie, *ciucălău* are întocmai acest înțeles al lui *ciocălău* din Moldova, spre deosebire de *cocean* care e fără grăunțe, iar în Transilvania de Nord înseamnă „canac”, adică „canaf, ciucure” și mai găsim cuvântul și pe aiurea, astfel în forma de plural *ciocălăi* cu înțelesul de „ciupercă veninoasă” la CHIRÎTESCU, GR. 248.

Spre „desghioca, a curăți cocenii de foile s. pănușile lor“ se pare că ne-ar putea duce totuși înțelesul dat în POGOR, HENR. „desbrăcat de toate înveliturile“ pentru *desciocălat* sau explicarea bucovineanului Ar. Tomiac: *a se diciocala* = „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea“. A lui V. Pogor „desbrăcat de toate înveliturile“, care glosează participiul adjectival al verbului în același timp și prin „scos din toate încheieturile“, trebuie înțeles în sensul de „desfăcut din încheieturi, din învelituri“, „scos din învelituri“. Un car, un plug, etc. se pune iar în bună stare de funcționare, dacă îl desfăci, deci dacă îl „de(s)ciocălez“, spre a-l curăți, a-l drege, a-l unge și a-l „inciocăla“ din nou, spre a-l primeni, cum am zice. De aici a primit verbul *a se diciocăla*, prin extensiune, și înțelesul de „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea“, adică „a se primeni“.

Atestate ne sunt prin urmare pentru *de(s)ciocăla* funcțiunile semantice următoare: 1). *Trans.* „a descheia, a desface, a descompune, a demonta, a scoate din învelituri“; *refl.* (p. *ext.*) „a se primeni“. 2°. *Refl.* (p. *gen.*) a se desface, a se desprinde (de ceva); a se *desghioca*.

În configurația semantică a lui *inciocăla* și *de(s)ciocăla* stăruie ca imagine esențială și fundamentală încheietura. Cu sufixele *în-* și *de(s)-* verbele acestea au fost derivate din ung. *csukló* „încheietură, articulație“ sau, între altele, „balama“ (la ușă).

O pentru *u* în *-ciocăla* e foarte explicabil pe urma tendinței de deschidere a vocalelor ungare și apare și altfel în împrumuturile noastre de aceeași origine (cf. *cionaie* < ung. *csunya*), iar între *c* și *l* și-a găsit locul *ă*, sunetul nostru vocalizator obișnuit (cf. DR. IX 85 u.) În varianta ardelenască *inciocola* cel de al doilea *o* se explică prin armonie vocalică, ajutată poate și de asonanța cu *cioc la loc*, *a inciocola* fiind sinonim câteodată, precum am văzut, cu *a face cioc la loc*, în care *cioc* nu este substantiv, ci interjecțiune (cf. *Ala bala, Portocala, Cioc, boc, Trei la loc* în jocurile de copii). *Diciocăla* cu *di-* în loc de *de-* îl are pe obișnuitul *i* în loc de *e* în poziție atonă. Cât despre uzul șovăitor între *des-* și *de-*, varianta

de-, fără de *s*, firește că nu poate fi identificată cu celălalt prefix *de-* < lat. *de-*, rămas neproductiv în limba română și întrebuințat iar în timpuri mai recente ca element neologic de derivațiune. Din *des-* dispare *s* înaintea lui *j* prin asimilare (*sș* > *șș* > *ș* sau *sș* > *zș* > *ș*), iar înainte de *č* prin asimilare și disimilare (*stș* > *štș* > *tș*). Astfel s'a ajuns la *deciocăla* < *desciocăla*, întocmai precum alătura de a *desjuga* se găsește și forma *dejuga*: *Ei c'or desjuga, Boii c'or lăsa*. TEODORESCU, P. P. 454; *La rea moară a desjugat*. ZANNE, P. III 140, însă *El își dejugă boii în iarmaroc* N. GANE, ap. CADE; *Dar eu ce mă fac, cine mai dejugă la moara mea?* DELAVRANCEA, ap. CADE. Locul unde se desjugă boii pentru popas se numește *desjugătoare*, dar și *dejugătoare*: *Aci la hanul acesta era cea mai însemnată dejugătoare pe drumul Bărăganului*. SANDU-ALDEA, ap. CADE. Câteodată dispare prin asemenea proces de asimilare și consonanta inițială a tulpinei dela care s'a format cuvântul nou. Dela *jgheab* s'a ajuns la *deșgheabat* (*sș* > *șș* *s*): *deșgheabata mânie a iobăgimei turbate*. ODOBESCU, III 534/10.

Ung. *csukló* are câteodată și înțelesul de „Blattwinkel“ (cf. Dr. Moritz Ballagi „Neues vollst. Wörterb. d. ung. u. deutsch. Spr.“ Pest 1864), deci de „unghiul frunzei“, ceea ce s'ar putea numi și „încheietura frunzei“. Nicăiri n'am găsit înțelesul de „vârf de frunză“, cum probabil din greșală l-a tradus A. Scriban pe acel „Blattwinkel“, derivându-l pe *ciocălău* din *csukló*.

AL. PROCOPOVICI

ÎN LEGĂTURĂ CU ROM. „MEREU“.

În „Dacoromania“ vol. I. 270—271 regretatul V. Bogrea a arătat originea cuvântului *mereu*, adj. și adv., din ung. *merő* „steif, fest, solid; lauter“, „solidus, rigidus; merus“. Întrucât însă Bogrea n'a avut la îndemână, sau n'a crezut că e necesar să-l prezinte, un material documentar suficient de bogat spre a ilustra prin exemple întregul aspect semantic al cuvântului în românește și nici, cu atât mai puțin, în ungurește, etimologia a fost și este încă privită cu oarecare neîncredere.

Într'adevăr, pe lângă faptul că cuvântul este general la noi, mai are în românește și întrebuințări semantice deosebite de ale cuvântului unguresc. Pe lângă aceasta mai are în limba română și o funcțiune gramaticală caracteristică: e mai ales adverb. În ungurește, în funcțiune de adverb (prin derivare cu sufixele adverbiale *-en*, *-ül*: *merően*, *merén*, *mereven*, *merőül*, *merejül*) e întrebuințat mai rar și — cum vom vedea — cu totul cu alte înțelesuri decât în românește. Aceste motive nu pot constitui însă argumente hotărâtoare împotriva explicării din ungurește a cuvântului românesc. Împrumuturile nu aduc cu ele întreagă zestrea lor semantică din limba de origine, ci se împământenesc de obicei numai în anumite întrebuințări, răspândindu-se apoi numai cu anumite sensuri, din care, cu timpul, limba adoptivă dezvoltă sensuri și funcțiuni nouă.

Ca adjectiv cuvântul a fost împrumutat, cu toate accepțiunile lui, din ungurește, numai în sec. XVII; funcțiunea și sensurile lui ca adverb s'au dezvoltat pe teren românesc.

În funcțiune de adjectiv, în românește are următoarele sensuri proprii: (în Sălaj, Moldova și în Dobrogea; despre un trunchiu de brad s. despre orice bucată de lemn) „nedespicat,

rotund“ (ȘEZ. II 42, XIX 12, VAIDA¹); „fără noduri“ (ȘAI-NEANU, D. U.), „obleț“ (SCRIBAN, D.), „drept, oblu“ („Daco-romania“ I 270, cf. ANON. CAR.); „neretezat“ (ION CR. XIII 50), deci în posesiunea tuturor calităților care-i asigură rezistența, soliditatea, „întreg“. Un sens identic, sau aproape identic, are cuvântul (vechiu) unguresc: *Az nád hégagos, a fa merő, erős, vastag* (= trestia e găunoasă, lemnul s. copacul e negăunos, tare, gros), într'un text din a. 1643 (cf. SZARVAS G. — SIMONYI ZS., *Magyar nyelvtörténeti szótár*, vol. II, Budapest, 1891, col. 781) traduce în ungurește lat. „lignum solidum“, tot așa cum ung. *ha a csont merő volna* traduce pe lat. „si os continuum esset“ (16.).

În scrisul cronicarilor moldoveni din sec. XVII—XVIII și azi popular (dar numai regional, în Transilvania și la Românii din Serbia), găsim (*pod*) *mereu*, în înțeles de „(pod) lung, continuu, care se întinde neîntrerupt în spațiu, dela un mal până la celalalt; fix, stabil, permanent; solid, rezistent“, în opoziție cu „(pod) umblător, sau plutitor“: *Turcii fac poduri mereae pre coșuri peste Nistru*. LET. I ³²⁴|₂₁, cf. ib. II ¹⁴|₂₈, ²⁹⁰|₂₁, ³³³|₃₀, III ¹²|₁₉, etc. *De s'ar face-un pod mereu, Pod mereu peste Brașeu*. RETEGANUL, CH. 72, id., TR. ⁹⁶|₂₂, JARNIK-BÂRSEANU, D. 140. *Făcea și pod mereu Să treacă și Murgu meu*. GIUGLEA-VÂLSAN, R. S. 114. Avem de a face cu un sens special românesc, desvoltat din acela de „solid, rezistent“ pe care-l are cuvântul unguresc în întrebuințări ca: *merő hajazat* (= coperiș), *merő padlás* (= podul casei) dintr'un text din a. 1635 (cf. SZARVAS—SIMONYI, l. c.).

Din sensul de mai sus a rezultat apoi și acela de „întins, vast, care se extinde până departe; care formează un singur tot s. o singură bucată“ (despre o suprafață de teren): *Pădurile merée, adică codrii*. URICARIUL, I 346, cf. ib. XI 264. *Codri* (ALECSANDRI, P. I 29, II 90, id. P. P. 194, DRĂGHICI, R. 154), *câmpi* (ALECSANDRI, P. P. 198) *meriei*; *loc MÂNDRESCU*, P. P. 198), *sat* (JARNIK-BÂRSEANU, D. 29), *deal* (ib. 30) *mereu*, etc., în strânsă legătură cu sensul cuvântului unguresc din exemple ca: *Az sirnek ajtoira nagy merő-*

¹) Utilizez abrevierile *Dictionarului Academiei Române*.

követ hengereitette (= la ușa mormântului a prăvălit o piatră mare), într'un codice din 1508 (cf. SZARVAS—SIMONYI, l. v.).

Prin apropierea de formă cu lat. *mērus*,-a, -um, ung. *merő* a împrumutat, întâi în traduceri desigur, sensul cuvântului latin, de „limpede, curat, adevărat, autentic“, despre noțiuni abstracte mai ales, și numai rar despre noțiuni concrete, ca în *merő arany*, *merő vér* (= aur, sânge curat, nobil). În scrisul moldovenesc din sec. XVIII, adjectivul românesc apare cu sensul de „curat (și masiv), veritabil, autentic, pur“ (despre o piatră, mai ales despre o piatră prețioasă sau despre un bloc de metal): *Câmpul cu otava înverzea, cât ochilor peste tot, tot o tablă de zmaragd mereie a fi să părea*. CANTEMIR, IST. 125. *Iaste întru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o piatră. Și în lung și în lat iaste di 40 coți, însă di o piatră meriaia. Și tot acoperemântul iarăși o piatră singură, preste tot meriae*. HERODOT, 139.

Din sensul propriu de (*lemn*) *mereu* s'a născut, poate pe teren românesc, cel figurat, de „țepăn“, „(om) paralizat“ (Com. RĂDULESCU-CODIN), „damblagiu“ (id. Î. 351, cf. „Dacoromania“ I 270), deși (aproape) același sens îl are și cuvântul unguresc: *merő nyaku* „obstipus, tetanicus“, *merő lábú* „solidipes“, *merő test* „trup țepăn, amorțit.“

Nici unul din sensurile românești ale cuvântului în funcție de adverb nu prezintă analogii cu ale adverbului unguresc.¹⁾ În ungurește adverbul are o legătură de sens cu adjectivul mai intimă decât la noi, căci însemnează: (în legătură cu verbe care exprimă o stare s. ținută) „țepăn, rigid: tare, solid; violent, strașnic, (a privi) fix, înholbat.“ În românește, adverbul se întrebuițează în legătură cu verbe care exprimă o acțiune, o mișcare, și apare în texte abia dela începutul sec. trecut.

Din sensul general al adjectivului, de: „care se extinde (în orice direcție) în spațiu“, a luat naștere acela de: „care se extinde, care d u r e a z ă în timp“ pe care-l are adverbul.

1) Singurul exemplu care ar desmînti această constatare îl găsim într'un cântec popular din Transilvania: *Sângele pica 'nchegat, cu măsele-amestecat. Așa de mereu* (= zdravăn, vârtos) *i-a dat*. BIBICESCU, P. P., 303. E desigur o influență nouă a cuvântului unguresc.

La noi (în toate regiunile românești, afară de Banat, S.-V. Transilvaniei și S. Crișanei) adverbul indică *durata sau repetiția* unei acțiuni și însemnează: „neîncetat, neîntrerupt, neconținut, într'una, continuu, neobosit, asiduu, succesiv; tot mai mult; pururea, veșnic”: *Ochii facă-se izvoare și curgă de-acum mereu*. KONAKI, P. 98. *O păjură mare se 'nnalță mereu*. ALECSANDRI, P. I 197. *Mereu gândesc cum ne iubirăm*. EMINESCU, P. 219. *Mereu* (= repetat) *îmi spunea mama...* CREANGĂ, A. 116. *Sasu mă căta mereu*. MARIAN, SAT. 190. *Mereu se depărta de sat bătrânul*. COȘBUC, F. 88.

Printr'o evoluție de sens, petrecută pe teren românesc, din acela figurat al cuvântului unguresc, de „greoiu, stângaci”, s'a ajuns la noi (în Banat, S. Crișanei și în S.-V. Transilvaniei, în opoziție cu „iute”, „tare”, „repede”) la sensul de „încet, câținel, câtingan (cf. ALRM. I 141), fără grabă, domol, lin”, în legătură cu verbe ca „a lucra”, „a umbla”, etc. Printr'o evoluție și mai înaintată apoi (în Banat și Oltenia), a ajuns să însemneze „liniștit, calm”: *Stați, băieți, mereu!* (PAMFILE, D. 61); *stai mereu!* = „stai la un loc, lasă-mă'n pace” CIAUȘANU, V. În Munții Apuseni cuvântul are și sensul de „încet, cu glasul coborât, șoptit”: *Vorbește mai mereu, nu striga așa tare*.

Dintre variantele formale ale cuvântului românesc atrag atenția asupra formei — creiată prin schimbul terminației cu sufixul diminutiv *-eiu* — *mereiu*, *-eie* (ȘEZ. II 52, ION CR. V 375) și asupra aceleia cu accentul schimbat — sub influența lui *miერიu* — *mერიu*, *-ie* = „țeapăn” (BARCIANU). Derivate nu are decât adverbul, și numai diminutive, în sens de „încet, fără grabă”: *mereór*, *mereuás* (LB); *meréuț* „încetișor; comod; pe nesimțite, cu băgare de seamă, tiptil, binișor; blând” (cf. ȚICHINDEAL, F. 104, CĂTANĂ. P. B. II 129, DOINE, ¹²⁹/₅).

„PÂNEA PRUNCILOR“ (BĂLGRAD, 1702)

Ion Mușlea a lămurit cu pricepere și cu mare bogăție de amănunte istoricul până acum atât de încurcat al acestui catehism catolic cu care se inaugurează seria tipăriturilor românești din Transilvania în sec. XVIII.¹⁾ Scopul rându-rilor de mai jos nu este deci de a relua în discuție acest istoric, ci doar de a întregi, prin câteva observații filologice, contribuția lui I. Mușlea. Ioan Papiu, fostul proprietar al unui exemplar al tipăriturii,²⁾ într'o mențiune publicată în „Gazeta Transilvaniei“ (a. 1898, nr. 233. cf. Mușlea, l. cit. 619–620) era de părere că „pentru limbă [tipăritura] mai nu merită atențiune, decât pentru curiozitatea unor cuvinte.“ Textul românesc prezintă totuși o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț — și acelea nestudiate încă —, fiindcă ne desvăluie priceperea pe care unii din preoții noștri dela sate o aveau de a traduce din limbi streine, apoi măsura în care vechile forme de limbă caracteristice textelor bisericești din sec. XVI se mai păstrau și la începutul sec. XVIII, și în sfârșit ne arată amploarea influenței ungurești în graiul cărturarilor noștri din Transilvania.

1) „Pânea Pruncilor“ (Bălgrad — 1702). Din istoria unei cărți românești, în „Omagiu Profesorului Ioan Lupăș.“ București, Imprimeria Națională, 1941, p. 617–631.

2) Titlul întreg al tipăriturii, astăzi în posesiunea Bibliotecii Universității din Cluj—Sibiu, este: *Pânea Pruncilor sau Învațătura credinței Creștinești, strânsă în mică sumă, Care o au scris în mici întrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo, Parohușul Besearecii Catolicești dela Belgrad. Și s'au întors în limba românească de Duma Ianăsă dela Borbanti, În anii Dom[nului] 1702.*

Popa Duma Ianaș din Borbanti se pare că a studiat în școala catolică ungurească din Alba Iulia, căci numai așa se explică numeroasele asperități de limbă și numărul mare de calcuri și de elemente ungurești în textul românesc. Era în același timp cunoscător și al textelor noastre vechi, căci traducerea sa cuprinde forme și termeni de circulație cunoscuți și altor tipărituri ale epocii din toate regiunile românești.

Din punct de vedere fonologic¹⁾ textul popii Duma prezintă unele particularități arhaice și altele regionale. Dintre cele dintâi amintesc: *duroare* (f. 17) < lat. *dolorem*, întrebuințat alături de *durare* (f. 19), *arepile* (p. V) cu *e* neaccentuat netrecut la *i*, *detorie* (f. 49) cu *de-* păstrat și azi în partea locului și în alte regiuni transilvănene, *cuprinzind* (f. 44) cu *i* în loc de *â* precedat de *z* (cf. și *†vădzind*, *șezind*, la Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 46), *rimna* (f. 4) cu *i* pătrat după *r* (cf. și *†rindul strimt*, etc., Rosetti, l. cit.) și cu *vn* > *mn* (ca, azi, în *ibomnică* < *ibovnică*, cf. „Dacoromania” VI 468). Subt influența lui *părintească*, *părintească*, s'a format *pămintească* (f. 56), cu *i* în loc de *â* (cf. la Dosofteiu, V. S., ap. TDRG: *peminte*, în Biblia dela 1688, ap. TDRG: *păminte*, vocativ, în analogie cu *părinte*, în loc de *pământe*, resp. *pământule*); forma *perințescă*, cu *e*, prezintă o rostire (sau numai o grafie) streină, tot așa ca și *a adeuga* (f. 38). Tot un arhaism (regional și astăzi) este *a rumpe* (f. 4) cu grupul *mp* conservat, apoi *înfrântă* (f. 53) cu *mt* netransformat prin acomodare la *nt*; *putredește* (f. 32), *ferbinteală* (f. 127 cu *d*, *t* nealterați, deși întâlnim și *fierbințeală* (f. 53); *greșaste* (f. 85, 132) după analogia lui *greșască*; în sfârșit: *jirtvă* (f. 103), *jirtvească* (f. 18), *jirtvirea* (f. 93) cu *i* < *e* < *ă* și cu grupul *tv* netrecut la *(t)f*. — Forme dialectale: *așea* (f. 41) pentru *așa*, *giumătate* (f. 126), *giurământ* (f. 121, etc.); *obagii* (f. 113) pentru *iobagii* (cf. și *ubagii*, ap. DA); *vare* (f. 26, 56, 83) pentru *oare*, cu *oa* > *va* se pare că prezintă o rostire streină, poate ungurească, fiindcă Ungurii pronunță un *u* românesc ca *v* (bi-

¹⁾ Am cercetat pentru aceste note exemplarul Bibliotecii Astra din Sibiu și urmez criteriul de paginare adoptat de Mușlea, l. cit. 622. Din exemplarul Astrei lipsesc filele: 9, 12--16, 95--99, 129, 133--135.

labial): *vove* pentru *uauă* (= ouă), *vachişa* pentru *uacheşa* (cf. ung. *vakisa* > *bakisa* > *baksa*, cf. „Dacoromania” VII 199, 200), *un vom* pentru *un uom* (învers, noi redăm pe *v* unguresc prin *u* în *uăgaş* (< *vágás*) > *ogaş*, cf. Puşcariu, „Dacoromania” VII 24); *din luntru* (f. 2) cu *ă-u* > *o-u* > (*u*)*u*; *luundu-o* (p. V) cu *u-â* > *u-u* prin asimilare. O interesantă asimilare consonantică (sau numai o asimilare grafică?) avem în *mădurările* (f. 64); acomodare prin fonetică sintactică: *can de mijloc* (f. 32). Deglutinare prin fonetică sintactică: *doiale* pentru *îndoiale*: *cădiarea în doiale* (f. 37). Aglutinare: *afacere de bine* (f. 126) = binefacere.

Dintre formele morfologice amintesc înainte de toate o formă rară: *blăsteamă* (f. 55 etc.) cu plur. *blăsteame* (f. 25) care reprezintă pe lat. *blaste ma* (pentru care cf. S. Puşcariu, *Et. Wb.* nr. 205) păstrat şi în alte limbi romanice (cf. REW.³ nr. 1155); *dojanie* (f. 77) pentru *dojană*. — Unele verbe se prezintă sub alt aspect gramatical decât cel obicnuit astăzi: *a sili* (f. 106) e intransitiv (în Munţii Apuseni şi azi), *a ivi* (f. 63) = „a descoperi, a arăta, a scoate la iveală”, e transitiv; *a împotrivi* e intransitiv: *dragostea iaste sfântă, nu împotriveşte* (= nu stă împotrivă), *nu să înalţă* (= nu se trufeste), *nu gândeşte rău* (f. 120); — sunt reflexive: *a se făgădui* (f. 72) = „a făgădui, a promite, a se obliga” (cf. DA. s. v.), *a se izvorî*: *dela tatălă şi dela fiul izvoreaşte-să duhulă sfânt* (f. 26, cf. şi 34, etc.), traducând pe ung. *származni* = „a izvorî, a (se) naşte”, e un calc după *a se naşte*, care în Transilvania, sub influenţa ung. *szülletni* = „a (se) naşte”, e, în sens propriu, şi trans. şi intrans. (= reflexiv); *a se zăuîta* (f. 73) e o formă reflexivă comună şi altor texte, din sec. XVII (cf. TDRG, s. v.) şi e comună şi azi (mai ales în Banat); *a se socoti* (f. 84) = „a crede”. — În locul formei *a pizmui*, avem *a pizmi* (f. 119), cunoscută şi din alte texte (cf. TDRG, s. v.); în loc de *a poveşti*, avem *a povestui* (f. 27). — Se conjugă cu *-ez*: *a (se) găta* (pentru *a (se) găti*): *să găteze* (f. 104) în loc de (transilv.) *să gate*, resp. *să ghet* (pentru *să gătească*; cf. atestări mai vechi la Denusianu, *Hist.* II 208-9); fără *-ez* se conjugă şi azi în Transil-

vană să *departe* (f. 38). — Se conjugă cu *-esc*: *să vâraște* în loc de *se vâra*. În legătură cu pluralul unor substantive, amintesc forma arhaică *mumânile* (f. 25), apoi *birae* (f. 8) dela singularul *birău* = „judecător“, apoi *ciure* (f. 69) dela sing. *ciur*. — Genit. -dat. dela *minte* e *minței* (f. 38, 40), pentru care cf. în alte texte mai vechi, din sec. XVI—XVII: *judecate(e)i*, *izbânde(e)i*, *nunței*, etc. — Vocativul dela *om*: *tu*, *oame* (f. 30). — Demonstrativul feminin *aceasta* formează genit. -dat.: *aceștiia* (f. 64, 102), iar nehotărîtul *altul*, *-a*: *altuia* — *alțiia* (f. 104). — Pers. III plur. a indic. prez. dela *coborî* este (ei) *coboru* (f. 71). — E întrebuițată adesea forma perifrastică a mai-mult-ca-perf: *au fost murit* (f. 19, etc.). — Condiționalul prezent apare sub forma perifrastică, construit la pers. III sing. cu auxiliarul *are* (cf. Densusianu, *Hist.* II 228): *are muri* (f. 32). Se găsesc apoi urme de condițional trecut arhaic: *cum au vrută fi dară lucrul omului?* (f. 11, etc.).

Ca în cele mai multe din cărțile noastre vechi traduse din limbi streine, constatăm și în „Pânea Pruncilor“ o samă de asperități sintactice care dau textului un aspect particular și îi îngreuiază uneori înțelegerea. Astfel, lipsă de acord avem în: *a treia față a sfintei troiță* (f. 26), *al șaselea mlădiță* (f. 22), iar în alt loc găsim *a noolea mlădiță* (f. 27). O întrebuițare a lui *pre* în contrast cu uzul practic al limbii avem în: *au învățat* [Hs.] *pre acea rugăciune pre ei* [pe apostoli] (f. 41), *dragostea închide afară* (= exclude) *pre pizma?* (f. 120), *pre toți pre aceia va giudeca carii trăesc* (f. 25). În alte exemple *pre* lipsește acolo unde ar trebui întrebuițat: *acela* [pre] *care Dumnezeu au ivit afară* (f. 2). Întâlnim un caz de întrebuițare a genit. format cu prep. „de“ (sau avem a face cu o construcție adjectivală?): *avuțiia de părinți* (f. 76), apoi exemple de postpunere a pron. refl. în construcția perf. compus: *au pocăitu-să* (f. 60), etc. — Regulat, *pentruca* (*să*) apare sub forma inversată: *ca pentru* (*să*): *ca pentru să crează toți* (f. 5), *ca pentru să știe* (f. 14), *ca pentru prin cruce...* (f. 18), etc. — Forme pleonastice: *s'au fost zăuitatu-să* (f. 75), etc. = „a fost uitat“, *nu să încelui-să* (f. 3) = „nu se înșală“, alături de mult

mai numeroase cazuri când avem de a face cu calcuri după limba ungurească: *arată-mi mie aceasta* (f. 64), etc.

Influențat în mare măsură de originalul unguresc, traducătorul nostru a lăsat să se furișeze în textul românesc o mulțime de expresii și întorsături de frază care nu sunt în spiritul limbii noastre. După ung. *a második rész magyar ázat* avem *tâlciuiala a doua parte* (f. 21) în loc de *tâlciuiala părții a doua*, traducătorul transpunând stângaciu (cu deplasarea subiectului la începutul propoziției) expresia ungurească: *a második rész* = *a doua parte*, fără să-și dea sama că acest *a második rész* reprezintă un genitiv: *a második résznek*. Tot astfel, — după ung. *az ötödik parancsolat ellen* — în loc de *împotriva poruncii a cincea* avem *împotriva a cincii porunci*, unde se menține ordinea cuvintelor din ungurește: *az ötödik parancsolat*, dar de data aceasta traducătorul neuitând să facă acordul: *poruncii* și nu *porunca*. Asemenea asperități de limbă sunt numeroase și ele se datoresc toate influenței textului original tradus: *sânt adevărate* (= valabile) *toate ștergerea păcatelor?* (f. 61), etc. În exemplul *Pre ce ne dojenesc pre noi „ceriurile“* [în] *„care ești în ceriuri?“* (f. 43), *pre ce?* redă ung. *mi re?* (*mi* = „ce“ + -re „pre“) care are înțelesul de „pe ce?“ și „la ce?“, „spre ce?“. Se traduce adverbul ung. *nagyon* în construcția cu totul neobicinuită în românește: *foarte are* (f. 40), în înțeles de *are foarte mult, prea are*. Forma *cum ca când* (f. 92) = „ca și când“, redă de asemenea o construcție streină, cf. ung. *ugy mintha*.

Topică neromânească ilustrează exemple ca: *s'au numit mai nainte creștini a fi* (f. 1); (de n'ar fi greșit omul) *fire-ar murit?* (f. 11). De obicei dislocarea elementelor care alcătuiesc fraza se produce atunci când avem de a face cu anumite forme verbale: cu reflexive sau cu timpuri compuse (ca de ex. viitorul, perf. compus, etc.) În acest caz între cele două elemente care alcătuiesc forma compusă se interpune subiectul, complementul sau circumstanțialul: *păgânii să vor toți păgubi din beseareca domnului* (f. 7), *pre mulți vor face* (= vor determina) *pre* (= spre) *pocăință înturna* (f. 23), *de nu va lui*

arăta (f. 88), în ultimul caz, după ung. *ha nem fog neki mutatni*; *mai tare să i să mintea înfierbântă* (f. 42), *de nu va în toate uni-să cu voia lui Dumnezeu* (f. 46), *de vom și noi cu tot sufletul și cu toată inima pre el ferici* (f. 57), *pocăința în taină nu să totdeauna șterge* (f. 59), etc. Din nenorocire nu cunoaștem originalul care a servit lui Duma la facerea traducerii spre a confrunta textul românesc cu cel unguresc, dar examinarea exemplelor de mai sus în lumina topice ungurești ne dă convingerea că ele reproduc în mare măsură ordinea cuvintelor din fraza ungurească a limbii scrise bisericești mult influențată și ea de limba latină a bisericii catolice.

Se găsesc în textul popii Duma o serie de cuvinte întrebuițate în sensuri calchiate după sensurile cuvintelor corespunzătoare din ungurește și multe expresii ungurești. Din seria celor dintâi amintesc întrebuițarea pronumelui interogativ, confundat — după ung. *mi*, care în unele expresii are funcțiunea lui „care” românesc — cu relativul: — *Ce* (= care) *iaste scaunul lui Hs.*? — *Crucea sfântă* (f. 2); — *Care* (= ce) *sămnează a triia față a sfintei troiță*? (f. 25). — *Carii* (= cine) *au învățat mai nainte această rugăciune*? — *Apostolii, din* (= dela) *Hs.* (f. 41). Exemple identice se găsesc și în DA. s. v. Calc după ung. *birodalom* este rom. *biruință*, în sens de „dominație, stăpânire” (cf. DA. s. v.): *biruința ungurească* (p. IV), *crăiui preoțesc* (p. IV) după ung. *szentegyház-király*; *căsătoresc, -ească*, în *dragoste căsătorească* (f. 105), după ung. *házassági szeretet*; *despărțenie* (f. 8), în înțeles de „deosebire, diferență”, după ung. *különb ség*; *a face în ce face?* (f. 63) = „ce însemnează?”, după ung. *tenni* = „a pune” și „a însemna; a face”: *mit tesz ez a szó?* = „ce însemnează cuvântul acesta?”; *roditoriul* = creatorul: *roditoriul ceriului și al pământului* (f. 8) după ung. *teremni* „a rodi” + *teremtetni* „a creia”, *teremtő* „creator”; *a sămna* (f. 18) = „a simboliza”, după ung. *jelvezni* (< *jel v* „simbol, semn”); *stătătură de bășău* (f. 86) = „răzbunare”, ung. *bosszú állás*.

Dintre expresiile create de traducător, neobișnuite în românește decât doar undeva local, amintesc: *afară din rând*

(f. 106) = „din cale afară, deosebit, excepțional“, după ung. *rendkivüli*; *a se da afară* (f. 72) = „a se enunța“, după ung. *kiadni*; *afară închis* = „exclus, scos, înlăturat“: *afară închis din numărul fiilor* (f. 52), după ung. *ki* (= afară) + *zární* (= a încuia, a închide), cf. și *a încuia afară* (f. 3, 105) = „a exclude“; *a ivi afară* (f. 2) = „a descoperi, a revela, a arăta“, după ung. *kinyilatkozni*; *a spune afară* (o sendință) = „a pronunța“, după ung. (itéletet) *kimondani*; *a pune făgăduit* (f. 104) = „a făgădui“, după ung. *fogadástenni*; *a spune înainte* (f. 26) = „a expune“, după ung. *előadni*; *a lua sus* (f. 7) = „a lua în samă, a lua în considerare“ după ung. *felvenni* (mai ales la negativ: *fel nemvenni*); *a sui sus* (f. 22) = „a se sui, a se ridiva“, după ung. *felmenni*; *a duce în vig* (f. 72) = „a duce la capăt, la îndeplinire, a realiza, a îndeplini“ după ung. *végbe vinni*, etc. etc.

Cred că și expresia *nouă peste nouă* din exemplul cu *nouă peste nouă roade sufletești se îmbogățeste biserica* (p. V) oglindește tot o expresie ungurească, pe care însă n'o pot identifica, dar înrudită ca formațiune cu locuțiunea adjectivală *ujdonuj* = „nou nou“. Noi avem totuși în românește tiparul acestei expresii, formată însă prin repetarea unui substantiv: *dobânzi peste dobânzi* (URICARIUL, I 300) = „dobânzi multe“, *vești peste vești* (MAG. IST. IV 164), *prăpăstii peste prăpăstii* (KONAKI, P. 85), *moșii peste moșii* (SBIERA, P. 245), *solii peste solii* (SPIRESCU, L. 113), etc.

Ceeace bate la ochi și în privința lexicului din „Pâinea pruncilor“ este înainte de toate „mania“ derivatelor cu sufixe, derivate nu totdeauna justificate, caracteristice epocii. Astfel, în mare măsură se întrebuintează în funcție de substantive abstracte formele lungi de infinitiv: *adurmitare* (f. 126) = „pico teală“, *auzire* (f. 102), *blestemare* (f. 125) = „blestem“, *cuprindere* (f. 57) = „conținut“, *lăudare* (f. 125) = „laudă“, *mirosire* (f. 102) = „miros“, *neodihnire* (f. 79) = „neodihnă“, *omorire* (f. 112, 121) = „omor“, *vedere* (f. 102), etc. Foarte numeroase sunt derivatele cu sufixul *-tor, -toare*: (păcate) *ierțătoare* și *muritoare* (f. 40) = „care se iartă“ și „de moarte“, (cântece) *iubo-*

vătoare (f. 51) = „de dragoste; pornografice”; (odihnă, rugăciune) *stătătoare* (f. 41) = „statornică”, (suflet) *viezătoriu* (f. 26), etc.; unele din aceste derivate sunt substantivate: *blăstămaător*, *suduitor* (f. 51). Derivat cu suf. adj. *-nic*: (biciu = pedeapsă) *nemilostivnic* (f. 17); substantivat: *priiatnic* (f. 63) = „prieten”. Derivat cu suf. adv. *-ește*: *vrednicește* (p. V) = „în mod vrednic”. Abstracte, derivate cu suf. *-ciune*: *fericăciune* (f. 50), *împlini-ciune* (f. 1, 16) = „perfectiune”, *întrebăciune* (p. I), *smericiune* (f. 41), *uniciune* (f. 27), *urăciune* (f. 36) = „ură, dușmănie”; cu suf. *-ie*: *făliie* (f. 87 etc.) = „fală”, *fericăciuniie* (f. 37), *fermecătoriie* (f. 136), *înfrumseșiie* (f. 32), *mulțiie* (f. 30) = „mulțime”, *necuviințiie* (f. 80) = „necuviință”, *răiie* (f. 37) = „răutate”, *slăbiie* (f. 50) = „slăbiciune”, *șoziie* (f. 87) < *șod* = „glumeț”; cu suf. *-eală*: *fierbinteală* (f. 127), *nădăjduială* (f. 37), *tâlculială* (f. 5), etc.; cu suf. *-tură*: *alesătură* (f. 6), *amăgitură* (f. 5), *arătătură* (f. 17), *asemănătură* (f. 8, 32), *defăimătură* (f. 89), *ereticitură* (f. 3) = „erezie”, *luptătură* (f. 80), *osebitură* (f. 1), *păgubitură* (f. 68) = „pagubă”, *răpătură* (f. 84), *rătăcitură* (p. V), *roditură* (f. 42), *temătură* (f. 31), *zdrobitură* (f. 84), etc.; cu suf. *-șag*: (după ung. *tolvajság*) *furtușag* (f. 78). — Prefixul *ră* înlocuit cu *des-*: *descumpărătoriu* (f. 61), sau substituind pe *în-*: *răsfrânare* (f. 117).

Multe cuvinte din textul de care ne ocupăm au formă sau sens neobicinuit, sau puțin obicinuit în graiul curent: *asemănătură* (f. 29) = „pildă, exemplu” redă ung. *hasonlat*, *chiar* = (adv.) „lămurit, clar”: *arată-mi aceasta chiar* (f. 25), *continii* (f. 69) = (trans.) „a interzice, a opri”, *a căuta* = „a câștiga, a obține, a agonisi”: *bogăția n'au căutat-o cu cale bună* (f. 83), după ung. *keresni*; *cunoștință* (f. 37) = „conștiință”, *dihaniie* = (f. 39) „diavol, drac”; (f. 84) „suflare, oameni”, *dojeni* (f. 43) = „a avertiza, a atrage atenția” după ung. *inteni* care are pe lângă acest sens și pe acela de „a muștra”; *frăție* = „frați”: *ni-s frăție de pre Adam* (f. 65); *imat*, *-ă* (f. 66) = „murdar”, *împăsoiat*, *-ă* = „apăsător, chinător”: *Bărbații... pre muerile lor ceale împăsoiate fără milă le poartă grozav* (f. 80), cuvânt atestat în textele sec. XVI, cf. DA, s. v.; *a în-*

gădui cuiva = (intrans.) „a i se supune“ (f. 46); *a se izbăi* = „a se încrede, a avea credință în“: *Slobodu-i a ne izbăi în faptele noastre?* (f. 36); *a se mântui* (f. 22, 42) = „a se scuza“ (sensul vechiu al cuvântului ung. *menteni*); *mărturisi* (f. 7) = a dovedi“, *de nărav* = ? : *Elu [Hs.] i iaste [lui Dzeu] fecior de nărav* (f. 14); *a oști* = (intrans.) „a lupta, a sta împotriva“: — *Ce feliu de păcat oștește împotriva credinții?* (f. 3). *Hs. iaste poama vieții care oștește împotriva poamei morții* (f. 57), *oștire* (f. 36) = „diferență“; *păcure* = „iad“: *cobori pre* (= la) *păcure* și a treia ză învie din moarte (f. 20), *pedepsit*, în: *pedepsit de creștere* (f. 32) = „pitic“; *petrece*: *puțini petrec pre Hs.* (f. 2) = „puțini urmează învățăturile lui Hs.“; *poamă* (f. 35) = (fig.) „rod, avantaj, folos“, *pomeană* (f. 21) = „folos“, *a se potrivi cu* (f. 112) = „a fi împotrivă, în opoziție cu“; *a presăra* = (trans., fig.) „a răspândi“: *Eraticii... multe... învățături presară* (f. 28); *a se prinde* (f. 14) = „a se întrupa“, *prost* (f. 85) = „țăran“ < ung. *paraszt*; *rugare* = „adorare“: *să conținește.. rugarea bozilor și a idolilor* (f. 69), *a sili* (f. 116) = (intrans.) „a tinde“, *a se socoti* (f. 84) = „a crede“, *a se ținea (cuiva)* = „a datora“ (f. 75), „a aparține“ (f. 77), reprezintă traducerea ung. *tartozni* și *tartozkodni*; *a se trufăși* (f. 77) = „a se împodobi, a se dichisi“, *a tuna* (f. 45) = (intrans.) „a intra“, *uzbăială* = „credință“: *Să pune împotriva nădejzii uzbăiala oarbă de mila lui Dumnezeu* (f. 37). *Să fim în Dumnezeu cu uzbăială ficiorască* (f. 40).

Textul mai păstrează unele cuvinte arhaice caracteristice textelor din sec. XVI—XVII, ieșite din circulație apoi: *alnic* (f. 74) = „viclean“, *hrabor* (f. 3) = „vitejie, curaj“, *hraniște* (f. 46) = „hrană“, *a viia* = „a trăi“, etc.

Cum este și natural pentru o traducere făcută după un text unguresc, „Pâinea Pruncilor“ se distinge deci printr'un mare număr de ungurisme de circulație regională. Unele din acestea sunt înregistrate de dicționare după izvoare mai vechi, iar altele după izvoare mai nouă decât textul nostru. Înșir mai la vale numai ungurismele neinregistrate de dicționare, sau înregistrate după izvoare mai nouă decât „Pâinea Pruncilor“, și pe acele care au formă sau înțeles deosebit decât cele cu-

noscute. Astfel: *adău* = „impozit, dare“ (f. 84) < ung. *adó* idem, *aldaș* = „binecuvântare“ (f. 56, 76) < ung. *áldas* idem, *aldui* = „a binecuvânta“ (f. 72) < ung. *áldani*, id., *bănuî* = „a regreta“ (f. 48) < ung. *bánni*, id., *băsău* = „ură, dușmănie“ (f. 51) < ung. *bosszú*, id., *bât* = „prăjină“: *bât de trestie* (f. 17) < ung. *nádbot*; *birău* = „judecător“ (f. 78) < ung. *biró*, id., *boboană* = „farmec, vrajă“ (f. 68) < ung. *babona*, id., *cămucă* = „stofă de mătase, camhă“ (f. 17) < ung. *kamuka*, id., *chischineu* = „năframă“ (f. 21) < ung. *keszkenő*, id., *culduș* = „cerșitor“ (f. 85) < ung. *koldus*, *deschilini* = „a despărți, a deosebi“ (f. 24) < ung. *különbözní*, *făgădaș* = „făgăduială“ (f. 35) < ung. *fogadás*, *ioság* = „avuție, avere“ (f. 84) < ung. *jóság*, *mirui* = „a câștiga“ (f. 93) construit cu dativul ca și ung. *nyerni*, *mirușag* = „câștig“ < ung. *nyereség*, *niomorgătui* = „a împila, a chinui, a necăji“ (f. 58) < ung. *nyomorgatni*, *proicator* = „advocat“ (f. 84) < ung. *prokátor*, *rând* (f. 84) = „fel, categorie, clasă (de oameni)“ sens caracteristic ung. *rend*, *siriu* = regiune, parte: *Nu-i loc acela și siriu în lume unde aceasta* [ispita] *să nu aghiungă* (f. 49) < ung. *szer*, idem (cf. I. Popovici în „Magyar nyelvr“ a. 1909 p. 209); *sucă* = „datină, obicei“ (f. 71), cf. ung. *szokás*, id., *suclui* = (intrans.) „a obicinui, a avea obiceiul“ (f. 89) < ung. *szokálni*, *surzui* (f. 5, etc.) = (trans.) „a compune, a alcătui, a redacta, a populariza, a răspândi“ < ung. *szerezni*, id., *tăgădaș* (f. 4) = „negare“ < ung. *tagadás*, id., *trâmbița* (f. 37) = (intrans.) „a suna din trâmbiță“ < ung. *trombitálni*, *tuldui* (f. 57) = (trans.) „a adăuga, a întregi, a amplifica“ < ung. *toldani*, *uluî*, -ă: *uluîta credinții* (f. 2) = „mărturisirea credinții“ cf. ung. *vallani* „a mărturisi“, *vig* = „scop“: *Prece* [= spre ce] *vigü s'o vedea* [crucea]? — *Derepților pre* (= spre) *veselie*, *iară răilor spre rușine* (f. 24) < ung. *vég*, id.

O samă de neologisme de origine latină, dar intrate în limba textului prin filieră ungurească, cele mai multe cunoscute și din alte tipărituri transilvănene ale epocii, încheie aceste note filologice asupra „Pânii Pruncilor“. Iată câteva din aceste neologisme: *cănțălares* (p. III) = „cancelar“, *caplan* (p.

VI) = „capelan“, *haracter* (f. 92), *cardinaliș* (p. III), cu de, rivatul *cardinălie* (p. V), *coleghiom* (p. V), *comendatoriu* (p. III)-*franțiscan* (f. 1), *ecjorțișta* (f. 103), *eiunium* (f. 131), *indulghinție* (f. 59), *iștrument* (f. 101), *lector* (f. 102), *limbus* (f. 20), *mișă* (f. 130), *notariuș* (f. 86), *obștinenția* (adecă rumănește răbdare) (f. 131), *ostiariuș* (f. 132) = „ușier, portar“ (lat. *hostiarius*), *parocuș* (f. 132), *plebanuș* (f. 132), *prejbiter* (f. 103), *purgatorium* (f. 20, 52), *șacrament*, *șacramentom* (f. 28, 103), *șetenție* (f. 24), *șolenitaș* (f. 91), *șumă* (p. I), *superștițio* (f. 139), *țentrom* (f. 108), *testament*, *teștamentom*, *testamentum* (f. 76, 103, etc.) *tonjură* (f. 103), etc. — Și numele proprii biblice, de loc sau de persoană, sau cele hagiografice sunt redată în formă latino-ungurească sau ungurească: *Sf. Antal*, *Sf. Niclosu* (f. 58), *Sf. Ieronimus* (f. 131), *Nestorius humiș* [sic!] (f. 57), *Sf. Șebeștan* (f. 2), *Șimon* (f. 18), *Sf. Domocus* (f. 1); *Efejum* (f. 57), *Valea lui Ioiafat* ũ(f. 23). etc.

Cu toată mulțimea elementelor streine pe care le prezintă traducerea popii Duma, ar fi o eroare dacă s'ar atribui influenței ungare asupra limbii noastre la începutul sec. XVIII o importanță lingvistică deosebită. Cele mai multe din elementele ungurești menționate mai sus nu au avut niciodată o valoare circulatorie generală, nici măcar în Transilvania, decum în alte regiuni românești. De aceea numărul lor mare nu poate fi socotit decât ca un exemplu tipic despre nepriceperea cu care putea să traducă din ungurește un preot român dintr'un sat oarecare din Transilvania în pragul veacului al XVIII-lea. Și dacă mai ținem sama și de faptul că acest preot, pentru ca să cunoască bine limba ungurească a cărților, a trebuit să-și facă educația profesională în școli ungurești, nu e de mirare dacă a lăsat să se furișeze în textul traducerii lui atâtea străinisme. Cu siguranță, dacă s'ar face o comparație statistică între elementele streine (cuvinte, calcuri semantice, expresii, etc.) dintr'o traducere română din limba franceză sau germană din veacul trecut și între acele din textul popii Duma, rezultatul n'ar fi în defavorul acestuia din urmă.

ȘT. PAȘCA

„GLOSARUL LUI CREANGĂ“

Dr. Gh. Teodorescu-Kirileanu a publicat în *Șezătoarea*, vol. VIII (1904), pag. 156—161, o listă de aproape 100 de cuvinte din *Amintirile* lui Creangă „tălmăcite de însuși Creangă.“ În ediția „Minerva“ din 1906, alcătuită de d-sa cu Il. Chendi și cuprinzând operele complete ale lui Creangă, se dă și „Tălmăcirea cuvintelor mai neobișnuite, făcută de Al. Vasiliu și G. T. Kirileanu“, o listă mult mai lungă, de peste 1000 de cuvinte, folosind și lista de mai sus și indicând în notă că „tălmăcirile puse în semnul citației sânt ale lui Creangă.“ În sfârșit, în ediția critică cu note, variante și glosar de G. T. Kirileanu, publicată de Fundația Regală pentru Literatură și Artă (1939), se dă din nou lista de cuvinte din *Amintiri* „explicate de însuși Creangă“ (p. 301—306), de data aceasta și reproducerea fotografică a celor două foi (patru pagini) pe care a fost scrisă, cu lămurirea că ele au fost încredințate d-lui Kirileanu de Titu Maiorescu și că cuvintele și expresiile au fost înșirate de fiica lui Maiorescu, căreia-i închinase Creangă *Amintirile* sale și care ceruse explicarea lor. Păcat că nu mai dă în această ediție lista mult mai folositoare alcătuită de d-sa împreună cu Al. Vasiliu pentru ediția „Minerva“, căci lista cea scurtă cuprinde cuvinte și expresii numai din *Amintirea* III.

Chiar și așa, dacă explicațiile ar fi în adevăr de Creangă, ele ar avea, de bună seamă, o deosebit de mare valoare. Dar, cum vom vedea, lucrurile nu stau deloc astfel.

Singura dovadă că ele ar fi de Creangă este că Titu Maiorescu va fi spus așa d-lui Kirileanu. Dar Maiorescu a putut să se înșele.

Însuși d-l Kirileanu găsește că este ciudat că unele cuvinte întrebuințate de Creangă în scrierile lui sânt explicate greșit, ori îi sânt necunoscute.

Sunt cinci cuvinte explicate greșit, trei pentru care se spune „nu-l cunosc“, unul „nu-l cunosc bine“, pe lângă acestea despre un nume de sat, pomenit și în altă parte, se spune „presupun, nume propriu de cotună sau de sat“, în total deci zece cuvinte, din aproape o sută, necunoscute sau rău cunoscute, 10%.

Cuvintele explicate greșit, după cum arată chiar d-l Kirileanu, sunt următoarele :

Chirfosală — arătat ca însemnând „somnolență, piroteală“. În textul lui Creangă din *Amintiri*, III, p. 221, r. 25¹⁾ se spune: „se face o chirfosală ș'un răs în școală din pricina ursului celuia, de-i poznă.“ Dl Kirileanu notează: „Explicație greșită, căci *chirfosală* înseamnă: amestecătură, harmalaie, incurcală: — înțeles care se potrivește cu textul. Pentru somnolență, piroteală este cuvântul *cliposală*, *clipoceală*, cu care se vede că a confundat Creangă cuvântul chirfosală, când a scris explicarea acestui cuvânt.“ Să fie oare cu puțință ca Creangă să fi făcut o astfel de confuzie, să înțeleagă aproape pe dos, după ce a întrebuințat atât de bine cuvântul ?

Gălămoz — „mi se pare că înseamnă un fel de *mocirlă*, sau poate că este o metateză din vorba *gomoloz* sau *gogoloz*, niște bobite de pâine sau de lut cu care se asvârle în joc, de glumă“. La această explicare din lista de cuvinte d-l Kirileanu arată că „nu se potrivește cu locul din *Amintiri*, III, p. 241, r. 8: „să fi văzut ce blăstămăție și gălămoz era în casă: ferestrele sparte, soba dărâmată, smocuri de păr smuls din cap, sânge pe jos,... Explicarea este deci: amestecătură, harababură. Cum ar fi putut Creangă să spuie „mi se pare“ și să explice atât de greșit un cuvânt întrebuințat atât de potrivit ?

Călepe de tort — „un băț lung având două cracane la fiecare din capetele lui pe care se deapănă lâna toarsă; dacă însă se deapănă cânepa, atunci se cheamă *rășchitoriu*“. Deși explicația aceasta este etimologiceste exactă (vezi Dict. Acad.), Creangă întrebuințează cuvântul în înțelesul derivat de „fire de tort rășchiate, scul“, ca și în bucata „Inul și cămeșa“, unde spune: „din fuior te-au făcut caer (pe tine fir de in), te-au pus în furcă și au început a toarce, prefăcându-te în *tort* sau ață.

¹⁾ Toate citațiile sunt după ultima ediție a d-lui Kirileanu.

Tortul l-au depănat pe *rășchitoriu* spre a-l face *căleap*; călepele s'au fiert cu leșie să se înălbească, apoi le-au pus pe vârtelniță. Cum ar fi putut Creangă să confunde cânepa toarsă, un scul de tort, cu unealta pe care se deapănă, când a lămurit tot în altă parte atât de bine și când acesta este și înțelesul cuvântului în pasajul din Amintiri?

Tot așa „explicare greșită, care nu se potrivește cu textul lui Creangă“ pentru *dondăneau* și *Săptămâna Hârței sau Cârnela* (v. pag. 303 și 305 cu explicațiile d-lui Kirileanu).

Cuvinte despre care se spune: „nu-l cunosc“ sunt următoarele:

Târnosiri. Pentru acesta se dă totuși aici explicația din Cihac: „consécration d'une église“ Dl Kirileanu însuși găsește că e „ciudat că Creangă, fost *diacon*, zice că nu-l cunoaște.“ Cred că trebuie să spunem hotărit: e cu neputință, cu atât mai mult că Creangă-l și explică oarecum în text: „Și câte târnosiri și sfințiri de biserici din nou“, întrebuițând un sinonim pentru variație.

Scrombăit: „după ce-ai purtat *ciubotele* atâta amar de vreme, umblând toată ziua în podgheazuri și le-ai *scrombăit* pe la jocuri și prin toate corhanele și coclaurile.“ În alt pasaj întrebuițează cuvântul *scroambe* pentru ciubote rele: „Și scroambele ieste a voastre is pocite, zise el... Și iute mi-a scos *ciubotele* din picioare.“ Cum putea spune Creangă: nu-l cunosc?

Sfârloagele: „Nu ți-i destul că m'ai amețit puindu-ți sfârloagele pe calup.“ Nici aici nu putem admite că Creangă nu mai știa că a vorbit despre niște ciubote rele și stricate și să spuie că nu cunoaște cuvântul.

Despre cuvântul *pașlise* se spune: nu-l cunosc bine, dar *parcă-i* „fugise.“ Cuvântul înseamnă „a fugi“ în alt loc, tot în Creangă, dar textul din Amintirea III este: „Mai fiecare tovarăș al meu *furluase* câte ceva: unul mere domnești, altul pere de Rădășeni; moș Bodrângă *pașlise* o grămadă de buci pentru ațâțat focul...“ Înțelesul e limpede și Creangă nu se putea îndoi. Se vede că cel ce a primit lista de cuvinte de explicat a căutat în dicționar sau le-a explicat după cum le știa el, dacă le știa, și nu s'a mai uitat și în textul din „Amintiri“ să vadă în ce înțeles e întrebuițat cuvântul, altfel n'ar fi putut să gre-

șească de atâtea ori sau să spună că nu cunoaște cuvinte al căror înțeles reese limpede din context.

La numele *Cogeasca-Veche*, despre care se arată în altă parte că este un sat din județul Iași, în care s'a născut părintele Isaiia Duhu, se explică aici prin „*presupun* nume de comună...”

În alt pasaj, vorbind de „popa Buligă... tămaet și aghez-muit gata des-dimineată“, Creangă exclamă în glumă: „Dumnezeu să-l iepure!“ La explicări se adaugă: joc grosolan de cuvinte: iepure în loc de apere. E totuși ciudat ca Creangă să-și fi caracterizat gluma lui proprie cu cuvântul *grosolan*.

Ciudat mai este și de necrezut ca Creangă să încerce să explice prin cuvinte franțuzești: *tihărăi* — *râpi*, fr. *ravin*; *sărghitul* — zmintit, fr. *toqué*; *șotia* — *niche*, *tour*; *mă mogo-rogești* — *tu boudes*; *taclale* — cozerii, etc.

Concluzia logică a tuturor celor de mai sus este că aceste explicații nu sunt date de Creangă.

Pentru aceasta mai avem și *alte dovezi*, dacă examinăm și comparăm reproducerile fotografice ale acestor patru pagini cu acelea ale altor manuscrise ale lui Creangă, date în aceeași ediție.

Comparând ortografia lor constatăm că Creangă scrie: lână, cânta, când, cânepă, pământ, cuvânt, nouă, punând, împărat, deci are o ortografie etimologică, pe când cel care scrie explicațiile are o ortografie strict fonetică, cu: lină, cuvînt, cîntece, cînd, cînepă, etc.

În sfârșit, oricine are cele mai elementare cunoștințe de grafologie vede dintr'odată că toate aceste foi n'au fost scrise de aceeași mână. Literele lui Creangă sunt mai ascuțite și cuvintele sunt de obicei scrise fără despărțiri între litere, iar punctele pe *i* sunt de cele mai multe ori puse după ce a fost scris tot cuvântul, pe când în cele două foi de explicări punctele pe *i* sunt puse totdeauna îndată după ce a fost scrisă litera și cuvintele sunt de cele mai multe ori scrise din mai multe bucăți. De asemenea și unele litere au o formă grafică deosebită: *t* este scris de obicei la Creangă ca în nemțește, cu bara jos, pe când în cele două foi bara este totdeauna sus. Și la alte litere cine observă cu atenție poate vedea deosebiri de scriere.

Cred că nu mai este nici o îndoială, pentru cine ține seama de toate cele expuse mai sus, că expresiile și cuvintele din micul glosar pentru *Amintirea III* NU sunt „tălmăcite de însuși Creangă“, ci de vrun filolog din cercul Junimii și nici chiar de unul dintre cei mai pricepuți (după cum se vede din explicațiile greșite) și care, în mod natural, când nu cunoștea cuvântul, recurgea la dicționarul lui Cihac și explica alteori cu cuvinte franțuzești, ceea ce nu era natural să facă Creangă.

Acest glosar nu trebuie să mai figureze de acum înainte în nici o ediție a lui Creangă, cel mult pot fi folosite unele explicații din el care sunt juste, dar în nici un caz să nu se mai compromită numele lui Creangă cu o astfel de lucrare superficială.

P. GRIMM.

NOTE SLAVO-ROMÂNE II

ÎMPOIȚA

Toponimicul *Ampoița* l-am notat, în satul Feneș de pe valea Ampoiului, în cursul anchetei pentru ALR II, sub forma *'Mpoița*, cu un *m* silabic (ca în cuvântul *'mpărat*). Un cătun al Ampoiții se cheamă *Lunca 'Mpoiți*. Râul se numește însă *Ampoi*. Cele două forme de mai sus, fără *a* inițial, precum și forma *Trâmpoiele* ne îndreptătesc să presupunem că forma veche românească a râului a fost **Împoiu*. De aici diminutivul *Împoița* (pronunțat și *'Mpoița*), *Lunca 'Mpoiți* (cf. *a 'mpins*) și forma *Trâmpoiele* < între **Împoiele*, v. DR., I, 132 și DR., III, 391, **Împoiele* (pl.) fiind un alt diminutiv al lui **Împoiu*, format cu sufixul *-el*, pl. f. *-ele*. Forma *Ampoiu* se explică prin trecerea lui *in-* la *an-* (*înaltu* > *anantu*, v. Pușcariu, DR., III, 391) sau mai de grabă, cred eu, prin aglutinarea prepoziției *a* la toponimicul **Împoiu*: (mă duc după apă) *a 'Mpoi* (cf. *a + improor*, Pușcariu, DR., III, 391).

Un caz asemănător de aglutinare avem în *Andolina* (vale în Ialomița) < prepoziția *a* + **Îndolina* < slav. **ǫdolina* (cf. s.-cr. *ǫdolina* „Tiefebene, Grund“) ¹⁾.

E probabil că a existat, după cum a presupus N. Drăganu, o formă românească veche **Împeiu*, **Împeita* (cf. formele documentare *Ompey*, dela 1271 și 1299, *Ompeicha*, dela 1320), care reprezintă, după legile fonologice ale limbii române pe anticul *Ampeiu* ²⁾. **Împeiu* a devenit mai târziu **Împoiu*

¹⁾ V. Iordan, *Rum. Topon.*, 18. Iordan compară forma românească cu plsl. *ǫdolū* și cu toponimicul sloven *Andol*, fără a explica sufixul *-ina* (care există în forma s.-cr. *ǫdolina*) și inițiala *a-*.

²⁾ V. Drăganu în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj 1931, p. 136 și *Rom. in v. IX—XIV*, 490—491.

(*Împoița, Trâmpoiele*) sub influența cuvintelor cu sufixul *-oiu*¹⁾.

Presupusele forme românești cu *om-* inițial date de Lenk (*Válye—Ompoj, Válye—Ompoicza*)²⁾ reprezintă forme românești cu *îm-*. Se știe că un *î* românesc e redat de Unguri prin *i, u, o* (*bârsan* > *burszán, spânzura* > *punzurál, brânză* > *bronza, Strâmba* > *Stromba*³⁾). După Lenk se va fi luat și Diaconovich (*Enciclopedia Română*, I. 153) când dă, ca variante ale lui *Ampoiu, Ampoița*, pe *Ompoi, Ompoița*. După informațiile mele, formele din urmă nu există în gura poporului.

Prin urmare *Împoița, Trâmpoiele* dovedesc că Drăganu a avut dreptate când a presupus existența unui românesc **Împeiū*. În vecinătatea unor toponimice ca *Zlatna* (< slav. **Zlatina*), *Bălgrad* (< slav. **Bělŭgradŭ*) și cele două *Târnave* (< **Trŭnava*), forma **Împeiū* (> **Împoiu* > *Împoița*) e o dovadă de nesdruncinat despre o străveche simbioză slavo-dacoromană și apoi slavo-română.

OLT

Melich⁴⁾ susține, împotriva lui Roesler, Tomaschek, Sandfeld-Jensen, Weigand, Kisch, Pușcariu și împotriva unei păreri mai vechi a lui proprii, că numele românesc al Oltului nu poate fi împrumutat dela Slavi; din formele atestate în antichitate *Ἀλοῦτας, Ἀλούτα, Alutus, Alutum, Alittus*, nu s'ar fi putut desvolta, după legile fonologice slave, un *Oltŭ* slav. Prin urmare numele slav de astăzi al râului, forma *Olt*, e împrumutată sau dela Români, sau dela Unguri.

Afirmația aceasta din urmă a lui Melich e foarte admisibilă. Astăzi nu mai trăiesc pe malurile Oltului nicăieri Slavi⁵⁾. Bulgarii și Sârbii aud despre el dela Români (și dela Unguri).

¹⁾ Despre substituirea finalelor la toponimice v. Dauzat, *La toponymie française*, Paris 1939, p. 24, 25.

²⁾ V. Drăganu în *Închinare lui Nicolae Iorga*, p. 134, 135.

³⁾ V. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 385.

⁴⁾ V. János Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, Budapest 1925, 262 și u.

⁵⁾ Bulgarii aproape complet românizați din jud. Romanți, Teleorman și Olt sunt coloniști veniți în sec. XIX dela Sud de Dunăre.

În trecut însă Oltul curgea, se poate spune, prin țară slavă. În sec. VI Muntenia era numită Σκλαβινία¹⁾. Slavii așezați prin sec. VI în preajma Oltului au putut să păstreze numele antic al râului și să-l schimbe în cursul timpului după legile lor fonologice.

Melich crede că, dintr'o formă antică *Alutus*, *Alutum*, *Alittus* cu accentul pe întâia silabă, am fi avut în slavă **Olūtŭ*, *Olŭtŭ*²⁾; din aceste forme am avea în limbile slave moderne, după dispariția ierului final, neintens, și vocalizarea celui din silaba penultimă, intens, formele s.-cr. **Olat*, bulg. **Olăt*, **Olot*, **Olet*, rus. **Olot*, **Olet*.

Am spus mai sus că azi nu trăiesc Slavi pe malurile Oltului, ceea ce explică dispariția formei slave a numelui acestui râu. Dar începând cu sec. VI și până la completa lor românzare, Slavii de pe Olt au putut avea forma **Olŭtŭ* sau **Olŭtŭ*, cu două ieruri consecutive, dintre care cel final era neintens, iar cel din silaba penultimă, intens. Genitivul, dativul instrumentalul, locativul a trebuit să fie **Olŭta*, **Olŭta*, **Olŭ(i)tu*, **Olŭ(i)tě*, toate formele având un ier neintens. După amuțirea ierurilor neintense, prin sec. X, pe când Slavii de pe Olt încă nu erau româniizați, nominativul acestui nume a trebuit să fie **Olăt*, (formă bulgărească), iar celelalte cazuri **Olta*, **Oltu*, **Oltom*, **Oltě*. E sigur că formele din urmă, cu ierul neintens dispărut, au fost auzite de Români mult mai des decât nominativul, căci aceste cazuri se întrebunțează cu diferitele prepoziții (*do Olta* „până la Olt“, *otŭ Olta* „dela Olt“, *kŭ Oltu* „spre Olt, la Olt“, *po Oltu* „pe Olt“, etc.). Din aceste forme a putut fi extrasă forma românească *Olt*³⁾ care apoi a fost împrumutată de Unguri și de Slavi.

¹⁾ V. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923, vol. I, 62.

²⁾ *Op. cit.* 263.

³⁾ La substantivele slave trecute în limba română trebuie adeseori să presupunem că nu nominativul, ci celelalte cazuri stau la baza formei românești, v. DR, X, 38 Mai cu seamă formele pe care le-am dat în DR., VIII, 178—179, *Birot*, *Găbroŭu*, *Girbóŭu*, *Ilót*, *Socolót* sunt forme instructive în această privință. Toate aceste toponimice au sufixul slav -*ovici* (s. -cr. *ovac*, bulg. *-ovec*) care în cazurile oblice are forma -*ovcu*; din cazurile oblice și mai cu seamă din locativ (forma s.-cr. a locativului este -*ovcu*) a fost extrasă forma românească -*oi*, -*oŭu*. La fel trebuie explicate și formele *Dobroŭi* (sat în jud. Hunedoara) < slav. **Dobrotŭci*, v. mai sus p. 257, *Lucareŭ*

Prin urmare lipsa ierului în forma *Olt* nu poate servi de argument împotriva posibilității de a fi fost transmis de Slavi. Mai de grabă *o* în loc de *a* e un astfel de argument. Se știe că Slavii au ajuns în regiunea Dunării de jos prin sec VI. Atunci au auzit dela localnici — care trebuie să fi fost în marea lor majoritate Dacoromani — numele vechi ale râurilor. Pe vremea aceea nu se mai poate vorbi de cantitatea vocalelor în graiurile romanice născânde. Într-o formă ca *Alutu(s)*, Slavii au auzit un *a* accentuat și doi *u* neaccentuați. În imprumuturile făcute graiurilor romanice, Slavii au tratat pe orice *a* accentuat ca *a*, iar orice *a* neaccentuat ca *o*, indiferent de cantitatea pe care a avut-o în latina clasică: *pāgānus* > *poganū*. *altare* > *olūtari*, etc.¹⁾ *Alutus* ar fi trebuit deci să dea în slavă **Alūtū*.

Dacă am presupune o formă accentuată *Alitus*, atunci e (Timiș-Torontal). pronunțat *Lucărēt* (comunicat de Ion Pătruț) < sârb. *Lukarevac*, locativ *Lukarevcu* (v. Slobodan Kostić, *Srpska crkva i škola u Rumuniji*, Timișoara 1931, p. 15, 19, 44, 77, etc.), *Podgori* (numele românesc al satului *Podgorac* din Sârbia, regiunea Timocului, cercul Boljevac) < sârb. *Podgorac* < **Podgoriči* (v. *Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine*, III, Beograd 1931, p. 49), etc. și poate și numirile de localități cu sufixul *-inț* (slav. *-inici*, bulg. *-inac*, sârb. *-inac*): *Balinț* (Severin), cf. sârb. *Balinac* (*Rečnik Mesta*, II, 9), bulg. *Balinci* (*Dictionnaire des loc. de Bulgarie*, 48), *Belinț* (Timiș-Torontal), cf. sârb. *Belince* (*Rečnik Mesta*, II, 17), *Belotinț* (Timiș-Torontal), cf. sârb. *Belotince* (*Rečnik Mesta*, II, 18), bulg. *Bēlotinci* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 13, 19), *Bogodinț* (Caraș), *Budinț* (Timiș-Torontal), *Chesinț* (Timiș-Torontal), *Covăsinț* (Arad), etc. Satul *Batinac* din Estul Sârbiei (v. valea Moravei) îl numesc Românii localnici *Batinț*, v. ALR I, vol. I, hărțile 1 și 2, punctul 3.

Tot din formele în care ierul din silaba penultimă a fost în poziție slabă trebuie derivate și formele *colț* < plsl. *kolčī*, *neamț* < plsl. *nēmīčī*, *zimț* < plsl. *zēbīčī*, *Zdraț* sat în (jud. Hunedoara) < **Zdravț* < slav. **Zdravici*, cf. bulg. *Zdravec* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 112), etc.

Din exemplele de mai sus se poate extrage „legea” următoare: Ierurile consecutive din silaba finală și penultimă — e vorba mai ales de sufixul *-ici* — dispar de obicei în elementele slave mai vechi ale limbii române, dacă accentul cade pe una dintre silabele care preced penultima. Termenul *stăreț* „egumen” e mult mai nou, de origine savantă, bisericească, de aceea are o pronunțare mai apropiată de cea a slavonei bisericești: *stārecū* (*Slovar' cerkovno-slavjanskago i russkago jazyka*, Sanktpeterburg 1867, s. v). La fel *ăgneț* „hostie” < slavon. bis. *ăgnecū* (*ibid.*).

¹⁾ V. M. Bartoli în *Jagić-Festschrift*, Berlin 1908, p. 33; Romansky în *Sbornik v čest na prof. L. Miletič*, Sofia 1933, p. 655.

adevărat că *a* neaccentuat ar fi dat în slavă *o*; în schimb însă *u* accentuat ar fi fost redat prin **y* (**Olytū*) care în limbile slave meridionale moderne ar fi dat *i* (**Olit*; cf. *Tragurium* > *Trogir*)¹⁾.

Forma *Olt* trebuie deci explicată altfel. Ținând seamă de faptul că diferitele grafii antice ale numelui Oltului nu redau probabil niciuna fidel pronunțarea localnicilor²⁾ să urmărim principiul metodologic după care, dacă e vorba de nume neromane (dacice, tracice), e preferabil să plecăm dela forma populară actuală în explicarea toponimicelor, întrebându-ne diferitele grafii antice numai ca puncte de sprijin³⁾. În felul acesta au fost reconstituite formele **Dunaris*, **Donaris* pentru *Dunăre*⁴⁾, **Crīsius* pentru *Criș*⁵⁾ **Timīsius* pentru *Timiș*⁶⁾. Pentru *Olt* putem reconstitui forma **Olutus*.

În ce privește pe *o* în loc de *a*, să amintim că graiurile tracice se împărțeau în două „dialecte” după cum aveau *o* sau *a* în locul lui *o* indo-european⁷⁾.

În grafia unor toponimice din Dacia alternează *o* cu *a*: *Potaissa* — *Patavissa*, *Porolissum* — *Civitas Paralensisium*. La fel și pentru numele de râuri au putut exista, într'un graiu tragic (dacic) forme cu *a*, în altul forme cu *o*: *Marisius* — **Morisius*, **Samisius* (cf. *Samus*)⁸⁾ — **Somisius*, *Alutus* — **Olutus*⁹⁾, **Argesius* (> *Argeș*) — Ὀρθησσός¹⁰⁾.

¹⁾ V. Bartoli, *ibid.*, p. 42 sq.; Romansky, *ibid.*

²⁾ V. Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 456, notă.

³⁾ V. G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași 1910, p. 15; I. Iordan, *Die rumänische Ortsnamenforschung*, în *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, I, p. 66.

⁴⁾ V. G. Pascu, *Etimologia fluviului Dunăre*, în *Viața Românească*, Iași, Sept., 1913, p. 303—305; Pârvan, *În chestiunea etimologiei „Dunării”* în *Revista Istorică*, VII, 248; Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 459—460; Ernst Gamillscheg, *Zum Donaunamen*, în *Zeitschrift für slavische Philologie*, III (1926), p. 149—154; Pușcariu, în DR., p. 799—800.

⁵⁾ V. Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 457; N. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, p. 313 sq.

⁶⁾ V. N. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, p. 244—250.

⁷⁾ V. Norbert Jokl, *Thraker. B. Sprache*. Extras din „*Reallexikon der Vorgeschichte*”, Berlin, Bd. 13, Juni 1929, p. 284.

⁸⁾ V. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, p. 474 sq.

⁹⁾ V. Petrovici, în DR. VII, p. 344 și „*Transilvania*” anul 73, p. 866 sq.

¹⁰⁾ V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*. Mem. Acad. Rom. Sect. ist. seria III, tom I, mem. 1, București 1923, p. 23 sq.

Sincoparea lui *u* din silaba a doua e o dovadă că accentul a fost pe silaba inițială. De altfel, pentru a ajunge la *Olt*, putem pleca și dela **Ōlitus* (cf. *calidus* > *cald*)¹⁾.

Varianta dialectală cu *a* inițial (*Alutus* sau **Alitus*) s'a păstrat și ea în gura populației dacoromane sub forma, de asemenea normală din punctul de vedere al fonologiei românești, *Alt*²⁾.

GURASADA

Acestui nume de sat de pe Valea Mureșului (jud. Hunedoara, pl. Ilia) i s'au dat până acuma două explicații: de Csánki, în *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, p. 134 și de Drăganu, în *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București 1933, p. 283. Csánki, plecând dela forma oficială ungurească *Guraszáda*, crede că acest toponimic e o formație hibridă, compusă dintr'un element românesc *gură* și unul unguresc având același înțeles: *szád*³⁾. Drăganu are dreptate când vede în elementul al doilea forma slavă *sadŭ* „planta, plantatio“, dar greșește când crede că partea întâia a acestui nume *Gura-* e slavul *gora* „munte“, cu prefacerea lui *o* aton în *u*⁴⁾.

Localnicii zic acestui sat *Gura-Sadului*. Acesta e deci un nume de sat asemănător cu *Gura-Honțului*, *Gura-Barzii*, *Gura-Dobrii*, *Gura-Râului*, *Gura-Roșiei*, *Gura-Humorului*, *Gura-Văii*, etc. etc.⁵⁾ Toate satele care poartă acest nume se găsesc sau lângă confluența a două râuri (la *Gura-Dobrii* se varsă râul *Dobra* în Mureș), sau la deschiderea unei văi înguste dela munte spre câmpie (*Gura-Râului*, jud. Sibiu).

După cum mă informează d-l Silviu Dragomir, originar din *Gura-Sadului*, și care totdeauna a înțeles acest nume

¹⁾ Cf. forma *Aittus* dată de *Tabula Peutingeriana* și care probabil trebuie citită *Alittus*, v. Melich, *op. cit.*, p. 263; Drăganu, *op. cit.*, p. 536.

²⁾ V. Drăganu, *op. cit.*, p. 537, 540.

³⁾ V. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 36: Românii ar fi tradus toponimicul vechiu unguresc (*szád* „orifice“) formând un toponimic mixt româno-ungar.

⁴⁾ De altfel *o* aton în elementele slave nu se prefacă în *u*: *a împodobi*, *a potopi*, *a clocoti*, etc., v. A. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, p. 46 și u.

⁵⁾ În toată țara sunt vreo 70 de nume de sate asemănătoare.

aşa cum îl explic eu, valea care iese dintre dealuri lângă sat n'are nume, ci se numeşte simplu *Vale*. E probabil însă că s'a chemat odată *Valea-Sadului* (cf. *Râul-Sadului* din jud. Sibiu). Încă în anul 1292 e amintit aici un sat scris în documente *Zad*, *Zaad*, ceea ce trebuie cetit *Sad* (cf. satul *Sadu*¹⁾ din jud. Sibiu). E probabil că dela sat şi-au primit numele de *Valea Sadului* şi cursul apei şi valea (ca în jud. Sibiu: *Râul Sadului*).

Un caz asemănător avem pe ţarmul drept al Mureşului, la o depărtare de vreo 15 km. de Gura-Sadului. Aci satul *Gura-Dobrii*, aparţinând comunei *Dobra* (numită aşa probabil după numele întemeietorului ei, *Dobra*)²⁾, şi-a primit numele dela râul şi valea Dobrii, iar acestea din urmă dela satul *Dobra*³⁾.

Autorităţile administrative ungureşti au dat un aspect mai unguresc numirilor de acest fel omiţând terminaţiunea românească a genitivului: *Gurahoncz*, *Guraró*, *Guraszáda*, *Gurabárza*, *Guradobra*, *Guravoj*. În unele părţi, intelectualii români au adoptat, în cursul sec. XIX, aceste nume, mai scurte, ca nume oficiale româneşti: *Gurahonţ* (jud. Arad), *Gurasada*, *Guravale* sau *Guravăi* (jud. Arad). Poporul zice însă *Gura-Honţului*, *Gura-Sadului*, *Gura-Văii*. E de mirare că până astăzi formele acestea greşite, datorite administraţiei ungureşti, sunt întrebuinţate ca forme oficiale. Ca în cazul lui *Gurasada*, necunoaşterea formei populare duce la stabilirea unei etimologii greşite.

VOREȚ

În Nordul Banatului, între Timiş şi Mureş, curtea casei ţărăneşti se numeşte *voréț*, sau, mai rar, *dvoréț*. I. A. Candrea, în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, s. v. *voreț*, dă acest termen ca provenind din sârb. *dvorac*. Acesta e un diminutiv dela *dvor* „curte” foarte rar întrebuinţat⁴⁾ şi

1) Cf. Walter Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, în *Balkan-Archiv*, III, p. 124.

2) V. Şt. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Olului*, Bucureşti 1936, p. 224.

3) De altfel nici râul Dobrii nu e numit de localnici aşa, ci simplu *Riu* sau *Riu mare*, v. Popovici, *Rumänische Dialekte*, I, 16.

4) Dicţionarul Academiei iugoslave s.v. În dicţionarul lui Vuk Karadžić nici nu se găseşte.

e accentuat *dvórac*¹⁾). Prin urmare accentul, vocala din silaba finală și înțelesul formei sârbești se deosebesc de cele ale formei românești.

În ce privește accentul, e adevărat că înainte de deplasarea ștokaviană a accentului acesta cădea pe silaba ultimă. De asemenea vocala mobilă *a* era mai demult un fel de *ă*. Dintr'o formă sârbo-croată **dvorac* (accentuată pe *ă*) am explicat toponimicul *Vorăț* (accentul pe *ă*) din Valea Almăjului²⁾.

Vorét nu poate fi deci de origine sârbească. Aspectul fonetic ne trimite la un graiu cu caracter bulgăresc. Într'adevăr, în graiurile bulgărești ierul mic (*i*) intens se vocalizează în *e*, deci protosl. **dvorici* > bulg. *dvorec*³⁾.

Graiul slav cu caracter bulgăresc în care a existat un **dvoréc* (nu *dvórec*) cu sensul de „curte țărănească“ a fost acela vorbit de Dacoslavii așezați în Nordul județului Severin, acolo unde și toponimia arată caractere fonologice bulgărești: *Bucoveț*, *Mâtnic*⁴⁾. După cum am spus mai sus (p. 247 sq.), toponimicele *Mâtnic* și *Mâtnicel* arată că românizarea acestor Slavi s'a făcut într'o epocă mai recentă decât aceea în care s'au românizat ceilalți Dacoslavi așezați mai la răsărit, anume după denazalizarea vocalelor nazale. Românii și Slavii trăiau încă amestecați în această regiune atunci când a fost întemeiat de ex. satul *Rădmănești* care în anii 1440 și 1477 e amintit în documentele ungurești sub forma *Radmanocz*, *Radmanowcz*⁵⁾ (< slav. **Radmanovici* sau **Radmanovici*). Satul va fi fost înte-

¹⁾ *Dvórac* cu sensul de „Schloss, Palast, Hofburg“ e un neologism rusesc în limba literară sârbă (rus. *dvórec*).

²⁾ V. DR, VIII, 176.

³⁾ V. Dicționarul lui Gerov s. v. *dvórec* (accentul pe *o*), diminutiv dela *dvor* „curte.“ Și acest diminutiv e rar întrebuințat. *Dvorét*, accentuat pe *e*, având înțelesul de „Hof (eines Fürsten), Schloss, Palast“ e, ca *dvórac* în sârbă, un neologism rusesc. În dicționarul lui Gerov nu se găsește.

⁴⁾ V. mai sus p. 247 sq., și 259.

⁵⁾ V. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest 1890—1913, vol. II, 59. Administrația medievală ungurească, conform obiceiului ei urmat și în alte regiuni, a tradus și acest toponimic dându-i un aspect unguresc: într'un document din anul 1454 satul e numit *Radfalwa* (*ibid.*). Despre maghiarizarea toponimicelor în Evul Mediu v. „*Transilvania*“, anul 74 (1943), Nr. 2. În sec. XIX, numele oficial a fost *Radmanjest*.

meiat în cursul secolului XIV. Deci până prin sec. XIV a durat simbioza slavo-română în această regiune¹⁾.

Ir. SĂMĂN', dr. BÂLCIU, PANAIR, PANAGIUR, NEDEIE, ZBOR

Sever Pop, în articolul intitulat *Sinonimele cuvântului târg în lumina geografiei lingvistice* (extras din *Revista Geografică Română*, anul I, fasc. I, Cluj 1938), p. 12, derivă termenul istroromân *sămăn'*²⁾ „târg săptămânal” din sârb. *smena* „schimb”³⁾. Etimologia lui ir. *sămăn'* a fost dată demult de A. Byhan în *Jahresbericht*-ul lui Weigand, VI, p. 347. Byhan îl derivă din slovenul *seménj* „târg” pe care îl compară cu croatul *sajam* „târg”.

În publicațiile științifice cuvântul sloven e notat *seménj*⁴⁾ ceea ce arată că pronunțarea lui e identică cu cea a cuvântului istroromân, căci *ə* = *ă*. Pe lângă înțelesul de „târg”, germ. „Markt”, *seménj* îl are și pe acela de „sărbătoarea hramului bisericii”, germ. „Kirchweihfest, Patrociniumfest”⁵⁾. Acesta este de altfel sensul cel mai vechiu din care s'a dezvoltat acela de „târg”.

S. Pop, la p. 6 a lucrării citate, voind să arate că evoluția semantică a latinescului *feriae*, dela sensul de „sărbătoare” la acela de „târg” (cf. ital. *fiera*, franc. *foire* „târg”) nu e ceva neobișnuit, aduce exemplul ungurescului *vasárnap* „duminecă”. Dar evoluția semantică a cuvântului unguresc s'a făcut în direcție inversă, căci *vasárnap* a însemnat la început „zi de târg” (*vásár* „târg”, *nap* „zi”) și pe urmă „sărbătoare”. În limbile romanice evoluția a fost „sărbătoare” > „târg”, iar în maghiară „târg” > „sărbătoare”.

Pentru ca să exemplifice evoluția semantică „sărbătoare” > „târg”, S. Pop ar fi putut găsi în studiul său mai mulți termeni românești cu înțelesul de „târg”. Mai întâi ir. *sămăn'* care în slovenă a avut la început sensul de „sărbătoarea hramului bisericii”. Apoi termenul de origine ungurească *bâlcu*.

¹⁾ La sfârșitul sec. XV și în cursul sec. XVI încep să apară în aceste părți Slavi vorbind un graiu cu caracter sârbesc, v. mai sus p. 250, 255, 260.

²⁾ Accentul e pe silaba ultimă.

³⁾ Etimologie admisă de George Pascu, v. *Revista Critică*, anul 13, Nr. 1, p. 63.

⁴⁾ Cu un accent grav pe *ə* din silaba ultimă.

⁵⁾ V. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1894, s. v.

Se știe că acesta derivă din ung. *bolcsú*, *bulcsú*, *bűcsű* „pelerinaj, praznic, hram”¹⁾. Evoluția semantică, dela înțelesul de „pelerinaj, praznic, hram” la acela de „târg”, s’a întâmplat de altfel pe teren unguresc (v. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, Budapest 1893, s. v. *bűcsű*). Nu e deci nevoie să ne gândim la altă etimologie a lui *bălciu*, cum fac S. Pop și G. Pascu (v. *Revista Critică*, XIII, p. 72) luându-se după Hasdeu (v. *Etymologicum magnum*, III, p. 3021). Formele *bulci(u)* și *bulgi(u)* din Ardeal redau forma ungurească *bulcsú*²⁾.

Aceeași evoluție semantică o arată și gr. ἡ πανήγυρις „solenité, fête publique (populaire), festival, fête patronale, foire”³⁾. Cu înțelesul de „târg” a fost imprumutat, dela Greci, de Turci sub forma *panayır*⁴⁾; aceștia l-au dat apoi celorlalte popoare balcanice: bulg. *panair*, sârb. *panagjūr*⁵⁾. Forma românească *panair* din Dobrogea a intrat în română din bulgară și nu din turcă precum pretinde S. Pop. La fel forma *panagiūr* dela Românii din Sârbia, comuna Batiniți nu e de origine turcească, cum spune S. Pop. La Românii din Sârbia, *panagiūr* a intrat prin filieră sârbească — ceea ce se vede din fonetismul sârbesc al acestui cuvânt — ca de altfel toate turcisme (sau aproape toate) din graiul acestor Români și al acelora din Banat⁶⁾.

Și termenul *nedeie*, citat de S. Pop (p. 55. nota 1), a făcut același drum ca și termenii amintiți mai sus. În slavă, *nedělja* are înțelesul de „duminecă”⁷⁾. Pe teren românesc s’a dezvoltat înțelesul de „petrecere făcută de obicei în ziua hramului bi-

1) V. *Dicționarul Academiei*, s. v. *bălciu*.

2) Cf. ung. *gyolcs* > rom. *giolgi(u)*, *giulgi(u)*.

3) V. Vlachos, *Lexikon ellinogallikon*, Atena 1897, s. v.

4) Cit. *panağır* (i fără punct are valoare de i). S. Pop scrie greșit *panayer*.

5) Cit. *panagiūr*. Deoarece în tipografie lipsește caracterul tipografic *d* tăiat, l-am redat prin *gj*, ca în multe publicații croate (cf. Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901, vol. I, p. 360—366).

6) Meglenorom. *păzărište* e imprumutat de asemenea din bulgară (v. Gerov-Pančev, *Rěčnikŭ na blŭgarskyj jazykŭ: pazărište*) și nu e un derivat meglenoromân din *păzari*, cum lasă să se înțeleagă Capidan (v. *Dicționar meglenoromân*, s. v. *păzari*).

7) Înțelesul primitiv al lui *nedělja* este „Tag, an dem nicht gearbeitet wird; lat. *feria*”, v. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908—1913, vol. I, s. v. *dělo*, p. 194.

sericii; horă ce se face într'o localitate la o anumită zi de sârbătoare; iarmaroc, bâlcu"¹).

În sfârșit și cuvântul *zbor* ține, din punct de vedere semantic, de categoria termenilor înșirați mai sus: fr. *foire*, ir. *sămăň*, dr. *bâlcu*, *panair*, *panagiur* și *nedeie* ²). De fapt în bulgară, sârbo-croată și slovenă formele slave mai vechi *sūborŭ* și *sūnimŭ* ³) au trecut dela înțelesul de „adunare“ ⁴) la acela de „hram“, „hramul unei mănăstiri“, „sârbătoarea patronului“ și apoi la acela de „bâlcu“ ⁵).

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN UCRAINEANĂ

La lista elementelor românești în ucraineană dată de Scheludko (v. D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen, Balkan-Archiv*, II, p. 113—146) trebuie adăugate următoarele, spicuite din H. Nakonetschna - J. Rudnyčkyj, *Ukrainische Mundarten, Südkarpatoukrainisch (lemkisch, bojkisch und huzulisch), auf Grund von Schallplatten*, Berlin-Leipzig 1940 (*Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin*, Nr. 9):

balăia „weisse Kuh; hellblonde Frau“ (huț.) ⁶) < *bălaie*. Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 126, *balan* „weisser Ochse“ < *bălan*.

batelŭ „Schlägel, womit man Hanf schlägt“ (huț.). Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 126, *batalev*, *botelev* „Klöppel zum Butterschlagen“ (Galiția) < *bătălău*.

cark „Gehege“ (huț.). Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 146, *carok*, *ocarok* „Abzäumung für Kälber“ < *țarc* și DR. VIII, p. 143.

¹) V. Candrea-Adamescu, *Dictionarul enciclopedic*, s. v. *nedeie*.

²) Despre *zbor*, S. Pop spune că „e înrudit cu *zbor*“ (p. 58). Evident e o greșală de tipar. Deoarece cu două rânduri mai sus a vorbit despre *obor*, e probabil că S. Pop a vrut să spună aici că *zbor* e înrudit cu *obor*, ceea ce e greșit. Slavul *oborŭ* (< *ob* + *vor*.) derivă din radicalul *ver*-, *vor*-care exprimă ideea de „a închide“; la început însemna „loc îngrădit“.

³) V. Miklosich, *Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v. *sūborŭ*, *sūnimŭ*.

⁴) Cf. *sobor*, *sābor* „adunare“ < slavon bisericesc *sūborŭ* „idem“.

⁵) V. Gerov-Pančev, *Rěčnikŭ na blŭgarskyj jazykŭ*, s. v. *sborŭ*; Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika* s. v. *sajam* (< * *sūjimŭ*). Slovenul *semenj* derivă, prin metateză, dela *senjem* care la rândul lui corespunde paleoslavului *sūnimŭ*.

⁶) Prescurtarea (huț.) însemnează că cuvântul se găsește în graiul Huțanilor (Huțulilor).

Cârna, Na Cârni „Flurname in Vovčyneć¹⁾ (huț.) < *țarnă, țarină*.

fin „Patenkind“ (huț.). Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 144, *fiin* „Patenkind“ < *fin*.

gelétka „Fass; (Mass)“ (huț.) < *găleată*. Cf. DR. VIII, 143.

hotăr „Grenze zwischen zwei Dörfern“ (huț.) < *hotar*.

În celelale graiuri ucrainene acest termen are înțelesul de „Grenzraum, Grenze“ și e de origine ungurească. La Huțanii din Volcineț cuvântul a trecut prin filieră română.

hrunók „steiler Hügel“ (boic.)²⁾ < *gruiu*, vechiu *gruñ*. Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 121, *hruñ*, *gruñ*.

kráčun „Weihnatsfest“ (boic.) < *Crăciun*. Cf. *Balkan-Archiv*, II, 136, *kračun*, *kerečun*, *krečun* „Brot das am 24. Dezember gebacken wird“.

maïbil'syï „der grösste“, *maïvely'kyï* „sehr gross“ (huț.) < *mai*. Cf. *Balkan-Archiv*, II, p. 138, *maj*.

stražy't „Wächter“ (huț.) < mold. *străjăr* = *străjer*.

tarkátyj „weiss mit schwarzen Flecken (Hund), Scheckig“ (huț.) < *tărcat*.

tárkuš „weisser Hund mit schwarzen Flecken“ (huț.) < *tărcuș* „tărcat, nume de câne“.

BLEAH

G. Geib înșiră printre elementele românești de origine germană și cuvântul *bleah* (v. *Germanische Sprachelemente im Rumänischen in Europäischer Wissenschafts-Dienst*, Nr. 12, Berlin 1941, p. 5). E adevărat că *bleah*, *bleau*, *bleav* provin din germ. *Blech*, dar nu direct, ci prin filieră ucraineană (v. Brüske, *Jahresbericht des Inst. f. rum. Spr. zu Leipzig XXVI—XXIX*, p. 14). Trebuia deci să dea și pentru *bleah* indicația pe care a dat-o pentru *ratuș*: „aus dem Russischen“ (înțelegând, firește, rusa mică, adică ucraineana).

¹⁾ Comuna Volcineț (jud. Rădăuți, pl. Siret) avea, în anul 1930, 1201 locuitori de limbă maternă română și 1001 de cea ucraineană, v. *Recensământul general al populației României*, București 1938, vol. II, p. 356—357. Nakonetschna și Rudnyókyj greșesc când numesc populația ruteană din Volcineț Huțuli. Aceștia din urmă sunt așezați mult mai la apus, în munți.

²⁾ Prescurtarea (boic.) înseamnă că cuvântul se întâlnește în graiul Boicilor, populație ruteană din Carpații orientali.

URMĂTORI „moștenitori“

Judecând după aria de răspândire a termenului *următori* „moștenitori“, anume Vestul Banatului și Sudul Crișanei (v. ALR II. vol. I, pag. 87, harta 173, punctele 29, 36, 47, 53, 64, 76), regiuni expuse influenței sârbești, e natural să ne gândim la un decalc după vreun termen sârbo-croat. De fapt „moștenitor“ se zice sârbește *naslednik*, iar acesta are la bază verbul *naslediti* „sequi, consequi, hereditare.“ În punctele 37 (sârbesc) și 48 (bulgăresc), s'a răspuns cu acest termen. De asemenea și în punctul românesc 4, din Sârbia orientală: *naslénic*.

E interesant că Slavii din jud. Caraș numiți Carașoveni au împrumutat termenul bănățean decalcat după cel sârbesc: *urma(ă)tori*.

MUR < ucr. MUR

În ALR II, vol. I, pag. 116, harta 223, în punctul 353 (Bârșana, jud. Maramureș), s'au dat două răspunsuri la întrebarea [3763] TEMELIE: *fodomețent* și *mur d'(g)ě pt'(k')átră*. Subiectul a adăugat că „fodomentul“ se face, la casele moderne, din pietre și mortar, pe când „murul“ se face, la casele din bârne, bătrânești, din pietre suprapuse fără mortar. După cum se vede din răspunsul dela punctul huțănesc 366 (Brodina, jud. Rădăuți) de pe aceeași hartă (*mur, mur pid xátou* „zid subt casă“) și din răspunsul la întrebarea [3761] ZID de pe pag. 114 (*mur*), cuvântul trebuie să fie de origine ucraineană. De fapt cuvântul *mur* nu e numai ucrainean, ci și polonez, belorus, slovac și sorab (v. Miklosich, *Etym. Wörterb. d. sl. Spr.*, s. v. *murü*) și e de origine latină (*murus*) trecut în limbile slave prin filieră germană¹⁾.

E probabil că, la scriitorii moldoveni și mai cu seamă la Eminescu, *mur* nu e un neologism, ci un moldovenism de origine ucraineană. Totuși intrarea lui în vocabularul literar — Eminescu îl întrebuințează de mai multe ori. — se datorește aspectului lui latinesc²⁾.

Mur — cel puțin forma cu siguranță populară atestată în Maramureș — trebuie prin urmare adăugat la lista elemen-

¹⁾ Cf. Brückner, *Słownik etym. jęz. polsk.*, s. v. *mur*.

²⁾ Lat. *murus* s'a păstrat în aromână: *mur*; v. Pușcariu, *Etym. Wörterb. d. rum. Spr.* p. 97, 1131.

telor ucrainene în limba română dată de Hermann Brüske în *Jahresbericht*-ul lui Weigand, XXVI—XXIX, p. 12—45 și de D. Scheludko în *Balkan-Archiv*, I, p. 159—172¹⁾.

TRATAMENTUL GRUPURILOR CONSONANTICE ÎNȚIALE ÎN ELEMENTELE SLAVE ALE LIMBII ROMÂNE

În unele lucrări istorice apărute la Budapesta²⁾ se afirmă că forma *chinez* „primar, jude“ a intrat din limba maghiară în graiurile românești din Ungaria. E adevărat că explicația aceasta a sugerat-o mai demult I. Bogdan în *Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist.*, Seria II, tom. XXVI (1903—1904), p. 13. Și I. A. Candrea îl dă pe *chinez* ca venind din maghiară³⁾.

Explicația formei *chinez*, e următoarea: Grupul inițial format dintr'o velară și o nazală n'a existat în limba română înainte de influența slavă și nici azi nu există în graiurile populare. Aspectul fonetic al elementelor slave prezentând un astfel de grup inițial a fost făcut mai potrivit rostirii românești, a fost românizat, introducându-se o vocală între velară și nazală: sl. *gnojĭ* > rom. *gunoiu*, sl. *gnojište* > rom. *gunoiște*, sârb. *kmet* > rom. băn. *cumăt*, *cumét*, „consilier comunal“⁴⁾ sau *chimét*, sl. *gnusiti se* > *gunosi*, *gunosli*, arom. *mi agunusescu*, sl. *ch(ŭ)mel'ĭ* > *hămeiu*, *hemeiu*⁵⁾.

¹⁾ Verbul *a murui* „a unge pereții cu pământ“ nu e din ucr. *muruvaty* „a zidi“, cum crede Scheludko (*Balkan-Archiv*, I, p. 166), ci trebuie pus în legătură cu sârb. *mira* „humă, lut“, v. dicționarele lui Tiktin, Candrea-Adamescu și Scriban.

Mur întrebuințat în graiul Ungurilor din jud. Brașov arată că acest element ucrainean este (sau a fost) răspândit și în regiuni mai sudice. G. Blédy (*Influența limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu 1942, p. 69) zice, cu tot dreptul, despre ung. *mur.*: „Este cam greu de închipuit ca limba lui Eminescu să fi influențat graiul Ciangăilor dimprejurul Brașovului.“ Am văzut mai sus că *mur* e popular, deci din graiul popular românesc a intrat în graiul Ciangăilor de lângă Brașov.

²⁾ V. Gáldi-Makkai, *A románok története*, Budapest s. a., p. 41; Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. XXI.

³⁾ *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, s. v. Atât I. Bogdan, cât și I. A. Candrea explică pe *chinez* din ung. *kinéz*. De fapt forma ungurească e *kenéz*. Numai așa se găsește în Szarvas-Simonyi, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, s. v. și în Szinyei, *Magyar tájszótár*, s. v.

⁴⁾ V. DA, s. v.

⁵⁾ În cazul că rom. *cumătru* ar fi de origine slavă, nu e nevoie să presupunem păstrarea ierului neintens din silaba inițială cum au făcut-o unii

Un cuvânt ca *cnez* ar fi fost deci absolut izolat în limba română populară. Termenii *cneaz*, *cnez*, *cnejie*, *cnezie*, *cneajună*, *cnezat*, *cnezi*, *cnezial*, *cnigă* „registru“, *cnut* nu sunt și n'au fost niciodată populare. În textele noastre vechi atât de influențate de slavona bisericească, formele cu *cn-* inițial sunt explicabile.

Vocala care se intercalează între velară și nazală e de aceeași natură ca vocala din silaba următoare: vocală posterioară în *gunciu* (*gunoiște*, *a gunoi*), *a gunosi* (*mi agunusescu*); vocală anterioară în *hemeiu*, *chimet* (varianta *cumăt* se explică prin acțiunea bilabialei *m*). Forma *chinez* e deci perfect analoagă formelor *chimet*, *hemeiu*.

De altfel nu numai grupurile inițiale slave *gn-*, *cm-*, *cn-*, *chm-* n'au fost tolerate de graiurile românești, ci și *chr-*, *gv-*, *nr-*, *zr-*: *chrěnú* > *hirean*, *herean*; *chrana*, *chraniti* > *hărană*, *a hărăni*; *chrabrŭ*, *chrabŭrŭ* > *hărăbor*; *gvozďi* > *găvozď*; *gvozďiti* > *a găvozďi*, **Gvozďije* > *Găvojdia* „numele mai multor sate în județele Hunedoara, Severin, Arad“¹⁾; *cvasiti* > *a covăsi* (lapte *covăsit*, *covăseală*); rus. *kvaša* > *covașă*²⁾; **Kvasina* > *Covasna* „localitate în jud. Trei-Scaune“; *nřavŭ* > *nărav*; *zřeti* > *zări*³⁾.

Fenomenul acesta în aparență este identic cu cel constat în limba maghiară. De fapt însă în graiurile ungurești sunt evitate toate grupurile consonantice inițiale⁴⁾, pe când în

(v. Rosetti, *Bulletin Linguistique*, VIII, 160 sq.), Vocala *u* s'ar explica și în *cumătru* ca în *gunoiu*, *cumăt*. De altfel *cumătru* nu e de origine slavă, v. Skok, *Revue des Études Slaves*, X (1930), p. 186 sq., DA, s. v. *cumătru* și *Bulletin Linguistique*, VIII, 161.

¹⁾ V. Moldovan-Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria*, Sibiu 1909, p. 99; N. Drăganu, *Românii în v. IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București 1933, p. 234, nota 2.

²⁾ V. DA, s. v. Cf. *ibid.* și *covășită*.

³⁾ V. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, I, 275 și u.

⁴⁾ Un cuvânt unguresc poate începe numai printr'o vocală sau printr'o singură consonantă. Grupurile consonantice inițiale în elementele streine, deci și cele slave, sunt înlăturate 1) prin intercalarea unei vocale între cele două consonante inițiale ale grupului: *gnofj* > *ganaj*, *bratŭ* > *barăt*; 2) prin proteza unei vocale: *stolŭ* > *asztal*; 3) prin metateza consonantei a doua din grup care schimbă locul cu vocala următoare: *sliva* > *szilva*; 4) prin dispariția uneia dintre consonante: *svobodŭ* > *szabad*. V. F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, 2-te Auflage besorgt von Dr. L. Wagner, Wien und Teschen 1884, p. 42—43.

cele românești numai unele, și anume acelea care nu sunt obișnuite în elementele străvechi ale limbii.

Un astfel de grup consonantic inițial în elementele slave ale limbii române poate fi înlăturat 1) prin intercalarea unei vocale cum e cazul lui *gunoiu*, *cumăt*, *chinez*, *hemeiu*, *hirean*, *găvoz*, *nărav*; 2) prin metateza consonantei a doua din grup care trece după vocala următoare: *dlato* > *daltă*; 3) prin dispariția uneia dintre consonante: *b(ă)denie* > *denie*, *dvorinikū* > *vornic*, *svirěpū* > *sirep*, *chvala* > *fală*. Grupul *sl-* în multe graiuri devine *scl-*: *slabū* > *sclab*¹⁾ sau *zl-*: *zlab*; *zl-* a devenit *zgl-*: *zlobivū* > *zglobiu*; *žl-* prin *jgl-* a devenit apoi *jǵ-*: *žlěbū* > **jgleab* > *jghiab*. *Tl-* e redat prin *cl-*: *tlaka* > *clacă*, iar *sv-* prin *sf-*: *svetū* > *sfânt*. Pronunțarea grupului *sr-* e ușurat prin epenteza unui *t*: *s(ă)rešta* > *strânște*, *S(ă)rētenije* > *Stretenie*²⁾. Grupurile *brvn-*, *skvrn-* au fost simplificate: *brūvino* > *bârnă*, *skvrūnavū* > *scârnav*.

În felul acesta graiurile românești au căutat să adapteze grupurile consonantice inițiale slave sistemului fonetic al limbii române. Grupurile inițiale *bd-* (*bdenui*), *cn-* (*cnez*), *hr-* (*hrană*), *dv-* (*dveară*), *gv-* (*gvardie*), *sl-* (*slavă*), *hl-* (*hlu*) ale limbii române trebuie deci privite ca datorite influenței slave asupra sistemului fonetic românesc întocmai ca intrarea în sistemul românesc a lui *h* sau a iodizării lui *e* inițial: *iel*, *ieste*.

MANĂ „mildiu, rouille des végétaux“ < bulg. MANĂ „idem“

Dicționarele noastre consideră ca având aceeași origine atât cuvântul *mană* cu înțelesul de „manne; abondance en lait et en céréales; manne céleste, glycérie flottante, ronce framboise, etc.“ cât și *mană* cu înțelesul de „mildiu, rouille des végétaux“³⁾.

Candrea (în *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, s. v.) îl derivă pe *mană* cu cele două categorii de înțelesuri din gr. μάνα

1) S'a repetat deci fenomenul asemănător latin vulgar: *ass(u)la* > *assla* > *ascla* > *așchie*, slav. *slověninū* > *Slavenus*, *Slavus* > *Sclavus* > rom. *șchian*, pl. *șchei*. Cf. Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin 1940, p. 13 sq. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch der Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1940).

2) Cf. **essere* > v. fr. *estre* > fr. mod. *être*.

3) V. dicționarele lui Tiktin, Șăineanu, Candrea, Scriban.

și din bulg. *mana*. Despre *mana* bulgăresc spune că „are toate înțelesurile din românește”. De fapt rom. *mană* e împrumutat din bulgară. În bulgară însă, ca în sârbo-croată, există două cuvinte asemănătoare cu *mană* românesc: pe de o parte bulg. *mána*¹⁾ „manne, suc du frêne” și sârbo-croat. *mana* (cu accent scurt coborîtor pe silaba inițială), amîndouă din gr. μάνα; pe de altă parte bulg. *maná* (accentuat pe finală) „(bot.) rouille, péronosporée” și s.-cr. *mána* (cu variantele *maंना*, *mahána*) „défaut, reproche, faute, vice”, amîndouă de origine turcă²⁾. Dictionarul Academiei Iugoslave din Zagreb derivă pe s.-cr. *mána* din arab. turc. *mehānet*, *mahana* „mépris, dédain dans lequel on est tombé, abaissement, avilissement”.

Ca în limbile slave de Sud, și în limba română avem de a face cu două cuvinte deosebite: *mană* < gr. μάνα și *mană* < bulg. *maná* (turc. *mahana*). *Mană* cu înțelesul de boală criptogamică a plantelor e deci în ultima analiză de origine turcă, dar la noi a intrat prin filieră bulgară. Pe teren bulgar se va fi dezvoltat, din sensul de „avilissement”, acela de „stricăciunea viei sau a holdelor în urma unei boli criptogamice”.

Pe teren românesc a fost creat și un verb derivat dela *mană* „boală criptogamică a plantelor”: *a se mânia*, *a se mîni* (se zice despre vie, despre holde, când se îmbolnăvesc de peronosporă și de rugină).

Ca toate elementele bulgărești recente, și *mană* „peronosporă, rugină la grâu” precum și verbul *a se mânia*, *a se mîni* nu sunt cunoscute în Transilvania, unde *mană* are numai înțelesul biblic și folkloric. Deci și răspîndirea geografică a lui *mană* „boală criptogamică a plantelor” ne face să-i căutăm originea la Sud de Dunăre. Aria lui *mană* „mildiou, rouille”³⁾ e aproape identică cu aceea a unui element sigur de origine bulgară ca de ex. *sorcova*⁴⁾.

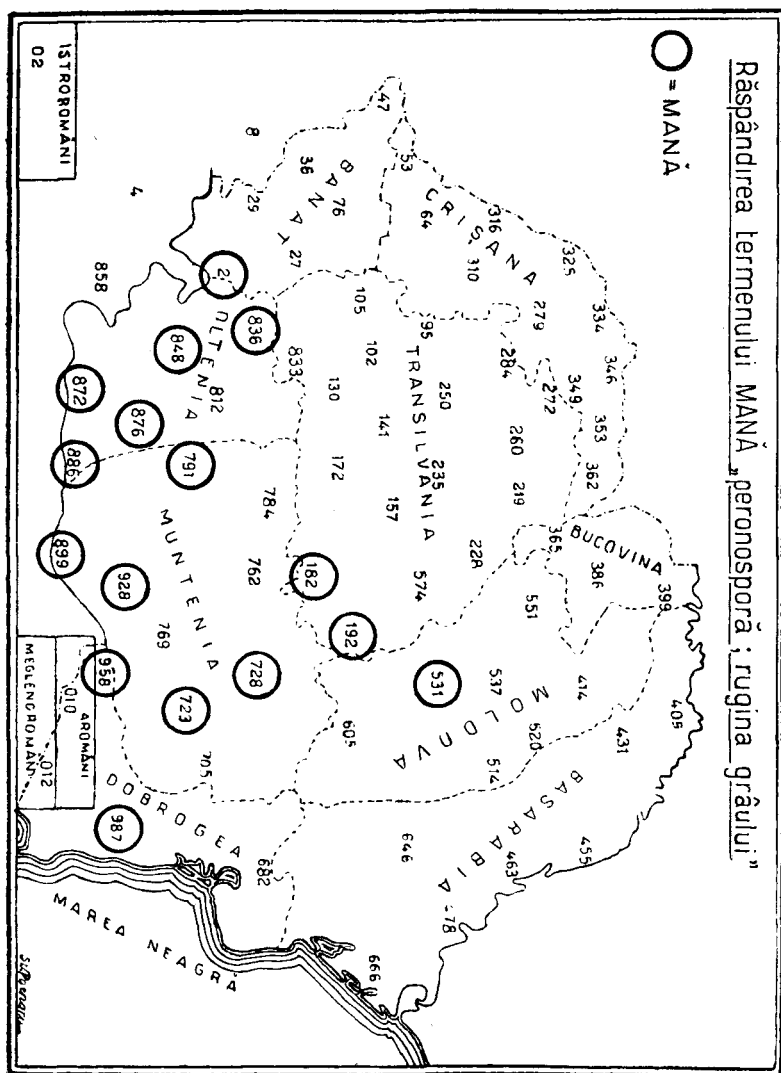
BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Kasárov, *Enciklopedičeski rečnik*, I—III, Plovdiv 1907, s. v.; Ghennadiew, *Grand dictionnaire français-bulgare*, Plovdiv 1909, s. v. *manne*.

²⁾ V. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofía 1941, s. v.

³⁾ V. harta alăturată

⁴⁾ V. ALRM II, vol. I, harta 257.

Mană cu înțelesul de „boală criptogamică a plantelor” e deci un element turcesc trecut în limba română prin filieră bulgară ca multe alte turcisme dela noi¹⁾, sau ca turcismele din Banat trecute prin filieră sârbă²⁾.

E. PETROVICI

¹⁾ V. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*, I-II, București 1900, vol. I, p. LXVI și CCLXXIX sq.

²⁾ *Ibid.*, p. LXXX sq.

ARTICOLE MĂRUNTE

CURĂTURĂ, CURSURĂ

Dicționarul Academiei dă cuvântului *curătură*, derivat din *cură*, și înțelesul de „coltuc de pâne, cursură, cursonoiu, fr. croûton“. De fapt *curătură*, cu înțelesul acesta, este un derivat al lui *cure*, după cum arată și sinonimele lui *cursură* și *cursunoiu*. Trebuia deci trecut la derivatele verbului *a cure* (tom. I, partea II, fasc. I, p. 1019).

Nici înțelesul de „coltuc de pâne, fr. croûton“ al lui *cursură*, *cursunoiu* nu e exact. Coltucul de pâne este „colțul de pâne sau de colac, cu coaja groasă și coaptă bine“ (v. DA, s. v. *coltuc*), pe când *cursura* (*cursunoiul*, *curătura*) dimpotrivă are coaja mult mai subțire, mai puțin coaptă decât restul pâinii. Cursura se formează la pânilor mari — cum le fac țărâncele din Ardeal și Banat — în felul următor: pânea fiind mare, căldura cuptorului n'o poate pătrunde dintr'odată, ci se coace întâi numai la suprafață. Coca din interiorul pâinii continuă să dospească și să crească mai departe și, neavând loc, crapă într'o margine coaja (unde gospodina, înainte de a băga pânea în cuptor, face de obicei în cocă o creștătură cu cuțitul) și se scurge, formând o umflătură. Umflătura aceasta e *cursura*, *cursunoiul*, *curătura* care a curs din pâne. Pe când coaja pâinii e neagră, arsă, și se bate cu cuțitul ca să se desprindă de pâne, după ce s'a scos din cuptor, coaja cursurii e rumenă și gustoasă. Copiii se ceartă, de obicei, care să capete o bucată mai mare de cursură.

De aceea nici traducerea franceză „croûton“ nu e exactă. Aceasta traduce pe „coltuc“. E adevărat că pentru *cursură* e greu de găsit un termen francez potrivit. Cred că nici nu există noțiunea de „cursură“ în Franța, deoarece nu se fac pâni mari

ca în Ardeal și Banat și prin urmare nu se produce nici ecrescența numită *cursură*. Termenul francez cel mai apropiat ar fi *grigne*¹⁾.

SESERMAN

G. Geib, în articolul intitulat *Germanische Sprachelemente im Rumänischen*, publicat în *Europäischer Wissenschafts-Dienst*, Nr. 12, Berlin 1941, p. 5, înșiră câteva nume de familie germane purtate de Români care trebuie considerați ca Germani românizați. Printre altele dă și numele de familie *Seserman*. Terminațiunea *-man* ne face într'adevăr să ne gândim la mulțimea mare de nume de familie germane terminate în *-mann*. De fapt însă *Seserman* e numele românesc *Săsărman*, destul de obișnuit în Nordul Ardealului²⁾, scris cu ortografie străină (cu *e* în loc de *ă*) și care nu e altceva decât adjectivul care arată originea: *săsărman*, adică originar din satul *Säsarm*, jud. Someș, plasa Beclean.

ZO TE CUSTE

În DR., I, p. 308 și u., N. Drăganu, întemeindu-se pe comunicarea făcută de Traian Gherman, directorul liceului de fete din Blaj, zice despre expresia *zo te custe* (pe care o scrie *zo te cuște*, cu *ș*) că o întrebuițează Bihoreni din ținutul Beiușului fără „să-și dea seama de înțelesul ei“ și de aceea o rostesc într'un singur cuvânt: „*zotecuște*“. Deoarece dintr'un *constet* latinesc s'ar fi așteptat la o formă *custe* nu *cuște*, N. Drăganu trimite la forma *guște* din Rășinari' (v. Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu 1915, p. 128).

Dar forma *guște* din Rășinari nu poate fi separată de celelalte forme cu *șt* (datorite palatalizării lui *s* urmat de *te*, *ti*), în loc de *st*, din Sudul Transilvaniei: *ștea*, *ștele*, *iește*, *pește casă* „peste casă“, *să ștea*, „să stea“, *mănăstire*, etc. Fenomenul acesta nu se găsește în Bihor.

De fapt forma bihoreană corectă e *custe*, cu *s* (nu cu *ș*).

¹⁾ După Littré se zice „pain à grigne“ pâinii care are crăpătură. Coaja dela „grigne“, formată mai târziu, e mult mai gustoasă decât coaja obișnuită (comunicat de d-l Yves Auger).

²⁾ Numele acesta de familie se întâlnește și în Bucovina (comunicat de Al. Procopovici).

N. Drăganu a fost rău informat de Traian Gherman care, trăind ani îndelungați la Blaj, i-a dat formei *custe* un aspect blăjean: *cuște*¹⁾. Și *Dicționarul Academiei* (s. v. *custa*) dă forma greșită *cuște* (cu ș) comunicată de A. P. Bănuțiu, fost elev al liceului din Blaj.

În cei patru ani școlari petrecuți la Orade, ca elev de liceu, și în anchetele făcute pentru ALR am auzit de nenumărate ori acest salut bihorean, dar totdeauna sub forma *custe* (cu s).

Nu este apoi adevărat că localnicii nu-și dau seama de înțelesul expresiei. În comuna Roșia de lângă Beiuș, cu ocazia anchetei făcute pentru ALR, subiectul m'a întrebat dacă am copii. I-am spus că am o fetiță. „Și o *custi Dumhizó pă fătúță*“, mi-a urât omul drept răspuns²⁾. Și salutul *zo te custe* îl înțeleg Bihoreni; îl înțeleg și-l analizează tot așa de bine ca pe celălalt salut al lor, tot așa de des întrebuițat și tot așa de deformat prin scurtare: *Dē-Zo bine* „deie Dumnezeu bine“. În acest din urmă salut, din cuvântul *Dumhizó*, cum îl pronunță obișnuit Bihoreni, a rămas numai silaba *zo* și restul de nazalizare asupra vocalei *e* a conjunctivului *deie*, prescurtat *de*. În salutul *Zo te custe*, nefiind nicio vocală înaintea lui *z*, nu s'a putut menține nici restul de nazalitate, ci numai silaba *zo*. Scurtarea aceasta a salutului se face întotdeauna când ritmul vorbirii e *allegro* sau mai de grabă *presto*. Când însă ritmul vorbirii e lent, salutul are aspectul următor: *Dumhizó t'i custi!*³⁾. Cu cât ritmul vorbirii e mai repede, cu atât se deformează mai mult cuvântul *dumhizó* > (d)mhizó > mzo > zo. În felul acesta se ajunge la *zo t'i custi*, cum am auzit de obicei salutul prin Bihor. Prin urmare *zo* nu e lat. *Deus*, cum credea N. Drăganu, ci e *Dumhizó*, scurtat în urma pronunțării repede a salutului.

¹⁾ Cei din jurul Teiușului își bat joc de Blăjeni repetându-le cuvintele: *Șapte ștele pește ștreșina mănăștirii*. (Comunicat de Ion Breazu).

²⁾ În părțile de Nord-Vest ale teritoriului dacoromân, conjuncția conjunctivului e *și*, nu *să*: *și fac* „să fac“ (v. *Transilvania*, anul 72, Nr. 8, p. 554).

³⁾ În graiul din jurul Beiușului, *e* neaccentuat se închide de obicei până la *i*.

TÂRG DE ȚARĂ

În *Revista geografică română*, Cluj, vol. I (1938), p. 57, Sever Pop dă următoarea explicație expresiei *târg de țară* „bâlcu, iarmaroc”: La bâlcu „de țară”, care se face numai de câteva ori pe an, „spre deosebire de târgul local, participă cumpărători și vânzători din regiunile de șes („dela țară”) sau depresiuni”. Într’o notă adaugă că, „pentru un țăran dela munte *țara* începe în regiunea de tranziție dintre coline și șes sau chiar în regiunea de coline, dar cu șes mai mult”.

În expresiunea *târg de țară* avem de fapt traducerea expresiei ungurești *országos vásár* (*ország* „țară”), adică târg având o importanță generală, pentru toată țara. Expresia *országos vásár* se opune aceleia de *heti vásár* (*hét* „săptămână”), adică „târg săptămânal”, de interes local.

Termenul românesc ardelean, oarecum oficial, dinainte de 1914, pentru „bâlcu, iarmaroc”, era *târg de țară*. Îl găsim în *Lexiconul dela Buda* și în dicționarele lui Barcianu și Alexi.

Nu este deci vorba aici de *țara* muntenilor, adică de „câmpie”. De altfel localitățile în care S. Pop a notat expresia *târg de țară* nici nu sunt la munte (punctele cartografice 255, 270, 283, 354), ci în regiuni de dealuri, prin județele Someș, Cluj și Maramureș, unde influența maghiară e puternică.

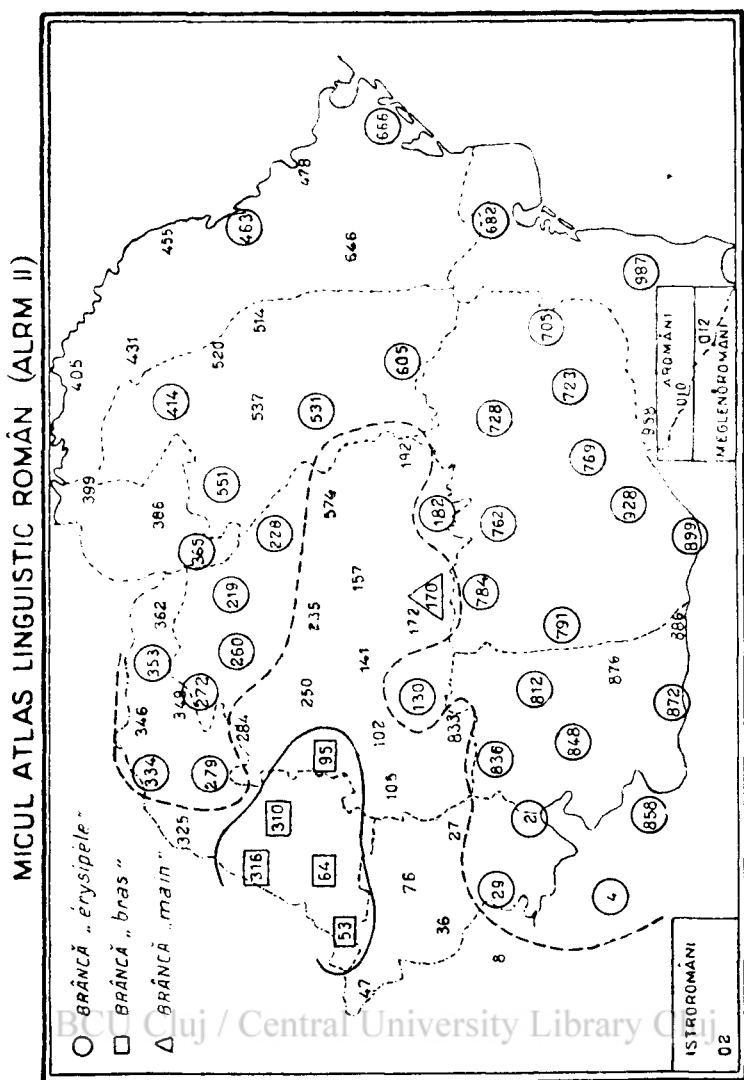
OMONIMIA : BRÂNCĂ „main; érysipèle”

În articolul intitulat *Mână cu pluralul*, pe care l-am publicat împreună cu colegul S. Pop în *Dacoromania* VII, p. 95—102, ne-am exprimat părerea că forma BRÂNCĂ „main, bras” trebuie să fi fost mai răspândită în trecut decât astăzi (v. DR., VII, p. 97). Pe lângă argumentele aduse acolo, ne putem servi și de cel prezentat de harta alăturată Nr. 1. Pe aceasta am desenat aria cuvântului BRÂNCĂ „main, bras”¹⁾, din Vestul Țării, și aria cuvântului BRÂNCĂ „érysipèle”²⁾, din părțile de Nord, Est și Sud ale Țării. Dela întâia vedere se poate constata că, în niciun punct, cele două noțiuni („bras, main” și „érysipèle”) nu sunt reprezentate prin același termen. Acolo

¹⁾ V. ALR II vol. I, pag. 24, harta 48 și ALRM II, vol. I, harta 95.

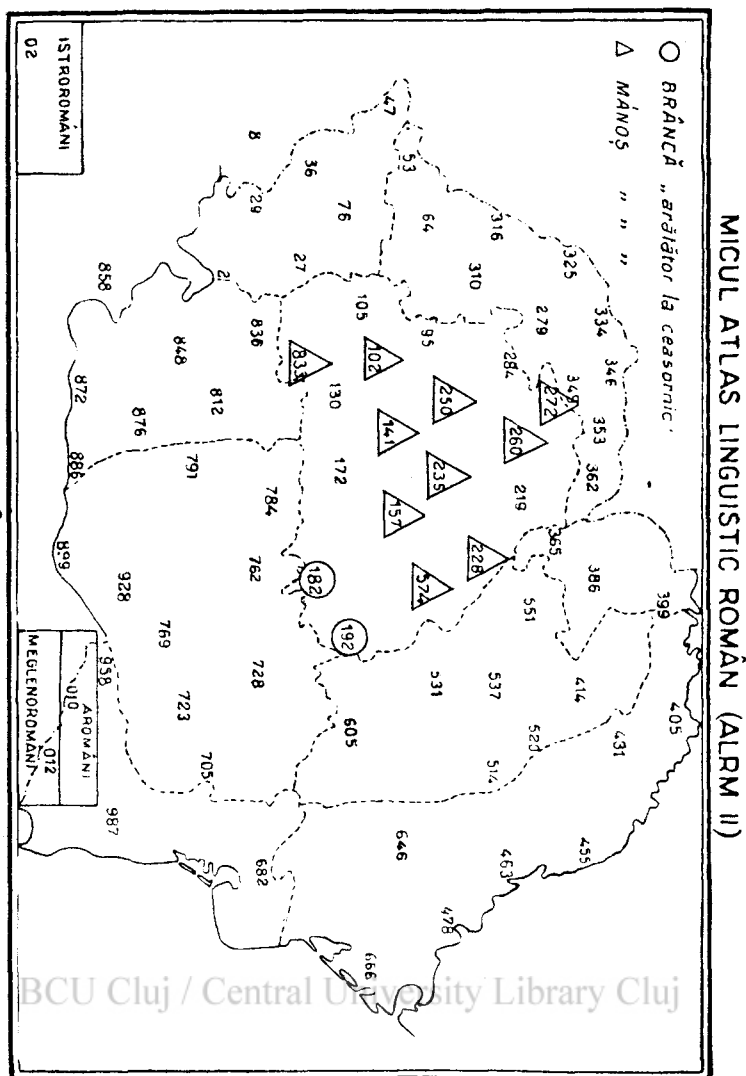
²⁾ V. ALR II, vol I, pag. 60, MN întrebarea [4199] și ALRM II, vol. I, harta 172.

unde mâna se numește BRÂNCĂ, acolo boala, numită în alte părți BRÂNCĂ, are alt nume : UIMĂ, RUȘAȚĂ, etc., sau e numită prin circumscriere : *mi s'a umflat obrazul*.

Împrejurul ariei BRÂNCĂ „main, bras” există însă o zonă (albă pe harta Nr. 1) în care nici mâna și nici boala nu sunt numite BRÂNCĂ. E deci probabil că în toată această

zonă care îmbrățișează spre miazănoapte, răsărit și miazăzi aria BRÂNCĂ „main, bras“, cuvântul BRÂNCĂ a dispărut complet din cauza omonimiei¹⁾.

Că de fapt BRÂNCĂ „main, bras“ a existat cândva pe tot întinsul acestei zone, se poate deduce din faptele relevate

¹⁾ Gilliéron numește astfel de omonimii „cazuri patologice“.

în DR., VII, p. 96—97. Astfel în punctul 170 se mai zice și astăzi BRÂNCĂ cu înțelesul de „main“. La aceasta se mai poate adăuga dovada prezentată de harta alăturată Nr. 2 care, în punctele 182 și 192, ne dă forma BRÂNCĂ pentru arătătorul ceasornicului¹⁾. Înțelesul de arătător la ceasornic l-a primit aici cuvântul BRÂNCĂ fiindcă la început a însemnat mână. La orologiile mari din turnurile bisericilor era, și este și azi, obiceiul să se facă arătătoarele în forma unor mâni care, cu degetul arătător întins, arată cifra de pe cadran. De altfel în punctele 102, 141, 157, 228, 235, 250, 260, 272, 574 și 833 arătătorul ceasornicului se numește MANOȘ care nu e altceva decât latinescul *manus* venit la noi prin filieră ungurească. În punctele ungurești s'a răspuns la întrebarea *Arătătorul ceasornicului* : *mănuș* în punctul 192, *măgne(ë)* în punctul 287²⁾ și *mănuș* în punctul 575.

Lipsa lui BRÂNCĂ în zona care cuprinde punctele 8, 27, 36, 47, 76, 102, 105, 141, 157, 172, 192, 235, 250, 284, 325 și 574 se explică deci printr'un „tratament terapeutic complet“, cum ar zice Gilliéron, adică prin înlocuirea celor două omonime supărătoare.

Pentru noțiunea „main, bras“ s'a recurs la termenul MÂNĂ, păstrat la Nord și Sud de aria în care s'a produs coliziunea omonimică, iar pentru a reda noțiunea „érysipèle“ au fost întrebuințate diferite procedee arătate mai sus: UIMĂ, RUȘAȚĂ, MI S'A UMFLAT OBRAZUL, etc.

Prin urmare în aria lăsată în alb pe harta alăturată Nr. 1, cuvântul MÂNĂ cedase — poate complet — terenul lui BRÂNCĂ, iar dacă astăzi îl găsim din nou aici pe MÂNĂ, însemnează că suntem în prezența unei regresii, atât de obișnuite în istoria dialectelor.

Trebue remarcat că aria lui BRÂNCĂ „main, bras“ din Crișana este cea mai îndepărtată de vreun teritoriu slav oarecare. De fapt aici influența slavă e mult mai redusă decât în oricare altă parte a teritoriului dacoromân. Aici termenul de

¹⁾ V. ALR II, vol. I, pag. 140, MN întrebarea [3906] și ALRM II, vol. I, harta 375.

²⁾ Răspunsul l-a dat subiectul ezitând, E evident că aici avem de a face cu o contaminare a lui *manuș* cu cuvântul unguresc *măgnes* (pronunțat *măgneș*) „magnet“.

origine slavă BRÂNCĂ „érysipèle“¹⁾, ori n'a fost cunoscut niciodată, ori a fost foarte slab întrebuințat. Astfel „starea patologică“ provenită prin „bisemantismul“ lui BRÂNCĂ a fost înlăturată prin victoria lui BRÂNCĂ „main, bras“, termenul acesta fiind mai puternic decât BRÂNCĂ „érysipèle“.

În schimb în aria cea mare dela Nord, Est și Sud, cuvântul de origine slavă BRÂNCĂ „érysipèle“ s'a întins peste teritorii unde BRÂNCĂ de origine latină era pe cale de dispariție. Aici victoria termenului slav a fost ușoară.

La mijloc, între cele două arii, omonimele au avut forțe egale. Aci „coliziunea semantică intolerabilă în unul și același cuvânt“ a fost remediată prin dispariția omonimelor: nici „mână“ sau „brațul“ și nici „erizipelul“ nu se numesc BRÂNCĂ (exceptând punctul 170, amintit mai sus, v. ALR I, vol. I, harta 49).

Cu excepția ariei din Crișana, unde BRÂNCĂ latin e foarte viu și e singurul termen pentru „mână și braț“, în tot restul teritoriului dacoromân acest termen e rar, păstrat mai mult ca element de compoziție în nume de plante (*Brânca-porcului*, *Brânca-mâței*, etc.) sau, la plural, în expresii cristalizate (*se târâe pe brânci*, *a căzut pe brânci*, *umblă în patru brânci*, etc.)²⁾. În cazuri de acestea omonimia n'a fost simțită.

E. PETROVICI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ V. DA, s. v.

²⁾ Cf. DA, s. v. *brâncă* < lat. *branca*.

A CUSTA în graiul bănăţean

În articolul citat mai sus (p. 354 sq.) de E. Petrovici, N. Drăganu afirma că acest cuvânt era întrebuinţat în secolul XVII şi în Banat (v. DR., I, p. 309). Deşi în *Dicţionarul Academiei* se susţine că *a custa* se mai păstrează azi numai prin Bihor şi Munţii Apuseni, totuşi el continuă să existe — pe cale de dispariţie, e drept — într'o regiune a graiului bănăţean¹⁾. În cursul anchetei făcută în vara aceasta pentru Arhiva de Folklor a Academiei Române, l-am descoperit întâmplător în patru sate din plasa Făget, judeţul Severin : Bichigi, Drăgsineşti, Mătnicul-Mic şi Bucovăţ²⁾.

E întrebuinţat numai în jurăminte, ca verb transitiv, şi l-am înregistrat sub două forme : infinitiv, de fapt forma negativă a imperativului, şi conjunctiv prezent : *Dumne nu mă custă dac-am făcut...* (Bichigi) ; *Să nu mă cuşce Dumneđău dacă n-o fi așa*, etc. (Bichigi, Drăgsineşti, Mătnicul-Mic, Bucovăţ).

Sensul cuvântului e deci cel cunoscut : *să nu mă cuşce Dumneđău* = să nu mă țină, să nu mă trăiască Dumnezeu.

Forma *cuşce* (< *custe*) s'a dezvoltat ca şi *guşce* (< *guste*), *aşca* (< *astea*), etc., prin schimbarea lui *te* în *ce*, caracteristică graiului bănăţean, şi transformarea lui *s* în *ş*, acomodându-se africategi următoare. Ea este forma bănăţeană corespunzătoare întocmai formai bihorene *custe*, în care fireşte că *s* nu s'a putut preface în *ş*.

Cuvântul, după cum am spus, e întrebuinţat rar, numai în jurăminte, şi şi atunci numai de generaţia mai în vârstă, în special de femei. Putem presupune deci, că nu va mai putea dăinui mult timp nici în această parte a Banatului.

BCU Cluj / Central University Library ION PĂTRUŢ

¹⁾ Mai există, rar întrebuinţat, şi în dialectul aromân, v. Th. Capidan *Langue et littérature*, vol. I, No. 2, p. 200.

²⁾ E foarte probabil că *a custa* să fie cunoscut şi la Nord şi Nord-Est de Făget, mai ales în localităţile în care se vorbeşte acelaşi graiu ca şi în cele patru sate de mai sus. De altfel dacă acest cuvânt era „pretutindeni” întrebuinţat în Banat în secolul XVII, așa cum afirmă N. Drăganu (DR., I, p. 309), nu e exclus ca să se mai găsească şi alte ascunzişuri, nedescoperite încă, unde continuă să trăiască.

FIZIONOMIA LEXICALĂ A LIMBII ROMÂNE

Expunerea de față cuprinde, cu unele completări, constatările făcute într'un recent studiu intitulat *Circulația cuvintelor în limba română*, pe care l-am publicat în revista „Transilvania“, anul 73 (1942), nr-ul 4, pp. 268—288 ¹⁾. Am făcut acolo istoricul chestiunii, reamintind toate discuțiile destul de bogate în rezultate pentru dovedirea caracterului latin al lexicului limbii române, care au urmat după apariția Dicționarului lui Cihac și după ce B. P. Hasdeu și-a formulat celebra teorie pe urma căreia nu mai poate fi judecată nicio limbă după raportul numeric al cuvintelor ei de diferite origini, ci după frecvența lor în uz și valoarea lor funcțională.

(Dela Cihac încoace lexicologia română a făcut progrese mari.) Am crezut deci util să reluăm chestiunea alcătuirii lexicului limbii noastre și a fizionomiei ei lexicale, pe baza actualelor cunoștințe de etimologie și vocabular românesc.

Statistica prin care înlocuim pe cea, foarte sumară, a lui Cihac, am făcut-o după cel mai bogat și mai bun dicționar etimologic pe care-l avem până în prezent terminat: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* lucrat de I. A. Candrea și constituind partea I-a din *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească“* (București, 1931).

Fiindcă până acuma, singurul text mai lung în care se examinase circulația sau frecvența elementelor care alcătuiesc lexicul românesc era „Luceafărul“ lui Eminescu, celelalte, toate, fiind foarte scurte și fragmentare (cu texte scurte, când se și alege, se poate dovedi aproape orice despre o limbă), am crezut

¹⁾ Cf. și extrasul, apărut cu câteva îndreptări și un rezumat în franceză, în „Publicațiile Laboratorului de Fonetica Experimentală“ de pe lângă Facultatea de Filosofie și Litere a Universității „Regele Ferdinand I“ din Cluj, nr-ul 7 (Sibiu, Tipografia „Dacia Traiană“, 1942).

necesar, (pentru obiectivitatea concluziilor noastre, să examinăm statistic o operă literară mult mai vastă. / Cercetarea noastră se bazează anume pe toate poeziile lui Eminescu publicate în timpul vieții poetului, toate cuprinse în volumul I al ediției critice îngrijite de Perpessicius (M. Eminescu, *Opere*, vol. I, București, 1939). Spre a avea un termen de comparație cu o altă limbă romanică, am procedat la fel cu tezaurul lexical al poeziilor lui Verlaine (*Choix de poésies*, ed. François Coppée, Paris, 1908).

Iată rezultatele pe care le-am obținut :

În Dicționarul lui Candrea se află înregistrate, după numărătoarea mea, 43.269 de cuvinte [24.311 cuvinte moștenite și împrumutate și 18.958 derivate pe teren românesc și variante]. (Numărătoarea autorului, marcată din 500 în 500 pe marginea filelor, se referă la articolele din Dicționar, nu la cuvinte. Dacă această numărătoare nu conține și greșeli de calcul cum conține unele de tipar, spre ex.: la pag. 371, în loc de 10.500 avem 13.500, după care urmează 11.000 [p. 387], apoi iar 11.000 [p. 404], Dicționarul cuprinde 38.614 articole).

Aceste 43.269 de cuvinte se repartizează, după origine, precum urmează :

	Număr de cuvinte :		Procentaj :
1. <i>Latine</i> . . .	8905	(2099 + 6806) ¹⁾	20,58 %
2. <i>Vechi sl. și sl. bis.</i> . .	4524	(1466 + 3058)	10,45 %
3. <i>Sârbești</i> . . .	799	(484 + 315)	1,84 %
4. <i>Bulgărești</i> . . .	545	(247 + 298)	1,25 %
5. <i>Rusești</i> . . .	412	(246 + 166)	0,95 %
6. <i>Rutenești</i> . . .	397	(250 + 147)	0,91 %
7. <i>Poloneze</i> . . .	141	(86 + 55)	0,32 %
8. <i>Sârbo-bulgare</i> . . .	257	(113 + 144)	0,59 %
9. <i>Sârbo-rutene</i> . . .	20	(10 + 10)	0,04 %
10. <i>Ruso-rutene</i> . . .	16	(5 + 11)	0,03 %
11. <i>Ruso-bulgare</i> . . .	16	(6 + 10)	0,03 %
12. <i>Comune cu albaneza</i> . .	249	(54 + 195)	0,57 %
13. <i>Medio-grecești</i> . . .	351	(212 + 139)	0,80 %
14. <i>Neogrecești</i> . . .	1020	(586 + 434)	2,35 %
15. <i>Ungurești</i> . . .	1360	(605 + 755)	3,14 %
16. <i>Ungaro-sârbești</i> . . .	28	(17 + 11)	0,06 %
17. <i>Turcești</i> . . .	1889	(1116 + 773)	4,36 %
18. <i>Latine savante</i> . . .	1135	(875 + 260)	2,62 %

¹⁾ Între paranteze, cifrele din stânga reprezintă cuvintele de bază iar cele din dreapta derivatele pe teren românesc și variantele.

	Număr de cuvinte :		Procentaj %
19. <i>Franceze</i> . . .	12854	(11387 + 1467)	29,69%
20. <i>Italienne</i> . . .	413	(336 + 77)	0,95%
21. <i>Spaniole</i> . . .	13	(12 + 1)	0,03%
22. <i>Engleze</i> . . .	92	(85 + 7)	0,21%
23. <i>Germane</i> . . .	713	(510 + 203)	1,67%
24. <i>Săsești</i> . . .	10	(7 + 3)	0,02%
25. <i>Țigănești</i> . . .	12	(10 + 2)	0,02%
26. <i>Onomatopееce</i> . . .	848	(284 + 564)	1,96%
27. <i>De origine nesigură</i> .	1620	(837 + 783)	3,73%
28. <i>De origine necunoscută</i>	4240	(2230 + 2010)	9,79%
29. <i>Din nume proprii</i> .	255	.	0,58%
30. <i>Diverse</i> ¹⁾ . . .	117	.	0,27%

Examinarea statistică a lexicului poeziilor lui Eminescu mi-a dat rezultatele următoare :

Cuvinte distincte, în toate aceste poezii, sunt 3607 [2321 cuvinte moștenite și împrumutate și 1286 derivate pe teren românesc și variante], având o întrebuintare sau circulație de 33.846 [29.094 cele moștenite și împrumutate și 4752 derivatele pe teren românesc și variantele].

În ce privește etimologia acestor cuvinte, m'am ținut, firește, exclusiv de Dicționarul al cărui cuprins l-am prezentat mai sus.

După origine și circulație, ele se repartizează astfel :

	Număr de cuvinte :	Circulație :	Procent de cuv. :	Procent de circ. :
1. <i>Lat.</i> . . .	1756 (914 + 842) ²⁾	28095 (24494 + 3601)	48,68%	83%
2. <i>V. sl. și bis.</i>	547 (323 + 224)	2095 (1528 + 566)	15%	6,18%
3. <i>Sârb.</i> . . .	22 (15 + 7)	82 (64 + 18)	0,60%	0,24%
4. <i>Bulg.</i> . . .	24 (20 + 4)	81 (67 + 14)	0,66%	0,23%
5. <i>Srb.-bulg.</i> . .	16 (11 + 5)	60 (54 + 6)	0,44%	0,17%
6. <i>Com. cu alb.</i>	32 (16 + 16)	188 (139 + 49)	0,88%	0,55%
7. <i>M.-grec.</i> . .	30 (23 + 7)	102 (90 + 12)	0,83%	0,30%
8. <i>N.-grec.</i> . .	48 (40 + 8)	94 (77 + 17)	1,33%	0,27%
9. <i>Ung.</i> . . .	59 (42 + 17)	285 (181 + 104)	1,63%	0,84%

¹⁾ Și anume : *bulgaro-rutene* [9], *ruteno-polonezo* [8], *ruso-sârbe* [8], *ruso-poloneze* [7], *ruteno-ruso-poloneze* [5], *sârbo-bulgaro-rutene* [2], *sârbo-bulgaro-poloneze* [2], *sârbo-polonez* [1], *ruteno-ungurești* [8], *ruteno-sârbo-ungurești* [5], *germano-ungurești* [2], *germano-italiene* [6], *sârbo-slovaco-ungurești* [3], *ruso-polono-unguresc* [1], *neogreco-bulgare* [7], *neogreco-sârbe* [1], *turco-sârbești* [5], *turco-bulgare* [4], *turco-bulgaro-sârbești* [4], *turco-neogrești* [5], *turco-tatar* [1], *tatare* [9], *arabe* [5], *cumane* [5], *idiș* [1], *esperanto* [1].

²⁾ Pentru cifrele dintre paranteze cf. nota dela p. 363.

	Număr de cuvinte :	Circulație :	Procent de cuv. :	Procent de circ. :
10. <i>Turc.</i> . .	44 (40 + 4)	95 (79 + 16)	1,20%	0,28%
11. <i>Lat. sav.</i> .	123 (111 + 12)	484 (466 + 18)	3,41%	1,13%
12. <i>Franc.</i> . .	432 (364 + 68)	855 (725 + 130)	11,97%	2,52%
13. <i>Ital.</i> . . .	21 (20 + 1)	55 (54 + 1)	0,52%	0,16%
14. <i>Germ.</i> . . .	18 (15 + 3)	32 (29 + 3)	0,49%	0,09%
15. <i>N. pr.</i> . . .	156 (148 + 8)	250 (240 + 10)	4,30%	0,73%
16. <i>Orig. nesig.</i>	70 (51 + 19)	217 (149 + 68)	1,94%	0,64%
17. <i>Orig. nec.</i> .	125 (84 + 41)	615 (496 + 119)	3,46%	1,80%
18. <i>Onomat.</i> . .	46	109	1,27%	0,32%
19. <i>Divers</i> ¹⁾ . .	38	53	1,08%	0,15%

Iată acum rezultatele obținute din examinarea statistică a lexicului lui Verlaine din *Choix de poésies*.

În această operă, Verlaine are 3800 de cuvinte distincte [2480 cuvinte moștenite și împrumutate și 1320 derivate pe teren francez și variante], având o circulație de 25.456 [21.539 cele moștenite și împrumutate și 3917 derivatele pe teren francez și variantele]. (Fiindcă, la noi, articolul e contopit cu cuvântul determinat și fiindcă logic, dacă nu și ortografic, și în franceză e tot așa de legat de cuvânt, n'am socotit între cuvintele distincte pe *le* și *la*, care ar fi ridicat numărul acestora la 3802, iar circulația la 28.294).

În ce privește etimologia cuvintelor franceze, m'am ținut de excelentul *Dictionnaire étymologique de la langue française* al lui Oscar Bloch, apărut în 1932 (Paris, Les Presses Universitaires de France), deci în același timp cu Dicționarul lui Candrea.

După origine și circulație, ele se repartizează astfel :

	Număr de cuvinte :	Circulație :	Procent de cuv. :	Procent de circ. :
1. <i>Lat.</i>	1862 (1002+860) ²⁾	21156 (17917+3239)	49%	83,10%
2. <i>Lat. bis. sav.</i>	1101 (844+257)	2150 (1884+ 266)	28,97%	8,38%

1) Și anume: *rutene* [7 ca număr și 9 ca circulație], *poloneze* [3 ca număr și 4 ca circulație], *ruteno-poloneze* [2 ca număr și 3 ca circulație], *ruse* [2 ca număr și 3 ca circulație], *ruso-rutene* [3 ca număr și 4 ca circulație], *ruso-bulgare* [2 ca număr și 5 ca circulație], *ruso-bulgaro-sârb* [1 ca număr și 1 ca circulație], *sârbo-ungurești* [2 ca număr și 4 ca circulație], *ruteno-ruso-polono-unguresc* [1 ca număr și 1 ca circulație], *turco-bulgaro-sârb* [1 ca număr și 1 ca circulație], *turco-bulgaro-unguresc* [1 ca număr și 1 ca circulație], *germano-italiene* [4 ca număr și 8 ca circulație], *arab* [1 ca număr și 1 ca circulație] și *latine* [8 ca număr și 8 ca circulație].

2) Pentru cifrele dintre paranteze cf. nota dela p. 363.

	Număr de cuvinte :	Circulație,	Procent de cuv. :	Procent de circ.
3. <i>Celt.</i> . .	12 (7+ 5)	20 (15+ 5)	0,30%	0,07%
4. <i>V. germ.</i> . .	150 (75+ 75)	546 (368+ 178)	3,94%	2,14%
5. <i>Ital.</i> . .	121 (85+ 36)	218 (150+ 68)	3%	0,85%
6. <i>Prov.</i> . .	34 (27+ 7)	55 (44+ 11)	0,89%	0,20%
7. <i>Span.</i> . .	17 (14+ 3)	25 (21+ 4)	0,45%	0,09%
8. <i>Engl.</i> . .	19 (16+ 3)	31 (26+ 5)	0,50%	0,12%
9. <i>Grec. sav.</i> . .	22 (19+ 3)	25 (21+ 4)	0,57%	0,09%
10. <i>N. pr.</i> . .	181 (167+ 14)	505 (485+ 20)	5%	1,98%
11. <i>Orig. nesig.</i>	98 (65+ 33)	336 (268+ 68)	2,24%	1,31%
12. <i>Orig. nec.</i> . .	72 (48+ 24)	227 (178+ 49)	1,89%	0,89%
13. <i>Onomat.</i> . .	28 . . .	233 . . .	0,70%	0,90%
14. <i>Diverse</i> ¹⁾ . .	83 . . .	139 . . .	2%	0,14%

După cel mai complet dicționar etimologic pe care-l avem până în prezent terminat, lexicul românesc este alcătuit deci din cuvinte de 55 de origini, între care nu sunt însă decât 13 grupe care depășesc 1‰ : latine, vechi slave și slave bisericești, sârbești, bulgărești, neo-grecești, ungurești, turcești, latine savante, franceze, germane, onomatopeice, de origine nesigură și de origine necunoscută (v. Fig. 1). Restul de 42 de grupe (16 dintre cele distincte și cele 26 diverse) sunt toate sub 1‰, nereprezentând, toate laolaltă, decât 6,38‰ din cele 43.269 de cuvinte ale Dicționarului. Cu excepția celor „comune cu albaneza“, înconjurate încă de o bună parte de mister, cuvintele din aceste 42 de grupe care nu se reduc la vreuna din cele 13 grupe (depășind 1‰) sunt fie urmele unor influențe puțin importante în istoria și civilizația noastră, fie simple accidente în lexicul românesc.

¹⁾ Și anume: *italo-spaniole* [7 ca număr și 27 ca circulație], *italo-provensale* [2 ca număr și 4 ca circulație], *portughez* [1 ca număr și 1 ca circulație], *provensalo-spaniole* [2 ca număr și 3 ca circulație], *picardo-normande* [5 ca număr și 8 ca circulație], *valon* [1 ca număr și 1 ca circulație], *flamande* [8 ca număr și 12 ca circulație], *olandeze* [9 ca număr și 16 ca circulație] *vechi scandinave* [3 ca număr și 6 ca circulație], *germane recente* [7 ca număr și 12 ca circulație], *anglo-american* [1 ca număr și 1 ca circulație], *islandez* [1 ca număr și 1 ca circulație], *grecești-bizantine* [2 ca număr și 2 ca circulație], *argotice* [6 ca număr și 11 ca circulație], *arabe* [8 ca număr și 11 ca circulație], *arabo-persane* [2 ca număr și 2 ca circulație], *turcești* [3 ca număr și 4 ca circulație], *polonez* [1 ca număr și 1 ca circulație], *hinduse* [2 ca număr și 2 ca circulație], *malaiez* [1 ca număr și 1 ca circulație], *chinez* [1 ca număr și 1 ca circulație] și *latine* [10 ca număr și 10 ca circulație].

În ce privește derivatele pe teren românesc, remarcăm faptul, — foarte natural de altfel în orice limbă —, că la grupele de elemente care sunt vechi în limba română, ele sunt cu mult mai numeroase decât cuvintele de bază. La elementele latine, sunt de trei ori mai numeroase (2099 cuvinte de bază și 6806 derivate pe teren românesc și variante), la cele vechi slave și slave bisericești, sunt de două ori mai numeroase (1466 cuvinte de bază și 3058 derivate pe teren românesc și

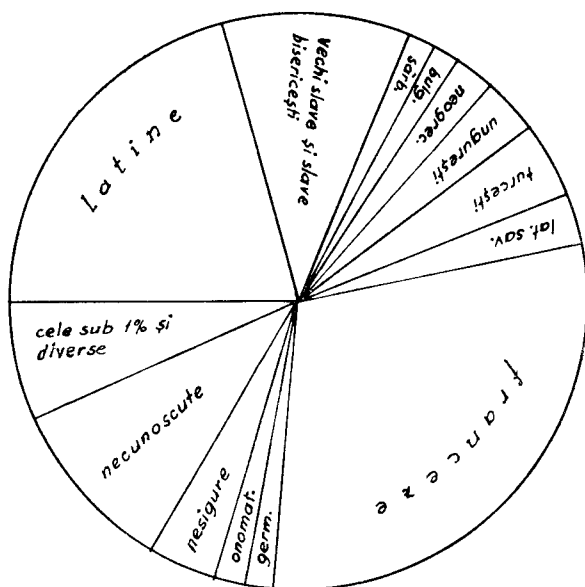

FIG. 1

Lexicul românesc după Dicționarul lui Candrea

variante). Cu cât grupul de elemente e, în schimb, mai recent în limbă, cu atât numărul derivatelor lor e mai mic. Acesta e cazul, bunăoară, al elementelor franceze, care, față de impresionantul număr de 11.387 al cuvintelor de bază, n'au derivate pe teren românesc și variante decât un număr de 1467. Există însă, în statistica noastră, un grup, puțin numeros, de elemente ale căror derivate întrec, proporțional, chiar pe cele latine, fiind anume de patru ori mai multe decât cuvintele de bază: cele „comune cu albaneza” (54 cuvinte de bază și 195 derivate pe teren românesc și variante), ceea ce credem a fi o importantă indicație că, dacă unele din aceste cu-

vinte pot fi și de origine albaneză, cele mai multe sunt, fără îndoială, moștenite din graiul strămoșilor noștri autohtoni. Ele nu sunt, firește, numeroase. Din multe cuvinte însă de ori-

FIG. 2
Lexicul lui Eminescu

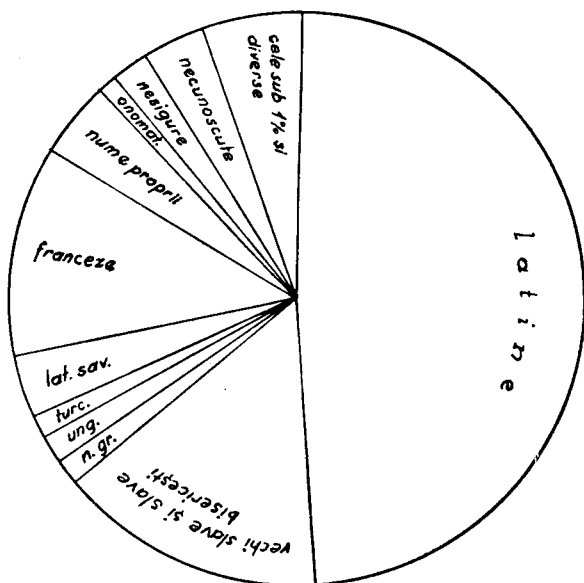
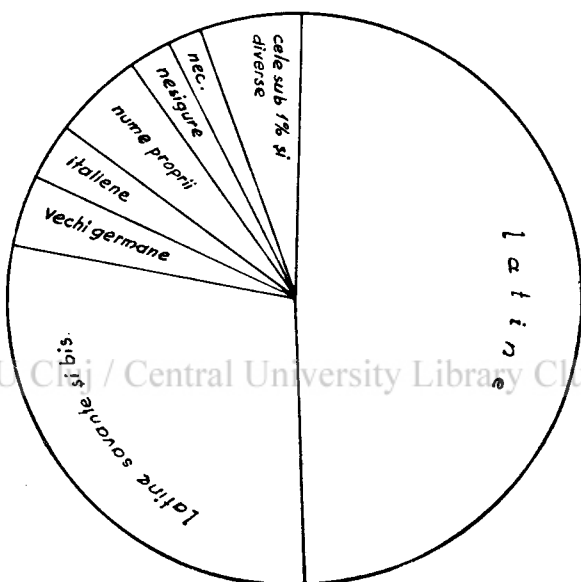

FIG. 3
Lexicul lui Verlaaine

gine necunoscută și de origine nesigură, pe care le avem în limbă, lista cuvintelor autohtone va crește, de sigur, cu timpul.

Dintre cele 13 grupe care depășesc în Dicționar 1%, regăsim în lexicul lui Eminescu, depășind această cifră pe cele latine, vechi slave și slave bisericești, neogrecești, ungurești, turcești, latine savante, franceze, onomatopeice, de origine nesigură și de origine necunoscută (în total: 10), căzând deci sub 1% cele sârbești, cele bulgărești și cele germane, iar din cele 42 de grupe sub 1% în Dicționar, nu mai regăsim decât 20 de grupe (6 între cele distincte și 14 diverse), ne-reprezentând, toate laolaltă, decât 5,50% din cele 3607 cuvinte distincte ale lui Eminescu. Avem, în schimb, în plus, 4,30% nume proprii și derivate din nume proprii (v. Fig. 2).

Față de Dicționar, cuvintele de bază trec, în lexicul lui Eminescu, pe primul plan ca număr, derivatele pe teren românesc și variantele scăzând, atât la elementele latine cât și la cele vechi slave și slave bisericești, sub numărul cuvintelor de bază. Derivatele și variantele cuvintelor comune cu albaneza se mențin, singurele, la egal cu cuvintele de bază. (Cf. tabloul statistic dela p. 364—365).

Lexicul lui Verlaine e alcătuit din cuvinte de 35 de origini, între care însă numai 6 grupe depășesc 1%: latine, latine bisericești și savante, vechi germane, italiene, de origine nesigură și de origine necunoscută. O grupă care mai depășește cifra de 1% o formează numele proprii și derivatele din nume proprii, reprezentând 5%. Restul de 28 de grupe (6 din cele distincte și 22 diverse) reprezintă laolaltă abia 5,41% din cele 3800 de cuvinte distincte ale lui Verlaine (v. Fig. 3).

Derivatele pe teren francez și variantele sunt, și în lexicul lui Verlaine, pretutindeni inferioare ca număr cuvintelor de bază. (Cf. tabloul statistic dela p. 365—366).

Reducerea de grupe sunt și mai mari, atât în românește cât și în franceză, din punct de vedere al circulației.

Cele 10 grupe care rămăseseră în lexicul lui Eminescu, din cele 13 ale Dicționarului, deasupra cifrei de 1%, se reduc acum la cinci: latine, vechi slave și slave bisericești, latine savante, franceze și de origine necunoscută, căzând sub 1% cele neogrecești, ungurești, turcești, onomatopeice și de

origine nesigură. Sub 1% cad, în Eminescu, și numele proprii cu derivatele din nume proprii (v. Fig. 4).

Cele 6 grupe din lexicul lui Verlaine rămase deasupra cifrei de 1% se reduc la patru: latine, latine bisericești și savante, vechi germane și de origine nesigură, căzând sub 1% cele italiene și cele de origine necunoscută. Numele proprii și derivatele din nume proprii rămân, în Verlaine, deasupra cifrei eliminatorii (v. Fig. 5).

În Dicționar, elementul latin reprezintă 20,58%, ceea ce, față de 79,42% elemente de alte origini, face tocmai cât stabilise Cihac, adică $\frac{1}{5}$, ba încă „cincimea“ lui Cihac e cu aproape 3% mai mare decât a noastră, reprezentând, față de totalul cuvintelor pe care le înregistrase el, 23%¹⁾. Elementul latin nu reprezintă însă mai mult decât în statistica noastră nici în franceză. După o statistică, pe care o dă S. Pușcariu în *Rumänisch und romanisch* pp. 221–222 (cf. și *Études de linguistique roumaine*, p. 46 și *Limba Română*, p. 192), făcută de mine pe baza dicționarului lui Oscar Bloch, — statistica, adevărat, e numai pentru litera B —, el reprezintă și în franceză tot numai 20%. Celelalte 12 grupe care depășesc în Dicționar cifra de 1% se succed, în ordinea importanței lor numerice, precum urmează: elementele franceze: 29,56%, vechi slave și slave bisericești: 10,45%, de origine necunoscută: 9,79%, turcești: 4,36%, de origine nesigură: 3,71%, ungurești: 3,14%, latine savante: 2,62%, neogrecești: 2,35%, onomatopeice: 1,96%, sârbești: 1,84%, germane: 1,67% și bulgărești: 1,35% (v. Fig. 1).

Dacă în ce privește elementele latine, potrivirea cu ceea ce stabilise Cihac este atât de mare, această potrivire nu mai există pentru niciunul din grupele care alcătuiesc lexicul românesc. Deosebirea nu se datorează însă faptului că Cihac n'ar fi fost un lexicolog conștiincios ci disproporției numerice a cuvintelor din cele două dicționare (5765 față de 43.269 !), disproporție corespunzând, în parte, celei produse, între datele apariției celor două dicționare, în lexicul limbii române, și mai ales cunoștințelor mult mai bogate ale linguiștilor noștri asupra lui de pe tot întinsul românesc.

¹⁾ Cf. S. Pușcariu, *Rumänisch und romanisch* („Archiv für das Studium der neuen Sprachen“, vol. 164 [1933] p. 222.

În lexicul lui Eminescu, față de 20,58% cât e în Dicționar, elementul latin reprezintă 48,68%. Pentru franceză, în lexicul lui Verlaine, el reprezintă 49%. Dintre celelalte grupe care depășesc, în Eminescu, cifra de 1% mai găsim două care cresc: elementele vechi slave și slave bisericești, crescând dela 10,45% la 15% și elementele latine savante, crescând dela 2,62% la 3,41%. (Creșterea acestora din urmă o formează însă numai lexicul poeziilor de tinerețe ale lui Eminescu). Toate celelalte grupe scad. Elementele franceze, care, în Dicționar, formează cel mai numeros grup de cuvinte, scad dela 29,56% la 11,97%, ele constituind totuși și în Eminescu, un grup destul de mare, urmând foarte de aproape pe cel slav (scăderea lor ar fi fost, de sigur, mult mai mică dacă nu ne-am fi mărginit numai la poezie, ci am fi cerceat, spre ex., și proza politică a lui Eminescu). În ordinea importanței lor numerice, urmează: elementele de origine necunoscută care scad dela 9,79% la 3,46%, de origine nesigură care scad dela 3,71% la 1,94%, ungurești care scad dela 3,14% la 1,63%, neogrecești care scad dela 2,35% la 1,33%, turcești care scad dela 4,36% la 1,20% și, în fine, cele onomatopice care scad dela 1,96% la 1,16% (v. Fig. 1 și Fig. 2).

Față de Dicționar, situația se inversează în Eminescu, cu desăvârșire, în ce privește circulația. „Cinimea” de elemente latine din Dicționar, crescută în lexicul lui Eminescu la 48,68%, devine aici 83%. Pentru franceză, în Verlaine, avem 83,10%. Tot restul de 79,42% de alte origini din Dicționar sau de 51,32% din lexicul lui Eminescu se reduce deci, din punct de vedere al circulației, la 17% și anume, cele care depășesc cifra de 1% urmându-se, în ordinea importanței lor numerice, astfel: vechi slave și slave bisericești: 6,18%, franceze: 2,52%, (scăderea acestora ar fi fost iarăși mult mai mică dacă am fi cercetat și proza politică a poetului), de origine necunoscută: 1,80% și latine savante: 1,13% (menționate, acestea din urmă, în circulație, de poeziile de tinerețe ale lui Eminescu) (v. Fig. 4). — În Verlaine, pentru acelea din grupele din restul de 16,90% care depășesc cifra de 1%, avem, în ordinea importanței lor numerice, succesiunea următoare: latine bisericești și savante: 8,38% (deci abia cu 2,20% mai numeroase decât vechile slave și slavele bisericești în română),

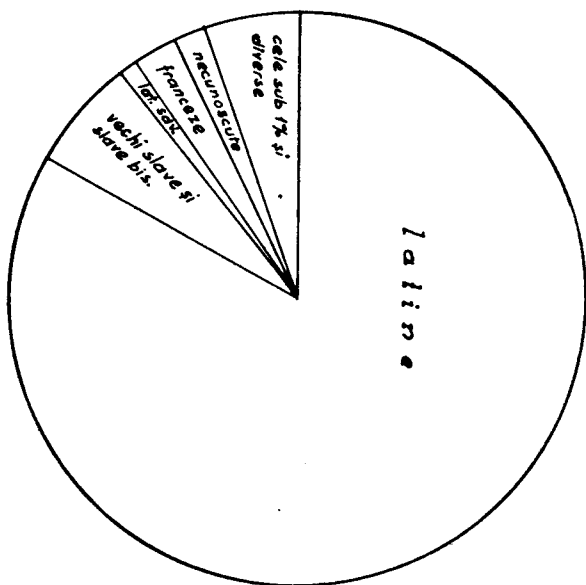

FIG. 4

Circulația cuvintelor la Eminescu

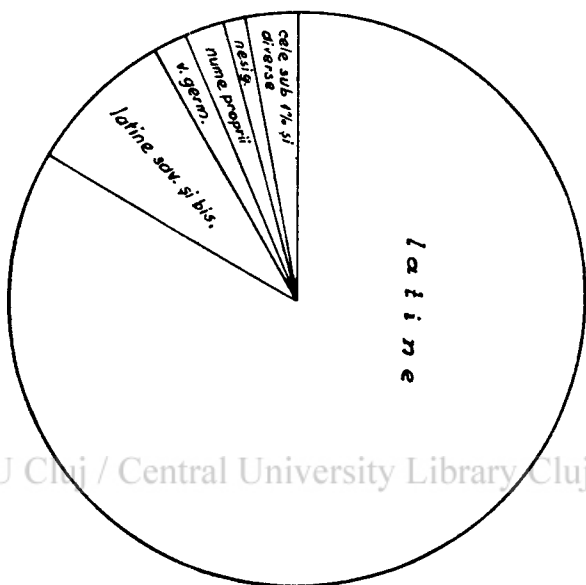

FIG. 5

Circulația cuvintelor la Verlaine

vechi germane: 2,14% și de origine nesigură: 1,31% (v. Fig. 5).

În ce privește derivatele și variantele, remarcăm că,

atât în română cât și în franceză, ele au o circulație foarte mică față de cea a cuvintelor de bază: abia 4752 față de 29.094 a cuvintelor de bază la Eminescu, iar la Verlaine: 3917 față de 21.539. Fiind vorba de niște opere literare de valoare celor pe baza cărora am făcut studiul nostru, acest lucru nici nu e de mirare. Cuvintele de bază de origine latină au, în Eminescu, o circulație de 24.494 față de 3601 a derivatelor pe teren românesc și variantelor, iar în Verlaine: 17.917 față de 3239. Cifra așa de mare de circulație, în română ca și în franceză, a cuvintelor de bază moștenite din latină e, de sigur, foarte firească, nu numai fiindcă aceste cuvinte sunt cele care exprimă noțiunile fundamentale din viața noastră, ci și pentru că, din cauza vechimii lor, ele au foarte numeroase înțelesuri, unele (verbe, mai ales, ca „a lua“, „a pune“, „a trage“, „a ținea“) având chiar peste 70 de înțelesuri. Aici, între cuvintele de bază, intră apoi și așa numitele „instrumente gramaticale“: prepozițiile, conjuncțiile, etc., care, în ambele limbi, sunt aproape în unanimitatea lor latine, și care, în toate limbile din lume, sunt cele mai des întrebuințate cuvinte.

Fizionomia lexicală a limbii române este deci, după cercetarea noastră, tot așa de latină ca a francezei (la Eminescu: 48,68% ca lexic și 83% ca circulație, iar la Verlaine: 49% și 83,10%) și, de sigur, a oricăreia dintre limbile romanice. Cercetarea noastră n'am făcut-o însă pentru a aduce o dovadă în plus în această privință. Am făcut-o pentru a stabili cu cea mai mare precizie posibilă, rolul pe care îl are, în dicționar și în circulație, fiecare din grupele de elemente care alcătuiesc lexicul românesc, reflexe fidele, fiecare, ale tot atâtor influențe care s'au exercitat, în cursul istoriei, asupra noastră și a civilizației noastre.

Constatarea pe care am făcut-o cu privire la elementele „comune cu albaneza“ (asupra cărora avem în pregătire un studiu mai aprofundat), pe baza derivatelor lor, ni se pare la fel de interesantă și de toată importanța.

DIMITRIE MACREA

DISIMILAREA, DIFERENȚIEREA, DESPICAREA, DISOCIEREA ȘI ÎNMUGURIREA SONANTELOR

— Un capitol de fonetică românească ¹⁾ —

DISIMILAREA

Disimilarea este fenomenul opus a sim'ilării. Tendința de a articula mai ușor silește uneori pe vorbitor să repete o articulație anterioară sau să anticipeze o articulație următoare făcând astfel ca sunete deosebite la origine să devină identice. Dar repetarea aceluiași sunet la intervale scurte nu este dorită de organul nostru fonator, capabil să producă cele mai variate mișcări și compensații de mișcări. Deprins cu varietatea aproape infinită a mișcărilor, el se simte la largul lui atunci când trece cu abilitate dela o articulație la alta; repetarea aceluiași sunet îi devine nesuferită. Copiii știu prea bine lucrul acesta și fac exerciții de „frământări de limbă“. (Cf. PAMFILE, *Jocuri de copii*, II, 371 ș. u.):

Capra neagră calcă 'n piatră;
Cum o calcă, 'n patru crapă,
Crepe capu caprii 'n patru
Cum a crăpat piatra 'n patru.

Din cauza repetării prea dese a sunetului **r** în unire cu o ocluzivă, e foarte greu să rostim repede asemenea cuvinte. Spre a evita articularea repetată la intervale scurte, limba modifică unul din cele două sunete, îl disimilează față de același sunet din apropiere.

Cazurile de **disimilare vocalică** sunt mai rare. Astfel încă în epoca latină vulgară *vicinus* devenise *vecinus*, precum do-

¹⁾ Fragment din vol. II din „Limba Română“.

vedesc formele romanice: rom. *vecin*, fr. *voisin*, span. *vezin*... Tot astfel *rădăcină* a rezultat din **radecina* în loc de *radicîna*. În *sorores*, pluralul lui *soror*, cei doi *o* apar disimilați în mai multe limbi romanice; la noi alături de dacorom. *surori* (din **sorori*) avem, la Istroromâni și la unii Aromâni, forma disimilată *surări*, (din **sorări*). În loc de *flutur*, se găsește la Aromâni *flîtur*.

Cu mult mai frecventă e **disimilarea consonantică**, iar dintre consonante cea mai expusă disimilării e consonanta cea mai greu de pronunțat, vibranta *r*. Ea apare înlocuită de obicei prin *l*, prin *n*, sau, mai rar, prin *d*; uneori, ca în cazul lui *tulpină* în loc de *trupină*, a lui *cloncan* (*Jb.* VIII, 256) în loc de *croncan*, sau a lui *salțină*, la Aromânii olimpioți, în loc de *sarcină*, *r* se disimilează în *l* chiar față de un *n* următor. Invers, găsim pe *l* prefăcut în *n* (*m*) prin disimilare față de *r* precedent în *castron*, în loc de *castrol* (franc. *casserole*) sau în *canapăr* din *calapăr* și în *ceampara* (*geampara*) < turc. *çal-para*. Avem și un caz de disimilare a lui *l*—*r* în *r*—*d* în arom. *arudic*, pentru *aluric* „alunec“ (poate după ce acesta ajunsese, prin asimilare, **aruric*). Se pare chiar că și ocluzivele afonice *c* și *t* se pot disimila, apărând în loc de ocluziva velară afonică [*c*] cea labială (*p*). Într'adevăr *potârniche* presupune o formă **poturnicula*, în loc de **coturnicula*, derivat din *coturnix*.

În majoritatea cazurilor disimilarea e regresivă. Ea se poate extinde asupra unui *r* în cele mai variate poziții și adică: începutul cuvântului: *Luxandra* în loc de *Ruxandra*; în grupuri consonantice inițiale: *Gligore* (forma cu *Gl* se găsește și la Slavi), în grupuri consonantice la sfârșitul silabei; *turbure* sau mai des între vocale: *tuturilor*. În loc de *vătrar* se aude, prin Muscel, cu metateză, *vlătar* (tot așa arom. *flevar*, din **fevvar* din lat. *Februarius*). În aceste cazuri forma nedisimilată (*Grigore*, *turbure*, *vătrar*, *tuturilor*...) coexistă. Mai rare sunt cazurile când forma nedisimilată a dispărut cu totul, ca în *Măselar* „August“ din **măsurar* (lat. *mesorius* + -ar). De remarcat este că omonimia nu e o piedică pentru disimilare: în loc de *ramură* se zice pe alocuri *lamură*, deși *lamură* are și alt sens. Uneori disimilarea se produce chiar în momentul când împrumutăm un cuvânt străin: sârb.

brbore > *bolbore*. Comună tuturor cazurilor citate până acuma e poziția protonică a lui *r* disimilat.

Când disimilarea e progresivă, *r* schimbat în *l* se găsește de obicei după accent: *Cireșel* în loc de *Cireșer* (**Cireșar*) „Iunie” (ca și când am avea a face cu un diminutiv în *-el* dela *cireasă*), *daravelă* pentru *daraveră*, megl. *dârdăral* (*dârdărar*) „flecar”; proton prin metateză în: arom. *căpârleață* din *căprăreață* (lat. *capraricia*).

Pentru disimilarea lui *r* în *n* se pot cita exemple ca *răscrăcănăt*, *gutunar* (lat. *guttur* + *-arium*) și *brăcinar* (față de *brăciri* din lat. **bracile*). *Felinar* presupune o formă **fenerar* (din turc. *fener* + *-ar*). Și un *ř* se poate disimila față de un *r* anterior, prefăcându-se în *ń*. Acest caz îl întâlnim în dialectul aromân, unde sufixul *-toriu* se schimbă în *-tońu* când în tulpină se găsește un *r*: *ansăritoană* (*săritoare* „minge”), *lucrătońu* „lucrător”, *řiritońu* „cerător”...

Înainte de labiale, un *n* născut din *r* disimilat, devine *m*: fr. *par plaisir* > *pamplezir*.

Pentru disimilarea lui *r* în *d* față de un *r* următor sau precedent — precum o putem constata în ital. *rado* din lat. *rarus* sau în lat. **prudire* în loc de *prurire* (REW Nr. 6802) — se poate cita cazul lui *grumudeu* (alături de *grumuleu*) din Țara Hațegului, pe care O. DENSUSIANU îl explică din **grumureu*, din lat. *grumulus* (deși nu e exclusă și influența lui *grămadă*, cu un sens apropiat), apoi *pașaradă* (prin părțile Sibiului) din *pășară* + *-ară* (DR. V. 410). Poate și adjectivul *fraged* să se fi născut din **frager* < lat. *fragilis*.

Un *r* apare, prin disimilare, în loc de *n*, fie progresiv: *sângeros* din lat. *sanguinosus* sau regresiv: *mărunt*. Ca exemplul din urmă mai avem și altele (*cărunt*, *jurincă*, *părinc...*) care au disimilat pe *n* — *n* în *r* — *n* după ce, prin propagare, s'a ivit al doilea *n*: *mănunt*, **cănunt*, *junincă*, **păninc*, din lat. *minutus*, *canutus*, *junicem*, *panicum*.

Pentru schimbarea unui *n* în *l* față de un *n* următor se pot cita exemplele: *alivanta* (din fr. *en avant* !), *alinar* (*aninar*), *amelința* (*amenința*) și istror. *glojine* „gunoiu” < slov. *gnojina*.

Mai dese sunt cazurile de disimilare a unui *l* față de alt *l*, în locul căruia apare *r*, ca în lat. vulg. *ur(u)lare* în loc de

ululare (rom. *urla*). Astfel în Săcele, lângă Bașov, pluralul dela *ou* e *ouălele* sau *ouărele*. Din lat. *galgulus* se pare că s'a născut mai întâi o formă **gargulus*, din care se explică *grangur* al nostru. Un *n* în loc de *l* apare în *celalant* pentru *celalalt*, la Aromâni și *an cătelea*, *an treilea* în loc de *al cătelea*, *al treilea*. Cf. și lat. **cuntellus* pentru *cultellus* (REW Nr. 2381) și ital. *pollonare* alături de *pollolare* < lat. *pullulare*.

Disimilarea lui *m* -*m* în *m* -*n* o avem în *tymiamum* (din grec.) devenit **tymianum*, precum se vede din paleosl. *tīmijanŭ* și din rom. *tămâie* (din *tămâie*), în *mornăi* pentru *mormăi* și în arom. (în Epir) *mană* (P. PAPAHAĞI, *Basme* 484/28, 485/10) în loc de *mamă*. Și forma *năframă* se explică din *năhramă*, iar aceasta din *mahramă* „maramă” < turc. *mahrma*. Înainte de alt *m*, *m* se poate preface prin disimilare în labiala *b*: *balamuc*, din *Malamuc*.

Uneori disimilarea, motivată în anumite forme de declinare sau conjugare, se generalizează și într'alte sau dă naștere la forme analoage. Astfel *n* din *suspina* sau din *luneca* (lat. *suspirare*, *lubricare*) se explică numai printr'o disimilare la infinitivul întreg: *suspınare*, *lunecare*; pluralul *șelele* a devenit *șenele*, din care s'a desprins forma nearticulată *șene* în loc de *șele*; *harare*, pluralul dela *harar*, s'a disimilat în *harale*; acesta a fost considerat ca un plural în *-le*, iar din *harale* s'a format noul singular *hara*.

Câteodată trebuie să ținem seama de formele mai vechi pentru ca să putem explica disimilarea. Astfel, dacă Moldovenii zic *rălă* în loc de *rână*, avem a face cu o disimilare în regiuni odinioară rotacizante, care rosteau *râră* (GIUGLEA).

Foarte rare sunt cazurile de disimilare a altor consonante. Se pare că *cleoapă* în loc de *pleoapă* (cf. DR., IX, 408) și istror. *k'lept* în loc de *pl'lept* s'au născut prin disimilarea lui *p* - *p* în *k* - *p*. Dacă *p(r)este* s'a născut din *prespre*, am avea un caz de disimilare a lui *p* - *p* în *p* - *t*, precum îl găsim invers, în numele local *Potfalău* din *Popfalău*. Disimilarea lui *f* - *f* în *f* - *t* o găsim în arom. *foartică* „foarfecă” (în alte limbi

romanice găsim forme disimilate care încep cu *forb-*, *forv-*, *form-*).¹⁾

Disimilarea nu trebuie să fie integrală, ca în cazurile citate mai sus, în care avem a face cu două sunete identice, dintre care unul a fost înlocuit de tot prin alt sunet, ci ea poate privi numai unul din elementele componente ale unei articulațiuni. Cele mai cunoscute cazuri de astfel de **disimilări parțiale** sunt ca și din alte limbi, cele de disimilarea lui *m* (nazală-labială) în *n* (nazală dentală) față de o altă labială — deși orală — din același cuvânt: din lat. *malva* avem *nalbă*, din *formica* avem *furnică*, din *posmă* avem *posnă*, în loc de *vătămari* avem la Aromâni *vătănari*²⁾. Cazul invers, când dintre două labiale orale se schimbă, prin disimilare, înainte de accent, una în labială nazală îl avem la *vrăjmaș*, derivat din *vrajbă*. Nazala labială *m* se disimilează în labiodentala orală *v* față de nazala următoare în *alivăni* pentru *alimăni*. La Aromâni în

¹⁾ Alte exemple pentru disimilarea lui *r* → *r* în *l* — *r*: *almar* alături de *armar* (și ung. *almăriom*, germ. *Almer*, ceh. *almara*, pol. *almarya*, față de ital. *armadio*), *alior* alături de *arior* (lat. *aureolus*, după I. A. CANDREA), arom. *alăstorn* „răstorn” și *alăndură* (la Dacoromâni și *rândulică* *Jb.* VIII, 256) din **răndură* „rândunică” (din lat. *hirundula*), arom. *călpitură* „crăpătură”, *călare* (în Banat *Jb.* III, 318), „cărare”, *căplar* „căprar”, *calacatâr* din *caracatâr*, *calagroș* (și *caragroș*) din turc. *karag(u)ruş*, *clenguros* (*crenguros*), *clieri* „creeri” *ALR.* I, 8, 339, *glonțuros* (*gronțuros*), arom. *picular* (lat. *pecorarius*), istrorom. *lumer* din *rumer* „număr”, *Țaligrad* alături de *Țari-grad*, *uldoare* *ALR.* I, 39/164 în loc de *urdoare*, *vălsor* (DENSUSIANU, *Haț.* 41) în loc de *vârșciur*... cf. și lat. *meletrix* pentru *meretrix* (REW Nr. 5523) și *plurire* în loc de *prurire* REW. Nr. 6802).

Pentru disimilarea lui *n* se mai pot cita: *amerinț*, *coropișniță*, *nimerea*, *numere* și *număra* (lat. *nomina* și *nominare*), *pângăresc* (arom. *pângănesc*), *pretulindere*... Disimilarea lui *n* față de un *ñ* o avem în *buduroñu* < ung. *bödöny*, *mușuroñu* (cf. *mișuna*) și *urloin* din *hornoñu* (derivat din *horn*).

Dacă față de arom. *Arusaľii*, dezvoltat regulat din lat. *rosalia*, noi avem *Rusalii*, forma aceasta se poate explica din lat. ca rezultând din **Rusarii* din lat. (atestat) *rosaria* (*DR.* VI, 393). Moldovenescul *brătea* e un singular nou din *brățale*, în loc de *brățare*, pluralul lui *brățară* (*CDDE.* Nr. 180).

²⁾ Pentru asemenea disimilări pe teritoriu romanic, cf. **nappa* pentru *mappa* (REW Nr. 5324), **nespilus* pentru *mespilus* (REW Nr. 5540), în Grado *nalbare* pentru *marmore* „marmoră” (REW Nr. 5368). Din limbile slave a dat exemple P. SKOK în *Romania* L (1924), 214 și în *Slavia* I, 489.

loc de *v—m* apare *δ—m* în *dimtu* „vânt”. Și *n* în vecinătatea unui *m* se poate schimba în *r* sau *l*: în loc de *acnuma* „acum” întâlnim și forma *acruma*; în loc de *nume* și *număra* se zice în unele regiuni *lume* *ALR.* I, 24/690, 900 etc., (deși *lume* mai are și alt înțeles) și *lumăra*; în loc de *scormoni* se aude și *scormoli*. Găsim și disimilarea lui *n—r* în *l—r*: *lăzărit* „năzărit” *ALR.* I, 364/820.

Ajunge ca două sunete învecinate să aibă numai o notă comună; pentru ca ele să se disimileze. Astfel dintre două palatale una își pierde caracterul muiat: lat. *vēclus* (= *vetulus*) trebuia să dea *v'ekl'u* (sau *v'iekl'u*), dar caracterul muiat al lui *v'* s'a pierdut și a rămas *vechiu* (ca și când *e* ar fi fost închis); tot astfel *radīc(u)la* ar fi dat *rid'icl'e*; forma de azi *ridiche* dovedește că primul *d'* s'a despalatalizat de timpuriu. La Aromâni găsim *oclil'i* (*Lumina* II, 108—110) în loc de *ocl'il'i* și *yinglă* în loc de *yingl'ă* (metatezat din *cl'ingă* „chingă”).

Când se urmează două șuerătoare, una își poate pierde elementul palatal. Astfel *șieși* devine *sieși*, *veșteji* devine *vesteji*. Când două africte se găsesc în același cuvânt, găsim disimilări din cele mai variate: *tș—ș* dă *ts—ș* în *incruțișare* în loc de *incruțișare*; *ts—ts* dă *t—ts* în *albatarită* în loc de **albatarită* (derivat din *alb(e)ață*) și *c—ts* în *donicuță* (= *doniță* + *uță*); *dz—dz* dă *dz—d* sau *d—dz* în arom. *dzeadit*, în loc de *dzeadzit* „deget” și în arom. *lăndidzescu* în loc de *lăndzidzescu* (din *lăndzid* „bolnav”); *ts—tș* dă *ts—t* în *puțințel* în loc de **puțințel* (*puțin* + sufixul diminutiv *-cel*).

Repetarea supărătoare a aceluiași sunet poate fi evitată și prin **disimilare completă** sau **totală**, adică prin nerostirea unuia din cele două sunete.

Dintre disimilările complete *v o c a l i c e* (sau semivocalice), destul de rare, cităm cazul diftongului *au* devenit *a* înaintea unui *u* accentuat din silaba următoare, încă în latina vulgară: *augustus*, *auguro* au pierdut pe *u*, precum se vede din limbile romanice și din rom. *Agust*, *agur*. În unele regiuni diftongul *oi* a pierdut pe *i* înainte de un *i* următor: slav. *dojnica*, *vojnîkŭ*... a dat pretutindeni *doniță* și pe alocuri *vonîc*. Forma **kinque*, disimilată în latina vulgară din *quinque* e, probabil, și la baza

românescului *cinci* (care ar putea veni însă și din lat. *quinque*). Din *jejuno* (*jajuno*) s'a născut, prin disimilare completă, **ejuno*, din care al nostru *ajun*.

Dintre consoanante, cea care a dispărut mai ușor e *r*; ceva mai rar *l*, *n* și *m*; rar de tot altele. Disimilarea completă poate fi progresivă (*răscărăcăra* > *răscăcăra*) sau regresivă (*urdoare* > *udoare*). În cele mai multe cazuri dispăre consoananta dintr'un grup consonantic (ca în exemplele date); mai rar între două vocale: *cărăușă* (în Transilvania) < *cărărușă*, *arăescu* (la Aromâni) < *răresc*, *făină* < *fănină*, poate și *rouă* < lat. *rorem*. La Megleniți găsim și forma *zeiët* „deget” *ALR.* I, 50/013 în loc de *zeițet*. Uneori disimilarea s'a produs într'un stadiu mai vechiu de dezvoltare, despre care nu avem alte dovezi decât disimilarea însăși. Astfel trecerea lui *ct*, *cs* în *pt* și *ps* se pare că s'a făcut prin stadiul intermediar *ft* și *fs*; în acest stadiu s'a produs disimilarea celui de al doilea *f* din **frāsin* (< lat. *fraxinus*) și din **faft* (< lat. *factum*) care au devenit *frasin* și megl. *fat*. Avem și cazuri de disimilare prin fonetică sintactică. Precum *pretrece* (lat. *pertraicere*) s'a disimilat în *petrece*, tot astfel *pre trepte* sau *vreți trece* a dat *pe trepte*, *veți trece*, regional și *pin* (*trestii*) în loc de *prin* (*trestii*), *pintre* (*pietre*) în loc de *printre* (*pietre*), *cătă* (*cruce*) în loc de *cătră* (*cruce*), *vo* (*trei*) în loc de *vr(e)o* (*trei*); la Cluj am auzit și *pe* (*tare*) în loc de *prea* (*tare*). La N. COSTIN cetim încă: *Pe Turci* îi purta tot legați *pre uliță*. (*Let*, II, 112/3). Dacă în *alt*, din lat. *alterum*, *r* a dispărut, aceasta s'a întâmplat prin disimilarea completă mai întâi în gen.-dat. plural *altor* > *altor*. Tot astfel, dacă în unele regiuni se zice *cășmă* în loc de *crășmă*, cauza e derivatul *cășmar*, disimilat din *crășmar*. Formele disimilate (*pe*, *veți...*, *alt*) s'au generalizat mai târziu și în cazurile când nu mai urma un cuvânt cu *r*. La WEIGAND (Arom. II, 14) găsim forma arom. *basanlu* „balsamul”¹⁾.

¹⁾ Alte exemple de disimilări complete: *r*: *aburc* < **arburc* (< lat. **arborico*), *cortorosi* < *cotorosi*, *ciur* < lat. *cribrum* (disimilarea apare și în alte limbi romanice), *fașanguri* < *fașanguri*, *firetic* < **firetic* < lat. *phreneticus* (*DR.* IV, 1377, VII, 186), *pintru* < *printru*, *țuțur* < *țuțur...*; *apistrui*

Pentru alte consonante decât *r*, *l* și *n* nu avem exemple sigure. Găsim totuși *șitoare*, ca variantă a lui *șiștoare*, iar în *ALR*. I, 165/315 *supin* în loc de *suspîn*²⁾.

În grupurile consonantice *tst* și *șts*, primul *t* sau al doilea *ș* a fost disimilat complet (întocmai ca la Slavi): *negustor* < *neguș(ă)tor*, *tustrei* < *toți trei...*, *pește* < *peștșe*, *broaște* < *broașce...*

Dispariția unui sunet prin disimilare completă se întâmplă uneori și față de un sunet care nu e identic cu cel dispărut, ci are cu el numai o notă comună. Acesta e cazul cu *n* și *m*, de ex. în arom. *frimitu*, *mărmitu*, *simiț*, alături de *frimintu* „frământ“, *mirmintu* „mormânt“, *siminț* „semințe“.³⁾

Dar disimilațiunea se poate ivi și în mod preventiv, spre a evita, când e vorba de un derivat sau de o lege fonologică, forma în care același sunet ar trebui să se repete. În asemenea

< *apristrui*, arom. *aratu* „plug“ < lat. *aratum* (și ital. *arato*, sard. *arado*), *fereastă* < *fereastră*, *preste* < *prestre*.

1: *alcam* < ung. *alkalom*, *plehupă* „pleoapă“ < **plehlupă* < **preh-lupă* (G.S. I, 145), *plimb* < **plimblu* (*preumblu*)...; *șodolan* < **șoldolan*, *tăpălagă* < *tălpă'agă*.

n: *gângav* sau *gâgnav* (CORESI, 525/25) < **gângnav* (slav. *gag-navu*), *pătlagine* < lat. *plantaginem*...; *viezuină* < **viezunină* (din *viezure* + *-ină*) și, poate, și *păcuină* < **păcunină* (lat. *pecorina*, dacă nu avem a face cu continuarea latinescului *pecuina*).

²⁾ Exemple mai puțin sigure, sau care pot fi explicate și altfel decât prin disimilare: *frate* < **fratre* (dacă avem să plecăm dela acuzativul *fratrem*, iar nu dela nominativul *frater*) și *rătutit* „beat“, care pare a sta în legătură cu *turtit*. Probabil că **clinga*, din care vine al nostru *chingă*, nu s'a născut prin metateză din *cing(u)la*, ci prin disimilare din **clingla* (cu *l* propagat, cf. *cavicla* = *clavic(u)la* REW. Nr. 1979). Dacă la Megleniți și la Istroromâni *l'* dispăre în forma articulată din pluralele masculine, nu avem a face, după toată probabilitatea, cu același fenomen de „iotacizare“ a lui *l'*, ca în dialectul dacoromân, ci cu o disimilare completă generalizată din cazuri ca *fil'il*, *cal'il*, (DR. III, 390).

³⁾ Tot așa se explică, probabil, dispariția lui *n* în *Muscel* din **munscel* (**montiscellus*, cf. DR. III, 819). Iacă *buștean* vine din nemțescul *Baumstamm* (DR. III, 658), faza intermediară a fost **bumștean*.

Ca și asimilării, M. GRAMMONT a dat o deosebită atenție, în al său *Traité*, diferențierii și mai ales disimilării (p. 269—336). Pentru el asimilarea, diferențierea și interversiunea se fac în contact nemijlocit de sunete; dilațiunea, disimilațiunea și metateza privesc sunetele la distanță (cf. p. 251).

cazuri vorbim despre o **disimilare prohibitivă** (BRUGMANN) sau **preventivă** (GRAMMONT).

În latinește e cunoscut cazul sufixelor *-alis* și *-aris*, care au aceeași funcțiune și dau derivatelor lor același sens; deosebirea dintre ele stă numai în aceea că *-aris* în loc de *-alis* se leagă de tulpine care conțin un *l* (*militaris*, *familiaris*..., față de *dotalis*, *natalis*..), spre a împiedeca ivirea a doi *l* în corpul aceluiași cuvânt. Ceva analog vedem la noi. Dacă tulpina conține un *n*, numirile topice și cele de locuitori nu se derivă cu sufixul *-(e)an*, ca de obicei (*Abrudean*, *Bucureștean*, *Viatican*...), ci cu sufixul *-ar*, cu mult mai rar în această funcțiune: *Buștenari*, *Comănar*, *Cătunar*, *Poienar*... (chiar și *Beclearean* „locuitor din Beclean“, *Peștenar* „din Peștera“, *Vlădărean* „din Vlădeni“, *Mărginărean* „din Marginea“..., unde disimilațiunea nu e prohibitivă, ci efectivă). Deși *l* simplu între vocale a devenit *r* în elementele latine (*mola* > *moară*...), avem *sălămândră* (*sălămâzdră*) din lat. *salamandra*, zicem *colastră* (cf. lat. *colostrum*) alături de *corast(r)ă* și regional găsim forma *doloare* în loc de *duroare*, din lat. *dolorem*; Aromânii au alături de *căroare*, din lat. *calorem*, mai des *căloare*. Păstrarea lui *l* se datorește lui *r* din silaba următoare. Tot astfel, atât în dialectul istroromân, cât și la Moți și în textele noastre vechi rotacizante, un *r* în același cuvânt poate opri rotacizarea lui *n* intervocalic: *cărbune* (alături de *cărbure*), *sarcină* (alături de *sarciră*), *Crăciun*... (cf. în urmă DR. VIII, 314—315). Și păstrarea lui *d* în vechiul *dediu* (= dădui) se explică prin disimilare prohibitivă, spre a se evita forma *d'ed'i* (din lat. *dēdī*).

Mai sus am văzut că două africcate nu se suportă totdeauna în corpul aceluiași cuvânt. Spre a evita asemenea repetări de articulațiune, când sufixul *-iță* se leagă de tulpine terminate în *c*, nu-l prefacă pe acesta în *tș* (ca atunci când urmează alte sufixe începătoare cu *i* sau *e*, de ex. *adânc-ime*, *purc-el*...), ci *c* dela sfârșitul tulpinei se rostește palatal: *furchiță*, *broschiță*, *măciuchiță*, *ploschiță*...¹⁾

¹⁾ Prin disimilare prohibitivă explica MEYER—LÜBKE (cf DR. VIII, 317) și menținerea lui *e* protonic (care ar fi trebuit să se prefacă în *i*) în exemple ca *peți*, *cuceri*..., cf. *ceti*, *veni*..

DIFERENȚIEREA

Disimilarea prohibitivă nu mai este un act mecanic, ci și psihic : când s'ar putea produce o rostire supărătoare, o evit cu anticipație. Tot astfel **diferențierea** pune stavilă acomodării sau asimilării atunci când acestea ar putea produce alterarea unui sunet dincolo de limita impusă de claritatea expresiei. Existând primejdia ca prin acomodare sau asimilare să fie alterat caracterul unui sunet, voiu căuta, printr'un fel de exagerare, să subliniez diferența între două sunete învecinate. Diferențierea este deci un fel de reacțiune împotriva tendinței organului nostru fonator de a duce economia mișcărilor dincolo de limita la care se poate distinge sau ghici un sunet. Ea poate izvorî însă și numai din tendința de a face ca două sunete învecinate să aibă cât mai multe elemente componente deosebitoare. Precum disimilarea este fenomenul opus asimilării, tot astfel diferențierea este în opoziție cu acomodarea.

O întâlnim mai ales la două **vocale** învecinate, unde primejdia contracției, după asimilare, e foarte mare. Lat. *nubilus* a dat în românește *nuăr*, apoi, prin acomodarea lui *ă* la vocala labio-velară precedentă, *nuor*, din care a rezultat, prin asimilarea lui *u* la *o* următor, *noor*. Forma aceasta, cu cei doi *o* învecinați, a ajuns la o contracție a lor într'unul singur : *nor*.

Un caz interesant este menținerea lui *v* intervocalic în verbul *avea* din lat. *habere*, contrar legii fonologice despre dispariția lui *b* și *v* între vocale. BARTOLI crede că vecinătatea celor doi *v* în *aveva* (= *habebam*) a făcut ca unul din ei sau să dispară, prin disimilare completă, ca în italiană (*avea*) și franceză (*avais*, etc.) sau, ca la Români (*aveam*) și la Veglioti (*avaja*), să se conserve în radical, spre a se evita dispariția lui *v* în ambele silabe. Același fenomen nu s'a produs însă la *bibebat* — unde aveam chiar trei *b* — în care cei doi *b* intervocalici au dispărut : *bea*.

Pentru disimilare, ca și pentru asimilare și metateză, se poate consulta cu folos E. SCHOPF, *Die konsonantischen Fernwirkungen : Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919. O lucrare specială despre disimilare a publicat M. GRAMMONT, *Dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes*, în care a încercat — după părerea noastră fără un rezultat sigur — să stabilească principiul că dacă într'un cuvânt se repetă aceeași mișcare articulatorie, se suprimă în general mișcarea produsă cu o intensitate mai mică, care atrage deci atenția mai puțin.

Dar în mintea noastră cuvintele nu sunt fixate numai prin sunetele care le compun, ci adesea și prin numărul de silabe și prin ritmul lor. Spre a evita ca prin contracția celor doi *o* din *noor* caracterul bisilab și ritmul cuvântului să se piardă, s'a produs diferențierea unuia din cei doi *o*: *nour*. Tot astfel se prefăcuse *tuus* și *suus* în latina vulgară în **tous* și **sous* (de unde se explică *tău* și *său* românesc), spre a se evita contracția lor în *tus*, *sus*. Dacă în loc de *vâjiitură* sau *fâșiitură* întâlnim formele *vâjietură*, *fâșietură*, cauza e tot diferențierea vocalică,

Când un *e* accentuat era urmat de alt *e* în silaba următoare, s'a născut, prin propagare, *ee*. Acest *ee* era amenințat să se contragă într'un singur *e*. Spre a evita această contracțiune, al doilea *e* a fost rostit cu o apertură exagerată, ceea ce a dus la *a*. Astfel **peeste* a devenit *peaște* (precum se rostea mai demult și se mai rostește în unele părți și astăzi).

Ceva analog s'a întâmplat cu slavul *sinĭ*. Prin disociere *ń* (< *nĭ*) a devenit *in*, încât forma cuvântului românesc trebuia să fie *siin*. Cum însă grupul *ii* se contrage foarte ușor în *i* (cf. *fin* < *fiin* < *fil'in*, *fică*, < *fiică*), el a fost diferențiat: *sein*.

Într'o regiune destul de extinsă din Nord-Vest, în loc de *uom* „om“, *uok'* „ochiu“... găsim *uām*, *uāk'*. Cele două vocale labio-velare, *u* și *o* se deosebesc prea puțin una de alta, de aceea una din ele (*o*) a fost înlocuită prin vocala centrală (*a*). Același lucru s'a întâmplat cu *oo*, din ung. *ó* (= *o* lung) sau din țigănescul *ō*: ung. *biró* (rostit chiar de Unguri în unele părți *birou*) a dat *birău*, iar țigănescul *kalō* a dat *călău*.

Dacă pe o mare întindere a teritoriului dacoromân diftongii *ea* și *oa* au devenit *ia* (*dial*, *triabă*...) și *ũa* (*tuamnă*, *puate*...), aceasta se explică prin faptul că vocalele extreme *i* și *u* se deosebesc mai mult de *a* decât *e* și *o*, care, în scara vocalică, sunt vecinele lui *a*. Tot astfel **cāene*, **pāene*... (cu *e* propagat din silaba următoare) au devenit, prin micșorarea aperturii vocalei palatale, *cāine*, *pāine*... Între *â* și *î* diferența e mai mare decât între *ă* și *e*.

O consonantă se poate acomoda atât de mult unei vocale învecinate, încât să se rostească cu o apertură din ce în ce

mai mare, până se vocalizează de tot. Astfel un *l* velar devine în multe limbi (de ex. în franțuzește și în dialectul istroromân) *u*. Cazul contrariu se întâmplă uneori în limba română: un *u* lung devine mai întâi *uu*, apoi, prin diferențiere *ău* și *âl*. Astfel cuvântul *bâlcu* vine din ung. *bűcsű* (pronunțat regional chiar în ungurește și *bolcsű*). Ung. *bűség* a fost redat prin *beșug*, din care s'au născut formele diferențiate prin consonantizare: *beșug*, *bișug* sau *birșug*.

Alte cazuri de **vocalizare a unei consonante** prin diferențiere sunt următoarele: în dialectul istroromân *u* a devenit *v* (rostit mai ales bilabial: *w*) când era elementul slab al unui diftong: *av* „au“, *mev* „mieu“, *dăvu* „dau“, *ove* „ouă“..., *vo* < *uă* < lat. *illam*, *vută* < *uta* < *ulta* „uita“ (PUȘCARIU, *Istr.* II, § 54). Tot astfel diftongii *au* și *eu* se pronunță la Aromâni, însă numai înainte de consonante, *av* sau *af* și *ev* sau *ef*: *alavdu* „laud“, *caftu* „caut“, *preftu* „preot“. În unele regiuni apusene se găsește și la Dacoromâni *au* devenit *ab* sau *ap*. *labdă* „laudă“, *capt* „caut“. ¹⁾

O **diferențiere**, de astădată **consonantică**, avem la reflexul grupului latin *gn* în românește. Prin acomodarea ocluzivei velare (*g*) la nazala următoare (*n*) s'a născut mai întâi forma *leŋn*. Cele două nazale *ŋ* și *n* erau însă prea asemănătoare, și deci prea expuse să se contragă într'una singură. Atunci a intervenit principiul diferențierii, nazala velară (*ŋ*) fiind înlocuită prin nazala labială (*m*), cu mult mai deosebită: *lemn*. (În dialecte meridionale din Italia, diferențierea a progresat și mai mult și în locul nazalei labială *m* apare labio-dentala orală *v*: *liveŋe* „lemn“) ²⁾. Tot astfel se explică dialectalul *tomna* din *tonna*, iar acesta din *togma* (*tocma*), numai că în acest cuvânt

¹⁾ E greu de stabilit dacă prefacerea lui *gm* în *um*, a lui *mn* în *un* și a lui *br* și *bl* în *ur* și *ul*, care pot fi considerate ca acomodări față de vocala precedentă, nu sunt rezultatele unei diferențieri — sau și ale unei diferențieri — a lui *g*, *m* și *b* față de sonanta următoare.

²⁾ Precum a observat foarte just MILLARDET (în *Revue des langues romanes*, LXI [1921–22], p. 329–330), dacă din *scamnum* avem *scaun* (ca în vechea-gasconă: *escaun*), dar din *somnum* avem *somn*, cauza este că o formă **soun* ar fi fost prea primejdută de asimilarea celor două vocale labio-velare *o* și *u*.

simultan cu diferențierea lui η față de n următor, s'a diferențiat și n față de η precedent schimbându-se în m . Și grupul mn se cere uneori diferențiat. În loc de *pumn*, Aromânii zic *pulmu* (poate prin influența lui *palma*); din lat. *scamnum* avem în unele dialecte *scand*. Cuvântul *semn* s'a prefăcut în *semd*, rostit apoi *semt* în dialectul meglenit. Alte diferențieri consonantice sunt: *bm* > *bl* în numirea locală în **Blăci** (Mățau, jud. Muscel) în loc de *în Mlăci* (dacă nu avem a face cu o asimilare, prin fonetică sintactică, a lui *nb* în *nm*); *sn* > *sm*: slav. *jasna* > *iasmă* (*DA*), slav. *basni* > *basn(ă)* și *basm*, croat. *kasno* > istror. *casmo*; în loc de *nğ* avem *mğ* în *hamger* alături de *hanger*.

Un caz puțin banal de diferențiere îl prezintă cuvântul *sălămâzdră* din lat. *salamandra*. Precum dovedește prefacerea lui *a* accentuat în *â*, forma mai veche, atestată în *Lexiconul Budan*, era *sălămândră*. În grupul *nd*, cele două dentale ocluzive *n* și *d* se rostesc cu o singură ocluziune, deosebirea între ele existând numai în ridicarea vălului palatin în momentul când începe rostirea lui *d*. Economia de mișcări poate face însă ca această ridicare a vălului să fie omisă și astfel grupul *nd* să devină prin asimilare *nn*, ca în *cân* < *când*... Spre a se evita această asimilare, *nd* apare diferențiat în *zd*. Diferențierea lui *nd* în *jd* apare în arom. *șamijdol'i* alături de *șamindol'i* „amândoi”, iar *dn* poate deveni *ln* sau *rn*: *aduna* > **adna* > arom. *alna*; *logodnă* se rostește la Brașov *logornă*.

Alt caz interesant de diferențiere îl prezintă apariția unui *r* în loc de *d* înainte de labiale. Gramaticii latini (cf. KEIL, *Gram.* I, 452, 29 și SCHUCHARDT, *Vok.* I, 141) citează formele *arvenire* în loc de *advenire*, *arfuerunt* pentru *adfuerunt*, iar în *REW.* se găsesc la Nrii 183, 214, 218 și 261 forme romane care se reduc la **armorire* pentru **admorire*, **arvelare* pentru *advelare*, **arventare* pentru *adventare*, **arflare* pentru *adflare* > *afflare*. În românește avem, afară de *armăsar* < lat. pop. *armessarius* (pentru *admissarius*) și forma dialectală *arvocat* pentru neologismul *advocat*.

Uneori diferențierea apare ca o măsură preventivă, tocmai în grupele consonantice care se acomodează mai ușor.

Astfel, spre deosebire de *n* care înainte de labială devine *m*, și de *m*, care înainte de dentale sau africcate dentale devine *n*, avem la Istroromâni, sub influența dialectului venețian, **np**, **nb** și **nf**, **nv** în loc de *mp*, *mb* și *mf*, *mv*: *cunpară*, *bunbăc*, *io-n fost* „eu am fost“, *l-an vezut* „l-am văzut“ (cf. BARTOLI, la PUȘCARIU, Istr. II, § 62a), iar la noi *simt* < lat. *sentio*, în texte vechi și pentru „sunt“ (*Jb.* III, 40); Aromânii au și *frânte* „frunte“, *vimtu* „vânt“ (*Jb.* XIII, 67), *atumtea* „atunci“ (WEIGAND, *Arom.* II, 360), *numtă* „nuntă“, chiar și **nimusoare* „ninsoare“, din care s'a dezvoltat forma *nimursorismă* (cu *u* înmugurit, cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228). Fenomenul e cunoscut și din limba latină.

Diferențierea consonantelor lungi sau geminate joacă un rol destul de important în unele limbi. Astfel în loc de lat. *reddere* sau *gibbus* avem în limbile romanice și forme care presupun în latina vulgară **rendere* (ital. *rendere*, franc. *rendre*, span. *rendir*... REW. Nr. 7141) și *gimbus* (arom. *giumbă* DR. VIII 114—116, neapol. *gimme*, calabr. *yimbru*, genovez *dzembu*, cf. și lat. *gimbosus* REW. Nr. 3755). Ocluzivele dentale și labiale, *d* și *b*, au fost înlocuite prin ocluzivele nazale corespunzătoare *n* și *m*. Forma *sambatum*, continuată în românește *sâmbătă*, franc. *samedi*, engad. *samda* și germ. *Samstag*, s'a născut prin diferențiere din *sabbatum*, păstrat sub această formă în celelalte limbi romanice (ital. *sabato*, sard. log. *sapadu*, span., portg. *sabado*... REW. Nr. 7479). În sens invers s'a produs diferențierea la *cambarus* (ital. *gambero*, sard. log. *cambaru*, franc. meridional *gambre*, span. *gambaro* REW. Nr. 1551), din lat. *cammarus* (din grec.).

Alte exemple, din limba română, afară de arom. *giumbă* și de *sâmbătă*, sunt mai puțin sigure. H. BARIĆ (*Arhiv za arbanasku starinu* I [1923], fasc. 1—2) a propus pentru cuvintele românești *mânz* și *pânză* etimologiile **mand-eus* în loc de *mannus* „cal mic“ și **pandea* în loc de *pannea* (forma feminină a lui *panneus* „sdrențuit“), iar I. A. CANDREA (CDDE Nr. 1317) atrăgând atenția asupra formei *pindae* în loc de *pinnae*, atestată în CGL. VII, 90, explică ca și P. PAPAHAĞI, pe arom. *pendură* alături de *penură* „cuiu, pană (de despicat)“,

ca și pe alb. *pendull* „pană“, din lat. **pindula* alături de *pin-nula*. Forma cu *nd* se găsește și în dialecte italiene (veron., vicentin *pendola* „bietta, conio“ (care n’au nimic a face cu *pendulus* „spânzurator“ cf. *REW.* Nr. 6388)¹⁾.

O diferențiere a lui *nn* în *ln* presupune P. SKOK (*Slavia* I, 494) în sufixul românesc *-elnic*. El crede că *pomelnic*, *vremelnic*... derivă din slav. *pomeninikŭ*, *vremeninikŭ*... după ce i a încetat să se mai pronunțe între cei doi *n*.

Tot ca o diferențiere — și nu ca o orientare după compusele cu prefixul *in-*, cum s’a crezut până acum (cf. G. ASCOLI, în *Arch. glott. ital.* III, 442–452; A MUSSAFIA, *Beitrag*, 26; *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXII, 473), ar putea fi considerată apariția unui *ns* în loc de *ss*. Astfel în loc de *isse* (născut prin asimilațiune din *ipse*) întâlnim în unele limbi romanice forme care presupun *inse* (*insu*), precum rom. *îns*, sard. camp. *insoru*, v. -sard. log. *nensiun*, valtell. *inziss*, v. -franc. *ensement*; de asemenea din **essire* (= *exire*) avem în românește, pe lângă forma obișnuită *ieși* (> *iși*), la Aromâni și la Dacoromâni (prin

¹⁾ Formelor citate li s’au dat și alte explicări. Astfel după MEYER-LÜBKE, *REW.* Nr. 7141, forma **rendere* s’a născut din *reddere* prin influența lui *pre(h)endere*. Cuvântul *mânz* se aduce în legătură cu mesapicul *Menzana* (ca numire a lui Jupiter căruia i se jertfea un cal) și e considerat de origine ilirică; aria lui de răspândire ajunge prin Albania, Sardinia și Italia până în dialecte franceze, retoromane și germane (cf. PUȘCARIU, *EW.* Nr. 1092 și *LR.* I, § 93). Cât despre *pânză*, se crede că acest cuvânt ar sta în legătură cu *pandere* (*vela*) „a întinde (pânzele)“. Dacă admitem pentru *mânz*, *pânză* și arom. *pendură* un *nd* desvoltat din *nn*, atunci între aceste trei cuvinte există o nepotrivire în tratamentul vocalei accentuate, intru cât în *pânză*, și *mânz* avem *â* în loc de *a*, ca înainte de orice *n* + cons., iar în arom. *pendură* e rămâne neschimbat, ca înainte de *nn* fără să se prefacă în *i*, ca înainte de *n* + cons. S’ar putea deci ca numai arom. *penură* să fie urmașul lat. *pinnula*, iar *pendură* să aibă *d* dela alb. *pendull*.

Pentru prefacerea lui *nn* în *nd* găsim exemple și în alte limbi. Astfel e ital. *bandire* (*bandito*) față de franc. *bannir* < germ. *bannen*, BARIC’ (*l. c.*) citează alb. *pendë* < lat. *penna* și trevis. *candola* < lat. *cannula*, P. SKOK (*Arhiv za arbanasku starinu* I, [1923] p. 15) din dialecte slave: *dundo* (în Ragusa) < lat. *nonnus* și *pandil* < lat. *pannellus*. În Austria diminutivul dela *Mann* este *Manderl*. Invers avem în Corsica *nunda* „nimic“ în loc de *nudda* (din lat. *nulla*). Aromânii au *flambură* din n.-grec, φλάμπουρον, m. -grec φλάμπουρον,-λον < lat. *flammula*.

Bucovina) și *inși*, întocmai precum *insir* se găsește și în cele mai multe dialecte din Nordul Italiei și în Provența. S'ar putea ca și *n* din *insura* (ca și în formele corespunzătoare din dialectele italiene meridionale: *nzura*, *ndzura*, etc, cf. PUȘCARIU, *EW*. Nr. 874) să nu fie din prefixul *in-* (căci un derivat **in-uxorare* nu prea e de înțeles), ci să se fi diferențiat din forma **ussorare* (cf. *m'assore* „mă însor“ în Alatri). Tot astfel avem prov. *ensugar*, span. *enjugar*, portg. *enxugar* din lat. *exsucare*¹⁾.

DESPICAREA

Când din două vocale învecinate, care formau două culmi sonore și aparțineau prin urmare la două silabe, una își pierde caracterul sonor autonom și devine satelitul celeilalte, atunci cele două vocale formează un diftong. Astfel din *mare* la care s'a adăogat articolul *a* s'a născut la început cuvântul de trei silabe *ma-re-a*, care însă cu timpul a devenit bisilab, prin faptul că *e*, fiind mai puțin sonor decât *a*, a devenit elementul slab al diftongului *ea*: *ma-rea*. Tot astfel după amuțirea lui *b* (*v*) intervocalic, s'a născut din lat. *timebat* o formă la origine tot de trei silabe, în care *e* și *a* au ajuns însă cu timpul să formeze un diftong, precum îl rostim în al nostru *te-mea*, de două silabe. Prin anticiparea lui *a* din silaba următoare s'a

¹⁾ Termenul de diferențiere l-a introdus în lingvistică A. MEILLET în memorabilul său studiu *De la différenciation des phonèmes*, publicat în *Mémoires de la Société de linguistique*, vol. XII (1903), p. 14–34, arătând cel dintâiu deosebirea esențială ce există între diferențiere și disimilare. Termenul a fost apoi adoptat și de M. GRAMMONT în al său *Traité de phonétique*, Paris, 1933.

Un studiu amănunțit și ilustrat prin multe și variate exemple din diferite limbi, dar mai cu seamă din limba greacă, despre despărțirea geminatelor în două elemente diferite a dat E. SCHWYZER în *Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung* 61, p. 222–252, cf. recensia, cu completări din domeniul romanic, a lui ROHLFS în *Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen*, 165 (1934), p. 311. S'au mai ocupat cu această chestiune, afară de MEILLET în studiul citat (p. 26–27), M. GRAMMONT, *Dissimilation*, p. 136 și u.; P. KRETSCHMER, *Der heutige lesbische Dialekt* (1905), p. 170; H. SCHUCHARDT, în *Zeitschrift f. rom. Phil.* 32 (1908), p. 475; H. LANSBERG, *Die Mundarten Südlukaniens* (1939), p. 133, § a.

născut din lat. *mola* românescul *moară*, cu diftongul *oa* în loc de vocala simplă *o* din cuvântul latin. Dar diftongii și polifongii nu se nasc numai prin adăugarea unei sau mai multor vocale, ci și prin **despicarea unei vocale** în două sau mai multe elemente. Aceste elemente se diferențiază cu timpul, de obicei astfel, că unul din ele se închide ajungând astfel într-o situație de inferioritate sonoră față de celălalt.

De obicei această despicare se face în poziție inițială, sau, la mijlocul cuvântului, în silaba accentuată, și mai ales atunci când vocalele sunt lungi. Românul având obiceiul de a masa la începutul cuvântului energia rostirii (cf. *LR.* I, 39), vocalele inițiale au putut deveni diftongi: în loc de *i* și *u* întâlnim în unele regiuni *îi* și *uu*: rostirea *îinimă* în loc de *inimă*, este cea obișnuită în cele mai multe părți ale țării vechi (cf. *ALRM.* I, h. 171) și o întâlnim și la Istroromâni (*îirime*); rostirea *uunghie* e destul de răspândită în Estul teritoriului dacoromân (cf. *ALR.* I, h. 52). Diftongarea lui *e* inițial în *ee*, care prin diferențiere a devenit, la noi și la Slavi, *îe* este obișnuită în românește. Foarte răspândită e și diftongarea lui *o* inițial în *uo*: *uom* „om“, *uos* „os“ ... chiar și *uo-njund'i* „o'njunghi“ *ALR.* I, 1991/333. Mai sus am citat cazul lui *o* unguresc, care a dat *oo*, apoi *ou* și *ău*: ung. *biró* > *birău*. Tot acolo am arătat că acest proces de diferențiere poate duce până la consonantificarea elementului slab al diftongului: ung. *bőség* (cu *ő* lung) a devenit *beușug* și apoi *beșug*.

Dar vocala care suferă asemenea schimbări nu trebuie să fie lungă. Din ung. *zsufa* (cu *u* scurt) avem în românește formele *jufă* și *julfă*, ca și când stadiul anterior ar fi fost **juufă*. În foarte multe cazuri de diftongare a vocalelor nu avem nici un indiciu că ele ar fi fost rostite cu o durată mai mare. Diftongul *îe* a rezultat dintr'un *e* latin scurt (rostit deschis în latina vulgară) dar accentuat: *pēctus* > *piept*, *pēreo* > *pier*... Deasemenea diftongarea mai nouă „țărănească“ în cazuri ca *duomn*, *buriete*, *mîare*, *oviăs*, s'a întâmplat prin despicarea lui *o*, *e*, *a* și *ă*, fără ca aceste vocale să se fi rostit vreodată, după cât știm, mai lungi decât se rostesc de obicei vocalele românești. Lucrul acesta nu trebuie să ne mire prea mult, dacă ne

dăm seama că apertura vocalelor fiind mare și forma ei puțin precisă, vocalele nu sunt identice cu sine înseși în tot cursul articulării lor, chiar când durata lor nu este lungă. Înălțimea, intensitatea și timbrul vocalelor variază. Când variația timbrului e foarte mică, ni se pare că distingem niște sunete unitare; când variația e mare la începutul sau la sfârșitul articulației, atunci acest început sau sfârșit se identifică cu alte vocale cu timbru definit; vocala astfel constituită ne face impresia unui diftong (cf. ROUSSELOT, *Modifications phonétiques*, p. 251 ș. u.), mai ales fiindcă se adaugă și tendința de diferențiere, care face ca deosebirea dintre elementele constitutive ale unei vocale să devină și mai accentuată ¹⁾).

Și despicarea unei consonante simple o vom înțelege ușor dacă ne dăm seama că în articularea consonantelor avem mai multe faze care se urmează, și că fiecare din aceste faze poate să desvolte un caracter autonom. Când se adaugă și aici elementul diferențierii, dintr'o singură consonantă se poate naște un grup consonantic. Cazurile acestea odată recunoscute, ne apar cu mult mai numeroase și mai variate decât cazurile de diferențiere a geminatelor. Aproape tot materialul aruncat laolaltă, în monografiile dialectale, în capitolul consonantelor „epentetice“, intră în vreuna din categoriile pe care vom încerca să le stabilim în cele următoare pentru limba română. Nota comună tuturor cazurilor pe care le vom cita — și care dovedește că avem a face cu unul și același fenomen — este că unul din elementele grupului consonantic rezultat prin despicare este totdeauna o sonantă și că elementul nou ce apare este o *m o r g a n* cu cel despiciat.

Economia mișcărilor organului nostru fonator face ca turc. *damla*, să devină *dambla* în urma faptului că în stadiul de destindere, articularea lui *m* nu se mai produce sincron cu coborîrea vâului palatin, încât aerul, ne mai scurgându-se

¹⁾ Sunt unele limbi sau dialecte în care această fluctuație de timbru este atât de mare, încât în locul unei vocale ni se pare că auzim un polifong compus din trei, patru sau chiar cinci elemente. Asemenea cazuri sunt frecvente mai ales în graiul Sașilor din Ardeal; ele au fost adesea notate de E. PETROVICI în *ALR.* II.

pe nas, auzim un *m* desnazalizat, pe care-l identificăm cu un *b*. Vedem din acest exemplu că și un *b* simplu, nu numai un *bb*, poate fi despicat în *mb*. Alături de *sambat* pentru *sabat*, găsim în latinește (și în limbile romanice) *lambrusca* (it. *lambrusca*, franc. *lambris*) și *labrusca* (rom. *lăuruscă*, sard. log, *agrustu* REW. Nr. 4814); *strambus* e forma romanică (rom. *strâmb*, ital. *strambo*, portg. *estrambo*... REW. Nr. 8281) în locul clasicului *strabus*; alături de *sabucus* (atestat în glose și păstrat în rom. *soc*, port. *sabugo* etc.) avem, la PLINIUS, *sambucus*, păstrat și el în unele limbi romanice (cf. REW. Nr. 7561). Tot astfel avem *mb* în loc de *m* și în alt element latin din limba română, în forma *trembur* în loc de *tremur*, care se găsește în punctele: 107, 112, 249 și 337 din ALR. I, chestiunea 92, precum și la Aromâni (în punctele 06, 08, 09). La Aromâni mai întâlnim și *amburți* „amorți” în ALR. I, 153/08 și *șcl'imbura* (CAPIDAN, *Arom.*, § 228) în loc de *șcl'imura* „a plânge” din lat. **exclamorare*. Este probabil că și cuvântul nostru *carâmb* nu-i decât o variantă — cu accent schimbat — a lui *carâm* < lat. *calamus*. Și arom. *tâmbariu*, are aceeași origine ca alb. *tabarr* și ital. *tabarro* (DR. IV, 263). Din lat. *tumulus* derivă ital. *tombolo* (REW. Nr. 8982). Albanezii au, afară de *trëmp* (< *trëmb*) < lat. *tremo* și *rambi* < lat. *aramen*, *rembë* < lat. *remus*, *shëmbëloj* < lat. *similare* și *krimp* (*krimb*) „vierme” < indo-eur. **krmis*. În cuvinte de origine străine avem destul de des (precum se poate constata din atestările în DA) forme cu *mb* în loc de *b* sau *m*, de obicei în să numai ca variante regionale, astfel *bambe* „bame” (< turc. *bamia*), *catarambă* „cataramă”, *chihlimbar* „chihlibar” (< turc. *kehlibar*), *chilomb* (și la Secui: *külömp*) „chilom” (cf. sârb. *čulum*), *cramb* (FRÂNCU-CANDREA, *Rom. d. Munții Apuseni*, p. 41) „cram” (< sârb. *kram* < germ. *Kram*), *cumbea* „cubea” (< turc. *kube*), *glumbă* la Moți „glumă” (< paleosl. *glumŭ*), *hadâmb* „hadâm” (< turc. *hady'n*), *holumb* (în Hidiș, jud. Turda) „holum” (< ung. *halom*), *mumbaia* „mubaia” (< turc. *mübaja*), *primbură* (VICIU, *Gl.*), *plimbură* (Conv. lit. 24, 923) „primură”, (Mățău, jud. Muscel) *tărămb* „tărâm” (< ung. *terem*), *scroambă* „scroabă”, *tânțerimb* (Hidiș jud. Turda) „țin-

terim". Aromânii au *distimbel*'ă „testemel” și *cucumbișe* „un fel de plăcintă” în loc de *cucumișe*. Une-ori avem, la sfârșitul cuvântului, și *mp* în loc de *mb* din *m*, astfel în chestionarul „Casa” 95/79: *salcâmp* în loc de „salcâm”. Cazul invers, *mp* din *p* e ceva mai des: *ciumpag* „ciupag”, *climpește* „clipește” (DR. IX, 412), *jampiță* „japiță”... Avem și exemple cu *mf* din despicarea unui *f* sau *m*, împrumutate însă deadreptul așa: *calomfir* (și bulg. *karamfil*) alături de *calofir* (bulg. *kalofer*), *zamfir* „safir” (< paleosl. *samfirŭ*). Pentru *v* despicat în *mv* (cu *m* labio-dental), ca în ital. *inverno* (surselv. *unviern*, span. *invierno* REW. Nr. 4126), avem cazul lui *imvi* (POPOVICI, Rum. Dial. 165) în loc de *ivi*¹⁾. Probabil că și așa numitul „infix nazal” în forme latine ca *accumbo*, *accubui*, *accubitum*, *accumbere* (și alte compuse cu prefixe dela -*cumbo*) față de *cubo*, sau în *rumpo*, *rupi*, *ruptum*, *rumpere* se explică tot prin despicarea labialei.

În altă parte am arătat cum un *nn* poate deveni *nd*; tot astfel se poate despică *n* în *nd* și când nu este lung. Într'adevăr, M. POMPILIU a atestat din Bihor (Conv. lit. 20, p. 1004) forma *arinde* în loc de *arin(e)*, iar în ALR. I, h. 45 se dă din diferite puncte forma *plămând* (cu plurarul *plămânzi*) pentru *plămân*. La Albanezi întâlnim *ndēmëroj* din lat. *numerare*.

Și un *d* apare despicat în *nd*. CAPIDAN, Arom. § 228 citează din dialectul aromân următoarele cazuri de *n* „epentetic”: *ițindo* „orice” și *carțindo* „oricare” pentru *ițido* și *carețido*, *minduo* pentru *miduo* „măduvă” și *Sânmenndru* „Sâmedru”, (în

¹⁾ Pentru explicarea unora din formele citate mai sus s'au dat și alte explicări. Astfel MEYFR-LÜBKE (în GRÖBER, *Grundriss d. rom. Phil.* I², p. 1050) după care am citat exemplele albaneze, crede că *b* din alb. *shëmbëloj* s'a ivit în forma sincopată *sim(i)lare*; tot astfel era de părere A. BYHAN (Jb. V. 4—5) că din *tremulare* s'a născut *tremurare* și, la Aromâni, cu sincopare, *trembrare* și apoi, prin generalizarea formei cu *mb*, și *tremburare* în loc de *tremurare*. Cum variantele cu *mb* se găsesc și la Dacoromâni și la Albanezi, trebuie să renunțăm la asemenea explicări. După cele de mai sus, vom considera deci și în cuvinte italiene (toscan) ca *gombito*, *stombaco*, *cimbere*... că *m* a fost despicat în *mb*, fără să presupunem mai întâi o lungire a lui *m* în proparoxitoanele *gómīto*, *stómāco*, *cīmece*, căci avem și *rembolāre*, care nu e accentuat pe silaba a treia dela sfârșit.

care *n* ar putea fi explicat însă și prin propagare). În *mărgărint* alături de *mărgărit* (grec. μαργαρίτης avem un caz de despicare a lui *t* în *nt*¹⁾).

Nu numai *nn*, ci și *n* simplu pare a fi despicat în *ln*. Într'adevăr cuvintelor *stelniță*, *găselniță*, *medelniță* le corespunde în slavă *stěnica*, (dela *stěna* „perete”), *měděnica*, *gasēnica*...²⁾

Dentalele *t* și *d* apar uneori despicate în *tr* și *dr*. Latinescul *ante* (păstrat în *înainte*) a dat (în limba veche și dialectal, cf. *DA*) *între*; alături de *agest* < lat. *aggestum*, avem și forma *agestru*; *sihastru* vine din grec. ἡσυχαστής; în loc de *salată* și *gumilastic*, găsim *salatră* (*Jb.* VIII, 317) și *gumilastru* (*Jb.* III, 316); pentru *colindă* găsim și forma *colindră*, alături de (*h*)ăsta întâlnim la Moți forma *hăstra*; DENSUSIANU citează din Țara Hațegului *zadră* și *bundră* în loc de *zadă* și *bundă*³⁾.

Un *r* apare despicat din *ș* în unele cuvinte de origine turcească sau ungurească ca *arșic* (alături de mai rarul *așic*) < turc. *aşyk*, *arșeu*, ca variantă a lui *așău* < ung. *ásó*, *harșa*,

¹⁾ Și pentru *plămând* s'ar putea admite la rigoare o lungire anterioară a lui *n*, dat fiind că acest cuvânt are și pluralul *plămâi*, în care *n* dispăre înainte de *i* ca în *ai* < *anni*. Etimologia lui *căscăund*, cu varianta *căscăun*, nefiind sigură, nu știm dacă avem a face cu o despicare a lui *n* în *nd* sau cu o asimilare a lui *nd*, în *n* (ceea ce ar fi cazul dacă etimologia din **casca-bundus*, dată de I. A. CANDREA, ar fi adevărată).

Că un *d* se poate despică în *nd* ne-o dovedește particula afirmativă *da*, care devine *nda* atunci când nu suntem chiar convingeți că putem răspunde afirmativ. Vălul palatin, coborât când tăcem (și răsuflăm pe nas), nu se ridică prompt pentru articularea lui *d* inițial deoarece șovăim dacă trebuie să răspundem *nu* sau *da*!

²⁾ P. SKOK (*Slavia* I, 494) presupunea și pentru aceasta, ca pentru *vremelnic* < *vrěmeninikū* un *nn*, deci un slav **stěnnica*, etc., ceea ce e ne-probabil. S'ar putea însă ca sufixele *-elniță* și *-elnic* să se fi născut, prin analogie, pe teren românesc, după modele ca *urechelniță* sau *prisoselnic*, etc. Cel dintâiu e disimilat din *urecherniță*, fiind un derivat cu sufixul *-niță* dela **urechere* < *auricularia* (= **oriclaria*) și cel de-al doilea pare a fi derivat cu sufixul *-nic* din *prisoseală*.

³⁾ Formele cu *str* în loc de *st* ar putea fi și analoage după *fereastră* cu varianta *fereastă* (născută prin disimilare completă) sau *nost*, *vost* alături de *nostru*, *vostru*. Le întâlnim însă și în alte limbi romanice, cf. v.-ven. *bissestro*, franc. *bessetre*, astur. *besestre*, v.-span. *bisiestre*, din *bissexus* (REW.

mai de mult *haşa* < turc. *haşa*. În loc de *j* avem *rj* în dialectalul (Mold.) *arjun* pentru *ajun* (DA)¹⁾.

Despicarea unui *s* în *ns*, ca în exemplele cu *ss* citate în altă parte, o avem în două cuvinte de origine slavă în *vânslă* şi *vânsli* (atestare în *Codicele Voroneţean*) alături de *vâslă* (*vâsli*), din slav *veslo*, şi în *cînsle* din paleoslavul *čisti*²⁾.

Şi un *l* sau *r* poate fi despicat în *rl*. Alături de *dălog* avem *dârlog*; *mocirlă* e acelaşi cuvânt cu ung. *mocsila* şi derivă dintr'un slav. **močilo* (din **močidlo*, cf. pol. *moczydło*). Despicarea lui *r* în *rl* o avem în *şorlic* pentru *şoric* (*şoricu*). Aromânii zic *anvârliga* „împrejur“ în loc de *anvâriga*.³⁾

Destul de numeroase sunt cazurile de despicare a unui *c*, *k'* şi *g*, *g'* în *ŋc*, *ŋg* (scrise *nc*, *ng*) şi *ŋk'*, *ŋg'* (scrise *nch*, *ngh*): *anglicel* „aglicel“ (sârb. *jaglika*), *angarlâc* „agărlâc“ (turc. *agyrlyk*), (rar) *astrunc* „astruc“, mai des *barangă* decât *baragă*, *cioflingar* şi *ciofligar*, *grangur* (arom. *galgur*) din lat. *gal-*

Nr. 1131). Pentru *t* > *tr* în limbile romanice avem cazul cunoscut al lui *anitra* (it. *anatra*, *anitra*) în loc de *anas*, *-atis*. (REW. Nr. 439).

În *samurastră* avem, probabil, o asimilare a lui *l* din *samuraslă* faţă de *r* precedent şi intercalarea unui *t* în grupul lui *sr*. S'ar putea, ca *str-* în loc de *st-* din *strămurare* < lat. *stimularia* să nu se explice prin orientarea după prefixul *stră* din *străpung*, *străbat*, etc. (cf. MUSSAFIA, *Voc.* 147 şi PUŞCARIU, *EW.* Nr. 1652, unde se citează şi forme sarde cu *str*), ci prin despicarea lui *t* în *tr*.

1) *Arslan* alături de *aslan* se găseşte în graiul popular şi la Turci, dela care am împrumutat cuvântul. Despicarea lui *ş* în *rş* în cuvinte de origine turcească o întâlnim şi la Sârbi: *a(r)slama*.

2) Dacă pentru *cînsle* am putea să admitem în vreun dialect slav o formă nazalizată **čestŭ* sprijiniţi pe macedo-bulgarul *censtŭ* şi slavul transilvan *počsentzt* (A. BYHAN, *Jb.* V, 308—309), un paleosl. **veslo*, presupus de TIKTIN, *Dict.* e greu de admis. Se pare că forma *vâslă* s'a dezvoltat din *vânslă* şi nu invers, căci slav. *veslo* ar fi dat **vaslă*. — Pentru despicarea lui *s* în *ns*, şi când era urmat de *t*, cf. v.-veron. *enstesso* = ital. *stesso*.

3) Poate şi sufixul *-irlă*, în *codirlă* (*codărlă*) să fie născut din *-ilă*. Cuvinte cu etimologie obscură, precum *cârlan*, *cârlig*, *ciocârlan*, (*ciocârlie*), *modârlan*, *şopârlă*, *ţopârlan*, etc., ar putea avea şi ele un *rl* despicat din *r* sau *l*. În DR. III, 832—833, credeam că *rl* în *dârlog* şi *mocirlă* s'a născut prin diferenţiere din *dl* pe vremea când acest grup nu se asimilase încă la Slavii de Sud în *l*. Pentru *rl* < *l* cf. şi germanul austriac *Lamperl* alături de *Lammel*.

gulus, *junghia* (arom. *ḡungl'ari*, megl. *žungl'u*) < lat. *jugulare*, *junghetură* < lat. **jungulatura* (forme cu *ng* în glose latine și în dialecte romanice la PUȘCARIU, *EW*. Nr. 922 și la CANDREA-DENSUSIANU, *DE*, Nr. 918), *sbenguesc* „sbe-guesc”, cf. și sufixele *-incă*, *-ingă*, *-oancă*, *-oangă* ca variante ale lui *-ică*, *-igă*, *-oacă*, *-oagă*, apoi *fleac* dar *treanca-fleanca*¹⁾. La Aromâni avem (cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228) *arănk'esc* pentru obișnuitul *arăk'esc* „răpesc”, *afrangă* „fragă”, *alangū* pentru *alag* „alerg”, *ṭangaḍe* „oaie căreia i-a murit mielul” < alb. *cagaḍe*, *lăngută* „puțin” < alb. *ljagētē*, *urincl'at* „urechiat” (*DR*. II, 452).

Și în *t*, *dz*, *č* și *ḡ* elementul dental *t* și *d* apare uneori despicat într'un element oral și nazal încât în locul acestor africcate întâlnim *nṭ*, *ndz*, *nč*, *nḡ*, mai rar *lṭ*: arom. *florincea* cu sensul de „măzărice” (ziarul „Dreptatea” din 1897, Nr. 65), bulg. *gleč* > *glenciu*, *pianṭă* „piață” (*Jb*. VIII, 317); germ. *Sitz* > *jeṭ* (*jiṭ*) și *jelṭ* (*jilṭ*). Mai numeroase sunt cazurile aromânești (cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228): *alinčescu* pentru *aličescu* (*DR*. III, 753), *astāndză* și *andzi*, „astăzi” și „azi”, *tunḡu* „bronz” < turc. *tuč* „tuciu”, *minḡiliṣă* „adunare” < turc. *miḡliṣe*, iar *lč* în loc de *č* găsim la Aromâni în *angălčitoare* „ghicitoare”²⁾.

¹⁾ Intenționat n'am citat exemple ca *cătingan*, *inṭing*, *lengăna*, *junincă*... în care *n* poate fi propagat. Pentru despicări analoage în limba albaneză cf. MEYER-LÜBKE, în GRÖBER, *Grundriss* I², p. 1050. SCHUCHARDT a atras atenția asupra apariției unui *n* înaintea velarelor într'un studiu publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXV (1911), p. 71 ș. u.

Probabil și schimbul între *g* și *ng* (*nc* înainte de consonante atonice) în cazuri ca lat. *frango*, *fregi*, *fractum*, *frangere* față de *fragmentum* etc. se datoresc tot unei despicări.

²⁾ Sufixul *-enciu* în loc de *-eciu* poate avea *n* propagat. Tot astfel sufixul *-angiu* în *bosmangiu* (turc. *basmaḡy*), din exemple ca *scăunenciu*, *boiangiu* (turc. *boyaḡy*), *calangiu* (turc. *kalaḡy*)... s'a putut orienta după *bosṭanḡiu*, *toṭṭanḡiu*... Și la Aromâni găsim *hălvāḡiu*, „halvagi”. Dialectal în Grecia îi corespunde *papahandzis* aromânescului Papahagi.

Pe când difențierea consonantelor geminate e admisă de mulți linguiști, despicarea consonantelor simple în două elemente omorgane n'a fost, pe cât știu, studiată în nicio limbă. Exemplele românești sunt atât de numeroase și variate, încât fenomenul nu poate fi negat, numai fiindcă e surprinzător. Cei ce nu-l admit, neputându-l explica, se aseamănă medicilor care neagă

DISOCIEREA

Tendința de coarticulare face ca un sunet să fie oarecum impregnat de sunetul următor. Voind să potrivesc organul meu articulator în același timp pentru articularea sunetului ce-i urmează, fac ca sunetul pe care-l articulez să fie — după expresia lui GRAMMONT — plin de sunetul următor, care poate să „răsune” înainte de vreme. Avem deci a face în definitiv cu un fenomen de propagare regresivă.

Acesta e de exemplu cazul lui **iot epentetic** în rostirile dialectale (mai ales prin Muntenia) *oîchi*, *ureîche*, *pereîche*, *Taiîche...*, chiar și *genuîchi* (DR. V, 297)... Sunetul *k'* e atât de impregnat de „iot”, încât acesta devine un sunet de sine stătător, deslușit de ureche, fie în urmă (de ex. *k'îel*, *k'îatră*, *grajdîu...*), fie înainte (de ex. *oîk'*). Avem și rostiri ca *uînghe* ALR. I. 52/820, cu degajarea unui *î* din *î* următor. Ceva analog s'a întâmplat cu grupul labială *+î* care a dat în românește *î +* labială. Metateza aparentă pe care o constatăm în desvoltarea lui *habeat* > *aibă*, trebuie înțeleasă astfel, că limba, care e în poziție de odihnă când articulăm pe *a* și pe *b* singuri, ia cu anticipație poziția palatală necesară pentru *î* următor.

ÎNMUGURIREA SONANTELOR

În sistemul consonantic *sonantele* ocupă un loc deosebit prin faptul că, deși ocluzive, ele sunt sunete continue. Coarticularea lor cu alte sunete întâmpină oarecari dificultăți, fiindcă ridicarea și coborîrea vâului palatin, la nazale, nu se

efectele tămăduitoare ale unor ape minerale, fiindcă nu-și pot da seama de procesul pe care-l deslănțue în organismul omenesc. SCHWYZER admite lungirea consonanțelor simple prin gemație expresivă pentru ca să explice „disimilarea” lor, dar nu știe ce să înceapă cu forme dialectale grecești ca : *mboi* „boiu” < turc. *boj*, *nderti* „dor” < turc. *derd*, o *mbaporiaris* < ital. *vapore*. Nici lungirea din cauza accentului proparoxiton în italianește nu se potrivește, precum am văzut, în toate cazurile. Reducând ca MEYER-LÜBKE sau ȘANDRU, (*plămând* < *plămân* după *când* = *cân*), despicarea la analogie, rămân neexplicate cele mai multe cazuri. Asemenea încercări de explicare sunt însă de preferat termenilor tehnici „epenteză”, „sunet parazitar”, „infix nazal”, „Nasaleinschub”, care constată fenomenul, dar nu-l explică.

face totdeauna destul de prompt și sincron; că deschizătura laterală prin care se scurge aerul, la *l*, nu se poate îmbina ușor cu altă articulare; și mai ales deoarece vibrațiunile necesare pentru *r* cer o sforțare mai mare a organului nostru articular decât pentru alte consoanante. De aceea vedem că cele mai multe „accidente generale”, precum disimilarea, propagarea, metateza ș. a. privesc mai ales un *r* și (în măsură ceva mai mică) un *n* (*m*) și *l*.

Spre a evita greutățile coarticulării, limba română are diferite mijloace. Astfel grupurile consonantice greu de rostit la începutul cuvântului elimină pur și simplu consoanța inițială: *Dnistru* > *Nistru*. În anumite grupuri compuse din două consoanante continue (dintre care una de obicei este o sonantă) se întrepune o plovivă prin care se marchează în mod precis granița silabică: franc. *casserole* > *castrolă*, *Izrael* > *Izdrael*. Dar un grup inițial „greu” devine „ușor” de pronunțat mai ales atunci când între consoanante intercalăm o vocală; în același timp hotarul silabic iese mai lămurit în evidență când această vocală poate atrage întâia consoanantă, îndepărtând dela sine consoanța a doua, care devine satelitul vocalei următoare: slav. *gnoj* > *gunoi*, turc. *filğan* > *filigean*. După cum mlădița de salcie produce primăvara muguri, tot astfel sonantele au proprietatea de a înmuguri, emițând vocale. Această **înmușurire a sonantelor** au observat-o de mult gramaticii inzi, care au numit asemenea vocale **svarabhakti**, adică „fragmente de vocale”.

Cazul dintăiu, când o vocală „epentetică” înlesnește rostirea unui grup consonantic inițial, îl avem, în afară de citatul *gunoiu*, în exemple ca *hărană* (în Transilvania) alături de obișnuitul *hrană* < slav. *chrana*, *herean*, *hirean* sau *hărean* (DA) alături de obișnuitul *hrean* < slav. *hrěnu*, *hrișcă* (prin Transilvania) alături de *hrișcă* < rut. *hrička*. Dar întâlnim o astfel de „înmușurire” și în grupuri consonantice inițiale destul de frecvente cum e *tr* sau *dr*, de ex. în *tărăgăna* pentru *trăgăna*, *vintîrea* ALR I, 101/418, 424, 600 pentru *vintrea*, sau *tărățe* < slav. *trice*.

Mai frecvente sunt exemplele aromânești. CAPIDAN, (*Arom.*

§ 228) citează : *honoată* „miros“ < grec. *χυτός*, *agunós* < slav. *gnos*. O asemenea vocală „parazitară“ apare la Aromâni și în grupuri consonantice destul de obișnuite, ca *cr* și *gr* : *curuesc* în loc de *cruesc* „croesc“, *darac* în loc de *drac*, *gurunū* pentru *grunū* „bărbie“.

La mijlocul cuvântului, în afară de exemplul citat (care are forma *filigane* și la Aromâni), mai găsim germinarea unei vocale, în Transilvania, în cuvinte ca : *arineu*, pentru *arneu* „coviltir“ < ung. *ernyő* și în *feleherț*, „crucea carului“ din ung. *felhérc*. Cu atât mai frecvent e fenomenul la Aromâni, mai ales la cei din regiunea Monastirului și Ohridei (cf. WEIGAND, *Ar.* II, 347, *Jb.* XIII, 70, CAPIDAN, *Ar.* § 228) de ex. *sufără* pentru *sufără* „masă“, *umbără* pentru *umbră*; *aguru* pentru *agru* „ogor“, *culupan* pentru *culpan* „scutec“, *căpesturu* „căpăstru“, *cumpuru* pentru *cumpriu* „cumpăr“, *cuscuru* „cuscru“, *ehtuŭ* pentru *ehtru* „inamic“ < grec. *ἐχθρός*, *lucuru* pentru *lucru* și *lugurie* pentru *lugrie* „lucru“, *paturu* „patru“, *șombură* pentru *șombră* „pietrioiu“ (din alb)...

Precum se vede din toate aceste exemple, vocala înmugurită este identică cu cea dintr'una din silabele învecinate, în majoritatea cazurilor cu cea din silaba următoare, sau cel puțin are același caracter (palatal în *arineu*, *hirean...*, velar în *gunoiu*, *șombură...*, central în *tărățe...*), încât aceste cazuri s'ar putea explica și ca un fel de propagare vocalică, mai ales regresivă, precum o avem cu regularitatea unei legi în unele limbi, ca cea ungurească. La rigoare am putea admite chiar că avem a face cu un fel de disociere și că *r* în *darac* era oarecum „impregnat“ de *a* următor sau *l* în *feleherț* de *e* următor, încât aceste vocale au „răsunat“ și înainte.¹⁾

¹⁾ Avem — mai rar — și câteva cazuri de înmugurire cu altă vocală decât cea din silabele învecinate sau de înmugurire ivită în grupuri consonantice fără sonante. Dacă neologismul „pluș“ apare, la Aromâni, sub forma *piluș*, cauza trebuie căutată în redarea francezului *ü* (din *peluche*) prin *iu*, al cărui *i* a răsunat între *p* și *l*. În arom. *mureană* pentru *mreană*, va fi fost hotărîtor caracterul labial al lui *m*. Nu văd însă de ce Aromânii zic *măturiță* în loc de *mătriță* „oaie cu lapte“.

Cazul al doilea, ca un *u* din silaba următoare să se întâlnească și într'un grup, în care niciuna din consonante nu e o sonantă, trebuie consi-

Adesea întâlnim înmugurirea unei vocale centrale dintr'o sonantă, chiar când nu se găsește în silaba următoare — ca în cazul lui *tărățe* — o altă vocală centrală: *hărană* pentru *hrană*, *hărean* pentru *hrean*, *silab ALR. I, 1937/07* pentru *slab*, *iescăle* (în Țara Hațegului, cf. *DA.*) în loc de „iesle“, iar la Aromâni *căpuțe*, pentru *cruțe* „cruce“, *cărină* „coș“ < bulg. *krina*, *așăre* și *lucăre* pluralul dela *așru* „ogor“ și *lucru*, *arsălan* și *arăsălan* pentru *arslan* „leu“...

Când un Român nu-și amintește un cuvânt sau trebuie să oprească fluxul vorbirii, el umple pauza cu un *ă* sau *i* prelungit. Acest **sonus vicarius** se aude mai ales la copiii de școală când nu-și știu lecția. Tot un *ă* sau un *i* întrebuițăm atunci când despărțim în mod intenționat un grup de consoante, care, rostite coarticulat, ar putea da prilej la neînțelegeri. Am arătat în *LR. I, § 38* că rostirea *optăsprezece* în loc de *optsprezece* evită nașterea unui *ț* din combinația *t+s* făcând ca elementele *opt* și *spre* să fie destul de net delimitate. Francezii întrebuițează în asemenea cazuri pe *e* „mut“ și rostesc în vorbirea curentă *vingtet**trois*, deși acest *e* nu este îndreptățit etimologiceste. Același caz îl avem în rostirea *altăcine* sau atunci când din *cumnat-to* facem *cumnată-to*, fiind astfel ex-

derat de fapt ca o propagare vocalică, nu ca o înmugurire: în loc de *pus-sescu* „crăp“ (despre vite) și **csurafe* < grec. *ζωπάφι*, Aromânii au *pusu-sescu* și *cusurafe* „briciu“.

Asemenea cazuri sunt cu atât mai remarcabile la Aromâni, cu cât la ei — adevărat, mai ales la cei din Sud — se întâlnește tocmai fenomenul opus, al sincopei.

În unele cuvinte intercalarea nu s'a produs pe teren românesc, ci le-am imprumutat așa, cu vocală intercalată. Deși al nostru *Caraș* derivă din slavul *kras*, noi îl avem dela Unguri (*karas*). Probabil că și verbul *a se gunosi* „a se scârbi“, din Psaltirea Scheiană, nu e imprumutat din slavonescul *gnasiti se* (*gnusiti se*) — ca *agunos* al Aromânilor — ci ne-a venit prin mijlocire ungurească *gonoszúlni*. Tot astfel, dacă alături de *hrăbor*, din paleosl *hrabŭrŭ*, avem și forma *hărăbor*, aceasta ar putea fi de origine rusească (vechiu *chorobrŭ*, nou *chorobryj*), în care limbă redarea grupelor consonantice cu *r* și *l* prin despărțire în două silabe e de asemenea un fenomen caracteristic.

Dacă în texte vechi întâlnim exemple ca *sinige* în loc de *singe* (*sânge*), avem a face cu grafeme care nu corespundeau rostirii adevărate.

clusă o confuzie cu *cumnato*, vocativul dela *cumnată*. Un astfel de *ă* sau *i* a putut fi întrebuițat deci ca element despărțitor de consonante, nu numai spre a evita echivocul produs de coarticulație, ci și spre a înlesni rostirea unor grupuri consonantice greu de coarticulat. Un astfel de grup este în românește, spre deosebire de limba greacă, un *cs* la începutul cuvântului. De aceea Aromânii fac din *csen* „străin“ *căsen*, deși nici *c* nici *s* nu este o sonantă.

În materialul de sunete moștenite de Români dela Romani lipseau **sonantele silabice**. Când, prin contactul cu Slavii, strămoșii noștri au împrumutat cuvinte care conțineau asemenea sunete, ei le-au înlocuit prin sonante înmugurite – precum dealtfel au făcut și Bulgarii — înlocuind pe *l* și *r* prin *îl* și *îr*: din slavul *plk*, *kryn*... (scrise *ПЛЪКЪ* și *КРЪНЪ*) am făcut *pâlc*, *cârî* (ortografiate cu litere chirilice tot *ПЛЪКЪ* și *КРЪНЪ* după modul slav).

Cu timpul însă am învățat să rostim și noi sonantele așa ca ele să poată forma singure, fără adăosul unei vocale, culmea sonoră a unei silabe, în jurul căreia s'au putut grupa consonantele mai puțin sonore. Cazul acesta s'a ivit atunci când după afonizarea sau amuțirea lui *u* și *i* final, din lat. *i]llum*, *i]llî* și *mî* s'au născut în românește *l*, *l'* și *mi* (cu *i* afonic, nesilabic). Când aceste pronume nu se puteau lega în mod enclitic de vocala finală a cuvântului precedent, ca în *nu-l văd*, *să-l'* (> *să-i*) *fac*, *dându-mi*..., și nici în mod proclitic de vocala inițială a cuvântului următor, ca în *l-am văzut*, *l'-a* (> *i-a*) *dat*, *mi-au spus*..., ci se găseau la începutul frazei sau în vecinătatea unor cuvinte care se terminau sau începeau cu consonante, atunci rostirea lor devenea silabică: *când l văd*, *cum l' spun*, *m(i) dă mâna*...

Această rostire nu este totuși prea obișnuită în românește, ci în asemenea cazuri sonanta silabică a înmugurit, desvoltând un *i* (în dialect și *ă*) și zicem *când îl văd*, *cum îi* (din *îl'*) *spun*, *îmi dă mâna*. Mai mult decât atât. Un asemenea *i* s'a extins și asupra pronumelor *ți* și *și* ajunse în aceeași situație (*îți spune*, *când își dreg glasul*...) și chiar și asupra

formeii verbale s „sânt“, legat și el adesea enclitic : (*nu-s bani*):-
îs bani.¹⁾

Același fenomen s'a petrecut cu prepoziția și prefixul *n* din lat. *in*. Spre a-l înțelege însă, trebuie să facem o scurtă excursie istorică. Lat. *în* și *întro* rostite *en* și *entro* și-au pierdut în unele regiuni ale României, precum în Italia meridională și în Imperiul de Est, prin fonetică sintactică, pe *e* inițial (cf. DR. III, 391—392). În cazuri ca *verde 'nchis*, *cale 'ntoarsă*, *merge 'n sat*, *se 'mparte...* *i* inițial (rostit *e*) din *inclusum*, *intorqueo*. *in*, *impartire* s'a contopit încă în epocă latină cu *e* final din *vir(i)de*, *calle(m)*, *mergă(t)*, *se...* Cum cu *e* se terminau toate substantivele și adjectivele de declinarea III, pluralele ambigene și cele mai multe plurale feminine, persoana III-a din prezentul indicativ la verbele de conj. II—IV și din prezentul conjunctiv la cele de conj. I., mai ales însă câteva prepoziții din cele mai des întrebuințate, ca *de*, *pe*, *peste*, *spre*, și pronume ca *me*, *te*, *se*, *mine*, *tine*, *sine*, cazurile de „eliziune“ a lui *e* din *en* (= *in*) după *e* dela sfârșitul cuvântului precedent erau foarte multe. Mai târziu, dar tot într'o epocă veche, (însă după ce *a* devenise *i* în poziție nazală) *e* inițial neaccentuat s'a prefăcut în *a*, încât și *en* trebuia să devină *an*. În dialectul meglenit găsim încă acest stadiu : *ancl'id* < *includo*, *anflu* < *inflo*, *ampirat*, < *imperator*.., pe când celelalte dialecte abia dacă mai păstrează câteva urme ale acestei mutațiuni. În urma acestei legi fonologice prepoziția și prefixul *an*, din lat. *en* (= *in*), a devenit *n*, prin fonetică sintactică, și după toate femininele în *a*, după persoana III singular și plural la indicativul prezent și la imperfectul verbelor de conj. I, la conjunctivul prezent al celor de conj. II—IV, și mai ales după particole ca *la*, *ca*, și verbul ajutător *a* : *masa 'ntinsă*, *cântă 'n frunză*, *la 'nchisoare*, *ca 'ntr'o casă*, *a 'nvins...* Din nenumăratele cazuri de asemenea eliziuni s'a putut extinde prepoziția și prefixul *n* și după alte vocale : *vino 'ncoace*, *nu'ntreba*, *cu*

¹⁾ La Istroromâni găsim un astfel de *ă* „sprijinator“ și în alte cazuri, de ex. *ăspălave* „spală (mereu); *ăsno* „suntem“, etc., (PUȘCARIU, *Istr.* II, 18).

mpăratul, etc. În vremile vechi, după amuțirea consonanțelor finale, toate cuvintele românești se terminau — ca în italiană — cu vocale; mai târziu însă, după amuțirea lui *u* final, o mare parte a cuvintelor ajunseră să se sfârșească cu consonante. Prefixul și prepozițiile *n* (*m*) și *ntru* se găseau deci în aceeași alternativă ca pronumele *l*, *l'* și *mi*: sau se lega mai departe de vocala finală a cuvântului precedent, sau, când acest cuvânt se termina cu o consonantă, *n* devenea silabic: *port Ț spate*, când *ȣbrac copilul*. Dar, precum *l* s'a rostit mai ales *il* și *ȣ* și *ȣ* au început să se pronunțe de obicei în (*im*): *port în spate*, când *ȣbrac copilul*... Această obișnuință face ca rostirea cu *i* înmugurit s'o întâlnim și în vecinătatea unei vocale: *nu încep, o ȣbrac, să înălbesc*.¹⁾

În poziția inițială, articulația pare mai grea decât în interiorul cuvântului. De aceea vedem că anumite grupe consonantice, foarte obișnuite la sfârșitul cuvintelor, nu pot fi rostite la început. Tot astfel am văzut că după pauză zicem *il aduc, îmi dă, ȣbrac, înșel, în altă parte*... cu sunetele sporite cu elementul vocalic *i*. De asemenea poate înmuguri și sonanta *ȣ*, care, la începutul cuvântului se rostește cu vibrațiuni mai puternice. Ca și în alte limbi și dialecte romanice și ca și limba bască, un astfel de *ȣ* inițial primește, în dialectul aromân „proteza unui *a*: *arăd* „răd“, *ardăȣină* „rădăcină“... și însăși numirea de **Aromân** pentru „Român“. ²⁾

SEXTIL PUȘCARIU

¹⁾ Un caz interesant îl prezintă slavul *măšelŭ*, devenit *ȣšel* și, cu acomodare consonantică, *ȣsel*. Azi zicem *nu ȣšel*, dar *când înșel*.

²⁾ În dacorom. *hrăpi* în loc de *răpi* se pare că efortul făcut pentru rostirea lui *ȣ* inițial a fost întovărașit de deschiderea coardelor vocale în poziția unui *h*. *

ELEMENTE VECHI GRECEȘTI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Problema aceasta prezintă mai multe laturi, care privesc: a) elementele v. grec. bine stabilite până astăzi; b) centrul sau centrele geografice de unde au putut veni în Dacia; c) eventualitatea existenței în limba română și a altor elemente, decât cele cunoscute până acum.

Această eventualitate a fost luată în considerare de mai mulți cercetători care au propus o serie de etimologii românești pe baze vechi grecești¹⁾.

Pentru mine nu încapе îndoială că odată ce a fost admis un număr de forme v. grec. în limba noastră, calea nu poate fi închisă numai pentrucă nu s'au putut înfățișa destul de convingător unele etimologii propuse în anii din urmă. De aceea drumul rămâne deschis prin logica faptelor. În limba în care s'au aflat, până într'un moment dat, elemente dintr'o anume direcție, acolo te mai poți aștepta oricând să se descopere și altele.

Numai asupra centrelor de iradiere a influenței v. grec. pot urma discuțiuni. Dela început, problema se cade s'o punem geografic. Orientul romanic, dela Adriatică la Marea Neagră și Dunăre, apare ca un spațiu susceptibil de a fi fost influențat de limba și cultura veche grecească. Firește, în acest vast teritoriu, vor

¹⁾ V. înșirarea acestora la C. Diclescu, *Dacia Romană în oglinda inscripțiilor și a limbei de azi*. I. Elementele grecești, Cluj, 1926 p. 4. Acestea (după O. Densusianu) sunt *argea*, *broască*, *brotac*, *bute*, *căscă*, *urmă*, *cauc*, *doagă*, *drum*, *amăgi*, *mângâia*, *mărgea*, *martur*, *maț*, *mic*, *urmă*, *urgie*, *farmec*, *râncheza*, *samar*, *spân* și *zeamă*. Cfr. și REW³ s. v. și explicațiile noastre, mai departe.

fi fost puncte mai ușor atinse de această influență, precum se arată astfel țărmerii Mării Negre¹⁾). Alte elemente v. grec. au venit pe calea știută a latinei vulgare, neștintută de anume teritorii balcanice, ci mereu mișcătoare și cuceritoare, ori unde ea înainta. Latina vulgară în genere putea aduce cu sine caractere care se cunosc astăzi în Italia și în alte teritorii romanice. În sensul acesta se întreprind cele mai multe cercetări și în lingvistica noastră.

A rămas însă un ținut romanice, nu destul de bine observat sub raportul influenței vechi grecești. Acesta este sudul Italiei, izvor bogat pentru iradierea culturii grece, fie direct, peste Adriatică, fie prin coloniști transplantați în Dacia. Aceștia, chiar dacă nu erau Greci curați, ci Romani sau semi-romanizați, purtau cu ei unele caractere lingvistice din Magna Graecia. Această judecată mi-o întemeiez aici pe fapte concrete, care se găsesc din belșug în cunoscutele studii ale romanistului G. Rohlfs²⁾.

În cele ce urmează vom explica din lexicul nostru un grup de elemente pe care le socotim de origine greacă veche:

Dacorom. AFIN, AFINĂ „Vaccinium myrtillus“. Micul arbust cu fructe ca niște boabe mici albastre închise sau negre brumării, îl cunoaștem toți cei ce am trecut printr'o pădure din regiunile alpine. Astăzi se vinde pretutindeni prin piețe, prin gări, încât nu este nevoie să mai adăugăm că numele este răspândit pe întreg teritoriul țării noastre. Există și în aromână cu variantele *afin*, *afincu*, iar fructul *afînă*, *afincă*, *afink'e*, *afing'e*.

¹⁾ Mi-am exprimat această părere în DR III p. 628, unde am propus câteva etimologii cu puncte de plecare din v. gr. Am comunicat apoi la MLR [=Muzeul Limbii Române] în mai multe ședințe (dela 1924 încoace) și alte cercetări analoge. Unele le-am publicat incidental, v. de ex. *Langue et Littérature* I 2, 1941, DR X, 1941 și *Revista Filologică* II 1928 p. 63—65.

²⁾ *Griechen u. Romanen in Unteritalien*. Genève, 1924; *La terminologia pastorale dei Greci di Bova* (Revue de linguistique romane, II 271 sqq.); *Autochtone Griechen oder byzantinische Gräzität* (Rev. d. linguist. r. IV, 118 sqq.); *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Halle—Roma 1933; *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, Halle—Milano 1932—1939. În aceste lucrări, foarte serioase, se găsește o bogată bibliografie privitoare la problema raporturilor lingvistice italo-grecești din regiunea ce ne interesează și pe noi.

Dela noi a trecut la Ruteni: *afyny, jafina, afeny, afena* și la Unguri (*afona*) DA. s. v.

Marea arie geografică a lui arată că e un cuvânt vechiu, pre-slav. Cum se vede și din numirile fr. „airelle noir“, „myrtille“, germ. „Heidelbeere“, „Bickbeere“ (Panțu, *Plantele canoscute de pop. rom.* p. 2), semantismul cuvântului poate fi legat de ideea de „boabă“ (comp. „boabe de struguri“ etc.) și a putut porni dela un prototip care avea astfel de înțeles generic sau, prin extensiune, dela numele unui fruct asemănător.

Mai aproape ca fonetică de *afin(ă)* este lat. *acinus-acina* *kleinere Beere*“, sau „Traubenbeere“, păstrat în limbile române: it. *acino* „Weinbeere“, prov. *aze, ane* „Heidelbeere“, „Brombeere“ etc., corsic. *graginu* (= *acinus* + *granum*). Lat. *myrtella* (*myrtus*) după boabele arbustului a ajuns să însemne și în it. *mortella* „Heidelbeere“, în catal. *murtlera* (din *murta*) „Heidelbeere“ REW 5801, 5802.

Ei bine, tot așa a trecut numele arbustului, cu fruct asemănător (boabă neagră), *dafin*, la cel de *afin*, *afină*.

Legătura aceasta semantică este înlesnită și de rezultatele grec. *δάφνη* „Lorbeer“ ce le găsim în Italia sudică, otr. *dáfni* etc. bov *ḍafri*, regg. *nafri*, *avru*, *afra*, *afru*, *dafina*, *afina*, *dafina*, etc. Unele variante vin direct din *δάφνη*, altele din masc. *δάφνιον*, Rohlf's Grätz. 506; Scavi, p. 13. *Dizion. Calabr.-It.*, II, p. 72: *afina* „alloro“ și celelalte variante I, p. 67, V, p. 209.

Rom. *Laur* < lat. *laurus* (it. *alloro* etc.) nu mai înseamnă planta nobilă cântată de poeți, ci o buruiiană veninoasă (*datura stramonium*“), zisă și *ciumăfaie*, *ciumăhaie*, etc., al cărei fruct (capsulă) are semințe negre (Panțu, o. c. p. 66). Prin urmare numai forma și culoarea semințelor mai păstrează amintirea numelui latin și a plantei respective. Și *laurus* a suferit amestec cu alt termen latin, *baca* „boabă“ (cum s'a întâmplat și cu *δάφνη*), cum vedem în it. *orbacca*, bergam. *rübaga* etc. REW³ 4943 și s. v. *baca* „Beere“, 859. Din *baca* avem abruzz. *vake*, march. *vago*, galiz. *bago* „Traubenbeere“ și v. fr. *bai* „Lorbeer“¹⁾

¹⁾ V. și la Watburg FEW s. v. *acinus* multe variante de forme cu înțelesuri cosemantice.

Prin urmare imaginea fructului dă naștere la amestecuri și treceri de înțeles dela un cuvânt la altul. Așa s'a petrecut și în viața semantică a rom. *afin*(ă), care a împrumutat numele dela δάφνη. Formal, cuvântul rom. se ocopere deplin cu variantele din sudul Italiei, în care a dispărut *d-* inițial (*afina* etc.), fie din pricina amestecului cu lat. *acinus*, -a (v. mai sus), fie pentru că *d-* inițial s'a crezut că este prepoziția *de-*: comp. expresia curentă „*foi de dafin*“. Cea dintâi cale o cred mai probabilă, fiindcă am văzut și în limbile romanice cum au intrat *baca* și *acinus* în familia altor numiri de plante, cu fructe (boabe) asemănătoare.

Variantele aromâne *afincu*, -a etc. au suferit desigur atingeri cu alți termeni înrudiți ca înțeles, care ne scapă nouă deocamdată.

Din punct de vedere cultural-lingvistic, nu e de mirare că nume de plante mediteraneene au trecut în graiul aromân și în cel dacoromân, cu înțelesuri oarecum scăpătate și aplicate prin extensiune, la semenele cele mai apropiate.

Rom. APRIG: v. gr. ἀπληρος „unreif“, gr. vulg. ἀπλσρος.

Se cunosc în genere înțelesurile cuvântului românesc: înverșunat, aprins, crunt, crud, crâncen etc. (V. DA și Candrea-Adamescu, *Dicț. encicl.* s. v.; acesta nu dă etimologia).

Nu i s'a putut găsi originea până acum. Plecând dela semanticismul rom. „*crud*, necopt“ adj., dela lat. *crudus* (comp. și *acerbus*), care are și nuanțele, ușor explicabile, de „sălbatic, aspru“, zise despre fructe, animale sălbatice și de omul cu fire aspră, vom ajunge la descurcarea problemei.

Forma ἀπληρος a suferit, în dialectele grec. și ital. sudice, mai multe stâlciri, prin schimb de sufix sau prin încrucișări cu alte cuvinte. Cităm regg. *apritu*, pian. *apridu* etc.

Pentru română trebuie să admitem o bază **apridus* **aprigus*, cu jocul de sufixe -*inus*, -*idus*, -*icus*, (și cu -*c* > -*g*- ca în *vitricus* > *vitreg*). Și la verbe, încă în lat. vulgară s'a petrecut schimbul între sufixele -*in(are)*, -*id(are)*, -*ic(are)*. Asupra acestui caz a putut influența ca sens și formă chiar gr. ἄγριος „sălbatic“, v. gr. ἄγροϊκος (v. acesta la Rohlfs, *Grätz.* 24).

S'a crezut că rom. *aprig* ar veni din lat. *apricus*, -a, -um „sonnig“. M. Lübke *REW*. 561, respinge etimologia, fiindcă nici ca înțeles, nici formal nu explică derivarea sus zisă, precum nu admite nici pe cea din lat. *harpago*, -onem „gierig“¹⁾.

Apropierea formală între cuvântul rom. și cel grec. prezintă greutate, explicabile în felul arătat. Evoluția semantică se întemeiază pe exemplele din familia romanică pornită dela *crudus*, *crudelis* etc. Acestea sunt prea cunoscute și nu le mai amintesc aici. Cred totuși necesar să propun o îndreptare la ceea ce se spune în *DA*. Acolo se așează înțelesurile începând cu cel de „avide, rapace“, nuanțe depărtate și născute prin extensiune, dacă nu greșit interpretate.

În exemplul din N. Costin... „aprig la prăzi“ — poate fi tălmăcit și cu „teribil, pornit“ etc. (comp. „foame turbată“, și *flămând* „care arde de foame“). În Dosoftei e mai vechiu decât în N. Costin și deci cu exemple din el trebuia să înceapă articolul *aprig* din *DA*.

În adevăr mitropolitul moldovean zice „femiaie sfadnică și *aprigă*“ („femme querelleuse et chagrine“), sau „Ellini se feacără *amari* și *aprici*, *crudzi* și nemiostivi“... Exemplele din N. Costin și din Neculce intră în definiția „impétuent, ardent, violent, dur“ etc.

Când zice Alecsandri „cal aprig ca un zmeu“ (cf. *DA* l. c.) pe cine ar putea îndemna să se gândească la ideea de „lacom“ etc.?

De aceea, așezarea lui *aprig* lângă ἀπληροσ „inmatur“ (comp. bov. *pleronno* „maturare“, grec. vulg. ἀπλερος „non sano, non sviluppato“²⁾) se dovedește ca cea mai firească.

¹⁾ Propusă de S. Pușcariu în „Dicționarul limbii rom.“ s. v. Înțelesul greco-lat. *harpago*, -onem „Hakenstange“, s'a păstrat în limbile romanice (comp. fr. *harpon* „Harpune“ etc.). Fr. *harpagon* este o expresie figurată, cultă și târzie. S'au mai gândit unii la o apropiere de *africanus*, din care it. *africo*, serbo-croat. *yaprk*, span. *abrego* etc., toate cu înțeles de „vânt“ (de sud, sud-est). Expresiile rom. „viforos, vijelios“, ar fi o indicație pentru zisa presupunere, dacă în romanică n'ar exista ca termen concret de „vânt ce vine dinspre Africa“.

Tot așa ar da de gândit lat. *aper* (mistreț).

²⁾ Rohlfs, *Scavi*, 25; Grätz, 19.

Rom. ARGEA: v. gr. ἔργα, **ergella* etc.

Un mult discutat cuvânt. Redăm după *DA*. situația lui în daco-română: „sorte de hutte ou baraque où les paysannes tissent pendant l'été; métier (à tisser); planchette du métier à tisser, servant de siège au tisseur, voûte, cintre, coupole; entrée de cave; charpente (en bois); ferme, comble“.

Din exemplele date în *DA* se vede întâiu că termenul este general dacoromân, atestat și în Transilvania (Someș), la Viciu și la Pop Reteganul, cu înțelesul de „construcția, scheletul compus din stâlpi și cunună“ (scheletul coperișului casei). Același înțeles se cuprinde în atestările din Moldova.

În Muntenia are rol de termen tehnic și concret, „războiul de țesut“. Apoi vine prin extensiune (nu invers cum se spune în *DA*) „odaie, bordeiaș în pământ, unde se ține războiul vara și se țese la umbră“. Informația din Hajdeu, *Magnum Etim.*, 1573, adaugă ceva foarte prețios și adevărat: „umbra și umiditatea ce domneau în argea dădeau firelor de tort o duritate (elasticitate?) care permitea ca pânza să se țeasă bine și des, fără a se rupe vreun fir, cum s'ar fi întâmplat afară, în aer uscat“, spune cineva din Ialomița.

Prin urmare, înțelesul din părțile de șes și mai călduroase ale țării păstrează dovada care explică nevoia de a se așeza războiul la umbră în bordeiaș. La munte în răcoarea caselor și a atmosferei mai puțin seci, se putea țese fără ca să se recurgă la bordeiu. Răsfirându-se Românii dela munte spre șes s'au văzut silite femeile să-și facă adăpostul răcoros de care vorbește relatarea de mai sus.

De aceea în alte părți dinspre nord, se păstrează semantismul vechiu de „construcție de lemn, instrument(e) de lemn“, pentru diferite folosințe.

Aceasta este istoria lucrului și cuvântului. Ele intră în familia semantică a unor termeni ce pornesc dela ideea de lucru-lucrare-instrument și ne duce la v. gr. ἔργον „ouvrage, travail, chose, besoin“, iar ἔργα „oeuvres, travaux, travail du laboureur“, ἐργάτης „ouvrier, artisan“ și „cabestan“, „machine“!; ἐργαλείον

„instrument, outil“; ἐργαστήριον „atelier, fabrique, lieu où l'on travaille; atelier, boutique“ etc.

Suntem astfel pe calea luminii tot mai limpede, iar situația familiei grec. din Italia meridională completează amănuntele tehnice-semantic. Rohlfs *Grätz*. p. 77—78, a strâns datele, din care reținem: ἐργαλεῖον „Werkzeuge“, bov., otr. *argalio* „Webstuhl“! Aici d-sa adaugă prețioasa informație „Der Webstuhl war in alten Zeiten im Hause das Werkzeug“ κατ'ἐξοχήν (comp. francez. *métier* „Handwerk“ „Webstuhl“). Urmează ἐργασία „lucru, muncă“, apoi „câmp cultivabil“ și, ce ne atinge pe noi, ἐργάτης „die Winde“, la Vitruvius atestat în forma *ergata*, trăiește în Italia de sud ca nume de felurite unelte: bar. *árgatz*, *árdyá*; basil. *árdya*, tarent. *árdya* „Webstuhl, neapol. *árda* „argano“, *argatella* „arcolaio“ și în span. *argadillo* „Garnwinde“.

Formele din regiunea Bari și Tarent arată metateza **értagon* pentru *ergaton*. Ei bine această variantă poate explica pe rom. „argea“, din baza **ertagella* (din *ergatella*) care se vede lămurit în neapol. *argatella*. Din *ert(a)gella* se ajunge la **art(a)geà* (ca *muncel* din *munticel* < *monticeluls*; *fuscell* < *fusticellus* etc.). Am putea porni și dela un diminutiv **ergella* din plur. ἐργα înțeles ca singular, dar din principiu este mai bine să nu recurgem la reconstrucții, fie și mai ușoare de explicat, dacă nu se pot sprijini pe alte realități lingvistice atestate, cum sunt neapol. *arda* *argatella* și span. *argadillo*.

Ca înțeles, vede oricine, cum ideea de „lucru-instrument-războiu-rișchitor“ etc. stăpânește și conduce viața semantică a acestei familii de cuvinte.

Prin urmare *argea* rezultă din dim. **ergatella*-**ertagella*¹⁾ cu metateza atestată, provocată probabil prin influența lat. *tela* (rom. *teară* „pânză, războiu“), din care it. *telaio*, span. *telar* etc. „Webstuhl“ *REW*³, 8620.

Din punct de vedere al culturii și civilizației trecerea de nume de instrumente din limba v. grec. în Italia meridională și mai sus, se înțelege dela sine, fiindcă e vorba de influența unui popor

1) e- inițial trece în română la a-, ca *aeramen* > *aramă*, *erici(ius)* > *ari-ciu* etc.

de mai veche evoluție decât ceea ce era la poporul roman în epoca „Magna Graecia“.

Astfel, „lucrul-cuvântul“ și situația lor geografică lămuresc, cred, fără nici o notă silită, originea rom. *argea*¹⁾.

Dar, pe teren dacoromân, trebuie să privim situația geografică a înțelesurilor atestate, din care cel primar de „construcție, înjghebare (de lemn ori altă materie), sculă (mai simplă ori mai complicată)“ se găsește în nordul țării și prin această arie se impune ca să plecăm dela el. Acolo, se știe astăzi, este o regiune cu multe conservațiuni latine.

Acest caracter al lucrului se vede în *DA* la difenițiile dela II (arhitectură): „boltă de biserică“ (în Dosofteiu); casă ridicată numai din stâlpi și pusă „*cunună*“ (Someș), „... tot materialul lemnos, la clădirea unei case, afară de pereți, de ex. „costoroabele, grinzile, căpriorii și leăturile“. Toate acestea sunt *argea*; tot așa la o șură sau alt acaret (jud. Neamț); „*argea*=acoperiș“ (Moldova); la moară „*argeaua* stă deasupra amânarilor“ (Vaslui). La plutărit „leagă (la plută) pe delături câte-o grindă numită *argea*“. Aceste *argele* apără pluta de a nu se desface; „... se zice: am așezat argelele ca să întăresc pluta“ (jud. Neamț).

Prin urmare e vorba de lucru făcut din bucăți de lemne legate între ele, ca și scheletul unui războiu.

Se prea poate ca înțelesul de „*métier à tisser*“ al lui *argea* să fi fost odată mai întins, iar slavele „războiu-stative“ i-au luat locul mai târziu, fiindcă arătau însușirea de termen tehnic mai precis. Apoi coborând în jos spre Muntenia, Oltenia, ca alte

¹⁾ Mi se atrage atențiunea că prof. Grégoire dela Bruxelles a făcut și d-sa undeva, într'o notă, legătura între *argea* și gr. ἀργατης. Nu știu dacă va fi explicat și schimbările din forma românească. Oricum, ideea venită dela un savant recunoscut în domeniul filologiei grece, întărește și mai mult explicațiunea noastră. Celelalte etimologii pomenite de *DA*, nu sunt admise nici acolo: v. gr. ἀργιλλα „chambre souterraine servant d'étuve“ (în glosse) sau turc. (*djagatai*) *ardja* „caisse, boîte“. Dar ce să caute acest turcism în terminologia țesutului și în nordul Transilvaniei? Cât privește forma v. greacă ἀργιλλα are un sens cu totul particular și este izolată în timp și spațiu.

Istoria unui cuvânt nu se mai poate trata astăzi prin simple apropieri fonetice.

cuvinte vechi pornite din Nordul țării, *argea* și-a restrâns rolul semantic la cel de „războiu“, și apoi la cel de „loc, încăpere (bordeiu)“ în care este așezat. „Merg, intru la *argea*“, însemna a se duce la țesut, la războiu, în cămara-bordeiu (comp. fr. *atelier*). Procedarea aceasta de a urmări faptele lingvistice dacoromâne dela Nord la Sud va aduce desigur multe descoperiri neașteptate¹) (v. mai departe *zestre*).

Dacorom. ARIN,-Ă ,ANIN,-Ă „aune“: gr. ἀλάνη „Erle“.

Prețiosul material din R., *Grätz*., 87, Sc. p. 183 mai desleagă și problema rom. *arin*, care nu poate fi explicat direct din lat. *alnus*, fiindcă grupul *-ln-* nu se preface în românește în *-n-r-*, iar

¹) În balada populară se întâlnește deseori *argea*. Dau aici câteva versuri din *Iana Sinziana* (Giuglea-Vâlsan, *Dela Români din Serbia, Culegere de lit. pop.*, p. 216 și u.) în care se vede lămurit cum fata mare țese ca să-și facă *zestre*:

La nouă *argele*,
La *argeaua* mică,
Cu ferești de sticlă...
Țasă Iana, țasă
Fir și ibrișân,
Lu Soare [mirele] peșchir.
.....
Pânză și mătășă
Lu Soare cămașă.
Soare răsărea

În gură de-argea,
Din gură zicea:
Țasă, Leană, țasă
Țasă, schindosăște,
Ca ieu să te iau [de soție].
Și repetă:
Țasă, Leană, țasă,
Țasă, schindosăște [brodează],
De nuntă'mi gătește
Ca ieu să te iau...

(v. și p. 225, 226 id.).

Acelaș adevăr vechiu din viața familiară românească a Daciei apare în balada *Soarele și Luna* culeasă din Muntenia, (G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 410):

Soarele... zicea:
Ileană, Ileană,
Țeși și chindisești,
Fir verde'mpletești

Și mi te zorești
Cămăși să-mi gătești,
Și mi te grăbești
Să te logodești... etc.

Se pot strânge multe dovezi în această privință, dar, cum spuneam, oricine a observat mai atent problema căsătoriei la Români, știe că „*zestre*“ înseamnă întâi și întâi ceea ce se țese și se coase pentru viitoarea familie. (v. și S. Fl. Marian, *Nunta la Români*). V. mai departe *zestre*.

un derivat **alminus*¹⁾ REW. s. v., prezintă aceeași greutate de netrecut. De aceea nu s'a înregistrat nicio etimologie în *CDDE* și nici în *DA*. Forma grec. din sudul Italiei s'a născut, cum arată Rohlfis cu fapte (cfr. gr. ἀκμήν > ἀκόμεν, ibid) din *alnus*, cu epenteza lui *-a* și cu trecerea la genul feminin. Aceasta din cauza numirilor de arbori și fructe, unele masculine cu *-us*, altele feminine în *-a* (comp. *pom*, *poamă*, *prun*, *prună*, *păr*, *pară*, etc., fenomen identic în romanică). În dacoromână există ambele genuri *ânin* și *arin* (*arin*) și *ânină*, *ânină* (fructul) *DA* s. v. Normal **âlana* dedea **arăună*, *arăne*, masc. **arăn*, *arăni* și prin metafonie, la plural *arini*, *arine* (<*a'nin*, *ânin*, prin asimilarea *r-n-n-n*, ca în *serenus-senin* etc.).

Metafonia s'a petrecut mai ușor în formele accentuate *arăne*, *arine* etc. (comp. *carpinus*, > *carpăn*, *carpen*, *carpin*, *frasăn*, *frasinii*; *asine-asină* în loc de **asână* etc.). Dublul accent care există în românește, se explică fie prin coexistența, o bucată de vreme, a lui *alnus*, fie prin oscilarea ce o avem în *âripă* și *âripă* (*alapa*).

Ca să plecăm dela un prototip lat. vulg. **âlana*, care ajungea la **alena* (ca *alapa-alepa*) nu e necesar, fiindcă baza gr. amintită cere **alana* (**ἄλάνη*).

Faptul că avem și azi ambele accente în română, înăuntrul acesteia trebuiește văzută, oscilarea și mai ales din feminin **ărână-ărâne* se ajunge normal la **ărene*, *arine*, *ânine*, de unde sing. *ânin*(ă), căci direct din **arân*, *-ă-arâni*, *arăne*, deși era posibil, totuși nu cunosc exemple asemănătoare (comp. *lână-lâni*, *mână-mâni*, *plumân-plumâni*, *săptămână-săptămâni*, dar *sânge* și *singe*, iar în lat. vulg. *ălacer* > *alecer* > *alécrum* etc.).

Explicările pot varia, dar forma *ἄλάνη* născută în epoca veche latină vulgară, cum am spus, a ușurat deslegarea istoriei cuvântului *ârin*, *-ă*, *ânin*, *-ă*.

În ce privește *-ân* ¹/_i, *e* (la plur. **arâni*, **arăne*) trecut la *-i(n)*, s'a întâmplat și în *ânimă* < *ânemă* < *ânima*. Să nu se uite că derivatul *aniniș*, compusele numeroase „*arin-alb*, *-roșu*, *-negru*“, (deoarece coaja aninului se întrebuințează și la vopsit), au ajutat slăbirea și schimbarea accentului, după care dezvoltarea lui *-ân*

¹⁾ Presupus de I. A. Candrea, fără nici un temei.

(-i,-e) la -in (-i,-e) devine normală (comp. pronunțările *pepeni*, *pepini*, *pieptini*, *oamini*; *perini*, *țarini* etc.).

Daco-rom. ARMIG: v. gr. ἀρνός

cuprinde aria Banat, Crișana (Munții Apuseni). Eu l-am aflat și în Hunedoara. Faza cea mai veche trebuie să fi fost *armic* (dată de Frâncu-Candrea), fiindcă terminațiunea -ic, poate prin analogie, să treacă la -ig, după cazuri ca *vitrec-vitreg*, *cârlig*, *beșic-beșig(aș)* etc.

Apropierea de forma v. greacă se impune prin înțelesul de „mâle”, care e aproape sinonim cu „armăsar”. Grec. ἀρνός înseamnă „mîel”¹⁾ (parte bărbătească). După A. Meillet (Indo-germ. Forschungen V. 328 și u.) cuvântul grec. (cu derivatul ἀρνειός „bélîer”) este un născut din ἀρνίον cu înțelesul primitiv de „mâle”. Acesta, din rolul general ce-l avea la început, s’a restrâns cu vremea la cel de „bélîer” și de „mîel”¹⁾ (ἀρνός). Tot așa *masculus* mai deține rolul semantic latin în limba italiană (*maschio*), în franceză (*mâle*) etc. În alte limbi însă s’a restrâns la anume animale, ca de ex. în română *mascur* „(porc) masculin”, în sardă *masu* „berbec”, în alte părți înseamnă „mistreț”, „taur” și a. m. d.

Așa s’a întâmplat și cu ἀρνός care înseamnă astăzi „mîel” și în Italia meridională, dar s’a putut aplica și la cal, alături de lat. *admissarius* (armăsar”).

Armic apare astfel ca un diminutiv (cu sufixul -ie). Forma primitivă trebuia să sune numai *armic*, dar, cum oricine poate băga de seamă, aceasta s’a întâlnit cu *admissarius* și între ele s’a produs un schimb de împrumuturi. **Arnic* a devenit *armic*, iar la celălalt s’a propagat *r* înaintea lui *m*, care nu s’a putut explica până acum.

Zona geografică cuprinsă de formele cu *rm* ale lui *admissarius*, arată posibilitatea venirii fenomenului din Italia sudică, căci el a lăsat urme în română, albaneză și sardă.

În dialectele it. de sud (grecești și romane) s’au păstrat până

¹⁾ Semnificația termenilor păstorești de origine v. grec., o vom analiza mai departe.

azi variante din *αρνός* și din derivatul *arniscus*¹⁾ „miel“. Influența a mers și mai la nord, căci forma toscană *arnecchio* e din aceeași familie, dar cu sufix latin, cum a văzut pe drept cuvânt M. Lübke *REW* s. v. *arniscos* „junes Lamm“.

În Dacia elementul v. grec. va fi avut înțelesul de „bărbătuș“ (mânz sau miel), precum astăzi *noatin* și *cârlan* înseamnă și „mânz“ dela 1—2 ani și „miel“ de circa un an.

Pe urmă *armic-armig* a luat locul lui „armăsar“, în regiunile amintite la începutul acestei expunerii. El era întins odinioară și mai departe, fiindcă a lăsat o urmă în Mehedinți, unde se zice *armăcsar*, cu *c(s)* din *armic*.

În *CDDE*, unde se constată această contaminare, etimologia lui *armic* e necunoscută, iar prezența lui *-r(m)-* în *armăsar* neexplicată. Prin faptele arătate de noi se lămuresc amândouă problemele.

Rom. BOSCOANĂ, A BOSCONI: grec. *βόσκανος*.

DA s. v., dă pentru termenul acesta vrăjitoresc înțelesurile: „sortilège, sorcellerie, enchantement, magie“ iar geografic, se află în Banat, Transilvania și Moldova. Ar fi cam în aceeași arie cu unele conservățiuni din Transilvania și Moldova precum *curechiu*, *neauă* și a. m. d.

Este interesant cosemantismul lui *boscoană* cu „făcătură“ și „farmec“. A *face* are și rolul acesta semantic (comp. *desfă* *pui-că ce-ai făcut*=desleagă farmecul ce mi-ai făcut). Span. *hechizo* „de farmec“, *hechiceria* „fermecătură“, spun acelaș lucru. A *amăgi* își are originea în limba greacă și la început a însemnat „a îndupleca“, a înșela pe cineva prin farmece. Vine dela v. gr.

¹⁾ Bov. *arni* „agnello“, *arniska* „pecora di un anno“, regg. *arniska* „pecora di due anni“ etc. etc.

Apropierea ce a făcut-o Șăineanu (*Infl. orientală*) de foarte depărtatul tătăresc (!) *argamak* „cheval de race noble“, rămâne în domeniul fantaziei (v. *DA* s. v. unde se înregistrează părerea fără comentariu, dar se declară „etimol. necunoscută“), nu numai prin imposibilitate de formă, dar și pentru că rom. *armic* se găsește într-o regiune conservativă (Munții Apuseni), departe de stepele Nistrului.

μαγεύω „ensorceler“, „enchanter“, care a lăsat urme în sicilian. *ammagari* și s'a întins până în Sardinia (v. O. Densusianu, *Hist. d. l. r.* p. 200, *CDD.*, No. 52 s. v. *amăgi* „séduire, tromper“ < lat. *ammagire* < gr. μαγεύω; v. și *REW* No. 5237, unde se arată urme din *magus*, în calabr. *magaru*, sp. *amagar*. Nu se înregistrează corespondentele românești.

Rohlf s strânge mai multe cazuri: regg., cat., sicil. *magàra* (din μαγος + sufix. romanic) „Hexe“, calabr. *magàru* „Hexenmeister“ etc.; de asemenea și μαγεία cat. *maia*, it. *magia*, sard. *mayia* „Zauberei“.

Se știe că medicii greci au avut influență asupra romanității din Italia și pe această cale s'au răspândit și practici medicale populare, cu transformările firești în vrăji, descântece și în alte asemenea manifestări folclorice.

Farmec și *a fermeca* vin tot din mediul acela grecesc (gr. φάρμακον = lat. *pharmacum* „drogue“, iar în v. gr. înseamnă și „préparation magique, toute opération de magie-chant, formule“ etc. *CDDE* 551).

Având stabilită o familie de termeni privitori la practica farmecelor și vrăjitoriei populare românești, este firesc să punem și pe „boscoană“ în acelaș grup. În altă limbă, nu avem temeiuri să-l așezăm și nici nu i s'a dat până acum vreo explicație¹⁾, care să ne ducă peste granițele dacoromâne.

De aceea apropierea de neo-gr. βλακασία „vraje“, făcută de Cihac și amintită în *DA* s. v. e bine venită; dar nu din noua greacă se poate deriva cuvântul nostru, fiindcă numai v. gr. β ajunge în lat. vulg. și în română la *b* — (ca în βαπτίζω > *botez* etc.).

Verbul rom. a *bosconi* înseamnă „faire de sortilèges, babiller, bégayer“, „a face vrăji“ și a „borborosi vorbe confuze“, ca bubele când descântă. Dela acesta ca postverbal s'a născut *boscoană*. Formal, s'a dezvoltat din subst. βλακαστος (comp. deriva-

¹⁾ V. hărțile care privesc conservațiunii latine, în Transilvania, la S. Pușcariu, *Limba română* I, 1940.

Prima oară am pus pe *boscoană*, alături de baza greacă, într'o comunicare la *MLR*. C. Diclescu face aceeași apropiere, probabil independent, în *o. c.* 474.

tele din *magus*) prin frazele **băscăni* > **boscăni* > *bosconî*. După labiala *b-*, *ă* aton a devenit *o* ca în *botez-boteza*, *botejune*, din forma greco-lat. *baptizare*. (De aici vine și *bobotează* < *apă-botează*). Apoi *o* a asimilat pe *ă* următor. Acest fel de schimbări fonetice este în deobște cunoscut și îl constatăm chiar la derivate din *farmec*. În Transilvania, Maramureș, se zice *foarmec*, refăcut dintr'un infinitiv *formăca* (< *formeca*), unde *ă* aton a devenit *o* supt influența labialei, ca și în *boteza* și în *fomeie* < *fămeie*, *porumb* < *palumbus* etc.

Farmec, a *fermeca* și *amăgi* trăiesc pe aproape întreg teritoriul dacoromân, dar *boscoană*, *bosconî* sunt conservațiuni pe arie mai redusă (Transilvania, Moldova), de aceea îl socotim ca element venit în epoca de cucerire a Daciei, pe aceeași cale cu alți termeni v. gr. ce se găsesc numai în zona aceea (comp. *armic*, *staur*).

Centrul de origine nu poate fi decât tot sudul Italiei. Aici, după Rohlf's *Grüz.* No. 319, există urme din grec. *βασκαίνω* „verhexen”: otr. *vaskeno*, „ammaliare” și *vaskamma* „fascino, fat-tura” (= „făcătură”).

Baza cerută de rom. *bosconî* este sau adj. v. gr. *βάσκανος*, -ον „fascinateur”, sau subst. *ὁ βάσκανος* „sorcier”, „trompeur”. Dela acesta s'a derivat verbul **bascanire*¹⁾, care prin schimbările arătate, toate întemeiate pe exemple, s'a ajuns la formele de azi *boscoană-bosconî*²⁾, *bosconiță*, „sorcieră” etc. (v. în *DA* s. v. toată familia).

1) Derivate verbale dela nume cu înțeles de „meseriași”, se pot cita destule: a *doftori*, a *meșteri* < *meșter*, a *măiestri*, a *ciovăni*, a *păstori*, a *hai-ducii*, etc.

2) În v. gr. existau și verbele mai rari *βασκαίνω* și *βασκαίω* care nu pot explica direct forma rom., dar dovedesc bogata viață a familiei *βάσκανος*. În latină este corespondentul *fascinum* (> *fascinare*) Walde, *Lat etym. Wörterb.* (după G. Meyer, *Indogerm. Forsch.* VI, 106, Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte d. griech-Sprache*, p. 249) spune că atât formele latine cât și cele grecești vin dintr'o limbă nordică, tracă sau ilirică.

Această idee ar împinge pe cineva să cugete la posibilitatea păstrării în dacoromână a unei baze traco-ilirice. Nu ne putem da nici o părere în

Denină de reținut este nu numai *întinderea cuvântului* în nordul României (Transilvania și Moldova), ci și *lipsa din aromână*.

Acest fapt se alătură lângă altele, cu semnificație geografică asemănătoare, care alcătuiesc o „proprietate” lingvistică originară dacoromână, întemeiată pe pământul Daciei Superioare și dezvoltată apoi, în decurs de 1600 de ani, independent de graiul aromân.

Dacorom. CĂLMOIU: v. gr. Κάλμυια.

Faptul lexical de care vom vorbi aici este unul din acelea ce mai trăiesc nebagate în seamă, înăuntrul unei limbi, nu numai din pricina ariei mici ce o ocupă, dar și pentru că nu poate ieși la suprafață, prin limba literară. În *DA* s. v. se arată atestat în județul Brașov cu înțelesul de „boudin”, prin centrul Transilvaniei (v. Glosarul lui Viciu: „câlmoaie cu stafide”) și în Moldova (Pamfile, *Jocuri* II) „om gras”, (cfr. „burtea”). Face parte din termenii privitori la mâncări, făcute din carne de porc, ca și *cârnaț* lat. *carnacium*, păstrat și în alte limbi romanice: sic. *carnazzu*, prov. *carnas*, sard. *carnatu* „salsiccia” *CDDE* 267.

Porcul se bucură de mare trecere în gospodăria Românului și mulți termeni, în legătură cu ceea ce se gătește din carnea lui, sunt latini (*lard*, *mușchiu*, *unsoare*, etc.).

Etimologia în *DA* e dată, ca o simplă impresie, din *câlbaș* (slav., rus. *kolbasa*, ung. *kolbász* id.) printr'un presupus schimb

această privință. Deocamdată concordanța, formală și semantică, între v. greacă și română, rămâne întemeiată pe faptele aduse în discuție, care mai spun că termenii noștri sunt preslavi și nu se găsesc în aromână.

Imprejurarea aceasta geografică ar fi singurul criteriu grăitor pentru o origine autohtonă. Baza indoeurop., dată de Walde l. c. și Boisacg „*Dict. étym. d. l. l. grecque*”, p. 116, este *bha-sko*. Ar fi fost deci la început, în Dacia o formă cerută de normele tracodace (cu -a->-o) și apoi lat. vulgare și străromâne **bâsk-ana*-**bosk-ana*, care ar fi dat **boascănă*, din care tot la un verb **boscăni*>*bosconi* s'ar fi ajuns. Aceste considerațiuni, deși întemeiate pe norme cunoscute, rămân deocamdată numai ipoteze plauzibile.

Reiese însă neîndoielnică așezarea dacorom. *bosconi* în familia βασκανος-*fascinum*.

de sufix și printr'o asimilare $b-n > m-n$ (din **câlboniu*, neatestat) neobicinuită și pe nimic întemeiată¹⁾).

Avem, dimpotrivă, înțeles concret în grec. *ζάλλωμα* „Hülle; sackförmiges Fischernetz“, „couverture, enveloppe“, „peau de fruits“, care a trăit în graiul grec. din sudul Italiei și a lăsat până astăzi derivatele bov. *kalimma* „ricovero“, kors. „fune“, salent. *kalóma* „Binsenstrick“, ital. *calumo* „parte di fune calumata“, cors. *calóma* „specie di fune per stringere la rete“. Apoi, prin extensiune, pornindu-se dela imaginea „funie groasă, maț gros“, căci funia e ca un maț, s'a ajuns la expresii precum catanz. *aver la Kaloma* „aver il budello grosso cuanto una gomena“, (comp. expresia rom. „maț gros“, despre omul mândăcios și înțelesul de „om gras“, ce-l are „câlmou“).

Imaginea merge mai departe în dial. cantanz. *nkalomari* „în-farcirsi il ventre, mangiare smoderatamente“, (comp. rom. „a-și face burta dobă“, „maț spart“, „fără fund“). Astfel și pentru rom. *câlmou* înțelegem semantica ce a pornit dela „maț gros ca o funie“ la „cârnaț gros“, „om gros“, „burtos“ etc.

Formal a ajuns fără nici o greutate fonetică la **cal(u)ma*, sau **calmu* (masculin ca în cors. *calomu*), fiindcă accentul original era pe prima silabă (comp. bov. *kalimma* etc.) și apoi prin sufixul augmentativ *-oniu*, *-oiu*, la *câlmou*²⁾.

Astfel explicația se întemeiază pe lucru, imagine și pe norme firești ale limbii române, fără a recurge la reconstrucții și

¹⁾ De aceea nu se înregistrează în Candrea-Adamescu, *Dicț. Encicl.* și nici la Tiktin.

Cârnațul însuși nu e decât o învălitoare de piele (maț) umplută cu carne tocată.

²⁾ Pentru trecerea *a (aton) + l, r + cons.* la *â*, deși cunoscută, reamintesc totuși că se întâmplă și în alte cazuri ca în *târziu* și în *cârnaț*, cu care a mers alături în graiul de bucătărie; comp. și *o, u (aton) + l, r > â* în *cârpător* < *curpător* < *coopertorium*, *vâltoare* < *vultoare* etc.

În ce privește dispariția lui *y aton* dintre *l-m* este un fenomen bine cunoscut din cazuri ca *salicem* > *salce*, *calidus* > *cald*, iar dacă am admite că s'ar fi continuat forma fără sincopare, din care ar fi rezultat **câremă* (*cărură*, *cărură* etc.), aceasta în derivatul **cârmoniu* ar fi suferit disimilarea *r-n* în *l-n* (ca în *amelinț* < *ameninț* < *amerinț*) sau prin influența mai târzie a lui *câlbaș* și *câltaș* etc. (V. acestea în *DA* s. v.).

la imposibile schimbări fonetice și de sufixe ca cele presupuse în *DA*.

Dacorom. COLĂREZI: v. gr. *κολλῳρίς*, - *ἰδος* etc.

Se fac din cocă, luând din ea bucățică cu bucățică, învârtind-o în palmă și prin făină. Apoi se fierb în apă, lapte sau supă. De aceea se zice „colărezi cu lapte“ (la Săcele jud. Brașov). Cuvântul e dat și de dicționare și vine din v. grec. sus amintit și nu din neogreacă, fiindcă terminațiunea *-ezi* se explică dintr'un singular vechiu **colarează* (sau **colăred*, pl. *colărezi*) și, fiindcă e vorba de un colectiv, astăzi nu se mai aude decât la plural ca și *verze* „varză cu carne“ (comp. și „scoverzi“, sing. *scovardă*; clătite, tăieței, etc.)¹⁾.

În Sudul Italiei avem *cullura* „focaccia“ <*κολλῳρά* (*κουλλοῦρα*) „pane rotondo“, cu trecerea mai veche a lui *v* la *u* Rohlfs Sc., 10, 89, 174. În dialectele grec. din acea regiune sunt numeroase variante: bov. *kuddúra* „panetto tondo“; „ciambella col buco“ (în Reggio), „runder Osterkuchen“ (Catanzaro); derivate: regg. *kuddurači* „piccolo buccellato“, *kullurida* „polenta“ (comp. în *DA* „mâncare din lapte fiert și făină ... mestecată“); catanz. *cudureda*, otr. *kudduríta* (cu *ll* dental) „maccherone“, etc. Rohlfs, Grätz. 1058.

Acest din urmă înțeles corespunde celui românesc de „tăieței scurți“, „frecăței“. Forma românească poate veni și din

¹⁾ *DA*. înregistrează și singul. *colărez*. Aici se înșiră și alte nuanțe de înțelesuri, care toate se strâng în jurul definiției ce am dat mai sus, după cunoștințele mele. Supt influența lui *colac* (plur. *colaci*, dimin. *colăcei*) s'au ivit și variantele *colaréz*, *colarefi*, iar prin asimilare și *colorefi* (în Banat). Cuvântul se întinde, după *DA*, în Banat, Sudul Transilvaniei, Bucovina, Muntenia și Moldova. La forma v. grec. s'au gândit și Laurian-Massimu: *κολλῳρίς*, *ἰδος* „pânișoară“. *DA* înregistrează după o singură atestare și *colariz*, care este influențat de n. grec. *κολλαρίζω* „inamidare“ (cfr. E. Brighenti, *Diz. grec. mod.* p. 320).

Formele cu *-eț* s'au născut prin schimb de sufix în regiunile și în vremea când se pronunța *-dz* pentru *-z*.

Candrea-Adamescu, *Dicț. enciclop.* s. v. îl derivă din lat.-grec. *collyrida* fără alte lămuriri, însă acum trebuie să ținem seamă de ceea ce am văzut atestat în Sudul Italiei.

κολλυρίς, — ἴδος > *colăred-colărezi, sau dintr'un v. gr. κολλυρίδα < *colăreadă, -plur. colărezi (comp. scovardă-scoverzi), dar mai curând ca postverbal din v. gr. κολλυρίζω „partager la pâte en morceaux; faire de petits pains ou des gâteaux.“ (comp. botez din boteză). Subst. grec. înseamnă „morceau de pâte; sorte de petit gâteau“, iar verbul arată operațiunea de duminicare a aluatu-lui, care duce mai de-a-dreptul și la înțelesurile românești și la fo-netica lor. Păstrarea lui *o* din silaba primă se mai vede și în alte cazuri: corastră pentru curastă < lat. colastra, coperi-cuperi, co-prinde-cuprinde etc.

Cuvântul grec *collyra* „sorte de galette, dont on trempait la soupe“ este atestat în limba latină încă dela Plaut. În Vulgata avem *collyrida* fem. și *collyris*, -idis (v. dicțion. lat.). Foarte in-teressant este înțelesul de „nalbă“, atestat pentru *collyris*, -idis în *Apuleji herbarium* (v. dicț. lat.). Acelaș semantism îl avem în si-nonimele românești ale nalbei: colăceii babii (îl cunosc din Să-cele, Brașov) și cașul popii. Amândouă numirile se găsesc și în Panțu, *Plante* etc., s. v., dar nu se spune că fructele nalbei, ca niște „colăcei mititei“, rotunzi și turtiți, le mănâncă băieții, cum mi-aduc aminte și eu din copilărie. Însă ziceam așa fructelor, nu și florii. Numirea există și în Muntenia (Ialomița). Această îm-prejurare ne face să vedem posibilitatea amestecului dintre „co-lăcei“ și „colărezi“ și de aici prezența lui (c)o- în colărezi.

Dacorom. LUGER: v. gr. λύγνος.

Luger „coardă, ramură de plante“ (de pepeni etc.), este sino-nim cu „vrej“. Cum am observat și altă dată, cuvântul rom. este identic cu v. grec. λύγος „Rute“¹⁾, care în greaca vulgară a luat înțelesul de „vitex agnuscastus“.

V. gr. λύγος a trăit în Calabria de Sud, cum se constată din urmele ce a lăsat, prin încrucișare, în formele calabreze de tip *lágano* și sic. *leganu* cu înțelesuri de „mătură de nuiel“, și „Keuschlamm“ etc.

Amestecul semantic între cele două sensuri se înțelege dacă

¹⁾ Rohlfs, *Gräzist.* No. 18 și 1277.

amintim pe lat. *novella* (dim. din *novus*) din care rezultă rom. „*nuia*“ (adică ramură tânără), iar în alte limbi romanice „pui de animal“ (span. *novello* „vițel“ etc.); rom. *puieți* „ramuri tinere, copăcei de răsădit“ etc. v. și *REW* s. v. *novus*, *novellus* și *pullus*.

Iui *luger* nu i s'a putut da până acum nici o explicație. Avem și variantele *hluj*, *hlujan*, care ne duc, din pricina lui *-j-* spre limbile slave. Dar prin slavă nu se poate explica terminațiunea *-er* românească, pe când v. grec. *λύγνος* (cu *-n-* disimilat) în-lătură greutatea. Înțelesul v. grec. era „flexible“, „souple comme de l'osier“.

În Sudul Italiei trăiesc urmași ai v. gr. *λύγνος* „biegsame Rute“ în otr. *ligo* „Weidenrute“, bov. *ligunía*, regg. (Reggio Calabria) *ligunía* etc. „Waldrebe, vitalba“, dintr'un grec. **λυγωνία* (comp. n. grec. *λύγνα* „Rute“).

În cuvântul nostru avem pe *y* v. grec. devenit *u* ca în *μάρτυρος* (lat. vulg. *marturus* > *martur*) etc.

De asemenea trecerea *-g-* > *ǵ* nu se întâmplă decât în forme lat. vulg. și v. grec., ajunse în lat. vulgară. Despre regresiunea unui *j* la *ǵ*, nu poate fi vorba, fiindcă *luger* există în Muntenia și în sudul Transilvaniei.

Cuvântul românesc este interesant și pentru că e un semn al simbiozei romano-slave. Cuvântul slav care s'a încrucișat cu cel rom. este v. sl. *chľudŭ* „virga“ (rus. *hľydъ* „Stange, Knüppel“, serbo-croat. *hlŭd* „pertica“, „Wiesbaum“ etc.). Acesta a ajuns la un **hľud*, plur. *hľuji* (comp. *mânji* < *mânz* etc.). În *Bernecker Et. Wb.* se găsesc formele slave. Un derivat slav cu *-en* nu găsim, prin urmare nu putem face o reconstrucție fără folos, fiindcă ne mai împiedecă atât grupul *hl-* din forma slavă, cât și *-ǵ-* din cea româno-greacă.

¹⁾ *Luger* a putut să sufere schimbarea lui *n-* în *-r* și prin influența adj. *tânăr* (comp. *novella* > *nuia*) care se zice despre ramurile nouă, tinere, ce ies din tulpina plantei. Un singur exemplu, acesta neîndoielnic, ajunge. Anume, versul din Eminescu „Ci mi'mplețiți un pat, Din *tinere ramuri*“. Prietenia semantică între „tânăr — nuia — vlăstar“ etc. se poate urmări și în vieța lat. „juvenis“ — „tener“ și a rezultatelor romanice (fr. „jeune pousse“ etc.). Deci „lugen(i)-tiner(i)“ este o realitate lingvistică.

Cazul *lujer*, cum se poate vedea din datele înșirate mai sus, prezintă prilej bun pentru interpretări de geografie lingvistică, pentru că stăpânește în linii generale, numai o parte a teritoriului dacoromân, adică sudul Transilvaniei, cu o parte din centrul ei (jud. Alba), iar în mai spre nord și nord est a năvălit slavul *hlud*.

Câmpia Transilvaniei, fiind o arie centrală, chiar numai prin acest caracter geografic, ne îndeamnă să vedem în ea un focar de inovații, provocate de tendința de înaintare străveche a surplusului de populație românească dela nord la sud, la sud-vest și sud-est (și nord-est dinspre Maramureș). Apoi prin firească reacțiune, ca aceea a valurilor care tind mereu spre țărmuri și mereu se resfrâng și înapoi, pătura etnică, îndesată în digul Carpaților meridionali, trebuia să arunce înapoi sporurile care nu găseau acolo destul loc de trai, sau nu putuseră să treacă munții spre sud.

În discuțiunea aceasta, județul Alba este lămuritor. Am făcut aici, intenționat, un sondaj. Cuvântul nostru sună acolo *lujer*, pentru că și *ge-* lat. a evoluat la *j* (*ǣ*). În toate exemplele încercate, am auzit *j* (*ǣ*) nu *ǧ* (*e*)- sau *ʒ'* (*jenuche* nu *ʒ'enuche* etc.).

Slăbirea lat. *ǧ* > *ǣ* în *lujer* s'a întins apoi și mai departe, ajutată și de intervenția formelor *huluj*, *hlujan* etc. (< slav. *hlud*) care în regiunea Sebeș-Rahău, sondată de mine, trăiesc alături și se luptă unele cu altele. Totuși *lujer* nu s'a dat bătut, probabil fiindcă este mai plăcut la auz, mai expresiv. Dar el viețuiește mai departe, pentru că are un caracter semantic distinctiv. În special vierii din partea locului, bogat în vii, mi-au definit astfel cei doi termeni, concurenți: *huluj* (plur. -*ji*) de *cucurus* înseamnă „cocean de porumb cât e în picioare, sau tăiat“. Despre celălalt: vița are *cârcel* (cârcei), care se acață (de araci etc.); apoi *căpușă*, când înmuguresc. Din fiecare *ochiu* dă o căpușă; până'nmugurește îi zice așa și, când dă frunza, îi zice *lujer*.

Tot așa: „*lujer* de salcă“, până e crud; când s'o 'nlemnit, zicem *muiăuă* sau *joardă*. Despre primii muguri, moi, și la macriș zicem: ui, ce *lujer* de macriș! E moale, fraged, îl mănânci. Țăranu, când are un vițel, tinăr, gras, zice „am un vițel ca un *lujer*“,

sau un fecior id.“ — comp. pentru cosemantism situația lat. *juvenis*, *novus-novellus*, *tener*, cu rezultatele lor romanice.

Mai departe: pădurea tină, după tăietură, anu prim, face *lujeri* [=lăstari]¹⁾.

Specificul semantic al lui *lujer*, cu toată asemănarea sa formală cu *huluj*, face ca amândoi termenii să stea încă fiecare pe poziție, iar *-j-* din primul a primit ușor o lovitură, fiindcă slăbise mai înainte, prin procesul local fonetic (*-ġ- > -ž-*).

Ciocnirile acestea și situația geografică de astăzi a lui *luger* dovedesc că acesta a trăit odinioară în toată Transilvania, înaintea slavului *hlud*, venit din nord, nord-est.

Iată câteva atestări pentru *luger*:

1. Partea mai bătoasă a plantelor ierboase, tulpina (COSTINESCU, *Dicț.*), *trunchiul* (HASDEU, *Chest.*, V, 34), *tiul* (HASDEU, *op. cit.* XI, II), unor plante cățărătoare (vie, iederă, hameiu, etc. *Lex. Budan*), târătoare (pepeni, castraveți, etc.) sau de altă natură, cotorul (I. 20), lăptucii, cepei, verzei, salatei etc. BARONZI, *Opere*, I, 102, PONTBRIANT, *Dicț.*, *cocceanul* (porumbului) DAMÉ, *Terminologia*, 63, PAMFILE, *Agricultura la Români*, 57; *paiul* (plantelor ierboase în opoziție cu „trunchiul“ celor lemnoase, HASDEU, *op. cit.* XVI, 40); cf. *strujan*, *tujlan*, *hluj*, *hlujan*, *hlujer*, *covrag*, *tuleiu* (PAMFILE, *op. cit.* 57). *Lujerii* vițelor ECONOMIA, 145; cu ce-am greșit vouă, de-mi frângeți oasele parcă ați călca pe *lugeri* uscați, DELAVRANCEA, *Sultânica* 206. Dar *lugerul* de sulfină i se prinse de deget... îngroșându-se aici ca o frânghie de rufe, aci ca un otgon, aci ca un lanț SĂM. VI, 1072. Primăvara când *lujerul* ierbii abia mijeja pe lunca năpădită CONV. LIT. XLIV, I, 203. Măceșul spinos ți se-aruncă în cale și *lugerii* de mure ți s'agață de tine SĂM. III, 456. Să poată rupe flori de nufăr albe ca crinul și cu *lugerii* lungi STĂNOIU *Călugări și Ispite*, 97. *Lujerii* după Ispas nu mai sunt buni, fiindcă îi scupă strigoile PĂCALĂ, *Mon. Com. Rășinar* 161. Prin analogie *trunchiul*, tulpina arborilor, HASDEU, *op. cit.* II, 79. Fig. Om voinic, vlăjgan, bine făcut. E drept că și țărani ca'n satul acesta nu găsești, să umbli poște de a rândul, așa *lugeri* de oameni LUCEAFĂRUL, V, 36. Așa înalt, cu privirea deschisă deșteaptă, așa *luger* de tânăr nu a văzut ea printre odraslele magnaților lor. *ib.* V, 41.

2. Mlădiță, lăstar, ramură nouă (la vița de vie) DICȚ. Odrăslesc ramuri, crăci, coceni, mlădițe, zmicele, *lugeri* C. GOLESCU, *Călătoria* I, 273. Are coajă puțin roșietică: distanța între noduri sau căpuși, din care ies *alugerii*, e mai mică decât la alte soiuri de viță HASDEU, *Etym. Magnum*

¹⁾ Lămuririle acestea le-am luat dela învățătorul I. Floca din Rahău, bun cultivator de vie. Ele cuprind în esență toate celelalte definiții pe care le-am mai cules în partea locului. De aceea nu le mai adaog.

1531/28. Pân'eram la maica fată, eram luger după masă. IARNIC-BĂRSEANU, *Doine*, 177. De cele două părți ale părăului era un șir de sălcii rătezate, așa încât din trunchiul vechiu, îngroșat, ieșau pădurici de *lugeri* deși CARPAȚII, 1943, nr. 3, p. 73 (atestare din centrul Transilvaniei).

3. Bot. Lugeru-broaștei (la Rășinari) = măcriș-mărunt (Rumex-acetosella) PĂCALĂ, *op. cit.* 19.

Contaminarea se evidențiază și din variante în care a intrat și suf. -an: *hlújer* s. m. TDRG; *alúger* s. m. HASDEU, *Et. Magn.*, 1531; *lujan* s. a. (cu plur. *lujane*). Lujane de cânepă ION CR., II, 273; *lugeán* s. m. (cu plur. *lugeni*) = strujeni (de păpușoiu) Chest. CASA 148/318. Diminutiv: *lugerel* s. m. DICT.

Avem aici un exemplu demn de normele lui Gilliéron.

v. gr. μαλακίζω: Daco-rom. MĂLCEZ subst., arom. MĂLȚIDZA vb., MĂLȚEAZĂ sb.:

Cum a băgat de seamă și Th. Capidan în *Langue et Litt.* I, 2 p. 387—8, prezența lui *t(e)* în aromână, față de *c(e)* dacoromân, pune cuvântul în rândul celor de origine preslavă din limba noastră. El crede că poate fi latin, dar adaog eu că și din v. gr., prin intermediul latinei vulgare, velara *c(k)*+*e*, *i*, tot la același rezultat ar fi ajuns.

De asemenea, păstrarea lui *mălcez* „rougeole“, care e un postverbal din **mălceza* vb. (=arom. *măltidza* vb.), în Bihor și Satu-Mare (Transilvania nordică)¹⁾, și în Macedonia, deci în două arii extreme, laterale, dovedește neîndoelnic vechimea termenilor ce denumesc boala zisă și *vărsat*, *bubat*. Forma bihoreană, ca sinonim al lui *mărced* e amintită în CDDE și acum în urmă în ALR harta 160, ca substantiv (v. mai departe și *mălcigai*).

Caracterul de postverbal al dacorom. *mălcez* îl vedem întocmai la *botez* din v. gr. lat. vulg. *baptizare* rom. *boteza*. Astfel, dela început avem elementele cerute de normele fonologice și morfologice românești pentru a lămuri și istoria formală a cuvântului.

Semantic, situația lui trebuie s'o cercetăm în concret, după simptomele boalei respective. Lingvistul, cum accentuăm mereu, este obligat de cerințele complexe ale științei graiului, să recurgă

¹⁾ V. ALRM I, vol. I, harta 160.

la multe ramuri de cunoștinți speciale (agricole, păstorești, vânătoarești, folclorice), pentru studiul unor familii de termeni „tehnici” populari. Numirile boalelor se pot și ele înțelege mai ușor, prin prisma intuiției, a practicei populare și a folclorului în genere. Astfel se înțelege, cum s'a ajuns dela lat. *languor*, *-orem* „*langueur*, *épuisement*, *faiblesse*“, „*maladie*“ la înțelesul specific dacorom. de „*tifus*“, deoarece boala aceasta face pe om să zacă circa șase săptămâni, într'o stare de moleșală, de slăbiciune și de febră. Și, fiindcă suferința e *lungă*, cuvântul a devenit *lungoare*.

În aromână și meglen. s'a oprit la înțelesul generic de „*boală*“, care în dacorom. se mai zice și pentru boală rea în genere, și pentru „*febră tifoidă*“ (Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 14). Despre boli neînțelese se zice că „*umbă o boleșniță*, de zace lumea pe capete“, fără să știe ce are.

Semantica primitivă a lat. *languire*, *languidus* se mai păstrează în dacorom. *lânged* (*lânced*), *lâncezeală*; în arom. *lândzid*, *lândzi(dzi)re*. În albaneză s'a născut o familie bogată, din cea latină: *lëngonj* „*affligere*“, „*essere infermo*, *ammalato*“, „*deperire*“; *lëngate* „*malattia*“, „*epidemia*“, „*langore*“, *lëngim*; *lengjüre*, „*epidemia*“, „*tifo*“, „*malattia contagiosa*“ etc. Leotti Dizz. s. v.

Tot boală lungă și grea, de circa trei săptămâni este și *vărsatul*, cu variantele lui (variolă, pojar, „*rougeole*“). Dar, fiindcă după câteva zile vine erupțiunea pielii, prin pete roșii (la pojar) și prin beșici cu puroi la vărsat, acestuia i se mai zice și *bubat*, iar după însănătoșire, bolnavul rămâne „*ciupit*“, „*pișcat*“, „*stricat*“ de „*vărsat*“, de „*bube vărsat*“¹⁾. În aromână se zice și *mâlțidzoz*²⁾ (comp. dacorom. *răpănos*). Este însă subtilă evoluția semantică a lui *vărsat* (dela a *vârșa* < lat. *versare*, a întoarce, a

¹⁾ Comp. Giuglea-Vâlsan, *Dela României din Serbia*, Lit. pop., p. 285: *străcățel de bumbățel* [= *bubă-țel*] și tot din grăul lor este și de „*bube vărsat*“, v. DR. V, 529.

²⁾ Comunicat de profesorul aromân I. Caranica. El pronunță *mâlțidza*, *mâlțeadză*, cu trecerea lui *a* aton + *l*, *r* + cons. > *â* (comp. *mărtan* „*mascul*“ (de pisică) < *mărit* < *maritus*; *mărli* < *marulu*, < *mas*. (v. seria a II-a din aceste cercetări în *Langue et Lit.* I, 2, p. 170 n. 1).

răsturna un vas, a face să curgă lichidul din el etc., comp. și a turna < tornare).

Pușcariu DR. IX 439 vede o analogie în expresia a-l *vârșă* „sudorile“ pe cineva adecă îi „ies“ sudori, precum se zice „iese *vârșatul*“¹⁾, adecă îi ies semnele, bubele. Deci *vârșat* adj. partic. a însemnat „inundat“, „plin de bube“ și apoi a devenit subst. ca *păcat*, *sămănat*, *scurpat*, *treierat* etc. În această nuanță se găsește azi arom. *aruversu* „j'ai des petits boutons sur les lèvres, après une maladie (d'habitude après la fièvre)“, cum îl definește Capidan o. c., 287, care nu e mulțumit de explicarea lui Pușcariu, ci crede într-o probabilă decalcare a lui „vârșat“ după bulg. *sipanica* (v. mai departe).

Dacă ne luăm după fr. *vérole*, it. *vaiuolo* etc. (<*varius* „pestriț“ > **variolu*,-a) ar trebui să ne gândim la o nuanță a lat. *versare* < *vertere*, care se vede în *versicolor*, „colorat, punctat, pestriț“, *versipellis* „cu pielea piestriță, punctată“ (cfr. fr. *variolé*, *vérolé* etc.) și în acest caz în arom. *aruversu*, *aruversare* și în dacorom. *vârșat*, am avea și continuarea sensului de „împiestrițat, punctat, pișcat, cu picățele“ etc., așa cum se face pielea bolnavului de variolă²⁾.

Amândouă trecerile de înțeles sunt posibile, dar puncte de sprijin sunt în expresiile „plin, umplut (acoperit) de bube, de boală“: cosemantice cu *vârșat* („inundat“) de beșici, bube, răni. Adjectivul s'a desprins apoi de atributele sale și a rămas de sine stătător ca *orb* (< *orbis* „lipsit de ceva, lipsit de ochi“, apoi simplu *orb* „caecus“). Tot așa boala rea zisă *perit*, *d'el perit*, este un adj. partic. din a *pieri* < lat. *përire*. S'a zis întâi (om) *pierit* (slăbit, secăt) de boala cutare, — apoi simplu (*d'el*)*perit*, ca și *izdat* „boală de stomac“ dela a *izda* „a (se) îmbolnăvi“ etc.

Precum boalele grele se manifestă cam la fel, prin febră, slăbire, molesire, apoi răsuflă se localizează într-o parte sau alta

1) Com. de N. Becșa, din Hunedoara.

2) Profesorul Dr. I. Hațieganu îmi spune, din experiența sa îndelungată, că țărani pentru toate boalele cu erupțiuni („exantemă“) zic *vârșat* și s'a *vârșat*.

Și despre oi, păstorii noștri zic că *s'au vârșat* = s'au umplut, bolnăvit de vârsat, „le-a ieșit vârsatul“.

a corpului și-și arată caracterele lor speciale, tot așa termenii privitori la stările generale de slăbire, moleșire prin febră etc., (*languire, languidus, morbidus, marcidus, izdare*) se restrâng cu vremea pentru a defini fazele ulterioare ale boalei sau ale unei întâmplări nenorocite (cădere, lovire etc., comp. it. *ferita* „rană“ < lat. *ferire* „a lovi“; rom. *căzătură*: omul cutare este o —, „orablă, „om istovit“ etc.).

Experiența îndelungată în asemenea analize ale mijloacelor de expresie ne arată că viața lăuntrică a cuvintelor suferă zeci de atingeri, de împrumuturi și suprapuneri de nuanțe fine care trebuiesc despletite, comparate între ele și confruntate cu altele analoge.

S'a spus că limba este artă. De aceea în semantică trebuie să facem mereu analiză psihologică și estetică. Astfel arom. *aru-versu* cu înțelesul lui principal de a „vărsa“, „verser“ nu poate fi tradus decât prin „dau afară“, scot la iveală bubele, erupțiunile, prin care se elimină răul, boala din corp. După erupție vărsatul merge spre vindecare. Participiul *vărsat* (și *revărsat*) de zori, de ziuă, ne ține strâns de ideea de izbucnire, de „vărsarea luminii“ la orizont (comp. expresia „varsă raze“, — o piatră scumpă — cunoscută din poezia populară)¹). Dacă n'ar exista aceste derivate ale lui *vărsa*, ne-am putea gândi de exemplu la lat. *vexare* „a vătăma, a strica“, foarte potrivit ca sens pentru a înfățișa „stricarea, ciupirea“ feții prin bube. Dar *vexare* nu s'a păstrat în romanică și nici n'ar putea explica prezența lui *r* din *aru-versu* etc. Acesta se acopere și cu germ. *ausschlagen* „a scoate, sparge, a îmboboci, a se spuzi pielea“; *Ausschlag* „erupția pielii“, *Ausschlagfieber* „febră exantematică“, cum este și vărsatul. În latină mai găsim și expresia *revertere ad salutem* „recouvrir la santé, guérir“ (la Caesar), care dovedește și ea complexitatea nuanțelor semantice ale familiei lexicale discutate. Rom. „a spart buba, „a trecut criza“, (propriu) „a început să dea puroiul afară“, are analogie cu „vărsarea, erupțiunea“ pielii, care e un semn că

¹) Comp. și „a se crepa de ziuă“, adică a se părea că se face o deschizătură, tăietură (în cer) pentru a ieși lumina. Aceeași imagine se vede și în a se *sâmcela* de ziuă, a se face o creștătură (la orizont).

răutatea din adânc iese la suprafață pe corp, pentru a se elimina cu încetul.

Au fost de lipsă aceste analize, fiindcă, precum spune Tiktin *RDW* și Capidan l. c., semantismul lui *vărsat*, pare nelămurit. De aceea C. îl compară cu bulg. *sīpanica* „variole“ < partic. *sīpan* „marqué de variole“, dela verbul *sīpja* „je verse“. Astfel termenul român. ar putea fi socotit ca o decalcare după cel bulgar. Însă cel rom. are o arie majoră (Dacia și ținuturile de ieri și de azi aromâne) și se găsește pe arii laterale, încât termenul bulg., cu arie minoră, nu poate fi judecat decât ca inovație, venită din română.

* * *

Pe urmele celor spuse, mai ales privitor la lat. *languire*, *languor* etc., ajungem să dăm și de rostul dacorom. *mălcez* subst. arom. *mălțeadză* subst. și *mălțidza*¹⁾ vb.

V. gr. *μαλακίζω* este cosemantic cu lat. *languere* (cu derivatele amintite). Iată înțelesurile: „amollir, rendre faible“; la pasiv „être languissant, malade“; adj. *μαλακός* „mou; languissant, faible“, etc.; *μαλακία* „languueur du corps, infirmité; maladie de l'estomac“ etc.

Prin extensiune verbul *μαλακίζω* a putut ajunge să însemne boală care moleștește corpul ca și *languor* > *lingoare*, „tifus“.

Familia lexicală grec. a pătruns de vreme și în latină cu înțelesuri analoge: *malacia* e atestat la Caesar, Seneca și Pliniu, *malacisso* (= *μαλακίζω*, cu faza veche lat. a suf. -izo < gr. *ίζω*), *malacus* la Plaut și la alții. Fiind atât de vechiu, verbul v. gr. a putut înainta în Iliria, din prima fază a romanizării ei. Astfel se explică prezența lui în aromână, ca urmă din epocă mai veche decât cucerirea Daciei.

Desvoltarea fonetică este din cele mai simple. După sincopearea lui *a*, aton atât la prezent cât și la infinitiv, s'a ajuns la *mălce(d)z-a*. În dacorom. a rămas postverb. *mălcez*, iar la Aromâni trăiește și verbul. Forma dacorom. a avut și oarecare influență în jurul său (v. mai departe *mălced*, *mârcav*, *vălced* etc.).

1) Am auzit dela Caramica pronunțarea mai firească, *mălțeadză*, *mălțidzos*.

De aceea în semantismul cuvântului trebuie să distingem unele trepte de schimbări, datorite contaminării cu alți termeni referitori la stări fizice asemănătoare. Întâi constatăm că în daco-română *mălceș* este atestat și cu înțeles de o „boală a iepelor“ *Lex. Bud.* și „a oilor“, Pașca, *Glos.* Apoi ne lovim de *mârcav* „lânced, istovit, fără vlagă“ *Lex Bud.*, cu derivatele *mălcașiță* și *mârcaviță* Candrea-Adamescu *Dict. encicl.* Nu li se arată acolo originea, dar noi vedem un rezultat al cunoscutele încăierări dintre cuvinte, atât de viu ilustrate de Gilliéron și cu care sunt obișnuiți azi toți lingviștii cu experiență¹). În formele amintite au intervenit *mălceș* și *mârceș* < lat. *marcidus* cosemantic cu *malacus* etc. Sufixul *-av(iță)* a trecut dela *puhav* și *buhav* „slab, cu carnea grasă și moleșită“ de boală. Insuș *mârceș* își datorește pe a influenței lui *mălceș*, probabil pronunțat și *mălceș* ca în aromână²) și din ciocnirea lui cu *vânăt* s'a născut *vâlceș*³) (> *vâlcezi*) „plin de lovituri, de vânătăi“; iar în descănțele se zice *vâlceș*(ă) despre bube putrede, învinețite. Se cunosc de asemenea *bubă vânătă*, „bubă neagră“, numite după înfățișarea rănilor ori abceselor pornite spre coacere și puroiere. Amestecul acesta de influențe reciproce au schimbat și pe *mârceș* în *mâlceș*, dat de *CDDE*, din care și *mâlcigai* „pourriture“ ibid. (comp. *mucegai* < *muced*).

Pielea cu bube rele, purulente, face impresia că merge spre putrefacție. De aici înțelesurile din lat. *marcidus* „fâné, flétri, gâté“ (ca și *languidus*), *putridus* „pourri, flasque“ (putredo vulnerum, gingivarum; putrescunt dentes; comp. *vâlceș*, *vâlcezi*). *Mârceș*,-zi se spune despre mâncări și cărnuri care încep să se strice⁴).

¹) V. stâlciri la cuvinte cu structură șubredă, amenințate de destrămare, în *DR.* VII p. 106 și u., analizate de Pușcariu.

²) Cum am spus mai sus.

³) *Vâlceș*, a *vâlcezi* n'a fost explicat, fiindcă nu s'a văzut legătura cu *mălceș*, care și el era nelămurit.

În *CDDE* se vorbește de o posibilă influență a lui *vâlceș* asupra lui *mâlceș* (*mârceș*), fără însă a se spune de unde vine primul. Numai așa i se poate da întâietate față de *mâlceș*.

⁴) V. și în ale mele *Cercetări lexicografice* p. 16, forma *merced* „leneș“, în *Damé, Dict. roum. fr.* „flétri, fané, mou, mollasse, languissant“. Din însuș *marcidus* nu se poate deriva *mălceș* etc., fiindcă se opune *l*.

Poporul firește nu poate să exprime precis, ca medicii, înfățișarea pielei cu bube de tot felul și de toate culorile, dar moaleșirea, fleșcăirea ei prin erupțiuni și bube puroioase ca și cele de vărsat, le poate exprima și printr'un adjectiv cu înțeles mai larg, care apoi se restrânge și se leagă de o fază ulterioară a boalei. Astfel în aromână *mâltheadză* a ajuns să însemne „mârcezierea“, stricarea, putrezirea pielei, de boala respectivă. Familia lat. *pus*, *putidus* „faul“, *puter*, *-tris* „faul, morsch“, *putrefacere* „pourrir“; „amollir“, „disoudre“ etc. duc și la rom. *leneș*, *împuțit*, *putoare*, „ființă leneșă“. Din aceeași familie (v. Walde s. v. *pus*, *puteo* etc.) germ. *faul* „putred, stricat, împuțit“; *leneș*; *Faulfieber* „lingoare neagră“; *faulfleckig* „care are pete de putreziciune“, *Faulpelz* etc. ne întorc la punctul de plecare (din *μαλακός*, *μαλακίζω* semantic „moale, lănced“, „leneș, împuțit, putred, cu puroi“ etc.¹⁾).

Cuvinte de acestea cu înțelesuri largi, neconcretizate, sunt ca și organismele „lăncede“, puțin rezistente și de aceea ușor sortite schimbărilor.

Geografic judecat, termenul în discuție a venit din Italia în orientul romanic, fiindcă este atestat în latină și a lăsat urme în italiană și în graiurile grec. din fosta Magna Graecia²⁾.

La noi *mâlceș* este și un exemplu interesant care intră în norma de conservățiune pe arii laterale: aromână în sudul Balcanilor și dacoromână în Nordul și Vestul Transilvaniei. O prelungire mai veche a ariei lui *mâlceș* spre Moldova se vede din derivatul *mâlcigai* „pouriture“, atestat în Munții Sucevei (Șezătoarea III, 70 și CDDE 1139), născut din contaminarea cu *mucigai* < *muced* < lat. *mucidus* și *putregai* < *putridus*, care sunt co-semantice și conviețuitoare pe aceeași arie geografică. Ultimele sunt cunoscute în întreg teritoriul dacoromân, de aceea se înțelege ușor atingerea lor de *mâlceș*.

¹⁾ *Μαλακός* se întrebuița și privitor la piele: ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος, τῆς σαρκὸς ὁ τριπερὴς; ἡ ἀπαλὸς la Δημητράκου, μέγαλεξικόν τ. ἑλλ. γλ. I, s. v.

²⁾ V. REW 5254: sicil. neap. *makkaria* „Meeresstille“, „Flauheit im Geschäft“ (cfr. „lâncezesc afacerile“). Aici înțelesul lui *malakia* s'a oprit la nuanța cea mai blândă. Rohlfs, *Etym. Wb. d. unterit. Gräz.* înregistrează pe kosent. *maláka* „pământ (cu pășune) fleșcăit, călcat de vite“ și „*Spüren* die ein Tier im Gras hinterlässt“; v. și no. 1307 s. v. *μαλάγμα*

Incheiasem mai de multă vreme acest articol, dar într'o călătorie făcută în vara aceasta (1942) pe Valea Ierii (jud. Turda), între alte cercetări, am întrebat pe oameni și despre vărsat. Un Moș din Săcel ai cărui părinți sunt veniți din Albac, mi-a spus că Albăcenii și cei de pe la Abrud, acestei boale îi zic *zápor*! Mi-au venit în minte, firește, sinonimele „vărsat“, „inundare“ (v. explicațiile mai înainte) și bulg. *sipanica*, imaginea cărora, întruchipată și în arom. *aruversu*, se vede acum ca foarte roditoare.

Zápor, pe de altă parte, e sinonim, la origine, cu forma mai generală *zăpor*, cu accentul trecut pe silaba ultimă, după ritmul cunoscut din *înfășur-înfășór*, *măsur-măsór*, **fieur-fior*, *fioare*, < *fēbris* etc. și de sigur și după „nomina agentis“ ca „năpăditor“, „turnător“, „vărsător“ și. a. *Zápor* însă este o inovație semantică, născută prin aderența cu „vărsa“, „năbui“ (apele) etc. și formează a treia treaptă în dezvoltarea înțelesului. Prima, ca în slavă, este cea de „stavilă“, „stăvilar“ care oprește apa de a mai cădea pe roata morii, când morarul vrea să „oprească“ măcinatul. *Zápor-zăpor* vin din v. slav. *za- perti, prēti, pīra* „claudere“. De aici în n. sl. *zapor* „Die kleine Schleusse bei der Mühle“, bulg. *zapor* „Schleusse“ etc. Miklosich *Et. Wb. d. sl. Spr.*, la baza *per 5* după forma rom. *zăpor* adaugă „vergleiche“ *zápor* „rubeolae“, neînțelegând probabil taina acestui fapt. De aceea nici dicționarul Candrea-Adamescu nu-l înregistrează, deși se găsește în *Lexic. Budan* s. v. *zápor* „morbilli nethi“ (?), „rubeolae“, ung. „ot-vár“ (propriu „cojirea pielii“), „himlő forma apró szeplőske“¹⁾, Die Rötheln, Masern“. Autorii lexiconului nu spun patria cuvântului, dar este limpede că l-au cunoscut din Munții Apuseni și din Nordul Transilvaniei, fiindcă în fișele *DA* se găsesc comunicări despre *zápor* dela V. Vaida din Sălaj, cu înțelesul „vărsat“ și, dela N. Stan (Nordul Transilvaniei), „zápor la porci“ (boală nedefinită). Bianu *Dicț. Sănăt.* îl dă ca sinonim cu „pojar“.

Prin urmărirea fazelor semantice, dela slavă încoace, sunt: 1. „oprire, închidere (de apă, în special la moară); 2. apa ce se re-

¹⁾ Propriu „scămoșiri“ pe piele, ca o „broderie“, ca o pecingine. Imaginea intră în rândul celor din atmosfera „mălcez“.

varsă ca la o cascadă, după deschiderea stăvilarului morii; 3. revărsare de ape, când dau peste țărmerii râurilor; 3-a revărsarea bubelor (cu puroiu) pe pielea omului; 3-b „rubeolă“, „variolă“.

Această interesantă desvoltare semantică s'a întâmplat în epoci succesive și în arii diferite. Cum nuanța veche de „oprire“, „stăvilire“, „împotrivire“ se întâlnește în Oltenia (atestat la Ceaușanu) în expresii figurate ca „a pune zăpór“ (despre cal) „a se împotrivi la mers“, aceasta apare — geografic — venită dinspre Slavii sudici și deci mai nouă.

Motive etnografice ne îndeamnă să punem centrul vechiu al lui *zăpór* în Transilvania și în Carpați, în genere, unde sunt mori de apă, la care s'a aplicat imaginea de „oprire“ a apei din scocul morii, prin stăvilar („écluse“). De aici și nuanța specifică de „apa care se strânge (la moară), oprită de stăvilar“ (Moldova, atestată la Pamfile).

De aici apoi a ajuns să însemneze fenomenul, cunoscut în regiunea Dunării, de *zăpor* „revărsarea apelor râului, după ce un timp au fost oprite prin îngrămădirea sloiurilor de gheață, primăvara, când prin desghieț, se rupe în mii de bucăți masa ei compactă din timpul iernii. În dosul digului natural, în susus apei (ca la moară) se ridică apa în cantități uriașe care apoi rup stavila și „năbuieste“, se revarsă peste țărmeri.

În bulgară nu văd în *zaporŭ* acest înțeles pentru fiorosulopot al apelor Dunării pe care l-am văzut și eu de multe ori. De aceea faptul lingvistic îl socotesc dus în regiunile Bălților, de cătră păstorii Ardeleni, pe care adeseori îi surprind această năpastă. Când n'au vreme să se retragă pe grinduri, li se înneacă și oile¹⁾.

În ce privește trecerea la nuanța de „rubeolae“, ea s'a petrecut pe teren românesc, deși termenul are accentul ca în ung. *zápor* „rovescio o scroscio di pioggia; acquazzone“ (*záporeső* „ploaie torențială“, *záporpatak* „torent“)²⁾, fiindcă în limba vecină nu găsim înțelesul de boală.

Accentul a putut fi atras de cel ung., sau mai curând păs-

1) V. ce-am spus despre „grinduri“ în *Langue et Lit.* 1, 2.

2) Gelletich-Sirola, *Magyar-olasz szótár*, Budapesta, 1914.

trat, ca în v. slavă. Înlocuirea lui *vărsat* prin *zăpor* se datorește tendinței de diferențiere, prin care vorbitorul a voit să se scape de impresia urâtă ce o poate stârni noțiunea de „vărsat“, „vomitare“. A intrat deci în joc prestigiul estetic al expresiei.

Problema tratată aici, ca și altele asemănătoare, ne învață să nu ne oprim la explicații repezi, ci să confruntăm amănunțit faptele cosemantice, în oglinda ariilor geografice și a etnografiei. În cazul nostru „zăporul“ numai la moară și-a găsit loc prielnic de trăire lingvistică. Iar imaginea „rubeolei“ își găsește analogie și departe în arom. *aruverzu*, având ca izvor comun un fenomen semantic omenesc general, fără să fie nevoie și de o apropiere geografică între fenomene.

Ariile semantice au de obicei o sferă mai largă, ce acoperă și copleșește zonele singuraticelor limbi. De aceea trebuie să ieșim mereu dincolo de granițele acestora, pentru a studia și a înțelege multe din tainele semasiologice, însă firește cu mare grijă de a nu rătăci.

Intr'un viitor îndepărtat, lingvistica va ajunge de sigur să facă și atlase semantice pe grupuri de limbi, pe continente sau pe spații de rase.

Ei bine, în această perspectivă cazul semantic *vărsat*, în felul cum a văzut ideea și K. Sandfeld în *Linguistique Balkanique*¹⁾ se găsește pe spațiul ocupat odinioară de Traco-Daci. De aceea poate fi socotit ca o reacțiune a unei vechi expresii autohtone, preromane, în această arie. Vechiul cuvânt a dispărut, dar sămânța lui a încolțit în forma romanică mai nouă, provocând aceeași expresie în bulgară și mai târziu iarăși în română prin: *zăpor* din nordul Transilvaniei.

Firește se vor mai descoperi în viitor și alte concordanțe cu acest caz semantic, în arii mai întinse.

* * *

Voiu arăta, cu alt prilej mai multe încrucișări și extinderi de înțelesuri în familia termenilor privitori la manifestările și

¹⁾ v. și Th. Capidan *DR. III* 132; S. Pușcariu, *Limba română I*, p. 169 și u.

formele boalelor de piele, la care duce problema semantică *vărsat-mălceș* etc.

Cum mi-a explicat colegul dr. Iuliu Hațieganu, toate boalele cu erupțiuni („exantemă“) pot fi numite *vărsat* de cătră popor. Constatarea sa se referă mai ales la Transilvania.

Din această observație a ieșit, cum am văzut, și explicarea lui *zăpor*. Confruntând însă și alți termeni analogi descoperim următoarele coincidențe:

1. În materialul nostru lexical pe care îl cunosc aflător și în dicționare și acum în *ALR* (partea I) scoatem întâi pe *rapor* (*rapur*), care se întâlnește și amestecat, pe aceleași arii cu *zăpor*. De aceea *rapor* reiese limpede ca o contaminare dintre mai răspânditul *rapăn*, cu etimologie necunoscută, dar asemănător cu v. gr. *λίπαρος*.

Despre acesta și alți termeni înrudiți, din domeniul boalelor de piele, voi vorbi cu alt prilej, când voi utiliza mai amănunțit datele din Atlasul Linguistic Român.

Rom. NIȚEL, NIȚICĂ: gr *ὀνύχιον* „Kralle, Nagel“.

Ideea de „puțin“ se exprimă în românește prin *nițel*, *puțin*, (o) *țără*, un *pic*, *picătură* (onomatopeice), o *leacă*. Toate prezintă greutateți în încercările de a le explica. Aici mă voi ocupa de familia *nițel*, *nițică*, *niței*, *nițele*, *nițeluș*.

Toate etimologiile de până acum ale acestor adjective sunt fără temei¹⁾. Noi am găsit o concordanță cu grec. *ὀνύχιον* „Unghie“, întrebuințat în expresii analoge cu rom. „cât negru supt unghie“ (=puțin), sau, arătând prin gesturi, „cât piști cu vârful a două unghii“, cât apuci cu unghia. Imaginea aceasta și-a găsit expresia în cuvântul grec de mai sus, trăitor în dialectele bov. *aniçi*, *niçi*, otr. *aniçi* „unghia“ și în derivatele bov. *nixudda* „un-

¹⁾ A lui O. Densusianu, *Romania* 33, 79, din alb. *nsfike* nu poate explica trecerea lui *tș* (*č*) în *-ț-*, nici pe masculinul rom. *nițel*. Din *niceo*, *-niculo* (Pușcariu, *Etym. Wörterb.* s. v.), nu văd absolut nici o cale de a ajunge la *nițel*. Nici ceea ce am crezut eu (Din *un-etto*, în legătură cu ital. *etto*) nu se poate susține. Propunerii acesteia nu i-am găsit nici un sprijin serios și de aceea am părăsit-o ca pe o simplă încercare.

ghietta e piccolissima quantita di checchessia“, *nixúdda* „pezzettino“, bov. *nixo* „klein“, sicil. *niku*, pian. *niku* „klein“ Rohlf, Gröz. 1527. Cele din urmă cred că au fost influențate de gr. μικρός- *míxros* „mic“.

Ca înțeles — expresie — nu mai încapе îndoială asupra asemănării complete, dintre elementele grecești și românești. La fel este și expresia calabreză *n'ũa, n'ũaidda* (< *ungula*) „Ein ganz klein wenig“ o. c.

Să deslușim partea formală. Tulpina v. grec. ar da în românește **unuș*, dacă e vorba de împrumut arhaic, sau **uneș* dacă e mai recent (ca în *tămâie* < **tymania*, *genuine* < *gyronem* ș. a.). În latina vulgară y grec a fost redat prin *u, iu, ȳ (e) și i*. Cum reiese din formele dialectale grec., în cazul lui *δύχιον* y a trecut la *ȳ*. Deci în românește el a devenit *(*u*)*neș* și prin sufixele diminutive, *(*u*)*neșel, nișel* (*e—e=i—e* ca în *míssellus* > *meșel* > *mișel, mîsticius* < *mestreș* > *mistreș* etc.), apoi *niș-ică* (cu sufixul *-ică*, precum sunt *mitit-ică, fetică* etc.). *O-u* inițial a dispărut, fiindcă silaba *un-* a fost înțeleasă ca și cum expresia ar fi fost *un-niș(el)*, căci numeralul adj. este întrebuințat în expresii înrudite (*un pic, un fir* etc.).

Chiar dacă am admite că y a fost tratat ca *ȳ* lung, rezultatul ar fi același pentru limba română. Dar *i* din formele italo-grecești pretind un *ȳ* (< y grec.), iar în română nu cunosc până acum nici un exemplu de trecera lui y grec în *ȳ* lung¹).

PLAIU: v. gr. πλαγιον.

Plecăm dela semantica formelor grecești pentru a urmări raportul lor cu rom. *plaiu*. R. Gröz. 1717, traduce cuvântul grecesc cu „schiefe Ebene“: în dial. bov. *pláyi* „bewaldeter Abhang“, „terreno da pascolo in pendio“ (adecă o coastă ușor de urcat și de păscut); cosent. *Prayu* „kleine Ebene“ apoi „Ufer, Küste“;

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹) E Petrovici DR. X 30 crede că rom. *cir* ar veni din v. gr. χῆλος cu *y>i*. Rămâne de găsit și alte exemple pentru a se putea adevări această părere. Dimpotrivă, după k. κ, γ, y a trecut în română ia *iu*: v. gr. κόλλος > *ciul*, κῆμα > *ciumă*, γῆρος > *giur (jur, împrejur)* etc.

în ital. *piaggia* „Meeresküste“, iar în neapol. „estensione aperta di terra“.

În română înțelesul de astăzi este exprimat mai ales de graiul păstorilor, care ei calcă de veacuri cărările și culmile munților, în care și-au tras sute de drumuri pe locurile mai așezate și mai ușor de urcat la munte cu turmele, cu cai și până unde se poate, și cu căruța. Pentru circulația pe munte, ideea de miez a cuvântului grec, „loc așezat, șes“ a fost aplicată pe oriunde se potriveau în genere, pe terenul neegal al munților. De aceea „*plaiu*“ a ajuns să aibă multe nuanțe de înțeles, care au izvorât din nevoia de exprimare, legată de varietatea formelor de șesuri și de culmi din regiuni muntoase.

Acolo unde a fost țărm de mare, ca în Italia, s'a aplicat fiște la „coasta și la țărmul mării“. În expresia românească veche „căpitan de plaiu“, „stăpânitor al plaiurilor“ trebuie să înțelegem atât drumurile ce duceau și coborau dela munte cât și „câmpurile“ dela poale și din regiunea muncelilor.

Cel mai tare înțeles este însă cel de drum pe munți, bătut și călcat pe locuri mai așezate, mai ușor de umblat¹⁾.

Cuvântul e răspândit în Balcani, la Aromâni: *plaiu* „versant d'une montagne“, în serbocroată *plag*, „kleine Ebene am Fuss von Bergen“ (Skok, *ZRPh*, 41, p. 152). în Italia sudică sunt și nume topice (Rohlf's *l. c.*) iar la noi *Plaiu*, în felurite componente topice, mișună pretutindeni, în carpați.

Dela noi a pătruns la Săcui, în derivatul *plajás*, *palajás*. Mai interesantă este semantica formelor rutene *plai*, dim. *plaičok* „Fusssteg, Fussphad, Reitweg im Gebirge, Reihe, Schicht“;

¹⁾ În *CDDE* se reconstitue un *plagius*,-um din lat. *plaga* „bande de terre, étendue, contrée“. Dar *REW*, ca și Rohlf's, îl socotesc grecesc, cum dovedesc formele din Italia meridională. De aceea trebuie părăsită reconstruirea neîntemeiată din lat. *plaga* care este înrudit, din epoca arhaică, cu v. gr. *πέλαγος* „la pleine mer, la surface unie de la mer“ Boisacq *Dict. etym. d. l. l. gr.*, p. 759, și Walde *Lat. etym. Wörterb.* s. v. *plaga*,, lângă care vin gr. *πλάγος* „Seite“; *ταπλάγια* „Seiten, Flanken“, *πλάγιος* „quer, schief“. Înțelesul primitiv, după Kretschmer, *Glotta* I 16 și u. a fost pentru *πέλαγος* cel de „surface plane“.

²⁾ Eu cunosc vieța cuvântului prin date culese personal din cercetări asupra vieții păstorești carpatice.

plaiom „reihenweise, nebeneinander“ CDDE 1. c., din care reiese contactul păstorilor noștri cu Rutenii, fiindcă acolo a pătruns cuvântul în înțelesul principal, păstoresc, de „drum pe munte“. Aceasta este expresie originală dacoromână care nu se găsește în altă parte.

Dacă în dacoromână avem o proprie creație semantică, dusă până la Ruteni, ea trebuie legată de un punct din v. greacă, în care *πλάγιος* însemna „oblique, qui montre le flanc“, iar ca adverb *πλαγίως* „obliquement, transversalement“, tocmai ce exprim rom. *pieziș*, (dela lat. *pes-pedem*), adecă „pe coastă în sus sau în jos, pe picior de munte“.

Plaiurile noastre (drumurile) sunt mai ales pe picioarele munților. Și nuanța aceasta din urmă se vede încă în „versant d'une montagne“ din graiul aromân (ca un strat mai vechiu semantic) și în serbocroată, în vegl. *pluj* „Abhang“ și în dial. grec.-ital. „terenno in pendio“, „Abhang“ etc.

Intrucât punctul de plecare formal și semantic se vede limpede în sudul Italiei, și până acolo avem verigile lanțului de legătură (prin serbocroată și vegliotă) care merge până în provençală, nu mai încape îndoială, că avem înaintea noastră un termen pornit din sudul Italiei, ca cele mai multe din elementele noastre v. grecești. Pentru ideea aceasta, plaiu e unul din argumentele decisive, mai ales că și istoricește ne duce la latina vulgară, fiind atestat în Servius (sec. IV d. Chr.).

Numai faza „drum pe munte“ este creație păstorească dacoromână, de dată foarte veche, fiindcă are vîieață tare și generală în Dacia, ba încă e trecut de vreme în nord și la Ruteni, fiindcă, am văzut, a format acolo chiar o mică familie.

Astfel, stratificările semantice se cer a fi deslușite și ele, fiindcă ajută spre a cunoaște dezvoltarea istorică, spirituală a limbii.

BCU Cluj / Cluj University Library Cluj

Dacorom. PRUNC-Ă: v. gr. *προνικός*.

Trăiește puternic în Transilvania și mai ales în Nordul și în centrul ei, ceea ce dovedește că aici este casa acestui cuvânt păstrat dela formarea poporului dacoromân până astăzi. Odinioa-

ră a fost mai întins, cuprinzând și Moldova, fiindcă îl găsim atestat în Dosoftei și în Pravila lui Vasile Lupu. De asemenea este și a fost destul de viu și în Sud-Vestul Transilvaniei și în Banat, fiindcă îl folosește scriitorul bănățean Țichindeal. Il înregistrează și Lexiconul Budan. Derivatele *pruncuț-ă*, *pruncușor*, *pruncotean*, *pruncie*, *pruncesc* îi documentează vitalitatea și prin ea vechimea. De va fi fost răspândit și mai departe, în Muntenia, Oltenia, acolo a trebuit să lase locul celorlalți termeni cosemantici, precum *băiat-ă*, *copil-ă*, *fecior*, *fiu* etc.

Până acum nu i s'a putut da o explicație¹⁾ cu temeiu.

Înțelesul general al lui *prunc* este acela de copil până la 7—12 ani. Ca și „copil“, „băiat“, „cocon“, el poate fi întrebuințat pentru a arăta oricare fază a vârstei amintite: *prunc-ușor*, *prunci mici*, *mari*, *copil mic*, *mărișor*, *mare* etc. Prin urmare este cosemantic cu „infans“ și cu altele de aceeași elasticitate în nuanțări.

Avem însă sensul de „bastard“ păstrat în ungar. *poronty*, care este împrumutat dela Români²⁾. Se știe că de multe ori un

1) O. Densusianu *Grai și Suflet* III 236, pornește dela lat. *pronus* „înclinat, aplecat“, gândindu-se la depărtata asemănare cu *apleca* ce se zice mai ales despre mielul pe care păstorul îl înclină cu capul la ugerul oii, ca să sugă. Dar în limbile romanice *pronus* a ajuns numai la sensuri conforme cu cel latin, de „abschüssiger Ort“, „halbliiegend, geneigt“; iar *pronare* la „vorläufig einflanzen; niederwerfen, neigen, herabsteigen“. Un **pronicus* nu e atestat și n'a lăsat urme în romanică. Insuși *apleca*, cu înțelesul păstoresc, cere explicații și analogii. Eu cred că a suferit contaminări cu derivate din *pup(p)a-ula* (v. acestea în *REW*).

Derivarea lui S. Pușcariu (respinsă de O. D.) din *puer*, > **puerunculus*, din care s'ar fi refăcut un **pueruncus*, nu mulțumește, fiindcă o asemenea formație în lat. vulg. nu aflăm, iar în rom. ar fi ajuns la **puruncur* sau **purunchiu* (prin fazele **puărunchi* > **porunchiu* etc., cf. *nuăr* > *noor* etc.). Sincoparea ar fi trebuit să se petreacă târziu, pe teren românesc și nu văd cazuri analoge (*volemus* > *vurem* > *vrem* etc., adus de S. P. se explică, fiindcă auxiliarul este de obicei aton, enclitic sau proclitic; comp. *curînd*, *curună*, *curună*, *furunțel*; apoi *poruncă*, element v. slav. este azi fără sincopă).

2) Cfr. acum G. Bledy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu 1942, p. 42, unde se dau înțelesurile 1. „copil“, „copil bastard“; iar prin exetnsiune „mulțime de copii („copilăret“), „puiu de pasăre, sau de broască“ (comp. „broscioiu“, zis în batjocură copiilor). V. tot acolo și citarea studiilor în care se afirmă trecerea lui *prunc* din limba română în cea maghiară.

cuvânt imprumutat de o limbă păstrează înțelesul vechiu pe care îl avea în graiul dela care l-a adoptat. Aceasta a trebuit să se întâmple în primul contact dintre Români și Unguri, la care acum a devenit cuvânt comun (v. nota).

Copil însuși a însemnat și mai însemnează „bastard“, precum ung. „bitang“, a intrat la noi ca „bitong“ (bastard), dar în glumă se spune „bitong-gi“ oricăror copii. Apoi expresii ca „feciior de lele, de curvă“, „puiu de lele“ (cu același sens); „copil făcut cu altul“, „are copii și prin sat“ (se zice despre oamenii cu copii din flori) ne fac să ne gândim că punctul de plecare a fost cel de „copil bastard“, „făcut cu femeii ușoare, necinstite“, etc. (comp. „Schandbube“ REW 956, sard. *konkoinu* „halbbürtig“ din *concuba*, lângă care comp. și rom. *cocon*).

Din aceste considerațiuni, pun pe rom. *prunc* alături de v. gr. *πόρνη* „femme de mauvaise vie“, care are foarte multe derivate, între care și *πορνικός* „ceea ce privește, ține de o astfel de ființă“; *πόρνος* (ὁ) „débauché, impudique“, *πορνογένης* „né d'une prostituée“. Astfel dintr'o formă atestată, ajungem prin fazele normale *pornicus* > **pron(i)cus* la *prunc* (comp. *fromosus* > *frumos salicem* > *salce* etc.), iar ca sens, cum am spus, s'a pornit dela ideea de „copil nelegitim“, născut din relații de dragoste necinstită. Expresiile populare, se știe că sunt uneori foarte tari în această privință¹).

Acest termen a putut veni alături de celelalte v. grec., de care ne ocupăm aici. O singură rezervă se poate face. Nu găsim deocamdată, potrivit grijei noastre în asemenea cercetări, urmele cuvântului v. grec., în Italia meridională, sau în alte zone romanice.

Totuși, s'a putut constata că documentarea fonetică și semantică nu prezintă nimic forțat sau reconstruit. Privitor la înțeles, trebuie să mai adaugăm că noțiunea de „copil-bastard“, este foarte explicabilă atât într'o societate în formare, cum a trebuit să fie cea dacoromână în timpul colonizării și mai ales după nă-

¹) Comp. germ. „Jungfernkind“, „Hurenkind“, „Uneheliches Kind“ etc. (v. și Tiktin *DRW* s. v. *copil*). V. deasemenea în Littré s. v. *putain*, cu citate chiar din Molière, expresia *fils de putain* și *double fils de putain*.

vălirea barbarilor. Atunci vieța familiară, cu obiceiuri austere, bazate pe religie și tradiții tari, nu putea rezista ușor. Războaiele îndelungate de azi, de ieri și de totdeauna, se știe că sunt factori de sdruncinări și destrămări chiar ale cuiburilor de familii consolidate.

Apoi, în unele sate, chiar astăzi, când supraveghează biserica și legile profane, concubinajul n'a putut fi stârpit, ci continuă încă destul de tare.

Cercetările lingvistice trebuie să țină seamă și de mersul și de frământările vieții sociale, din vremuri turburi și sbuciumate, când tendințele de expresie ale limbii devin mai aprige decât în epoci liniștite. Iar Dacia nu este întrecută de nici o altă țară din Europa, în ce privește sguduirile și cotropirile pe care le-a îndurat.

Dacorom. STAUR: v. gr. σταυρός.

Staur înseamnă „închisoare“, loc închis cu gard de scânduri (prăjini, lețe). Acestea se leagă, ori se bat cu cuie, de parii care formează scheletul gardului.

Cuvântul este cam sinonim cu aproape omonimul său *staul*. Numai că *staul* este atestat și cu înțeles de grajd de vite, pe când celălalt nu. Ca întindere geografică, *staur* trăiește pe o zonă ce pornește din câmpia Transilvaniei (Cluj), cuprinde parte din jud. Turda (M. Apuseni) și merge în sus. În Năsăud și Maramureș se aude numai *staur*, iar nu *staul*¹⁾.

Dintr'o dată, harta ne face atenți asupra unei regiuni lingvistice, cu semne de arie izolată și prin urmare și asupra caracterului de conservare a cuvântului din acea arie.

De altă parte, forma cuvântului nu se lasă a fi confundată cu aceea din *staul*²⁾, cum am mai spus odată. Nu găsim nici o do-

1) După informații personale: v. DR. II, studiul meu „Cuvinte și Lucruri“.

2) Așa cred S. Pușcariu, T. Papahagi și alții care au pregetat să mai analizeze greutățile semnalate de noi. O. Densusianu credea (în *Gr. din T. Haț.*, 19) într'o despărțire a lui -l, înțeles de vorbitor ca articol. Dar aceasta s'ar fi putut întâmpla și la *cal*, *gol*, *sătul*, *sul*, *taur* etc. etc. Tot așa

vadă, nici un exemplu care să îngăduie explicarea prea simplă că *-r* din *staur*, este *-l* din *staul*, articulat *staulul*. Această disimilare nu o pot constata în cazuri asemănătoare. Nu se zice *car* ci *cal* (artic. *calul*), nu *sătur* (din *sătulul*, *sătulele*), nu *gor* (din *golul*, *golurile*), nu *poare* (din *poalele*) etc. Articolul *-l* n'a disimilat, n'a putut disimila, fiindcă era un apendice nestabil, se anina și se desfăcea, după trebuințele sintactice ale frazei. Nu era un *-l* permanent legat de cuvânt.

Aceste realități m'au îndreptățit să socotesc pe *staur*, concordanță cu v. gr. *σταυρός*, care în sudul Italiei, pornind dela înțelesul vechiu de „Kreuz, Phahl“, pieu pour une palissade, palissade“, a ajuns să însemneze (în Basilicate, Saponaro) *staurieddo* (diminutiv), „recinto da porci, construito di pali e legni connessi“, salern. *sturieddu* „Schweinestall“.

Felul de construcție care se citește în definiția cuvântului grec., este același ca la *staur*. *Staurul* este mutător, îl schimbă păcurarii pe mai multe părți ale hotarului, pentru a îngrașa locurile mai multor săteni¹⁾.

Staurul se desface ușor, fiindcă este înjghebat din mai multe despărțituri, de lungimea unei scânduri (circa 3—4 m.), care se iau una câte una (ca niște table sau lese) și se transportă pe că-

S. Pușcariu când a despărțit pe *staur* de *staul*, judecându-le ca două faze, despărțite în timp, una cu *u* sincopat (*stablum-staul*) și alta din *stabulum* (cu *-b-* căzut), v. *Limba română* 187.

Formele romanice însă pornesc dela *stablum* REW. s. v. Forma *stau* Dens. l. c. se explică din cazuri ca *tău-tăuri* etc. Pentru Dacia noi nu vedem două valuri de populație romanică așa de depărtate unul de altul. După colonizare, din sud n'ar fi putut veni decât ultima fază *stablum*, adică cea mai târzie, care s'a răspândit și în cealaltă romanitate. Dacă o fază mai veche *stabulum* (cu *-u-* nesincopat) ar fi durat în Balcani sau în altă parte a romanității, ea ar fi lăsat urme acolo. Dar *stabulum* nu s'a conservat de loc, nici în sudul Dunării. Nu putem tăia cu foarfecele un cuvânt ca pe o fișe, după necesitățile momentului, sau din cauza unor greutăți fonetice aparente sau căutate. Cu atât mai puțin sântem îndreptății să presupunem suprapunerea peste *stablum*, a unei forme literare latine, cu *u* nesincopat. Cuvântul ține de viața rustică, de latina vulgară, prin care *stablum* s'a răspândit în tot imperiul și așa trăiește pretutindeni, până astăzi.

¹⁾ Cred că și cuvântul *mutare* este legat de această necesitate agricolă, tot așa ca și *stăuină*, precum am lămurit în alt studiu, sub tipar.

ruțe, în altă parte a hotarului. Astfel parii de legătură (2—3 la fiecare porțiune) joacă rol însemnat, fiindcă ei dau forma și lungimea lezelor¹).

Ceva mai mult. Avem în limba noastră un caz semantic, întru totul la fel cu „staur“. Este termenul *stobor* „gard“, închisoare de scânduri etc., care vine din slav. *stoborŭ* „par“.

În fața acestor fapte nu cred că mai este nevoie de alte analize.

Staur vine tot din sudul Italiei, fiindcă acolo trăiesc membrii familiei lui. E venit probabil prin coloniști, în Dacia, fiindcă nu a lăsat urme în sudul Dunării.

Mai rămâne un punct de lămurit: „lucrul“. De ce s'a simțit nevoia de doi termeni pentru o construcție (închisoare) care are acelaș rol astăzi, în viața păstorească? Răspunsul îl avem în trebuința de variație a expresiei, care dă naștere în limbă la sinonime. De aceea aflăm în dacoromână: gard, ocol, închisoare, *stobor*, *pălan* etc.

La început *staur* a însemnat „par“, cum arată înțelesul prim din v. gr., apoi „*palisadă*“, adică „alcătuire din pari și scânduri sau nuele“, apoi „închisoare, staul-staur“, în genere²).

„Lucrurile“ (obiecte, unelte etc.) evoluează ca și cuvintele, influențându-se unele pe altele și împletindu-se cu nuanțe de înțelesuri, rezultate din adausuri sau perfecționări de construcție. Lingvistul are în această privință o sarcină foarte grea și migăloasă de a lua fir cu fir, spre a desface țesătura unui fapt lingvistic. Când îi scapă unul, analiza nu mai e completă, iar concluzia iese știrbită.

Rom. STERP: v. gr. στέριφος.

De mult s'a pus în legătură cuvântul românesc cu cel grec, dar a rămas de înlăturat greutatea de a se explica păstra-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹) Le zic așa, fiindcă n'am alt termen mai bun, iar *leasă* este cel potrivit la gardul de nuele (sau prăjini, lețe), alcătuit din porțiuni demontabile.

²) V. acest fel de legături între cuvânt și lucru în „*Cuvinte și Lucruri*“, din DR. II. Exemplele de acolo se pot înmulți, dar nu e de lipsă să le mai cant aici, fiindcă ideea, este la îndemâna oricărui lingvist.

rea grupului *stê-* (deschis) care trebuia să devie *ște-* ca în *șterg* (*exteṛgo*), *aștern* (ad-*sterno*) etc.

S'a întâmplat aici o metateză a celor două vocale palatale *ε-i*, în urma căreia s'a ajuns la **stîrefos* și de aci la *sterp*, prin trecerea grec. *φ* la *p* (ca în *φαλάγγη* > *phalanga* > *părângă* etc.) și desigur prin influența lat. *stirps-stirpem* „souche, race, origine, rejeon“, și a lui *extirpare* „déraciner, extirper“.

Sterp înseamnă „neroditor“, fiind vorba de animale, de plante sau de pământ. În dialectele din sudul Italiei dela *στέρφος* „unfruchtbar“ avem (Rohlf, *Grätz*, 2059) bov. *stérifo* „stearpă“ (capră); regg. *strippa* etc. „sterile, duro“; camp. *vakka sterpa*; abruzz. *stérpa, streppia* „che non ha più latte“ și tot așa în sicil., veneț. friul. și în alb. (*šterp*).

Tot printr'un amestec cu *stirps, extirpare* (it. *sterpare* etc.) vede și Rohlf schimbarea lui *e* în *i*. Metateza lui *e-i* este tot așa de posibilă, iar contaminarea cu *stirps-extirpare* foarte naturală.

Dar înțelesul concret de „unfruchtbar“ (vită, capră, oaie, vacă nefecundată, care n'a prins făt), cere neapărată legătură cu ▼. gr. *στέρφος* care se vede limpede că s'a păstrat în sudul Italiei (cfr. numeroasele variante, deadreptul concludente, înregistrate de Rohlf, *Grätz*, 2059¹).

De aceea, trebuiește părăsită forma reconstruită **extirpus* din REW³ 3072 pentru cuvântul primitiv care s'a aplicat la animale. Apropierea semantică de noțiunea „plante fără ramuri, fără *stirps*“, se putea întâmpla în chip foarte firesc și ușor de înțeles, dar influența aceasta venea ca fenomen secundar.

Familia lui *sterp-stearpă*, cu înțelesul concret din *στέρφος* are la noi ramificare măricică: a *stârpi* verb. „a rămânea (oaia, vaca) stearpă“ și „a-și pierde laptele“; *sterpar*, păstorul care păzește oile sterpe (cele care n'au avut miel, n'au fătat), *stcrpături-stârpädagogi* subst. cu sens colectiv, adică „vite sterpe“. Înțelesul activ de a *stârpi* (buruienile rele etc.) se apropie de „*stirps*“, dar s'a putut naște și prin extensiune, mai ales că în română este mai rar întrebuițat. În aromână dela „a-i seca laptele“ unei vite, s'a

¹) V. bibliografia, sumar arătată, la M.-L. REW. s. v. și la Rohlf s. c.

ajuns să se spună și *a străchi*, „a seca“ (un părau, etc.)¹⁾. Aici însă, am impresia că s'a mai amestecat un cuvânt, cel puțin pe teren românesc, care a însemnat „a se scurge, a seca“. Mă gândesc la *sterp* „canal de scurgere“, la moară, deosebit de „scoc“ (v. Dămé, *Dicț.* și Candrea-Adamescu-*Dicț.* s. v.) pentru care n'am date necesare, dar poate aparține familiei *strop-stropi*²⁾.

Nu ascundem că există o piedecă în variantele aromâne *străchi* și dacorom. *stârpi* (*stârpitură* etc.) cu *â(r)* pentru *e(r)*, cum pretind *sterp*, *sterpar* etc., în care *-erp-* n'a devenit *-âr(p)-*. Variantele cu *-âr-* duc la o bază slavă (comp. în notă v. slav. *u-trŭpeti*).

Dacorom. STRECHE, megl. STREACL'E; dacorom. VIESPRE, Z'ESTRE etc.: v. gr. *οἰστρος*, lat. *oestrus*, **oestriculus*.

Am dat explicația formelor dacorom. și megl., din gr.-lat. **oestriculus* în DR. II, 824—25 și a fost admisă de M.-L. în REW.

Cu oarecare surprindere am descoperit în Munții Apuseni și în jud. Cluj³⁾ variantele *viespre*, *viespri*, *z'estre*, *iestre*, și *iestri*, ca numire a viespelor mari și rele, mult mai feroase decât cele cunoscute împrejurul casei. Acești termeni derivă din *οἰστρος-oestrus* > rom. *iestru-iestri*, care prin firească întâlnire cu *vies-*

1) V. sensurile din aromână în DR. II 549 unde Capidan dă toată familia cuvântului, din acest dialect. Derivatele dacoromâne „*stârpiciune*, *stârpitură*“ etc., se pot vedea în dicționare.

2) Ar putea totuși ca acest *sterp* să se fi zis pentru „canal sterp (sec)“, adică cel ce stă de obicei fără apă, pe când lucrează scocul. De aici s'ar explica astfel și înțelesul aromân de *a străchi*, „a seca (apa)“. Problema, mai larg, va trebui pusă în cadrul v. gr. *στερός, στερέω*, în care intră și *στεῖρα* (rom. oaie *știră*), lat. *torpeo* „etre engourdi“, v. germ. *sterban* „mourir“, indo-europ. *sterbh-sterp-*, care ne duce la expresia „braț mort“ (al unui râu), „canal sec“, etc., v. slav. *u-trŭpeti* „se raidir“ (comp. „*stârpitură*=chircitură“, v. Boisacq, Walde s. v.).

3) Com. de învățătorul D. Vasu din Lona (Luna) de Sus, jud. Cluj. El mi-a pus la dispoziție culegerea sa privitoare la albinărit. Acolo *z'estre* se mai chiamă și „musca țiganului, fiindcă e rea și mușcă“. Expresia vrea să spuie că țiganul căutând miere a dat de cuib de *z'espri* în loc de unul de albine.

pe,-i a dat naștere și lui *viespre,-i*. Când am auzit întâi această formă, n'am putut explica grupul *-spr*. Acum se vede lămurit ceea ce s'a petrecut.

Baza *oestrus- οἶστρος* a lăsat urme și în neap. *yestre*, corsic. *nestru*, *gyestra* etc. „Brunst“ REW. În dacorom. continuă sensul concret v. gr. de „taon“ ca și în verbul *strechia* (din *streceh*) cosemantic cu v. gr. *οἶσπρώω* „être furieux comme l'animal piqué par le taon“. Aflându-se acestea numai în dacorom., ele se așează pe linia istorică a celorlalte elemente v. gr. discutate.

Rom. (TEACĂ) TECI, „PĂSTĂI“: gr. *θήκη* „Scheide, Kapsel“.

Teacă, derivat din lat. *theca* (gr. *θήκη*) a ajuns să însemneze la plural și „păstăi“, care și el vine din v. gr. *πύξις -πύξις* +șuf. *-alia*, cum am dovedit în DR. X 61.

Imaginea „cutiuă-păstaie“ se vede în dialectele grec. din Calabria: Otr. *fikári* „trockene Schote der Bohnen, Erbsen“ etc. Tot așa în Camp. (Campania) *tek* „za*te, grüne Bohnen“, abruzz. *téka* „Bohenschote“, prov. *teca* „Schote“, etc. Rohlf's *Grätz*. 788 și REW 8699.

Am pus aici și amănuntul acesta semantic, fiindcă ajută la înțelegerea originii rom. „*păstaie*“. Faptele semantice au aceeași vaolare ca oricare element lingvistic. Ele se urmăresc mai greu, când trebuesc să fie puse în grupul influențelor streine dintr'o limbă, în care forma fonetică a unui cuvânt are o proveniență, iar înțelesul s'a furișat în ea din altă limbă. Imaginea (ca aici „*păstaie*“ „*-Schote*“) se întrupează de multe ori într'o haină nouă, a unui cuvânt care o atrage printr'o înrudire oarecare semantică. Este uneori ceea ce se zice, în cazuri mai speciale, „calc lingvistic“.

Este deci probabil că metafora „*teacă*“ > „*păstaie*“ a luat naștere în graiul și stilul v. grecesc mediteranian, de unde apoi a fost imitat de lumea romană. Se poate compara, în acest înțeles, paralelismul v. gr. *θήκη* (lat. *theca*), lat. *vagina* > sp. *guaina* „*păstaie*“ (v. și **τῳαγινella* „Schote“, REW 9123).

Dacorom. TEAFĂR: v. gr. τρυφερός

Am încercat altădată să pun acest cuvânt, în legătură tot cu o bază v. gr., dar n'am aflat atunci niciun sprijin în vreo altă zonă romanică (v. *Revista Filologică* II, 63—64). Acum concordanța cu forme sud. it. ne ușurează sarcina.

Dela adj. gr. la cel românesc s'a ajuns prin fazele *triferu* cu -u- > -î- și cu schimbarea accentului, obicinuită în asemenea cazuri. Semantic, procesul a pornit dela ideea de „tânăr, proaspăt” despre plante, fructe, carne și apoi s'a ajuns la aceea de „nealterat, sănătos, sdravăn”.

Formele greco-italiene au rămas în atmosfera semantică dela început: în Lecce, *tiferu* (cu aceeași disimilare ca în română și cu u-i-i), Brindisi: *tiferu* „acerbo” (comp. poame *crude*, carne *crudă*, etc.), otr. *triferó* „molle tenero”, *tiferó* „morbido, acerbo” (Rohlf, *Scavi*, 74).

Mai lămuritoare sunt înțelesurile variantelor dial. it. din regiunea Cosenza: „pingue, rigoglioso și „vegeto”. It. *vegeto*, -a = „ben vivo e verde” (comp. rom. „om verde”) și prin extensiune despre o persoană „che conserva bell'aspetto, florida salute e forze, specialmente in età avanzata”. Se zice „e ancor vegeto” (despre un om) cum spunem și noi „e încă teafăr”.

Cuvântul este general dacorom. și nu întâmpină decât un început de concurență din partea lui *sdravăn* (slav)²⁾.

Dacorom. TRAGĂN: v. gr. ἀνθράκινος etc.

„Tragănul” este o bubă rea ce se formează de obicei la grumaz, la vite și la om. Înțelesul și partea formală a cuvântului m'au îndemnat să-l pun alături de v. gr. ἀνθράξ, ἀνος.

În Sudul Italiei (Rohlf, *Grätz*, 146) există derivatele regg. *antràci* „carbonchio”, salent. *ntraša* „foruncolo maligno”. În ita-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) v. Rohlf, *Dizz* s. v.

2) Până acum nu i s'a dat nicio explicație serioasă lui *teafăr*. Aproximarea făcută de Tiktin Wb., de v. bulg. **těhenŭ*, n. bulg. *těherŭ*, o declară el înșuși imposibilă. Unii s'au gândit la germ. *tapfer* (!), care nici ca sens nici ca formă nu poate fi luat în discuție.

liană mai este și *antracc* „tumor inflammatório“. Rohlf s vede și un amestec al acestei forme, cu *δράκαινα* „Weiblicher Drachen“, de unde au rezultat bov. *δρά'cena*, *trácena* „Forunkel“, iar alte variante, pe care nu le mai amintesc, au înțelesul general de „tumor“ și „antrac“¹⁾.

Prin urmare ideea de „bubă“ din rom. *tragăn*, se acopere cu cea din elementele citate. Dacă amestecul cu *δράκαινα* este necesar de admis, nu putem verifica. Forma rom. poate veni și dintr'un derivat **antracinus* (precum *cîrcînus* > *cearcăn* din lat. *circus*) care, după normele limbii române, ajunge la (în)*tracăn* > *tragăn*, cu prefixul dispărut (comp. mai sus și *trácena*), fiindcă s'a confundat cu prepoziția *în*-. O afereză identică avem d. ex. în rom. *buric* din (*um*)*bilicus*. Consoana -k- s'a sonorizat și în alte cuvinte v. grecești, trecute în lat. vulg. precum *κυβερνάω* > *gubernare*, *δοχήτ* > *doga*, etc.

În limba română a putut interveni și etimologia populară, care a apropiat cuvântul de verbul *a trage*, crezându-se că buba se formează din frecarea (tragerea la jug) a cefei boului.

Rom. TULPINĂ: v. gr. *τολόπη*

Înțelesul, simțit în genere, al *tulpinii* este cel de „trunchiu“ de copac sau „cotor“ de plante mai mici (buruieni, flori). Astăzi este sinonim cu trunchiu sau „tije“ (termen botanic), dar după unele atestări se vede că a putut însemna și ceva deosebit de acela. De ex., din versurile populare:

Două flori *dintr'o tulpină*,

Crescute din rădăcină (Iarnik-Bârseanu, P. pop. 73, 163, 31)

¹⁾ Prima dată am făcut apropierea între *tragăn* și *ανδραξ*, în 1924 la o ședință a Muzeului Limbii Române. Este interesantă și forma n. gr. *μαλάβρυκας* „Geschwür“ etc., în care s'a adăugat romanicul *malo* (?), care aduce aminte de „buba rea“.

Explicațiile de până acum nu satisfac. C. Diculescu o. c. l-a pus în legătură cu v. gr. *πράχλος*, pornind dela ideea de „gât“ și apoi „boală de gât“. Nu dă însă nici un paralelism și nici nu avem vreo urmă din acest cuvânt, în romanică.

se poate deduce că tulpina înseamnă și alcătuirea de cotoare cu lăstari numeroși (v. mai sus *luger*), așa cum au unele plante care cresc în grup, în tufulițe, începând chiar dela rădăcină, adică de cum ies din pământ. Multe din acest fel de plante, dacă le smulgi din pământ, formează cu rădăcinile lor, ca un mănunchiu ca un buchet.

Pornind și dela forma lui fonetică cuvântul se poate explica din v. gr. *τολύπη*, care însemna „șomoioğ“, „ghem“, așa cum pare mănunchiul de fire dese ieșite din rădăcină și crescute împreună în jurul cotorului unor plante, sau trunchiuri retezate dela pământ. De aceea cuvântul grec. a ajuns să însemneze, în dialectele din sudul Italiei, bov. *tulúpa* „Pack, wirres Bündel“, „fascetto di canape“, regg. „viluppo di cespugli, bubbola“, pian. *trúpa* „mucchio die cespugli¹⁾ imbrogliati“, *tulúpu* „uomo grosso e corto“ (comp. „om trunchios, trupeș“); sicil. *trupa* „wildes ver-ranktes Gestrüpp, wirres Bündel“ etc. Rohlf's *Gräs.* 2174 și *Dizz. Calabr.* II, 346, unde se dă și definiția „amasso di cespugli intricati“ și a. m. d.

Fiind așa de apropiate lucrurile la vedere, cuvintele *τολύπη* și *rădăcină*, s'au influențat unul pe altul și au dat naștere derivatului, colectiv la început, **tolupina*, după modelul *radicina* < *radix* (de unde și fr. *racine*). Apoi a ajuns să se confunde cu „trunchiu“ care este izvorul din care ies mlădițele tinere tot așa ca și din partea stufoasă de lângă pământ a unor plante. Și într'un caz și într'altul e vorba de originea, de punctul de unde se înalță cotoarele, fie că e unul cu mai multe fire, fie că ele se desvoltă „stufoase“ în mănunchiu, după cazuri.

În dacoromână cuvântul s'a întâlnit, prin apropiere de înțeles, cu *trup*, de unde a rezultat varianta *trupină*. Deadreptul din slav. *trupă* „corps“, nu se poate explica *tulpină*, fiindcă metateza ca și schimbarea lui *r > l* nu au nici un temei. Ba dimpotrivă, dată fiind pronunțarea limpede în *trup*, *trupeș*, *trușos* etc., ar fi cu totul neobicinuită nașterea unui derivat care să se depărteze

¹⁾ Cfr. Rohlf's, *Scavi*, p. 36, 41, 93. Mai ales sicil. *trupa*, definit la p. 93 „arbusto o spineto intricato“, este mai aproape semantic de „tufă încâlcită la rădăcină sau la partea de jos a cotorului, lângă pământ“.

aşa de mult de baza slavă atât de rezistentă în formele citate din română şi cu înţeles concret cum este *trup*.

Procesul se poate înţelege deci numai invers, cum am spus, ca o apropiere ulterioară de „trup“¹⁾, de unde şi varianta *trupină*, în care (*t*)*r* n'are nici o legătură cu *l*(*p*) din formele atestate în Italia, fiindcă acolo prezenţa lui *r* (în loc de *l*) se datoreşte foneticei locale²⁾.

Rom. URDĂ: v. gr. οὐρός, οὐρώδης.

În sprijinul derivării rom. *urdă* din v. gr. οὐρός—οὐρός „Käsewasser“, „zăr“ prin adj. οὐρώδης (< lat. vulg. *uroda ca post-verbal dintr'un verb *urodare, *urdare, azi *urdi*, sau, prin schimb de sufix, din *urida) vine împrejurarea că termenul grecesc a trăit aproape de lumea romană din Italia sudică. Aici persistă şi azi prototipul grec. în dialectele bov. *urú*, o *urúsi aspro* „il siero bianco“, *oró* „siero“. Şi sp. *suero* „zer“ derivă din *sërum*+ οὐρός (v. REW s. v.).

Astfel legătura dintre română şi greacă se arată şi mai plauzibilă. Înţelesul, cum am mai spus, e atât de identic cu analoga formaţiune din dialectele romanice alpine (*serum* „zăr“ > *serac* etc. „urdă“), încât ar ajunge şi numai „lucrul“ pentru a justifica etimologia ce am dat.

De aceea nu mai insist aici asupra acestei explicaţiuni, întemeiată pe înţeles, pe fonetică şi pe situaţia geografică a termenului ca şi pe corespondentele semantice din celelalte limbi romanice

¹⁾ Valoarea celor spuse aici o văd şi în legătura, în viaţa Românilor, de regiunile păduroase ale Daciei. Ca să-şi facă vatră de sat şi loc de arătură strămoşii noştri au fost siliţi să recurgă la *runcuri* şi *curături* (defrişeri), adică să scoată trunchiul, tăiat dela pământ, cu rădăcină cu tot. Astfel, „rădăcina“ săpată şi „tulpina“ (trunchiul scurtat) de deasupra, fac una şi imaginea se completează din două elemente. Această împrejurare ivită deseori în viaţa locuitorilor de lângă păduri, a provocat uşor contaminarea, *rădăcina*+ ελόνρι > *tulpină*.

²⁾ V. acum asupra trecerii lui *l* la *r*, în dialectele italiene din sud, studiul lui G. Alessio, *Sul rotacismo romeno-siciliano*, din *Studii Italiene* VIII, 1942, pp. 17 şi u.

(v. și REW s. v. 7842, DR. III, 582—587, O. Bloch, *Dict. ét. d. l. l. fr.* s. v. *sérac*, *Langue et Littérature*, vol. I, 2, p. 219—220).

Dacorom. ZESTRE: grec. *διάστρα etc.

Un cuvânt general dacoromân cu înțeles bine cunoscut: averea ce se dă fetei când se mărită și poate cuprinde bani, lucruri trebuincioase gospodăriei, vite și a. Dicționarele dovedesc și înțelesul mai „restrâns” de „îmbrăcămintă, așternut, scoarțe”, adică țesături de tot felul, pe care țărancele noastre, într-o vreme, pe toate și le lucrau singure. Și cu cât privim în vremuri mai vechi, cu atât trebuie să admitem că „zestrea”, în înțelesul din urmă, și-o lucra fata, ajutată de mamă, de bunică sau de surori.

Acest fapt cred că stă la temelia semantică a ceea ce zicem „zestre”: țesăturile făcute în casa părintească a viitoarei mirese. Un sinonim avem astăzi în neologismul *trusou* (< fr. *trousseau* „vêtement, linge qu'on donne à une fille quand elle se marie”). Așa se poate explica originea cuvântului, rămasă până acum nelămurită.

În graiurile grecești din Bova și Salento există formele *dyášra*, *dyáštra*, *táštra* „atrezzo che serve per fare l'orditura”, rezultate dintr'un *διάστρα „instrument zum vorbreiten des Aufzugs”. Tot acolo sunt și *dyázma* „orditura” din grec. διάσμα „Aufzug des Gewebes” și otr. *tiadzóme* „ordire la tela”. În Epir. διάστρα¹⁾ înseamnă unealta de țesut sus zisă. Grupul de termeni din v. grec. διάζομαι „ourdir, étendre la chaîne d'une toile”. Astfel nu este greu de prins firul semantic al problemei. „Zestre” a însemnat „ceea ce se face în războiu”, țesăturile fără de care nu se poate întemeia o căsătorie. Cine intră într-o casă țărănească unde se află și o fată mare, își dă seama cu ușurință de strânsa legătură dintre *zestre* și „țesături”. Țărancă mamă, vorbind de zestrea fetei sale, îți va arăta teancul cu scoarțe, hainele din „lada de zestre” și apoi va vorbi și de altă avere. Probabilitatea dezvoltării semantice dela „lucruri țesute” la „avere” ce se dă în genere miresei, se arată îndeajuns de limpede.

¹⁾ V. toate formele citate, în Rohlf's *Grätz*, No. 540, 547, 548 și *Dizz. calabr.*, I, 375.

Formal, din **διᾱστρα* (bază cerută și de corespondentele grecești amintite) s'a ajuns la *dzastră*, iar din pluralul **diastre* la *zestre*. Acest plural este faza veche a cuvântului românesc, cum se înțelege de altfel și astăzi (se zice și *zestri-zestrile*)¹). Pe urmă a fost socotit ca un colectiv și de aceea a luat înfățișare de singular *zestre-zestrea*. S'a putut petrece și fenomen analogic după cazuri ca *iese* < *exit*, alături de *iasă*, *țese* < *tēxit*, alături de dialectalul *țasă* etc., prin proces de metafonie, căci aici variantele dialectale se explică normal din fazele *iesă*, *țesă* (cu *-s-e aton > ă*), de unde apoi *iasă*, *țesă*, *țasă* (comp. *țapă*, *țară*, etc. > plur. *țepe*, *țepi*, *țări* și *țeri*). Se poate și invers.

Schimbarea lui (d)za- în (d)ze- se explică însă și înăuntrul latinei vulgare, prin cazuri ca *jactare-jectare*, *jectus-jactus*, *januarius-jenuarius*, *janua-jenua*, etc. (v. REW. s. v. și M. Lübke, *Einführung* 158) în care j(iod) a influențat pe a următor. Schimbarea s'a mai putut întâmpla și prin influența verbului *în-zestra*, care trebuie să fi fost contemporan cu substantivul. În poziție atonă *dia-* (=ja) devine normal *die-*, *je-* ca în *jenuarius*, etc.).

Și mai probabilă cred această desvoltare în **diestra* prin contaminarea cu sinonimele *tēxere*, *tēxtum*, *tēxtrix*, cu care cuvântul nostru se întâlnea în graiul femeilor țesătoare.

Simbioza între elemente v. grec. și latine se cunoaște din cazuri ca *adēps-adīpis* > *alipes* (în Appendix Probi, 178), *presbyter* (grec. πρεσβύτερος -lat. **prēbyter* prin influența lat. *prae-bitor* „Lieferant“; lat. *fēcatum* din lat. *ficātum*, *jecur* + gr. σπυγός „Leber“ (>lat. **sēcotum*), etc. etc. (M. Lübke, *Einführung*, 158).

Acest bine cunoscut fapt adaugă și mai multă lumină asupra felului de a trata vechimea elementelor grecești din română. Ele intră în procesul de influență greacă asupra romanității din Italia, de unde trebuie să tragem și noi firele celor mai multe împrumuturi v. grec. ajunse în Dacia, odată cu colonizarea ei.

¹) Pluralul se întrebuițează de obicei pentru a exprima imaginea colectivului, când e vorba de mai multe „lucruri“ de același fel, trebuincioase omului: fac, cumpăr haine, țoale, vestimente etc. În limba veche rom. întâlnim deseori pluralul *dzestre*, *dzestrele* (în *Pravila* lui V. Lupu, ediț. Longinescu, 545 etc., în *Cazania* lui Varlaam, 288 și în a.). Și dicționarele dau forma de plural ca cea mai curentă.

În aromână lipsește cuvântul *zestre*, dar însoțirea lui de *dacorom. argea* (iarăș neexistent în Sudul Dunării) întărește convingerea că și în meseria țesătoriei au pătruns termeni tehnici v. grecești, încă din epoca latinei vulgare și chiar pe pământul Italiei, cum dovedesc urmele înregistrate mai sus.

În familia v. grec. *δίζωμα* sunt și derivatele *διαπυκός* adj. „tisserand“, *διαπυκή* subst. (subînțeles *τέχνη*) „l'art de tisserand“.

Pentru a întregi definirea lucrului mai amintim că termenul „zestre“ nu se găsește singuratic la noi, ci în terminologia țesătoriei are un aliat, pe *argea*, care, cum am văzut a însemnat „unealtă“ și apoi „războiu“ (v. capitolul despre „argea“).

Privind chestiunea mai larg, ne aducem aminte că civilizația și cultura greacă au transmis latinei mulți termeni privitori la arte și meserii. Mai cu seamă termeni tehnici au pătruns în Italia, cum era și firesc și cum se poate constata din opera lui Vitruvius.

Mai adaog că procesul trecerii de înțeles dela „unealtă“ la „lucrul“ făurit cu ajutorul ei, este ceva bine cunoscut în istoria limbilor. Cuvânt și lucru se cer studiate alături, în lingvistică. Citez, din terminologia țesătoriei românești pe *canură*, care, dela ideea de „țevă“ din lat. *canna-cannula* s'a ajuns la aceea de *canură* „firele ce se deapănă pe o „canna“ și *cănuri* înseamnă astăzi fire întocmite în formă de jurebii. Tot așa *teară* < lat. *tela* „pânză“, înseamnă în Transilvania și „războiu“.

Toate elementele acestea, folositoare ca metodă de cercetare, se strâng în ultima analiză în semantica din **diatra*. Aceasta fiind trăitoare în Sudul Italiei și impunându-se prin fonetismul ei, rezolvă, cu temei, originea rom. *zestre* (*dzestre* în v. rom. și în graiurile unde se păstrează *dz-* din lat. *d+ia, -e*)¹⁾.

¹⁾ Nu cred că trebuie să stăruiesc asupra părerii lui Hasdeu Cuv. din *Bătr.* S. I, LIX, LXXX, care, atras de partea formală, a încercat să explice pe „zestre“ din lat. *dexteræ* „făgăduință“. În REW. se înregistrează părerea cu semn de întrebare. S. Pușcariu în *Etym. Wört. d. r. Spr.* n'o admite. În ce ne privește pe noi, nu putem părăsi principiul de a căuta totdeauna un sprijin în limbile sau teritoriile romanice, în afară de alte temeuri înșirate mai sus, pentru înțelegerea „lucrului-cuvânt“. *Dexteræ* n'a lăsat nicăeri vre-o urmă semantică de felul celei închipuie de Hasdeu.

Vechimea cuvântului în Dacia se vede și din împrejurarea că de aici s'a întins, ca un element de cultură tehnică, la Bulgari (*zestra*) și în nord la Ruteni în forma *z'astra*.

Și acum un cuvânt de melancolică privire spre cercetările mai vechi, dela Hașdeu încoace, privitoare la termenii *zestre* și *argea*¹⁾. Acestea n'au putut fi lămurite din două cauze. Pentru *argea* nu s'a analizat cum se cuvine aria lui geografică, în care, cum am văzut, faza anterioară semantică se găsește în Nordul spațiului dacoromân. Privirile filologilor s'au oprit ca amăgite de înțelesul din Muntenia, adecă din cea din urmă margine lingvistică a dacoromânei, unde a ajuns cuvântul la evoluția semantică de „căsuță, bordeiu în pământ“. Lângă el însă mai trăiește și cel de (unealtă) „războiu de țesut“. Această situație, privită în lumina geografiei lingvistice, ne-a înlesnit limpezirea chestiunii discutate aici.

Astăzi nu mai este cu putință să deslegăm astfel de probleme numai prin mijloacele restrânse ale lingvisticei de altă dată. Ele ne fac adeseori să greșim, oricât de ingenioase s'ar părea părerile emise, uneori de lingviști cu reputație.

În ce privește pe *zestre*, adăugăm că nu s'a cercetat în deajuns nici „lucrul“ și nu s'a căutat a se găsi cuvântului un sprijin într-o familie înrudită, cum a făcut așa de spontan și Dl A. Grégoire în nota privitoare la *argea*, pomenită mai sus¹⁾. El n'a avut datele trebuincioase și nici gândul de a cerceta mai de aproape problema, dar sugestia sa rămâne ca o dovadă de pătrundere a faptului lingvistic, izvorâtă din experiența ultimelor metode ale disciplinei noastre.

Pentru noi această intervenție a savantului amintit este de mare folos, fiindcă lovește în scepticismul celor care nu văd destul de limpede problema capitolului privitor la elementele v. grec din limba noastră.

¹⁾ A. Gr. respinge neted originea tracă a lui *argea* (cfr. și C. Diculescu *o. c.*, s. v.).

*Semnificația elementelor v. grec. din dacoromână,
care nu se găsesc în aromână.*

Existența grecismelor în decoromână nu este o curată întâmplare, ci trebuie să aibă o explicație. Alegem, pentru răspuns la întrebare, grupul social al termenilor privitori la preocupările populare pentru magie și farmece. Este izbitoare păstrarea în dacoromână a trei termeni v. grec. din acest domeniu: *amăgi*, *bos-coană*, *farmec* (și poate *înșela*)¹⁾.

Indărătul acestor trei termeni, ca supt trei titluri de istorie, stă o misterioasă și complicată parte din viața socială și psihică a poporului nostru.

Întâi să privim lucrurile cum se arată ele astăzi. În fiecare sat românesc se află femei sau bărbați, de obicei mai bătrâni, care sunt meșterii, maieștrii medicinei populare. Dar medicina populară înseamnă o complicată rețea de credințe, superstiții, obiceiuri legate și de obiectul concret — leacuri, buruieni, otrăvuri folosite, fie pentru partea suflească a dragostei, fie pentru vindecarea boalelor, sau pentru a face cuiva un rău, a trimite boale în vitele altora ca și pentru a *desface*, a înlătura răul, boala.

Leacul buruienilor (grec. *pharmakon*) are el putere de multe ori, fiindcă babele cunosc „buruienile de leac“, dar mai puternică se crede magia descântecului. Aceasta este leac sufletesc. Misterul descântecului intră, se închiagă în cuvânt, care capătă astfel valoare dublă, cum s'a întâmplat cu *pharmakon*, în care, azi, abia mai licărește concretul care însoțește „făcătura“ și este vizibil numai în „lucrul“ întrebuințat ca mijloc de vrajă: cap de mort, falcă de lup, țărână dela mormânt is a. m. d. (V. orice culegere de farmece și descânțece). Farmecul este un complex de lucru-idee-credință.

Ceilalți doi termeni sunt cu un grad mai abstracți. A *amăgi* este efectul magiei, al mijloacelor întrebuințate în această practică, încă din vremea veche, greacă, deoarece *ἀμαγέω* însemna aproape același lucru ca și rom. *amăgi*.

Pe urmă s'a deschis mintea unora și au constatat că de multe

¹⁾ v. DR. III, p. 1019: gr. ψάλλω etc.

ori ce a făcut meşterul mag a fost numai „amăgire“ şi cuvântul a pornit apoi să trăiască cu noua lui transformare şi evoluţie semantică (comp. şi *ammagari* „incantare“, în *Diz. calabr.* cit.).

Boscoană are încă înţelesul vechiu de „fascinare“, mijloc de a stârni dragostea, — ori a face, a aduce — un rău, blestem asupra cuiva. Astfel „boscoană“ se cam amestecă semantic cu „farmec“.

Aceasta este astăzi. Dar, cum au ajuns zişii termeni în Dacia, de unde, pe ce cale? De-a-dreptul din Grecia, prin contact etnic-geografic nu se poate explica uşor, fiindcă între Dacia şi Grecia lipseşte legătura spaţială-lingvistică. Cei trei termeni există în toată ţara, iar unul (*boscoană*) numai în Transilvania, *dar niciunul în aromână*.

De aceea ne-am îndreptat privirile spre Italia de miază-zi (Magna Graecia).

Vechimea graiurilor greceşti din Italia de Sud, a dovedit-o Rohlf s cu destule fapte, în studiile citate la locurile convenite. Caracterul fonologic, morfologic şi sintactic al materialului cercetat, îl duc la concluzia: „le isole linguistiche greche dell'Italia meridionale risalgono direttamente alla colonizzazione della Magna Grecia“ (p. VII).

Un argument pentru această idee care a mai fost susţinută şi de alţii mai înainte (v. prefaţa) vine acum şi din ceea ce am constatat noi aici. Elementele vechi greceşti din română, cum s'a putut vedea la fiecare caz în parte, aparţin epocii latinei vulgare. Ele au ajuns în Dacia, pe trei căi probabile, arătate la începutul articolului. Aici mai precizăm că se pot distinge două grupuri. Unul în care intră elementele aflătoare în sudul Dunării şi ca atare se cade să le numim orientale-romanice generale, răspândite în această zonă din primele valuri de romanizare. Din latina vulgară orientală s'a alcătuit în secolele I-II înainte de Chr. şi I-II după Chr. o bună parte a structurii viitoarei limbi române carpatice şi a dialectelor noastre sudice.

Nu pot după toată chibzuiala mea, să nu disting valoarea particulară a grupului celor care se găsesc astăzi numai în Dacia. Acestea nu pot fi considerate decât ca importate de coloniştii aduşi la noi după ocuparea Daciei. Logica lingvistică nu scoate

altă concluzie, chiar dacă istoria nu ne ajută cu destule mărturii în această privință. Ne întrebăm însă dacă un *hârb* oarecare poate avea mai multă valoare, decât un cuvânt care își poartă vieța de secole, într'o limbă?

Există totuși semnalări de elemente etnice grecești în Dacia și se cunosc în această privință și câteva inscripții¹⁾. Dar să nu uităm că acei coloniști care vor fi vorbit și grecește sau vor fi avut în graiul lor fenomene lingvistice grecești, erau mai mult oameni din pătura țărănească, păstori, plugari, iar pentru uneltele de lucru, firește și meseriași. Ei se considerau Romani, iar cât despre nevoia de a-și da semne de viață sau de moarte, prin inscripții, aceasta o vor fi făcut pe cruci de lemn ca și azi. Pe lângă aceasta, câțiva termeni păstorești-agricoli etc. din daco-română (ca *urdă*, *armig*, *doagă* etc.), dovedesc că au trebuit să fie printre coloniști chiar păstori²⁾ din Magna Grecia care, atrași de faima pășunilor și pădurilor din Dacia n'au pregetat să pornească încoace, fie din îndemn propriu, fie aduși de marii proprietari. Așa se petrec lucrurile și astăzi în viața păstorească, o spun din experiență, din îndelungate cercetări proprii. (Cfr. și sugestiva lucrare a lui O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, 1913). Când aud ciobanii de un târlaș bun merg de se „bagă“ la ei, venind din depărtări nebănuite. Nu putem spune dacă au venit și cu turme din Italia; aceasta s'ar putea afla poate din studiul biologic al rasei oilor dela noi. Cât despre depărtare, să nu ne speriem, căci dela Adriatică la Dunăre, spațiul nu e mai întins ca din județele Brașov-Sibiu până în Crimeea, unde au ajuns atâția oieri Români³⁾. În vremea imperiului nu erau greutățile mai mari ca cele ce li se puteau opune, dincolo de Nis-

¹⁾ V. C. Diculescu *o. c.*, unde se arată monumentele epigrafice arheologice, cu caracter grecesc; cfr. și O. Densusianu *H. d. l. l. r.*, p. 118 și u.

²⁾ Despre influențarea graiului pătoresc din Abruzzi de către Greci, v. Rohlfis *Die Quellen d. unterit. Wortschatzes*, p. 2. După cum spune Enniuss, *Bruttii et osce et graeci loqui soliti sint!*, ibid.

³⁾ V. Dragomir, *Vierii Mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crimeia* 1938. T. Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați* (cu hartă), 1941. N. Pop, *Contribuțiuni la viața păst. din Argeș și Muscel* și a.

tru. Înaintarea păstorilor cu turme cu tot, s'a făcut probabil și în etape spre Dunăre și Carpați, dupăcum îi sileau ori nu anii buni sau răi. Din spusele unora și altora, căci păstorii circulă ușor, ei puteau prinde svonul despre pășunile Carpaților. Iar aici nefiind vorba de o populație prea deasă, pășunile ca și locurile arabile, trebuie să fi fost ca acum 80—100 de ani în Muntenia, Moldova, etc., când știm — și eu am verificat faptul prin oameni ce au apucat acele vremi — se puteau ieftin arenda munții, iar câmpiile pe nimica toată.

Înslsnirea ce o găseau coloniștii în Dacia prin bogăția și lărgimea pământului arabil și mai ales a pășunilor, a atras lume din tot imperiul. Nu numai oficial și organizați vor fi venit coloniștii „ex toto orbe“, ci după ce s'a format curentul, ei au curs mereu spre Dacia, atât cât nu întâmpinau piedeci prea mari. Ritmul acesta cred că a durat multă vreme, chiar supt barbari. Cine cunoaște caracterul păstorilor, înțelege cum se știau strecura dintr'o parte într'alta, așa cum se mai întâmplă și azi. Când se aflau la strâmtoare ajungeau păstori în serviciu la cuceritori, la care își puteau crește și oile lor, chiar și dupăce vechiul stăpân fugea ori se prăpădea. Păstorul scapă de dușman, dându-i gloabă o parte, o dijmă din oi, sau, cum spuneam, rămânând cioban la noul stăpân. Această elasticitate profesională a făcut să dureze la noi pătura păstorească și să prospereze mai ușor decât cea a agricultorilor, în vremurile de nestatornicie socială și politică. Prin păstori cred că s'a îngroșat numărul Romanilor din Dacia, chiar din vremea colonizării ei.

Problema aceasta o punem aici numai ca o necesară lămurire momentană a celei lingvistice din studiu. Ea va trebui să ocupe un mare capitol în istoria vieții sociale a Românilor.

Intorcându-ne înapoi, printre adevărurile de mai sus, înțelegem că în Dacia ca și'n alte provincii romane au putut veni fel de fel de oameni, cu meserii deosebite, dar mai ales cei care căutau pământ mult și bun, mai bun decât în Italia de Sud, care nici pe departe nu se poate asemăna ca bogăție cu cel din Dacia. Nu vreau să intru și în problema condițiilor sociale din anume vremuri de pe proprietățile din Italia, care au silit uneori pe locutorii de acolo să plece în alte părți ale imperiului.

Istoricii o vor lămuri poate mai bine și desigur mai mult decât s'a făcut până acum.

Din ce știm despre împrejurările dela noi, din documentele ultimelor secole, constatăm că fugarii de pe o moșie pe alta, la depătări mari, n'au putut fi opriți niciodată decât poate în cele mai recente timpuri, cu cele mai perfecționate și multiple mijloace administrative și polițienești.

Ne uităm și vedem astfel de fapte în situația de azi și de ieri a vieții noastre rurale, fiindcă aceasta este continuarea a ceea ce a fost și cu sute de ani în urmă. La fiecare pas, geograful, etnograful, ca și lingvistul care știe că vieața și limba merg împreună vecinic nedespărțite, observă conservațiuni nesdruncinate de colții timpului. Aceștia rod, dar încet, încet și numai arare ori în salturi. Lingviști ca de exemplu Meillet, au accentuat acest adevăr, spunând că de multe ori vezi și explici mai bine trecutul din realitățile prezente, decât din datele sarbede pe care, în atâtea probleme, le păstrează istoria.

Așa dar, căile pe care spuneam că au putut ajunge până la noi elemente vechi grecești, apar ca probabilități firești în mișcările factorilor etnografici și lingvistici. Acest material de limbă din sudul Italiei a avut acolo arii mai întinse sau mai restrânse. Unele fapte au iradiat în spații mai largi și s'au răspândit în romanitatea generală, cum se poate urmări în structura acesteia. Studiile romanice de astăzi le pun la îndemâna oricui¹⁾.

Rohlfs distinge²⁾ de altfel, în masa elementelor grecești din

¹⁾ Elementele v. grec. din limbile romanice se pot vedea în dicționarul lui Meyer-Lübke, unde se dă și bibliografia problemei. În indice se cuprind circa 500 elemente de bază v. grecească, din care românești circa 20.

²⁾ V. *Scavi*, p. VIII, unde formulează concluzia: accingendomi allo studio del materiale raccolto, notai con mia grande sorpresa delle concordanze affatto singolari tra il linguaggio dei Greci di Bova e i dialetti romanzi della Calabria. In seguito: quanto più approfondivo la ricerca di questi rapporti lessicali, tanto più mi persuadevo che le odierne isole greche dovevano rappresentare gli ultimi avanzi di un territorio greco assai più esteso nel medioevo e che il grecismo del Mezzogiorno d'Italia, lungi dall'essere una filiazione del greco bizantino, doveva connettersi direttamente alla

Italia, grupuri de forme care au depășit aria „Magna Graecia“. Între acestea sunt câteva care se cunosc de mult și la noi (precum *cadă*, *doagă* și a.). Unele firește că s'au răspândit pe cale culturală, prin circulație pornită pe deasupra stratului etnic grecesc din Italia, precum sunt termenii creștinești (*boteza*, *creștin* etc.).

Dar cele care se găsesc numai în Sudul Italiei și la Dacoromâni au avut un drum propriu: acela al coloniștilor veniți pe pământul Daciei ocupate. N'am fi cutezat să le caracterizăm pe acestea drept v. grecești, dacă nu ne puteam sprijini pe existența lor într'un teritoriu romanice, de unde judecata științifică le poate aduce spre Carpați. Numai restrânsa legătură lingvistică-etimologică între prototipuri v. grecești și derivatele românești, ar fi lăsat o îndoială firească, deși ele s'ar explica totuși normal, după firea limbii noastre. Cum am mai spus în repetate rânduri, numai când descoperim că faptele românești au o concordanță cu semene din alte teritorii romanice, putem cu deplină convingere să le declarăm originea ca întemeiată.

Cu aceste criterii va trebui să mai analizăm și alte elemente v. grecești pe care le avem în observație. Cele stabilite până acum ne îndreptătesc să reinnoim afirmarea că am dat adevărata explicație pentru cunoscutul nume *Parâng*, unul din cei mai înalți munți din Carpații Meridionali. Am spus că acesta vine din v. grec., *φάργγος* (*pharangos*) „groapă, afundătură, prăpastie, circ glacial“. Caracterul de munte cu „circuri glaciale“, „căldări“, al Parângului este bine stabilit de geografii De Martonne și I. Conea (*Bulet. Soc. Geogr.* 1934, v. și *Rev. geogr.* 1941)¹).

Procedând negativ, ar putea cineva să susțină că au venit din sudul Dunării nu numai termeni v. gr. de care vorbim, dar toată averea lingvistică dacoromână, atât de caracteristică și deseori

tradizione autoctona della „Magna Grecia“ (v. documentarea passim și *DR.* III, pg. 56, 1923 și în studiul „Crâmpoie de limbă și viață străveche românească. Elemente autohtone, greco-latine v.-germane“, *DR.* III). Prima oară eu am pus problema elementelor v. grec. dela noi, fără să știu de preocupările lui Rohlfs, decât din studiile mari citate (1930—4). Astăzi ele sunt de cel mai mare folos pentru noi.

¹) V. prima explicație în *DR.* III 1090, înregistrată și de C. Diclescu, o. c. p. (495) 103.

fără concordanțe cu graiul aromân! Presupuneri și ipoteze se pot face cu ușurință. Noi, constatând concordanța cu sudul Italiei, am dedus numai pe temeiul de realități că de acolo a venit un grup de elemente lexicale (prin coloniști direcți), în afară de grosul structurii dacoromâne, care, firește continuă latina vulgară dintre Adriatică și Carpați. După ce Slavii au rupt legăturile noastre cu apusul, dacoromâna a continuat să se desvolte, ca o individualitate geografică independentă. Altfel, ar trebui să presupunem de exemplu că spaniola și portugheza s'au format în spațiul dintre Pirinei și Italia și că tot ce au ele particular, a pierit cu vremea în acea zonă intermediară. Și tot așa s'ar putea spune și despre alte limbi romanice cu arii asemănătoare pe harta romanității. Asemenea raționament e contrar realităților.

Despre legături vechi între limba română și între Italia sudică și centrală, pe temeiul de concordanțe latine bine lămurite, s'a vorbit de mult. Între alții Densusianu și Bartoli au stăruit mai de multe ori asupra acestui fapt¹⁾.

Prin urmare, judecata noastră se sprijină și pe elemente cunoscute latine care se află izolate în Dacia și în ariile italice pomenite. Dar caracterul particular, care îl arată exemplele v. gr. tratate de noi, apasă și mai mult în cumpănă. Concordanțele latine între Italia meridională și Dacia s'ar putea interpreta și în înțelesul că elementele, trăitoare astăzi numai în arii italice restrânse, au putut avea odinioară acolo o mai mare întindere. Dimpotrivă cele v. gr. izolate în dacoromână nu ne pot îndrepta, cum am văzut, decât în zona italică în care au durat, atâta vreme, lume și civilizație grecească.

De acolo, unele fapte lingvistice v. gr. cercetate mai sus și mai ales cele din nordul Transilvaniei n'au putut ajunge până la noi, decât odată cu coloniștii veniți după victoria lui Traian, iar nu numai prin mijlocire balcanică.

Cu alt prilej, vom mai înfățișa și alte urme v. gr. din ro-

¹⁾ Cfr. și S. Pușcariu, *Ét. de linguist. roum.*, p. 15 și u., W. v. Wartburg, *La posizione della lingua it. nel mondo neolat.*, Leipzig 1936 și *Die Ausgliederung der romanisch. Sprachräume.*

mână, pe care le avem în curs de studiat. Atunci vom cuprinde întreaga problemă într'o analiză mai întinsă¹⁾.

G. GIUGLEA

¹⁾ Iată o listă aproximativă a termenilor v. gr., studiați până acum, din limba română, care trebuiesc cercetați mai de aproape, pentru a le putea distinge epocile și centrele din care au fost împinse spre orientul romanic. La fiecare caz dăm indicațiile bibliografice strict necesare:

amăgi CDDE 52; azimă REW 850; bord DR. III, p. 594—5; broască CDDE 183, Tiktin p. 226; broatec, brotac CDDE 184, Tiktin p. 227, REW 97, Dens. *Hist. l. roum.* I, 199; bumb, bumbăreață DR. III, 625, DR. VII, 528; burete CDDE 199; bute REW 1427; cadă REW 1456; cauc CDDE 294, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200, REW 1773; căscă CDDE 282, REW 1733; ceteră CDDE 323, REW 1953; cicoare CDDE 335; cimbru Tiktin p. 350; ciul DR. VII, 245, Rohlf, *Gräz.*, *Scavi* cit., ciumă CDDE 363, REW 2438; coacin, arom. coațin Candrea-Adamescu *Dict.*; curte REW 2032, CDDE 464; cuteză CDDE 467; doagă CDDE 501, REW 2714; drepneă CDDE 516, REW 2769; drum Tiktin p. 577—8, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200; farmec, fermeca CDDE 551, REW 6462; fluier, fluiără REW 3278, DR. III, 588, 590, 587, 594, 1080; giur, jur, împrejur,-ă, înconjură (încongiură) CDDE 923, REW 3938; grunz DR. III, 594, 596, 836; mângâia CDDE 1131; martur CDDE 1057, Dens. *Hist. l. roum.* I, 88, 201, REW 5385; mărgea CDDE 1052, REW 5353; mesteacăn Tiktin 970, CDDE 1089; mic CDDE 1092, Dens. *Hist. l. roum.* I, 201; mintă REW 5504; murnu CDDE 1173, REW 5684 a; mustată CDDE 1187, REW 5803 a; oarfăn (arom.) CDDE 1274, REW 6105; osânză CDDE 1292, REW 846; papură CDDE 1323, REW 6218; părângă CDDE 1337, REW 6455; Parâng (munte) DR. III, 1090; plaiu CDDE 1400, REW 6564; proaspăt Tiktin p. 1265; puțină Tiktin p. 1287, REW s. v.; râncheză Dens. *Hist. l. roum.* I, 202; sarică REW 7848, DR. V 895; sălămăzdră DR. III 819; sămar REW 7512; scoare REW 7739, Pușcariu Wh. 1556; șiră DR. V 390, Diculescu o. c. 477; spân Dens. *Hist. l. roum.* I, 202, Tiktin 1470; spuză REW 8166; sterp (v. mai sus); stup REW 8334; stîră Tiktin p. 1499; teacă REW 1699; urdă (v. mai sus); urgie, O. D. H. d. l. l. r. 202; urmă REW 6112, O. Dens. l. c.; zcamă Tiktin s. v., Dens. l. c., REW s. v.

CĂRȚI ȘI REVISTE

RECENSII ȘI DĂRI DE SEAMĂ

E. PETROVICI : articole publicate în „Transilvania”. (*Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, LXXII 102—106; *Românii dintre Timoc și Morava*, ib. 180—184; *Românii veniți recent în Transilvania? Ce spune lingvistica*, ib. 467—470; *Grainul românesc de pe Crișuri și Someș*, ib. 551—558; *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, ib. LXXIII 149—156). Sibiu, 1941—1942.

J. Gilliéron a avut motive binecuvântate când și l-a ales anchetator pe E. Edmont. O nouă disciplină lingvistică trebuia întemeiată și deci ferită de orice idei preconcepțute. Se pare chiar că în vremea aceea, când concepțiile neogramaticilor au fost stăpânitoare încă, trebuia preîntâmpinat și un eventual reproș de lipsă de obiectivitate în adunarea materialului pentru noul atlas, reproș probabil inevitabil, dacă anchetatorul ar fi fost familiarizat cu tot sistemul științific care era în gândurile lui J. Gilliéron. Experiența ALF și întreaga operă științifică a lui J. Gilliéron, lămurind și verificând principiile și metodele de geografie lingvistică, oricât de capabile încă de îndreptări, au făcut ca precauțiunile de altă dată să-și piardă rostul. Astăzi nu i se mai interzice anchetatorului, ci dimpotrivă i se cere chiar să aibă o cultură lingvistică pe cât se poate de temeinică. Cei mai mulți dintre ei sunt personalități de prestigiu în lumea științifică. Le suntem foarte recunoscători și mulțumitori pentru serviciile neîntrecute pe care le aduc științei prin adunarea de materiale, pornind pe căile lui E. Edmont, dar îi prețuim și mai mult pentru price-

perea cu care știu să pună în valoare materialul acesta. Pe șantierul Muzeului nostru — și o spunem cu mândria și bucuria pe care ți-o dă totdeauna asemenea tovărășie bună — E. Petrovici se găsește printre arhitecții care sporesc și desăvârșesc opera începută de J. Gilliéron în Franța.

E. Petrovici înțelege să comunice rezultatele observărilor sale și unui cerc mai larg de intelectuali, neobișnuiți cu metoda cercetărilor linguistice, dar bucuroși să afle totul ce le poate spune lor ALR. Ne vom ocupa de astădată numai de articolele pe care le-a publicat în timpul din urmă în „Transilvania“. Ele pot fi considerate ca preliminarile unor mai ample studii viitoare, dar unele dintre ideile cuprinse într'însele se cuvine să fie înregistrate de pe acum într'o publicație de specialitate. Prin noutatea lor sau numai prin felul în care ne-au fost prezentate, constituie elemente foarte folositoare cugetării noastre științifice.

Intr'unul dintre articolele citate ni se dau informații foarte interesante despre Românii dintre Timoc și Morava, culese la fața locului în anchetele din regiunile acelea. Românii aceștia, cam 300.000 la număr, se împart în două grupuri, unul mai mare, al „Ungurenilor“ din spre apus, celalalt al „Țăranilor“. Ungurenii se aseamănă în graiu și port foarte mult cu Bănățenii, Țăranii cu Oltenii. Cei dintâi „n'au nici cea mai rudimentară conștiință națională și nici urmă de vreo organizație culturală, economică sau politică. Au — e adevărat — o conștiință etnică: știu că sunt Români și nu Sârbi“. Vieța lor patriarhală, cu aspectele ei aproape unice în cuprinsul dacoromânesc, trebuie cunoscută de cine se ocupă de graiul lor. Până acum 30 ani, când G. Giuglea și regretatul G. Vâlsan au descins printre ei, au fost aproape uitați de noi.

În aceeași „Transilvanie“ (LXXII 285—291) iscălește Ion D. Moga un articol „Numărul Românilor în principatul Transilvaniei“. Jancsó Benedek e părintele teoriei după care superioritatea numerică a Românilor din Transilvania față de Unguri îndeosebi s'ar explica printr'o imigrare masivă din Muntenia și Moldova în timpul Fanarioților. („A román nemzetiségi törekvések története“. Budapest. 1896). Istoriografia maghiară modernă și-a însușit teoria aceasta. I. D. Moga îi arată toată subre-

zenia în lumina unor date istorice care nu pot fi desmințite. Desigur că lectura articolului acestuia l-a făcut pe E. Petrovici să-l întregească cu argumente lingvistice în „Românii veniți recent în Transilvania“? „O mulțime de cuvinte de origine maghiară sunt întrebuințate până la Nistru și Dunăre și chiar dincolo de aceste fluvii, ceea ce e un indiciu că populația care le rostește le-a adus din munții Transilvaniei, unde le-a împrumutat dela Unguri“ și „Pe hărțile Atlasului ariile de răspândire ale elementelor ucrainene, bulgărești și turcești nu trec de fosta graniță dintre Transilvania și Principatele Române decât în foarte rari cazuri“.

Cuvintele pot să pătrundă pe distanțe mari și fără ca populațiunile în graiul cărora își au originea să se deplaseze dela vetrele lor (cf. S. Pușcariu „Limba română“ I 205—206, 209, 293—297). Nu ne putem închipui însă colonizări în masă, fără ca cei veniți de pe alte meleaguri să influențeze graiul celor alături de care s'au așezat, mai ales dacă aceștia sunt de aceeași limbă ca și ei. Cine ar mai putea deci să fie destul de naiv, dacă anumite scoupi politice nu-i tulbură înțelegerea, ca să creadă în legenda bizară a românizării Ardealului în epoca Fanarioților?!

„Acesta este adevărul“, încheie E. Petrovici, „care nu poate fi combătut decât prin falsificări grosolane și necinstite: surplusul populației românești din Transilvania a mărit, în cursul secolelor, rândurile populației mult mai rare din Muntenia și Moldova. Un curent de migrațiune românească din Principate în Transilvania n'a existat niciodată“.

Lucrurile nu pot fi văzute altfel. Mi se pare însă că am greșit cu toții, punând imigrările din Transilvania în Muntenia și Moldova pe seama unui „surplus“ de populație ardelenască. În Ardeal, unde s'au aciuat în cursul vremurilor tot felul de seminții, unde au găsit loc deajuns apoi colonii numeroase de Maghiari și de Sași și care ar putea cuprinde și astăzi încă o populațiune cel puțin îndoită față de aceea pe care o are acum, nu poate fi vorba de un surplus de populație.

Strămtorați de cei care s'au pripășit printre ei, împinși în susul munților, lipsiți de stăpânirea marilor căi de comunicație și a locurilor largi și mai mânoase, deci de orice posibilitate de

a-și stiliza viața în forme superioare de organizare socială și de a duce un traiu mai tihnit, Românii ardeleni au trebuit să-și întindă vetrele, trecând munții, unde se puteau simți mai la adăpost și mai la largul lor. Aceasta a fost o necesitate inexorabilă pentru ei, o chestiune de existență și pentru aceia pe care îi lăsau acasă. Principatele au fost doară un scut puternic al Transilvaniei în tot cursul istoriei noastre împânzite de înverșunate lupte naționale.

Nici de o „colonizare“, în înțelesul inițial al cuvântului, de o colonizare a Munteniei și Moldovei prin Ardeleni nu poate fi vorba. Ardelenii venind în Muntenia și în Moldova, au rămas în țara lor, în țara migrațiunilor și transhumanțelor lor păstorești, pe care din strămoși o știau și o simțeau întreagă a lor, oricâți uzurpatori s'ar fi strecurat prin ea. Au descins cu *mutările* lor (cf. S. Pușcariu, op. cit. 360) unde dintr'însele au putut să se înalțe cetăți voievodale, biserici, strălucitoare în podoaba lor de frumusețe, și lăcașuri de cultură, deopotrivă de necesare și lor și fraților pe care i-au lăsat de partea cealaltă a Carpaților. Toată evoluția aceasta, care seamănă mai de grabă cu o continuă regroupare a neamului, este unul din aspectele subț care se manifestă unitatea organică a întreg pământului românesc și conștiința unității noastre naționale.

Dorul de libertate și instinctul care împingea în spre o deplină desfășurare a forțelor creatoare, i-au făcut pe Românii ardeleni să treacă munții. Așa se prezintă lucrurile de fapt, ori de câte ori nu ne lipsesc izvoare istorice de informație. Bogdan doară n'a „colonizat“ Moldova, unde și-a întemeiat domnia rezimându-se și pe populația românească mai veche pe care a găsit-o acolo, ci a descălecat cu ai săi în părțile moldovene, nu pentru că Maramureșul nu-i mai încăpea de mulți ce au fost, ci luptând împotriva apăsării regilor ungari. Persecuțiile religioase și alte prigoniri de tot felul din chiar timpul Fanarioților, deci din veacul XVIII, care este și veacul răscoalei lui Horia din 1784, au prilejuit emigrări întinse din Ardeal, mii și mii de familii românești trecând în Țara Românească, dar și în Moldova și Bucovina și lăsând autoritățile foarte îngrijorate de această imputinare a populației, a cărei revărsare peste munți n'a putut fi oprită de

măsurile de pază luate de ele. (cf. I. D. Moga, loc. cit. 288—290). Coborișul din vetrele Carpaților spre răsărit și miazăzi trebuie să se fi petrecut pretutindeni și în toate timpurile în împrejurări și din motive asemănătoare.

După E. Petrovici „cele patru“ (v. mai jos) „subdialecte“ dacoromâne s'au răspândit în patru direcții din câte o vatră străveche românească, situată în munții care înconjură podișul Transilvaniei, unde la adăpostul năvălirilor, departe de căile de comunicație, s'au păstrat mai bine limba românească și ființa etnică a poporului român. Cele două vaste arii dialectale din Est și din Sud s'au constituit prin coborîrea din două vetre dela munte a surplusului de populație românească în șesurile Moldovei și Munteniei care aveau o populație rară românească“ (LXXII 555). Astfel își rezumă una din părerile din „Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean“, articol în care crede că Moldova și Muntenia sunt teritorii cu graiuri unitare, pentru că au fost „relativ recent colonizate“, iar „fărămițarea dialectală a Transilvaniei dovedește deci, că aici n'a avut loc o colonizare mai nouă, ci că populația e așezată din timpuri străvechi în aceleași locuri, astfel încât limba a avut timp să se diferențieze după unități geografice, determinate de sol, în nenumărate celule dialectale“.

Făcând afirmațiile acestea, E. Petrovici se referă la cele spuse de K. Jaberg cu privire la graiul unitar al Germaniei de Est, în care limba germană și-a întins hotarele prin colonizare („Aspects géographiques du langage“ 31), și la cele spuse de S. Pușcariu (op. cit. 211)¹⁾ despre deosebirea dintre Moldova și Muntenia pe de o parte și Ardeal pe de altă parte (cf. și DR IX 445—446).

Mi se pare că comparația cu Germania de Est nu este prea potrivită. Alta e situația într'un teritoriu cucerit, colonizat și desnaționalizat, și alta într'un teritoriu reocupat, în care la o mai veche populație, oricât de rară, se adaugă mereu elemente nouă de aceeași limbă. „Dacă Dobrogea are o limbă atât de pestrită“, spune S. Pușcariu (op. cit. 209), „cauza este că ea a fost colonizată

¹⁾ O greșală de tipar a făcut că în locul pag. 211 să fie indicată pag. 31.

cu Români din diferite părți. În Bucovina întâlnim în unele sate forme și cuvinte care se deosebesc de cele din satele din împrejurimi și se aseamănă cu cele întrebuintate în Transilvania nord-estică. Presupunerea că avem a face cu coloniști veniți din acele părți se confirmă prin documentele care arată un val de emigrări, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, din Transilvania nord-estică în Bucovina“. Și Bucovina aparține Moldovei și este totuși în cuprinsul acesteia colțul cu graiul cel mai împeștriat. Și l-am putea cita aici și pe G. Weigand în chiar traducerea lui E. Petrovici: „limba din văile râurilor sau din câmpie“ (din preajma Someșului și a Tisei) „e mult mai egală decât de pildă în Banat, unde dela un sat la altul, sau chiar în aceeași localitate, se întâlnesc pronunțări deosebite, pentrucă acolo populația a imigrat din locuri diferite și în epoci diferite, pe când aici adeseori întinderi mari au o pronunțare cu totul identică“ (LXXII 552, după Jb. VI 11). „Colonizările“ prin urmare nu trebuie să aibă forță unificatoare, ci dimpotrivă au adesea chiar urmări contrare.

Dar, și desigur lucrul acesta este în gândul lui E. Petrovici, sporul populației românești în Moldova sau Muntenia se datorește unor descinderi din câte o singură vatră. Putem admite însă că vetrele acelea, deosebite între ele, n'au fost și ele fărâmițite, deși situate în munți, prin văi și piscuri înalte și că au fost în extinderea lor destul de reduse, ca să poată avea un graiu uniform? Ni le putem închipui având subț acest raport cu totul alt aspect decât graiurile de astăzi din inima Ardealului? Mă gândesc la grupul Meglenoromânilor, ajunși în așezările lor din urmă din aceeași vatră, și ei pe urma deplasării lor un fel de „coloniști“, trăind într'un spațiu destul de mic, și totuși cu deosebiri remarcabile în dialectul lor din comună în comună. Aceași observare se potrivește pentru Istroromâni. Și ne mai reamintim aici, în legătură cu ce am spus despre cele două vetre, că Jeănii din cealaltă parte a lui Monte Maggiore, la destul de mică distanță, nu mai au același graiu ca Istroromânii din celelalte sate din spre Sud.

Alta este, cred, explicarea uniformității linguistice a celor două principate. Muntenia și Moldova și-au dobândit de cu vreme unitatea și autonomia administrativă și politică, au avut ca-

pitalele și curțile lor domnitoare cu ascendentul lor asupra țării întregi, au avut centre culturale și clasele lor conducătoare și îndrumătoare. Toate acestea sunt factori de unificare ale limbii, care au lipsit cu totul din Ardeal sau cel puțin n'au putut avea în afirmarea lor acolo aceeași amploare ca de cealaltă parte a Carpaților. Găsesc așadar pe deplin întemeiate cuvintele pe care K. Jaberg însuși a găsit prilejul să le scrie după lectura expunerii citate a lui S. Pușcariu din DR IX, deși chiar autoritatea lui a fost invocată pentru întărirea argumentului cu colonizarea Munteniei și a Moldovei: „Ob freilich Siebenbürgen den sprachlichen Habitus der Walachei so entscheidend bestimmt hat, wie es Pușcariu wahrhaben will, möchte ich die rumänischen Historiker und Sprachhistoriker entscheiden lassen. Ältere und jüngere Zuwanderungen aus dem Norden und ihre nivellierende Wirkung sollen nicht geleugnet werden; aber der heutige sprachliche Zustand der grossen Walachei erklärt sich wohl eher aus innenpolitischen und innerkulturellen Vorgängen, wobei die führenden Städte und wechselnden Residenzen der rumänischen Fürsten eine bedeutende Rolle gespielt haben mögen. So würde ich hier eher von einer Expansions- oder Ausgleichslandschaft als von einer Kolonisationslandschaft reden. Dafür spricht einerseits der recht merkliche sprachliche Absatz der grossen gegenüber der kleinen Walachei und andererseits die auch von Pușcariu mehrfach erwähnte Tatsache, dass Südsiebenbürgen einen ausgesprochen walachischen Charakter hat. Die Kartenbilder, die der *ALR* bietet, lassen doch wohl stärkere von Süden nach Norden als von Norden nach Süden gerichtete sprachliche Strömmungen erkennen. Dass es sich dabei nicht nur um ganz junge Erscheinungen handelt, belegt Pușcariu selbst in den eben erwähnten Aufsätzen“ („*Vox Romanica*“ V 75—76). In același articol („Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets“), K. Jaberg spune în altă parte: „Dabei wechseln“ — e vorba de situația din Ardeal — „die Einflüsse, die teils von den anderssprachigen Bevölkerungsbestandteilen, teils von der Walachei ausgehen, mit innersprachlichen Neuerungsveleitäten, tastenden Neubildungen, die der Führung ermangeln. Durch die Abwesenheit führender Sprachzentren ist, wie schon Pușcariu dargelegt

hat, das sprachliche Schicksal Siebenbürgens bestimmt worden" (ib., 80—81, cf. 74).

Pentru înfățișarea linguistică a Munteniei și a Moldovei se potrivește mai de grabă comparația cu Sicilia decât cu Germania de Est. Sicilia ne reamintește și altfel peripețiile prin care a trecut Dacia noastră. Și peste Sicilia au trecut tot felul de neamuri și de stăpâniri, suprapunându-se elementului romanic și făcându-l să dispară chiar de pe teatrul istoriei: „Cette dernière” — i. e. la Sicile — „a vu se succéder sur son sol les Grecs, les Romains, les Byzantins, les Arabes, les Normands, les Hohenstaufen, les Anjou, les Aragonais; elle a sans doute conservé l'élément latin à travers des dominations successives, mais après la chute de la domination arabe, elle a subi une nouvelle romanisation. Que celle-ci soit l'effet d'une véritable colonisation italienne, comme le veulent Amari et Hartwig, ou de l'affluence de commerçants venus de la Péninsule et de la préférence des Normands et des Hohenstaufen pour les magistrats italiens, comme le prétend Maccarrone, le fait est qu'il en est sorti pour la Sicile une physionomie dialectale unitaire et quelque peu terne, comme c'est ordinairement le cas dans des régions où affluent les représentants de différents parlers. On note d'ailleurs dans toute l'Italie méridionale, malgré l'originalité et la diversité phonétique de ses parlers, des tendances unificatrices dues d'une part à l'influence du royaume de Naples, qui a réagi de bonne heure contre le morcellement politique, et d'autre part à l'absence de centres régionaux de culture, comparables à ceux de l'Italie septentrionale, qui eussent pu rivaliser avec Naples" (K. Jaberg „Aspects géographiques du langage" 34). Pe când Italia era fărâmițată în state și statulețe de tot felul, Sicilia și-a păstrat în genere de-a-lungul vremurilor integritatea administrativă a teritoriului ei, probabil chiar pentru că și-a pierdut mereu neatârarea.

S'a vorbit în anii din urmă despre poporul român ca de o „enigmă” și un „miracol”, ca de o „minune” că s'a putut păstra în cumpăna tuturor încercărilor care au trecut peste el, atacându-i existența. „Enigma” României nu mi se pare cu mult mai mare decât a Siciliei, cu tot mutismul izvoarelor istorice în ce ne privește pe noi. Numai că la noi rolul peninsulei, al Italiei, l-au

avut vetrele de românism din naltul Carpaților, iar rolul Neapolei unificatoare, centrele politice și culturale conducătoare. Muntenia și Moldova constituindu-se ca voievodate, deci ca unități politice și administrative, au dezvoltat graiuri mult mai unitare decât în inima Ardealului, mai îndepărtată de influența celor două principate. La fel Sicilia apare mult mai unitară decât peninsula Italiei.

Descălecatul din vetrele carpatine desfășurându-se în direcții diferite și în condițiuni deosebite, structura graiului românesc din Nordul Dunării a primit, după regiuni, înfățișări diferențiate.

Când G. Weigand a deosebit, în baza materialului adunat de el pentru atlasul său, trei subdialecte dacoromâne, cel moldovean, cel muntean și cel bănățean, în ariile acestora n'au fost cuprinse și ținuturile mărginașe dela Vest și Nord-Vest ale teritoriului dacoromân. Dacă forme bihorene ca *frak'e*, *k'ei* și *g'ink'e* n'ar presupune un stadiu anterior *frat'e*, *f'ei* și *d'int'e* ca și ban. *frats'e*, etc., ar fi socotit și graiul din Bihor un alt subdialect, Astfel însă graiurile rămase în afară de cele trei arii mari sunt pentru el graiuri de tranziție („Übergangsdialekte“, v. introducerea la acel atlas, col. 11).

ALR a pus în tot mai multă lumină aspectul particular al acestor „dialecte de tranziție“. K. Jaberg, studiind structura lingvistică a teritoriului dacoromân și prinzând hărțile ALR I (mare și mic) în lumina experienței sale bogate și minunate în asemenea materie, ne înfățișează Crișana, Transilvania de Nord și Maramureșul ca regiuni cu o individualitate lingvistică particulară și cu începuturi de diferențiere dialectală față de partea centrală a Ardealului („das ganze Gebiet von Crișana, Nordsiebenbürgen und Maramureș, das sich auch sonst durch seine Selbständigkeit auszeichnet“ . . . ; „Im transkarpathischen Gebiet ist zwischen dem siebenbürgischen Kernland und der westlichen und nördlichen Peripherie — Banat, Crișana und Maramureș — zu scheiden“; „Im Gegensatz zu dem, was gleich über das Siebenbürgische zu sagen sein wird, fehlt es dem Westen und Norden Rumäniens nicht an Ansätzen zu eigentlicher Dialektbildung“ „Vox Romanica“ V 55, 77, 80). E. Petrovici, pomenindu-l pe G. Weigand și bucuros de a-și vedea întărite și de expunerile lui K. Ja-

berg păreri pe care le-a susținut în ședințele Muzeului nostru, desprinde din acele ținuturi mărginașe dela apus și miază-noapte imaginea jucăușă a celui de al patrulea subdialect dacoromân, îi dă contur clar, determinându-i particularitățile, delimitându-l geograficește și numindu-l „subdialect crișan“.

Dintr'o repede ochire reține și înșiră fenomenele următoare caracteristice pentru acest subdialect: *nari* p. „nas“, *abua* p. „nani-nani“, *corindători* p. „colindători“, *cătătoare* p. „oglinďă“, *prunc* p. „copil“, *mă caut în cătătoare* p. „mă privesc în oglinďă“, *a pi-figa* p. „a ciupi, a pișca“, *brâncă* p. „mână“, *horește* p. „cântă“ (numai preotul „cântă“), *tânerețe* p. „tinerețe“, *jeme* p. „geme“, *o coaste* p. „o coastă“, și p. „să“ (și *facă* „să facă“), *perit* s. *usc*at s. *sec* s. *amărit* p. „slab“ (fr. „maigre“), *sclab* p. „slab“ (fr. „faible“), *subțir* s. *subțiru* p. „subțire“, *irimă* s. *irmă* p. „inimă“, *gerunche* p. „genunche“, *fărină* p. „făină“, *frat'e* s. *frak'e* p. „frate“. Apoi prin părțile acelea se mai spune *arină* p. „nisip“, *iuă* p. „unde“, *vă* p. „du-te“, *Zo te custe* p. „Dumnezeu să te trăiască“, și se întrebuițează încă foarte mult infinitivul cu forma veche în *-re*: *am apucat a punere* p. „am apucat să pun“.

Subdialectul crișan se întinde „dela Mureș până la hotarul Maramureșului, peste județele Arad, Bihor, Sălaj și părți din Hunedoara, Turda, Cluj și Someș“, iar hotarele lui sunt cam următoarele: „la Sud Mureșul; la Est o linie care pleacă dela Mureș în apropierea Devei și trece pe lângă Abrud, Cluj, Dej și Baia-Mare; la Nord o linie care trece pe lângă Baia-Mare până la Tisa și până la Halmei; iar la Vest granița etnografică a teritoriului românesc“.

Numirea de „subdialect crișan“ e pe cât se poate de potrivită și fericit aleasă, nu numai „fiindcă ținutul Crișurilor este cea mai mare dintre regiunile care aparțin acestei arii dialectale“. Oricât s'ar întretaia izoglosele fenomenelor amintite, ele ocolesc totuși Crișana. În Crișana se concentrează deci caracteristicile acestui subdialect, Crișana este ținutul lui mai reprezentativ.

Subdialectul crișan este „cel mai mic ca întindere“ și cel „mai puțin unitar“ între subdialectele dacoromâne.

Trecem dela articolul „Graiul românesc de pe Crișuri și So-

meș" la „Simbioza româno-slavă în Transilvania“, o admirabilă și revelatoare completare a celui dintâiu.

Inmuieră dentalelor înainte de *e* și *i* este un fenomen caracteristic ținuturilor de Vest ale teritoriului dacoromân. Ea cuprinde subdialectul bănățean și cel crișan și părțile vecine, pe o arie care trece la Nord-Est dincolo de Bistrița și Târgu-Mureș și-și întinde un colțișor până în Moldova de Nord. Fenomenul e necunoscut dialectelor noastre din Sudul Dunării și nu se găsește nici în dialectul istroromân. Doar în vremuri mai nouă s'a înregistrat ceva asemănător în Basarabia, dar numai în graiul intelectualilor de acolo, trecuți înainte de 1918 prin școlile rusești. Asemenea pronunțare basarabeană se explică prin influența limbii ruse și nu are nici un fel de legătură directă cu înmuieră dentalelor dela apus.

La Vest fenomenul are o vechime mare. Cele dintâi reflexe, documentare ale lui apar în nume românești de localități amintite în documente ungare din sec. XV: *Zelestye*=Săliște (jud. Turda), *Kernyesth*=Cârnești (jud. Hunedoara), *Begyesth*=Bădești (jud. Severin). La fel au ortografiat Ungurii numele de localități din părțile apusene până în zilele noastre: *Algyest* (Aldești, jud. Arad), *Botyest* (Botești, jud. Severin), *Kerpenyet* (Cărpinet, jud. Hunedoara), în deosebire de asemenea nume toponomastice din Sud-Estul Transilvaniei, unde dentalele *d*, *t*, *n* rămân neînmuiate: *Dczsán* (Dejani, jud. Făgăraș), *Marzsinen* (Mărgineni, jud. Făgăraș), *Tiliska* (Tilișca, jud. Sibiu).

„Palatalizarea primitivă protoslavă“, citim în articolul lui E. Petrovici, „a luat diferite aspecte în diferitele idiome slave. Astfel palatalizarea pricinuită de vocalele *e* și *i* s'a menținut în rusa mare; a evoluat producând din *t* și *d* adevărate africcate asemănătoare celor din Banat în rusa albă și în poloneză; în limbile slave de Sud (bulgară, sârbo-croată și slovenă), precum și în rusa mică (ruteană, ucraineană) palatalizarea dentalelor urmate de *e*, *i* a dispărut complet. Ceha ocupă, din acest punct de vedere, o poziție intermediară, deoarece palatalizează dentalele urmate de *i*, dar nu pe cele urmate de *e*. În sfârșit slovacă se alătură la limbile slave care au menținut sau au desvoltat palatalizarea — rusa mare, rusa albă, poloneza —, desvoltând din *t*, *d*,

urmate de *e, i* oclusive palatale identice cu acelea din Ardeal. Un cuvânt rusesc care s'ar transcrie cu litere latine *budete* „veți fi“ se pronunță de fapt *bud'et'e*. Același cuvânt îl scriu Polonezii *będziecie* și îl pronunță ca Bănățenii *bengece*. Slavii de Sud (bulg. *bădetec*, sârb. *budete*, sloven. *bódetec*), Ucrainienii (*budete*) și Cehii (*budete*) pronunță cele două silabe din urmă ale cuvântului ca Muntenii și Moldovenii, cu *d* și *t* nealterați. În sfârșit Slovaci pronunță cuvântul scris *budete*: *bud'(g')et'(k')e*“.

Vecinii n o ș t r i slavi de astăzi îl pronunță așadar pe *de, te, ne* și *di, ti, ni* cu dentalele nealterate. E foarte probabil însă, încheie autorul, că Slavii pe care i-am avut altădată la apus alături de noi, trăind printre noi și pe unde Ungurii le-au luat locul, au înmuiat dentalele. Se pare, după numele de sate și orașe de origine slavă din Transilvania, că au vorbit un graiu înrudit cu graiurile Slavilor din Sudul Dunării, al Bulgarilor mai ales, dar că acolo la Vest i-a cuprins și pe ei izoglosa dentalelor înmuiate, apropiindu-i sub acest raport de Slavii apuseni, îndeosebi de Slovaci.

Dacă este așa, înmuiera dentalelor ne vine dela ei, ca o particularitate pe care n'am putut s'o aducem la nici un caz dela Sud și care mărturisește și ea vechimea noastră în Nord, mai marea vechime decât a conlocuitorilor noștri de aci, căci „în sec. al XIII-lea nu se mai poate vorbi de Slavi în Transilvania“. (Despre Dacoslavi, vezi articolul lui E. Petrovici din acest volum al DR). Dentalele înmuiate n'au putut fi la noi mai nouă decât sec. XII.

Desigur, o influență de felul acesta acei Slavi n'ar fi putut s'o aibă asupra noastră în epoca lor de desnaționalizare și dispariție, ci doar într-o vreme când graiul lor își mai păstra toată vigoarea. Ea pare deci și mai veche decât sec. XII.

Faptul e foarte interesant pentru judecarea raporturilor intime de simbioză româno-slavă de altă dată. La mulțimea împrumuturilor lexicale de origine slavă se adaugă și un fenomen de modificare în domeniul fonologiei noastre, și încă pe o întindere în care, în cea mai mare parte a ei, de multă vreme nu mai avem nici o atingere cu vreo sementie slavă. Se pare însă că pe acolo se găsesc și alte urme sporadice ale acestei vechi influențe slave. Am relevat altă dată un asemenea caz, care privește morfologia și sintaxa noastră (*Da nu-mi treaba altă, numa mîiere* și

nu-ți treburi neveste?) din Munții Apuseni, neatestat în altă parte (v. Rev. Fil. II 45—46).

E. Petrovici ne pune în fața unor probleme a căror examinare atentă sub toate aspectele lor ne va aduce importante lămuriri cu privire la istoria limbii românești și trecutul neamului nostru. Cât despre înmuierea dentalelor, acestea au ajuns în evoluția lor ulterioară la diferite stadii, *d* și *t* înaintea lui *e* și *i* putând deveni în cele din urmă chiar *g* și *c* (cf. ALRM II, h. 258, 321, 203, 213, ș. a.), numai *n* oprindu-se peste tot la forma *n̄* (cf. ib., h. 119, 147, 324, ș. a.). Autorul însuși ne atrage atenția că în unele regiuni labialele *p* și *b* și grupurile *cl* și *gl* dau aceleași rezultate ca și *d'* și *t'*, rostindu-se d. ex. deopotrivă *frace* < *frater*, *cept* < *pectus*, *cemi* < *clamo*. (Pentru paralelismul între evoluția lui *t* și *d* cf. *moart'e închid'e*, *biñe*, sau *moarće*, *închidže*, *biñe*.) Evoluțiile acestea care pornesc dela sunete deosebite și în condițiuni deosebite și se întâlnesc apoi în dezvoltări comune, dând aceleași rezultate, trebuie lămurite și în raporturile lor cronologice și în toată desfășurarea lor spațială (v. contribuția la chestiunea aceasta dată de I. Pătruț în acest volum al DR). E una dintre întrebările multe pe care ni le pune istoria dentalelor noastre înmuiate în toată complexitatea lor.

Cauza alterării consonantelor de orice fel în limba română e de obicei un *i* următor (din *ie* < *ě* sau *ii* < *ī* sau din *—i* > *—i*). Numai velarele *c* și *g* se palatalizează înaintea orăru *i* și *e*. Când *i* intervine ca element palatalizator, atunci se palatalizează toate labialele, toate velarele, toate dentalele, nu numai una sau numai o parte din aceste categorii de consonante. În ce privește dentalele, în astfel de condițiune *t* devine *t̃*, *d* > *d̃* > *z*, *s* > *ș*, *n* > *n̄* > *ñ*, *l* > *l'* > *l̃*. Înmuierea de care am vorbit îl atinge numai pe *d*, *t* și *n* (câteodată, în regiuni marginase ale teritoriului din chestiune, și pe *l*, cf. ALRM II, vol. I, h. 63 și 319) și se produce înaintea oricăru *e* și *i*. E și acesta un indiciu că avem de a face cu un fenomen care ne-a venit de aiurea, dela un superstrat străin.

AL. PROCOPOVICI

AL. ROSETTI: *Istoria limbii române IV. Româna comună*. Cu 16 hărți, din care două afară din text. București, Casa Școalelor și a Culturii poporului; 1941, p. 121.

Îmi reamintesc cu drag de bucuria cu care întâmpinam acum aproape două decenii cele dintâi lucrări ale lui Al. Rosetti. Le-am citit cu senzația că într'insele ni se prezenta „un autor în care poți pune cele mai bune nădejdi“, „de apreciazabil talent și simț lingvistic“ (DR IV 1162). I-am lăudat apoi lecția de deschidere a cursului de fonetică experimentală din 1928 ca o „limpede expunere metodică, în care autorul nu se distinge numai prin claritatea stilului său, ci și printr'o bogată informație științifică“ (Rev. Fil. II 140). Se părea că școala lui O. Densusianu își va găsi în Al. Rosetti o strălucită afirmare a ei și am dori-o îndeplinită cel puțin de aci înainte.

Am cules atunci din opera lui Al. Rosetti ce putea fi folositor cercetărilor și documentării noastre, în discuții ca acelea la care a contribuit cu importante lămuriri, publicând studiul său excelent despre catehismele noastre din sec. XVI, dar i-am dat toată atențiunea și când nu ne convingea sau când ne găseam în fața unor „scăderi inerente aproape tuturor începuturilor“ (DR IV, loc. cit.). Când însă aceleași afirmații, cărora nu le puteam da crezare, se repetau mereu, fără de niciun răspuns la obiecțiunile mele, am înțeles că trebuia să mă resemnez. Sunt însă un optimist fără de îndreptare, care nu poate și nu vrea să înțeleagă că aprecierile sale inițiale au fost greșite. O ascensiune strălucită ca a lui Al. Rosetti, cu răsunătoare ecouri în presa din țară și având parte de atenții deosebite și în lumea științifică din străinătate, nu poate să-și găsească justificarea numai prin această „Istorie a limbii române“. O așteptăm de acum înainte.

Citind volumul IV din „Istoria limbii române“, apărut de curând, în 1941, am avut o clipă iluzia că întorc foile unei cărți despre care am mai scris o recenzie încă acum vreo 12 ani. De fapt n'a fost iluzie numai, ci multă realitate. În volumul acesta nu există părere privitoare la problemele mai importante din istoria limbii române, de care să nu mă fi ocupat vorbind în DR VI 396—419 despre cartea autorului din 1926 „Recherches sur

la phonétique du roumain au XVI-e siècle“. Trecând prin filtrul vremii, opera lui Al. Rosetti a pierdut tot mai mult din ce i-a fost nota de distincție dela început.

Al. Rosetti cuprinde problema românei comune — a limbii străromâne, cum suntem mai obișnuiți să-i spunem — după „prefață“, „abreviațiuni“ și „indicații bibliografice“ între pag. 16—102, urmate de un „indice“, de „tabla hărților“ și „tabla de materii“. Expunerea lui este așadar de o întindere mult mai redusă decât studiul lui S. Pușcariu „Essai de reconstitution du roumain primitif“ (din „Études de linguistique roumaine“, 64—120), versiunea franceză a lui „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen“ (din „Festschrift Meyer-Lübke“ I 17—75). Paginile lui S. Pușcariu sunt mult mai mari și mai masive, chiar și ca îngrămădire de material tipografic; ale lui Al. Rosetti mai sunt presărate și de largi locuri albe și de 14 hărți, documente de geografie lingvistică, a căror interpretare e lăsată totuși în seama cititorilor, autorul înfățișându-ne doar concluziile sale.

Să vrei să prezinți limba străromână într'un spațiu atât de restrâns, făcând excursii, nu totdeauna îndeajuns de motivate și în alte epoci sau în domeniul lămuririlor teoretice și principiale, e o încercare lipsită din capul locului de sorți de izbândă. Al. Rosetti și-o aruncă totuși în cumpănă cu lucrarea lui S. Pușcariu, care însemnează una din răspântiile mari și hotărâtoare în istoria lingvisticii române. Cercetările asupra limbii române au primit printr'insa orientări nouă metodologice și principiale și-i datoresc în mare parte progresele însemnate pe care le-am făcut dela 1910 încoace.

„Dialectele derivate dintr'o limbă comună iau cu sine din trunchiul comun tendința de a inova în aceeași direcție, și grupurile odată separate desvoltă inovații la fel... Pușcariu nu a ținut seamă de acest principiu...“ (p. 23), deci „Slăbiciunea argumentării lui Pușcariu constă, în primul rând, în aceea că face uz de fapte care s'au putut produce tot atât de bine în mod separat, în fiecare dialect, după despărțire. Rezultă de aici că trebuie reținute numai acele fapte într'adevăr caracteristice, care să poată constitui o bază sigură pentru teorie, ca acelea înșirate aci mai jos, la p. 29 sq.“.

Nu înțeleg de ce „teorie“ e vorba aici. Nu știu de asemenea, că S. Pușcariu sau altcineva ar fi crezut lipsit de importanță faptul originii comune a dialectelor noastre pentru dezvoltarea lor ulterioară. Că inovații similare pot să apară nu numai în graiuri înrudite, dar până și în limbi care n'au avut nici o atingere, este un fapt de domeniul locurilor comune. O discuție este cu puțință numai cu privire la întrebarea dacă și întru cât asemenea fenomene asemănătoare sau chiar identice au și cauze comune, în împrejurări istorice și culturale de același fel, în tendințe identice, predispoziții de aceeași origine, etc. Toate acestea sunt probleme principiale pe care S. Pușcariu le-a supus de repetate ori unei temeinice și luminoase cercetări, între altele în studiul lui „Despre legile fonologice“ DR II (1922), 19—84 (și am putea cita și multe alte pagini mai vechi și mai nouă, până la recentul volum „Limba română“ I). Obiecțiunea lui Al. Rosetti privește însă numai acele inovațiuni din dialectele noastre, care cu toată identitatea lor ar fi ulterioare epocii noastre comune¹⁾. Dsa pornește prin urmare să așeze mai multă ordine acolo unde S. Pușcariu a lăsat lucrurile învălmășite, căci „încercarea dlui Pușcariu, publicată în 1910, și republicată, cu adaosuri, în 1937, pune problema, fără să o rezolve. Densusianu a ocolit problema; d. Șiadbei s'a mulțumit să o schițeze, iar Philippide nu a văzut importanța ei“ (p. 6).

Am înțeles în sfârșit care este rostul acestei cărți nouă despre româna comună, neînțeleasă, ocolită sau greșit prezentată de Philippide, Densusianu și Pușcariu!

Expunerea lui Al. Rosetti are două părți. „Am reținut numai faptele care au ș a n s e de a se fi petrecut în perioada de comu-

¹⁾ Dela Miklosich încoace linguiștii nu se mai îndoesc că limba stră-română și-a avut și ea deosebirile ei dialectale sau regionale. Despre natura acestora nime nu și-a putut face o idee clară. S. Pușcariu nu și-a scris studiul citat, ca să facă dovada că în epoca străromână au existat inovațiuni și ca să arate care dintre inovațiunile comune celor patru dialecte îi aparțin sau ba, ci ca să ne înfățișeze fapte sigure privitoare la lipsa de uniformitate absolută în graiul Străromânilor și la problemele în legătură cu acestea. Prin urmare problema „nerezolvită“ de S. Pușcariu nu numai că n'a fost deslegată de Al. Rosetti, dar nici n'a fost supusă cercetării lui. O atinge doar tangențial, vom vedea cum.

nităte a limbii române, eliminând din prima parte a expunerii noastre inovațiile care s'au p u t u t produce în mod independent la sudul și la nordul Dunării, după despărțirea grupurilor, și consacránd examinării lor partea a doua a cărții noastre" (p. 26, sublinierile sunt ale noastre). Dar dacă e vorba de lucruri care au numai „șanse" sau ar „putea" numai să fie adevărate, dacă autorul însuși nu mai este sigur de criteriile pe care își întemeiază opiniile și cu care își motivează rostul lucrării sale, atunci aceasta s'ar fi putut opri aci.

Nu ni s'ar povesti deci că în cursul epocii române comune „un grup de populație (strămoșii Aromânilor) a stat izolat de grosul populației (strămoșii Dacoromânilor)" (p. 5—6), că așa s'ar explica „divergențele dialectale dintre dacoromână și aromână, ivite în timpul epocii de comunitate" (p. 17, cf. 22), că epoca română comună „se sfârșește atunci când grupul ce era să formeze dialectul de sud al limbii române se desface de dacoromână" (p. 20), grupul aromân deplasându-se spre Sud (p. 16). Totuși „pentru a explica ivirea divergențelor linguistice în două puncte apropiate ale unui teritoriu lingvistic unitar, nu este necesar să presupunem că grupurile au fost despărțite unul de altul . . . , nu e nevoie să presupunem că grupul care a devenit ulterior aromâna a fost separat încă dela origini de grupul dacoromân . . . „cu atât mai mult cu cât avem motive să credem . . . că strămoșii Aromânilor au locuit în apropierea centrului românei comune . . . , ci e suficient să admitem că, începând dela un moment dat, strămoșii Aromânilor nu au mai fost în contact cu strămoșii Dacoromânilor" (p. 98—99).

Există deci o epocă de comunitate între Dacoromâni și Aromâni, cu un teritoriu lingvistic unitar, epocă în care cei din urmă, trăind în apropierea centrului românei comune, au fost totuși izolați de cei dintâi și care ia sfârșit când cele două grupuri se desfac (din izolarea lor, deci din lipsa lor de comunitate?), Aromânii mutându-se la Sud. Izolarea centrală explică divergențele lor de origine străromână, afirmă autorul cu toată hotărîrea în introducere, dar în încheiere declară tot atât de categoric că e de prisos să presupunem asemenea separare.

„Expunerea noastră", ne spune dsa, „e bazată pe convinge-

rea că megleno-româna este o ramură a aromânei, iar istro-româna o ramură a dacoromânei. Această constatare este de o mare importanță pentru economia expunerii, întrucât, luând-o drept bună, rezultă că există numai două elemente care să fie comparate între ele: dacoromâna și aromâna, iar nu patru elemente. De aceea, în cursul expunerii, s'a recurs la mărturia megleno-românei și istro-românei numai atunci când lucrul a fost necesar și, în genere, când mărturia aromânei lipsea" (p. 6—7). Cititorul e invitat așadar să facă și el confuzia între noțiunile de „convingere" și de „constatare", să „ia drept bună" părerea autorului și să răsuflă ușurat că nu mai trebuie să ostenească, decât în caz excepțional, cercetând și aspectele dialectale istro- și megleno-române, căci „cu prilejul alcătuirii prezentului volum, am revizuit opinia noastră în această chestiune și am ajuns a crede că ea poate fi menținută, întrucât n'am găsit împotriva ei argumente valabile" (p. 6).

Așa nu se poate trece cu aere de-a-tot-covârșitoare suveranitate peste părerile altora, mai ales când nu sunt chiar dintre cei mai neînsemnați și mai nepricepuți în materie. Cititorul, oricât de umil, are dreptul să afle care sunt insuficiențele raționamentelor lor și de ce oare argumentele lor nu sunt „valabile". Cunoaștem cel puțin în liniile ei mari istoria expansiunii ai cărei supraviețuitori sunt Istroromânii și caracteristicile dialectului lor în comparație cu graiurile din celelalte regiuni românești. (v. S. Pușcariu „Studii istroromâne" II 1—61, 271—344). Drumurile pe care au umblat străbunii Istroromânilor nu duc în spre ținuturile dacoromâne, de unde și-ar fi luat începutul, și nici dialectul lor nu are înfățișarea vreunui graiu dacoromân transformat în patria lui nouă. Meglenoromânii au coborât din patria străromână în așezările lor de apoi pe alte căi decât Aromânii, sunt de alt tip antropologic decât aceștia și au în graiul lor vechi particularități comune cu Dacoromânii sau chiar cu Istroromânii care nu pot fi derivate din aromână (v. Th. Capidan „Meglenoromânii" I 5—95). Cei care am studiat istoria raporturilor noastre interdialectale, cercetând problemele ei fundamentale în toată complexitatea lor, și nu ne-am oprit numai la anumite apropieri, credem că cele patru dialecte au luat naștere deopotrivă din graiul

străromân. Dar dacă cumva nu acesta ar fi adevărul și dacă aci mai sunt îndoieli de înlăturat, în jurul unor fapte care se cer lămurite mai bine, atunci un studiu asupra românei comune ar trebui să dea cu atât mai mult toată atențiunea megleno- și istro-românei. Ar trebui să se facă cel puțin dovada că există aspecte comune istro- și dacoromânei, pe de o parte, și megleno- și aromânei, pe de altă parte, care nu pot fi străromâne, iar istro- și meglenoromâna ne-ar oferi criterii și mai sigure și mai obiective de cunoaștere a ce este și ce nu este străromân, potrivit cu cele două capitole a căror deosebire Al. Rosetti o consideră meritul principal al lucrării sale. Orice cercetare linguistică e compromisă din capul locului, dacă desconsideră vreunul din cele patru dialecte. La urma urmelor, punând cele două grupuri față în față, de ce n'am preferi să facem comparația între istro- și meglenoromână, în loc de între daco- și aromână, la caz că de fapt n'ar fi nevoie să ne adunăm materialul din toate patru dialectele. Dacă autorul însuși a găsit că este necesar să ne înfățișeze în 14 hărți anumite deosebiri regionale dacoromâne, dacă a crezut că se cuvine să ție seamă de „divergențele notabile“ între graiurile aromâne vorbite „de grupuri umane care trăiesc separate unele de altele“ (p. 7), dacă atât de adesea o formă regională are darul de a pune o problemă în lumină cu totul nouă, atunci nu trebuia, cu atât mai puțin, să scoată din orbita vederilor și raționamentelor sale dialectul istriian și cel meglenit. Oricum, trăim într-o vreme în care am învățat ceva și din teoria ariilor lui M. Bartoli. Ca arii laterale și mai izolate, cele două dialecte primesc o însemnătate sporită pentru explicarea aspectelor antedialectale.

În cele vreo câteva pagini, autorul se citează de 65 de ori (cf. p. 103—104), chiar și pentru păreri și constatări care sunt ale altora. Ne trimite d. ex. pentru etimologiile arom. *afreață*, *păl'ur*, *șil'e* la IJR I² (Al. Rosetti „Istoria limbii române“ I, ed. 2-a), p. 167, 175, 176, iar la locurile citate aflăm că etimologiile acestea au fost date de P. Papahagi (*afreață*, *păl'ur*) și de G. Giuglea (*șil'e*). Și de astă dată cititorul va trebui să înțeleagă că părerile lui P. Papahagi și G. Giuglea nu mai au nici o importanță, că-l privește numai faptul că etimologiile acestea au fost admise de Al. Rosetti. Încolo, tabloul acesta de „elemente latine păstrate

în aromână și megleno-română, care nu figurează și în dacoromână (istro-româna nu conține elemente latine de această categorie)“ nici nu-și are rostul în capitolul acesta („partea I“) al inovațiilor străromâne. Aspecte și elemente latine, păstrate în limba română nu pot fi rânduite printre înnoirile acelei epoci. Înșirarea aceasta de „elemente latine păstrate numai în aromână“ (p. 70—76) e însă și de o neîngăduită superficialitate, care o despoaie de orice valoare științifică. Exempli gratia: lat. *caprinus* nu s'a păstrat numai în arom. *căprină* (*cîprină* „laine de chèvre“), ci și în dacorom. *căprină* „oaie cu lână lungă și necreată, teioasă și aspră“ (care nu poate fi o formă substantivată a lui *căpriu*, cf. DA s. v. *capră*, p. 111). — Că arom. *coacă* „crestătură la urechea unei oi“ ar deriva de fapt din lat. *coccum* „Fruchtkern“, nu este prea sigur, după cum se poate înțelege chiar din ce spune W. Meyer-Lübke (REW³ 2009), la care ne trimite Al. Rosetti; cf. V. Bogrea, DR V 801, citat de Meyer-Lübke, dar și de Th. Capidan „Aromânii“ 146. Nu se putea trece însă cu vederea la nici un caz că chiar după REW³ (loc. cit.) lat. *coccum* ar avea continuatori, deși cu alt înțeles, și în dacoromână, că alături de *coacă* există și în aromână, ca și în dacoromână, și forma *cocă* (la Aromâni cu înțelesul de „orice fruct, orice lucru de mâncat“, v. I. Dalametra „Dicț. macedo-român“, la noi cu alte înțelesuri), că acest cuvânt face parte din graiul copiilor, având o largă răspândire prin limbile romanice și în toate limbile din preajma noastră și că s'ar putea să fie numai înrudit cu lat. *coccum*, fără ca să-l continue chiar pe acesta (cf. DA s. v. *cocă*²). — Arom. *săin* „[despre] lână care conține peri albi, aspri; lână nu tocmai bună“ < lat. *suinus* „zum Schweine gehörig“, e negreșit o etimologie „îndoioasă“, dar cuvântul există și în dacoromână (cf. Th. Capidan „Aromânii“ 147). Oricum, cine îl apropie, fie chiar numai ipotetic, de lat. *suinus*, nu trebuie să uite de dacorom. *sain* „Schweinefleisch“ (cf. TDRG). Și apoi, chiar forma *săin* o citează I. A. Candrea (Dicț. „Cartea Rom.“) din Budai-Deleanu cu un înțeles apropiat de al arom. *săin*. Cuvântul având în accepțiunea aceasta o răspândire largă și la noi, mai putea fi descoperit în O. Densusianu „Graiul din Țara Hațegului“ 332, în Șt. Pașca „Glosar dialectal“, în G. Pascu „Despre cimilituri“ 37, 235.

iar definiția din revista „Ion Creangă“ IV 59: *săină* „laie, c en u-
șie, în doi per i“, îi confirmă pe deplin identitatea cu arom.
săin. Chestionarul lui Hașdeu îl însemnează pentru Argeș și Me-
hedinți (H. I 6, IX 92). — Megl. *nuibari* nu poate fi citat ca ele-
ment latin care s'a păstrat numai în aromână, căci și Istrorom-
ânii, al căror dialect, zice autorul, „nu conține elemente latine
de această categorie“, îl au pe *ăniurbă* (cu același înțeles) < **in-
obviare* (cf. S. Pușcariu „Studii istroromâne“ II 214), reamintin-
du-ni-l și pe dacorom. *uib* (și *oib*) < *obvius*, -um (v. V. Bogrea
în DR I 259, cf. REW³ 6026, S. Pușcariu „Limba română“ I
231). *Uib* se găsește la noi numai în expresia *în uibul* ..., iar
I. A. Candrea „Dicț. Cartea Rom.“ îl derivă din *in-obvio* (cf. *in
obvio classi esse* „a întâlni flota“ la Ovidiu). — Pentru arom.
k'ipurari, *k'iurari* și *lălătoare* (*lilătoare* < *laborare*) nu se putea
trimite alături de Candrea-Densusianu „Dicț. et. al I. rom.“ și
la REW³. Meyer-Lübke nu amintește în articolele citate niciuna
din formele acestea și nici vreo altă formă română, iar O. Den-
susianu îl derivă pe *lălătoare* din **laboratoria* nu din *laborare*. —
Forma *g'ing'iți* se citează la p. 72, iar arom. *ying'iți* la p. 74, ca
și când n'ar fi vorba de două variante ale aceluiași cuvânt (< *vi-
ginti*), ci de două cuvinte deosebite.

Deși cartea lui Al. Rosetti a apărut în 1941, ea nu ne trimite
nici în „indicații bibliografice“ (p. 11—15), nici în vreun alt loc
la S. Pușcariu „Limba română“ I, Buc. 1940. Autorul n'a mai
putut să pună la contribuție și opera aceasta, dar trebuia să în-
telegă dintr'însa cât de greșit este în concepțiile sale fundamen-
tale și să tragă consecințele cuvenite. Mi se pare inadmisibil și
împotriva tuturor bunelor tradiții științifice să scoți un manual
curând după publicarea altei opere în ale cărei pagini găsești tra-
tate aceleași chestiuni, fără ca s'o semnalezi și fără ca să te ex-
plici de ce îl îmbii pe cititor pe cu totul alte căi, pe care le vei fi
crezând mai luminoase sau cel puțin utile încă. Numai cu aseme-
nea metode le poți trezi iluzia până și unor intelectuali de distin-
cție, dar nepreveniți, că „există în curs de publicare, două
opere monumentale care onorează cultura noastră: „Limba ro-
mână“ a dlui Sextil Pușcariu... și „Istoria limbii române“, din
care dl Al. Rosetti a dat la iveală în timpurile din urmă al trei-

lea volum“ („Transilvania“ 72, p. 522). Și totuși în acest al patrulea volum al acestei opere monumentale se reproduc două hărți din „Limba română” I, harta „Aromânii și Meglenoromânii. După G. Weigand și Th. Capidan“, războtezată „Dialectele române din Peninsula Balcanică. (După G. Weigand și S. Pușcariu)“ și harta „Istororomânii. După S. Pușcariu“, cu titlul schimbat de „Istro-româna (După S. Pușcariu)“.

Cât despre seriozitatea și discernământul critic cu care au fost examinate faptele lingvistice și trecute în partea I („Româna comună“) sau în partea II („Inovații paralele posterioare epocii române comune“) a lucrării, ne vom opri doar la vreo câteva lucruri alese la întâmplare.

Palatalizarea labialelor ar fi recentă în dacoromână („atestată în secolul al XVI-lea numai pentru *f* și *p*“, unele regiuni neavând labiale palatalizate nici astăzi încă), mai veche în aromână, „întrucât aici inovația este generalizată“, iar în meglenoromână „în regulă generală, oclusivele labiale și fricativele labiodentale nu sunt alterate“. Oricât de vechiu chiar la Aromâni, fenomenul palatalizării s'ar fi produs totuși numai după epoca străromână. Cum se face însă că labialele apar alterate la Meglenoromâni numai în cuvinte de origine latină și rezistă chiar și în asemenea cuvinte influenței lui *-i* flexionar (v. Th. Capidan „Meglenoromânii“ I 125, 140, 158)? Numai constatarea aceasta singură ajunge ca să ne convingă că palatalizarea labialelor este străromână și că meglenoromâna nu poate fi un subdialect al aromânei, despărțit de aceasta într'un veac mai nou decât ale epocii străromâne. Nu este adevărat nici că labialele meglenoromâne ar fi în „regulă generală“ nealterate. La Meglenoromânii *b* este singura labială care rămâne peste tot nepalatalizată¹⁾, *f* s'a palata-

¹⁾ Obiecțiunea făcută de O. Densusianu că megl. *jireaghiă* „măsură de tort lucrat“ ar dovedi că Meglenoromânii l-ar palataliza și pe *b* („Grai și Suflet“ II² 370) a fost neîntemeiată. Derivarea cuvântului aromân (*jireagl'e*, Th. Capidan „Meglenoromânii“ III 161) și meglenoromân din paleosl. *šrěbij*, susținută și de Th. Capidan sau a dacorom. *jirebie* „treizeci de fire de tort, formând o unitate de măsură“ este inadmisibilă. I se opun motive de ordin semantic (v. DA. s. v. *jirebie*). Apoi arom. *jireagl'e* are un *l'*, care nu s'ar prea putea explica, dacă ar trebui să pornim de fapt dela paleosl. *šdrěbij* s. bulg. *šrebij* „soartă, sorți“. Prin urmare etimologiei acesteia nu i se im-

lizat în toate cazurile, iar celelalte consonante apar când nealterate, când palatalizate, dar în același cuvânt întotdeauna la fel. (ib. 121—124).

Al. Rosetti citează după Th. Capidan „Aromânii“ 292 u. și 294 u. și vreo câteva forme aromâne cu labiala nepalatalizată: *vin*, *vizur*, *pică* pe lângă *yin*, *yedzăre*, *k'ică* și cuvântul *merdu*. Dintre formele acestea niciuna nu dovedește că în aromână ar exista cazuri excepționale de absență a palatalizării labialelor. Arom. *pică* ar putea să-l aibă pe *p* ca element onomatopeic, precum arăta Capidan în altă parte, dar este mai probabil un meglenoromânism (megl. *pic*), întrucât nu e atestat decât pentru comuna Livădz din Meglen, comună care se găsește în marginea ținutului meglenoromân și în nemișlocit contact cu el. Forma *vin* nu este aromânească, ci doar Grecii din satul epirot Shorețana o întrebuințează în graiul lor secret, alcătuit numai din cuvinte aromânești, afirmă Th. Capidan. Că Grecii shorețeni ar fi împrumutat-o dela Aromâni încă într-o vreme când aceștia spuneau *vin*, e ce mi se pare mai puțin probabil. Ar trebui să se facă cel mult dovada că ei se folosesc și de alte expresii aromânești cel puțin tot atât de arhaice. Mai probabil avem de a face în cazul acesta cu influența it. *vino* (cf. și alb. *vên-a* „vin“ și grec. βίννη „bragă, malț“). Forma *vizur* din Ohrida prezintă față de *yedzăre* (atestat numai în *Țe yedzăre-n'i h'iț* din Perivoli, Th. Capidan, op. cit. p. 302) și alte neregularități, în afară de *v* pentru *y*: *i* în loc de *ie*, *z* în loc de *dz*. Până a putea face afirmații categorice în baza ei, rămâne să se vadă mai întâi ce influență i-a dat toată înfățișarea ei neașteptată, la caz că este într'adevăr numai o variantă a lui *yedzăre*. Arom. *merdu* „excremente“ (după Mihăileanu), întrebuințat altă dată adesea în înjurătura *merde* în Bitolia, nu derivă din *mërda*. Nu se potrivește cu cuvântul latin nici după gen,

potrivește numai faptul că nu cunoaștem niciun alt caz de palatalizare a unui *b* meglenoromân și încă într'un cuvânt de origine slavă! Târnereca are palatalizarea aromână, nu meglenoromână. În comuna aceasta găsim plurale ca *guluchî* (incolo megl. plur. și sing. *gulup* <mbulg. *gulăp*), deci cu *k'* într'un element slav și înainte de *-i* sau forme ca *chicăses* (arom. *ak'icăse-scu*) <grec. ἀπεικάζω, deci cu *k'* într'un element grecesc și în silabă neaccentuată.

nici cu al său e în loc de *ie*. Intrebuințarea lui ca înjurătură, în forma *merde*, ne reamintește turc. *merdud* s. *merdut* „repoussé, rejeté, non accepté, abject, maudit“. Și împrejurarea că arom. *merde* are în silaba întâia un *é*, nu *că*, arată că nu prea poate fi decât un cuvânt destul de nou. Traducerea „excremente“, dată cuvântului aromânesc, pare că-și găsește explicarea în etimologia greșită (< lat. *mërda*) și poate și prin apropiere de franc. *merde!* „exclamation grossiere, pour rejeter qqch., repousser qqch.“.

La obiecțiunile mele privitoare la palatalizarea labialelor s'ar mai putea adăuga multe altele, ca îndeosebi acelea pe care i le-am făcut lui Al. Rosetti în DR VI 411—419, dar de astă dată cu regretul că din expunerea dsale a dispărut „temeinicia“ pe care i-am recunoscut-o totuși atunci.

Că forme onomastice ca *Qrud*, *Fichur*, *Boul* (adecă *Crud*, *Fecior*, *Boul*) atestate în diplomatica sec. XIII și altele de felul lor nu pot face dovada că în acea epocă a dispărut *-u* (p. 89), am arătat în DR VI 405—408. Lucrul a fost lămurit acum definitiv de colegul E. Petrovici, acesta arătând în același timp și cât de greșită e părerea autorului (p. 88, 90—91) că palatalizarea consonantelor (deci și a labialelor) și rolul pe care îl are în morfologia noastră opoziția între consonantele muiate și nemuiate (dure și moi) ar fi urmarea unei influențe a limbilor slave meridionale (v. acest volum al Dacoromaniei, p. 132—137).

Altă dată autorul a fost de părerea că plurale ca *parfi*, *carfi* ar fi putut exista în sec. XVI doar în Transilvania de Nord, nu ca forme arhaice, ci pe urma unei substituiri analogice a lui *a* în locul lui *ă* („Recherches“ 82). Acum susține despre apariția lui *ă* în pluralele *părfi*, *cărfi* că „fenomenul e recent, în dacoromână, întrucât în textele din secolul al XVI-lea mai găsim atestate forme cu *a*: *carfi*, *cetafi*, *corabii*, *intrebari*“ și că „fenomenul apare, uneori, și în aromână“ (p. 96). N'a avut dreptate nici atunci (cf. DR VI 409) și n'are nici acum. Textele în care se găsesc numai forme de felul lui *carfi* reprezintă numai o anumită regiune a teritoriului dacoromân. Nu se pot trage concluziuni pentru întreg cuprinsul unei limbi dintr'un aspect doar regional al ei. Autorul însuși constată că forme ca *nari* există și astăzi în „nord-vestul domeniului dacoromânesc“ (ib.). Dacă se vor păstra acolo încă

sute de ani, înseamnă că pluralele cu *ă* vor rămânea „recente” de-a-lungul veacurilor? La Aromâni pluralele acestea cu *ă* nu apar numai „uneori”, forme cu *a* putându-se cita numai din scriitorii lor din sec. XVIII. Dar despre toate acestea, vezi în DR IX (1938), p. 68—84, studiul pe urma căruia răsare și întrebarea dacă nu există cumva un „Umlaut” (*a* > *ă*) înainte de *i* și în limba română, apropiind-o de limbile romanice (v. mai jos).

Inexactități ca aceasta despre pluralele aromânești cu *ă* întâlnim și altfel în cartea aceasta. „Proteza lui *a*”, scrie autorul, „nu e neobișnuită în istro-română; cf. istr. *abate* „bate”, *acăse* „casă”, *așera* „seară” (Pușcariu, Istr., II, 68 sq.)” (p. 39). Dar S. Pușcariu, la care ne trimite, susține la loc. cit. (exact p. 67—70) chiar contrariul: „Ca la Megleniți, *a* inițial neaccentuat dispare adesea la Istroromâni” (cf. „*a* inițial păstrat încă în Jieiăni și odinioară și în Schitazza, tinde în Val d’Arsa să amuțească”, id. p. 343, cf. 337), iar istrorom. *acăse* și *așera* nu înseamnă „casă” și „seară”, ci „acasă” și „aseară”, pe când *abat* (din glosarul lui Maiorescu) este corespondentul dacorom. *abat* și poate un dacoromânism.

O inovațiune străromână ar fi „superlative” formate cu *mult* ca dacorom. *multu milostiv* sau arom. *multu mușatu*. Deschid dicționarul cu care îmi pregăteam lecțiile mele de latină ca elev de liceu și găsesc citate într’insul exemple ca *vir multum bonus* din Cicero sau ca *multum dissimilis* din Horat. Ce am inovat deci?

„*l* velar latin intervocalic a trecut la *r* (afară de cazul când era urmat de *e*, *i* v. mai sus)”, iar pentru confirmarea regulii și a excepției ei se dau exemple ca *burete* < *boletus*, *care* < *qualis* (deci cu *e* după *l*!) și *păr* (arom. *per*) < *pilus* (p. 56). „Mai sus”, unde suntem trimiși, aflăm că „*l* latin urmat de *e*, *i* sau de *e*, *i* în hiat, a fost muiat și a dispărut, în dacoromână, pe când în aromână s’a menținut muiat” (ib.), iar și mai sus că „în dr. *merg*, *vărs* (I sing. ind. pr.) < lat. *mergo, verso*, *e* nu a fost diftongat, din cauza influenței ocluzivei labiale precedente, care a provocat trecerea lui *e* la *ă*” (p. 29), trecere care „s’a petrecut la o epocă recentă”, ca d. ex. în „*bătrîn* < lat. v. *veteranus*” (p. 30). Ne întrebăm uimiți cât de recentă trebuie să fie deci diftongarea lui *ě*

accentuat și de ce spunem *piept* și nu *păpt*? *E* palatalizează după Al. Rosetti consonantele precedente chiar fără să devie *ie* mai întâi. În *deus* < *zeu* „alterarea consoanei inițiale... a fost provocată de vocala prepalatală“ ca și în *caelum* > *cer* sau *gelu* > *ger* și „nu e nevoie să presupunem că numai diftongul *ye* (< *e*) a provocat fenomenul (Densusianu, H. d. l. r., II, 18)“ (p. 30). Ni se atrage atențiunea din adins că „*e* nu a fost diftongat în *ye*“ în *bene* > dacorom. *bine*, arom. *g'ine* și *dentem* > dacorom., arom. *dinte* (ib.). Și autorul nu simte nevoia să ne arate de ce în cazurile acestea în aromână *b* a fost palatalizat, iar nu și *d*. Nu ajunge să înțelegem că ce credea O. Densusianu (loc. cit.), ce ne mai îndârjim să credem toți ceilalți din țară și străinătate și ce știu studenții noștri din cele dintâi lecții ale lor, nu este ade-vărat?

Diftongării lui *é* și *ó* înainte de *a* (*ă*) sau *e*, pe care alții ne-am deprins să o numim metafonie, îi zice „Umlaut“ și se folosește de prilejul acesta, ca să ne facă teoria „Umlaut“-ului în limbile romanice. „Fenomenul este caracteristic pentru limbile germanice... și pentru română. Româna ocupă, în această privință, un loc aparte printre limbile romanice, care cunosc fenomenul de „Umlaut“, dar nu și diftongarea“ (p. 31—34, cf. p. 99—100, unde se mai chiamă și „inflexiune“; pentru termenii de „metafonie“ și „inflexiune“ în uzul linguiștilor francezi v. J. Marrouzeau „Lexique de la terminologie linguistique“). Prin urmare în ce privește „Umlaut“-ul, limba română se deosebește, ca și limbile germanice, de limbile romanice, iar acestea cunosc totuși „Umlaut“-ul, dar nu și diftongarea, și diftongarea e „Umlaut“. Desigur, autorul s'a gândit, ca și în „Recherches“ p. 135—142, la faptul că condițiunile în care se produce metafonia — de ce am evita termenul francez? — nu sunt aceleași în toate limbile. Dar lucrurile, care altfel nici nu privesc problema străromânei, se puteau spune mai limpede, cu mai multă precizie în fond și formă, și într'un stil mai puțin savant.

„Nu înțeleg“ scrie E. Petrovici în recensia amintită mai sus (p. 136), „de ce amintește R. la p. 41 trăsătura caracteristică a ionetismului limbii slave comune (și al paleoslavei) de a avea silabe deschise. Aceasta nu are niciun raport cu niciun fenomen

fonetic românesc" (cf. și I. Iordan în Bul. „Alexandru Philippide" VII-VIII 348). Enigma se lămurește în acest volum. V.-slav. *rana* ar fi dat *rană*, nu *rână*, pentru că *n* a fost exploziv (nu imploziv ca în lat. *canem* > *câne* d. ex., închizând silaba întâia). „Faptul că rotacismul nu apare în aromână concordă cu situația diferită a lui *-n-* în acest dialect (v. mai sus, p. 46): aci *n* nu a nazalizat vocala precedentă; fiind tratată ca explozivă, consoana nu a putut inova" (p. 50—51). Dar pe astfel de căi ajungem la concluziunea că *n* din arom. *câne* a fost imploziv, pentru că l-a prefăcut pe *a* în *â*, a fost exploziv pentru că dialectul aromân nu cunoaște fenomenul nazalizării și al rotacismului! Părintele acestei teorii a silabelor când închise, când deschise este Anton B. I. Balotă, iar Al. Rosetti a intrat în cercul vicios (cf. DR IV 1153—1162 și 1168) al acestuia, fără ca să-și dea seama în câte și în ce fel de contraziceri se încurcă.

Dar de ce aş mai continua. Cartea întreagă se prezintă din pagină în pagină și în fiecare rând al ei la fel. Te miri cum au putut să încapă în așa de puține pagini atâtea aberații. Cât de „în curent cu actuala stare a studiilor lingvistice despre viața limbii române" (Bul. „Alex. Philippide" VII-VIII 345) este această istorie a limbii române, cât de documentată în concepțiile ei și cât de îngrijită în informațiile culese din alți autori, se poate vedea și din recenziile la vol. I ed. a 2-a și la vol. III de G. Giuglea („Langue et littérature" I² 291—302), de Th. Capidan (ib. 308—312) și de E. Petrovici (DR X 128—146). Așa nu se onorează cultura noastră, nu se cinstește și nu se servește cugetarea noastră științifică, oricât de monumentală ne-ar fi opera.

AL. PROCOPOVICI

ȘT. CIOBANU: *Inceputurile scrisului în limba românească*. AAR., București 1941, p. 58 și 18 planșe.

PROF. N. SULICA: *Catehisme românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov)*. *Precizări cu privire la izvoarele lor*. Extras din anuarul liceului „Al. Papiu Ilarian" din Târgu-Mureș. 1936, p. 15—69.

Ecouri din largul zărilor basarabene dau un colorit original și interesant stilului și argumentării lui Ștefan Ciobanu. Academicianul nostru are îndeosebi meritul, care nu poate fi prețuit îndeajuns, de a îmbogăți informația noastră, punând din plin la contribuție literatura științifică rusească de dinainte de 1918 și autori ucraineni și poloni mai vechi și mai noi. Atențiunea ni se îndreaptă mai ales asupra observațiilor făcute în lucrarea de față în legătură cu organizația bisericească și viața cărturărească din Maramureșul de altă dată.

Problema celor dintâi traduceri românești e de importanță capitală pentru istoria literaturii și a limbii române. Șt. Ciobanu, examinând părerile predecesorilor săi, supune deopotrivă criticii sale autori de mare reputație științifică, ale căror teorii se întemeiază pe argumente de toată greutatea, și alții de mai puțină seriozitate. Se pare că îi dă mai multă dreptate lui Milan P. Šesan, care s'a ocupat de lucrurile acestea în „Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi“, Cernăuți 1939, (pag. 153), lucrare vrednică de toată lauda pentru bogăția izvoarelor ei bibliografice, mai ales ale celor cehești, dar bizară prin ciudățeniile ei stilistice și prin alunecările din logica argumentării ei. De acord cu Milan P. Šesan, dar fără de a-i primi și încheierile, Șt. Ciobanu declară toate ipotezele de până aci lipsite de temeiuri științifice destul de convingătoare și crede că nu trebuie să se îndoiască de netemeinicia lor.

Ipotezelor vechi le adaugă așadar una nouă. Cele mai multe dintre textele pe care le-a studiat, manuscrise slavo-române și române, n'au fost publicate încă. În raționamentele lui găsim fi-rește un loc însemnat și tipăriturile lui Coresi. Toate cărțile acestea sunt psaltiri sau praxii sau evangheliare (cf. îndeosebi și cele 18 planșe dela sfârșitul lucrării). Ele ar deriva toate, într-un cânt sunt de același cuprins, din câte un singur arhetip comun, slavo-român (cf. pag. 45, 48, 54), alcătuit „din impulsul necesităților didactice-religioase și a [1] împrejurărilor istorico-culturale din Maramureșul de altădată“ (pag. 57).

Prin urmare, traducerile acestea nu pot fi puse în nicio legătură de cauzalitate nici cu mișcarea husită și așezarea unor hușiți printre noi, nici cu reforma lui Luther, nici cu propaganda

calvină. Ele au fost făcute în secolul al XV-lea la mănăstirea Peri, pe lângă care a existat o școală de pregătire a viitorilor preoți (v. pag. 35), pentru trebuințele școlii acesteia și pentru instruirea candidaților de preoție, aceștia deprinzându-se astfel cu scrisul și cu cititul și învățând limba slavă bisericească, dacă erau Români, iar limba română, dacă erau Ruteni. De aceea cărțile acestea au fost mai întâi bilingue, adică slavo-române. Traducătorii au fost călugări ruteni sau români din Maramureș (v. și cele 7 concluzii, pag. 57—58).

Argumentarea lui Șt. Ciobanu se reazimă înainte de toate pe punctuația textelor studiate, punctuație lipsită de orice rațiune sintactică. Punctele despărțitoare între cuvintele slave și cuvintele române care le traduc rămân la locul lor și când manuscrisele nu mai sunt bilingue, ci numai românești. Cum manuscrisele acestea mișună adesea de stângăcii mari, de greșeli și de neîndemânări în meșteșugul scrisului, caracteristice începătorilor, cred că nu mai încapе îndoială că multe dintre ele au fost scrise ca exerciții de inițiere ale unor candidați de preoție sau ale unor preoți doritori de mai multă știință de carte. Tot atât de sigur mi se pare că în cele mai multe cazuri textele românești în discuție derivă din arhetipuri slavo-române. Șt. Ciobanu se sprijină aici pe un fapt sigur și controlabil. El îi dă unei presupuneri a lui I. Bianu (v. pag. 29) o formulare mai precisă și temeieri neîndoielnice și obiective.

Mai încolo, însă, mi se pare că n'a izbutit să-și așeze ipoteza pe baze mai solide și mai convingătoare decât ce s'a spus înainte de dsa despre problema începuturilor scrisului românesc. N'a avut nici dsa de unde lua dovezi directe pentru cele ce le susține, iar faptele istorice din vremurile acelea, pe care le invocă, n'au nici ele darul să ne îndemne a crede mai mult decât până acuma că traducerile acestea au fost făcute de fapt în mănăstirea Peri, oricât de cu puțință sau oricât de probabil ar fi lucrul acesta, sau de a ne face să admitem că dsa aduce argumente mai puternice pentru sec. XV decât O. Densusianu pentru sec. XVI. Expunerea dsale cuprinde însă și vreo câteva afirmații cărora li se împotrivesc experiența și cunoștințele noastre de până acuma.

Nu putem admite d. ex. că toate psaltirile, toate praxiile și

toate evangheliarele de care se ocupă autorul se reduc în cele din urmă la un singur prototip. Citez dintre atâtea altele un singur caz. Autorul pune la pag. 43 a lucrării sale față în față cele dintr-ai cinci versete din psalmul 49 al Psaltirii Scheiene și al Psaltirii slavo-române din sec. XVI, descoperite de N. Iorga la Mehădia. Cele două texte se deosebesc și ca extensiune, dar și în alcătuirea frazei și în alegerea cuvintelor atât de mult, încât nimic nu i se poate părea mai cu neputință filologului decât că amândouă ar avea o origine comună într-o traducere inițială unică. Că îndeosebi psaltirea e reprezentată printre textele rotacizante cel puțin prin două traduceri, au mai spus-o și alții. În studiul meu despre *Adecă* am întărit, cred, părerea aceasta printr'un argument nou și neîndoielnic, surprinzându-i pe traducători lucrând cu glosare care îi făceau ca pentru același cuvânt slav să întrebuințeze mereu aceeași expresie românească, dar rămânând totuși deosebiți unul de altul, pentru că glosarele lor nu erau identice. (v. extrasul din volumul omagial închinat lui Ion I. Nistor, Cernăuți 1937, pag. 5—6). Marea asemănare dintre ei se explică din faptul că traduc mai mult din cuvânt în cuvânt decât din frază în frază același text slav, cu variațiuni neînsemnate în diferitele lui versiuni. Șt. Ciobanu însuși arată la alt loc, trimițându-ne la I. A. Candrea „Psaltirea Scheiană“ I, pag. 69, că „textul românesc din toate aceste Psaltiri, după cum s'a dovedit, în parte derivă din aceeași traducere“ (pag. 42). Deci numai „în parte“.

Traducerile și copiile acestea desigur că n'au fost făcute numai pentru inițierea în cititul, înțelesul și rosturile cărților bisericești. Cum ar fi putut Constantin diacul din Vindăonii, din vremea lui Vasile Lupu, să-i ceară cititorului iertare pentru greșelile pe care le va fi făcut în praxiul lui slavo-român (cf. pag. 49, în „Catalogul manuscriptelor românești“ pag. 180—181), dacă această carte ar fi fost scrisă numai pentru învățătura lui și poate și pentru a altor începători? Ce rost ar mai fi putut avea o asemenea carte de exerciții școlare și pentru alții, carte pentru a cărei posesiune popa Gavrilie și popa Grigorie se ceartă în 1657 în fața mitropolitului Ghedeon (v. „Catal. manuscript.“, loc. cit.)? Ea a fost scrisă prin urmare ca o carte utilă serviciului di-

vin și a ajuns ca atare în cele din urmă la mănăstirea Agapia. Astfel de fapte din veacul XVII nu pot fi citate în sprijinul teoriei lui Șt. Ciobanu.

Printre manuscrisele acestea vechi sunt mai numeroase psaltirile, iar evangheliarele chiar mai puțin numeroase decât praxiile. De aici, ca și pe urma analogiei cu alte țări ortodoxe, concluzia că „cea dintâi carte românească care s'a tradus a fost Psaltirea, ea fiind mai necesară pentru nevoile pregătirii clerului” (pag. 58. cf. pag. 41—42). Și totuși ar fi greu de înțeles că biserica ortodoxă și slujitorii ei, dela noi sau de aiurea, ar fi dat cândva mai multă importanță psaltirii decât înseși evangheliei. Autorul nici nu afirmă chiar așa ceva. E bine însă să ne reamintim că în timpul slujbei bisericești psaltirea și apostolul pot fi citite și de un mirean, evanghelia numai de preot sau diacon. Viitorul cleric făcea așadar dovada aptitudinii sale mai întâi citind din psaltire și apoi din praxiu, potrivit cu ritualul slujbelor ortodoxe. De aceea era firesc ca exercițiile lui să înceapă cu psaltirea. Astfel aceasta trebue să fi fost de fapt cartea de ucenicie mai adesea copiată, pe când scrierea unei evanghelii nouă, cartea sfântă și de căpetenie a bisericii creștine, se încredința desigur numai unui cleric încercat în asemenea meșteșug. De aici disproporția numerică între psaltirile și evangheliarele manuscrise, dar între cele câteva cărți tipărite la noi de Macarie și Dimitrie Liubavici nu se găsește nicio psaltire, în schimb însă un evangheliar splendid (1512) și un praxiu (1547). Astfel se explică totodată că evangheliarele noastre manuscrise sunt lipsite, pe cât știu, de mulțimea de greșeli ale unui scris neîndemânatic, pe care le găsim în psaltiri mai ales.

Cititul psaltirii, a praxiului și a evangheliei în timpul slujbei bisericești își avea și și-a păstrat până astăzi tehnica sa muzicală deosebită. Când am vorbit într'o sedință a Muzeului despre lucrarea lui Șt. Ciobanu, prietenii muzeiști și-au pus întrebarea dacă punctuația textelor slavo-române, păstrată și când acestea erau numai române sau numai slave, nu avea cumva și valoare prozodică, punctele despărțind unele de altele părțile care formează oarecum unități deosebite în declamarea aceasta muzicală. Iată o întrebare care și ea merită să fie luată în serioasă considerare.

În Codicele Voronețean nu se pot descoperi particularitățile, îndeosebi punctele, pe care își reazămă Șt. Ciobanu ipoteza sa. Și Codicele Voronețean ar deriva, după părerea autorului, dintr'un original slavo-român, dar n'a păstrat sistemul vechiu de punctuație, pentru că „este probabil o copie, de pe un text intermediar românesc“ (pag. 51—54). În felul acesta nu se poate ocoli o dificultate care merita o mult mai temeinică examinare.

Scrisul Codicelui Voronețean este continuu și foarte îngrijit, iar limba lui are peste tot o înfățișare mai arhaică decât a tuturor celorlalte texte. Într'insul nu apar nicăiri semnele unui începător care își face de abia ucenicia. Ele nu pot să fi existat, cu atât mai puțin, nici în originalul acestei copii. Nici unul dintre celelalte texte care ne privesc aci nu reproduce originalul său cu exactitatea și cu consecvența ortografică și morfologică a Codicelui Voronețean. Este mult mai probabil că originalele psaltirilor rotacizante s'au asemănat cu originalul acestuia, decât invers, că Faptele Apostolilor ar fi avut mai întâi o înfățișare asemănătoare celeia a Psaltirii Scheiene sau a psaltirii slavo-române numite Voronețeană. Totul ce putem înțelege din Codicele Voronețean este prin urmare mult mai important, decât ce ne spun psaltirile, pentru lămurirea problemelor privitoare la timpul și împrejurările în care au apărut cele dintâi traduceri ale noastre.

Traducătorul textului Codicelui Voronețean a fost „un foarte fin observator al limbii noastre și al sunetelor ei îndeosebi și un excelent cunoscător al regulilor ortografice slavonești de atunci..., un om care se distingea prin inteligența lui, de un spirit ager și cu o cultură apreciabilă pentru acele timpuri“ (DR IV, pag. 55). N'a fost prin urmare numai un începător în învățătura rosturilor preotești, ci mult mai mult: ctitorul limbii românești în biserica neamului nostru.

Coresi scrie în prefața catehismului său din 1559: „Și zise Hristos apostolilor: Cine va crede și se va boteza, iertat va fi, cine nu va crede nece se va boteza peritū va fi. Și au alesū 4 evangheliști den limba ovreiască pre limba grecească de au scris evanghelia. De acia sfinți părinți Vasilie, Grigorie, Ion Zlatoustū, Atanasie și Chyrlū-filosofū și ei socotiră și scoaseră den cartea grecească pre limba sârbească. După aceea nește creștini

buni socotiră și scoaseră cartea den limba sârbească pre limba românească". Cum ar fi putut Coresi să-i așeze pe creștinii buni care au tradus înaintea lui evanghelia în limba română alături de apostolii, de cei patru evangheliști și de sfinții părinți pe care îi amintește aici, dacă ar fi vorba numai de niște ucenici începători în ale preoției?

Că traducătorii aceștia au trăit în secolul XV nu se îndoiește nici Șt. Ciobanu. Dacă îndemnul de „a scoate cartea din limba sârbească pre limba românească” le-a venit dela Husiți sau de aiurea, sau dacă ei au pornit la lucru numai din socotința lor proprie, este o chestiune de mare însemnătate pentru istoricul literar. Pentru istoria limbii însă este mult mai important să știm când s’au petrecut lucrurile acestea. Linguistul admitând, cum s’a mai întâmplat și cum se mai întâmplă, că începuturile scrișului românesc țin de veacul XVI, confundă aspecte din epoci deosebite și alunecă într’o învălmășeală de fapte și de gânduri care îi compromise temeiurile raționamentelor sale.

N. Sulică ne face să întrevădem soluția definitivă a problemei. Păcat că a lăsat-o în seama altora, deși a avut un argument de toată greutatea la îndemână. Prefetei catehismului din 1559 îi dă altă interpretare decât mine, fără de a arăta de ce aș fi greșit. După rândurile citate mai sus din prefața din 1559 urmează cuvintele următoare: „Cu știrea mării lu crai și cu știrea episcopului Savei Țărâei Ungurești, și scoasem sfânta Evanghelie și Zeace-cuvinte și Tatălū-nostru și Credința apostolilorū, să înțeleagă toți oamenii cine-sū Rumāni creștini...”. N. Sulică îl crede pe „Cu știrea mării lu crai și cu știrea episcopului Savei Țărâei Ungurești” nu începutul frazei acestuia, ci sfârșitul celei precedente: „După aceea nește creștini buni...”. Acești creștini buni ar fi așadar contemporani cu Ioan Sigismund Zápolya, iar cartea tradusă în slavonește de sfinții părinți numiți și apoi de ei în românește n’ar fi evanghelia, ci catehismul apărut la 1559. „Traducerea”, declară autorul, „s’a făcut la ordinul principelui Ioan Sigismund și la îndemnul consilierilor săi romāni, în primul rând Mihai Csáki” (pag. 60), întocmai precum inițiativa pentru tipărirea catehismului dela Sibiu din 1544 ar fi a altui „puternic magnat român, propoveduitor al reforma-

țiunei între Români... Gașpar Dragfi, care în epoca dela 1544 era în floarea bărbăției și în apogeul activității sale reformatoare“ (pag. 62—63). „Cu alte cuvinte ctitorii literaturii noastre culte n’au fost străinii, ci tot Românii...“ (pag. 69). „Numai niște Români, având o situație atât de înaltă, socială și politică, puteau să aibă și autoritatea morală și șansele de a determina preoțimea română să primească o carte reformată, destul de bine deghezată sub aparențele ortodoxiei“ (pag. 37). Totuși „bunii creștini, ca să deruteze pe Coresi și Tudor... și-au prezentat catehismul ca o variantă a catehismului slavon, iar cei 2 tipăritori dela Brașov s’au simțit obligați să creadă această inexactitate, cu atât mai mult, că li s’a spus că traducerea s’a făcut cu știrea și aprobarea craiului Ioan Sigismund și mai ales a Episcopului Sava al Țării Ungurești“ (pag. 18). Coresi și Tudor având însă grija ortodoxiei și a fraților lor ortodocși, au revizuit cele Zece-porunci, Tatăl-nostru și îndeosebi Simbolul Credinței, dându-le formă mai ortodoxă (pag. 18—19). N. Sulică îl crede pe Tudor colaborator și la opera aceasta, pentru că numele lui e amintit și în evangheliarul din 1561 (pag. 17). Traducerea încredințată lui Coresi, ca s’o tipărească, s’ar fi făcut după părerea autorului din ungurește, precum ar dovedi ungurismele ei (v. mai jos).

N. Sulică își întemeiază concluziunile pe un aparat de tot felul de argumente. Construcția expunerii lui își are logica sa foarte ademenitoare. Încheierile lui l-au convins pe N. Drăganu (v. „Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle“, Buc. 1938, pag. 16—21 și mai ales DR IX 222—223) și au găsit și aprobarea lui N. Cartoian („Istoria Literaturii române vechi“ I, Buc. 1940, pag. 57). Din mulțimea de fapte invocate de N. Sulică se înalță un fel de fata morgana, care oricât de fermecătoare, este totuși înșelătoare. Autorul pornește la drum interpretând greșit prefața lui Coresi din 1559. Cine nu bagă de seamă lucrul acesta, n’ar prea putea avea îndoieli nici față de cele ce urmează, chiar dacă afirmațiile autorului i s’ar părea câteodată prea categorice, iar încheierile lui formulate cu prea multă siguranță.

Coresi tipărind în 1559 întâia lui carte românească, ține să arate că se găsește în ogașele unei vechi și bune tradiții creștine

și a bisericii neamului său. Le povestește așadar cititorilor săi că după ce apostolii au propovăduit cuvântul lui Hristos, evanghelia a fost tradusă de cei patru evangheliști din limba ebraică în cea grecească, apoi (*de aciia*) de sfinții părinți Vasile, Grigore, Ioan Gură-de-aur, Atanasie și Chiril Filozoful din grecește în slavonește și pe urmă (*după aceea*) de niște creștini buni din limba slavonă în limba română. Oricine trebuia să înțeleagă astfel că Diaconul Coresi se află cu lucrarea sa din 1559, prezentată în continuarea acestei introduceri, în cea mai bună și ireproșabilă societate dreptcredincioasă. A tradus, cu știrea craiului și a episcopului Sava, evanghelia (care știm că a apărut numai la 1561), decalogul, rugăciunea cerească și crezul, ca să fie pe înțelesul tuturor Românilor creștini, adică evanghelia și catehismul. Coresi numește catehismul, pentru care nu are la îndemână un termen tehnic corespunzător, înșirând cele trei părți fundamentale ale lui, față de care tot restul are, și ca extensiune, un loc neînsemnat în cărțulia aceasta. Cât despre termenul de „întrebare creștinească“, întrebuițat în titlu, de acesta va mai fi vorba în cele următoare.

Prefața din 1559 cuprinde firește gânduri de ale lui Coresi însuși, nu ale acelor „buni creștini“, pe care N. Sulică îi crede în serviciul lui Ioan Sigismund Zápolya. Cineva din apropierea lui Zápolya, Mihai Csáki sau vreun preot reformat dela curte, n'ar fi greșit făcând din cei patru evangheliști traducători în loc de autori ai evangheliilor. „Cartea“ pe care ar fi tradus-o cei cinci sfinți părinți în slavonește — prea mulți pentru o cărțulie care ar fi doar un catehism — se înțelege că este de asemenea evanghelia, ca și „cartea“ tradusă în limba română de „nește creștini buni“. Legătura făcută de Coresi — în ordine cronologică exactă — între evangheliști, acei sfinți părinți și „creștinii buni“ ar fi altfel lipsită de logica ei. La fel nu încapе îndoială că acei „creștini buni“ nu sunt contemporani de ai lui Zápolya. Acel „după aceea“ (adică după cei cinci părinți), cu care începe fraza, dovedește că e vorba de lucruri care s'au petrecut mai de mult. Dacă n'ar fi așa, Coresi n'ar fi scris *după aceea*, ci *iar acum* s. i. *iar în zilele mării lui crai* sau ar fi întrebuițat vreo altă expresie corespunzătoare situației. Vremea în care trăia Coresi însuși

nu putea fi înfățișată ca urmând după cei cinci părinți, întocmai ca vremea acestora, de mult trecută, după a evangheliștilor. Pe „creștinii buni“ Coresi nu-i numește pe nume, pentru că nu-i cunoștea, nu pentru că altfel cartea lui ar fi fost primită cu neîncredere de Români, ca opera unor eretici. Dacă acești „creștini buni“ ar fi fost într'adevăr „niște Români, având o situație atât de înaltă, socială și politică“, încât „puteau să aibă și autoritatea morală și șansele de a determina preoțimea română să primească o carte reformată, destul de bine deghizată sub aparențele ortodoxiei“, atunci numele lor n'ar fi putut fi trecute sub tăcere, ci ar fi fost citate ca o atenție necesară pentru ei și ca o recomandare folositoare pentru cititori. Nu putem admite nici afirmația că diaconul Coresi ar fi îndrăznit să modifice un text încredințat lui, tradus „la ordinul principelui Ioan Sigismund și la îndemnul consilierilor lui români, în primul rând al lui Mihai Csáki“. N'a avut doară îndrăzneala să-și îngăduie asemenea lucru nici când a fost pus să tipărească în 1564 Cazania lui Forró Miklos cu toate atacurile ei sângeroase împotriva ortodoxiei și cu toate cuvintele ei de grea ocară aruncate asupra Românilor.

Textul prefeței catehismului din 1559 este foarte limpede la înțeles. Cum însă i s'a dat totuși o explicare greșită și cum greșala aceasta și-a avut fatalitățile ei pentru cei care au primit-o de bună, a trebuit ca să-l supun unui nou examen, cu toate că l-am mai interpretat și în studiul meu „Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane“ (în Făt-Frumos II, Cernăuți 1927, nr. 3 și 4). Nu văd cum s'a putut și cum s'ar mai putea afirma că nu Coresi, ci „nește creștini buni“ din apropierea lui Ioan Sigismund Zápolya ar fi întocmit textul catehismului din 1559.

Dar dacă în prefața lui Coresi nu se găsește absolut nimic ce ne-ar trimite la curtea lui Zápolya sau în altă parte, de ce i-am căuta un original unguresc cărții tipărite în Brașovul săsesc și luteran și declarate o traducere din slavonește și de ce am pune la îndoială afirmația lui Coresi că el a „scos“-o? Singurul argument care ar mai putea să rămână în picioare, cu privire la originalul catehismului, sunt „ungurismele“ din cartea aceasta. N. Sulică înșiră 10 „decalcări“ din limba ungurească dintre „cele mai caracteristice“ (pag. 22—23), iar N. Drăganu a mai adău-

gat și vreo două altele (DR IX, l. c.). „Ungurismele“ acestea însă pot fi explicate și altfel.

Conjuncția *cum* în loc de *că* sau *ca* nu se potrivește numai cu ung. *hogy*, ci și cu slav. *jako* „cum, că s. ca“. Dece l-am declara însă pe acest *cum* un decalc al traducătorului din vreo altă limbă, și mai ales din altă limbă decât cea slavonească, dacă îl găsim și în alte texte, despre care știm sigur că n'au fost traduse din ungurește. Cităm deci după Dicționarul Academiei (tom. I, partea II, pag. 974b) din Pravila lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab: *De să va afla cum (=că) a fost om rău*, din Dosoftei: *Înțelegând... cumă (=că) svântul Dimitrie — și ține tare ajutorul spre dâșii*, din Antim Ivireanu: *Având prepus pentru niște lucruri... cum (=ca) să se fie făcut cu învățătura și îndemnarea noastră*.

Verbul *trebuiește* construit cu dativul nu ni-l reamintește numai pe ung. *kell*, ci și slav. *nado* (cf. rus. *mne nado*), dar și în cazul acesta nu trebuie să ne îndreptăm gândul la alte limbi. *A trebui* are adesea o complinire la dativ. *Îmi trebuie(ște) să știu* nu e o construcție neobișnuită nici astăzi (cf. și TDRG., pag. 1641).

A crede „construit cu acuzativul în loc de prepozițiunea în“ e de asemenea în obișnuința limbii; cf. *nu-i vom creade nice giurământul PRAV.*, etc. (v. DA s. v. *crede* I 3°).

Oricât ung. *ige* ar fi avut altă dată, numai altă dată, și înțelesul de „poruncă“, îl găsim pe corespondentul lui românesc *cuvânt* în accepțiunea aceasta și în alte texte decât Catehismul lui Coresi și în diferite epoci, până în zilele noastre (cf. DA s. v. *cuvânt* 9°), ca și slav *slovo*.

A da afară cu înțelesul de „a publica, a edita“ desigur că ne aduce aminte de ung. *kiadni*, dar și de germ. *herausgeben*, precum s'a relevat încă dela I. G. Sbiera încoace. În fraza *pre cine-și deade Dumnezeu zeace-cuvintele afară* nu are însă acest înțeles, căci Moise n'a fost nici publicist, nici editor. *A da afară* cu înțelesul de „kundgeben, offenbaren“, deci de „a vesti, a face cunoscut, a da în vileag“ ar putea să ne îndrepte gândul și spre slav. *izdati* „redere“, bulg. „a da în vileag, a descoperi“ și „a publica, a edita“, sârb. „a da (o poruncă)“, „a cheltui“ și „a publica,

a edita“. Oricum topica frazei, în care *deade* e despărțit de *afară* prin alte 4 cuvinte, ar putea să ne facă să presupunem mai de grabă o influență germană, pentrucă despărțirea afixului (*ki-*) de tulpina verbală (*-ad-ni*) este în afară de tehnica aglutinantă a limbii maghiare.

Hasnă nu este un ungurism al catehismului din 1559, ci un cuvânt de origine ungurească cunoscut în întreg cuprinsul pământului românesc (cf. DA).

Cât despre „*pre* în loc de *la*, corespunzând postpoziției ungurești *-ra*“ în construcții ca *ce ne învață pre credința dreaptă?*, aci *pre* ar putea să-l traducă și pe slav. *kŭ* „spre“, în limba veche substituindu-se mai adesea *pre* lui *spre* (cf. *rândul aceștii cărări mici porățuite pre fapte bune* CCR., ap. TDRG. sau *eu n'am venit pre bătaie, ce pre pace* NECULCE, ib.). Mult mai probabil ni se pare însă că *pre* are aici funcțiune instrumentală, deci înțelesul de „prin“, cu care îl întâlnim foarte adesea și în vremuri mai vechi, și în zilele noastre: *I-a trimis [Dumnezeu lui Ahav] cuvânt pre proorocul Ilie cum va să-i ridice împărăția* ANTIM, ap. TDRG; *Poruncitu-mi-a mândra Pe un pui de rândunea* IARNIK-BÂRSEANU, ib.

Nu înțeleg de ce „*creștinu ești?*“ în loc de „*ești creștinu?*“ n'ar fi o frază cu topică românească foarte obișnuită, așa cum a fost totdeauna și a rămas până astăzi. *Să ne pentru ele ispășim* prezintă o topică de același fel ca și *prin cine-și deade Dumnezeu zeace-cuvintele afară*.

„Expresia *cuminecătură dela preastol*“ nu e „tradusă exact după ungurescul *oltári szentség*“. Ung. *szentség* nu înseamnă „cuminecătură“ (ung. *áldozás* s. (*szent*)*vacsora*), ci „taină bisericească, sacrament“.

Am rămas cu *datul de har* „reproducând exact pe ungurescul *hálaadás*“, dar — adăugăm noi — și pe germ. *Dankgebung*. Dece nu și-ar putea avea însă originea și într'o carte slavonă, ca un decalc după greacă. γάρν δοῦναι și de ce nu l-ar fi putut forma traducătorul și în mod spontan, *a da har* „a mulțumi, a proslăvi“ fiind o expresie cunoscută și frecventă (cf. *Toți creștinii deaderă har lui Dumnezeu* MAG. IST. IV 284, ap. DA, s. v. *har* 7°).

Din cele 2—3 eventuale ungurisme pe care le mai adaugă N.

Drăganu (DR IX, l. c.) doar *dela cine te chemi creștin* are un *dela* pentru care nu prea găsim ceva asemănător în limba germană sau cea slavonă. Și aici însă traducătorul putea să alunece ușor dela o frază ca *dela cine ai numele creștin* la *dela cine te chemi creștin*, sinonimul *te chemi* luând locul lui *ai numele*.

Așadar argumentul ungurismelor e lipsit de orice putere convingătoare. Chiar dacă am descoperi vreun ungurism două, neîndoielnice, în catehismul din 1559, acestea n'ar dovedi nimic. Ungurisme se găsesc doară și în Codicele Voronețean!

N. Sulică a și făcut comparația între catehismul lui Coresi și catehismele ungurești apărute până la 1559. Pe cel coresian îl crede mai apropiat de acela al lui Andrei Batizi (după edițiile din 1550 și 1555) și găsește că asemănările dintre ele sunt „frapante“ (pag. 28). Asemănările acestea sunt însă numai „de fond“, după cum mărturisește însuși autorul (pag. 27), ca între toate catehismele luterane, adăugăm noi, de orice limbă. Pe toate le apropie unul de altul același cuprins fundamental și aceeași tehnică a expunerii lor în întrebări și răspunsuri.

N. Sulică crede că originalul după care s'a făcut traducerea catehismului românesc dela Brașov a fost un mic catehism unguresc pierdut până acuma fără de urmă. Cu toate acele asemănări „frapante“, autorii din 1559 nu pot să se fi folosit pentru alcătuirea cărțuliei lor de catehismul lui Batizi. Lui N. Sulică i se mai pare foarte probabil că în titlul originalului unguresc dispărut se găsea termenul de „întrebare“, pe care nu-l întâlnim nici în titlul catehismelor ungurești cunoscute, nici în acela al catehismului lui Luther sau ale Sașilor din Ardeal. Asemenea titlu a fost în obișnuința husiților și a fraților boemi, dela care l-au împrumutat și valdensii. (Pentru informațiile acestea ne trimite la Joseph Müller „Die deutschen Katechismen der böhmischen Brüder“, Berlin 1887). Prin urmare, Ungurii ar fi împrumutat titlul de „întrebare“ s. „întrebare creștinească“ dela husiți, iar dela ei ar fi ajuns la Coresi prin acel mic catehism unguresc pierdut, dar „nu este exclus, ca titlul atât de simplu și expresiv de „Întrebare creștinească“ să fi fost chiar o inspirație proprie a anonimilor, cari au tradus textul catehismului românesc“ (pag. 54—56).

Să ne reamintim pe scurt faptele care ne interesează aici. La începutul erei creștine, cei care voiau să treacă la credința nouă și să primească taina botezului, catecumenii (gr. *κατηχούμενοι*), trebuiau să-și facă mai întâi cuvenita pregătire religioasă. Instrucția pe care le-o dădeau catiheții (gr. *κατηχητής*) era firește orală și se numea *κατήχησης*. Învățătura aceasta a cuprins de cu vreme Crezul, Tatăl-nostru și apoi și decalogul. Și scrieri catehetice, în formă de întrebări și răspunsuri (*ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις* lat. *quaestiones et responsiones*) sunt cunoscute veacurilor de mai de mult (pentru veacul VIII și IX v. Karl Krumbacher „Gesch. der byz. Litt.“, pag. 75, 148, cf. 113). Din antichitate însă nu ne-a rămas niciun formular al instrucțiunii date catecumenilor. Când de obicei nu se mai botezau decât copii, catehizația de altă dată și-a pierdut rostul. Evul mediu n'a cunoscut încă manuale pentru instrucțiunea laicilor. Ele apar mai întâi la husiți, la frații boemi și la valdensi, având mai adesea în titlul lor termenul de „întrebări“ (astfel „Böhmische Fragen“, „Interrogacions menors“). Și unul dintre catehismele luterane cele mai cunoscute, al lui Johann Brenz, din 1535, are titlul de „Fragestücke“. Luther însuși a folosit numai termenul de „catehism“ („Katechismus“), făcând din cuvântul pentru instrucția catehetică titlul manualului de catehizație. Acest termen a fost păstrat și de Calvin („Catechismus sive christianae religionis institutio Ecclesiae“ 1538) și și de catolici, când aceștia au opus catehismul lor celor reformate (P. Canisius „Parvus catechismus catholicorum“ 1556, cf. „Opus catechismicum sive de summa doctrinae christianae“ 1554).

Important este faptul că aceste cărțuții au fost numite și la reformați și la catolici de preferință „catehism“, termen intrat în uzul general, și că expresia „întrebare“ sau „întrebare creștinească“ nu se poate descoperi în titlul catehismelor ardeleni nici ale Sașilor, nici ale Ungurilor.

„Întrebare creștinească“, amintindu-ne titlul curent al catehismelor boeme, n'a fost însă nici la noi Români o numire obișnuită și destul de înțeleasă a catehismului. Așa se cheamă la noi catehismul copiat de popa Grigore din Măhaci. Textul lui fiind același ca al catehismului din 1559 și acesta trebuie să fi avut

același titlu de „Întrebare creștinească“. Așa s'a chemat deci și catehismul Marțian, care derivă împreună cu cel din 1559 dintr'un arhetip comun, fără ca unul să poată fi copiat de pe celălalt. În catehismul Marțian se păstrează și partea finală a prefeței în care nu se pomeneste de Efrem, mitropolitul Țării Românești, și desigur că nici în partea dela început nu se amintea nici de „craiul“ Ardealului, nici de episcopul Sava. Acestea sunt adausuri care se potrivesc numai pentru cartea imprimată de Coresi și care au putut fi făcute numai de el.

Despre titlul catehismului dela Sibiu din 1544, din care nu s'a descoperit încă nici un exemplar, nu putem afirma nimic cu siguranță. Cum însă celelalte trei catehisme românești, cunoscute nouă, își au toate originea în același arhetip, expresia „întrebare creștinească“ a fost întrebuințată la noi numai o singură dată ca traducere a unei expresii similare în altă limbă. Când au apărut în sec. XVII catehismele românești calvine, nime nu și-a mai adus aminte de ea. Catehismul dela Prisaca de lângă Alba-Iulia din 1642 (nu din 1640, precum a dovedit N. Drăganu) poartă titlul de „Otveatŭnicŭ, cartea ce se cheamă catehizmușŭ“ (v. id. „Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle“, Buc. 1938, pag. 43, cf. Șt. Pașca „Cel mai vechiu ceaslov românesc“, Buc. 1939, pag. 18). Mitropolitul Varlaam al Moldovei și-a publicat în 1645 răspunsul la această „cărțulie mică în limba noastră rumânească tipărită“ cu „sămnul“ (i. e. „titlul“) „ei catihizmul creștinescu“, iar replica calvinilor din 1656 se cheamă „Scutulŭ catehizmușului“. Am putea cita și alte „catehisme“ românești, dar nicăiri nu mai întâlnim termenul de „întrebare creștinească“. Coresi însuși l-a perifrizat în prefața sa, precum am văzut, înșirând numele părților esențiale ale cărțicelei sale.

Originea boemă a termenului acestuia fiind neîndoielnică, de ce l-am fi primit numai pe calea ocolită a unui catehism unguresc inexistent, fără ca să-l putem descoperi în uzul Ungurilor în vreo altă carte și fără ca să putem aduce dovezi convingătoare că în 1559 sau înainte de acest an a fost tradus vreun catehism unguresc în românește?

Mi-am încheiat studiul citat mai sus cu concluziunea următoare:

„Filiațiunea reconstruită de Rosetti, în care se cuprinde totuși mult adevăr, trebuie refăcută în modul următor. Din traducerea unui catehism slav (x) cu modificări husite, nu luterane, a ieșit arhetipul (x₁) al catehismelor noastre luterane. Acest arhetip anterior secolului al XVI-lea, iar nu de după 1529, sau o copie de pe el, a fost prelucrat, cu oarecare schimbări în predoslovie și altele făcute în corpul cărții după Micul Catehism luteran, în ediția tipărită la Brașov în 1559 și poate încă în ediția sibiană din 1544. De pe una din aceste două ediții își face copia popa Grigore din Măhaci la 1607. Cu modificările de care a fost vorba mai sus, arhetipul a fost cuprins, poate printr'o copie intermediară, și în manuscrisul Marțian din jumătatea întâia a secolului al XVII-lea“.

Argumentele mele n'au fost combătute. Altele au fost invocate și astfel se întemeiau alte păreri. Le-am examinat și le-am văzut în lumina aparențelor lor amăgitoare. Nu am prin urmare niciun motiv să-mi schimb în esența lor încheierile mele de altă dată. Din potrivă, doar vreo câteva precizări nouă li se adaugă și le întăresc.

Catehismul din 1559 și cel Marțian au un arhetip comun, alcătuit după modelul „întrebărilor“ boeme și cu vădite izvoare vechi ortodoxe slavone, îndeosebi în ce privește Crezul, Tatăl nostru și decalogul. Părțile acestea ar putea fi luate eventual dintr'una din vechile scrieri catehetice ortodoxe. Arhetipul nostru a fost rotacizant, având poate și vreo două ungurisme, ca și Codicele Voronețean. El face parte așadar, împreună cu origina-lul acestui codice, din grupul traducerilor care nu pot fi decât din sec. XV. Titlul de „întrebare creștinească“ al catehismului este mărturia neîndoielnică a unei influențe venite din Boemia. Toate textele acestea, între care și psaltirea și evanghelia, au fost copiate și prelucrate de repetite ori în cursul vremurilor următoare. Unele dintre copiile acestea, mai ales ale psaltirii, au fost făcute desigur de candidați de preoție sau clerici începători, care se pregăteau pentru cariera lor.

În secolul XV expansiunea noastră de-a-lungul versantului nordic al Carpaților, până în Moravia, trebuie să fi fost încă vie, ca și expansiunea noastră de-a-lungul țărmului dalmatin și prin

hinterlandul lui, ai cărei supraviețuitori sunt Istroromânii. Graiul Românilor care străbăteau Galiția în dreptul Carpaților și până dincolo de aceștia a fost rotacizant, ca și al Mavrovlahilor dela Sud și ca și al traducerilor noastre celor dintâi. Pe tot drumul expansiunii dela Nord trebuie să fi trăit în secolul XV numeroase grupuri de Români. Numărul mare de elemente românești în toponomastica regiunilor aceloră și termenii păstorești de origine română din graiurile vorbite astăzi acolo, dovedesc lucrul acesta pe deplin. Românii aceștia ducând o viață de păstori, de continuă transumanță, caracteristică migrațiunilor noastre păstorești, vor fi păstrat probabil oarecari legături cu ținuturile lor de obârșie, din care au plecat. Și ei își vor fi avut popii lor, ca și Mavrovlahii. Acești preoți mai ales vor fi trebuit să se întoarcă pe la vetrele emigrațiunii lor, căci ajunși în regiuni catolice, credința lor numai astfel se putea păstra mai bine și darul preoției numai din țară ortodoxă și-l puteau lua. Preoții aceștia pot să fi aflat că în Moravia se mai continua pe alocuri vechea tradiție moștenită dela Ciril și Metodieu de a se face slujba bisericească în limba înțeleasă de credincioși, pot să fi aflat de mișcarea husită și a fraților boemi. Vestea lucrurilor acestora a avut cum ajunge la noi chiar și fără ca refugiați husiți să se așeze printre noi. Vreun preot român în contact cu preoții din acel apus și poate trecând și pe la școlile lor, ar fi putut să se simtă ademenit ca să-și pună toată priceperea și învățătura în serviciul bisericii sale prin părțile pe care se răzima ortodoxia acestor Români migratori. Ideile cu care se întorcea din apus nu puteau să-i pară nici revoluționare, nici în contrazicere cu învățăturile bisericii sale. Insuși Huss, deși în conflict cu papa, se credea și se simțea în serviciul bisericii catolice. Utracviștii din Boemia trebuie să-și fi îndreptat atenția și ei asupra ortodocșilor din vecinătatea lor sau în contact cu ei și să le fi arătat tot interesul. Pe la 1447 se gândeau doară să se unească cu biserica răsăriteană, utracvistă și ea. Solii au fost schimbate între ei și patriarhul din Constantinople încă în 1452. Căderea Bizanțului în anul următor a pus capăt transacțiunilor acestora (cf. Dr. Anton Gindely „Geschichte der böhmischen Brüder“, zweite Ausgabe, vol. I, Prag. 1861, pag. 6—7). Apropierea între husiți și Românii ortodocși din Transil-

vania ar putea să fie și mai veche și să-și aibă începutul în împrejurarea că și unii și alții s'au găsit în fața aceluiași adversar. Împăratul Sigismund nu l-a ars numai pe Ioan Huss pe rug, ci a trimis, sfătuit de Franciscani, și aspre porunci în Transilvania, obligând nobilimea română să treacă la catolocism și să gonească preoții ortodocși depe proprietățile ei.

Desigur, pentru câte le-am mai adăugat aci concluziunilor noastre de altădată nu putem aduce dovezi directe. Cel puțin unele verificări s'ar putea face ușor, dacă în exilul acesta dela Sibiu n'am fi rămas fără de bibliotecile mari din Cluj și dacă legăturile cu institutele bibliotecare din străinătate ar fi lesnicioase și în aceste vremi ca altădată. De un lucru însă cred că nu mai trebuie să ne îndoim, că nu se mai poate tăgădui că o influență boemă a intervenit în mișcarea căreia îi datorăm cele dintâi traduceri, că pilde boeme pot să fi dat mai mult avânt mișcării acesteia, fie că veneau dela husiți sau dela frații boemi, și că toate acestea s'au putut întâmpla și fără ca printre noi să se fi produs un curent husit prin refugiații veniți din Boemia.

În concepția noastră intră astfel vreo câteva elemente nouă, pe care le datorăm studiilor lui Șt. Ciobanu și N. Sulică.

Sibiu, 3 Aprilie 1942.

AL. PROCOPOVICI

ACADÉMIE ROUMAINE. *Langue et Littérature*. Bulletin de la Section Littéraire. Rédigé par Th. Capidan et D. Caracostea, membres de l'Académie Roumaine. Vol. I. București 1942. P. 327.

Publicarea unei reviste de studii privitoare la limba și literatura română pentru cercuri cât de largi de cercetători și de cititori, și dincolo de hotarele noastre, a fost o idee pe cât se poate de fericită. Academiei Române, care era mai indicată să ne-o dea, trebuie să-i fim foarte recunoscători și de astădată, ca pentru toate darurile care ne vin prin ea, iar pe Th. Capidan și D. Caracostea, redactorii revistei, se cuvine să-i felicităm pentru realizarea inițiativei lor. În vremurile de acum publicațiile de acest fel își gă-

sesc mai greu colaboratorii cu răgazul trebuitor meditațiilor lor, iar imprimarea lor, în tipografia care nu mai pot face față tuturor cerințelor, și răspândirea lor până pretutindeni unde legături vechi de comunitate științifică se cer cultivate și lărgite, au devenit tot mai anevoioase. Apariția revistei „Langue et Littérature” este astfel un fapt cu atât mai îmbucurător și binevenit.

Cât despre partea privitoare la limbă a volumului I, publicat în două numere, căci numai de aceasta va fi vorba aici, ea își ia începutul cu reproducerea unui capitol („L'économie du langage”) din cartea lui S. Pușcariu, „Limba română”, care a și apărut între timp și de care ne-am și ocupat în acest volum al Dacoromaniei (p. 80—89).

Din pana lui Th. Capidan văd aci lumina tiparului două comunicări („Le bilinguisme chez les Roumains” și „Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales”), cea dintâi ținută în ședința Academiei Române din 5 Mai 1930, cea de a doua destinată celui de al treilea congres internațional al slaviștilor, congres care urma să se întrunească la Belgrad în Septemvrie 1939, conferința („Les parlers roumains transdanubiens et leur importance historique”) ținută în Februarie 1940 la Institutul de studii sudest-europene, un șir de articole mai mărunte (note etimologice, recenzii, dări de seamă) și necrologul închinat lui N. Drăganu.

Comunicările și conferința amintită sunt pentru Th. Capidan un prilej de reafirmare a opiniilor sale despre bilinguismul dela noi, despre raporturile româno-slave și despre dialectele noastre din Sudul Dunării. Sunt capitolele în care competența sa, cu documentarea și experiența sa de erudiție și bogăție mare, se oprește mai cu drag, adăugându-le de astă dată formulări, precizări și amănunte nouă. Remarcabile sunt îndeosebi observările în legătură cu elementul slav în dialectele române și elementul român în limbile slave din dreapta Dunării (p. 208—214, cf. și „Aromânii”, p. 177—180, 192—193). Nu se poate tăgădui existența unui strat de elemente slave din epoca străromână încă, comune tuturor celor patru dialectele ale noastre. Printre elementele acestea își au locul vreo 70—80 de cuvinte care se găsesc și în dialectul dacoromân și în cel aromân (cf. și Dr. M. Friedwagner

„Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit“, p. 659 din ZfrPh LIV). Pe când însă în dialectul dacoromân influența slavă veche își mai are continuarea ei destul de puternică și după epoca străromână, în dialectul aromân nu i se mai pot descoperi urmele apoi. Pe de altă parte elementele române în limbile slave meridionale sunt mult mai puțin numeroase decât elementele slave în limba română. Influenței slave prelungite la Dacoromâni i se substituie la Aromâni o influență grecească intensă. Influența română asupra limbii grecești este în întregime de origine aromână, pe când în limbile slave din dreapta Dunării ea e de covârșitor caracter dacoromân. Deplasarea Aromânilor spre Sud explică deosebirea între dialectele dacoromân și aromân în ce privește măsura și timpul până la care au fost influențate de vechile graiuri slave de dincolo de Dunăre, iar motivele disproporțiunii între elementul slav în dialectul dacoromân, pe de o parte, și între elementele dacoromâne în limbile slave meridionale, pe de altă parte, ar trebui căutate în tot felul de împrejurări istorice și culturale, în mare parte însă nu îndeajuns de lămurite, dar printre care și prestigiul scăzut al limbii române, când în biserică și în cancelarii s'a introdus la noi slavona oficială.

Cred că acele cauze ale deosebirilor amintite aci pot fi văzute acuma cu și mai multă limpezime, mai ales după rezultatele unor cercetări de dată foarte recentă. În altă parte, deasemenea Th. Capidan stăruia asupra faptului că influența veche grecească, care și-a făcut loc în limba albaneză și a lăsat urme și în dialectul dacoromân, aproape nu se poate descoperi sau chiar nici nu există în dialectul aromân (cf. îndeosebi „Aromânii“, p. 155—164). Mai știm însă că și influența veche albaneză sau apropierea încă străromâne — intru cât ar putea fi vorba și de manifestări similare ale substratului traco-iliric într-o parte și alta — între limba albaneză și limba română se arată de mult mai mare extensiune și intensitate în dialectul dacoromân decât în cel aromân și că un număr considerabil de elemente latine s'au păstrat în același timp și la noi și la Albanezi, fără ca să fie și în uzul Aromânilor (cf. ib. p. 169—173). Paralelismul acesta, în ce privește deosebirea dintre cele două dialecte române, între vechile elemente grecești, albaneze și cele latine chiar, este foarte semnificativ și

își are explicarea sa firească. Strămoșii Aromânilor au aparținut grupului străromân de Est și n'au fost prin urmare în nemișlocit contact cu Albanezii, fiind în același timp și mai la o parte de înrăurirea Grecilor, dar și mai îndepărtați de lumea romană dela Apus și de căile de comunicație maritimă directă între țărmul apusean al Peninsulei Balcanice și Italia de Sud; strămoșii noștri au aparținut grupului străromân de Vest și Nord-Vest și se aflau deci în apropierea Albanezilor și în legătură directă cu ei, trăind în condițiuni politice și geografice asemănătoare ca și aceștia.

Situația s'a schimbat cupă așezarea Slavilor la malul drept al Dunării. Aromânii au pornit spre Sud, sustragându-se astfel înrăuririi Slavilor de lângă Dunăre și ajungând în sfera influenței grecești, dar printr'un alt șir de migrațiuni luând contact mai apropiat și cu Albanezii (cf. d. ex. ce spune Th. Capidan despre Fărșeroții din Albania, v. „Aromânii“, p. 172). Presiunii slave i-au cedat și Străromânii de Vest din dreapta Dunării. Au fost împinși sau în direcția țărmului dalmatin sau au trecut Dunărea spre miazănoapte la frații lor de acolo. Influența slavă care a continuat aci la Nord asupra lor, nu mai e a Slavilor din dreapta Dunării, ci a Dacoslavilor, Slavi meridionali și aceștia, de care ne vorbește E. Petrovici în numărul acesta al Dacoromaniei și despre a căror intervenție în istoria dialectului dacoromân mai e vorba și la alte locuri în paginile precedente. Dintre Străromâni, fie apuseni, fie răsăriteni, n'au putut să rămână printre Slavii meridionali din dreapta Dunării decât foarte puțin, prea puțini ca să nu se piardă cu desăvârșire printre aceștia. De aceea influența română, deci și a Dacoromânilor îndeosebi, asupra Slavilor de acolo e mult mai redusă decât influența veche slavă asupra noastră, iar ce avem mai mult subț acest raport aci în Dacia, ne vine înainte de toate dela Dacoslavi, nu dela Slavii din dreapta Dunării. Aceasta a fost greșala pe care am făcut-o până acuma și căreia i se pune capăt în acest număr al Dacoromaniei, mai ales prin studiul lui E. Petrovici, că vorbind despre vechea înrăurire slavă, ne-am gândit aproape numai la Slavii din dreapta Dunării, nu și la Dacoslavi, care pentru Dacoromâni au un rol de importanță extraordinară. Dacă locuințele strămoșilor noștri, ale Dacoromânilor, ar fi continuat să ființeze în număr mare și

după epoca străromână în dreapta Dunării, ar fi trebuit să lăsăm și în graiul de toate zilele al Slavilor de acolo și în toponimia lor urme mult mai numeroase. Situația ar trebui să fie cel puțin asemănătoare cu cea din toponimia de de-a-lungul versantului nordic al Carpaților, din Galiția orientală până în Moravia și Silezia, pe unde graiurile mai păstrează și altfel elemente numeroase de origine română, îndeosebi termeni păstorești (cf. și hărțile din M. Małeckii și K. Nitsch „Atlas językowy Polskiego Podkarpacia“, Krakow 1934), și mai ales ca în graiul Huțanilor bucovineni, galițieni și maramureșeni, de o bogăție mare de elemente românești. Influența română asupra Slavilor din dreapta Dunării n'ar putea să fie în cazul acesta mai redusă decât a acestora asupra noastră.

Pentru începuturile conviețurii slavo-române nu se poate pune chestiunea prestigiului mai mare sau mai mic al uneia din cele două limbi. Bulgarii s'au creștinat în sec. IX și biserica lor a primit o organizație mai temeinică numai sub țarul Simion (893—927), slujbașii ei desfășurând o intensă activitate cărturărească. Prin urmare numai din sec. X înainte slavona bisericească a devenit în lumea ortodoxă de aici limba de prestigiu dominant. Dar pe atunci noi am și ieșit din epoca străromână, iar influența slavă care ne venea prin biserică a fost de ordin cărturăresc, nu rezultatul unei simbioze. Ea a putut să aibă doar efecte ca ale limbilor care ne-au dat neologismul modern cu tot alaiul fenomenelor datorite înrâuririi lor. Influența slavonă bisericească n'a putut să pătrundă deci în adâncurile graiului popular și n'a putut, cu atât mai puțin, să atingă caracterul toponimiei noastre. Ba influența aceasta, cu tot prestigiul ei mereu crescând, n'a putut să-i salveze nici pe Dacoslavi, care s'au pierdut printre noi desnaționalizându-se și a căror desnaționalizare cam de pe atunci trebuie să fi făcut mai rezeși progrese, căci se desăvârșește în sec. XII. Dacoslavi n'au mai existat în sec. XIII. Între altele știm că au fost românizați, precum a arătat G. Kisch, încă înainte de venirea Sașilor în Ardeal. Înraurirea ulterioară a limbii bulgare și chiar a celorlalți Slavi, dela răsărit și miază-noapte, a avut în general, precum arată hărțile ALR, doar efecte regionale, chiar dacă cuprind arii mai întinse. La adăpost de înrauririle acestea, deși

mai puternic influențați de graiul dacoslav (v. E. Petrovici și elevul său I. Pătruț d. ex. despre palatalizarea dentalelor în acest număr al Dacoromaniei), Dacoromânii dela frontiera dela Vest au putut păstra, oarecum ca arie izolată, în multe privinți mai bine elementul latin.

Că în toponimia Bulgariei și Sârbiei n'am lăsat urme mai numeroase, dovedește că acolo n'au mai rămas mase suficiente de Români, spre a putea constitui vetre de imigrări mai târzii, ulterioare sec. X, în Nordul Dunării, imigrări care ar explica după anumite teorii prezența noastră în bazinul dunărean și în ținutul Carpaților. Prioritatea noastră aci față de toate celelalte frânturi de nații conlocuitoare este evidentă, iar prioritatea aceasta pusă în legătură cu influența dacoslavă asupra Dacoromânilor, îndeosebi cu efectele ei asupra Dacoromânilor dela Apus și cu păstrarea mai largă a vechiului element latin în acele regiuni, face și continuitatea noastră în Dacia mai neîndoielnică, pe lângă toate celelalte argumente care au fost invocate susținând-o, mai ales în timpul din urmă.

Ceea ce am spus aici despre deplasările Străromânilor răsăriteni și apuseni, se găsește cuprins în formă de ipoteză și în studiul meu „Din istoria raporturilor noastre interdialectale“ (DR IV, 64—66), studiu scris în 1925. Am crezut atunci și cred și într'o mutare spre Sud a Albanezilor dela Nord, dincolo de hotarul lor de până atunci dela miazăzi, admisă și de Th. Capidan („Aromânii“, p. 172—173).

Dar la locul acesta și în legătură cu întreaga noastră concepție despre problemele discutate aci, se cuvine să amintim, cu neprecupețită recunoștință pentru valoarea lui, și de studiul lui G. Reichenkron „Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik“ din Zeitschr. f. slav. Phil., Bd XVII (1940), p. 144—168. S. Pușcariu a delimitat mai întâi ariile unor sinonime ca *nea*, *zăpadă* și *omăt* ș. a. m. d., arătând concluziile pe care le impun pentru statornicia noastră în Dacia, ca și pentru raporturile noastre cu Slavii vecini și îndeosebi și cu Slavii care au trăit altădată printre noi. Când anumite aspecte ale împrumuturilor noastre slave nu se pot explica din graiurile slave cunoscute și nici altfel — acesta e și cazul lui *zăpadă* — e mai probabil

că ne găsim în fața unor particularități deosebite ale graiului slav din Dacia. G. Reichenkron trage în linii mari hotarele influențelor slave regionale, ucrainene, sârbe și bulgare, și crede a descoperi în ALR și urmele admigrării române din Sudul Dunării. Un ultim paragraf e închinat dacoslavei, ale cărei urme ar apare astăzi mai ales în Transilvania și mai puternice la apus, pe când în celelalte părți de margine, ucraineana, bulgara și sârba îi îngustează, înfrâng și fărâmițează spațiul ei de întindere. G. Reichenkron crede în existența dacoslavei ca graiu deosebit, care făcea punte între Slavii meridionali și Slavii de Est, — E. Gamillscheg a bănuț înaintea lui că a avut o poziție intermediară între limba bulgară și cea slovacă —, oricâte rezerve l-ar opri să facă afirmații prea categorice, rezerve foarte firești, câtă vreme cercetările științifice stăteau să pornească de abia și în direcția aceasta. Dar, spune G. Reichenkron, va veni ziua când se va putea scrie o gramatică dacoslavă în baza mărturiilor ALR și a unui studiu temeinic al toponimiei noastre, mai ales dacă se vor fi explorat din acest punct de vedere și ținuturile vecine cu noi.

În chestii de amănunt nu pot fi totdeauna de acord cu G. Reichenkron. Nu înțeleg de ce *foale* cu înțelesul de „pânțece“ (în Banat, Crișana de Sud și Ardealul de Sud-Vest) ar fi un decalc al bulg. *mešina*, ajuns la noi prin admigrațiune română din dreapta Dunării. Pe acest *mešina*, îl cunosc doară numai Șopii din preajma Sofiei. Nu e astfel mai probabil că chiar Șopii au luat înțelesul de „pânțece, stomah“, pe care l-a primit acest derivat al lui *měchъ*, „foale“ („Blasebalg“), de aiurea? N’ar fi să presupunem aci mai de grabă vreun decalc datorit substratului tracoiliric, deci cu putință și în cuprinsul Daciei? La fel nici dacerom. *nea* nu-mi pare a arăta că admigrațiunea română din dreapta Dunării i-ar fi sporit vitalitatea și aria răspândirii, când *zăpada* pornise să-ia locul. *Zăpada* și *omăt* își au ariile lor, care ca și altele de același fel, n’au mai pătruns până în ținuturile noastre mărginașe dela apus.

Dacoslava desigur că n’a fost un graiu uniform nici ea. Intocmai ca în apus, unde se vede că a avut aspecte care ni-i reamintesc pe Slavii de Vest, precum arată E. Petrovici, va fi avut la răsărit și miazăzi și particularități care o apropiu de Slavii

de Est și de cei din dreapta Dunării. Unele din împrumuturile slave mai vechi, pe care G. Reichenkron le consideră ucrainene sau bulgare, n'ar putea prin urmare să fie totuși dacoslave, se înțelege dacă marea lor vechime nu poate fi tăgăduită? În ce privește d. ex. vârsta lui *coriu*, cred că nu poate fi chiar așa de mare precum i se pare mai probabil, dar numai mai probabil lui G. Reichenkron. Și aci se potrivește o revenire — mutatis mutandis — ca aceea din adausul final al studiului lui G. Reichenkron privitoare la ucrain. *nepit* < rom. *nepot*.

În ce privește însă mai ales liniile generale ale concepției lui G. Reichenkron, sunt de acord cu el. În legătură cu expunerile noastre din aceste pagini, subliniez îndeosebi ce spune despre caracterul regional al influențelor slave în afară de cea dacoslavă și faptul că admite o admigrațiune română din dreapta în stânga Dunării și o deplasare a Albanezilor în spre Sud din ținuturi mai dela Nord.

Interesante sunt în legătură cu cele discutate până aci observările lui Th. Capidan despre valoarea unor argumente ca păstrarea lui *fica* și *castanea* numai la Aromâni și Meglenoromâni și a lui *picula* numai la Dacoromâni, privitoare la problema continuității (p. 277) sau despre indicațiile hărților ALR în ce privește răspândirea cuvintelor și a formelor înregistrate.

Desigur, Th. Capidan are toată dreptatea: cu toată dispariția lui *fica* d. ex. e foarte cu puțință și chiar foarte probabil ca Dacoromânii să fi cunoscut întotdeauna smochina. În raționamentele noastre privitoare la concluziunile de ordin istoric în legătură cu asemenea cuvinte însă, nu acesta este faptul esențial, anume nu continuitatea sau discontinuitatea în prezența noțiunii corespunzătoare lor. Articolele de import se numesc de obicei, nu chiar totdeauna, cu numele obișnuit la cea dela sau prin care le primim (cf. d. ex. numele cartofului: *cartof*, *brandaburcă*, *barabulă*, *crdepăne*, *grumțiri*, *picioacă*, *piroaște*, etc. etc., v. DA, sau cele 25 de numiri ale chibritului înșirate de Al. Viciu în „Glosar de cuvinte dialectale“, p. 103—104, resp. 161—162). Lui *fica* și *castanea* nu le-au putut lua locul alte cuvinte în uzul Aromânilor și Meglenoromânilor, pentru că la ei smochinele și castanele n'au fost articole de import, și la fel cele două cuvinte de origine la-

tină n'ar fi putut să dispară din graiul Dacoromânilor, dacă ne-am fi găsit ca și ei la Sudul Dunării. Pomii care cresc din vechime în Dacia și fructele lor au nume latine (*prun, măr, păr, cireș*). De asemenea *picula* s'a păstrat în Dacia cu regiunile ei petrolifere, nu însă dincolo de Dunăre, unde păcura se importa. Prin urmare, ca *picula, castanea* și *fica* să rămână cuvinte întrebuințate de Români de-a-lungul veacurilor, a fost nevoie de continuitatea existenței unor Români și în regiunea smochinului și a castanului pe de o parte, și în regiunea păcurei pe de altă parte.

Că ariile cuvintelor și ale aspectelor lingvistice de pe hărțile ALR pot și trebuie lărgite adesea sau întinse și asupra unor puncte rămase în afară de ele, pentru că informații din afară de ALR cer asemenea corecturi, este foarte adevărat. Imprejurarea aceasta nu aduce însă în general nici o scădere temeiniciei și utilității ALR, în ce privește ariile lui. Dacă urmărim, în perspectivă largă — nici un atlas și nici vreo altă operă n'ar putea să prindă în toate amănunțimile și cu toate diferențierile ei imaginea lingvistică a unei regiuni mai reduse chiar sau numai a unei singure familii mai numeroase —, persistența sau dispariția unui cuvânt, nu prea are importanță că-l mai întâlnim în cutare punct sau în vreun colț de țară, unde harta nu ni-l arată prezent. Nu putem fixa apoi pe hartă decât o anumită fază în evoluția graiului, într'un tablou sinoptic și sincron. Informațiile din afară de atlas sunt de obicei mai distanțate în timp unele de altele. Aceeași hartă ar putea să aibă chiar în intervale scurte înfățișări deosebite. Acestea pot fi de însemnătate mare pentru înțelegerea unor fapte anumite, dar dacă gândul ne pornește să înțeleagă structura lingvistică a unei țări, cu toată complexitatea ei istorică, geografică, socială, etc., faptele trebuie judecate în virtualitatea și în continua lor devenire, deci oarecum independent de momentul în care a fost alcătuit un atlas lingvistic sau din care datează celelalte informații de care ne folosim. (Problema continuității d. ex. n'ar putea să aibă altă soluție în baza unui atlas din 1940 decât în baza altui atlas cu un veac, două trei, mai vechiu sau mai nou). Important este deci în cazul acesta să știm unde un cuvânt, o expresie sau orice aspect lingvistic își păstrează încă toată vigoarea lor, de unde a dispărut sau unde e pe dispărute; interesează așa dar nu

atât rezultatul pe cât direcția evoluției lor, nu atât amănunțele microscopice ale imaginii totale în care ni se înfățișează, pe cât liniile ei mari și caracteristice. Și atunci, e important înainte de toate să știm care este într-o regiune și alta cuvântul dominant, cuvântul care apare mai ușor sau numai el în vorbirea spontană a subiectului anchetat, iar răsfirările lui dincolo de ariile obținute astfel, nu mai pot să ne spună prea mult sau chiar nimic.

Negreșit, un atlas lingvistic nu ne poate spune totul ce am vrea și ar trebui să știm, întocmai precum geografia lingvistică nu este de loc singura cheie a oricărei înțelegeri lingvistice. Nu încap nicio îndoială însă că atunci când vrem să deslușim totul ce ne poate spune o hartă lingvistică sau soarta unor cuvinte ca *fica*, *picula*, *castanea*, tot felul de accidente pot face ca lucrurile să se prezinte altfel de cum s'ar părea, dacă generalizăm anumite principii, anumite metode și anumite procedee. De aceea avertismente și rezerve ca cele făcute de Th. Capidan sunt deosebit de utile și nu ne pot fi reamintite destul de adesea.

G. Giuglea în „Coïncidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes” (p. 157—182) și în „Éléments pré-romans en rhetoroman et en roumain” (p. 215—216) stăruie să arunce dăre de lumină dintr'un colț al Romaniei într'altul, adunând și interpretând fapte lingvistice dela noi și de aiurea, care se impun prin asemănarea sau acordul înfățișării lor, în expresii care denumesc cu aceleași cuvinte sau cuvinte asemănătoare aceleași lucruri. Elemente nebăgate în seamă de alții intră astfel în orbita vederilor noastre și se supun atențiunii noastre. G. Giuglea atacă și de astă dată, după cum a făcut-o de repețite ori, probleme etimologice dintre cele mai dificile. În fața noastră apar soluții etimologice (*răpciune* pus în legătură cu *putare* și *putatio* (Meyer-Lübke, REW. 6869 și 6869a); *mârlan* cu *mas*, *maris*; *cârlan* cu *carnalis* (ib. 1701a); *miață* cu *metus* (cf. span. *miedo*); *troian* cu **troju* (ib. 8934); *jip* apropiat de eng. *gop*, breg. *güp*, tess. *gip*) etc., când convingătoare, când ademenitoare, totdeauna vrednice de luat în serioasă considerare. Pașii lui G. Giuglea calcă vremuri și spații uriașe. E foarte firesc ca de-a-curmezișul căilor acestora să se așeze și câte o necunoscută, mai ales când nimeresc

în preistoria linguistică și etnografică, unde multe mai sunt de lămurit.

Un alt studiu dedicat limbii „*Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines*“ e semnat de G. N. Dragomirescu. Studiul acesta nu este nici de domeniul lingvisticii, nici al literaturii. Autorul se mișcă între gramatică și logică. „Il faut employer, dans toute syntaxe, la méthode logique, pour se servir, dans la détermination du sens des propositions, de la vraie science logique, ce qui veut dire de *la science des rapports quantitatifs et qualitatifs des notions*“, scrie G. N. Dragomirescu și are toată dreptatea când afirmă: „si la syntaxe doit exprimer non seulement des jugements, mais aussi le *désir*, la *volonté*, elle doit avoir toutefois sa „logique“, c'est-à-dire un esprit unitaire de normes propres, conformes au génie de la langue et à son étape évolutive...“. Numai că declarând că sintaxa își are logica sa, accentul trebuie pus pe *sa* nu pe *logica*. Această logică proprie sintaxei n'o pot descoperi în articolul acesta, în care nici evoluția istorică a fenomenelor, nici aspectul lor geografic, nici variațiunile și diferențierile lor în diferite graiuri, nici comparația cu alte limbi, nici deosebirile dela scriitor la scriitor nu sunt băgate în seamă, în care graiul însuși nu e un izvor de suficientă și temeinică exemplificare și documentare, ci toate derivă din logică.

Dintre recenzii și dări de seamă atrag atențiunea îndeosebi asupra următoarelor: Alf. Lombard „Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes“, Al. Rosetti „Istoria limbii române“ III, Sextil Pușcariu „Limba română“ I, Karl Jaberg „Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des daco-rumänischen Sprachgebiets“, semnate de Th. Capidan; Al. Rosetti „Istoria limbii române“ I, M. Bartoli „Accordi antichi fra l'albanese et le langue sorelle“ din pana lui G. Giuglea și Zoe Verbiceanu „Les Ballades de François Villon“, recenzie scrisă de D. Maniu.

ISTVÁN KNIEZSA, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*. (Mit einer Kartenbeilage). Budapest 1938, 172 p. (*Ostmitteleuropäische Bibliothek*, Nr. 16).

Lucrarea lui Kniezsa poate fi considerată ca o continuare a cărții lui János Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest 1925. Pe când predecesorul său a încercat să stabilească, cu ajutorul toponomasticeii, ce fel de popoare au găsit Ungurii în sec. IX și X când au venit în Ungaria de mai apoi, autorul studiului de față crede că a putut răspunde întrebării ce fel de popoare locuiau în diferite părți ale Ungariei în sec. XI. Cu toate că nu împărtășește părerea lui Melich, că numele antice ale râurilor *Mureș*, *Criș*, *Timiș*, *Someș* au fost transmise Ungurilor de o populație turcică¹), Kn. admite totuși, ca acesta, că formele actuale românești ale acestor nume de râuri au intrat în limba română prin filieră maghiară (p. 105, nota 12 și p. 125)²).

Prin părăsirea teoriei „continuității turcice” lucrarea de care ne ocupăm arată un progres față de aceea a lui Melich. Dar defectul acestuia din urmă, de a vrea să dovedească cu orice preț prioritatea în timp a așezărilor ungurești și de a exagera partea cuvenită elementului unguresc în compoziția populației Ungariei medievale și de a scădea sau a reduce la zero partea altor popoare, îl are în și mai mare măsură. Se vede aceasta mai cu seamă în pasagiile în care tratează despre Români.

După Kn., în sec. XI nu erau Români nicăiri în Ungaria. Teritoriul ocupat de Unguri era mult mai întins decât cel de astăzi, Slavii fiind așezați pe fâșii înguste la marginea regiunilor deluroase. Un rezumat al rezultatelor la care a ajuns îl constituie harta dela sfârșitul lucrării³).

¹) Melich (*op. cit.*, 63) vorbește de o continuitate de limbă turcică („*török nyelvű folytonosság*”) din hunică, prin avară și bulgaro-turcă, până la cucerirea Ungariei de către Unguri.

²) Despre numele acestor râuri, precum și despre *Ampoiu*, *Impoița*, *Olt*, *Dunăre*, *Criș*, *Timiș*, *Someș*, *Mureș*, v. mai sus p. 335, 336 sq.

³) Harta poartă același titlu ca și lucrarea, adică „populațiile Ungariei în sec. XI”. De ce atunci a trecut pe hartă, cu colorile notate la p. 172 sub Nr. 30, 31 și 32, ceea ce numește el „Vordringen des Ungartums im

Pentru a ajunge la rezultatul prezentat în rezumat pe hartă, Kn. s'a servit de trei categorii de argumente: 1. istorice, 2. lingvistice și 3. arheologice.

Din punct de vedere istoric, se bazează pe rezultatele lui Bálint Hóman și János Karácsonyi. Natural aceștia nu admit existența unei populații românești în Ungaria înainte de sec. XII.

În ce privește vechimea elementului românesc în munții Transilvaniei, țin să amintesc părerea istoricului german Hans Koch¹). Pășunile alpine, poienile din regiunile muntoase erau, și atunci ca acum, exploatate de păstorii români. Regiunile din Estul Ungariei indicate pe harta lui Kn. ca fiind acoperite cu „Waldungen (Buchen- und Nadelholz) ohne Grundgewächs” (indicația 33 de pe p. 172), erau, și în sec. XI ca astăzi, străbătute de turmele Românilor.

Vieța pe care au dus-o strămoșii Românilor — „ein unste-tes Hirtenleben” — explică de ce aceștia n'au putut păstra numele vechi ale orașelor, — care de altfel secole de-a-rândul au fost numai niște ruine. Și aceasta nu numai la Nord de Dunăre, ci și la Sud de Dunăre. Numele antice ale orașelor din Moesia le-au reprimit Românii dela Slavii care ocupau văile. În ce privește numele de râuri din Dacia, ca *Ampoiu*, *Împoița*, *Olt*, *Dunăre*, *Criș*, *Timiș*, *Someș*, *Argeș*, v. Drăganu, *Rom. în veac. IX—XIV*, p. 244, 313, 474, 490, 496, 536. De asemenea v. mai sus p. 335, 336 sq. și „Transilvania”, anul 73, p. 865 sq. și anul 74, p. 8 sq. V. și Capidan, în *Revista Fundațiilor Regale*, anul X, Nr. 5, p. 268 sq.

Criteriul linguistic principal întrebuițat de Kn. pentru stabilirea vechimii așezărilor ungurești este tratamentul vocalelor nazale slave *o* și *e* în toponimicele ungurești de origine slavă (p. 9 sq.). Se știe că limbile slave învecinate au pierdut de timpuriu, în a doua jumătate a sec. X și în întâia jumătate a sec. XI, caracterul nazal al acestor vocale. Dacă toponimicul unguresc pre-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XII. Jh.“? Titlul hărții nu corespunde deci conținutului ei. Iar dacă harta arată realități etnice din sec. XII, de ce n'a trecut Kn. pe hartă și „das Vordringen des Rumänentums im XII. Jh.“? Căci admite existența Românilor în jurul Bălgradului (Alba-Iulia) în sec. XII (p. 128).

¹) V. mai sus citatul dela p. 265, nota 3.

zintă o nazală, aceasta dovedește că Ungurii l-au luat dela Slavi înainte de a se denazaliza vocala nazală, în cursul sec. X sau în întâia jumătate a sec. XI. Astfel de toponimice arată că în regiunea respectivă trăia în sec. X—XI o populație mixtă slavo-maghiară.

Criteriul acesta trebuia aplicat și toponimicelor românești de origine slavă. Dacă un toponimic românesc a păstrat nazalitatea slavă, putem deduce că în acea regiune Românii trăiau amestecați cu Slavii în sec. X—XI. Ce face Kn. ca să nu fie silit să admită o așa de veche așezare a Românilor pe teritoriile fostei Ungarii? Despre *Glâmboca*¹⁾ din jud. Severin (p. 128, nota 25) pretinde că la origine s'a chemat *Novákfalva* (1433, v. Csánki, II, 53), ceea ce însemna că a fost întemeiat „von neuen Leuten, Einwanderern”. Dar toponimicul *Novákfalva* e format, ca și toate celelalte nume ungurești de sate în *-falva*²⁾, din numele întemeietorului sau al proprietarului, un oarecare *Novac*, nume foarte obișnuit la Români³⁾, la care s'a adăugat *-falva* „sat”. Românii i-au zis cu siguranță **Novăcești*. Scribul ungar, urmând un obicei al cancelariei ungurești care traducea toponimicele românești având sufixul *-ești* cu o formă ungurească în *-falva*⁴⁾, l-a maghiarizat în *Nowakfalva* (1433), formă tot așa de moartă ca și cea fabricată de scribul dela anul 1370: *Villa Nouak*⁵⁾. Și forma latinească din urmă arată că e vorba de numele de per-

1) Kn. scrie *Glâmboaca*.

2) *Dragomérfalva*=*Dragomirești*, *Budfalva*=*Budești*, *Bárdfalva* (Csánki, I, 447: *Barbfalwa*, a. 1387)=*Berbești* (<*Bärbești*), etc., etc.

3) V. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București 1936, p. 291. Despre numele de persoană *Novak* ca toponimic la Sârbi, v. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, op. cit., p. 28 (§ 10 A.).

4) V. Csánki, II, 35: *Dragotenesth* 1464, *Dragotenfalva* 1470; *Draxinfalva* 1454, *Dragzenesth* 1464 (azi *Drăgșinești*, ung. *Dragsinyest*), etc., etc. De cele mai multe ori forma românească, singura vie, nici nu apare în documente, *ibid.*: *Draganfalwa*, *Dragamerfalwa*, *Dragotafalwa*, *Draxafalwa*, etc., etc. Despre traducerea toponimicelor de către Unguri în Evul Mediu, v. E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală în „Transilvania”*, anul 74, Nr. 2, p. 113 sq.

5) V. Csánki, II, 53.

soană *Novac* și nu de un plural care ar însemna „Einwanderer”. E adevărat că forma *Glâmboca* apare în documente abia în anul 1475 (*Glamboka*). Aceasta se explică astfel că *Glâmboca* a fost, din vechime, numele văii (slav. *gl̋boka* scil. *dolina* „valea adâncă”). Satul a fost apoi numit cu timpul după valea pe care se găsea. Satul **Novăcești* a putut fi întemeiat abia în sec. XIV, dar numele văii îl aveau Românii cu siguranță de pe timpul simbiozei slavo-române în această regiune, deci din sec. X—XI, cum ar trebui să spună Kn.

Despre toponimicul *Glâmboaca* din jud. Sibiu¹⁾ Kn. găsește că trebuie să fie recent, deoarece și acesta apare în documente sub alt nume: 1322, *Honrebach*. După cum se vede din numele șasesc atestat în sec. XIV, e vorba tot de un *-bach*, deci de o vale adâncă. Această vale adâncă numai Slavii au putut-o boteza **Gl̋boka*²⁾. Și acest nume de vale l-au împrumutat Românii dela Slavi înainte de sec. X—XI.

Pentru forma atât de clară *Lindina* (jud. Hunedoara) < slav. **Lędina* (plsl. *lędina* „terra inculta”)³⁾, Kn. construiește fel de fel de forme slave, **Lędëna*, **Lędjēna*, **Lęždana*, **Lędgana*, care toate n’ar fi dat românește *Lingina*. E adevărat, deoarece forma din urmă se datorește palatalizării dialectale românești a lui *d* urmat de *i*. Deci mai demult acest toponimic avea forma *Lindina*, iar aceasta redă — nu se poate mai normal din punct de vedere fonologic — pe slavul *lędina*⁴⁾.

¹⁾ Kn. (*op. cit.*, 128, nota 25) așează satul *Glâmboaca* greșit în jud. Târnava-Mare.

²⁾ Kn. crede că poate și aici avem de a face „mit einem aus der alten Heimat mitgebrachten Ortsnamen“, ca *Sohodol*, *Săliște*, etc. Dacă Românii ar fi venit din Peninsula Balcanică și ar fi adus cu ei numele viitoarelor sate din Ardeal unde aveau să se așeze, atunci numai *Săliște* a putut fi adus, și anume ca apelativ. De fapt apelativul *săliște* există în limba română, dar un substantiv **sohodol*, sau un adjectiv **glâmboc*, nu. Cf. mai sus p. 237 sq. și 240 sq.

³⁾ V. Drăganu, *Rom. in v. IX-XIV*, 288.

⁴⁾ V. mai sus p. 236, nota 1 și p. 253. Am văzut la tustrele toponimicele românești cu câtă neglijență și nepricepere tratează Kn. toponimia românească în rarele cazuri când recurge la ea. Intocmai ca și scribii medievali, și Kn. stâlcește toponimicele românești. Astfel scrie greșit: *Gaveșdia* (p. 34, nota

Pe lângă aceste trei toponimice românești, prezentând vocalele nazale slave *o* și *e* cunoscute și de Kn., mai pot fi amintite și altele ca *Glimboșeni*, *Indol*, *Luncavița*, *Gâmbuț*¹⁾.

Pe baza acestor toponimice putem presupune că a existat cu siguranță o simbioză slavo-română în sec. X—XI în următoarele regiuni din fosta Ungarie²⁾:

1. În munții și văile dela Sud de Caransebeș până la Orșova³⁾. În această regiune se găsesc multe toponimice de origine slavă provenind dela aceeași populație slavă cu caracter bulgăresc care a numit și valea *Luncaviței* pe care mai târziu s'a întemeiat un sat românesc⁴⁾. Printre toponimicele slave se găsesc și de cele românești⁵⁾. Și azi regiunea e curat românească. Ungurii, puțini, așezați — relativ târziu⁶⁾ — în jurul cetății de graniță *Miháld* (*Mehadia*) și la Caransebeș, dela care provin unele toponimice, au dispărut complet. Oficialitatea mai nouă ungurească a fost nevoită să împrumute dela Români toponimicele românești de origine ungurească: ung. *Miháld* > rom. *Mehădia*⁷⁾ > ung. oficial *Mehădia*; *Mehadia* + suf. dim. *-ica* > rom. *Mehădica*⁸⁾

73, *Cărășău* (p. 35). *Dâmbrava* (p. 79, nota 78), *Glogovaț* (p. 81, nota 83), în loc de *Găvojdia*, *Carașova*, *Dumbrava*, *Glogovăț*. Formele greșite îl duc la etimologii sau la explicații greșite, v. mai sus p. 239, nota 3 și p. 260, nota 5.

1) V. mai sus p. 235 sq. și 246 sq. Despre *Împoiu*, v. mai sus p. 335 sq.

2) Datele directe sau indirecte, mai cu seamă lingvistice, Kn. le compară cu materialul toponimic al regiunii (p. 12). Același lucru trebuie făcut și pentru regiunile românești.

3) V. Knieszsa, 76.

4) *Goleț* (v. mai sus p. 258), *Topleț* (*ibid.*), *Cerna* (v. mai sus p. 261), *Crușovăț* (v. mai sus p. 262), *Globucraiova* (*ibid.*), *Criva*, *Teregova*, *Sadova-Nouă*, *Ilova*, *Plugova*, *Bolvașnița*, *Borlova*, etc., etc.

5) *Râul-Alb*, *Râul-Lung*, afluenți ai Timișului; *Piatra-Nedeii*, *Tomnatic*, *Muntele-Mic*, etc., munți; *Cuptoare*, *Vălișoara*, *Zervești*, *Delinești*, etc., sate. Însuși numele *Timișului* poate fi forma românească a unui antic **Timisiu* (v. mai sus p. 266).

6) V. Knieszsa, 34.

7) *Mehădia*, prin dispariția lui *h*, obișnuită în acea regiune, asimilarea lui *ă* protonic la *e* din silaba inițială și palatalizarea lui *d* urmat de *i* a devenit *Meedz'ia*.

8) Pronunțat *Meedz'ica*. Cf. mai sus p. 236 și 253 *Lindina* > dialectal *Lindz'ina*.

ung. oficial *Mehádika*. Să nu uităm că în timpuri mai nouă s'au aşezat în această regiune Slavi cu caracter sârbesc¹⁾).

2. Pe valea Bistrei, la Nord-Est de Caransebeş²⁾. Şi aici populaţia e curat românească, cu excepţia coloniştilor nemţi din Ferdinand. Unguri n'au pătruns pe aici.

3. Regiunea muntoasă la apus de Haţeg şi Hunedoara unde se găseşte satul *Lindina* şi păraul *Glîmboşeni* lângă satul Meria. Ținutul e unul dintre cele mai curat româneşti şi mai arhaice³⁾).

Ungurii s'au aşezat în apropierea acestui ținut pe Valea Mu-reşului, pe Cerna în sus până la Hunedoara şi pe Streiu în sus până la Haţeg⁴⁾).

1) Dela aceştia provin toponimice ca *Belareca*, *Predel*, *Dubova*, v. mai sus p. 250 şi 255.

2) Toponimice slave: râul *Bistra*, satele *Obreja*, *Glâmboca*, *Voislova*, *Bucova*, etc. Toponimice româneşti: *Mal* (a. 1433), *Cireşa*, *Valea-Mare*, *Mărul*, etc. *Negoteşti* era la 1430 numele satului *Ohaba-Bistra* (v. Csánki, II, 28). *Mărul* apare în anul 1394 sub forma oficială tradusă *Almafa*. În sec. XIX, forma oficială ungurească era *Mörul*, v. Csánki, II, p. 23. Despre obiceiul clasei stăpânitoare şi autorităţilor maghiare de a traduce toponimicele slave şi româneşti, v. E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „*Transilvania*“, anul 74, Nr. 2. Cf. N. Drăganu, *Rom. în veac. IX-XIV*, p. 234, 291; Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1887, p. 352, nota 4.

3) V. O. Densusianu, *Graul din Țara Haţegului*, Bucureşti 1905; Popovici, *Rumänische Dialekte*, I. *Die Dialekte der Munten und Päduren im Hunyader Komitat*, Halle a. d. S. 1905.

Pe lângă toponimice slave (râurile *Dobra*, *Cerna*, etc., satele *Peşteana*, *Lindina*, *Breazova*, *Clopotiva*, *Răchitova*, *Găvojdia*, *Cozia*, etc.), provenind mai cu seamă din văile care înconjurau regiunea muntoasă, se găsesc foarte multe toponimice româneşti, unele dintre ele atestate din sec. XIV (râurile *Riu mare*, numele obişnuit al Dobrei, v. Popovici, *Rumänische Dialekte*, 16, *Runcu*, *Văldăriţa*, penes riuulum *Chernyswara* = *Cernişoara* = slav. *Cerna* + suf. rom. -işoara, v. Csánki, V, 83, a. 1380, etc. satele *Runc*, *Socet*, *Toteşti*, *Vadu-Dobrii*, *Alun*, *Lelese*, *Florese*, *Cerişor*, etc.).

4) Ungurii n'au putut fi mulţi, căci astăzi abia mai trăiesc sporadic prin câteva sate, iar oficialitatea ungurească mai nouă a fost nevoită să împrumute dela Români toponimicele de origine ungurească: *Váralja* > rom. *Orlea* > ung. oficial *Örálja-Boldogfalva*; *Keted* (Csánki, V, 101: *Kytid*, a. 1377, *Keted*, a. 1391) > rom. *Chitid* > ung. oficial *Kitid*; *Nagyág* > rom. *No-jag* > ung. oficial *Nozság*; *Hozywligeth* (Csánki, V, 96, a. 1330) > rom. *Sulighete* > ung. oficial *Szuligycet*, *Szuliget*, etc., etc.

Slavii, după cum spune Kn. pe baza toponimicelor, erau așezați „an den Rändern des Gebietes” (p. 83). Era și natural. Ungurii, fiind un popor de păstori de stepă, care practicau „ausgebreitete Viehzucht” (Kn., p. 13), aveau nevoie de mult spațiu. Șesurile, basinurile și văile ocupate de ei au fost repede golite de populațiile străine — mai cu seamă dacă se ocupau și ele cu păstoritul — îndată după cucerire. Judecând după descrierile, făcute de occidentali, a invaziilor ungurești, oștile de ciobani unguri nomazi n’au aplicat multă blândețe pentru a-și însuși pășunile necesare păstorului extensiv. Invazia maghiară trebuie să ne-o închipuim ca invazia mongolă dela 1241 permanentizată. Toate semințiile turcice din stepele eurasiatice au trăit în războaie neîncetate pentru pășuni. Prin urmare populația mai veche — Kn. zice cea slavă, noi am zice cea slavo-română — s’a putut menține numai la marginea șesurilor, a basinurilor bune de pășunat. Harta alăturată la lucrarea lui Kn. ilustrează foarte bine acest lucru. Slavii sunt așezați pretutindeni la marginea regiunilor deluroase.

Și spre apus, aceste trei regiuni de simbioză slavo-română, amintite mai sus, se terminau acolo unde începea șesul potrivit pentru pășunatul extensiv.

În aceste zone deluroase trăiau amestecați Slavii și Românii, întâii făcând mai mult agricultură, iar cei din urmă practicând mai mult păstoritul. Mai la munte, în poienile care puteau fi locuite și iarna, erau cu siguranță mici cătune românești care numai mai târziu au ajuns atât de mari, ca să atragă atenția autorităților ungurești. În regiunea muntoasă dela apus de Hunedoara, astfel de cătune încep a fi amintite prin sec. XIV-XV: *Plopi* (Csánki, V, 125: *Plop* 1468), *Strigoanea*¹⁾ (Csánki, V, 140: *Stregowanya*, a. 1491), *Cerișor* (Csánki, V, 83: *Chereswor*, a. 1482), *Poienița-Voinii* (Csánki, V, 126: *Polonycza*, a. 1380), *Poieni* (Csánki, V, 126: *Polyen*, a. 1436), etc. Și aici oficialitatea ungu-

¹⁾ Kn. (p. 83, nota 90) crede acest toponimic de origine slavă. *Strigoania* < rom. *strigoaia* (= *strigoaia*), cf. I. Iordan, *Rum. Topon.*, p. 145. În părțile acestea de Sud-Vest ale teritoriului dacormân, *î* latin vulgar s’a păstrat până astăzi, v. ALRM II, vol. I, harta 300: CUIU.

rească a tradus adeseori toponimicele românești și slave: *Răchitova* > *Rekethya*, (a. 1360, Csánki, V, p. 131), *Rea* > *Gunuzfalu* (a. 1360, dar *Reye*, a. 1443).

Regiunile acestea mai muntoase, chiar dacă nu adăpostesc sate, trebuie considerate ca aparținând „spațiului vital” al populației din zona de dealuri dela poalele munților care în cursul verii exploatează pășunatul alpin¹). Pe harta lui Kn. aceste regiuni muntoase trebuiau marcate cu o culoare indicând spațiile folosite de păstorii români dela munte. Procedeu acesta ar fi tot așa de justificat ca și marcarea cu roșu, de pe aceeași hartă, a spațiilor dela șes stăpânite de păstorii unguri. Se știe doar că păstoritul extensiv din șesuri și stepe, ca de altfel și cel dela munte, nu hrănește o populație deasă.

Ținând seamă de aceste constatări, harta lui Kn. trebuie să o considerăm înșelătoare. Spațiile întinse roșii par a indica o numeroasă populație ungurească, iar fâșiile înguste albastre ar arăta o populație slavă — în răsărit slavo-română — foarte redusă. Situația etnică din secolele următoare e o dovadă că indicațiile acestei hărți sunt greșite.

Se pare că între regiunea slavo-română care se termina la apus, pe valea Bigheiului (Bega), cam în dreptul Făgetului²), și

¹) Despre *Poiența-Voinii* știm, pe baza unui document din anul 1380, că aparținea familiei de cneji români din Demșuș purtând ca nobili numele „de Dompsoș”, apoi de „Morsina”. Despre această „poiență” documentul spune: „terra vacua et habitatoribus a diu destitua... Polonycza vocata penes riuulum Chernyswara in districtu de Hunyad” (v. Csánki, V, 126, 127). Munții noștri erau plini, ca de altfel și astăzi, de asemenea „poiențe” nelocuite, dar care aveau foarte mare importanță economică pentru populația din satele dela marginea masivului muntos. În câte o poiană de acestea se înjghebează un mic cătun care poate deveni sat, dar poate să se și mute în altă poiană. Cf. *Anuarul Arhivei de Folklor*, V, p. 111.

²) V. Kn., p. 76. Valea Bigheiului cu centrul în orașul *Făget* și tot Nordul județului Severin formează o prelungire spre apus a regiunii amintite mai sus sub Nr. 3. Pe valea aceasta, Ungurii s’au așezat târziu în așezări foarte sporadice (Kn., 33). Totuși valea fiind mai accesibilă, autoritățile ungurești au pătruns aici destul de timpuriu și au ajuns deci mai de grabă ca în alte părți în regiunile cu toponimie românească. În partea nordică a acestei regiuni, pe Mureș, e amintit în anul 1337 satul *Căprioara* (Csánki, I, 773: *Caprevar*). Alte toponimice românești: *Charamida* (a. 1363),

între teritoriul ocupat de Unguri, care începea la apus de Făget, la marginea regiunii de dealuri¹⁾, se întindea o zonă ocupată de Slavi care au fost românizați mai târziu, după denazalizarea vocalelor nazale slave²⁾. Acești Slavi au dat numele numeroaselor sate aparținătoare cetății Șoimoș din sec. XV: *Bruznic, Lăpușnic, Șiștaroveț, Lăbășint, Bara, Crivobara*, etc. (Csánki, I, 762)³⁾. Kn. (p. 75), ca toți cercetătorii unguri, pretinde că în Lipova, „wie es scheint” au fost colonizați pe timpul lui Ludovic cel Mare, bogomili convertiți la catolicism. De asemenea și despre Slavii din regiunea deluroasă acoperită de păduri dela Sud de Mureș afirmă că s’ar fi așezat, în mase puternice, în sec. XIV și XV. Dar niciun document istoric nu vorbește de vreo așezare de Slavi, nici la Sud și nici la Nord de Mureș sau undeva în Ardeal. Despre satele care aparțineau cetăților dela Agrigiu (Agriș, jud. Arad), Dezna și Șiria, Kn. (p. 74) spune că au fost colonizate cu „fremde Siedler” care erau constituiți „überwiegend aus Walachen”, dar erau și Slavi între ei. Satele sunt numite „ville sclavonicales”, ceea ce Csánki (V, 722) traduce cu „oláh falvak”. De fapt populația era româno-slavă și nu era deloc străină — niciun document nu spune că ar fi fost adusă din țară străină —, ci provenea din vechea populație slavo-română dela marginea regiunii de dealuri. Și aici, ca la Sud de Mureș, a existat o zonă slavă românizată după sec. XI.

Istoriografia maghiară presupune că ar fi fost colonizări recente de Slavi (Ruteni, Sârbi și Bulgari) și în Transilvania (Kn., 79, 82). Nici aici nu există nicio mărturie istorică despre migrațiuni sârbești. Sporadic nume de sate ca *Șchei* (scris greșit oficial *Ștei*; Csánki, V, 139: *Scley*, a. 1438), *Sârbi* (jud. Arad, Bihor, Hunedoara, Maramureș, Sălaj, Satu-Mare), *Sârbi*=ung. *Szirb* (Arad, Hunedoara), *Sârbi*=ung. *Szerfaiva* (Maramureș),

Rădmănești, Dobrești, Pădurani, Curtea, Spata, Temerești, Făget, Românești, Groși, Drăgșinești, etc. Pentru vechimea acestor toponimice, v. Drăganu, *op. cit.*, p. 252 sq. și 264 sq.

¹⁾ V. Kn., 33.

²⁾ V. mai sus, p. 247 sq. și 342, cele spuse despre toponimicele *Mătnicul-Mare, Mătnicul-Mic, Ohaba-Mătnic* și *Mimăișel*.

³⁾ Toponimicul *Rădmănești* din această regiune era numit de acești Slavi **Radmanoviči* (Csánki, I, 76: *Radmanowcz*).

Ruși=ung. *Russ* (Hunedoara), *Ruși*=ung. *Oroszfalva* (Satu-Mare), *Ruși*=ung. *Rüsz*=săs. *Reussen* (Sibiu), nu indică vreo puternică migrațiune de Ruși sau de Sârbi, ci dimpotrivă, sporadice așezări de Slavi în mijlocul unei populații neslave. Dela Slavii aceștia sporadici nu pot proveni toponimice slave atestate mai târziu¹⁾. Să amintim cuvintele lui G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 194: „nachweislich seit Einwanderung der Magyaren (ca 996) keine Slaven als Volk sich hierzulande niedergelassen haben“.

Au fost, e adevărat, și migrațiuni slave în regiunile care ne interesează. Astfel migrațiunea Sârbilor în Banat. Ea începe în sec. XV și poate fi urmărită documentar până în sec. XIX. Am arătat mai sus, p. 244 câteva toponimice slave cu fonetism sârbesc. De asemenea, și în Nordul Transilvaniei se cunosc câteva urme rutenești în toponimie (v. mai sus, p. 251). În restul teritoriului românesc al fostei Ungarii, toponimicele slave datează din epoca de simbioză slavo-română care s'a terminat cu românizarea Slavilor înainte de sec. XIII²⁾ (în regiunile dinspre șesul Banatului și al Crișanei puțin mai târziu, probabil în cursul sec. XIII—XIV).

Tot ca o prelungire, de data aceasta spre Sud și Sud-Est, a acestei vetre slavo-române trebuie privit și teritoriul dela Sud și Sud-Vest de Hațeg. Regiunea e curat românească, Ungurii n'au pătruns decât foarte puțin, iar toponimia, foarte românească, arată că și Slavii trebuie să fi fost puțini³⁾. Toponimicele românești apar

¹⁾ Drăganu credea — greșit — că dela astfel de coloniști ruși mai noi sunt unele toponimice slave din Transilvania, v. *Rom. în v. IX-XIV*, 240, 277 sq.

²⁾ Toate elementele slave din graiul Sașilor provin din limba română sau maghiară, cf. G. Kisch, *Zur Wortforschung: Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen*, în *Korrespondenzblatt*, XLVII (1924), p. 2.

³⁾ Kn. amintește (p. 83) în toată regiunea aceasta patru toponimice slave: *Ostrov* (*Ostrovul-Mare*, *Ostrovul-Mic*; Csánki, V, 120: *Oztro*, a. 1360), *Clopotiva* (Csánki, V, 102: *Clapatina*, sacerdos olahalis ecclesie de Clapatina, a. 1360), *Grădiște* și *Ponor* (Csánki, V, 128: *Ponor*, a. 1404). Dintre acestea numai *Clopotiva* e sigur de origine slavă, căci celelalte au putut fi botezate de Români cu apelative românești: *ostrov* „insulă“, *grădiște* „ruină

relativ de timpuriu¹).

Regiunile de simbioză slavo-română înșirate până acuma sub Nr. 1, 2 și 3 pot fi înglobate într'una singură care poate fi definită în felul următor: Regiunea muntoasă și deluroasă care separă Ardealul de Banat sau, mai exact, câmpia Banatului de

de cetate", *ponor* „coastă prăpăstioasă cu mâncături de ape“. Kn. spune însuși (p. 79 și nota 78) că „multe nume geografice de origine slavă le-a adus cu sine Valahimea care se revărsa din Balcani“, ca *Dâmbrava* (sic), *Lunca*, *Săliște*, etc. Kn. a vrut să zică că aceste nume au fost date de Români cu apelative de origine slavă existente în limbă (cum face cu toponimicele ungurești din Ardeal *Lonka*, p. 10, nota 18, despre care spune că „stammen wahrscheinlich aus dem diesem slawischen Worte [*lōka*] entlehnten rumänischen *luncă*“). Dar în cazul acesta în loc de acel etc. trebuia să adauge și pe *Ponor* pe care îl găsește, în afară de jud. Hunedoara, și în jud. Alba (p. 80, nota 79) și Cluj (p. 81, nota 82). Mai există ca apelative românești *Grind* (Kn., p. 10, nota 19, p. 80, nota 80, p. 83, nota 90) (ung. *Gerend*, jud. Hunedoara și două toponimice în jud. Turda), cf. rom. *grind* „butte“ <sl. **grědŭ*, ung. *Polyán* <rom. *Poiana* (p. 80, nota 80, p. 85, nota 92), ung. *Oláh-Toplica* (p. 82, nota 86, p. 83, nota 90) <rom. *Toplița* <*toplifă* „izvor cu apă caldă“ (cf. și Melich, *op. cit.*, 116), ung. *Komárnayik* (p. 85, nota 99) <rom. *Comarnic* <*comarnic* „adăpost la stână“, ung. *Obcsina* (p. 85, nota 99) <rom. *obcină* „coamă de munte“, ung. *Roztoka*, *Roztocs* (a. 1439) (p. 74, nota 61) <rom. *Răstoaca*, *Răstoci* <*răstoacă* „braț de râu abătut din matca lui“, ung. *Szlatina* (p. 74, nota 62) <rom. *Slatina* <*slatină* „apă minerală sărată“, ung. *Láz* <rom. *Laz* <*luz* „loc defrișat“, ung. *Szelezsény*, *Szelezsány* <rom. *Sălăgeni* „oameni originari din Sălaj“, *Kozsa* (p. 83, nota 90) <rom. *Coaja*. Toate toponimicele de mai sus au putut fi date de Români, prin urmare, pot fi mai recente, dar tot așa de bine pot fi și vechi, de pe timpul simbiozei slavo-române. Kn. nu s'a gândit la această posibilitate în legătură cu aceste toponimice (cu excepția lui *Lonka*, *Săliște*, *Dumbrava*, v. p. 128, nota 25), în schimb crede — fără ca să motiveze de ce — că și toponimice ca *Glâmboaca* (jud. Sibiu) și *Sohodol* au fost aduse probabil de Români „aus ihrer alten (süddanubianischen) Heimat“. Dar **glâmboaca* și **sohodol* nu sunt cuvinte românești. Kn. avea însă nevoie să recuze mărturia lui *Glâmboaca* (v. mai sus p. 240).

¹ *Nucșoara* (Csánki, V, 115: *Noxara*, a. 1394), *Râușor* (*ibid.*, V, 132: *Ryusoar*, a. 1377), *Pietros* (*ibid.*, V, 125: *Pytrus*, a. 1407), etc. V. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 268 sq. Și aici unele toponimice le-a tradus oficialitatea ungurească: *Râu-de-Mori* > *Malomwyz* (a. 1359, Csánki, V, p. 109), *Râu-Bărbat* > *Barbaduize* (a. 1391, Csánki, V, p. 73). V. Drăganu, *op. cit.*, p. 284—288.

basinul Streiului. Pe acest teritoriu pare a fi existat și o înjghebare de stat slavo-română înaintea venirii Ungurilor¹⁾.

Partea mai muntoasă a acestei regiuni a format una din cele patru (sau cinci) vetre dialectale dacoromâne, din care s'a revărsat așa zisul graiu bănățean spre valea Mureșului, șesul Banatului, colțul de răsărit al Sârbiei, partea de sub munte a jud. Mehedinți și basinul Streiului. V. *Transilvania*, anul 72, Nr. 2, p. 102—106; DR., X₁, p. 121 sq.; *Siebenbürgen*, București 1943, I, p. 309 sq.

4. A patra regiune de simbioză româno-slavă din fosta Ungarie se găsea în Sudul Transilvaniei. Toponimicul *Glâmboaca* (v. mai sus p. 235) din jud. Sibiu dovedește, după criteriul stabilit de Kn., vechimea ei. Această regiune cuprindea ținutul de pe râurile *Târnavă*, *Sibiul*²⁾ și *Olt*. Populația româno-slavă a fost împinsă din acest ținut, de Unguri și apoi de Sași, spre apus și miazăzi, la poalele munților Sibiului și Făgărașului. Aici a fost „*terra Blachorum*“ amintită la anul 1222. Harta lui Kn. ilustrează destul de bine acest lucru³⁾. Mai elocventă în această privință e însă harta anexată la studiul lui W. Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, apărut în *Balkan-Archiv*, II și III. Toponimicele slave și românești se înșiră aici, în Vestul și în Sudul regiunii, la poalele munților, începând din regiunea Sebeșului, trecând pe la apus și miazăzi de Sibiu, pe la miazăzi de Făgăraș, până în Țara Bârsii. Însuși Scheiner relevă așezarea aceasta a toponimicelor românești (*Balkan-Archiv*, II, 6).

¹⁾ V. Dragomir, *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în DR., I, 147—161.

²⁾ *Țibinul* — forma veche săsească (v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 553) — e numit de Românii din Poiana: *Riu[l] Sig'iiului*, iar de cei din Gura-Râului: *Râu[l]-Mare*.

³⁾ După Kn., regiunea Târnavelor era ungurească în sec. XI (v. p. 36 și harta). Dacă Românii au venit în această regiune abia în sec. XIII, dela cine au învățat numele Târnavelor și alte toponimice ca Glogovăț, Obreja, etc. (v. mai sus p. 258)? Înaintea Ungurilor, trebuie să fi existat deci pe Târnavă o simbioză slavo-română, v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 501; Petrovici, *Continuitatea daco-romană și Slavii*, în „*Transilvania*“, anul 73, 871.

După Scheiner (*ibid.*) toponimicele acestei regiuni prezintă patru straturi: 1. stratul slav, 2. cel unguresc, 3. cel săsesc și 4. cel românesc¹⁾. După cum arată toponimicul *Glâmboaca*, stratul cel mai vechiu era slavo-român²⁾. Peste acesta s'a așezat cel unguresc și apoi cel săsesc, împingând populația slavo-română la munte unde a creat așezări nouă. După românizarea Slavilor, s'a întâmplat apoi coborîrea din regiunile muntoase peste Sași, căci Ungurii părăsiseră regiunea (v. Kn., p. 40, nota 82). Multe toponimice de origine ungurească le-au primit Românii prin intermediar săsesc (v. BA, II, 8: *Roadeș*, *Coșșa*, etc.). Oficialitatea mai nouă ungurească a fost nevoită să reîmprumute vechile toponimice ungurești dela Sași și dela Români³⁾.

Populația românească din această a patra regiune slavo-română, așezată la poalele nordice ale munților Sibiului și ale Al-

1) Scheiner sugerează că Românii sunt ultimii veniți în această regiune. În cazul acesta, de ce n'au luat toponimicele slave dela Unguri și dela Sași, ci deadreptul dela Slavi? Sașii, care după Scheiner au venit înaintea Românilor, n'au niciun element slav primit direct dela Slavi (v. Kisch, *Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen*, în *Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XLVII, p. 2). Toponimice ca *Gârbova*, ung. (Szász)-Orbó, germ. *Urwegen* <sl. **Vrîbovo*, *Lomnic*, ung. *Lemnek*, germ. *Leblang* <sl. **Lovînîkû*, *Slimnic*, ung. *Szelindek*, germ. *Stolzenburg* <sl. **Slivînîkû*, *Cernavoda*, ung. *Feketeviz*, germ. *Schwarzwasser*, etc. dovedesc, prin fonetismul lor, că Românii le-au luat deadreptul dela Slavi, deci au trăit împreună cu Slavii înaintea venirii Ungurilor și a Sașilor.

2) Satul *Glâmboaca* e înconjurat de următoarele sate românești având, toate, nume românești: *Nucet*, *Colun*, *Găinari*, *Sărata*, *Cornățel* (*Cornachel*, a. 1306). Despre *Colun*, v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 566; despre *Cornățel*, *ibid.*, 554 sq. În Țara Oltului, satele *Veneția-deJos* și *Veneția-de-Sus* (localnicii pronunță *Vineția* <adj. *vinețiu*, fem. *vineție*) apar în documente la anul 1235 (v. BA, III, 153).

3) Ung. **Ugar* > rom. **Ugra* (> *Ungra*) > ung. mod. *Ugra* (BA, II, 55); ung. **Szécs* > sas. *Gesœz* > rom. *Ghijasa* > ung. mod. *Gezés* (BA, II, 56) etc. Schneider crede că și toponimicul *Galeș* prezintă același caz: ung. *Gálos* (*Gallus*, a. 1312) > sas. *Galās* > rom. *Galeș* > ung. mod. *Gális* (v. BA, II, 54). De fapt *Galeș* e un nume slav de persoană: *Galeš* (v. Miklosich, *Die Bildung d. sl. Pers- u. Ortsn.*, 97 [261]). Forma veche ungurească *Gallus* (a. 1312) se explică ușor, din slavo-rom. *Galeș*, prin armonia vocalică atât de caracteristică limbii maghiare.

pilor transilvăneni, fiind în contact permanent, prin pășunile alpine, cu populația dela poalele sudice ale aceluiași munți¹⁾, a format nucleul subdialectului muntean (sau sudic) dacoromân, coborînd, spre Nord, în interiorul Transilvaniei, și, spre Sud, în câmpia Munteniei.

Regiunea aceasta este udată de râul *Olt*, al cărui nume redă, după legile fonologice ale limbii române, forma antică neatestată **Olutus*, v. mai sus p. 339 și Capidan, *Revista Fundațiilor Regale*, anul X, Nr. 5, p. 269.

5. A cincia regiune locuită cu siguranță de Slavi și de Români pe timpul când vocalele nazale slave încă nu s'au denazalizat e constituită de povârnișurile sudice și răsăritene ale Munților Apuseni, dela *Bălgrad* (Alba-Iulia) spre răsărit, până la revărsarea Târnavei în Mureș, apoi spre Nord, prin jud. Turda și Cluj, până în jud. Sălaj²⁾.

Și aici, populația slavo-română a fost împinsă la munte de năvălitorii Unguri care au cucerit Câmpia Ardealului. Când populația românească — după ce a asimilat pe Slavi — a coborît iarăși și încet în Câmpie (unde Ungurii n'au putut fi numeroși), a reluat dela Unguri toponimicele slave cu fonetism unguresc.

¹⁾ O bună parte, în unele sate, majoritatea populației dela poalele nordice și sudice ale acestor munți petrece vara la munte. Aici se întâlnesc ciobani și *băcițe* (brânza nu o prepară, ca în alte părți, bacii, ci băcițele) din sate îndepărtate la sute de km. unul de altul. Sunt cunoscute petrecerile păstorilor numite *nedei* — cea mai renumită e nedeia dela Vârful lui Pătru (2100 m.) care se serbează la Sf. Ilie — unde se întâlnește populația de pe cele două versante și se leagă căsătorii între tineri din regiuni cu totul diferite.

După cum arată hărțile ALR, munții aceștia nu constituie o graniță pentru populația românească de pe cele două versante, ci un loc de întâlnire.

²⁾ Aici avem două toponimice cu vocale nazale slave: *Gâmbuș* și *Iadol* (v. mai sus p. 236). Apoi o serie de toponimice românești de origine slavă care cu siguranță datează dinaintea venirii Ungurilor: *Bălgrad*, *Zlatna* (*Zlagna*), *Gârbova*, *Măhaciș*, *Bozna*, etc. Kn. înșiră printre toponimicele slave și *Poiana* (Arieșului), *Ponor* și *Grind* (p. 80, notele 79, 80, p. 81, nota 82). Acestea pot fi însă date și de Români (v. mai sus p. 240). Am văzut că **Împoiu*, **Împeiu* reprezintă forma antică *Ampeiu* — păstrată de Români fără intermediul Slavilor. (V. mai sus p. 336). De asemenea și *Mureșul* are fonetism românesc, v. „*Transilvania*“, anul 73, p. 866; cf. mai sus p. 266 și 339.

Și aici, populația românească din regiunea de dealuri situată la Sudul, Estul și Nord-Estul masivului Munților Apuseni, comunica, peste munți, cu cea din basinul Crișurilor¹⁾. Pe cele trei Crișuri nu avem toponimice slave prezentând vocale nazale slave. Numele însuși al râului *Criș* poate însă să redea un antic **Crisius* păstrat de Români (v. Drăganu, *Rom. în veac. IX-XIV*, p. 313 sq.). Apoi nume ca *Pociovelişte*, *Şeghişte* pe Crișul Negru (v. mai sus p. 245), *Bratca*, ung. *Brátka* (forma ungurească ar fi trebuit să fie *Barátka*, cf. slav. *bratŭ* > ung. *barát*; de fapt, începând cu anul 1910, când au fost răsbotezate localitățile care nu aveau un nume cu rezonanță destul de ungurească, *Bratca* se cheamă *Barátka*), *Peşteş* (v. mai sus p. 252) pe Crișul-Repede, *Ribița*, *Dobroț*, *Târnava*, etc. pe Crișul-Alb, le-au luat Românii din aceste ținuturi dela Slavi în aceeași epocă în care au luat și Bălgradul, Indolul, etc.

Jur împrejurul Munților Apuseni și al munților Sălajului, precum și în interiorul masivelor muntoase, era deci așezată o populație slavo-română, mai târziu, după asimilarea Slavilor, numai românească. Aceasta s'a revărsat, începând cu sec. XII, în toate direcțiile, și spre interiorul Transilvaniei, precum și spre câmpia Crișurilor. Hărțile ALR arată cum aceste regiuni dela Nord de Mureș până în Munții Maramureșului prezintă caractere dialectale deosebite de acelea ale celorlalte ținuturi daco-române. E subdialectul crișan sau de Nord-Vest (v. *Transilvania*, anul 72, Nr. 8, p. 551 sq.).

Kn. admite o simbioză slavo-română numai în regiunea Bălgradului. Aici ar fi venit Românii între mijlocul sec. XII și începutul sec. XIII (v. Kn. p. 128). Examinând harta dela sfârșitul lucrării vedem că, în sec. XI în jurul Bălgradului, erau, după Kn., mai cu seamă Unguri, iar spre Nord-Est, Unguri amestecați cu Slavi. Ne putem întreba, ca în cazul Târnavelor, cum se face că Românii n'au luat numele orașului dela Unguri,

¹⁾ Să amintim târgurile de pe munții Găina și Călineasa unde se întâlnesc populațiile din mai multe județe: Hunedoara, Arad, Bihor, Turda, Cluj.

care erau și în sec. XI în majoritate, ci dela Slavi, care la începutul sec. XIII trebuie să fi fost complet desnaționalizați¹⁾.

Simbioza slavo-română datează prin urmare și aici de dinaintea venirii Ungurilor. Și aici, Kn. ar fi trebuit să coloreze tot masivul muntos cu o culoare arătând „spațiul vital“ al Românilor; iar ceea ce notează cu albastru, adică teritoriul slav, trebuie înțeles ca slavo-român. Regiunile de simbioză slavo-maghiară ale lui Kn. erau în realitate teritorii de simbioză slavo-româno-maghiară. (Ceea ce admite și Kn. pentru regiunea Bălgradului la sfârșitul sec. XII).

O astfel de arie slavo-româno-maghiară, iar mai târziu româno-maghiară au format văile Crișului-Repede și a Crasnei²⁾, regiunea munților Meseș³⁾ și Codru (ung. *Bükk*). Despre valea Crișului-Repede spune Kn. că era ungurească până la izvor. Românii — zice Kn. (p. 31) — au luat toate toponimicele dela Unguri. Iată câteva nume românești de sate de pe această vale: *Vad* (ung. *Rév*), *Peștere* (ung. *Pestere*, răsbotezat în 1910: *Körösbarlang*), *Cornișăl* (ung. *Kornyiczal*, răsbotezat în 1910: *Báródsomos*), *Josani* (ung. *Krajnikfalva*), *Dubârcenești* (ung. *Dubricsony*), *Măgești* (ung. *Szászfalva*), *Luncșoara* (ung. *Lokk*), *Ponoară* (ung. *Ponor*, răsbotezat în 1910: *Remetelóvér*), *Groși* (ung. *Tötös*), *Bulz* (ung. *Csarnóháza*), *Butan* (ung. *Rikosd*), *Gheleşeni* (ung. *Gálosháza*), *Piatra* (ung. *Kőalja*), *Bălaia* (ung. *Kabaláspataka*), *Botean* (ung. *Bottyán*), *Brusturi* (ung. *Tataros*), *Paulești* (ung. *Kistótfalu*⁴⁾, etc. După cum se vede, Românii

¹⁾ V. A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 116; Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 506.

²⁾ Se știe că limba maghiară nu tolerează grupuri de consoanante la începutul cuvântului. Forma ungurească a acestui râu ar fi trebuit să fie **Karaszna*, cf. mai sus cazul lui *Bratca*, răsbotezată în 1910 *Barátka*. Forma actuală ungurească *Kraszna* arată că numele a fost transmis până în zilele noastre de guri nemaghiare.

³⁾ Kn. (p. 31) face mare caz că munții Meseșului au nume ungurec. Dar nu i se pare deloc semnificativ că munții *Bükk* au și nume românesc (*Codru*), iar *Codrul-Momii*, masivul muntos dela apus de Beiuș, are numai nume românesc, ung. *Móma-Kodru* (e adevărat, răsbotezat în ultimul timp sub forma *Béli-hegyek* „Munții Belului“).

⁴⁾ Numele românești ale satelor sunt luate din Moldovan-Togan, *Dictionarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria, Sibiu*,

n'au împrumutat „sämtliche Namen aus dem Ungarischen“. Să nu uităm că, exceptând regiunea Huedinului, toată valea Crișului-Repede e românească astăzi¹). Dimpotrivă, Ungurii au luat toponimicele dela Români, căci numele duble ale multor sate: *Vad-Rév*, *Piatra-Kőalja*, *Măgești-Szászfalva*, *Josani-Krajnikfalva* (< nume de pers. rom. *Crainic*), *Bălaia-Kabaláspataka*, etc., se explică prin obiceiul, respectat sistematic în unele regiuni și în unele epoci, al oficialității maghiare de a da localităților nume ungurești. Procedeu cel mai obișnuit era traducerea toponimicului. Cercetătorii unguri pretind că toponimicele românești au fost traduse din ungurește. E la mintea omului că o populație de păstori-agricultori nu traduce sistematic toponimicele străine²).

Întrebuințarea unui astfel de procedeu aplicat sistematic nu poate fi imaginată decât din partea unei administrații conștiente. Toponimicele pot fi considerate ca niște etichete aplicate localităților. E natural ca scribii documentelor ungurești medievale și în general autoritățile ungurești să caute să lucreze cu etichete care le erau mai apropiate ca aspect lingvistic. Un sat **Novăcești* va deveni deci subț pana scribilor unguri sau *Villa Novak*

1909. Același lucru e valabil și despre toponimicele românești din paginile următoare.

¹) În regiunea aceasta curat românească, între satele Peștere și Hotar, se găsește un pârâu care curge prin satul Piatra, afluent de stânga al Crișului-Repede, cu numele *Pârăul Rece*, ungurește *Recse-putak*. Ca etimon, e natural să te gândești la adjectivul românesc *rece* mai cu seamă că e vorba de un pârâu (v. Iordan, *Rum. Topon.*, 38). Cu toate acestea E. Moór, (ZONF, VI, 36, 37) încearcă să-i găsească o etimologie slavă.

Tot românescul *rece* e și numele de sat, *Recsa* (ung. *Récse*, Csánki, I, 324: *Rewchew*, a. 1440) din jud. Sălaj și nu un etimon slav, v. ZONF, VI, 37. De altfel și în apropierea acestui sat din Sălaj sunt sate românești: *Cățal* (ung. *Keczel*: *Cocil* a. 1217, *Fulkechel* a. 1341 < rom. *cățel*, v. Drăganu, *op. cit.*, p. 418 și *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 88), *Badon*, *Fetindia* (ung. *Gurzófalva*), *Horroat*, etc.

²) Că Românii n'au tradus niciodată toponimicele ungurești au afirmat-o Bunea (*Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 116), Silviu Dragomir (*Vechimea elementului românesc și coloniile streine în Bănat*, p. 276), Drăganu (*Rom. în v. IX-XIV*, p. 506), Ioan Moga, *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa*, VI (1942), p. 109.

(1370), sau *Nozwakfalwa* (1433) (v. mai sus). În felul acesta avem, în regiuni curat românești, în fața toponimicelor românești *Strâmtura*, *Breb*, *Dragomirești*, *Vad*, *Bârsana*, *Budești*, *Giulești*, *Iapa*, *Câmpulung*, *Peri*, *Valea-Porcului*, *Biserica-Albă*, *Crăciunești*, *Crăcești*, *Sârbi*, *Berbești*, *Cornești*, *Călinești*, *Hărnicști*, *Desăști*, *Ferești*, *Oncești*, *Poieni*, *Văleni*, *Săcel*, *Săliște*, *Cuhea*, etc. (toate din Maramureș), toponimicele oficiale ungurești traduse sau adaptate spiritului limbii maghiare: *Zurduky* (1326, v. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 66), *Hatpatokfalwa*, *Hothpathak* (1360, 1452, v. Csánki, I, p. 448, în sec. XIX *Bréb*), *Dragomerfalwa* (1475, v. Csánki, I, p. 447), *Farkasrew* (1418, v. Csánki, I, p. 448), *Barzanfalwa* (1390, v. Csánki, I, p. 448), *Bwdfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 447), *Gyvelahaza* (1355, v. Csánki, I, p. 448), *Kabolapatak* (1424, v. Csánki, I, p. 449), *Huzyumezeu* (1373, v. *Documenta*, op. cit., p. 250), *Kerthweles* (1438, v. Csánki, I, p. 450), *Dyszopathaka* (1414, Csánki, I, p. 447), *Feyereghaz* (1373, v. Csánki, I, p. 448), *Karachonfalwa* (1418, v. Csánki, I, p. 449), *Krácsfalwa*, *Syrpfalwa* (1459, v. Csánki, I, p. 452), *Barbfalwa* (1387, v. Csánki, I, p. 446), *Somosfalwa* (1475, v. Csánki, I, p. 452), *Kalynfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 449), *Hernechfalwa* (1451, v. Csánki, I, p. 448), *Desefalwa* (1459, v. Csánki, I, p. 447), *Feyerfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 448), *Vanchukfalua* (1405, v. Csánki, I, p. 453), *Poyanfalwa* (1458, v. Csánki, I, p. 451), *Pathak* (1405, v. Csánki, I, p. 450), *Kys Zachal* (1453, v. Csánki, I, p. 452), *Zelisthe* (1495, v. Csánki, I, p. 452), *Kohnia* (1373, v. Csánki, I, p. 449), etc. În alte regiuni maghiarizarea nu s'a făcut în aceeași măsură ca în Maramureș. Să nu uităm că nobilimea maramureșană de origine românească pare a fi fost mai de timpuriu și mai adânc maghiarizată ca cea din alte părți (v. *Documenta*, op. cit., p. 180: Familia Drágffy din Maramureș își scria, la începutul sec. XV, scrisorile de obicei în limba maghiară, pe când familiile nobile ungurești continuau să scrie în tinește).

Oficialitatea maghiară medievală nu traducea de altfel numai toponimicele românești, ci și pe cele slave. Sunt foarte multe cazuri când populația românească a păstrat toponimicul slav, pe

când autoritatea maghiară l-a tradus, de ex.: *Bălgrad*—(*Gyula*)-*fehértúr*, *Târnava*—*Küküllő*, *Bistra* (afluentul principal al Sebeşului; cândva cu siguranță numele slavo-român al râului până la revărsarea lui în Mureș)—*Sebes*, *Cozla* (jud. Someș)—*Kecs-kés*, *Cernavoda* (râu în jud. Sibiu)—*Feketeviz*, *Zlaști* (Hunedoara)—*Aranyos* (v. mai sus p. 252), *Racova* (Sătmăr)—*Rákos*-(*terebes*), *Stremși* (v. mai sus p. 257)—(*Bükk*)-*tótfalu*, *Belareca* (râu în jud. Severin)—*Feyerwiz* (1436, v. Csánki, II, p. 36), *Mocira* (Sătmăr)—*Lápos*(*hidegkút*), *Răchitova* (Hunedoara)—*Reketyefakva*, *Craiva* (Alba)—*Királypatak*, *Blajova* (Timiș)—*Balázsfakva*, etc. Oricâtă străduință mi-am dat, n'am dat de nici-un caz în care oficialitatea maghiară să fi păstrat toponimicul slav, iar populația românească să-l fi tradus. Iată deci o dovadă sigură că *Românii n'au avut obiceiul să traducă toponimicele* (slave, deci și ungurești), *pe când Ungurii au făcut-o sistematic, atât cu toponimicele slave, cât și cu cele românești*, ceea ce se explică prin faptul că ei formau clasa stăpânitoare, deci ei formau cadrele administrației.

Prin urmare nu se poate trage nicio concluzie asupra caracterului etnic al populației unei regiuni din Ungaria medievală din faptul că regiunea prezintă, în documentele medievale ungurești, toponimice de origine ungurească. De aceea mărturia unui toponimic popular nemaghiar (de ex. *Glâmboca* sau *Strâmtura*) trebuie preferată aceleia a vreunui toponimic unguresc atestat în documentele medievale (*Nowakfalva*, *Zurduký*)¹.

Același lucru, în ce privește traducerea și maghiarizarea toponimicelor slavo-române, se poate spune și despre regiunile munților Meseș și Codru. Și aici, pe lângă numele — cu siguranță mai vechiu — slavo-române, satele au și un nume unguresc, introdus de administrație: *Bozna* (< slav. **Bŭzina*)-*Szent-péterfalva*, *Trăznea-Ördögkút*, *Stâna-Felsőkékesnyárló*, *Bucium-Vármező*, *Bogdana-Kásapatak*, *Hurez-Bagolyfalva*, *Ponița-Boro-*

— BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹) Cele spuse mai sus sunt valabile și pentru toponimicele germane din documentele originare din regiuni săsești, v. Ioan Moga, *ibid.*, p. 109; v. și E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „*Transilvania*“, anul 74, Nr. 2, p. 123 sq.

*namezö, Sârbi-Tótfalu, Lazuri-Újvágás, Preuteasa-Füzespátelek, Păgaia-Usztató (Wzthatho poss. olahalis, a. 1474, v. Csánki, I, p. 565), Lupoia-Farkasmezö, Prodănești-Prodânfalva, Brusturi-Somróújfalu, Vădurele-Kisdebreczen, Traniș-Kisgoroszló, Cozla-Kecskés, Valea-Rea-Dióspataka, Bulgari-Nyirmon, Tămășești-Egerbegy, Lucăcești-Lukácsfalva, Odești-Vadafalva, Băsăști-Illésfalva, Corni-Somfalva, Stâna-Felsőboldád, Poiana-Újhuta, Dănești-Dânfalva, Borlești-Barlafalu, Pomi-Remetemezö (a. 1424, v. Csánki, I, p. 484), Chilia-Păczafalu, Nicopoiu-Ivácskó, Tătărăști-Résztelek (a. 1411, v. Csánki, I, p. 484), Cuța-Lophágy, Restest-Szakasz, etc. Și aici toponimicele slave le-au păstrat câteodată numai Românii: *Bozna, Ponița* (acesta a fost poate dat de Români: < *poieniță*), *Stremți* (< slav. **Sremiči*), ung. *Bükkötöfalva*; *Săliște* (poate românesc: < *săliște*), ung. *Kecskésfalva*; *Cozla* (<slav. **Kozile*), ung. *Kecskés*; altă dată și Românii și Ungurii: *Moigrad-Mojgrád, Ciumărna-Csömörölő* (< slav. *Čemerina*, plsl. *čemerī* „cicuta“¹⁾), *Crasna-Kraszna*, etc. În văi, Românii au luat toponimice slave dela Unguri: slav. **Vilčikŭ* > ung. *Völcsök* > rom. *Ulcium*²⁾, pe când la munte Ungurii au luat toponimicele slave dela Români: slav. **Prěslopŭ* > rom. **Preslop* > *Prislop*³⁾ > ung. *Priszlop (Pryzlop, a. 1405, v. Csánki, I, p. 362)*. La munte, multe toponimice ungurești sunt de origine românească: *Bréd* < *Brebd'* (=pluralul *Brebi* „castori“), *Pojnicza* (mai târziu *Kismezö*) < rom. *Poienița* (jud. Someș, pl. Ileanda), *Fericse* < rom. *Fericca*, *Jeder* < rom. *Iadăra*, *Gaura* (mai târziu *Kővágara*) < rom. *Gaura*, *Purkerecz* < rom. *Purcăreț*, etc.*

Kn. observă (p. 30, 31) că, pe țărmul stâng al Someșului, dela Jibău la vale se găsesc „fast ausschliesslich rein ungarische Ortsnamen“. E și natural ca valea destul de largă a Someșului,

1) Forma românească se explică prin trecerea lui *e* precedat de labială la *ă* și prin trecerea lui *e* neaccentuat la *i* care apoi s'a labializat din cauza lui *m* următor: **Čemer(i)na* > **Cimărna* < *Ciumărna*. Cf. și forma bulg. *Čumerná*, v. Čankov, *Geografski rečnik na Bălgarija*, Sofia 1918, p. 326.

2) ZONF, VI, 113, 114.

3) ZONF, VI, 36, 125. În acest toponimic, *ě* slav a fost tratat ca în alte elemente slave ale limbii române având prefixul *prĭ-*: *pribeag* < slav. *prěbegu*, *primejdie* < slav. *prěmezdiĭe*, a *primeni* < slav. *prěmeniti*, etc. *Prislop* se întâlnește și în alte regiuni românești, v. Iordan, *Rum. Topon.*, 216.

care a servit ca drum de pătrundere a Ungurilor în Ardeal, să fi fost complet evacuată de populația anterioară. În regiunea deluroasă care se întinde la dreapta și la stânga văii, abundă însă toponimicele românești și slavo-române: *Turbuța, Poienița, Toplița, Cozla* (ung. *Kecskés*), *Valea-Rea, Mesteacăn* (ung. *Kisnyires*), *Gaura, Fericea, Buciumi, Buteasa, Lucăcești, Dănești, Pribilești, Mogoșești, Recea* (ung. *Lénárdfalv*), *Buzești, Sârbi* (ung. *Oláhtótfalu*), *Odești, Stremți, Stâna, Corni, Racova*¹⁾ (ung. *Rákosterebes*), etc.

Din zona deluroasă, populația românească a coborât iarăși în vale și astăzi și porțiunea aceasta a văii Someșului e curat românească²⁾. Ca în alte văi de trecere și în basinuri din Transilvania³⁾, și aici valurile de populație românească s'au închis iarăși după ce au fost temporar despărțite de năvălirea maghiară.

Cu totul altfel s'au întâmplat lucrurile pe valea Crișului-Negru, dela Beiuș în sus, și pe valea Crișului-Alb, dela Iosaș în sus⁴⁾. Văile fiind închise, deci improprii pentru a servi de cale de penetrație în Ardeal, Ungurii n'au pătruns în ele. De asemenea nu erau apte nici pentru păstoritul extensiv, ocupația de competență a Ungurilor. La fel s'a întâmplat și în văile Bistrei, Streiului, dela Hațeg la deal, a Sebeșului, dela Petrești la deal, a Am-

¹⁾ Ca în cazul toponimicului *Cozla* (ung. *Kecskés*), *Bălgrad* (ung. *Gyulafehérvár*), *Târnava* (ung. *Küküllő*), *Stremți* (ung. *-tótfalu*) și multe altele, și în cazul *Racovei*, Ungurii au tradus numele slav (*Rákosterebes*), pe când Românii l-au păstrat. Și aici, aceasta e o dovadă a simbiozei slavo-române anterioare venirii Ungurilor. Dacă Românii ar fi venit după Unguri, ar fi luat toponimicele dela ei, și nu dela Slavii slăbiți ca număr și ca prestigiu social.

Obiceiul de a traduce toponimicele îl au Ungurii în această regiune, unde au venit relativ de timpuriu și în număr mai mare, și față de toponimicele românești: *Corni-Somfalv, Prodănești-Prodánfalva, Hurez-Bagolyfalv, Mesteacăn-Kisnyires*. V. „Transilvania“, an. 74, p. 126.

²⁾ Numai orașelul Cehul-Silvaniei prezintă un număr mai ridicat de Unguri: 2515, după recensământul din 1930.

³⁾ Valea Crișului-Repede, Valea Someșului, Valea Mureșului, basinul Streiului până la Hațeg, Valea Sebeșului, regiunea Târnavelor, Câmpia Ardealului, Valea Crișului-Negru până la Beiuș și Valea Crișului-Alb, până la Iosaș.

⁴⁾ V. Kn., 32.

poiului, dela Șard la deal, a Cernavodei (basinul Săliștei cu satele Tilișca, Galeș, Rod, Vale, Săcel, Sibiel, Cacova), a Arieșului, dela Buru la deal, a Someșului-Mare, dela Nimigea la deal, a Bistriței, dela Bistrița la deal, a Mureșului superior (basinul Topliței, ung. *Oláh-Toplicza*, răsbotezat recent în *Maroshéviz*), a Izei în Maramureș, a Hășdatei (unde se găsesc satele Indol, Săliște, Ciurila, Șutu, Șchiopi) și altele mai mici.

În valea Crișului-Negru și a Crișului-Alb, satele nu au nume dublu ca pe valea Crișului-Repede și în Sălaj, anume un nume românesc și unul unguresc, ci toponimia românească a fost adoptată de oficialitatea ungurească. Astfel, pe o hartă oficială ungurească a județului Bihor¹), poate fi ușor stabilită aria toponimicelor românești. Iată toponimicele cele mai apusene care formează linia de despărțire a ariei cu toponimice românești de aria cu toponimice ungurești: (dela Nord la Sud) *Kopacsel* < *Copăcel*, *Bukorvány* < *Bucuroaia*²), *Drágséke* = *Drăgești*, *Bucsum* < *Buciumi*, *Topest* < *Topești*, *Dekányesd* < *Decănești*, *Miklólászur* < *Lazuri*, *Jancsesd* < *Iăncești*, *Kiskerpest* < *Cârpeștii-Mici*, *Kisdombrovicza* < *Dumbrăvița-Mică*, *Kapocsány* < *Copăceni*, *Városány* < *Vărășeni*, *Szelistycszáldobágy* < *Săliște*, *Dsoszánforró* < *Josani*, *Preszáka* < *Presaca*, *Belényesvalány* < *Vălani*, *Petrány* < *Petrani*, *Havasdombrovicza* < *Dumbrăvița-de-Codru*. În felul acesta am închis cu o linie care pleacă dela dealurile care despart valea Crișului-Repede de cea a Crișului-Negru și merge până la masivul muntos numit *Codrul-Momii* (> ung. *Móma-Kodru*). La răsărit de această linie, abia mai sunt două-trei toponimice ungurești. Aici ne găsim pe un teritoriu de străveche așezare românească. Kn. spune (p. 32): „Weiter vorwärts [dela Beiuș în sus] dranges [das Ungartum] jedoch nicht, da das enge obere Tal des Flusses [Crișul-Negru] ausschliesslich von dem seit dem XIII. Jh. allmählich angesiedelten Rumänentum im Besitz genommen wurde“. Motivul pentru care n'a pătruns mai departe ungurimea a

¹) *Bihar-vármegye térképe*. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r. t. (Fără indicația anului).

²) Toponimicul românesc a fost împrumutat de Unguri pe timpul când se pronunța încă **Bucuroaia*.

fost că condițiile de trai nu erau potrivite pentru ea. Nu prezența Românilor i-a împiedecat. Românii erau și înainte de sec. XIII aici. Ei apar târziu în documente, pentru că administrația medievală ungurească numai târziu a început să se intereseze de regiunea muntoasă. La început, satele nici nu sunt amintite în documente deosebit, fiecare cu numele, ci se spune sumar că e vorba de un număr oarecare de sate românești în regiunea muntoasă a Bihorului¹⁾.

La apus de linia amintită, avem o zonă, locuită tot de Români, în care satele au două nume, ca în Sălaj: *Calea-Mare*=*Magyargyepes*²⁾, *Valea-Lupului*=*Farkaspatlak*, *Gruin-Lung*=*Hoszú-liget*, *Săliște*=*Kövesegyháza*, etc.

Mai spre apus, în șesul Bihorului, până la granița etnografică ce coincidea cu granița politică stabilită la Trianon, toponimicele au fost împrumutate de Români dela Unguri. Aici în șes, după cucerirea regiunii de către Unguri, n'ar fi putut să se mențină nicio populație nemaghiară. Totuși Ungurii n'au putut fi în număr mare. Când nobilii au avut nevoie de iobagi agricultori, au fost bucuroși să primească pe moșiile lor pe Românii care coborau din regiunea de dealuri suprapopulată.

Și în valea Crișului-Alb populația a fost curat românească după asimilarea Slavilor. Pe timpul simbiozei slavo-române se pare că aici au fost mai mulți Slavi decât pe Crișul-Negru, judecând după toponimice. În basinul Crișului-Negru par a fi mai puține toponimice slave (de ex. *Pocioveliște*, *Șeghiște*, *Sohodol-Lazuri*=ung. *Szohodollázur*, *Sohodol*=ung. *Vaskószohodol*, *Racova*, nume topic lângă Vașcău, *Bihor*³⁾), pe când în basinul Crișului-Alb toponimicele slave par a fi mai numeroase (de ex. *Zdrapți*,

¹⁾ V. Csánki, I, 591: „și satele valahe“ (a. 1458); E. Moór, în ZONF, VI, 4.

²⁾ Satul e curat românesc, în ciuda epitetului *Magyar*.

³⁾ E. Moór (ZONF, VI, 105, 111) socotește ca toponimice slave și patru *Szelistye* din Bihor și o *Toplicza* (nume de părau în Lunca-Sprie). De fapt acestea sunt românești: *Săliște* (ung. *Belényeszselistye*, *Papmezőszelistye*, *Szelistyeszáldobágy*, *Vaskószelistye*) și *Toplița*, din apelativele *săliște* și *topliță*, v. mai sus p. 240 sq. În schimb nu le amintește pe *Pocioveliște* și *Șeghiște*.

v. mai sus p. 257, *Ribița, Dobroț*, v. mai sus, p. 337, *Târnava, Târnăvița, Birtin, Crocna, Dezna*, etc.).

Kn. pretinde (p. 32) că la apus de Beiuș și de munții Beliu-lui (*Béli-hegyek*) toate toponimicele românești au fost împrumutate dela Unguri. Contrarul e adevărat despre *Havasdombrovicza* < *Dumbrăvița-de-Codru*, despre însuși numele masivului muntos *Móma-Kodru* < *Codru-Monii*, numele celui mai înalt pisc: *Pless* < *Pleșul* (1114 m.) și numele satelor *Rippa* (mai târziu *Körösmart*) < *Râpa*, *Bélrogoz* < *Rogoz* (rom. *rogoz*). *Krajova*¹⁾ < rom. *Craiova* < slav. **Kraljevo*, *Benyesd* < *Benești*, *Mocsirla* < *Mocirla*, *Toplicza* (káránd) < *Toplița*, etc.²⁾. Și toponimice românești de origine ungurească au reluat Ungurii dela Români: *Pusztahodisel* < rom. *Hodișel* < *Hodiș* (+suf. -el) < **Hódos* (ung. *hód* „castor“), *Poklusa* < rom. *Pocluse* < ung. **Poklos*, *Agriș* < rom. *Agriș* < ung. **Egres* sau **Egregy*.

La apus de linia formată de cele mai apusene toponimice de origine românească³⁾, sunt amintite, la începutul sec. XV, sate slavo-române, „ville sclavonicales“ (Csánki, I, 722) care, după cum am spus mai sus, p. 525, arată că în părțile acestea apusene, la Nord și la Sud de Mureș, Slavii au fost românizați mai târziu⁴⁾.

Mai la apus, până la granița politică și în același timp și et-

¹⁾ Forma ungurească ar fi trebuit să fie **Karajó*, căci *kr* inițial > *kar*, iar sufixul -*ovo*, *evo* > -*ó*.

²⁾ E. Moór (ZONF, VI, 111) consideră și pe acest toponimic ca fiind dat de Slavi. Cf. mai sus, nota Nr. 2.

³⁾ În continuare spre Sud-Est dela Benești (în jud. Bihor): *Kumanyesd* < *Cumănești*, *Gross* < *Groși*, *Barzest* < *Bărzăști*; (spre Sud, în jud. Arad) *Szuszány* < *Susani*, *Nadalbest* < *Nădălbești*, *Szlatina* < *Slatina*, *Nyágra* < *Neagra*, *Ignest* < *Ignești*, *Doncsény* < *Donceni*, *Vojvogyen* < *Voivodeni*, *Algyest* < *Aldești*, *Vaszoja* < *Văsoaia*, *Marosszlatina* < *Slatina*. (E. Moór, ZONF, VI, 106, îl socotește slav, v. mai sus, p. 240), *Gross* < *Groși* (E. Moór, ZONF, VI, îl socotește un derivat slav. cu suf. -*ji*, -*ije* sau *ija* dela *graxū* „faba“) și *Dumbrăvița* (în valea Mureșului). Trecând valea Mureșului — drum de pătrundere pentru Unguri în Ardeal și unde se găsesc, pe tot cursul râului, toponimice ungurești — linia toponimicelor românești continuă pe la *Dubesti*, *Spata*, *Rădmănești*, *Leucușești*, etc., spre miazăzi.

⁴⁾ V. cele spuse despre *Mâtnic*, p. 247 sq.

nografică, toponimicele românești sunt de origine ungurească¹).

Am văzut că în trei regiuni mai mari muntoase trebuie să presupunem existența unei populații românești amestecate cu Slavi pe timpul venirii Ungurilor: 1. Munții ce despart Ardealul de Banat, 2. Munții ce despart Ardealul de Muntenia și 3. Munții ce despart Ardealul de Câmpia Tisei la Nord de Mureș²). Pentru aceste regiuni avem toponimice românești de origine slavă care prezintă caractere fonetice vechi, indiciu a unei vechi simbioze slavo-române.

Pentru a patra regiune muntoasă, cea care desparte Ardealul de Moldova și care a format vatra subdialectului al patrulea dacoromân, cel moldovean, nu avem toponimice care se servească drept indicație cronologică. Totuși, ținând seama de faptul că în aceste regiuni au fost semnați Români, la mijlocul secolului al XII-lea, undeva în apropierea granițelor Galiției³), e firesc să presupunem că, și aici, Românii trăiau ca păstori la munte. Dacă numele de localități apar numai târziu (sec. XIV) în documente, aceasta înseamnă că abia atunci au început să intereseze aceste regiuni pe stăpânitori.

Sunt caracteristice pentru aceste regiuni văile închise ale Izei și Marei în Maramureș, Țara Oașului și povârnișurile sudice ale Gutinului, munților Lăpușului și Țibleșului. Populațiunea e curat românească; la munte toponimicele sunt numai românești sau slavo-române⁴), pe când, mai la vale, întâlnim același fenomen ca în Sălaj: satele au două nume, românesc și unguresc. După cum am spus mai sus (p. 533 sq.), toponimicele ungurești traduc pe cele românești. *Barbfalwa* (Csánki, I, 446, a. 1387), adică

1) Adeseori Ungurii au reprimat toponimicele dela Români: ung. *Egregy* > rom. *Agrigiu*, pronunțat dialectal *Agriș* > ung. oficial *Agris* > rom. oficial *Agriș*.

2) Aceste trei regiuni au format vatra subdialectelor dacoromâne: bănațean, muntean și crișan. V. *Siebenbürgen*, București 1942, I, p. 309 sq.

3) Mărturia cronicarului bizantin Niketas Choniates Akominatos. În anul 1164 a fost prins de Români, la Granițele Galiției, Andronic Comnenul, v. Giurescu, *Ist. Rom.*, I, 309.

4) De ex., pe valea Izei, întâiele sate sub munte sunt *Szacsal* (Csánki, I, 452: *Kys Zachal*, a. 1453) < rom. *Săcel*, ung. *Felsőszeliste* (Csánki, I, 452: *Zelisthe*, sec. XV) < rom. *Săliște*.

satul lui *Barbu*, e traducerea lui **Bărbești* (azi *Berbești*) și a rămas până azi (forma mai nouă ungurească e *Bárdfalva*) numele oficial al administrației ungurești.

Pornind de pe Tisa spre miazăzi, iată linia toponimicelor care despărțea teritoriul românesc sau slavo-român dela răsărit, de teritoriul ocupat de Unguri și românizat mai târziu: *Biserica-Albă*=*Tiszaféjéregyház*, *Slatina* > *Szlatina* (*Faluszlatina*), *Iapa-Kabalapataka*, *Cămărzana-Komorzán* (Csánki, I, 449: *Kamarzánfalwa*, a. 1387)¹⁾, *Boinești-Bujánháza*, *Călinești-Kányaháza*, *Prilog-Rózsapallag*. De aici, spre Sud, linia e întreruptă până la *Pomi-Remetemező* de pe țărmul stâng al Someșului (v. mai sus), de unde continuă, prin Sălaj, pe la poalele apusene ale munților Codru și Meseș și pe la poalele nordice ale munților de Aramă, până în județul Bihor, unde trece munții în valea Crișului-Repede pe la *Satulbarbă-Bártfalva*, *Margine-Széltalló*, *Spurcani-Bisztra-újfalu*, *Popești-Papfalva*, *Budoii-Bodonos*, *Gurbești-Görbesd*, *Săliște-Kövesegyháza*, *Paulești-Kistótfalu*, *Brusturi-Tataros* și *Bălaia-Kabaláspataka*.

Simbioza slavo-română anterioară venirii Ungurilor o dovedește și pentru Săcuime faptul că fonetismul original al toponimicelor slave e mai bine păstrat de forma românească, decât de cea ungurească²⁾.

Printre toponimicele slave din Săcuime citate de Kn. (p. 85, nota 97), după Liebhart, se află și *Szacsva* pe care însă Liebhart³⁾ îl explică din rom. *Sălciua*.

E interesant că Kn. (p. 85, notele 97, 99), pentru a arăta urmele simbiozei slavo-săcuiești, citează, pe lângă *Szacsva* < rom. *Sălciua*, toponimicele ca *Polyán* < rom. *Poiana-Sărată* (răsbotezat în 1910: *Sósmező*), nume de munți ca *Obcsina* < rom. *Obcina* și *Komárnyik* < rom. *Comarnic*.

Despre toponimicele slave din regiunea Trei-Scaunelor, Kn. (p. 85) constată că se găsesc la marginea basinului. E semnificativ că tocmai aci, la poalele munților, se găsesc și așezările ro-

¹⁾ V. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 278, 312.

²⁾ V. Otto Liebhart, *Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, în *Balkan-Archiv*, III, p. 85.

³⁾ *Blakan-Archiv*, III, p. 66.

mânești actuale¹). Și aici, ca în alte părți, populația veche slavo-română păstorească s'a putut păstra numai la marginile basinelor. Satul *Vlăhița* din centrul Săcuimei se găsește în munții Harghita; și acest toponimic e o dovadă a alungării la munte a populației slavo-române de către Săcuii care au ocupat basinelul largi²).

E evident că, înaintea venirii Ungurilor, a existat în Transilvania o populație românească, amestecată cu un număr mare de Slavi în văi și basine, dar aproape curat românească în regiunile de munte. Slavii par a fi fost mai puțini în văile Crișurilor, a Bigheiului superior, a Streiului superior, a Izei și a Marei în Maramureș. Deoarece numele râurilor le-ar fi luat Românii dela Slavi și Unguri³), Kn. (p. 125, 126) deduce că „die Rumänen überall n a c h den Slaven, selbst nach den Ungarn einzogen“. E sigur că Românii au venit după Slavi, dar nu „überall“, ci în văi, coborînd dela munte. Și după Unguri au venit Românii în foarte multe regiuni, după cum am văzut mai sus, dar iarăși nu pretutindeni. În multe văi nici n'au intrat Ungurii niciodată. Nu toate râurile mai mici au nume slave sau ungurești, cum pretinde Kn. (p. 126, nota 17). De ex. printre afluenții Crișului Negru, Kn. amintește pârăul Holodului (*Hollód*), al Beiușului

¹) Drăganu (*Rom. în v. IX-XIV*, p. 556) socotea toponimicul *Covasna* ca avînd fonetism unguresc. Dar slav. **Kvasina* a dat rom. *Covasna* întocmai ca *kvasiti* > *a (se) covăsi* (lapte *covăsit*, *covăseală*). Grupurile de consoanante inițiale neobișnuite în limba română au fost înlăturate în elementele slave prin epenteza unei vocale: *gnojī* > *gunoiu*, *k(ŭ)nedzi* > *chinez*, *xraniti* > dial. *a hărăni*, *xrēnŭ* > dial. *hirean*, sârb. *kmet* > băn. *cumăt* „consilier comunal“, etc. (v. mai sus p. 348 sq.).

²) După Drăganu (*ibid.*), dacă Românii ar fi venit după Săcui în Harghita, n'ar fi avut dela cine să ia numele de *Vlăhița*, ci și-ar fi numit satul cu numele săcuiesc *Oláhfalu*.

Despre vechimea Românilor în Săcuime, v. Drăganu, *ibid.*, p. 559 sq.

³) *Someșul*, *Mureșul*, *Crișurile*, *Timișul*, *Oltul*, *Ampoiul* la niciun caz n'au fost luate dela Unguri cum pretind Melich și Kn. (p. 125, nota 14), ci mai degrabă sunt moștenite, ca *Dunărea* și *Argeșul*, v. mai sus, p. 336 sq. și „Transilvania“, anul 73, p. 866.

(*Belényes*), al Gepişului (*Gyepes*)¹⁾, dar pe cel mai important, *Roşia*, îl uită²⁾.

Văile şi basinurile ocupate de Unguri au fost de grabă recâştigate de Români³⁾. Kn. pretinde (p. 134) că ungurimea nu era reprezentată, în teritoriile cucerite, numai de o pătură stăpânitoare suprapusă, ci, peste popoarele învinse, s'a aşezat în număr mare o „*Dienerschicht*“ de limbă fin-ugrică (p. 134, 135). Pentru şesul Ungariei, departe de dealuri, şi chiar pentru Săcuime, aceasta poate fi adevărat. În regiunile pe care le-au câştigat — sau mai degrabă le-au recâştigat — Românii dela Unguri, cei din urmă n'au putut fi numeroşi.

Mai trebuie să ţinem seamă şi de faptul că Ungurii au mai păstrat câţva timp obişnuinţe de pe timpul când cutreerau stepile Eurasiei. Un teritoriu ocupat de ei câţva timp putea fi părăsit pentru altul mai potrivit cu traiul lor.

Altfel însuşi Kn. admite teoria lui Miklós Asztalos după care Săcuii ar fi locuit întâi la Sud de Mureş, între Sebeş, Târnave şi Olt, de unde s'au mutat în Săcuime (p. 40, nota 82), lăsând amintire despre trecerea lor în toponimicele luate de Saşi şi de Români. Acelaşi lucru s'a întâmplat cu siguranţă şi în alte părţi. Ungurimea de pe Someş (jud. Sălaj) şi din Câmpia Ardealului şi-a părăsit aşezările mai vechi şi a venit să îngroaşe blocul unguresc din Săcuime şi jur. Altfel ar fi greu de explicat cum au putut Românii să româneze teritorii pe care toponimia le arată să fi fost atât de ungureşti.

Confruntând harta lui Kn. cu o hartă etnografică din zilele

1) Tustrele apele sunt numite după localităţile *Holod*, *Beiuş*, *Gepiş*, deci aceste hidronimice au putut fi date de Români după numele de origine maghiară a localităţilor.

2) Iată şi alte nume româneşti: *Bistriţa* (jud. Năsăud) se cheamă la munte *Repedele*; de asemenea *Sebeşul* (afluent al Mureşului) se cheamă *Frumoasa*; râul *Dobra* (afluent al Mureşului) e numit de localnici *Riu mare* (v. Popovici, *Rum. Dial.*, 16); afluenţii de stânga ai Crişului-Repede, *Valea Drăganului*, *Valea Iadului*, Părăul *Rece* (v. mai sus, p. 533) au fost botezaţi de Români; afluenţii Timişului *Râul Alb* şi *Râul Lung*; *Cibinul* se cheamă *Râu[l]-Mare*; etc., etc.

3) Valea Mureşului, fiind cea mai îngustă şi fiind strâmtorată de două vaste regiuni muntoase, a fost cea dintâi reromânicată.

noastre, trebuie să facem următoarea deducție: Admițând că Ungurii erau așezați în sec. XI așa cum arată Kn., atunci așezările ungurești de astăzi nu continuă pe cele din sec. XI. Pe când atunci ocupau mai mult Câmpia Ardealului, Valea Someșului și Valea Mureșului, Săcuimea fiind locuită de Slavi, astăzi urmașii acelor Unguri sunt așezați în Săcuime (și în regiunile ungurești învecinate cu Săcuimea), iar valea Mureșului, Câmpia Ardealului și Valea Someșului au fost colonizate cu Români coboriți din regiunile muntoase. Istoriografia ungurească vorbește tot mai mult în ultimul timp despre o continuitate huno-avaro-bulgaroturco-maghiară¹). Vedem că nici de o continuitate maghiară nu putem vorbi în Estul fostei Ungarii²).

E. PETROVICI

¹) V. Kn., p. 104: „awarisch-ungarische Kontinuität“.

²) Dau mai jos câteva observații pentru a ilustra felul cum tratează Kn. datele istorice și toponomastice:

În vestitul document din anul 1224 e amintită, undeva în Sudul Transilvaniei, o „*silva Blacorum et Bissenorum*”. Kn. (p. 109, nota 21) citează „*silva Bissenorum*” (v. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, p. 11).

Toponimicul *Zad* (a. 1292) nu e ungureesc (p. 41, nota 84), ci slav (<slav. *sadŭ*, v. Drăganu, *op. cit.*, 283; Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers.- u. Ortsn.*, p. 311 [229]; v. mai sus, p. 340).

Ocoliș nu e din ung. *Oklos* (a. 1416) (*ibid.*), ci invers (v. *Balkan-Archiv*, I, 23).

Fizești de asemenea nu e de origine ungurească (*Fizeech*, a. 1447) (*ibid.*), ci e format dintr'un nume de persoană (*Fizea*) + suf. *-ești*, ca o mulțime de sate din jur: *Băiești*, *Coroiești*, *Mălăești*, *Mățești*, etc. (ung. *Bajesd*, *Korojesd*, *Malajesd*, *Maczesd*). Sufixul toponimic românesc *-ești* e redat de oficialitatea ungurească prin *-esd* sau *-est*. Terminațiunea *-esd* are un aer mai ungurec, deoarece *-sd* e un sufix toponimic ungurec destul de obișnuit. Dar acest *-sd* maghiar nu e redat niciodată în toponimicele românești de origine maghiară prin *-ești*. Cf. *Orăștie* < ung. **Várasd* (sec. XIX: *Szászváros*), *Răcășdia* (Caraș) < ung. **Rákosd* (sec. XIX: *Rakasdia* < rom.), *Răcăștia* (Hunedoara) < ung. *Rákosd*, *Aleșd* (Bihor) < ung. *Élesd*, *Almoșd* (Bihor) < ung. *Almosd*, *Ariușd* (Trei-Scaune) < ung. *Erösd*, *Chieșd* (Sălaj) < ung. (*Szilágy*) *kövesd*, *Coveș* (Târnava-Mare) < ung. *Kövesd*, *Cușeșdia* (Timiș) < ung. *Kövesd*, *Cuieșd* (Bihor) < ung. *Kövesd*, *Fizeș* (Hunedoara, pl. Deva) < ung. *Füzesd*, *Fueș-Băgara* (Hunedoara, pl. Ilia) < ung. *Füzesdbogara*, *Nădăștia* (Hunedoara, pl. Geoagiu) < ung. **Nádasd* (sec. XIX: *Nádasstia* < rom.), *Nădișul-Român* (Sălaj) < ung. *Oláhnádasd*, *Oieșdea* (Alba) < ung. *Vajasd*, *Șoșdia* (Timiș) < ung. *Sósd*, *Vădașd* (Mureș) < ung. *Vadasd*.

Totești (ibid.) nu e din ung. *Tótfalu* (v. Csánki, V, p. 142: *Tothfalw*, a. 1416; *Tothesth*, a. 1438), ci și acest toponimic e format, ca *Fizești*, dintr'un nume de persoană: *Totu*, *Tăutu* (<ung. *tót* „slav, slovac“) cu sufixul *-ești*. În Moldova sunt trei sate cu numle *Tăutești*. *Tótfalu* al administrației ungurești a fost totdeauna un nume mort. Încă din anul 1438 oficialitatea maghiară a adoptat forma cea vie, românească; în sec. XIX o scria: *Totesd*.

Între Someș și Lăpuș, regiune locuită de Români, Kn. (p. 30) nu găsește toponimice care ar putea servi drept indiciu cronologic. Cu toate acestea, bazându-se pe toponimia ungurească de azi, crede că regiunea a fost ungurească în sec. XI. Câte regiuni n'au toponimie românească și sunt și locuite de Români, despre care cu drept cuvânt Kn. ar fi putut presupune că erau locuite de Români nu din sec. XI, ci din timpuri străvechi, dinaintea venirii Ungurilor. (De ex. valea Crișului-Negru în jud. Bihor). De altfel colțul dintre Someș și Lăpuș nu prezintă o toponimie chiar așa de ungurească, ci mai degrabă românească. Iată câteva toponimice românești: *Mogoșești* (*Magosfalv*), *Pribilești* (*Pribékfalva*), *Dănești* (*Dánfalv*), *Lucăcești* (*Lukácsfalv*), *Săcălășeni* (*Szakállosfalv*), *Iadăra* (*Jeder*), *Braniște* (cătun lângă Iadăra fără nume unguresc), *Văleni* (*Somkútpataka*), *Runc* (*Runk*: nume topic lângă Văleni), *Buciumi* (*Törökfalv*), *Stejera* (*Jávorfalv*), *Gaura* (ung. *Gaura*), *Buteasa* (*Butyásza*, mai nou *Bucsonfalva*), *Ferice* (*Fericse*), *Mesteacăn* (*Kisnyires*), etc., etc. La acestea am putea adăuga o mulțime de nume topice care, natural, nici n'au nume unguresc: *Lângă râu*, *Curături*, *Lazul Ciurariului*, *Pe rotunda*, *Sub sat*, *Unghiul Moșului*, *Poiana Lungă*, *Dealul Luchii*, *Dealul Bercheșoaii*, *Frasinile*, *Vârful Mestecinilor*, *Valea Săcăturii*, *Dealul Cucului*, *Secături*, *La Prisaca*, *Valea Iederii*, *Valea Stejerului*, *Valea Coastei Rele*, *Curmătura*, *Piatra Corbului*, *Lemnele Rele*, *Vârful Colnicului*, *Vadul Poienii*, etc., etc. După cum am spus mai sus p. 533, numele ungurești ale satelor (*Magosfalv*, *Pribékfalva*, *Dánfalv*, *Lukácsfalv*, *Somkútpataka*, *Törökfalv*, *Jávorfalv*, *Bucsonfalva*, *Kisnyires*, etc.) se datoresc administrației care le-a tradus din românește sau le-a dat nume ungurești neținând seamă de numele întrebuintat de populație.

Nici pentru jud. Sălaj n'a găsit Kn. indicii despre așezarea din sec. XI a maghiarimei (p. 31). Totuși nu se îndoiește că Ungurii erau încă din sec. XI în Sălaj, deoarece de pe atunci erau așezați în regiunea munților Meseș.

Kn. nu cunoaște niciun toponimic slav prezentând grupurile *t+i*, *k+i*, *d+i* trecute la *št*, *žd*, prin urmare toponimia slavă din Ungaria nu oferă niciun indiciu sigur că populația slavă ar fi fost în vreo regiune a țării de caracter bulgar. V. cele spuse mai sus (p. 252 sq.) despre *Zlaști*, *Peșteș*, *Peștiș*, *Peșteana*, *Peștenuța* și despre caracterele fonetice ale toponimicelor slave din Transilvania (p. 264). Cu toate acestea și Kn. (p. 85) crede că populația slavă din Transilvania era probabil de caracter bulgar.

Kn. n'a putut stabili o origine avară pentru niciun toponimic din Ungaria; cu toate acestea crede într'o „awarisch-ungarische Kontinuität“ (p. 104). Când e vorba de continuitate romanică, Kn. e mult mai pretențios.

SOPHIE SOKOLNICKA-IZDEBSKA: *Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais* (avec 8 planches d'inscriptions hors texte), Léopol, 1939, in 8°, 118 p.+errata+tabla materiilor.

Lucrarea Sophiei Sokolnicka-Izdebska, e un studiu de fonică experimentală foarte bogat documentat și conștiincios lucrat. D-sa s'a servit de un numeros material strâns cu foarte multă muncă. Cele 3500 de exemple și planșele ne dovedesc cu prisosință cele spuse.

Autoarea ne dă informații precise referitoare la fiziologia consonantelor nazale în poloneză, iar observațiile linguistice pe care le face constituiesc prețioase contribuții la cunoașterea graiului omenesc.

Studiul acesta ne interesează mai cu seamă pentru că prezintă foarte multe puncte de contact cu lucrarea similară intitulată *De la nasalité en roumain* a lui E. Petrovici, la care însăși autoarea se referă adeseori, găsiind multe asemănări între fonetismul polonez și cel român în ce privește tratamentul consonantelor nazale.

În linii mari, lucrarea pe care o recensăm tratează materialul în același fel ca și aceea a foneticianului român, cu deosebirea că autoarea poloneză studiază și nazalele inițiale urmate de con-

Kn. crede că hidronimicul *Criș* nu poate proveni dela Români, deoarece cele trei Crișuri (-Alb, -Negru și -Repede) se unesc abia la șes unde n'au trăit niciodată Românii, iar izvoarele acestor trei râuri se găsesc în „durch ungangbare Berge geschiedenen Gebieten“ (p. 125). Se vede că Kn. n'a cutreerat niciodată Munții Apuseni, ca să vadă cât de mult circulă Moții pe plaiurile lor dela Brad la Câmpeni, Vașcău și Huiedin.

Forma ungurească a lui *Glogovăț* e *Glogovecz* (v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104) nu e *Galgóc* (p. 81, nota 83), nume artificial dat satului în 1910, când administrația maghiară a răsbotezat toponimicele care nu sunau destul de ungurește.

Din faptul că *Grădiștea* (ung. *Várhegy*) e amintită în Evul Mediu numai cu numele unguresc, nu se poate trage nicio concluzie privitoare la vechimea Românilor de acolo, cum sugerează Kn. (p. 83, nota 91). Administrația ungurească a amintit în Evul Mediu și Bălgradul numai cu numele unguresc, ceea ce nu înseamnă că n'a existat în gura poporului forma *Bălgrad*. Aceasta e adevărat pentru sute de localități cu nume dublu (v. mai sus, p. 535).

sonante (poziție, de altfel, inexistentă în limba română), apoi nazalele inițiale precedate de consonantă în fonetică sintactică, nazelele duble, nazalele urmate de nazale (cum ar fi, de ex. la noi în cuvintele: *seemn*, *îndemn*, etc.), nazalele precedate de ocluzivă sau semiocluzivă (cum ar fi, de ex., la noi în cuvintele: *etnic*, *vecinic*), nazalele precedate de două sau trei consonante (ca de ex. *astmul*, *istmul*). În sfârșit studiază și felul cum se comportă consonantele nazale dacă sunt precedate sau urmate de accent. În lucrarea amintită mai sus, a lui E. Petrovici, aceste probleme sunt numai atinse. De aceea ar fi de dorit să se reia studiul lor în limba română cu aparate mai moderne de fonetică experimentală.

Autoarea și-a ales studiul consonantelor nazale în poloneză, pentru că vocalele nazale poloneze au fost studiate până acum de mai mulți foneticieni, pe când consonantele nazale au fost neglijate.

Înregistrările au fost făcute la Laboratorul de Fonetică Experimentală dela Universitatea Ioan Cazimir din Leopold (Lemberg). După cură se vede din planșele publicate la sfârșitul lucrării, care sunt foarte frumoase, înregistrările au fost făcute cu pricepere și grijă, iar aparatul de care s'a servit autoarea a fost excelent. Din introducere aflăm că a fost un aparat înregistrator sistem Guillet mânat cu ajutorul vibrațiilor unui diapazon întreținute de un curent electric.

Remarcăm foarte des în cursul lecturii numeroasele citate și trimiteri la lucrarea lui E. Petrovici. Unele capitole, ca de ex. capitolul care tratează despre nazalele urmate de ocluzive și semiocluzive, sau despre nazalele urmate de consonante deschise¹⁾, se sprijină pe de-a-ntregul pe cercetările profesorului E. Petrovici. Aceste capitole le începe cu câte un lung citat din lucrarea foneticianului român. Iată asemănările pe care le-a găsit autoarea între nazalele poloneze și române:

Consonantele nazale inițiale încep cu o parte afonică atât în poloneză, cât și în română²⁾. Aici am adăuga o mică diferență.

1) Fricativele, vibrantele, lateralele, semiocluzivele.

2) p. 6; Petrovici, *ibid.* p. 15 sq.

La subiecții polonezi, durata părții afonice dela începutul nazalei inițiale variază foarte puțin, pe când, la subiecții români, varietatea e mult mai mare (câte odată jumătate din durata consonantelor nazale e sonoră, altă dată numai a zecea parte). La nazalele inițiale poloneze, partea fonică este cam de două ori mai mare decât partea inițială afonică, pe când, la nazalele românești, partea fonică — în medie — e numai pe jumătate decât cea afonică. Cu toate acestea consonantele inițiale românești nu sunt de tipul celor germane, pentru care vibrațiile laringelui încep abia odată cu explozia consonantei.

Și nazala precedată de o consonantă afonică își are începutul afonic, atât în poloneză, cât și în română¹⁾.

E interesantă observația autoarei că vocalele vecine cu un *n* au o parte mai mare din durata lor nazalizată, decât acelea vecine cu *m*²⁾. Aceasta ne amintește dezvoltarea deosebită în limba română a vocalelor latine urmate de *n*+vocală și a acelorași vocale urmate de *m*+vocală, de ex. *pono* > *pun*, dar *homo* > *om*.

Și în poloneză a constatat tendința de asimilare a consonanței fonice la nazala precedentă³⁾. Într'un cuvânt ca *pândă*, durata lui *n* e mult mai mare decât a lui *d*, pe când în *cântă* de ex. *t* are o durată mult mai mare decât *n*. E de remarcat că în română acomodarea nazalei la consonanta următoare: ocluzivă, fricativă, vibrantă sau laterală, se face mult mai consecvent decât în poloneză. Cazuri ca „*an dat*” pentru „*am dat*” nu se întâlnesc în poloneză⁴⁾. De asemenea înaintea unui *r* nazala se păstrează în poloneză, pe când în limba română dispăre⁵⁾.

În poloneză acomodarea consonantelor nazale la fricativele următoare se face mai mult în ceea ce privește modul de articulație și foarte rar în ceea ce privește locul⁶⁾. În acest caz consonanta nazală dentală suferă acomodarea la fricativa labio-dentală următoare mai mult decât nazala bilabială la fricativa următoare.

¹⁾ p. 18, 52, 53, Petrovici, *ibid.*, p. 19—22.

²⁾ p. 24.

³⁾ p. 30, 40; Petrovici, p. 32 sq., 50 sq.

⁴⁾ p. 39; Petrovici, p. 35 sq.

⁵⁾ p. 43; Petrovici, p. 56.

⁶⁾ p. 44.

Din lucrarea lui E. Petrovici nu reiese acest lucru, însă și la noi e mult mai frecventă acomodarea unui *n* la *f*, *v* următor, de ex. în față, în viață, decât acomodarea unui *m* la *s*, *z* următor; *am scris*, *am zis*¹⁾. Autoarea se întreabă dacă consonanta nazală care suferă această asimilare dispăre complet nazalizând vocala precedentă, ca în franceză, sau nu e decât o consonantă fricativă nazală, cum constată profesorul Petrovici²⁾ în românește. Răspunsul ei e afirmativ. În românește fricativa *s* prezintă, în poziție intervocalică, la înregistrare, pe linia suflului bucal, o depresiune între două ridicături³⁾. În cuvântul *dânsa*, dacă nazala ar fi absorbită de vocala precedentă, *s* ar trebui să aibă aceeași formă ca și *s* din *casă*, dar fricativa afonică din *dânsa* are numai o ridicătură, la metastază. Aceasta arată că, înaintea lui *s* nu e o vocală, ci o consonantă constrictivă nazală care a luat locul lui *n*.

În poloneză autoarea constată același fenomen pentru *s* intervocalic. Linia urcă destul de mult la catastaza lui *s*, intervocalic, pe când la *s* precedat de *n*, ea este aproape orizontală. Că avem de-a face cu o constrictivă nazală ne-o dovedesc și vibrațiile de pe linia bucală, care sunt destul de mari în timpul duratei vocalei dinaintea lui *n*, iar la un moment dat, sunt diminuate ca la consonantele fricative sonore. De altfel însăși urechea poate distinge că sunetul acesta e o constrictivă nazală⁴⁾. Prin urmare nu are dreptate G. Ivănescu⁵⁾ atunci când neagă existența acestei nazale fricative într'un cuvânt ca *dânsa*. D-sa se întemeiază în cazul acesta numai pe mărturia urechii și spune că aude înaintea lui *s* un „î consonant nazal”. Dacă s'ar face astfel de înregistrări, cum le-a făcut E. Petrovici pentru română și S. Sokolnicka-Izdebska pentru polonă, și pentru alte limbi, e sigur că s'ar constata aceeași fricativă nazală și în alte graiuri. În ceea ce ne privește, suntem de părerea autoarei poloneze că nu numai aparatele fonetice dovedesc existența consonantelor constrictive

1) V. Petrovici, *ibid.*, p. 50.

2) p. 44; E. Petrovici, p. 41.

3) Petrovici, *ibid.*, p. 41—42.

4) p. 45.

5) *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”* II (1935), p. 251 sq.

nazale, ci că și „l'oreille seule distingue le timbre de la voyelle nasale de celui d'une constrictive nasale“ (p. 45).

Același lucru se întâmplă în poloneză și cu nazala înmuiată urmată de fricativă, caz inexistent în limba română, de ex. Wroński. În această poziție, *ń*, din ocluzivă nazală palatală, devine o semivocală nazală, adică un *ɲ* nazal. În românește o astfel de semivocală nazală se naște când *n* final al prepozițiilor *în*, *din*, *prin* e urmat de un cuvânt care începe cu semivocala *ɲ* de ex. *în iarbă*. Aici *n* e pronunțat ca un *i* nazal. E foarte probabil că *n* a trecut prin stadiul *ń*, ca să ajungă la *i* nazal.

Precedat de ocluzive afonice, *n* pierde din sonoritate, la fel cum constată profesorul Petrovici pentru română, în exemplele „Râșnov“ și „basm“⁽¹⁾.

Cu privire la *ń* intervocalic, autoarea îl găsește mai scurt și mai slab ca un *n* dur în aceeași poziție. N'a înregistrat însă nici un caz cu *ń* intervocalic fricativ⁽²⁾). Acesta trebuie comparat cu trecerea lui *ń* latin vulgar, în limba română, la semivocala *ɲ* nazală devenită apoi *ɲ*, de ex. lat. *vinea* > lat. vulg. *viŋa* > *viŋe* (formă din Banat > *viŋe* (formă din Țara Oașului, scrisă de N. Candrea *yŋe*) > *viŋe*⁽³⁾).

Asemănare cu româna constată autoarea și la nazalele finale precedate de vocale. E. Petrovici spune că nazalele finale au tendința să piardă din sonoritate în a doua parte a duratei⁽⁴⁾). În românește, vibrațiile glotei pentru consonantele fonice finale nu se opresc brusc, ci scad progresiv⁽⁵⁾). Același lucru îl constată autoarea și în poloneză.

Ne-am oprit mai cu seamă asupra cazurilor când S. Sokolnicka-Izdebska găsește asemănări între nazalele românești și nazalele poloneze. Faptul că aproape totdeauna constatările și concluziile foneticienei poloneze coincid cu acelea ale foneticianului român, ne fac să avem încredere în rezultatele obținute atât de S. Sokolnicka-Izdebska cât și de E. Petrovici.

BCU Cluj / Central University Library Cluj STEFANIA LELESCU

¹⁾ p. 52; Petrovici, *ibid.*, p. 19—22.

²⁾ p. 60.

³⁾ Petrovici, p. 96, nota 2.

⁴⁾ Petrovici, *ibid.*, p. 22.

⁵⁾ p. 84—85.

UMBERTO CIANCIOLO: *Poesie scelte di Mihai Eminescu*, introduzione, versione col testo a fronte, note. Modena, 1941.

Dela început trebuie să mărturisesc cu toată sinceritatea că rar mi-a fost dat să văd o încumetare mai curioasă ca aceasta, ca după ce ai petrecut doi-trei ani în România să transpui în limba italiană opera unui poet de talia lui Eminescu.

A traduce operele marilor scriitori, cum am mai spus și eu ca și alții, și o repet mereu elevilor mei la seminar, înseamnă să știi întâi bine limba din care vrei să traduci.

Nu voiu insista asupra faptului că bogăția limbii marelui nostru poet, cu toate nuanțările ei, cere chiar unui studios român un deosebit simț al limbii noastre, pe lângă o cunoaștere amănunțită a vocabularului românesc.

Voiu trece deci deadreptul la înșirarea unor exemple foarte numeroase, în care versul lui Eminescu nu e de loc înțeles, ci redat fals, chiar stâlcind frumusețea multor părți din poeziile traduse.

Astfel:

I. *Venere și Madonă*. Vers 18: „femeie stearpă, fără suflet“ etc., e tradus cu „sterile femina“, materializând prozaic sensul figurat din original. — Vers. 27: „Din demon făcui o sântă, dintr'un chicot, simfonie“... Aici *chicot* nu este *ghignata* (=riso beffardo), ci un râs destrăbălat, neestetic, în contrast cu simfonia. De altfel întreaga strofă e o serie de contraste și traducătorul trebuie să se identifice cu poetul, ca să poată prinde sensul cuvântului, așezat în mediul stilului din original.

II. *Mortua est*. Vers. 39: „... când stelele pică“ e departe de „le stelle si danno a filare...“. — Vers 61: „văd vise întrupate gonind după vise...“ e simplificat prin „sogni fatti persone...“.

III. *Noaptea*. Vers. 1: „... potolit și vână arde focul...“ nu e „livido“ (il fuoco), ci are aspectul ce s'ar putea reda și prin „vioriu“. — Vers. 4: „... somnu-i cald, molatec...“, înseamnă „moleșitor, toropitor“, nu „soffice“. — Vers. 8: „... fața pălindă“ (în întunec, la lumina focului potolit) nu corespunde cu traducerea „faccia illanguidita“.

Nu intru în analiză amănunțită, deoarece cunoscătorii lui Eminescu și ai limbii române pot observa ușor discordanța nuan-

țelor stilistice dintre original și traducere, în exemplele ce le citez.

IV. *Făt Frumos din Teiu*. Vers 24: „...dor fără de nume“ nu este „sconforto senza nome“. — Vers. 60: „...ochii cuvioși“ e altceva mai subtil decât „onesti occhi“. — Vers. 66: (Fata) se 'ndoi spre el „din șele“ înseamnă că se pleacă dela mijloc (dela șele), nu „si sporse dalla sella...“. Oricare dicționar i-ar fi arătat traducătorului înțelesul plur. „șele“; iar cine vrea să devie tălmăcitor trebuie să-și bată capul să înțeleagă că un călăreț nu stă călare pe mai multe șele, ci numai pe una, căci altfel spunând, râd cititorii. Vom vedea și alte asemenea surprinzătoare interpretări.

V. *Melancolie*. Vers. 15: pentru „atinge 'ncet arama cu zimții-aripei sale...“ trebuie căutat altceva decât „bordi seghettati delle sue ali“.

VI. *Lacul*. Vers. 10: „Îngânați de glas de ape...“ recunosc că e greu de tradus, dar nici într'un caz prin „cullati dal chiocolio delle acque...“.

VII. *Călin*. Vers. 3—4:

„Ș-ale râurilor ape, ce scipesc fugind în ropot —

De departe'n văi coboară tânguiosul glas de clopot“; turnate într'o bogată și plină de mișcare imagine se reduc la verbala traducere care nu respectă punctuația „s'avvalla in lontananza il timbro lamentoso d'una campana“. — Vers. 10: „Intră — unde zidul negru într'un arc a 'ncremenit“ suferă o deviere provocată de neștiința traducătorului de a distinge variantele de înțeles ale cuvintelor, căutate probabil în dicționare, și zice spre mirarea noastră: „dove la fosca parete s'è contraffatta di stupore in un arco“, fiindcă în alt sens se zice „a încremeni de spaimă“ etc. Dar sărmanul zid de ce s'o fi înspăimântat? Traducându-l astfel, Eminescu apare streinilor ca un poet foarte puțin limpede. — În versul 12: „(luna) smerită“ devine „modesta“. — Vers. 28: „și sprâncenele arcate... — Ce o singură trăsură măiestrit le încondeie“ se despoetizează în „... che un solo sapiente tratto describe...“. — Vers. 42: „...năzdrăvanul cel voinic“ nu înseamnă „il favoloso eroe“. — Vers. 46: „sburător cu negre

plete, vin la noapte de mă fură!“ este gramatical greșit tradus prin: „un... genio *viene* di notte a predarmi“. — Vers. 63: „și de-aceea când mă caut în păretele de-oglinzi...“ e rău redat prin „...allorquando me stessa indago contro le pareti di uno specchio“. — Vers. 120 și 125: „și seninul cel albastru mândru lacrimile-l prind“, iar dincolo cu expresie cosemantică: „și din când în când vărsate mândru lacrimile-ți sed“ se traduc prin comunul verb „fare“: „le lacrime lo fanno splendido“ și mai jos: „le lacrime ti fanno stupenda“. — Vers. 139: pentru „să te plimbi și să numeri scânduri albe în cerdac?“ nu știu din care pricină zice „facendo il conto delle mattonelle (!) bianche“. — În vers. 146 e schimbată imaginea prin traducere. — În v. 151 nu „ogni ramo“, ci (vântul) sperios „vr'o creangă farmă“, căci nu e vorba de mișcare neîntreruptă a vântului. — În v. 152 nu „in una coi flutti strèpitano le fonti solitarie“, ci „singuratece izvoare fac cu valurile larmă“. — În v. 154: „un voinic... lunga vale o măsoară“, se desbracă imaginea prin prozaicul comun „percorre la valle“. — În v. 159: „mulțămim, voinic străin“, „voinic“ este substantiv, iar nu adjectiv: „valoroso straniero“. — În v. 175: „cuptorul uns cu humă“ (o vopsea din pământ negricios) traducătorul îl dă cu „argilla“ (lut), ceea ce este cu totul altceva, iar ochiul marelui nostru poet știa bine nuanțele lucrurilor și ale culorilor. — Vers. 179 este tradus deadreptul comic: „o beșică 'n loc de sticlă e întinsă 'n ferestruie“ vorbește de vremea când ferestrele aveau *fiplă* (piele de beșică) în loc de *gcam* (sticlă). Versul eminescian devine grotesc la d-l Cianciòlo: „invece di un' ampolla una ventresca è stesa a una finestrella“, crezând că e vorba de o carafă cu apă, pe care Eminescu nu avea de ce s'o introducea în cadrul poetic pe care-l întruchipează atât de măestrit. — În v. 182: „mocnitul întunerit“ departe de a fi „buio acquatato“, ci e „mulcom, mut“. — În v. 196: (voinicul) nu sărută eroina „proprio in testa“ ci „drept în creștet o sărută“. — În v. 195 nu „respinge (il velo) a terra“, ci „ștergarul îl împinge lin la vale“. — În v. 208: „...tăpșanul prăvălatic“ e ceva mai subtil decât un geografic „scosceso altipiano“. — Din v. 210 imaginea unică în felul ei „(Izvoarele) sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuiabar rotind de ape...“ devine, la traducă-

torul grăbit, expunere searbădă: „mulinando in una gòra d'acque”. — În v. 221 traducătorul nu înțelege lucrul simplu „socru mare rezemat în jilț cu spată” (cu răzimătoare la spate), ci traduce cu „assiso in trono con la spada(!)”. Dacă s'ar fi uitat într'un dicționar, cu priceperea și atenția ce se cere unui student într'un seminar universitar, n'ar fi comis bizara greșală, mai ales că mai jos, în v. 223, craiul e înfățișat cu „schiptru 'n mână”.

Eminescu al nostru, ca și Dante, ca și alți mari artiști, cunosc natura și vietățile ei, în cele mai tainice însușiri ale lor. De aceea el nu putea să lase din peana sa măiastră imaginea prea nefirească „una vespa panciutella”, aplicată insectei cu mijlocul subțire, ce pare că e tăiat, și despre care s'ar putea zice și în italiană „vespa dal corpo snello”. Eminescu însă vorbește de „bondar rotund în pântec” (v. 247).

VIII. *Singurătate*. Din v. 37—8 verbul figurat „se îndură” — (și mi-i ciudă cum de vremea — să mai treacă se îndură) se prefăce fără osteneală în platul „che il tempo *possa* ancora trascorrere”.

IX. *Revedere*. În vers. 29—30 „numai omu-i schimbător, — pe pământ rătăcitor” nu e vorba de „su questa terra errabonda”, ci omul e „rătăcitor”.

Semnalez, cum se observă, nu numai greșelile mari, ci și cele de nuanță, fiindcă o capodoperă trebuie tradusă nu numai pentru a-i reda înțelesul material, ci mai ales frumșetea ei stilistică.

X. În *Scrisoarea III*, p. 74 și u. se interpretează greșit sau vag versurile 31—32, 43, 63, 86 (aici *ciot* nu e *nocchio*), 100 („zeci de mii de scuturi” nu-s „diecimila scudi”), 122: „se făcură toți o apă și-un pământ” e altceva decât „ci assegnamo tutti una sola acqua e una sola terra”. — Vers. 143: „ropotul de grindeni” e redat prin „un frottare di pèrtiche”! confundând cu *grindă*, în chip nepermis, pe *grindeni*, așa de asemănător pentru un student romanist, cu it. *grandine*.

XI. *Luceafărul*, p. 84 și u. sunt rău înțelese versurile 27—28, 40, 67. Aici „vânăt giulgiu” nu e „livido sudario”, ci „albastru”. Eminescu, atât de adânc cunoscător al limbii române de pretu-

tindeni, întrebuințează adj. *vânăt* și cu înțelesul de *albastru*, ca în Ardeal, unde se mai zice și azi „roșu — galben — vânăt” pentru tricolorul național. Apoi v. 87, 120, 125—127. În v. 127 „(ochii lucesc) ca două patimi fără saț” e vorba de „pasiuni de nesăturat”, iar nu „due duoli senza conforto”. Traducătorul s’a gândit probabil la „pățimiri” (suferințe, etc.). În vers 139 „ră-sai” nu e „ascendi”. — În v. 186 expresia „arz’o focul” (:dar ce frumoasă se făcu și mândră, arz’o focul), o traduce cuvânt de cuvânt cu „la bruci il fuoco”, pe când ea este o exclamație de simpatizare față de o persoană frumoasă, iubită.

Firește, nu poți pretinde unui începător, în munca de a traduce din românește, să cunoască expresiile noastre rare, dar dacă ține cu orice preț la asemenea grea întreprindere, se cade să studieze adânc textul original. De aceea a transfigurat și versurile 181—183, unde expresia „bată-i vina” (de obrăjei rumeni), o parodiază prin „accidenti a lui!” transpusă greșit pajului Cătălin. — În v. 194 melancolica stare sufletească a Cătălinei, exprimată prin „(aș vrea să nu mai stai) pe gânduri totdeauna” o preface în familiara „che tu non stessi sempre musona”. Adică „nu mai face nazuri, mofturi!”, etc. — Vers. 217—218: „și, ca să-ți fie pe deplin — iubirea cunoscută...”, se coboară la „affinché tu conosca *l’amore in tutti i suoi dettagli*...” (!). — Trec cu vederea alte asperități mai ușoare.

XII. *Doina*. În vers. 40 din strofa „cine-a îndrăgit străinii... mânca-i-ar casa pustia și neamul nemernicia!”, în neputința de a găsi echivalent ultimului cuvânt, zice fără ezitare: „lo squallore gli divorasse la casa e l’impotenza la stirpe!”.

Tot așa pot fi observate interpretări nepotrivite în v. 4 din „Trecut-au anii”, v. 8 din „Peste vârfuri”, v. 17 și 30 din „La-să-ți lumea ta uitată”, v. 25 din „Ce te legeni codrule?”, v. 18 din „Mai am un singur dor”, unde „cad izvoarele într’una” e redat prin „si rovesciano in una”.

Un critic a afirmat că „Sunt puțin numeroase cazurile când textul italian nu acoperă, ca sens, originalul, repetând mai departe „cazurile acestea (citează vreo 3—4) însă sunt rarissime și, ca importanță ele devin disparente în totalul lucrării, în care

traducătorul se *dovedește cu desăvârșire familiarizat* cu limba lui Eminescu”¹⁾). Dar dovezi nu aduce.

Această afirmație nu poate fi înțeleasă, decât dacă admitem că recensentul a voit să fie prea gentil și nu că n’a citit atent textul italian sau n’a putut observa numeroasele scăderi, din care noi am înfățișat vreo cincizeci.

Și să nu uităm că traducătorul a avut înaintea sa, cum mărturisește însuși, tălmăcirile lui R. Ortiz, Barral și Richter, care de sigur i-au înlesnit înțelegerea originalului.

Am ținut să semnaliez cazul acestei traduceri din motive foarte serioase, care nu pot scăpa nimănui. Întâi și mai întâi Eminescu, căruia nu e nevoie să-i alătur eu vreun epitet oricât de „ornans” ar fi, nu se cade să-l tratăm fără evlavie. Iar dacă se întâmplă așa ceva, trebuie să atragem atențiunea oricui, cu tot sufletul nostru de Români și cultivatori ai bunurilor noastre naționale, că o operă artistică nu poate fi redată în altă limbă, decât dacă se poate îndeplini această grea sarcină așa ca cititorul strein să simtă și să prindă în limba lui toată armonia frumuseților din original. Altfel, traducerea rămâne ca și copia unui tablou celebru, executată neîndemânatic. Chiar la copii exacte, numai câteva greșeli știrbesc și sparg armonia întregului. Numai două-trei mici asperități, din imitația unei madone de Rafael, ar depărta ochiul privitorului de la asemenea lucrare. Ar fi o repulsiune firească și aspră, ca la mușcătura dintr’un măr pădureț, oricât de frumos s’ar arăta acesta, la suprafață.

Dacoromania, ca și alte reviste de lingvistică, sunt datoare să vegheze și asupra problemei traducerilor, atât a celor din română în alte limbi, cât și a celor streine în limba noastră.

Cunosc doi colegi care de ani de zile se luptă să traducă pe Eminescu în două mari limbi europene. Aceștia mereu le revăd, și în repetate rânduri le citesc colegilor, pentru a primi sugestii și îndreptări. Uriașa străduință și chinuire a marilor poeți trebuie să le trăiască și traducătorii.

G. GIUGLEA

¹⁾ V. *Studii literare*, I, 1942, p. 250—251 (de sub direcția d-lui D. Popovici, Sibiu).

BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ (1941 și completări 1936—1940)

de ILIE V. CONSTANTINESCU

Prescurtări de publicații: Ac. Rom. = Academia Română. — A. S. N. S. = Archiv für das Studium der neueren Sprachen. — Arch. Eur. Centr. O. = Archivum Europae Centro-Orientalis. — Arch. Rom. = Archivum Romanicum. — A. O. = Arhivele Olteniei. — Arhiva Rom. = Arhiva Românească. — B. O. R. = Biserica Ortodoxă Română. — Bul. Fil. = Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”. — Bull. Ling. = Bulletin Linguistique. — B. S. R. G. = Buletinul Societății Regale Române de Geografie. — Časopis Mod. Fil. = Časopis pro Moderni Filologii. — C. L. = Convorbiri Literare — Cug. Mold. = Cuget Moldovenesc. — DR. = Dacoromania. — E. O. = L’Europa Orientale. — F. Fr. = Făt Frumos. — Gn. = Gândirea. — Geopol. = Geopolitica și Geoistoria. — Langue et Lit. = Langue et Littérature. — Leipziger Viert. S—E Europ. = Leipziger Vierteljahresschrift für Süd—Est Europa. — Lb. Ph. = Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. — Luc. = Luceafărul. — Preocup. Lit. = Preocupări Literare. — Rev. Arh. = Revista Arhivelor. — R. F. R. = Revista Fundațiilor Regale. — Rev. Geog. = Revista de Geografie. — R. I. = Revista Istorică. — Rev. Rom. = Revista Română. — Rev. Tin. Rom. = Revista Societății Tinerimea Română. — Sieb. V. = Siebenbürgische Vierteljahresschrift. — St. It = Studii Italiene. — Stud. Lit. = Studii Literare. — Südost. Forsch. = Südost Forschungen — Tr. = Transilvania. — U. J. = Ungarische Jahrbücher. — V. K. R. = Volkstum und Kultur der Romanen. — Vox. Rom. = Vox. Romanica. — Z. N, F. = Zeitschrift für Namenforschung. — Z. R. Ph. = Zeitschrift für romanische Philologie. — Z. SL. PH. = Zeitschrift für slavische Philologie.

NOTĂ — Continuăm *Bibliografia publicațiilor privitoare la limba română* cu lipsurile pe care ni le-au impus împrejurările și despre care am mai vorbit (DR., X₁, p. 184). Pentru revistele din străinătate, mai ales, va fi nevoie de completări în numerele viitoare. În parte nu sosesc de loc sau foarte neregulat la cele trei biblioteci din Sibiu.

CHFSTIUNI GENERALE LINGUISTICE

1. *Anuarul Arhivei de Folclor*. V. 1939. 216 p., in - 8°. — Recensie de GIUGLEA G., in *DR.*, 1941, X₁, p. 101—104.
2. *Buletinul Institutului de Filologie Română* (Iași), VII—VIII, 1940—1941. 426 p., in - 8°.
3. *Bulletin Linguistique*, IX, 1941. 121 p., in - 8° (și Supplément ant. X, p. 1—19)
4. ÇABEI, EQREM, *Kult und Fortleben der Göttin Diana auf den Balkan*. În *Leipziger Viert. S—E Europ.*, 1941, 5 Jg., Nr. 3/4 229—241.
5. Capidan, Th., *Le bilinguisme chez les Roumains*. — Recensie de MACREA, D., in *DR.*, 1941, X₁, p. 162—164. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 16].
6. CARACOSTEA, D., *Neologismul văzut funcțional*. În *R.F.R.*, 1941, VIII, Nr. 1, p. 3—32. — Recensie de STEFAN ION, in *Dacia*, 1941, I, Nr. 2, p. 8.
- CARTOJAN, N. *Cărțile populare în literatura românească. II. Epoca influenței grecești*. București, 1938. Fundațiile Regale, 449 p., in - 8°. — Recensie de GÂLDI, LADISLAS, in *Arch. Eur. Centr. O.*, 1941, tom. VII, fasc. 1—3, p. 345—350.
8. CIUCHI, EUGEN, *Limba literară*. În *Preocup. Lit.*, 1941, VI. Nr. 5, p. 159—163.
9. *Codrul Cosminului*. X, 1936—1939. — Recensie de GRECU, VASILE În *Südost. Forsch.*, 1941. V, H. 4, S. 1019—1020.
10. *Dacoromania*, IX, 1936—1938. — Cronică de IORGA, N., in *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 200—201. — X₁, 1941. — Recensie de TODORAN, ROMULUS, in *Tr.*, 1941, 72, Nr. 10, p. 732—735.
11. *Densusianu, Ov., Histoire de la langue roumaine*. Tome II. — Notă de HUŠKOVÁ, DR. JINDRA, in *Časopis Mod Fil.*, 1938, XXIV, Nr. 4, p. 471 [Vezi *DR.* VIII, Nr. 84; IX, Nr. 135; X₁, Nr. 32].
12. FECIORU, PR. D., *Un catalog vechiu de manuscrise*. În *B. O. R.*, 1941, LIX, Nr. 7—8. p. 414—443.
13. FLOREA—RARİȘTE, D., *Din limbajul școlarilor*. Iași, 1939. — Recensie de VÂRTEJ, CONSTANTIN, in *Cug. Mold.*, 1939, VIII, Nr. 5—7, p. 56—57.
14. HERSENI, TR., *Probleme de sociologie pastorală*. București, 1941. Institutul de Științe Sociale al României, 219 (—221) p., in - 8°. (Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Studii și Cercetări, 9).
15. *Iordan, Iorgu, Introducere în studiul limbilor romanice*. — Recensie de BUBEN, VLAD[IMIR], in *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXV, Nr. 2, p. 213—214. [Vezi *DR.*, VIII, Nr. 94; IX, Nr. 147, X₁, N. 63].
16. IVĂNESCU, G., *Noțiunea de româna primitivă (Urrumänisch)*. În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 165—188.
17. *Langue et Littérature*. Vol. I, Nr. 1 și 2, 1941. — Recensie de FORT[UNESCU]. C. D., in *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 352—353.
18. LASCU, N., *Alec Beldiman traducător al Odiseei*. În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 94—104. [Despre limbă pp, 97, 102—103].
19. MIHĂESCU, ION, *Originea limbii române, cu o sinteză a mărlu-*

riilor și cercelărilor privitoare la continuitatea noastră în Dacia. Craiova, 1941. „Speranța”, 256 [—260] p., în -8°. (Colecția Meridian). — Recensie de FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX. Nr. 113—118, p. 329.

20. MURĂRAȘU, D., *Cultul limbii*. În *Rev. Tin. Rom.*, 1941, LX, Nr. 3—4, p. 53—55.

21. PAPU, EDGAR, *Dualismul limbajului în literatura noastră*. În *Cug. Mold.*, 1940, IX, Nr. 1—3, p. 9—11.

22. POP, SEVER, *Unitatea limbii române*. În *Dacia*, 1941, I, Nr. 5, p. 5.

23. POPP, MARA N., *Considérations générales sur la vie pastorale en Roumanie*. În *Rev. Geog.*, 1941, IV, fasc. II—III, p. 149—155. [avec une carte: Les voies de transhumance en Roumanie]

24. PROCOPOVICI, AL., *Limbă și viață*. — Recensie de GIUGLEA, G. în *DR.*, 1941, X₁, p. 104—105. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 94].

25. PUȘCARIU, S., *Bulgărisme în graiurile Carpato-ruse?* În *DR.*, 1941, X₁, p. 69—70.

26. Pușcariu, S., *Études de linguistique roumaine*. — Note de: HUŠKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV, Nr. 2, p. 226; LYER, ST., *ib.*, 1937. XXIII, Nr. 4, p. 440. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 98].

27. Pușcariu, Sextil, *Gândirea linguistică și gândirea filosofică*. — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X₁, p. 160—161 (cu o eroare de tipar în titlu: logică în loc de linguistică). [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 100].

28. Pușcariu, Sextil, *Limba română, vol. I. Privire generală*. — Recensii de: CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, vol. I, Nr. 2, p. 312—319; ISTRATE MARIA, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 385—388; MUNTEANU, BASIL, (*Limbă și suflet*) în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 8, p. 522—543; PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X₁, p. 80—89; RICHTER, ELISE, în *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 3—4, p. 409—417. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 102].

29. ROSETTI, AL., *Istoria limbii române. IV. Româna Comună*. București, 1941. Casa Școalelor și a Culturii Poporului, 121 p., în -8°. — Recensii despre vol. I—III. Vol. I. *Limba latină*. — Notă de HUŠKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV, Nr. 2, p. 225—226. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 108]. Apărut și ed. II. — Recensie de GIUGLEA, G., în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 291—302. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 108]. Vol. II. *Limbile balcanice*. — Notă de HUŠKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXV, Nr. 3—4, p. 396. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 109]. Vol. III. *Limbile slave meridionale*. Recensii de: CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 308—312; IORDAN, IORGU, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 344—349; PANCRATZ, ARNOLD, în *Sieb. V.*, 1941, 64 [g], H. 3—4, 5. 283—284; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X₁, p. 128—146. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 110].

30. ROSETTI, A., *Slovo-romanica. VI. Sur le daco-slave*. În *Bull. Ling.*, 1941. IX, p. 95—97.

31. RUFFINI, MARIO, *La Scuola Latinista Romana, 1780—1871. Studio storico-filologico*. Roma, 1941. Angelo Signorelli, 192 [195], p. în -8°. (Piccola Biblioteca Romana, 8). — Recensii de: BĂRGĂUAN, BOB, în *St. It.*, 1941, VIII,

p. 201—203; CAPIDAN, TH. în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 323—324; PAȘCA, ȘT., în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 4, 310—313; POPOVICI, D., în *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 252—254.

32. SACERDOȚEANU, A., *Traducerea documentelor*. În *Hrisovul*, 1941, I, p. 438—439.

33. SANDRU, D., *Câteva îndrumări pentru cercetarea graiului*. București, 1940, 14 p., în -80. — Recensie de TOMESCU, MIRCEA, în *Preocup. Lit.* 1941, VI, Nr. 3, p. 93.

34. SIMONESCU, DAN, *Cesar Boliac traducător din Ariosto*. În *St. It.*, 1940, VII, p. 25—35. [Despre limbă p. 27—28].

35. SIMONESCU, DAN, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgacki 1762*. București, 1939. Fundația Carol I, 334 p., în -80. (Capitol despre limbă).

36. SKOK, PETAR, *Osnovi romanske lingvistike*. I. *Kulturnohistorijski i opći lingvistički problemi i historijska fonetika naglašenih romanskih vokala*. (Temeliile lingvisticei romanice. Probleme de istorie culturală și de lingvistică generală și fonetică istorică a vocalelor romanice accentuate) 279 p. II. *Nenaglašeni vokali i konsonanti* (Vocalele neaccentuate și consonantele) 192 p. III. *Historijska morfologija romanskih jezika* (Morfologia istorică a limbilor romanice) 212 p. Zagreb, 1940. (Izdanje naklade školskih kniga i tiskanika banovine Hrvatske). — Recensie de BUBEN, VL., în *Časopis Mod. Fil.* 1941, XXVIII, Nr. 3, p. 286—292.

37. *Südost. Forschungen*. V. 1940. 1—4. — Recensie de FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 354—355.

[Insistă deosebit asupra studiului dlui Ernst Gamillscheg, *Zur Herkunftsfrage der Rumänen* și studiului dlui P. P. Panaitescu, *Der Otkoich der Macary 1510 und der Ursprung der Buchdruckerei in der Walachei*, ambele în primul caet].

38. VALKHOFF MARIUS, *Cronique Roumaine (1932—1938)*. [Se ocupă, punând la contribuție linguiștii români și străini, de următoarele probleme: *Aromânii*, *Nașterea limbii române*, *Istoria limbii române*, *Începuturile literaturii române*, *Rotacismul lui n intervocalic*, *Palatalizarea labialelor*, *Atlasul Lingvistic Român*, *Româna modernă*]. În *Neophilologus*, 1939, XXIV, fasc. 4, p. 254—265.

39. VERBINĂ, I, *Aspecte din lupta junimistă din Transilvania*. În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 59—93. [T. Cipariu și T. Maiorescu ca filologi, p. 60—68].

DERIVAȚIE

40. ALESSIO, GIOVANNI, *I dialetti românzi e il problema del sostrato mediterraneo*. În *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 1—2, p. 140—183. [p. 171 sufix. *— *Onia* > -oaiē].

41. GAZDARU, D., *Il sufisso onomastico „escu“ nei documenti riguardanti le popolazioni romaniche d'Istria, di Croazia e di Dalmazia*. În *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 3—4, p. 367—378.

42. LERCH, E. *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine 'Gelenkspartikei'?* În *Z. R. Ph.*, 1940, Bd. 60, H. 2—3.

43. SMILAUER, VLADIMIR *Tvoreni slov suffixem -ule*. (Formarea cuvintelor cu sufixul *-ule*). În *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXVI, Nr. 1, p. 193—201. [Sufix obișnuit în malopolonă, sileziană, slovacă și slavele meridionale, deci în apropierea Românilor].

DIALECTOLOGIE

44. CARACOSTEA, D., *Limba română în Basarabia*. În *R. F. R.*, 1941, VIII, 8—9, p. 274—293.

45. COMAN, PETRE, *Glosar dialectal*. București, 1939. M. Of. Impri-
meria Națională, 87 p., in -8°. (*Ac. Rom., Mem. Secț. Lit., s. III, tom. IX. mem. 5*). — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR*, 1941, X₁, p. 107—109.

46. DIACONU, ION, *Folklor din Vrancea și Folklor din Râmnicul Sărat, Glosar*. În *Ethnos*, 1941, I, fasc. I, p. 244—247.

47. IONESCU, I. D., *Insemnări despre graiul gorjan*. În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 326—328.

48. IORDAN, IORGU, *Graiul putnean*. În *Ethnos*, 1941, I, fasc. I, p., 90—117.

49. IROAIE, PETRU, *Ioan Maiorescu, intemeietorul dialectologiei române*. În *C. L.*, 1941, LXXIV, Nr. 7, p. 781—786.

50. ISTRATE, G., *Pe marginea unei anchete dialectale* [Graiul satului Nepos (Năsăud)]. În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 293—303.

51. PETROVICI, EMIL, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*. În *Tr*, 1941, 72, Nr. 8, p. 551—558.

52. POP, SEVER, *Importanța graiului românesc din Bucovina de Nord, Basarabia și regiunea transnistriană*. În *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 8—9, p. 424—436.

53. SCURTU, V., *Le rhotacisme dans la région d'Ugocea* (dép. Satu-Mare). În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 98—102.

54. UNBEGAUN, B.-O., *Notes d'argot roumain, blat, șase, șeot, zexe*. În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 103—106.

ETIMOLOGII

55. CAPIDAN, TH., *Notes d'étymologie roumaine*, „dr mr. mărat“, „dr. vârsat“, „ar, purintu, — ă adj.“, „mr. vâncu“, „dr. omorit“, „mr. custu.“ În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 284—290.

56. LANGE—KOWAL, *Rumänisch amurg und murg*. (Zwei Zeugen des illiro—thrako — dakoromanischen Nebeneinanderlebens). În *Sprachkunde* 1941, Nr. 6.

57. PAPAHAĞI, T., *Etimologii*. București, 1940. 24 p., in-8°. — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR*, 1941, X₁, p. 106—107.

58. PETROVICI, EMIL, *Note slavo-române I. „Cir“; „Splină“ e de origine slavă ?; S.-cr. „Gârda“ > rom. „gard“; „Tigvă“ e de origine bulgară sau sârbă ?; Oxitonia în elementele slave ale limbii române.* În *DR*, 1941, X₁, p. 26—38.

59. PROCOPOVICI, AL., *Adecăte(a), adecă-le(a), adecătele(a); dea 'ncă-telea : uite—uită.* În *DR*, 1941, X₁, p. 72—79.

60. PROCOPOVICI, AL., *Clinti.* În *DR*, 1941, X₁, p. 70—72

61. ROSETTI, R., *Note d'étimologie roumaine. „dr. ambajur„.* În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 283—284.

62. SEIDEL, EUGEN, *Etymologische Aufgaben und Methoden.* (paginile 14, 21, 24—25). În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 5—28

63. SEIDEL—SLOTTY, INGEBORG, *Etymologische Formeln und Figuren im Rumänischen.* În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 40—52.

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

64. ALESSIO, GIOVANNI, *Sul rotacismo romeno-siciliano.* În *St. It.* 1941 VIII, p. 17—31.

65. IVĂNESCU, G. *č, ģ + ia, e, i > ț, dz în macedoromână și me-glenoromână.* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 328—335.

66. IVĂNESCU, G., *Discuțiile asupra unei fonetici nefiziologice și ne-acustice.* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 309—326.

67. KREPINSKY, MAXIMILIEN, *Varia romanica. 1. Le traitement de DY entre voyelles dans la Péninsule ibérique et les origines des langues romanes.* În *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXV, Nr. 1, p. 56—62. [Rom jumătate, jneapăn, jos, gingie, p. 62]; 1939, XXV, Nr. 2, p. 186—197.

68. Lombard, Alf, *La prononciation du roumain.* — Recensie de STRAKA, JIRY, în *Časopis Mod. Fil.*, 1936, XXII, Nr. 4, p. 397—398. [Vezi *DR*, X₁, Nr. 188].

69. MACREA, D. *Frecvența fonemelor în limba română.* În *DR*, 1941, X₁, p. 39—49.

70. PUȘCARIU, S., *Despre i final. Pe marginea Atlasului Linguistic.* În *DR*, 1941 X₁, p. 68—69.

71. REICHENKRON, GÜNTER, *Beiträge zur romanischen Lautlehre.* Jena, Leipzig, 1939. (Berliner Beiträge zur Romanischen Philologie, Bd. X, 1—2, S. 198, in -80. Recensii de: ROHLFS GERHARD în *V. K. R.*, 1941, XIV Jg., H. 1—2, S. 136—144; ZAUNER, ADOLF, în *Rom. Forsch.*, 1940, Bd. 54, H. 2, S. 290—291.

72. ROSETTI, A., *Classification des voyelles roumaines.* În *Bull. Ling.* 1941, IX, p. 113.

73. ROSETTI, AL., *Remarques sur l'altération des consonnes dentales intervocaliques.* Sonderdruck aus *Archiv für vergleichende Phonetik*, 1941, Bd. 5., H. 1, 9, S., in -80.

GRAMATICĂ

74. Iordan, Iorgu, *Gramatica limbii române*. — Notă de HUSKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV. Nr. 4, p. 471—472. [Vezi DR., X₁, Nr. 211].
75. PROCOPOVICI, AL., *Problema gramaticii în țara și școala românească*. În *Revista de Pedagogie* 1938, VIII. p. 151—155. — Recensie de MACREA, D., în DR., 1941, X₁, p. 161—162.

INTRE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

76. BALOTĂ, ANTON, *Le Problème de la Continuité. Contributions linguistiques*. Bucurest, 1941. Tiparul Universitar, 126 [-127] p., in- 8. — Recensie de: COM[ARNESCU], P., în *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 3, p. 714—715; FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 330.
77. BERCIU, DUMITRU, *Repertoriu arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România*. — *Material pentru un dicționar de geografie istorică*. În *Rev. Arch.*, 1940—1941, IV, 2, p. 280—295.
78. BOGDAN, DAMIAN P., *O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din bibliotecile românești al lui A. I. Jacimirskij*. În *Hrisovul*, 1941, I, p. 466—469.
79. Brătianu, G. I., *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. — Recensie de C[ONEA], I., în *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 124—127. [Vezi DR., X₁, 221].
80. CHITIMIA, ION CONST., *Cronica lui Ștefan cel mare*. București, 1939. (Extras: *Cerc. Lit.*, 1939, III, p. 219—293). — Recensii de: DUZINCHIEVICI, GHEORGHE, în *Südost. Forsch.*, 1941, V, H. 4, S. 1026—1028; PA-NAITESCU, P. P., *ibid.*, S. 1028—1029.
81. CIOBANU ȘT., *Inceputurile scrisului în limba românească*. București, 1941. M. Of. Imprimeria Națională, p. 58 + XVII pl., in -8°. (*Ac. Rom., Mem. Sect. Lit.*, s. III. tom. X, mem. 3).
82. CIOCULESCU, ȘERBAN, *Un nou fenomen mistic: thracomania*. În *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 2, p. 229—234.
83. CIUHANDU, Pr. Dr. GH., *Un vechiu molitvenic manuscris din Bihor în legătură cu alte molitvenice*. În *B. O. R.*, 1941, LIX, Nr. 9—10, p. 536—576
84. CONEA, ION, *Din geografia istorică și umană a Carpaților*. — *Nedei, păstori, nume de munți* — În *B. S. R. G.*, 1936, tom. LV, p. 42—117 + 3 h + 6 pl.
85. DAICOVICIU, C., *Noi discuții în jurul originii Românilor*. În *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 106—108. [Latură lingvistică, p. 108].
86. DAICOVICIU, C., *O senzațională descoperire arheologică în Transilvania*. [K. H o r e d t, *Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen*. În *An. In. St. Cl.*, 1936—1940, IV.] — În *Tr.*, 1941, 172, Nr. 8, p. 575—478.
87. Daicovicu, C., *Problema continuității în Dacia. Câteva observații*

și precizări de ordin istorico-arheologic. — Recensii de HOREDȚ, K., în *Südost. Forsch.*, 1940, V, H, 4, S. 1025—1026; PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X₁, p. 94—97; *Redacția în Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 123—124. (În aceasta din urmă se reproduce din recensia făcută de prof. de istorie antică dela Universitatea din Erlangen — Germania, WILHELM ENSZLIN, în *Philologische Wochenschrift*, 1940, Nr. 9—12). [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 226].

88. DAICOVICIU, C., *Spațiu și popor dacic*. În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 359—370.

89. DAICOVICIU, C., *Un nou mit*. [Despre panthracismul dlui I. Al. Brătescu Voinești]. În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 10, p. 745—746.

90. DIACONESCU, EMIL, *Banatul românesc*. În *Cug. Mold.*, 1941, X, Nr. 6—7, p. 25—43.

91. DONAT, ION, *Cercetări geoistorice privitoare la originea Românilor*. În *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 1—18. — Notă de C[ONEA], I., în *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 132.

92. GÁLDI, LÁSZLÓ, *Ungarisch-rumänische Kulturbeziehungen*. În *U. J.*, 1941, Bd. XXI, H. 1—3, S. 56—97. [Lucrare tendențioasă și lipsită de cuvenita obiectivitate științifică].

93. *Gamillscheg, Ernst, Über die Herkunft der Rumänen*. — Recensii de: MACREA, DIMITRIE, în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 4, p. 329—331; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X₁, p. 123—124. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 237].

94. *Gamillscheg, Ernst, Zur Herkunftsfrage der Rumänen*. — Notă de DIMA, AL., în *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 2, p. 472; Recensie de PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X₁, p. 97—98. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 236].

95. HERESCU, N. I., *Romanitatea României*. În *Dacia*, I, 1941, Nr. 4, p. 3—4.

96. IORGA, N., *Dela granița bistrițeană a Ardealului și pentru teoria permanenței*. *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 139—142.

97. IORGA, N., *Două mărturii despre Românii din Ardeal și Banat*. În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 79, p. 260—277.

98. IORGA, N., *Românii într'un dicționar de geografie frances la 1804*, Despre orașele mai însemnate cu clima lor, cu obiceiurile, ocupațiile, etc. „Nu se ignorează adevărata origine antică. „Les Valaques descendent des anciens Thraces, qui se rendirent célèbres sous le nom de Gètes et de Daces“. — În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 7—9, p. 241—244.

99. MUSTIĂȚĂ, P., *Despre limba românilor (sic) în perioada veche a istoriei lor*. Kiev, 1936. În *Movoznaostvo*, Nr. 7, p. 81—105. — Recensie de STOIANOVICI, AL., în *Dacia*, 1941, I, Nr. 1, p. 8.

100. NISTOR, ION I., *Bulgarii în Transilvania și Dacia*. În *R. I.* 1941, XLVII, Nr. 1—12, p. 91—96.

101. NISTOR, ION I., *Românii în Transilvania*. București, 1941. M. Ot. Imprimeria Națională, p. 80 + 1 h., în 80. (*Ac. Rom., Mem. Sect. Ist., s. III, tom. XXIII, mem. 21*). — Recensii de DAICOVICIU, C., în *Luc.*, 1941, I, Nr.

9, p. 330—331; FORT[UNESCU], C. D., in *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 336—337.

102. Opreanu, Sabin, *Die Szekler. (Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums.* — Recensie de GIUGLEA, G., in *DR.*, 1941, X₁, p. 113—114. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 252].

103. Pașca, Ștefan, *O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea: cel mai vechiu ceaslov românesc.* — Recensii de: I[ORGA], N., in *R. I.* 1940, XXVI, Nr. 10—12, p. 337—338; PROCOPOVICI, AL., in *DR.*, 1941, X₁, p. 93. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 254].

104. PETROVICI, EMIL, *Noi opinii străine despre continuitatea Românilor în Dacia.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 1, p. 72—75.

105. PETROVICI, EMIL, *Romania Translyrana.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 434—435.

106. PETROVICI, EMIL, *Românii veniți recent în Transilvania? — Ce ne spune lingvistica.* — În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 7, p. 467—470.

107. PETROVICI, EMIL, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 2, p. 102—106. — Recensie de ȘTEFAN, ION, in *Dacia*, 1941, I, Nr. 3, p. 8.

108. POPA—LISSEANU, G., *Continuitatea Românilor în Dacia. Dovezi nouă.* București, 1941. M. Of. Imprimeria Națională, 114 p., in -8° (*Ac. Rom. Mem. Sect. Ist., s. III, tom XXIII, mem. 9*).

109. POPA—Lisseanu, G., *Limba română în izvoarele istorice medievale.* — Recensie de GIUGLEA, G., in *DR.*, 1941, X₁, p. 109—113. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 257].

110. POPA—LISSEANU, G., *Românii în izvoarele istorice medievale.* București, 1939. — Recensie de IORGA, N., in *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 164—165. [Toponimie].

111. PROCOPOVICI, AL., *Bucovina noastră.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 344—358. (Limba: 345, 352—353).

112. Racoviță, C., *În jurul știrilor despre cele mai vechi urme de limbă română* — Recensie de CHIȚIMIA ION, CONST., in *Hrisovul*, 1941, I, p. 496—498. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 105].

113. STADTMÜLLER, GEORG, *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte.* În *Arch. Eur. Centr. O.*, 1941, tom. VII, fasc. 1—3, p. 1—196.

LEXICOGRAFIE. LEXICOLOGIE. GEOGRAFIE LINGUISTICĂ

114. Academia Română. *Dicționarul Limbii Române. Cuiuț—Cvoțient.* București. 1939. Tip. Universul, tom. I, partea II-a, fasc. XIII-a, p. 961—1064, in -4°. — Recensie de GIUGLEA, G., in *DR.*, 1941, X₁, p. 98—101.

115. *Atlasul Lingvistic Român.* ALR. I și ALRM. I, vol. I. — Recensie de HUŠKOVÁ, JINDRA, in *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXV, Nr. 3—4, p. 395, [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 275]; ALR. II și ALRM. II, vol. I. — Recensii de: GIUGLEA, G., in *DR.*, 1941, X₁, p. 115—120; IORDAN, IORGU, in *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 354—385; RACVIȚA, C., in *R. F. R.*, 1941

VIII, Nr. 6, p. 710–711; TODORAN, ROMULUS, în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 1, p. 59–65. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 276] — CAPIDAN, TH., *Atlasul Linguiștic Român*. În *R. F. R.*, 1941, VIII Nr. 7 p. 3–21.

116. BARTOLI, MATTEO, *Accora antichi fra l'albanese e le lingue sorelle*. (Extrait de „Studii Albanesi“, vol. II (1932) des „Publicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale“, Roma, Sesiune Albanese II). — Recensie de GIUGLEA, G. în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 304–308.

117. CAZACU, B., *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR. Étude de vocabulaire* (avec 3 cartes hors texte). În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 83–94,

118. GÁLDI, LADISLAS, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes* — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X₁, p. 155–158. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 300].

119. GÁLDI, LADISLAO, *Problemi di geografia linguistica nel rumeno del settecento*. Roma, 1938. Biblioteca dell' Accademia d'Ungheria in Roma, 26 p., în -60. — Recensie de CIUREANU, PETRE, în *Bull. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 388–392.

120. IORDAN, IORGU, *Note de lexicologie română. da, damb'a, damf, damigeană, danț, dar, daș, dănănaie, dăniuș, dărmănar, dăsăgi, dăstîmpă, de, dead (monosilabic), deal, deca, deféă, delă, delos, delungeală, deșanț, de-vale, deznou, dician, dinte, distoarce, dîmbac, dirvăli, dobar, dobitoc, dodi, dogi, dolie, domestici, domnet, dop, dragoman, drăgălău, drege, dreptaș, drimbogiu, drug, (și drugineață), drugă, drumar, dubas, duce, dugoș, dulcețăreasă, dunga, dupunos, durd, dușăg, duvăr, ehei! ei!, Englez, fa, familie, farfuză, fasonel, față, făniș, fătănă, fierui, fișcă, fiță, finar, flaimuc, fleoarcă, fleoarță, flitui, fliuștiuc, floare, foame, focar, fasalău, fosfoniță, fructar, frumos, fucs, fudulie, fugi, fumar, funinginiș, furcă, furtitură, furdalic, furgonar, furtui, gagică, galenți, gamoaie, gardist, găciulie, găinări, gârdoaie, gârdurăriță, gătejel, geandără, gemenar, geni, genuncher, ghemț, getar ghiduhălă, ghidușar, ghinc, ghiociar, ghiorhăi, ghitan, ghițăi, gigel, girafă, gîgilice, gîltean, gîrneață, gîscă, gogoman, gogoriță, golăni, gorovéle, grant, grădinări, grădiniță, grătar, grebănat, greblaș, greș, greși, grozăvie, gură, gușă, gușter, gutuie*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 224–293.

121. IORDAN, IORGU, *Notes de lexicologie roumaine habuz, hai-hui, halagăi, hapca, hasă, hăitușcă, hărăbaie, hăzări, heleșteu, hii, hodoroască, horbă, hoțoaică, humelnic, huțuțuiu, iapă, iaurgerie, iepure, ideie, ieri noapte, iernă, iescariu, ieși, ingineri, inimă, iritic, iudelniță, iușcă, izmănar, îmbuna, încăla (refl.), închipuit, încornorat, îndura, întiiu, invogona, învăța*. În *Bull. Ling.* 1941, IX, p. 53–69.

122. IORGA, N., *A păpa, mamă și tată*. Notiță în *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1–12, p. 239.

123. Jaberg, Karl, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*. — Recensii de : CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 320–322; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X₁, p. 120–123 [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 331],

124. JARNIK, H., *Sur une question de cartographie*. (A propos de l'ALR.) În *Časopis Mod. Fil.*, 1937, XXIII, Nr. 2, p. 174—175.

125. Papahagi, T., *Contribuții lexicale*. — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR.*, 1941, X₁, p. 105—106. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 357].

126. POP, Dr. SEVER, *Sinonimica cuvântului „Târg” în lumina geografiei lingvistice*. În *Revista Geografică Română*, 1938, I, fasc. I, p. 45—61. [Rezumat în l. italiană].

127. Reichenkron, G., *Die Bedeutung der rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie*. — Recensie de PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X₁, p. 124—125. [Vezi *DR.*, X₁, N. 369].

128. Reichenkron, G., *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*. — Recensie de PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X₁, p. 124—125. [Vezi *DR.*, X₁, N. 370].

129. ROSETTI, A., *Sur quelques termes du Daco-Roumain relatifs à a propriété terrienne, răzeș, moșnean, megiaș*. În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 70—82.

130. Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*. — Recensie de IORDAN, IORGU, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 349—354. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 381].

131. VĂRTOSU, EMIL, *Glossă despre terminologia tipografică la 1703*, în *Hrisovul*, 1941, I, p. 449—452.

132. VASILESCU, Pr. TOMA, *Basilica—biserică*. În *B. O. R.*, 1941, LIX, Nr. 11—12, p. 666—681.

MORFOLOGIE

133. BUBEN, VLADIMIR, *Rumunské drobnosti*. (Mărunțișuri românești), 1. am „habeo”, 2. imperativ „vino”. În *Časopis Mod. Fil.*, 1941, XXVIII, Nr. 4, p. 367—373.

134. GAMILLSCHEG, ERNST, *Das romanische ss-Praeteritum*. Berlin, 1938. Akad. der Wissenschaften bei Walter de Gruyter u. Co., 23 S., în -80. (Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, 1938, X).

135. KREPINSKY, M. *Influence slave sur le verbe roumain*. În *Slavia* 1938, XVI, Nr. 2—3, p. 220—268; Nr. 4, p. 481—534. [Continuare și sfârșit. Cf. *DR.*, X₁, Nr. 427].

136. Lombard, Alf, *Le futur roumain du type „o să cânt”*. — Recensie de R[OHLFS], G., în *A. S. N. S.* 1941, 96, Bd. 179, 1—2, S. 88. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 429].

137. NAUM, TEODOR A., *Observațiuni despre pronumele posesiv latin și român*. În *An. Inst. St. Cl.*, 1936—1940, III, p. 124—147.

138. Papahagi, Tache, *Din morfologia limbei române*. — Recensie de PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X₁, p. 93—94. [Vezi *DR.*, X₁, Nr. 432].

139. PROCOPOVICI, AL., *Articol și vocativ*. În *DR.*, 1941, X₁, p. 8—25.

NECROLOAGE. COMEMORĂRI. OMAGII

Densusianu, Ovid

140. Necrolog de Dr. JINDRA HUSKOVÁ, în *Časopis Mod. Fil.*, 1938 XXV. Nr. 1, p. 103–104.

Drăganu, Nicolae

141. Necrolog de SEXTIL PUȘCARIU, în *DR.*, 1941, XI, p. 1–7.

Cipariu, Timoteiu

142. MANCIULEA, ȘT., *Timoteiu Cipariu și Academia Română*. Blaj, 1941 Tip. Seminarului, 48 p. în -80. (Retip. din Cultura Creștină).

Friedwagner, Mathias

143. LOMMATZSCH E., *Zur Erinnerung an Mathias Friedwagner*. În *Z. R. Ph.*, 1941, Bd. 61, H. 1–2.

ONOMASTICĂ ȘI TOPONIMIE

144. CONEA, ION, *Pe urmele descălecătului din sud. I. Satele de Ungureni din Oltenia subcarpatică*. În *B. S. R. G.*, 1939, tom. LVIII, p. 44–66 + 1 h.

145. DIACONESCU, EMIL, *Banatul românesc*. În *Cug. Mold.*, 1941. X, Nr. 6–7, p. 25–43. [Toponimie p. 26–28].

146. *Drăganu, Nicolae, Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și onomastice*. — Recensie de CRÂNJALĂ, D., în *Slavia*, 1937, XIV, Nr. 4, p. 602–619 [Vezi *DR.*, IX, Nr. 587].

147. DRAGOȘ, GEORGE—MIHAIL, *Fauna și flora în toponimia Basarabiei. Elemente turcești Almalii, Baccealia, Balaccelea, Balarda, Beșalma, Cajba, Caracuri, Caragaci, Cartal, Catirgiu, Cazachia, Comrat, Curbağli, Devlet-Agaci, Duan, Erdec-Burno, Harman, Sarlık, Sasic, Șiherlik-Chitai, Tabachi*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941. VII–VIII, p. 198–223.

148. IORGA, N., *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a Românilor. I. Teleormanul*. București, 1941, M. Of. Imprimeria Națională, 18 p., în -80. (*Ac. Rom. Mem. Sect. Ist.*, s. III, tom. XXIII, mem. 14). — Recensii de: C[ONEA], I., în *Geopol.*, 1941, Nr. 1, p. 129–130; DONAT, ION, în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113–118, p. 279–286

149. MERCAȘ D., *Porecle din Bunești (Fălciu)*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 304–309.

150. PETROȘANU, DRAGOȘ P., *Hurezi sau Romani. O chestie de toponimie românească*. În *Hrisovu'*, 1941, I, p. 192–209+1 pl.

151. SACERDOTEANU, A., *Acte fără pecete*. În *Hrisovul*, 1941, I, p. 480–438. [Interesează toponimia și lexicul].

152. SACERDOTEANU, A., *Ortografierea onomasticeilor și toponimelor istorice*. În *Hrisovul*, 1941, I, p. 440—442.

ORTOGRAFIE. GRAFIE

153. DRĂGANU, N., *Transcrierea textelor chirilice*, În *Hrisovul*, 1941, I, p. 46—59.

154. VĂRTOSU, EMIL, *Chirilicale — note de poleografie românească*. În *Arhiva Rom.*, 1940, IV, p. 287—319.

155. VULPE RADU, *Originile alfabetului*. În *Cug. Mold.*, 1941, X, Nr. 4—5, p. 103—109.

RAPORTURI ȘI APROPIERI CU ALTE LIMBI

156. BOGDAN, DAMIAN P., *Despre elementele românești în limba ucrainiană*. În *Arhiva Rom.*, 1940, V, p. 267—271.

157. CAPIDAN, TH., *Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales*. În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 199—214.

158. CARAMAN, Dr. P., *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români și Slavi*. În *Arhiva*, 1938, XXXVIII, Nr. 2—4, p. 358—448. — Recensie de CRÂNJALĂ, Dr. D., în *Slavia*, 1938, XV, Nr. 3, p. 450—459. [colind, cărindariu, Crăciun, sorcova, iordănit, chireleisa, Vicleim].

159. GIUGLEA, G., *A. Lombard, Die Bedeutungsentwicklung zweier iberoromanischer Verba*. Extrait: *Z. R. Ph.* 1936, LVI, H. 5—6. — Recensie în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 302—303.

160. GIUGLEA, G., *Coincidence, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*. În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 157—182.

161. GIUGLEA, G., *Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice*. II. În *DR.*, 1941, XI, p. 58—67.

162. GIUGLEA, G., *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain*. În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 215—221.

163. HAȘEGANU, I., *Elemente franceze, italiene și germane în terminologia comercială românească*. (cu un rezumat în limbile franceză, italiană, și germană). Brașov, 1941. Minerva, G. N. Gârnetiu, 33 (-35) p., în -80.

164. IORGA, N., *Despre ferăie*. În *R. I.* 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 152.

ROMÂNII DE PESTE HOTARE

165. BUCUȚĂ, EMANUIL, *Românii din dreapta Dunării*. În *Tr.*, 1941 72, Nr. 4, p. 263—273.

166. CAPIDAN, TH., *N. Iorga și Românii din sudul Peninsulei Balcanice*. În *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 41—50.

167. CAPIDAN, Th. *Les Macedo-Roumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Péninsule Balcanique.* — Recensie de V[ALJAVEC], F. în *Südost. Forsch.*, 1940, V, H. 4, S. 1024. [Vezi DR., X₁, Nr. 516].

168. CAPIDAN TH. *Les parlers roumains transdanubiens et leur importance historique.* În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 260—282.

169. CAPIDAN, TH., *Poporul românesc din Macedonia.* În *Dacia*, 1941 I, Nr. 2, p. 3.

170. CAPIDAN, TH., *Românii din Peninsula Balcanică.* În *R. F. R.* 1941, VIII, Nr. 11, p. 375—392 + 2 h.

171. GÂZDARU, D., *Mici controverse istroromâne. I. La ce epocă se referă știrile lui Dominico Mario Negri despre Morlachii din Dalmația? II. Articolul anonim „I Rumeni dell' Istria” din anul 1883.* În *Arhiva* (Iași), 1937, XLIV, Nr. 3—4, p. 95—101. — Recensie de PAȘCA, ȘT., în DR., 1941, X₁, p. 146—147.

172. IROAIE, P., *Alte cântece populare istroromâne.* În *Arhiva*, 1940, XLVII, Nr. 1—2, p. 1—30. — Recensie de PAȘCA, ȘT., în DR., 1941, X₁, p. 147—155.

173. Iroaie. Petru, *Cântece populare istroromâne.* — Recensie de MURĂRAȘU, D., în *Rev. Tin. Rom.*, 1937, LVI, Nr. 3, p. 118—119. [Vezi DR., X₁, Nr. 529].

174. MACREA, D., *Din Atlasul Linguistic Român. I. Note istroromâne.* În DR., 1941, X₁, p. 50—57.

175. MORARIU, LECA, *Drumuri cirebire, I, P. 1-a.* București, 1941, „Pressa” D. Andreescu, 88 p., în -80.

176. PAPAHAĞI, VALERIU, *William Martin Leake și Aromânii.* [Cărțile acestui călător englez din sec. XIX: *Researches in Greece* (Cercetări în Grecia) și *Travels in Northern Greece* (Călătorii în Nordul Greciei) conțin aspecte ale vieții Aromânilor. Discută originea și latinitatea lor. Cap. III consacrat limbilor valahă și bulgară. Bazat pe cronicarii bizantini susține, ca și Thunmann, originea comună a dialectelor aromân și dacoromân. Discută cuvântul *Vlah*. Reproduce lexiconul tetraglos al lui Daniil Mihail aromân din Moscopolé dând corespondențele latine și italiene la cuvintele aromâne. Vorbește de *Vlahia Mare* μεγάλη Βλαχία iar când se ocupă de limba Românilor din Pind face considerații de filologie romanică, comparând cu italiana și spaniola]. — În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 7—9, p. 228—238.

177. PĂTRUȚ, I., *Printre prizonierii Români din Timoc.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 4, p. 319—321.

178. PETROVICI, EMIL, *Românii dintre Timoc și Morava.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 3, p. 180—184.

179. POPP, NICOLAE M., *Craina. O verigă a spațiului etnic românesc* În *Rev. Geog.* 1941, IV, tasc. II—III, p. 132—148.

SINTAXĂ

180. BENEŠ, PAVEL, *Kapitola o zániku infinitivu v rumunštině* (Capitol despre dispariția infinitivului în românește). În *Časopis Mod. Fil.*, 1941, XXV III, Nr. 1, p. 69–80.

181. BURLEA, I. *Le roumain „duce-vă-ți“*. În *Časopis Mod. Fil.*, 1937 XX III, Nr. 2, p. 175–178.

182. DRAGOMIRESCU, G. N., *Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines*. (Les conjonctions adversatives roumaines comme morphème de l'opposition). În *Langue et Lit.*, 1940, vol. I, Nr. 2, p. 222–259.

183. IORDAN, IORGU, *„Într'un“ pentru „întru“; „dintr'un“ pentru „dintru“*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 335–336.

184. KREPINSKY, M. *Yeště k infinitionim vazbān v rumunštině* (Insiră câteva cuvinte despre construcțiile infinitivale în limba română). În *Časopis Mod. Fil.*, 1941, XXVIII. Nr. 1, p. 81–84.

185. SEIDEL, EUGEN, *Des gegenwärtige Stand der rumänischen und allgemeinen Artikelprobleme*. În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 114–121.

STILISTICĂ

186. BREAZU, I., *Duiliu Zamfirescu și Transilvania*. În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 129–182. [Atitudinea față de limba literară p. 154–163].

187. CARACOSTEA, D., *Fizionomia estetică a limbii*. În *Gn.*, 1941, II Nr. 3–4, p. 121–139.

188. CJA[R][AN]D[INO], N., *O polemică între dnii Al. Rosetti* [„Despre expresivitatea sunetelor vorbite sau dilema d-lui Caracostea“, Univ. Lit. 1941] și *D. Caracostea*, [Fizionomia estetică a limbii, Gândirea, 1941, XX Nr. 3–4]. *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 2, p. 263–264.

189. COTEAU, I. *Forma prepoziției „supt“ la Odobescu*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 189–196. — Recensie de RACOVITĂ, C., în *R. F. R.*, 1941, VIII Nr. 11, p. 479.

190. IORDAN IORGU, *Stilistică morfologică*. În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 1–148.

191. MORARIU, LECA, *Graiul viu—corectiv stilistic*. În *Ethnos*, 1941, I, fasc. I, p. 183–201. (Și extras). — Recensie de: GĂLDI, LADISLAS, în *Arch. Eur. Centr. O.*, 1941, tom VII, fasc. 1–3, p. 355–356; NICOLESCU, G. B., în *F. Fr.*, 1941, XVI, Nr. 2, p. 63–64 (după *Universul Literar* din 22 Mart. 1941).

192. POP, LICU, *Despre forma poeziei după estetica maioreșciană*. În *Luc.*, 1941, I (Seria nouă), Nr. 2, p. 59–61.

193. RACOTĂ TULIU, *Valoarea literară a cronicii lui Ioan Neculce*. În *Rev. Tin. Rom.*, 1939, LV II, Nr. 9, p. 315–323.

194. VIANU, T. *Arta prozatorilor români*. [București], 1941. Editura Contemporană, 454 p., în -8°. — Recensii de: POPOVICI, D., în *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 243—245, R[ALEA], M., în *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 7—8, p. 529—530.

195. VIANU, TUDOR, *Eminescu prozator*. În *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 1, p. 36—41.

196. VIANU, TUDOR, *Note despre stilul lui I. L. Caragiale*. În *R. F. R.*, 1941, VII, Nr. 5, p. 304—316.

NECROLOG

Giulio Bertoni

Nu vrem să cinstim moartea unui om de linie dreaptă, cu apologia unei prietenii prea mult trâmbițată. Când stăruia să se apropie de noi, credem că o făcea dintr'o pornire curată. — Spunea că e o datorie a sa de filolog, să ne cunoască țara. Îi plăcea să ne audă limba și dorea să afle cât mai multe lucruri din literatura noastră.

A ținut mult să aibă traducerea „Mioriței“ în revista sa, dragă lui *Archivum Romanicum*. — Nu mai înceta, mirându-se de tăria sufletească a păstorului care avea timp să întârzie în descrierea fantastică a propriei morți!

Ca toți filologii străini, a început să se intereseze de noi, pornind dela studii lingvistice. De altfel, cea mai veche formă a spiritului nostru care a vorbit lumii și prin care ne-am găsit locul în rațiunea istorică, a fost limba. Ea a silit pe reprezentanții filologiei romanice să ne caute rostul și să ne cântărească însemnătatea în concluziile lor științifice. Între Italienii care ne-au studiat, Bertoni își ia și el locul său de cinste.

Cu mult înaintea sa, filologul Ascoli înțelesese nevoia de a ne cerceta limba, iar după acesta Bartoli ne-a cunoscut mai de aproape și s'a ocupat cu mult zel de graiul nostru. În urma lor s'a alăturat și Bertoni convingerilor filologice răspândite mai ales de acesta din urmă. În „*Programa di filologia romanza come scienza idealistica*“, Ginevra, Leo Olschki, 1942, voind să arăte cum în *friulană* pentru noțiunea *arcobaleno* (curcubeu) s'a ajuns la însoțirea subst. *ark* cu numele lui *San Marco*, spre a da *ark di San Marco*, pomeneste și de rom. *curcubeu*, ca de o formație compusă, deși la noi curcubeul nu vestește începutul, ci sfârșitul ploii.

Cu prilejul venirii sale în România, mai acum câțiva ani, în comunicarea dela Academia Română, a mărturisit că limba noastră lămurește multe probleme din italiană.

Fiind și literat, Bertoni și-a oferit generos notele sale critice, ori de câte ori i s'a cerut o prezentare a vreunei traduceri din literatura română. A scris cuvinte frumoase despre *Scrisoarea pierdută* a lui Caragiale, despre romanul lui Rebreanu sau despre N. Iorga pe care-l avea și prieten. Cu

entuziasm și cu mult gust, găsea asemănări sufletești între poezia lui M. Eminescu și a lui Leopardi.

Prezența profesorului Bertoni la Universitatea din Roma, a însemnat și o neîncetată atenție pentru studenții români din Italia și problemele românești. Datorită lui și ajutorului dat lui de filosoful Gentile, avem astăzi o catedră de L. Română la Universitatea din Roma.

Îi plăcea să fie înconjurat de studenți. Era bun și îngăduitor chiar cu cei pe care nu-i putea plăti. Vorbea cu toți și aștepta să întâlnească vreunul care să-i vorbească și lui. Când i se părea că l-a găsit, îl asculta până la ore târzii din noapte. Deabea își mai găsea timp, între îndatoririle dela Academia Italiei — unde înainte de a fi fost membru, fusese „cancelar” — și Universitate, sau între *Archivum Romanicum* și *Giornale storico della Letteratura Italiana* de care se legase din 1921, dar convorbirile intime tot nu și le contenea.

Îndată ce scăpa dela Academie, chiar din poartă voia să-și schimbe șirul gândurilor. — „Acum să vorbim de-ale noastre.” — Dealungul Tiburului, prin piețe răcorite de căderea apelor din fântâni, prin străzi strâmtate de palate și biserici, în drum spre casă, mereu dorea știri multe și variate.

Bertoni era om muncit. Înfrățirea sa arăta mai mulți ani decât avea. Aducea cu sine tradiția muncii. În cuvintele sale întrevedeai uneori mulțumirea că s'a născut în aceeași provincie modenăză din care se ridicase pe la sfârșitul secolului XVII marele doctrinar al culturii italiene, Lodovico Antonio Muratori. Odată, acasă la dânsul la țară, lângă Modena, între vii și livezi de pomi, vorbea de locurile și biblioteca *Estensi*-lor, unde studiasă Muratori și unde își petrecuse și el o parte din tinerețe; îi năvălea în chipu blând și surăzător, toată greutatea și melancolia unei vieți fără odihnă.

Bertoni avea răbdarea umanistilor din conștiința cărora se întemeiasă tradiționala școală istorico-filologică. Așa pornise la drum. Dar într'un moment al activității sale s'a descoperit întârziat. A părăsit deci metodele respectate în tinerețe și s'a străduit să facă parte din marea mișcare de gândire idealistă crociano-gentiliană. În amintita *Programa di filologia romanza* își mărturisește convertirea sa. După ce a citit opera lui Croce și Gentile, a simțit o schimbare totală în modul său de a gândi („ho sentito le mie idee palpitare come vivificate da un caldo e robusto fiotto di sangue”) Disciplina filologică trebuia să-și caute orientare nouă în progresul istoric și filosofic actual. Bertoni ne dă chiar un *decalog* ¹⁾ idealist, care, după părerea sa, va trebui urmat de acum înainte de orice filolog..

Croce însuși vorbind de ruina vechilor idealuri filologice ²⁾, recunoaște că filologii care au înțeles noua îndrumare filosofică, sunt Bartoli și Bertoni. În manifestările ce urmează convertirii sale, Bertoni strecoară rând pe rând tot felul de termeni din filosofia idealistă. În stăruința de a vorbi mai mult

1) Il Decalogo del filologo idealista.

2) cfr. *Problemi di Estetica*, Bari, Laterza, pag. 203.

de limbaj, decât de limbă, dovedește la tot pasul, că nu înțelesul izolat al cuvintelor închise în materialitatea lor îl interesează, ci *forma* în care se reflectă întreaga viață spirituală

A încercat să înțeleagă limba ca născocire a închipuirii noastre fantastice. A voit să nu fie numai un filolog rigid, ci și literat. De aceste intenții dau dovadă acele încercări de *profil literar* (Dante, Ariosto sau Muratori) și în deosebi trilogia: *Lingua e Pensiero* (1932), *Lingua e Poesia* (1937) și *Lingua e Cultura* (1937) din biblioteca revistei sale.

Sub imboldul credințelor din urmă, a reluat unele teme mai vechi, pentru a le desvolta potrivit concepției filosofice pe care o împărtășea, ca în *Profilo storico del dialetto di Modena* (1926). Peste lucrările sale concepute după principiile vechii școli în care se formase când studia dialectul provinciei sale sau când alcătuia *La Bibl. Estense e la coltura ferrarese* (1903), ar fi voit să se lase uitarea. Era mereu preocupat să nu pară învechit. Cine urmărește activitatea lui Bertoni dela vârsta lui de 21 ani până acum la 64 ani, îl găsește veșnic dornic de a fi de acord cu problemele de actualitate.

N'a fost filosof, dar se străduia să-și însușească atitudini filosofice spre a trăi în acel orizont de gândire ce se impunea culturii italiene de după 1900. Doctrina în care s'a abătut cu atâta dor de înnoire pierde un om fără preget, iar România pierde un prieten credincios.

LEON DICULESCU

INDICE

a) MATERII

- accent** 171 (adaptare a accentului slav accentuării românești) 37, (deplasarea accentului slav de pe finală pe penultima) 36, 37, (mobil) 38, (mutarea accentului) 137, (oxitonic slav) 36, 37
- acomodare** 321, 549
- adjectiv** (posesiv) 256
- aglutinare** 321, (a prepoziției *a*) 335
- Albanezi** (grecizați) 233
- alfabet** 570
- alternanță** (substantivală) 213, (vocalică) 197
- amestec** (de limbi) 135, 211
- analogie** 37, 414
- aranț** (limba) 158—160
- argot** 196, 205, 206, 211, (ieșan) 203, (al școlarilor) 203, 562
- arie** (fonetică) 121, (izolată) 441, (laterală) 429, (lexicală) 28, (majoră) 429, (româno-maghiară) 532, (slavo-româno-maghiară) 532
- armonie vocalică** 529
- Aromâni** 219
- articol** 8—25, 213, (definit) 212
- asimilare** 31, 36, 324, 417
- aspect** (iterativ) 151, (perfectiv și imperfectiv) 144
- asperitate** (sintactică) 170, 322
- aspirație** 136
- auxiliar** 322
- bilinguism** 162, 186, 192, 193, 210, (dialectal) 162, (natural) 162, 163, (voit s. cultivat) 162, 163, 164
- bovarism** (onomastic) 216
- bulgară** 124, 126 (de Vest) 37, (din Transilvania) 233, (veche) 125
- bulgărisme** (în graiurile carpato-ruse) 69—70
- calc** (linguistic) 195, 207, (după limba ungurească) 323
- Ciangăi** 190
- Ĉiribiri** 220

circulație (s. frecvență a elementelor care alcătuiesc lexicul românesc) 362 ș. u.

coincidență (între română și alte limbi romanice) 58—67, (româno-spaniolă) 64

compunere (a cuvintelor românești) 169

compus (parasintetic) 170, (românesc) 194

concordanță (formală și semantică) 418, (morfologică și sintactică) 61

conjugare (schimbare de) 212

conjunție 373

conservațiune 415, 441

consonantism 349, 532, 543; $b > \beta$ (în vechea greacă), $b - d' - g' > d' > dz$ 300, $b - g > d' - \hat{g}$ 300, $b - n > m - n$ 419, $\hat{e}$ (istrorom.) 55, $-c- > -g-$ 407, $c > l\hat{e}$ 396, $c > nc$ 395 $\hat{c}$, $\hat{g} + ia$, $e, i > \hat{t}$, dz (în arom.) 563, cs (aton) $> s$ 62, $cs, ct > ps, pt$ 380, $d > d'$ (istrorom.) 55, $d > dr$ 394, $d > r$ 386, $d > z$ (înainte de $e + o, a, u$) 110, $d, t + \hat{i}$, kti , gti (slav) $> \hat{z}d, \hat{s}t, dz', c'$ 251, 252, 264, $dn > ln$ (arom.) 386, g (istrorom.) 55, $\hat{g}$ (istrorom.) 55, $g > h$ (rut.) 251, 269, (în cehă și slovacă) 242, 243, $g > ng$ 395, $\hat{g} > \hat{z}$ 423, $gn > mn$ 385, h (fonic și afonic) 197 (fricativă laringală) 156, h (sl.) $> h$ (rom.) 131, $j > rj$ 395, $k' > \hat{n}k$ 395, $k', g' > t', d', \hat{c}$, $d\hat{z}$ 298—308, l (epentetic slav) 235, (silabic slav) 244, $l > r$ (în elementele vechi grecești) 31, (în dialectele italiene de Sud) 450, $l > rl$ 395, $l > u$ 175, l silabic (slav) = $l\hat{u}$, $l\hat{z}$ $>$ (rom.) il 243, 264, $m > mb$ 392, $m + lab. > n + lab.$ (istrorom.) 387, $m - m > m - n$ 377, $mt > nt$ 320, n 576, n (istrorom.) 55, $n > ln$ 394, $n > nd$ 393, $-n- > -r-$ 422, $n\hat{g} > m\hat{g}$ 386 $n - n > r - n$ 376, $p > mp$ 393, $k' > t' > \hat{e}$ 300, $p - p > k - p$ 377 $v > mv$ 393, $vn > mn$ 320, r 375, r' (istrorom.) 55, r (istrorom.) 55, $r > r$, 395, r silabic (slav) = $r\hat{u}$, $r\hat{i}$ $>$ (rom.) ir 243, 246, $s > ns$ 395, $\hat{s} > r\hat{s}$ 394, 395, $sk + \hat{i}$ (slav) $> \hat{s}\hat{c}$ $>$ (rom.) $\hat{s}t$, 244, 254, $-s\hat{u}\hat{c}$ (slav) $>$ (rom.) $\hat{s}t$, 253, 264, $sn > sm$ 386, $\hat{s}ti$ (rom.) $>$ (ung.) sd 252, $t > t'$ (istrorom.) 55, $tl > nt$ 394, $t > tr$ 394, $\hat{t} > l\hat{t}$ 396, $ti + o$ (galo-rom.) 110, $\hat{t}\hat{i}, d\hat{i} > \hat{s}t, \hat{z}d$ (slav) 234, tj, dj (slav) $>$ (rom.) $\hat{s}t, jd$ 140, $zl-$ (slav) $>$ (ung.) $zal-$ 252

contaminare 151

continuitate (a Românilor în Dacia) 94—98, 200, 216, 511, 513—514

convergență (fonologică) 135

corelație (de timbru a consonanțelor) 133, 135, 273, (înmuire — neînmuire) 135, (labializare-nelabializare) 135

cosemantic 117

cosemanticism 415, 424, 429

Cumanii 122

curiozități lingvistice 207

cuvânt 164, 165, (fonetic, fonologic, morfologic, ortografic, semantic, sintactic) 165, (de bază) 364, 369, (și lucru) 116, (și obicei) 175, 176

dacoromâna 417

dacoslava 124, 233, 342, 512—513

- dativ* 212, (și genitiv cu *ali* și *al* prepus în dacoromână) 176
decalc 427, 429
deglutinare (prin fonetică sintactică) 321
delabializare 300
denazalizare 519, 525, (a iusurilor) 247, a vocalelor nazale 235
dentală 563
derivație 153, 197, 417, 561—562
desnaționalizare (a Slavilor) 240, 243, 255
dezinență 197, 213 (dublă) 212
dialect 217, (importanță a dialectelor pentru bogăția limbii române)
 194, (dacoromân) 122, (muntean) 125
dialectologie 194—195, 562
dicționar (bilingv) 169
diferențiere 383—389
diftong 167, 194
diftongare 167—168, 198, 255
disimilare 374—382, (consonantică) 375, (parțială) 378—379, (preven-
 tivă) 382, (prohibitivă) 382, (totală sau completă) 379—381, (vocală) 374
disociere 397
dublet 171
estem 205
estetică (a limbii române) 572
etimologie 190—196, (populară) 195, 562—563
evoluție (semantică) 196, 187
expansiune (a Românilor) 122, 124, 216
exploziune 301
expresiune (idiomatică) 208, (militară, civilă) 206, (pitorească) 209,
 (populară cristalizată în poezie) 60, (rară) 208
expresivitate 205, 224
filologie 172, 199—203
fizionomie (lexicală a limbii române) 362 ș. u.
fonem (cu dublă bază de articulație) 301
fonetică 197—199, 239, 563
fonetism (bulgăresc) 242, 252, (ceh) 242, (al numelor topice româ-
 nești de origine tracă) 216, (sârbesc) 250, (sârbo-croat) 255, (slav meridional)
 242, (slovac) 242
fonie (a limbii române) 39 ș. u.
fonologie 197—199, 320, 563
formă (internă) 131, (de plural) 212
formulă (de politeță) 206, (de salut) 205
frecvență (a fonemelor) 39—49, 563, (a consoanelor) 41, (a vocalelor)
 40, (a cuvintelor) 362 ș. u.
funcțiune (a articolului) 313, (auxiliară) 213, (negativă) 212, (a timpu-
 rilor trecute) 213

- gen* (personal) 213
geografie lingvistică 203—211, 463, 513—515, 566—568
grafie 218
graiu (popular) 193, (viu) 572
gramatică 160—162, 199, 564
graniță (dialectală) 122

hunic (limba hunică) 517

identitate (rotacizantă româno-siciliană) 197
ier 234, 255, 258
imitație (în fonologie) 135
imperativ 10, 213
impersonal 213
imploziune 301
împrumut (fonologic) 135, (româno-albanez) 220
influență (bulgară) 35, (grecească veche) 30, (neogreacă 155—158, română asupra rutenei) 30, (română asupra sârbei) 33, (ruteană) 30, (sârbă) 35, (slavă) 213, (slavă asupra neogrecei) 234, (turcească) 125, (ungurească) 319, 329
înmugurire (a sonantelor) 397—403
instrument gramatical 373
interjecție 72
interstrat 125
istorie 173, 176, 199—203, 564—566
istroromână 50—57, 146
iterativ 152

juxtapunere 288

labializare 133, 134
latinătate (a limbii și culturii noastre) 188
lexic (al lui Eminescu) 369, 371, (al lui Verlaine) 371, (compoziție a lexicului românesc) 362—373
lexicografie 203—211, 566—568
lexicologie 230—211, 566—568
limbă 186, (artificială și internațională) 188, (a cărților sfinte) 192, (și istorie) 169, (modernă) 40, (și mentalitate) 186, (moldovenească) 135, (națională) 186, (română) 192, 201, 202, (și societate) 206, (și vieată) 104—105, 191, (veche) 40, (stricători de limbă) 209, 559, 576
limbaj 559, 576, (al mahalalelor) 205, (dualism al limbajului) 560
lingvistică 185—193, 559—561
locuțiune 208

malopolonă 562
Meglenoromâni 220
metateză 33, 410, 444

- metodă* (electro-acustică pentru analiza sunetelor vorbirii) 165, (istorică și comparativă) 188
- monoflongare* 139
- Mocani* 238
- moravism* (în paleoslavă) 126
- morfologie* 212—213, (a verbului) 213
- morfonem* 304
- Moți* 238
- Munteni* 238
- narațiune* 210
- nazalizare* 198
- necesitate* 188
- neologism* 203, 205, 206, 208—210, 559
- neutru* 212
- nominativ* 12—14, 16—17
- normă* (fonologică și morfologică) 425
- nume* (propriu) 11—18, 179, 369, (de botez) 218, (de familie) 216, (de persoane slave devenite toponimice) 241
- omonimie* 32, 217
- onomastică* 179, 181, 183, 216—218, 569
- opoziție* (linguistică) 132, 133
- origine* (a limbii române) 169, (autohtonă) 418
- ortografie* 218—219
- palatalizare* (a dentatelor) 236, 273, 473—475, (a labialelor) 198, 561, (a velarelor) 110, (a velarelor, labialelor și dentalelor) 298—308, 520
- paleografie* 218
- paleoslavă* 125, 126
- pantracism* 565
- paralelism* 446, (între palatalizarea labialelor p, b, și evoluția post-palatalelor k, g) 299
- participiu* 198
- particulă* (copulativă) 213
- păstorit* 200
- patronimie* 216
- Pecenegi* 122
- perfect* 212
- perfectivare* 144
- plural* 212
- plurisemie* 283
- poezie* (populară) 225
- poreclă* 569
- postpunere* (a pronumelui reflexiv) 322
- postverbal* 421

- prefix* (de-) 313—314, (des-) 313, 314, 326, (în-) 59, (pre-) 141, (slav pre-) 128, 139, 536, (lat. per-) 139, (ră-) 326
prepoziție 212, 373
breroman 205
prestigiu (al limbii romanice) 130, (al limbii slave) 130
pronume 212, (personal în funcțiune verbală) 212, (hipertrofie a pronumelui) 213
pronunțare (ungurească) 134, (românească) 197
propagare 414
proprietate (linguistică) 418
Pseudoromâni 201, (în Panonia) 217

relațiune (ungaro-română) 201
română 561, (primitivă) 559
Români 210, (în veacurile IX—XIV) 179, (în izvoarele istorice) 200, (de peste hotare) 219—222, 570—571, (leagăn al Românilor) 200, 201, (origine a Românilor) 200, 201
romanitate (orientală) 63, (balcanică) 186, (din jurul Brașovului) 189
romanizare (a Daciei) 201
românizare (a Daco-slavilor) 267, (a Slavilor) 346
rostire (șovăitoare) 192
rotacism 32, 33, 197, 382, 562
ruleană 124

Săcui 113
sârbă 124
Școala fonologică dela Praga 135
semantică (dublă) 213, (specific semantic) 424
semantism 421, 429
sileziană 562
simbioză (slavo-română) 130, 237, 268, 422, 521, (gepido-română) 201
sincopare 429
sinonim 62
sincrinimică 568
sintaxă 222, 223, 572
sistem (fonetic românesc) 135
slavă 126, (bisericească) 125
Slavi 122, (în Transilvania) 267, (pe Olt) 337, (românizați) 247, (grecizați) 233, (în Grecia) 233, (strat de populație slavă) 250, 251
Slavizare (a Daciei Traiane) 265, (a Greciei) 235
Slavo-bulgari (pe teritoriul dacoromân) 241
slovacă 562
sociologie (pastorală) 559
sonantă 397
spiritus asper 136

- statistică* 39, 362
stilistică 223—224, 572—573, (morfologică) 572
străinism 329
structură (a teritoriului lingvistic dacoromân) 120, 121, 123
suffix 194, (deverbal) 151, (diminutiv) 436, (românesc de origine recentă) 194, (schimb de sufixe) 407, 420; (slav.) - ači 257, (lat.) - alis 383, - an 424, - angiu 396, - anie 128, 142, 194, - ar 217, 376, 382, (verbal) - ari 151, (lat.) - arius 382, - aș 217, - ău 251, - ăuți 251, - av(iță) 430, - ciune 326, ec 289, - eiu 318, - elnic 388, (ung.) - en 315, - enciu 396, (slav) - enie 128, 194, (verbal) - esc 322, - escu 56, (ung.) - esd 545, (slav) - eš 252, 256, (ung.) - est 545, ești 241 546, (adverbial) - ește 326, (verbal) - ez 321, - ică 436, (lat.) - ic(are) 407, (lat.) - icus 407, (s.-cr.) - ić 256, - ice 246 (s.-cr.) - ići 235, 263, 264, (lat.) - id(are) 407, (lat.) - idus 407, - ie 326, (slav) - ije, - ija, jī 540, (lat.) in(are) 407, - încă 396, - ingă 396, (slav) - inīci 257, 262, 264, - inți 257, 338 (lat.) - inus 407, - iș 252, (lat.) - itius 112, (adverbial și pronominal) - le 72—79, - nic 326, (ung.) - ó 251, - oangă 396, - oiu 419, 561, - oniu 419, (ung.) - osol 546, (slav) - ovīci 337, - șag 326, (adverbial) - te 72—79, - toiu 376, - tor 152, 325, - toriu 376, - tură 152 - ni 152, - ule 562, - ului 151
sunet 197
superstrat 272
tendință (colectivă convergentă) 135, (de disimilare) 300
terminațiune 62, 414
terminologie (tipografică) 568
tezaur lexical 98, 363
Țigani 201
țimp (compus) 213
toponimie 173, 176, 179, 181, 183, 208, 216—218, (bulgară în Transilvania) 238, 239, (slavă în Transilvania) 233, (slavă în Grecia) 235, (românească în Epir) 216, 566, 569
tracomanie 564
transhumantă 187
turcism (prin filieră sârbă în Banat) 352
uniune fonologică 135
valoare (funcțională a cuvintelor) 362, (impresivă și expresivă a lui „i” în poezia populară română) 198
variantă 363, 364
vatră lingvistică (romanică) 124
verb (reflexiv) 212
viitor 213, 568
vocabular 210
vocală 383, (implicită) 197, (prepalatală) 135, (clasificare a vocalelor) 198, (nazală) 518, 521, 563

vocalism : a inițial slav preiotat 234, a romanic accentuat > a slav 338, a romanic neaccentuat > o slav 338, a > â 109, a > o în tracă 418, a (în poziție nazală) > âi 384, a (după r) > e 294, a (aton) + l, r + cons. > â 419, 426, â (istrorom.) 51, â 313, â (istrorom.) 52, â > iă 390, â > e > i 320 â (după labială) > o 417, â — u > o — u 320, â (rom) > u (în ung) 243, â + i, e > în 413, e inițial preiotat 235, (istrorom.) e (închis) 52, (istrorom.) e (deschis) 52, e (inițial) > a 410, e (precedat de labială) > â 259, 260, e (accentuat urmat de e) > ea 384, ě (slav) > ea (rom.) 255, 264, e—e > i—e 436, e > ie 390, ě (slav) > i (rom) 271, ě (slav) > în (rom.) 140, e(r) > â(r) 445, ě > e 109, i (istrorom) 52, i > ii 390, ě (slav > e (rom.) 271, ě (slav) > e, â, a (rom.) 258, in > i 32, i final afonizat 68—69, i final neafonizat 68—69, (istrom.) o 54, o > â 198, o > u 110, (slav) o > a (rom. și alb) 129, (slav.) o (deschis) > a (grec.) 234, (slav) o (deschis) > â, i (bulg.) 249, (ung. și țig.) ô > âu (rom.) 384, (slav) o > in, in (rom. 246, (slav) o, ě > un, în, in (rom.) 246, 264, 275, (slav) o > o, ov + nazală (grec.) 245, (slav) o, > a + nazală (grec.) 246, o > uo 390, (slav) o > un, în (rom) și un, en (alb.) 129, (slav) o > u (în s.-cr.) 249, (slav) o > un, în â (rom.) 270, o, u (aton) + l, r > â 449, oa > va 320, (slav), or, ol, er > ra, la, (slav sudic) 234, (slav) or, ol, er > ra, la rea (rom.) 242, (istrorom.) u 54, (v sl.) ŭ 196, u (ca element slab al unui diftong) > v sau b sau p 385, u — ū 390, u — â > u — u 321, (slav) ŭ > o, â (rom.) 256, 258, 264, (ung.) u > ul 385, 390, (v. grec) y 422, (slav) y > (rom.) i 244, 164

vocativ 8— 25, 322 (și nominativ) 212

yod (epentetic) 307

yodacizare 131

b) AUTORI și OPERE

Adamescu, Gh. 61, 203, 407, 419, 420, 430, 445, 462; Agavriloaei, Gh. 203, 214; Agrell, S. 33; Alecsandri, V. 59, 208, 318, 408; Alessio, G. 450, 561, 563; Alexics, G. 5, 170; Altheim, F. 88; Ancel, Jacques 185; Angel, 199, 218; Andreescu, C. I. 199; Andreescu, Ioana 199; Angelescu, P. 204; Anonimus Caransebesiensis 316; Anonimul regelui Bela 123; Antipa, G. 99; Antonovici, Nic. I. 216; *Anuarul Arhivei de Folklor* 101—104; Arbore, Al. 185; Arbore, Z. 200; Aradi, I. 203; Ariosto 576; Aristotel 60; Ascoli, G. 388; Astărăstoaei, V. 201; Asztalos, M. 544; *Atlas linguistique de la France* 463; *Atlasul Lingvistic Român* 115—118, 157, 204, 464, 561, 565.

Bacinschi, Ilie 212; Bălcescu, N. 101; Balotă, A. 185, 216, 489, 564, Banciu, Ax. 208, 215; Bănescu, N. 199, 204; Bărbulescu, Ilie 125, 218; Bărgăuan, B. 560; Barić 387, 388; Baronzi, G. 424; Bărseanu, A. 316, 424 448; Bartoli, M. 54, 185, 229, 383, 461, 481, 516, 575, 567; Barral 557; Bazell C. E. 212; Beaulieux 141; Becșa, N. 427; Bedier, I. 60; Beldiman, B. 565

Belić, A. 132, 185; Benedek, I. 464; Beneš, P. 572, Beninger, Ed. 96; Berciu, D. 654; Berneker 70, 144, 145, 239, 422; Bertoni, G. 185, 574—576; Bianu, I. 175; 213, 218, 491; Bibicescu 317; Bilețchi, I. 216; Birăescu. Tr. 200; Blaga, L. 84, 186, 223; Aledy, G. 439; Block, M. 201; Bloch, Oscar 62, 365, 370, 451, Bobčev, S. S. 219; Bodin, D. 185, 190, 191, 200, 204; Bogaci, Gh. 186, 195; Bogdan, Damian P. 190, 193, 218, 219, 222, 564, 570; Bogdan-Duică, G. 181; Bogrea, V. 1, 174, 293, 315, 482, 484; Boisacq, E. 281, 418, 437, 445; Boléo, Manuel de Paiva 212; Boliac, C. 561; Bonafous 28; Boroncai, L. 319; Bottiglion, Gino 281; Brăiloiu, C. 205; Brateș, Radu 215; Brătianu, Gh. I. 199, 200, 564; Breazu, I. 103, 213, 287, 573; Brighenti, E. 420; Brück, I. 195; 197; Brückner 249; Brugmann 382; Brüske 30; Brzeski, N. 90; Buben, Vl. 559, 561, 568; Bucur, Septimiu 200; Bucuța, Em. 570; Budimir, M. 192; Bühler, K. 86, 161, 165; Bunea 533; Burileanu, C. N. 186; Burlea, I. 572; Byck, I. 188, 212, 222, 223; Byhan 140.

Çabej, Eqrem 186, 220, 559; Călinescu, G. 205, 216; *Ca'vinismul* 171; Camariano, Nestor 199; Câmpeanu, Ana 169; Căndrea, I. A. 61, 70, 100, 105, 169, 195, 219, 290, 304, 310, 311, 312, 363, 365, 378, 387, 394, 407, 413, 414, 419, 420, 430, 445, 462, 483, 492; Cantemir, D. 317; Cantemir, Traian 219; Capidan, Th. 10—19, 25, 50, 115, 129, 130, 162—164, 186, 191—195, 201, 205, 206, 208, 212—216, 219—222, 279, 425, 427, 429, 434, 445, 482, 485, 489, 506—516, 518, 559, 569, 561, 562, 567, 570, 571; Caracostea, D. 186, 197, 205, 223, 224, 506, 556, 562, 572; Caragață, G. 190, 193, 205, 212; Caragiale 573, 574; Caraman, P. 148, 220, 570; Caranica, I. 426; Carandino, N. 572; Carthy, M. 197; Cartojan, N. 89—91, 178, 213, 214, 218, 496, 559; Cataramă, V. I. 148; *Catehismul din manuscrisul dela 1719*. 174; Cazacu 227, 567; *Cazari* 174; Cazan, I. C. 186; Cerster, W. 197; Chendi, Il. 330; Chelaru, V. 194, 197, 205; Chihaia, Ion 220; Chinezu, I. 98; Chiriță, Ilie 200; Chițescu, N. 212; Chițimia, I. Const. 91, 564, 566; Christu, V. 200; Cianciolo, U. 552; Ciușanu, G. F. 318; Cihac, A. 26, 70, 293, 370, 416, 462; Ciobanu, Șt. 489—506, 564; Cioculescu, Ș. 564; Cipariu, T. 561, 569; Ciuchi, E. 186, 199, 559; Ciuhandu, Gh. 564; Ciuteanu, Petre 207, 221, 567; *Codicele dela Cohalm* 178; *Codicele Martian* 171; *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan* 174; *Codicele Todorescu* 171; Colias, G. 187; Coman, P. 107—109, 205, 562; *Comemorări* 213—215; Condurachi, E. 200; Conea, I. 205, 216, 460, 564, 569; Constantinescu, Em. 205; Constantinescu, I. V. 184—224, 558; Constantinescu, P. 192, 564; Cordignano 297; Cornu, I. 228; Coșbuc, G. 66, 171, 174, 175, 177, 318; Costea, I. 98; Costin, N. 380, 408; Costinescu 306, 424; Coteanu, I. 572; Covaz 55; Crăciun, I. 187; Crânjală, D. 569, 570; Creangă, I. 189, 211, 318, 330—334; Creangă, Margareta 217; Cristescu, Ștefania 194; Cristinoiu, N. 215; Croce 575; Croitoru, V. 188; Csánki 236, 340, 519, 522, 524—527, 534—536, 539—542; Csűry, Balint 187, 211; Cysarz, Herbert 84.

Daicoviciu, C. 94—97, 195, 200, 564, 565; Damaschin, V. 187; Dame 424, 445; Damiani, Enrico, 219; Dan, D. 219; Dante 555, 576; Darmesteter 62; Decei, A. 200, 201, 217; Delacroix 165; Dalametra 294; Delavrancea 424;

Densușianu, O. 25, 101, 128, 169, 187, 198, 201, 204, 205, 209, 210, 214, 216, 226, 235—237, 242, 304, 306, 308, 321, 322, 376, 404, 416, 435, 439, 441, 457, 461, 462, 476, 478, 483, 484, 488, 491, 522, 559, 569; Depărățeanu, Al. 205; Diaconescu, E. 565, 569; Diaconu, I. 562; Diamandi-Aminceanul, 220; *Dictionarul Academiei* 98—101, 203, 208, 566; Diculescu, C. 1, 98, 169, 293, 404, 416, 448, 454, 457, 460, 462; Diez, Fr. 228; Dima, Al. 200, 565; Dimitriu, Ig. 191, 200; Dimiu, Radu 224; Dobosi, Al. 200; Dobrescu, Al. V. 205, 224; Dogaru, D. 220; Domanovszky, Alexandre 200; Donat, I. 205, 565, 569; Dosoftei 279, 320, 408, 411, 439; Drăganu, N. 1—7, 169—183, 195, 200, 202, 212, 214, 217, 222, 223, 242, 247, 249, 251, 255, 269, 295, 306, 308, 335, 336, 340, 354, 496, 498, 503, 507, 518, 520, 522, 525, 526, 527, 529, 531, 542, 543, 545, 569, 570; Drăghici 316; Drăgoiescu, Petre 216; Dragomir, N. 187; Dragomir, S. 187, 251, 269, 528, 533; Dragomirescu, G. N. 222, 516, 572; Dragoș, G. M. 205, 569; Duma I. 319, 320, 324; Dumitrescu, Maria I. 186; Dumitrescu, Vl. 200, 219; Dumitriu, I. G. 214; Dumke 268; Durkheim 159; Duzinchievici, Gh. 564.

Edmont, E. 283, 463; Eliade, Mircea 214; Elian, Alex. 204; Elwert W. T. H. 206; Eminescu M. 84, 85, 189, 195, 210, 223, 318, 362, 363, 364, 369, 370, 373, 552, 573, 575; Ennius 457; Enszlin, W. 565; Ernout 291, 292, *Evangeliiar românesc la 1552?* 178; Ewert, W. Th. 199.

Falmerayer 233; Fecioru, D. 204, 559; Ferraz J. Castán, V. 58; Filipović I. 71; Finta 227; Fletcher, H. 46, 47, 48; Floca, I. 424; Florescu, Gr. 200; Florescu, Petre 187; Florea-Rariște, D. 205, 559; Forțu, Gr. 213; Fortunescu, C. D. 186, 187, 188, 195, 200, 202, 204, 214, 559, 560, 561, 564, 566; Fouché, P. 44, 46; Franck, O. 216, 252, 254, 519; Franckenstein, Valentin Franck v. 174; Frâncu 414; Friedwagner, M. 87, 186, 191, 194, 198, 204, 214, 225—227, 507, 569; Furtună, Eron. D. 187.

Galdi, L. 155—158, 199, 201, 203, 205, 206, 220, 223, 559, 565, 567, 572; Gamillscheg, E. 97—98, 106, 120, 123, 124, 158, 187, 188, 194, 197, 201, 222, 512, 561, 565, 568; Gane, Iorgu 214; Garcia-Lomas, G. A. 62, 64; Gartner, Th. 54, 225; Gaster, M. 186, 206, 214; Găzdaru, D. 146—147, 212, 215, 561, 571; Geib 346, 354; Gelb 165; Gelletich-Sirola 433; Gemelli, A. 83, 165—166; Gentile 575; Georgescu, H. 200, 219; Gerota, G. 199; German, P. 220; Gherghel, I. 98, 224; Gherman, Tr. 103; Giese, W. 186, 189; Gillieron, J. 283, 424, 463—464; Gindely, A. 505; Giuglea, G. 58—67, 98—120, 188, 214, 227, 237, 292, 293, 316, 412, 426, 464, 481, 489, 515—516, 559, 560, 562, 566, 567, 568, 570; Giurescu, C. C. 189, 216, 220; Glavina, A. 51; Golescu, C. 424; Gôrka, O. 90, 91; Gorovei A. 206; Gottschalk, W. 188; Govrighian, Gr. 216; Gradea, P. 169; Grămadă, N. 206; Grammont, M. 381, 382, 383, 389, 397; Grandgent 61; Graur, Al. 24, 152, 153, 186, 188, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 204, 206, 207, 212, 213, 215, 216, 222, 223; Grecescu, C. 203; Grecu, V. 90, 174, 206, 559; Gregoire, A. 411, 454; Gregorian, M. 207; Grințescu, G. H. 216; Groot, A. W. de 164—165; Gunnarson, Gunnar 207, 220; Gușetoiu, D. 201.

Hăciu, Anastase N. 220; Hajek, E. 174; Haneș, P. V. 188, 190, 115;

Hasdeu, B. P. 16¹, 186, 187, 188, 214—215, 344, 409, 424, 453, 462; Hașeganu, S. 570; Hațieganu, I. 427, 435; Hatzfeld 62; Havránek 212; Henry, P. 200, 203; Herescu, N. 565; Herodot 317; Herseni, Tr. 559; Herzog, E. 225, 226, 229; Hieronymus 64; Hóman, B. 518; Horedt, K. 564, 565; Horia 181; Horváth, A. 206; Horwath, W. 202; Hotnog, T. 216, 217; Hrinčenko 30; Huškova, J. 559, 560, 564, 566, 569; Huss, Richard 215, 217, Ianovici, N. 209; Ibrăileanu, G. 189; Iliev 241, 254; Ionașcu, R. 171; Ionescu-Gion, Gh. I. 188; Ionescu, I. D. 207, 562; Iordan, I. 35, 36, 186, 188, 189, 191, 193, 194, 198, 199, 204, 207, 209, 212, 214, 215, 217, 224, 226, 235, 254, 335, 489, 523, 533, 536, 559, 560 562, 564, 566, 567, 568, 572; Iordan, Margareta 193; Iorga, N. 90, 178, 185, 186, 189, 190, 191, 193, 201, 207, 215, 218, 219, 220, 279, 492, 559, 565, 566, 567, 569, 570, 574; Iroaie, P. 147, 197, 208, 220, 562, 571; Ispirescu, P. 325; Istrate, G. 206, 207, 209, 213, 301, 305, 562; Istrate, Maria, 560; Istrățescu-Tzurea, A. 210, 213, 216; Ivănescu, G. 189, 192, 197, 198, 206, 213, 215, 550, 559, 563; Ivașcu, G. 191, 224; Ive, Antonio 146, 147; *Izvoarașul* 101.

Jaberg, K. 120, 122—125, 130, 204, 207, 281, 467 469—471, 516, 567; Jacimirskij, A. S. 564; Iakobson 135; Janin, R. 193; Jarník, H. 227—228, 568; Jarník, J. U. 227, 309, 311, 316, 424, 448; Jensen 336; Jeriček 146; Jokl, N. 189; Jordanes 109; Jud. J. 189, 204, 215, 281; Jung 522.

Kannisto, Artturi 211; Kántor, L. 206; Karácsonyi, J. 518; Keintzel-Schön, Fritz 191; Kirileanu 331; Kisch, G. 1, 6, 178, 207, 215, 237, 257, 336, 510, 526, 529; Klein, Karl Kurt 208; Kniezsa, I. 201, 217, 237, 239, 240, 241, 245, 253, 260, 267, 275, 276, 517—547; Koch, H. 265, 518; Kögler, K. 186, 188; Konaki 318, 325; Kovacs, Șt. 96; Kowalski, T. 194; Kranzmeyer, István 217; Kraus, F. 194, 208; Krepensky, M. 213, 563, 558; 572; Kretschmer, P. 389, 417, 437; Kriaras, M. 208; Krumbacher, K. 502; Kurylowicz, Yerzij 213.

Lacea, C. 98, 171, 199, 306, 309; Lange-Kowal, E. 189, 194, 197, 199; 562; Lansberg, H. 389; Lăpădatu, Al. 182; Lăpădatu I. I. 182; Lascu, N. 559, Laurian, A. T. 420; Lăzăreanu, B. 190, 199; Lăzărescu, Ioan 188; Laurent, V. 200; Leake, W. M. 221, 571; Lecca, O. G. 208; Leopardi 575; Leotti 63, 108, 426; Lerch, E. 562; Liebhart 249, 542; Littmann, M. 190, 191, 203; Littré 440; Locke 293; Lombard, A. 39, 186, 189, 197, 208, 213, 224, 516, 563, 568, 570; Lommatzsch, E. 569; Longinescu, S. G. 278; Ludescu, S. 190; Lukasik, St. 202, 217; Lükö, G. 202; Lupi, Gino 208; Lyer. St. 222, 560.

Macarie 91—93; Macrea, D. 188, 189, 191, 194, 198, 202, 209, 299, 300—301, 559, 560, 563, 564, 566, 567, 571; Maior, P. 178; Maiorescu, I. 562; Maiorescu, T. 208, 330, 561; Malaschofsky, Alfred 190, 202; Malecki, M. 202; Măndrescu 316; Manciulea, Șt. 569; Maniu, D. 108, 516; Manoilescu, I. 98; *Mănăstirea păcătoșilor* 178; *Manuscris calvino-român* 182; Mărdărescu 196; Maretic 142; Marian, S. Fl. 226, 318, 412; Marian, St. 208; Marouzeau, I. 488; Martian 174; Martone, De 460; Măruță, T. D. 208; Massimu 420; Mazilu, D. R. 224; Mehedinți, S. 190; Meillet, A. 43, 291, 292, 389, 414, 459; Melich, I. 239, 249, 269, 336, 517, 527, 543; Menéndez Pidal, Ramón 59, 60, 117; Menzerath, P. 167; Mercas, D. 569; Meyer, G. 417; Meyer-Lübke, W. 33, 78,

111, 118, 168, 170 198, 215, 228, 292, 294, 299, 382, 388, 393, 396, 397, 408, 415, 445—446, 452, 459, 482; Michaelis, Franz 190, 217; Micle, Veronica 170; Mihăescu, I. 559; Mihăescu-Nigrim, N. 190; Miklosich, Fr. 33, 76, 236, 237, 307, 308, 478, 529, 545; Miletić, L. 215; Minea, I. 199, 208; *Miorița* 574; Mladenov, St. 35, 78, 132, 140, 236, 237; Moga, I. 200, 202, 533; Moga, I. D. 464, 467; Moisil, C. 219; Moldovan 532, 547; Moór, E. 270, 271, 533, 539, 540; Morariu, C. 190; Morariu, L. 146, 149, 190, 194, 208, 213, 219, 220, 571, 572; Morariu, T. 457; Morariu, V. 208; Moravcsik, G. 155; Moser, H. 194; Mošin V. 221; Müller, I. 501; Munteanu, Bazil 560; Murărașu, D. 560, 571; Muratori, A. 575, 576; Murko, Matyáš 200; Mureșianu, A. A. 190, 200; Mușlea, I. 101—104, 319, 320; Mussafia 388, 395; Mustiață, P. 190, 565.

Načov 236; Nakonetschna 345; Nandris, Gr. 33, 130, 139, 190, 202, 222, Nanu, M. 190; Năstase, Gh. I. 202; Naum, T. 98, 209, 568; Neculce, I. 408; Negri, D. M. 146; Németh, Gyula 202; Nicanor et Co. 190, 208, 209, 214, 222; Nicolau, M. 222; Nicolescu, G. B. 572; Niketas Choniates Akominatos 123, 541; Nistor, I. I. 174, 565; Nitsch, K. 510; Noe, C. 221.

Oberhummer, E. 297; Obreja, A. 209; Odobescu 572; Olschki, L. 190; Olsen, H. 24, 223; Olteanu, P. P. 221; Onciulenco, T. 191; Opreanu, S. 113—114, 202, 566; Orr, John, 189; Ortiz, R. 191, 557; Oțetea, A. 200.

Păcală 424; *Păinea Pruncilor* 319—329; Palay, S. 209; Pamfile, T. 318, 424, 426; Panaitescu, P. P. 91—93, 190, 191, 202, 207, 215, 217, 561, 564; Pancratz, A. 192, 199, 560; Panțu, Z. 63, 406, 421; Papacostea, V. 209; Papadima, Ov. 192, 200, 214, 223; Papadopol, P. I. 187, 191, 192, 209; Papahagi, P. 10, 279, 387, 481; Papahagi, T. 93—94, 105—107, 196, 209, 213, 441, 562, 568; Papahagi, V. 221, 571; Papiu, I. 319; Pârvan, V. 96, 202; Pașca, Șt. 6, 50, 98, 93, 115, 191, 192, 195, 202, 210, 211, 216, 217, 220, 221, 241, 310, 429, 503, 519, 561, 566, 571; Pascu, G. 26, 28, 30, 143, 206, 343; Păsculescu 59; Pătruț, I. 475, 511, 571; Papu, Edgar 560; Perpessicius 362; Pervain, I. 169; Petroșanu, D. P. 569; Petrovici, E. 13, 50, 115, 119, 141, 187, 194, 195, 196, 198, 204, 209, 217, 221, 287, 288, 289, 300, 305, 307, 391, 436, 463, 475, 486, 488, 489, 509, 511, 519, 522, 547, 548, 551, 560, 562, 563, 565, 566, 567, 568, 571; Petru Schiopul 201; Philippide, Al. 82, 154, 215, 478; Picot, É. 9; Pisani, T. 208; Pisani, V. 221; Piscupescu, Ec. Șt. 202; Plaut 421; Pogorielov, V. 69; Polenaković, H. 221; Pontbriant 424; Pop, Licu 572; Pop, M. 186; Pop, N. 457; Pop, Reteganul 316, 409; Pop, S. 50, 115, 194, 195, 204, 209, 211, 215, 300, 343, 344, 560, 562, 568; Popa-Lisseanu, G. 109—113, 202, 566; Popa, N. T. 208; Popescu, N. M. 209; Popović, A. Y. 221; Popovici, D. 214, 561; Popovici, I. 55, 114, 236, 252, 254, 328, 522, 544; Popp, Mara N. 560; 571; Poprujenko, M. Gh. 221; Porphyrogenitos 112; Porubski, I. 196; Potra, H. 202; Preda, L. 195; Prelucan, I. 204; Procopius 109; Procopovici, Al. 8—25, 70—79, 104—105, 156, 161—162, 191, 198, 202, 215, 226, 228—229, 236, 266, 274, 300, 301, 309—314, 463—516, 560, 563—566, 568; Pușcariu, S. 1—7, 8, 10, 13, 17—21, 25, 28, 29, 33, 39, 43, 45, 52, 54, 55, 68—69, 71, 72, 75, 76, 80—89, 98, 99, 115, 131, 153, 154, 157, 160—161, 163, 169, 170, 191, 192, 194, 204, 209, 217, 221, 223, 224, 225—227, 273, 285—297, 306, 336, 370,

374—403, 408, 416, 426, 430, 434, 435, 439, 441, 442, 453, 461, 462, 465, 466, 467, 469, 477, 478, 480, 483, 507, 511, 516, 560, 563, 569.

Racotă, T. 572; Racoviță, C. 192, 196, 209, 213, 218, 223, 566; Rădulescu-Codin 317; Rădulescu-Motru, C. 214; Rădulescu-Pogoneanu 98; Rebreanu, L. 574; Récatas, B. 221; Regele Mihai I 115; Reichenkron, G. 120, 209, 233, 273, 274, 511—513, 563, 568; Richter, Elise 191, 215, 557, 560; Ringenson, Karin 223; Roesler 336; Rohlf, G. 62, 191, 192, 204, 209, 210, 221, 389, 405, 406, 407, 408, 410, 416, 417 420, 421, 431, 436, 437, 446, 447, 449, 451, 457, 459, 460, 462, 563; Roques, M. 214, 229; Rosetti, Al. 12, 32, 37, 124, 128, 130, 132, 134, 185, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 207, 210, 214, 215, 219, 226, 241, 306, 320, 476—489, 504, 516, 560, 563, 568, 572; Rosetti, R. 563; Rositzke, H. A. 198; Roussel, L. 43, 48; Rousselot 391; Rudnickij, Y. 217, 345; Ruffini, M. 203, 221, 560; Russu, I. I. 217, 218.

— Sacerdoțeanu, A. 203, 210, 561, 569, 570; Sadoveanu, M. 226; Sophin, St. 225; Sainéan, C. 193; Șaieanu 316, 415; Sallaville, S. 193; Sandfeld, Kr. 19, 24, 25, 78, 193, 223, 336, 434; Șandru, D. 186, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 198, 200, 202, 204, 209, 211, 214, 221, 305, 397, 561; Sânzianu, M. 201, 216; Sbiera, I. G. 669, 215, 499; Schaad, G. 221; Scheiner 235, 238, 239, 249, 528, 529; Scheludko 30, 345; Scheuermeier, P. 210; Schiller 84; Schmitt, A. Th. 210; Schopf, E. 383; Schuchardt, H. 78, 87, 226, 389, 396; Schuffert, K. 151; Schürr, Fr. 167—168, 199, 210; Schuster, Fritz, 203, 210, 218; Schnyzer, E. 389, 397; Scorpan, Gr. 195, 210, 224; Scriban, A. 70, 71, 210, 310, 311, 314, 316, 568; Scriban, Arhim. 193; Scurtu, V. 562; Sebastian, M. 219; Seidel, E. 193, 210, 213, 563, 572; Seidl-Sloty, I. 213, 223, 563; Sergievsky, M. V. 193; Serra, G. D. 6; Șesan, M. P. 490; Seserman 354; Șiadbei, I. 42, 222, 478; Siegescu 5; Sihleanu, Al. 205; Silvestru, Amelio 174; Simonyi Zs. 316, 317; Simionescu, Eufrosina 178; Simionescu-Râmniceanu 218; Simonescu, Dan I. 178, 199, 203, 220, 561; Sirun, H. Dj. 210; Skok, P. 37, 110, 131, 145, 151, 163, 192, 193, 210, 216, 221, 222, 388, 394, 561; Slătineanu, Al. 200; Smilaner, Vl. 562; Smochină, N. P. 102, 210; Sobolevskij, A. I. 218; Sokolnicka-Izdebska, Sophie 547—551, Someșan, L. 190; Sommerfelt, A. 158—160; Spitzer, L. 13, 73, 196, 211, 223; Stadtmüller, G. 566; Stahl, Henri 319; Stan, N. 432; Stănculescu, F. D. 199; Stănică, Const. 218; Stănoiu, D. 424; Ștefan, G. 195; Ștefănescu, I. 211; Ștefan, I. 559, 566; Ștefănescu, Marg. 251; Ștefănuță, P. V. 211; Steiger, 191; Steinthal 160; Stoianovici, Al. 565; Stoicovici, E. 39; Străjanu, M. 146; Straka, Jirý 563; Streinu, Vladimir 193; Suchianu, D. I. 223; Sulică, N. 489—506; Szabó, T. A. 218; Szarvas, G. 316, 317; Szinnyei, I. 30, 151; Sztripszky, H. 170.

Tagliavini, C. 193, 199, 211, 226; Teleormanul, I. 569; Tarnavski, T. 225; Teodorescu-Broșteni, I. 193, 211; Teodorescu, G. Dem. 103; Teodorescu-Kirileanu, Gh. 330; Țicăloiu, I. D. 199; Țichindeal 318; Thomas 62; Tiktin, H. 26, 61, 70, 215, 226, 285, 289, 293, 294, 309, 419, 429, 440, 447, 462; Todor A. P. 187, 199, 220; Todoran, R. 559, 567; Togan 532; Tomás, L. 97, 186, 198, 199, 201, 203, 205, 211; Tomaschek 336; Tomescu, Mircea 213, 561; Topárceanu, G. 211; Torouțiu, I. E. 214, 226, 227; Tóth, A. 203; Trendelen-

burg, F. 46; Turdeanu, E. 193, 203; Tuulio, O. J. 191, 198; Tzigara-Samurcaș, Al. 192, 219; Tzonev, I. 218

Udrișteanu, D. I. 211; Unbegaun, B. O. 562; Ursăcescu, Ec. V. 218.

Vaida, V. 432; Vaillant 43; Valjavec, F. 187, 571; Valkhoff, M. 222, 561; Vâlsan, G. 103, 316, 412, 426, 464; Varlaam 452; Vârtej, C. 559; Vartosu, E. 568, 570; Vasilescu, Toma 568; Vasiliu, Al. 153, 211, 330; Vasmer 235, 236, 237, 246, 254; Vasu, D. 445; Vătafu, M. 202; Vedeia, C. 208; Velichi, C. 218; Verbiceanu, Z. 516; Verbină, I. 193, 561; Verlaine 363, 365, 369, 373; Vianu, T. 224, 573; Viciu 409, 418; Vintilescu, I. 211; Vito, Pilutiu 174; Vondrák 127, 142; Vossler 83; Vrabie, Gh. 192, 204; Vulpe, R. 200, 203, 570.

Wagner, M. L. 193; Walde 417, 418, 431, 437, 445; Wartburg, W. v. 189, 193, 204, 406, 461; Weigand 10, 11, 25, 30, 54, 55, 78, 122, 124, 170, 226, 228, 236, 238, 249, 253, 257, 304, 336, 380, 468, 471; Weissbuch, I. 223; Wichmanns, J. 211; Wissemann, Heinz 223.

Zamfirescu, D. 572; Zamfirescu, I. 185; Zauner, A. 228—229, 563; Zelechowski, E. 76.

c) CUVINTE

albaneze

babë 129, bištajë 61, bishtajë 63, brekuske 106, darovís 129, dumré 129, fšat 112, gati 129, gatuaj 129, gradinë 129, gremisje 106, Kallónj 106, Karabáshe 106, kësulë 111, Koçán 129, Kosë 129, krimb 392, krimp 392, Kulaç 122, lëngim 426, lengjüre 426, lëngonj 426, lesker 297, ljaþë 296, llohë, 108, lopatë 129, magule 129, mošë 279, motšë 279, ndëmëroj 393, nëþërkë 292, nstšiks 435, obór 129, orëndi 129, pëndar 129, pendë 388, pendull 388, Peštan 254, Peštjani 254, pištaje 61, policë 129, prak 129, rembë 392, rogós 129, shapī 292, shaperdonë 292, shëmbëloj 392, 393, shkja, pl. shkje 129, sitë 129, starc 130, stopán 130, sundím 129, sundinitár 129, sundój 129, trëmp 392, vërsë 129, vërtit 129.

alte limbi

indo-eur. *sterbh 445, lit. lāpas 296.

germane

Beere 406, Blech 346, *brust v. germ. 106, Fliesse 295, Lamperl 395, Manderl 388, Pflug 207, Samstag 387, striken 293, tschachel, sās. 309.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

grecești

Ἀβαρίνον 234, ἄγρικος 407, ἀγροίκος, v. gr. 407, ἀκμήν 413, ἀκόμη 413, Ἀλούτα 336, Ἀλούτας 336, ἀμαγίω, v. gr. 455, ἀνδράκιον, v. gr. 447—448, ἀπλερος, gr. vulg. 407—408, ἀπληρος, v. gr. 407—408, ἀργίλλα, v. gr. 411

ἀρνός, v. gr. 414—415, ἀρσὴν 414, βαβά, ngr. 283, βοδρός, v. gr. 108, βαπτίζω 416, βασιλεύει ὁ ἥλιος 208, βασκανία, v. gr. 416, βασκανίζω, v. gr. 417, βάσκανος 415, 416, 417, Βεζνίκον 258, Βιστρίτσα 244, Βριάζα 242, Βρυάζα 242, Γαρδίκιν 234, Γεμελλομοῦντες 110, Γκλαμπανοῦ χωράφια 235, Γλουμπουτσάριον 235—36, γῦρος 31, 436; δάφνη 406, διάζομαι, v. gr. 451, διάσμα 451, διάστρα (Epir) 451, *διάστρα 451—454, Δομπράβα 237, δοχήτ, v. gr. 448, δράκαινα 448, θυάfra (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, θυάstra (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, θυázma (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, ἔργα, v. gr. 409—412, ἐργαλεῖον, v. gr. 409, ἐργαστήριον, v. gr. 410, ἐργάτης 410, *ergella, v. gr. 409—412, ἔργον, v. gr. 409, Ἑιοβα 262, Ζαρνάτα 261, Ζέρνες 110, θήκη 61, 446, θύμβρον 32, κάλυμμα 418—420, κασοῦλα 111, κοβέγκιλες 110, κολλύρα 420, κολλυρίδα, v. gr. 421, κολλυρίζω, v. gr. 421, κολλυρίς, v. gr. 420—421, collyra 421, Κρούσοβον 262, κυβερνάω, v. gr. 448, κύλλος, v. gr. 436, κύμα 436, Λάγγα 237, Λαγγαβίτσα 236, Λαγκά 237, Λαγκάδα 238, Λαγκάδι 238, λακίς 291, λακίζω 291, Λεντίνη 236, λέπρα 296, λέπω 296, Λιαντίνια 236, λιπαρός, v. gr. 435, Λίσπος 293, Λίσσος 293, Λογκά 237, λύγιος, v. gr. 421—425, λύγος, v. gr. 421, μαγεύω 416, Μαγούλα 234, μαῖα-ας 281, μαλακίζω, v. gr. 424, μαλακός 429, μάνα 350, μόντες 10, Μουνδρά 237, Μουντινίτσα 248, Μοῦντρος 238, Μπεξενίκος 258, Μπελιγκράδια 242, Μπούστρι 244, Μπριάζα 235, 242, μῆς 292, Νομπρεβίτσα 237, οἶστρος 64, ὀνύχιον 435, 436, οὐρός, v. gr. 450—451, οὐρώθης, v. gr. 450—451, πανήγυρις 344, Paradunavis 204, παρδάλη 255, παρδάλλα 255, Πέλαγος, v. gr. 537, πεστιανά 253, 254, πετρίζην 110, πιστιανά 253, πλάγιον, v. gr. 436—438, πορνικός, v. gr. 438—441, πορνογενής 440, πόρνος 440, πῶξις, v. gr. 446, pyxitalia 62, pyxtalis 63, Ραζάρια 110, Ρουμισιάνα 110, Σαλμενίκον 234, σπλῆνα 32, σταυρός, v. gr. 441—443, στέρια 445, στερεός, v. gr. 445, στερέω, v. gr. 445, στέριφος, v. gr. 443 445.

latine

accumbere 393, acina 406, acinus 406, ad 286—287, admissarius 414, aeramen 410, africanus 408, *alana 413, *alena 413, *alpinus 413, alnus 412, Alutum 336, Alutus 336, ammagire 416, Ampeiu 246, 335, angelus 31, aper 408, apricus, -a, -um. 408, *apridus 407, *aprigus 407, aptare 58, arnicus 415, auferire 66, *aureolus 290, aureus 290.

baca 406, *bascanire 417, baptizare (gr.-lat.) 417, Basilica 195, basilica 31, *buxta 62, bŭxtula 62.

*cubilare 100, *caciuble 111, caecus 103, calidus 419, cambarus 387, cannula 453, cantes 108, capsula 62, carnacium 418, *catiulla 111, christianus 236, cimex 3, collare 99, collyrida 421 collyris, -idis 421, *compito 100, cooperatorium 419, c(r)ibum 32, cucullus 111, *cuntellus 377.

deus te constet 3, dexterae 453, Diana 10, doga 448, dolorem 320.

efficio 141, eiunium 329, erici(ius) 410, emplastrum 294, 296, *erta-gella 410, est 134.

fascinare 417, fascinum 417, filianus 236, fixatum 112, fossatum 112, frango 396, furkizo, lat. v. 112.

gener 136, genuata (lat. vulg.) 3, *gimbus 387, gubernare 448.

harpago, -onem 408,

includo, 32, inito 109, Iohannes 110.

lacro 291, 292, lacerta 292, lacertus 292, *lacia 291, lacinia 291, lambrusca 392, languere 429, languidus 426, languor, -orem 426, lapida 296, lapis 293—296, *lastra 296, laurus 406, *lepidare 296, lepis 296, longo 109, longum 286—287, libet 72, 73.

magis 61, magus 416, malacia 429, malacisso, 429, malignus 3, marcidus 430, Marrubium 195, mas 426, masculus 414, meletrix 378, mērus, -a, -um 317, mōra 266, murus 347, musculus 292, myrtella 406.

Nogeto 111, novella 422.

*oestriculus 445—446, oestrus 64, 445—446, *oestric(u)lus 64,

pharmacum 416, pindae 387, piscem 254, *pistalia 61, plaga 437, plagijs, -um 437, pornicus 440, *porn(i)cus 440, pronare 439, *pronicus 439, pronus 439, prudire 376, *puerunculus 439, *pueruncus 439, pus 431, putidus 431, puter, -tris 431, pyxis 62, 63.

quotus-libet 72, 73.

Ratiaria 110, rendere 387, *rendere 388, ressurecsionis 110, rogationem 136, Romanos 109, rumpere, 393.

salicem 419, sambatum 387, 392, sambucus 392, Scepte-casas 111, Sclavi 129, Sclavus 129, segnai 109, servare 66, sint 134, splen 33, stablum 442, stabulum 442, strambus 392, *stulus 31, stylus 31.

tabla (lat. vulg.) 112, tela 453, thēca 61, theca 446, torna, torna (fratre) 111, Turules 109, *tymania 436, *tymianum 377.

(um)bilicus 448, *uroda 450.

vagina 446, verres 106, vitricus 407.

Zanes 110.

romanice

abrego, span. 408, acino, it. 406, afinar, regg. 406, afra, regg. 406, africo, it. 408, afu, regg. 406, allargare, it. 285, alloro, it. 406, amagar, sp. 416, ammagari, sic. 416, ane, prov. 906, aniçi, bov., otr. 435, anorza, span. 195, antraci, regg. 447, apridu, pian. 407, apritu, regg. 407, árda, neapol. 410, arda argatella, neapol. 410, árda, basil. tarent. 410, argadillo, span. 410, argalio, bov., otr. 410, árgata, bov. 410, argatella, nap. 410, ark di San Marco, friul. 574, arni, bov. 415, arniska, bov., reg. 415, atar, span. 58, avru, regg. 406, aze, prov. 406.

bago, galiz. 406, bai, fr. 406, barro, it. 108, berrar, sp. 106, besiestre, sp. 394, bessetre, fr. 394, bissestro, it. 394, biviad, it. 153, boîte, fr. 62, bras, fr. 356, bussola, it. 62.

caja (o), sp. 61, cajas, sp. 62, calōma, cors. 419, calumo, it. 419, candola, it. 388, carnas, prov. 418, carnatu, sard. 418, carnazzu, sic. 418, chyte, fr. 30, cimbere, it. 393, comadre, span. 281, comare, it. 281, cudureda, cat. 420, cullura it. sud. 420.

dafina, regg. 406. dáfin, otr. 406, dafri, bov. 406, drácena, bov. 448.

enjugar, span. 389, ensemment, v. fr. 388, enstesso, it. 395, érysipèle, fr. 356, estado, span. 118, ensugar, prov. 389, enxugar, port. 389, etto, it. 435, fermá(r), span. 58, fikári, otr. 446.

gombito, it. 393, graginu, corsic. 406, guaina, span. 446, gyestra, corsic. 446,

harpagon, fr. 408, harpon, fr. 408, hechiceria, span. 415, hechizo, span. 415.

insir, it. 389, insoru, sard. camp. 388, inverno, it. 393, invierno, span. 393, inziss, vatell. 388.

kalóma, salent 41¹, konkoinu, sard. 440, kuddúra, bov. 420, kudduraí, regg. 420, kudduríta, otr. 420, kullurida, regg. 420.

lágano, calabr. 421, lastra, it. 294, lastru, port. 294, leganu, sic. 421, ligo, otr. 422, ligunia, bov. regg. 422, llorar de los ojos, span. 59, lucarino, it. 195, lucherino, it. 195.

magára, regg., cat., sicil. 416, magariu, calabr. 416, magia, it. 416, main, fr. 356, makkaria, neap. 431, maia, cat. 416, maláka, kosent. 431, mas mucho, sp. 60, mayia, sard. 416, mortella, it. 406, moscar, span. 63, 64, murtrera, catal. 406, muskare, sard. logud. 64.

nafri, regg. 406, nensium, v. sard. log. 388, nestru, corsic. 446, niku, sicil. 436, niçi, bov. 435, niku, pian. 436, nixo, bov. 436, nixuda, bov. 435, nkalomari, cant. 419, norça, port. 195, norsa, port. 195, nuenza, span. 195, n'una, calabr. 436, nunda, it. 388, n'unidda, calabr. 436, ntraša, salent. 447, orbacca, it. 406.

pendola, it. 387, Prayu, cosent. 436, piaggia, it. 437, pluj, vegl. 438, pollonare, it. 377, posada, span. 112, pisside, ital. 62, pissidi, sicil. 62, piseta, neap. 62.

rado, it. 376, remboláre, it. 393, rúbaga, berg. 406.

sage-femme, fr. 281, souris, fr. 292, stombaco, it. 393.

teca, prov. 446, tek, camp. 446, téka, abruzz. 446, telar, span. 410, telaio, it. 410, tiadzóme, otr. 451, tiferó, otr. 447, tiferu (Brindisi) 447, tiferu (Lecce) 447, tombolo, it. 392, trácena, bov. 448, trúpa, pian. 449, trupa, sicil. 449, tulúpa, bov. 449, tulúpu, pian. 449.

unviern, surselv. 393.

vago, march. 406, vaina, span. 62, vegeto, it. 447, vaiuolo, it. 427, vake, abruzz. 406, vaskamma, otr. 417, vaskeno, otr. 417, vérole, fr. 427, vosseta, neap. 62.

Yestre, neap. 446.

românești

abatize 206, acadea 207, aceră 195, acestălat 207, achita 207, activ 195, Adânca 240, Adâncul 240, adău 328, adecă 79, 191, adecăle(a) 72—79, 563, adecăte(a) 72—79, 563, adecătele(a) 72—79, 563, adeuga 320, afin 405—407, afin, arom. 405, afină 405—407, afină, arom. 405, afincă, arom. 405, 407, afincu, arom. 407, afind'e, arom. 405, afinisi 195, afink'e 405, afișar

207, afumat 207, agachi 145, Agadici 263, agăța 207, agestru 394, agneț 338, Agrigiu 541, Agriș 540, aht 196, aiurile 73, ajutara 152, ajutori 152, alanăg 396, a-largul 285—286, (a)-lăută 196, albar 207, albatariță 379, Albești 241, Albu 241, alcătui (a) 312, aldaș 328, Aldești 540, aldui 328, alergia (a) 285—286, Aleșd 545, alicnit 107, alimăni 378, alințescu, arom. 396, alior 290, 378, aliotman 208, Alistar 196, alivăni 378, alivanta 207, Almoșd 545, Alt 340, alta 207, alüger 424, amăgi (a) 404, 416, 455, 462, amar 207, amări (a) 195, ambajur 563, amburți (a), arom. 392, amelinta (a) 419, ameninta (a) 419, amerința (a) 419, amfibie 206, Ampeiu 530, Ampoiu 114, 178, 246, 266, 335, 517, 543, Ampoița 335, amurg 562, an (câtelea, an treilea) 377, anafor 196, anantu 335, Andolina 335, angă, megl 287, angălitoarea, arom. 396, angarlăc 395, anglicel 395, anin, -ă 412—414, ansăritoană, arom. 376, anvărliga, . arom. 395, apă 208, apré 207, apriat 207, aprig 407—408, aramă 410, Arănieș 252, arănkescu 396, arătură 107, arde 207, Ardeal 172, 173, 174, argea 404, 409—412, 453, Argeș 216, 543, ariciu 410, arie 195, Ariușd 545, armic 414, armig 414—415, arin(ă) 412—414, arior 378, arsene 196, arșeu 394, arșic 394, *art(a)gea 410, artelnic 196, artimetică 206, arudic, arom. 375, aruncături (a) 152, așchie 350, așea 320, asemeneale 73, asfinți (a) 211, așışderile 73, astândză, arom. 396, astrunc 395, atcăji (a) 195, ateia 196, atule 196, autarchie 206, avrămiu 207, avea (a) 207, azâiat 195, azimă 462.

ba 201, babă 207, 283, Baba 241, Băcăinți 257, 262, baclavă 37, baeră 108, bagatele 207, bahnă 240, 25', Bahna 241, Baia 241, băiat, -ă 439, Băiești 545, baidar 207, baie 240, băietă 108, bălăcări 151, bălăci 207, Bălaia 532, 542, bălaie 345, bălcu 343, 375, Bălgărad 242, Bălgrad 242, 252, 267, 336, 530, 535, Balint 113, Balint 257, 263, bambe 392, bănu (a) 328, barangă 195, 395, barbetă 207, Barbu 195, bărbie 207, bărghiță 207 Bărlea 238, Bărlăești 238, Barna 238, Bărsa 171, Bărsana 534, Bărsău 251, Bărsăuța 251, Bărzăști 540, Bărzava 243, basamac 207, Băsăști 536, basu 328, *băscăni 417, basmă 38, bason 207, băț 138, 228, băță 137, bățălau 345, bățătură 117, Batint 263, bătoji (a) 196, bătrân(ă) 207, bec 195, Belciug 241, bejenie 207, Belareca 252, 270, 535, belfer 207, Belint 257, 263, Belotint 257, 263, Bender 217, Benești 540, bensionar 207, Berbești 250, 519, 534, Bergia 113, Berza, 113, beșniță 207, beșoandă 207, beșondrină 207, Bihor 539, bihuncă 207, bijucă 195, Bilec 337, binac 196, bindisi (a) 195, bine 207, Binținți 257, 262, biped 206, birău 328, Birtin 540, biserică 31, 568, Biserica-Albă 534, 542, Bistra 244, 270, 535, Bistricioara 244, Bistrița 244, 269, 544, bivert, istr. 153, bivol 240, Blăci 386, Blajova 262, 536, blană 295, blăstema 321, blat 196, bleah 346, blid 32, bobărnac 207, boboană 328, bocoiu 207, bogat 240, Bogdana 535, Bogodint 257, 263, Boinești 542, bolboare 375, bolovan 295, bombă 207, bord 462, Borlești 536, bortă 207, *boscăni (a) 417, boscoană 415—4 8, 455, bosconi (a) 415—418, bosconița 417, bostan 207, Boțcăuți 251, 269, Botean 532, botejune 417, botez 416, 417, boteza (a) 207, 417, 425, Bour 208, boz 240, 256, 258, Boz 258, boză 38, Bozeș 256, Bozna 258, 270, 271, 272, 530, 535, 536, Bozovici 256, 263, brăcinar 376, bradip 207, brahă 207, brambura 106, brambură 207, Bran 242, brâncă 356, Brâncă-măței 360, Brâncă-

porcului 360, brânci 360, Braniște 546, Brașov 218, 262, Brașovia 218, Braș 241, brațetă 207, brazdă 36, 137, Breaz 241, 242, 255, Breazova 242, 255, breb 240, Breb 534, Brebi 536, brecușe, arom. 106, Brestovaț 258, 260, briț 70, bricela (a) 175, bricelă, 175, bricilui (a) 175, brișcală 175, brișcăli (a) 175, broască 207, 404, 462, broatec 462, brotac 404, 462, brustur 106, Brustur 532, 536, 542, buchini (a) 196, Bucium 535, Buciumi 537, 538, 546, Bucovă 258, Bucovăț 259, bucovină 196, Bucur 241, București, 241, bucurie 207, Bucuroaia 538, Budești 519, 534, Budinț 257, 263, Budoi 542, buiestru 195, bulgăr 295, Bulz 532, bumb 462, bumbăreață 462, bun 207, bundră 394, burcă 207, burete 462, buric 448, buștean 381, Butan 532, bute 404, 462, Buta 537, 546, buton 195, Buzești 537.

caca 207, 287, căciulă 108, Căciulata 111, cacamăț 287, cacamiți 287—288, cadă 462, căfui 274, căina 207, calagroș 378, călbaș 418, 419, călca 207, cald 419, Calea-Mare 539, căleap 331, 332, Calinești 534, 542, călmoiu 418—420, căloare, arom. 382, caloian 108, căloni 106, călugăr 207, Cămărzana 542, Cameneț 258, Câmpulung 534, canapăr 375, candriu 196, cântălares 328, cântar 195, canură 453, căpărlață, arom. 376, căpăluș 176, căpeleș 176, caplan 328, Căpitănuț 237, Căprioara 524, capt 385, cărăbuș 106, caragroș 218, cărai 72, caraman 196, carâmb 392, cărare 267, Caraș 400, Cărășău 239, Carașova 239, 240, 262, cardi 196, cardinalie 329, cardinaliș 329, care 208, călindariu 570, cărlan 395, 415, cărlig 395, Cărn 241, cărnaț 418, 419, Carneleaga 332, cărpă 290, cărpător 419, Cărpeștii-Mici 538, carte 207, carțind, arom. 393, căruță 207, căruțabil 206, căsai (a) 196, căsători (a) 196, cas 207, Căsata 217, casă 207, căscă (a) 34, 404, 462, Cascade 217, cașcaval 207, căsen, arom. 401, căscund 394, castrolă 398, castron 375, catarâmbă 392, căț 37, cățalachi 195, Cătană 318, cătea 37, 207, cățelări 151, căt(ele) 73, cătele a 73, cătelin 196, cătinel 196, cătingan 396, cățuie 207, cătule 72, căsărașu 288, căscări 151, cauc 404, 462, căutătoare 211, ceafă 116, ceampara 375, ceapă 196, 207, cearcăn 106, cenușă 207, Ceptura 217, cergălău 176, cerigori 288, Cerișor 523, Cerna 270, Cernaia 217, Cernat 241, Cernătești 241, Cernat 261, 269, Cernavoda 252, 529, 535, Cernișoara 261, Certej 261, Certeze 261, ceti (a) 137, 145, ceteră 462, chelbe 196, Chesinț 257, 263, chezășlui 152, Chieșd 545, chihâi 274, chihlimbar 392, Chilia 216, 536, chiloman 196, chișomb 392, chimnată 195, chimet, băn. 348, chindosi 196, chinez 348, 543, chionc 108, chiorcuș 108, chiorț 196, chireleisa 570, chirfosală 331, chirui 196, chischineu 328, Chitid 522, chiznovat 195, Cibin 544, cicoare 462, cimbru 32, 462, cin 32, cinste 395, cioaclă, 310, 311, cioban 125, ciocălău 310—314, ciocăni 152, ciocărlan 395, ciocărlie 395, Ciochinar 196, ciocuș(ă) 108, cionai 313, cionc 108, cioruș 108, cir 26, 28, 30—32, 563, cireșel 376, cirip 196, ciriș 26, 31, ciriz 31, cășlig 196, citi 145, ciuciu 196, ciul 436, 462, ciulă 108, ciumă 145, 436, 462, Ciumărna 536, ciumpag 393, ciupi 207, ciur 32, ciurciuea 206, ciuroiu 207, ciurui (a) 31, ciuruială 31, Clăbucul 217, clătări 71, clăti (a) 70—72, clătina 70—71, cleopă 377, Cliciova 262, clim peste 393, clinti (a) 70—72, 563, cloncan 375, clipoceală 331, cliposală 331, Clopotiva 526, coacă, arom. 482, coacin 462, coarbă 207, coardă 196, Coaja

527, coasă 36, 38, 129, coațin, arom. 462, cocă 207, 482, cocări (a) 152, cocean 129, 312, cocon 440, Codrul-Momii 532, 538, 540, colac 129, 420, *colărează 420, *colăred 420, colastră 38-, coleghiom 329, colindă 394, coftuță 195, cojoc 203, 207, colind 570, colț 338, coltuc 353, Colun 529, Comarnic 527, 542, comindar 207, compos 207, condă 196, condrașel 196, Copăcel 538, Copăceni 538, copaie 142, copil 106, 439, 440, corabangie 196, corăbiasca 196, corastră 421, Corcanul 217, corecționar 196, corinteu 176, corin 513, Cornățel 529, Corneareva 262, 270, Cornești 534, Corni 536, 537, Cornițal 532, Coroiști 545, coș 196, coștei 195, cot 196, cota 195, coteț 138, cotoi 196, cotoreală 196, Covăsint 257, 263, Covasna 349, 543, Cozla 252, 535, 536, 537, Coveș 545, Crăcești 534, Crăciun 346, 570, Crăciunești 250, 534, Craiești 241, Craiova 145, 262, 535, 540, Craiu 241, cramb 392, crampona 108, crâng 236, crânti 72, crăpet 196, crășani 195, Crasna 270, 536 Crașova 262, creștin 207, 236, Criciova 262, *crinti 71, Criș 114, 266, 339, 517, 531, 547, crișu 207, crivăț 207, crivina 108, crocmală, 207, Crocna 540, cruce 207, crug, 207, crunt 33, crupar 207, crupe 207, Crușovăț 259, 262, cucă 207, cuciu 207, Cuculata 111, cucumbișe, arom. 393, cugeică 171, Cuhea 534, Cuieșd 545, cuiu 196, 207, cujbă 99, cujeică 108, culduș 328, culisă 100, Cumănești 540, cumăt 348, 543, cumătră 196, cumătru 196, cumét, băn. 348, cumnată-to 401, cumpărățele 108, cumpăt 100, cunchi 108, curăți (a) 207, curătură 353, Curături 546, curcubeu 100, 574, curdeană 196, curechiu 28, 29, 415, Curmătura 546, cursunoiu 353, cursură 353, curte 462, Curtea 525, curtenzanț 207, Curtici 263, custu, arom. 562, custură 100, cusurafe, arom. 400, cută 288—290, Cuța 536, cuteza 196, 462, Cutina 251, cu țoc în poc 195, Cuveșdia 545, cvoțient 203.

da 567, dabulă 195, dafin 406, daiboji 195, dalb 290, Dalboșeț 244, daltior 290, daltă 287, dîmbae 567, dambla 567, Dîmbova 246, Dîmbovița 246, damf 567, damigeană 567, dănănaie 567, Dănești 536, 537, 546, dângă 286—287, dăniuş 567, danț 567, dar 567, daravelă 376, dărdăral, megl. 376, dârlog 395, dărmănar 567, dîrmon 196, dîrvăli 567, dărui(a) 129, daș 567, dăsăgi 567, dăsgurzi 108, dăstîmpă 567, de 73, 567, de-a-bușile 74, dead 567, deal 240, 567, Dealul Bercheșoaii 546, Dealul Cucului 546, Dealul Luchii 546, de-a'ncătele 72—79, 563, de-a'ndoasele 73, de-afetea 290—291, deca 567, Decănești 538, decar 196, defeu 567, dejuga(a) 314, delă 567, delos 567, delungeală 567, denaturare 148, derale 567, deșanț 567, Desăști 534, de(s)cio-căla 309—314, deschilini(a) 328, deșgheabat 314, deșghioacă 312, desjuga(a) 314, despicare 389—396, detorie 320, Deva 255, Dezna 540, Deznou 567, *diastre 452, dician 567, dinte 567, Dionoja 109, distimbel'ă, arom. 392, distoarce 567, Divici 263, 270, doagă 404, 462, dobar 567, dobitoc 567, Dobra 241, 544, Dobre 241, Dobrești 241, 525, Dobroț 257, 531, 540, dodi 567, doftori(a) 417, dogi 567, dojanie 321, dojka 70, Dolaț 259, 260, 270, Dolheni 251, dolie 567, doloare 382, domesticii 567, domnet 567, Doneeni 540, dondăni 332, dop 567, drăgălău 567, Drăgești 538, dragoman 567, Dragomirești 519, 534, Drăgșinești 525, drîmbogiu 567, Drașov 262, drege 567, dreptaș 567, drepneă 462, dropie 139, drug 567, drugă 567, drum 404, 462, drugineață

567, drumar 567, dubas 567, Dubova 250, 255, 269, Dubârcenești 532, Du-bești 540, duce 567, duce-vă-ți 223, 572, ducimal 206, Ducipal 206, dugoș 567, dulcețareasă 567, dulgher 133, dumbravă 238, 240, Dumbrava 237, 246, Dumbrăvani 237, dumbrăviță 238, Dumbrăvița 237, Dumbrăvița-de-Codru 538, 540, Dumbrăvița-Mică 538, Dumidzale 10, du'minică 195, Dumnidză 13, Dumnidzale 13, Dunăre 339, 517, 543, dunga 567, dupunos 567, durd 567, duroare 320, dușăg 567, duvăr 567, dvorét 341, dzăhâr 35, dzar 35, dzastră 452, ecjorțista 329, Ei! 567, Englez 567, epolet 195, este 134, exclamare 105, exoflă 195.

fa 567, face 134, făgădaș 328, făgădui (marea cu sarea) 211, Făget 525, făiniș 567, falș 149, familie 567, fandosi 195, Fărcaș 241, Fărcășești 241, farfuză 567, farmec 404, 416, 455, 462, fasalău 567, fășiu 35, fasonel 567, fat, megl. 380, față 567, fătănă 567, fecior 439, felinar 376, Ferești 534, feri 66, Ferice 546, Fericea 536, 537, fermeca(a) 416, 462, fiece 291, fierui 567, fiin 236, filfii 196, fil'in 236, filotimisi 195, finar 567, fișcă 567, fit 196, fiță 567, fitece 290, fitil 195, fin 236, 346, Fizești 545, flaimuc 567, flambură 388, fleoarcă 567, fleoartă 567, flevar, arom. 375, flitui 567, flitur 375, fliuș-tiuc 567, floare 567, Florea 195, fluiără 462, fluier 462, foale 512, foame 567, foarmec 417, foc mare 206, focar 567, foi 196, formăca 417, fotografia 196, fraged 376, fraier 195, 196, franțiscan 329, frasin 380, Frasinile 546, frigări 151, frișcă 175, 196, frontavoi 195, fructar 567, Frumoasa 544, fru-mos 567, fucs 567, fudulie 567, Fueș-Băgara 545, fugări 151, fugi 567, fu-mar 567, fuminginiș 567, furcă 171, 567, furcitură 567, furdalic 567, furgon-ar 567, furlua 332, furtui 567.

Găbroțu 337, găciulie 567, găgălice 567, gagică 567, găinări 567, Găi-nari 529, gălămoz 331, găleată 346, galeuți 567, Galeș 529, găltean 567, Gâm-buț 236, 530, gamoaiie 567, gândului(a) 152, Gârbova 243, 529, 530, Gârbo-vița 243, gard 33, 563, garderob 195, gardist 567, gârdoaiie 567, gârdurăriță 567, Gârliște 243, gârneață 567, gârniș 106, gască 567, gătejel 567, Gaura 536, 537, 546, găvozd 349, găvozdii 349, Găvojdia 239, 349, găselniță 394, Gavrilă 251, geampara 375, geană 121, geandără 567, geantă 196, gemenar 567, genate 3, geni 567, genuichi 397, genuncher 567, Gêrbôțu 337, getar 567, gheaba 196, Gheleşeni 532, ghemț 567, ghiduhălă 567, ghidușar 567, Ghijasa 529, ghinc 567, ginere 136, ghiociar 567, ghiorhăi 567, ghitan 567, ghițăi 567, gigel 567, gingie 563, girafă 567, Giulești 250, 534, giumătate 320, giur 31, 436, 462, giurământ 320, Giurgiova 262, giurgiuvea 206, Gladna 242, 256, Glâmboaca 235, 240, 241, 246, 267, 520, 528, 529, Glâmboca 235, 247, 250, 270, 271, 519, Glimbocata 235, Glimbocelul 235, Glâmboceni 235, Glâmbocul 235, 246, glenciu 396, Globucraiova 262, Glogovaț 259, 260, Glogovăț 239, 240, 258, Glogovet 240, 258, 259, 260, gloine, istr. 376, glumbă 392, godin 206, gogoman 567, gogoriță 567, gol 85—87, golăni 567, Goleț 258, 270, go-moloz 331, gorovéle 567, grădinări 567, grădiniță 567, grădiște 240, Gră-diște 526, 547, grajd 141, 251, 397, grangur 395, grant 567, grătar 567, gre-bănat 567, Grebenat 260, greblă 38, 287, greblaș 567, Greovaț 259, 260, greș 567, greși 567, grilă 206, grind 238, 240, Grind 237, 238, 241, 527, 530, grin-

diş 195, Grinzi 241, Grivița 217, Groși 525, 532, 540, gnozăvie 567, Grubești 542, gruiu 346, Gruiu-Lung 539, Gruń 346, grumuleu 376, grunz 462, gumi-lastru 334, ġung, 'ari, arom. 396, gunoiu 348, 543, gunoiște 348, gunosi 348, 401, gură 567, Gura-Dobrii 341, Gurasada 340, Gura-Sadului 340, gușă 128, 144, 145, gușă 567, gustări 151, gușter 245, 292, 567, gușteriță 245, Gușterița 238, 253, gutui 195, gutuie 567.

habuz 567, hadâmb 392, haiduci(a) 417, hai-hui 567, hăitușcă 567, halagui 567, halângă 238, 240, Halânga 237, 246, halimai 196, Halunga 237, 246, hămeiu 348, hîndel 196, hânsar, dr. 195, hapca 567, hara 377, hărăbaie 567, hărăbar 401, hărăbor 349, haracter 329, haram 195, hărană 349, hărăni(a) 543, Hărnicești 534, hârtop 241, hasă 567, hăstra 394, hăzări 567, he-leșteu 567, hemeiu 348, herean 349, hereghie 172, h'iarh'ică, arom. 195, hii 567, Hiorbii 113, hirean 349, 543, hluj 422, hlujan 422, hlújer 424, hodini 134, Hodișel 540, hodoroască 567, holumb 392, Honorici 263, horbă 567, horgoș 173, hospi 196, Hoț 337, hotar 346, Hovrila 251, 269, hulub 28, hulubar 28, hulubărie 28, hulubnic 28, humelnic 567, Hurez 535, 537, hoțoaică 567, hu-tuțuiu 567.

ia 78 Iadăra 536, 546, Iăncești 538, iapă 567, Iapa 534, 542, iară 196, iarba-lui-Tatin 195, iată (-te,-vă,-l-ăi.-le, vă l-ăi) 74—79, iaurgerie 567, ibomnică 320, ideie 567, iepure 567, ierburi 196, ieri 567, iernă 567, iescariu 567, ieși 567, igliță 196, Ignești 540, ijđeri 196, îmbăesi 195, imbucări 151, îmbuna 567, Impoita 246, 266, 335, 517, împrejur 462, improor 335, imvi 393, înalt 335, încălca 567, încă-mi-te 79, încășile 73, 79, închelba(a) 312, închide 32, închipui 567, încina 196, înciocăla 309—314, inciripa 312, înclina 196, incolătăci 152, încondura 196, înconjura 462, incornorat 567, Indol 236, 257, 272, 530, îndrica 196, indrică 196, indulghinție 329, îndura (a se) 196, 567, înfărma 58, înfig 396, înfrântă 320, îngă 287, inger 31, ingineri 567, ingurzi 108, inimă 567, înigheba 312, înșela(a) 455, inși 389, instrument 329, însura 389, întiiu 196, 567, interval 195, înțesa 195, întonca 176, între 394, întuneca 176, învârti 130, învăța 567, învogona 567, iordănit 570, iritic 567, ispăși 145, ițindo, arom. 393, iușcă 567, iute 137, izdat 427, Izdrael 398, izlaz 240, izmănar 567, izvor 240.

Jaleș 241, jampiță 393, jder 106, Jeder 536, Jeledinți 257, 262, 264, ĵgheab 314, 350, jighira 196, jireaghiă, megl. 484, jireagl'e, arom. 484, ĵip 515, ĵirtvă 320, jumătate 563, jneapăn 563, jos 563, Josani 532, 538, jucată 114, julă 196, julani 196, junghetură 396, junghia 396, junincă 396, ĵupân 130, 196, jur 31, 436, 462, Jurjova 262, juvete 196.

K'ehel'eu 274, k'iatră 397, k'iel 397, kl'ept, istr. 377.

la 286—287, Lăbășinț 257, 263, labdă 385, Lăcăcești 537, lăcrăma 59, lădămeasă 288, lalanghită 106, Lălășinț 257, 263, lăndzid, arom. 426, lângă 286—287, Lângă râu 546, lăngută 396, lanț 145, lăntug 145, lăntuh 145, Lă-poșul 217, La Prisaca 546, lard 418, lăspădaie 295, lațea 291, lațe 691—293, lățos 291, 292—293, laur 406, laz 240, Laz 527, Lazul Ciurariului 546, Lazuri 536, 538, leasă 240, Leasă 255, leat, sl.-rom. 196, lector 329, lega(a) 312, lehămetui 152, Lehliu 196, Lemnele Rele 546, lengăna 396, lepăda 195, 295—

296, lespede 296—297, Leucușești 540, limbus 329, Lindina 236, 253, 520, lingări 152, Lingina 236, 253, lipic 296, livadă 240, loacâne 293, loațe 292—293, loián 108, loloațe 293, Lomnic 529, *loșos 293, Lovnic 256, lua(a) 77, 196, 373, lua în căruță(a) 195, Luca 251, Lucăcești 251, 536, 546, Lucaciu 251, Lucareț 262, 270, lucină 176, lucrătouă, arom. 376, Ludaș 145, Ludești 241, Ludu, 241, lugeán 424, luger 421—425, lugerel 424, lună 213, luncă 236, 238, 240, Lunca 237, 238, 527, Lunca'Mpoiți 335, Luncani 237, Luncareț 337, Luncavița 236, 246, 247, 270, 271, Luncavățul 247, Luncoiu 237, Luncșoara 237, Luncșoara 532, lungoare 426, Lupoaia 536, Lușca 251, 269, lusk'idă, arom. 294, lux 196.

Maciova 262, mădulările 321, Măgești 532, Maglavit 196, Măgulea 246, Măgulicea 246, Măhaciu 257, 264, 530, mai 346, măiestri(a) 417, Mălăești 545, mălcaviță 430, málceaz 425—435, málcigai 430, 431, maldăr 196, málín 240, málțcază, arom. 425—435, málțidza(a), arom. 425—435, mamă 567, Mím-áic 247, Mím-áiséi 247, 248, mamoș 196, mană 350, 352, 377, mână 195, mănăstire 196, minca la púine(a) 206, mândră 238, Mândra 237, 243, 244, 249, mândru 137, 138, mângăia(a) 404, 462, mangosit 195, manoș 359, minuri 195, mánz 387, 388, mărát, megl. 563, măreat, arom. 195, mărcaș 430, mărcașită 430, mărceđ 430, mărğărint 394, mărgea 404, 462, Margine 542, mărín 3, mărían 515, mărli 426, marmít 206, marș 196, martur 404, 422, 462, marț 196, 426, măsă 37, mascur 414, măséá 37, măselar 375, mat 196, maț 404, mătă 287—288, mătca 248, mătca 248, mătcalău 176, mătcuță 176, Mătești 545, Mătnic 244, 247, 248, 249, 250, 256, 270, 271, Mătnicel 269, matros 195, medelniță 394, megias 568, Mehadia 521, merdu, arom. 485, mereu 315—318, mestecăn 462, Mestecăn 537, 546, mesteca 170, meșteri(a) 417, metă 171, miață 515, mic, -ă 196, 404, 462, miera 196, miériu 318, milă 196, minciună 171, mingilișă, arom. 396, mintă 462, Mircovaț 260, mironisit 196, mirosi 195, mirușag 328, mișă 329, mișenită 176, mișină 176, mișină 176, mișită 176, Mislea 241, mițe 291, Mladin 341, moare 28, 29, moașă 278—284, moaște 140, 141, Mocira 535, mocirlă 331, 395, Mocirla 540, Mogoșești 537, 546, molie 139, monedă 195, monta(a) 312, mormăi 377, moș 278, 279, moșneanu 568, movilă 240, muche 196, muci 288, mumbaia 392, mur 347, mură 266, Murăș 266, murășe 266, mureană, arom. 399, Mureș 114, 266, 517, 543, murg 562, murnu 462, murui 348, mușania 38, mușamat 196, mușat 196, mușeat, arom. 107, museel 196, Museel 381, mușchiu 418, mușescu, arom. 279, mușică, arom. 279, mușină 176, mușinoi 176, mușlui 176, mustață 462, Mutnic 248, 250.

Nădálbești 540, Nădăștia 545, nedeie 344, nădejde 140, Nadișul-Român 545, năframă 377, nalangăte 106, nalănghită 106, Nănești 250, năpărcă 292, năpărli(a) 292, năpărtică, arom. 292, năpastă 137, 138, nărav 349, naslénic 347, nasol 196, națiune 186, năzbâtie 196, nda 394, nea 274, 275, Neagra 540, neamț 338, neauă 275, nează 196, necheza 196, nenea 274, Nicolinț 257, 263, Nicopoiu 536, niomorgătui 328, nimusorismă, arom. 387, nițică 435—436, nițel 435—436, noapte 567, noatin 415, Nojag 522, notariuș 329, Novac 241, *Novăcești 519, Novaci 241, Nucet 111, 529, Nucșoara 527.

oacăr 195, oame 322, oancă 396, oarfăn, arom. 462, obagii 320, obârșie 240, Obcina 542, Obregea 242, Obreja 195, 242, obște 140, obștiniență 329, ocarină 196, ocoanică 171, ochi 196, ochian 195, Ocnă 240, Ocna 241, Ocnearca 241, Ocnia 241, Ocoliș 545, odăjdii 140, 141, Odești 536, 537, ogaș 221, oglindă 275, ogl'indălă, megl. 275, oglindi 78, ogrindzăuă 275, oheii 567, oichi 397, Oiejdea 545, Olt 114, 336, 517, 530, 543, omăt 274, 275, 577, omăt'e d'e neauă 274, omorît 562, Oncești 534, optăsprezece 400, oraș 218, Orăștie 545, orație (de nuntă) 102, Orlea 522, Orșova 262, osândi 129, osânză 462, osie 139, ostiarus 329, ostrov 240, Ostrov 526, ouărele 377.

păcură 33, păduchi 196, Pădurani 525, Păgaia 536, paing 236, palton 195, pământuf 196, pamplezir 376, panachidă 196, panagiur 344, panair 344, pândar 129, paner 196, panghi 196, Paniova 262, pânză 387, 388, păpa(a) 567, paparadă 376, Păpăuți 251, papură 462, par, pl. par' 133, pârâi 72, Pârâng 460, 262, pârângă 462, paraponisi 196, pîrjoli 196, Pîrlipăț 258, parocuș 329, pârpâli 152, pârție 139, pašlise 332, pasoniu, v. rom. 112, pâstaie 61, 62, 446, păstare 61, 63, păstori(a) 417, pat 196, Paulești 532, 542, păzari, megl. 344, păzăriște, megl. 344, Pecenișca 255, pelineă 290, pendură, arom. 387, 388, pereiche 397, Peri 534, periplizon 196, Pe rotunda 546, pește 254, Peșteana 253, 254, Peșteanul 254, Peștenița 253, 254, Peștenuța 254, peșteră 140, 240, 253, Peștera 253, Peștere 253, 532, Peșteș 252, 253, 254, 531, Peștis 252, 253, 254, Petrani 538, Petriceni 110, pianță 396, piatră 295, Piatra-Glogova 218, Piatra 532, Piatra Corbului 546, pică, arom. 485, pichirisi 196, pierde 196, pierit 427, Pișchinți 257, 262, Pisenl 217, pisică 287—288, pistal'e, arom. 61, Pișteanul 254, placă 196, plaiu 196, 436—438, 462, plămând 393, 294, plăsa(a) 170, plastra 296, pleasă 240, Pleașa 241, plebanuș 329, plehupă 381, Plenița 218, plictis 196, plimbură 392, plointe 206, Plopi 523, plouros 171, Pociovaliștea 244—45, Pocioveliște 244, 271, 272, 531, 539, Poclușe 540, Podgorț 338, Poiana 238, 527, 530, 536, poiană 240, Poiana Lungă 546, Poieni 523, 534, Poienița 536, 537, Poienița-Voinii 523, 524, polidor 196, Pomi 536, 542, Ponița 535, 536, Ponoară 532, ponor 240, Ponor 526, 527, 530, popilnit 196, Popești 542, porșor 33, posedo (să) 206, potârniche 375, Potfalău 377, prădui 195, 196, prag 129, prăpaste 138, prăpastie 138, 139, praștie 138, 140, praștilă 175, Praveț 258, prea 142, precepe 139, Predeal 255, Prediel 255, preface 144, prejbiter 329, prelucă 240, 251, Preluca 251, Preluci 251, presacă 240, Presaca 255, 538, p(r)este 377, Preuteasa 536, Pribilești 537, 546, pribeag 139, priblui 195, pricepe 139, priciu 175, Prilipeț 258, 259, Prilog 542, primbură 392, primejdie 139, 271, pringă 286—287, Pripor 238, prisacă 139, 240, 271, prișcăla 175, prișcăli 175, Prislop 270, 271, 536, prisoselnic 394, prizioner 196, proaspăt 462, proaști, arom. 138, probăului 151, procator 328, Prodănești 536, 537, prunc, -ă 438—441, pruncesc 439, pruncie 439, pruncotean 439, pruncușor 439, pruncuț-ă 439, Prut 216, pui (a se) 196, pulmu 386, pune(a) 373, Purcăreț 536, purgatorium 329, purintu, arom. 562, pururile 73, pușcari 151, pustie 143, pustiu 196, pustului 151, pususcu, arom. 401, putină 462.

Răcășdia 545, Răchitova 524, 535, răcori 152, Racova 535, 537, 539,

rădăcină 375, Rădmănești 342, 525, 540, radu 206, răgorit 117, râlă 377, rambleur 206, Ramna 256, rămnic 241, Râmnic 241, ramură 196, râncheza(a) 404, 462, rând 328, rândului 152, rânsă 144, rânză 128, 144, 145, Râpa 540, rapăn 435, răpciune 176, 515, rapor 435, răposa(a) 118, rășchitoriu 331, rasoli 196, Răspóchi 195, Răspópi 195, Răspopinți 263, Răstoaca 527, rătuít 381, Râu-Bărbat 527, Râu-de-Mori 527, Râul-Alb 544, Râul-Lung 544, Râu[|]-Mare 544, Râușor 527, răzeș 568, Rea 524, Rece 544, Recea 537, Repedele 544, reteza 196, revărsat 428, Ribîța 244, 531, 540, Ribîțioara 244, Riumar 544, rogoz 240, Rogoz 540, Românești 525, Roșia 544, rouă 380, rovină 241, rudă 240, rugăciune 136, rumpe(a) 320, Rune 546, rus 196, Rusali 378, rușine 33, Ruși 526.

șabac 196, săbor 345, Săcălășeni 546, Săcel 534, 541, șacrament 329, șacramentom 329, Sadău 251, sâin 482, Sălăgeni 527, sălămândră 382, 386, sălămăzdră 382, 386, salamăzdră 462, salatră 394, salcâmp 393, salce 419, Sălciua 542, Sălciua 245, săliște 240, Săliște 241, 527, 534, 536, 538, 539, 542, saltină 375, sâmlui 151, sâmlă, istr. 343, șamândoi 196, samar 404, sâmar 462, Sâmedru 119, Sâmpietru 119, samuraștră 395, șamindol'i, arom. 386, șamijdol'i, arom. 386, Sânicoară 119, Sânmendru 393, sânt 119, Sântămărie 119, Sântion 119, Sântoader 119, sîntu 134, Sânziene 119, Sân-Z(i)ene 110, Sânvăsi 119, Săptămâna Hârței 332, sârac 196, Sărata 529, sârbătoare 66, Sârbi 525, 534, 536, 537, sarică 462, Sarmisegetusa 195, 218, sâsărman 354, șase 196, sâstină 108, Șîștarovăț 258, 259, sat 112, 218, Satul-barbă 542, sbiera 106, scamator 196, scand 386, scârbă 137, scîrk'ire 196, scârțai 72, scaun 195, șchiau 350, Șchei 129, 525, schilă 196, schintit 71, slab 550 selântit 71, șelim, arom. 105, sel'imbura(a), arom. 392, selinti 72, selintit 71, selivisi 196, scoare 462, scovardă 420, scrânti 70, scrânti 72, scrinti 70, scrintit 71, scroambă 332, 392, scrombăit 332, scurt 290, scúrtec 290, scurteică 290, scut 289, scuteală 289, scutec 288—290, arom. 290, scuti 288—290, sdravân 447, Sebeș 535, 544, Secături 546, Seghiște 531, 539, Șeghiște, 245, seim 384, seliște 240, seim, megl. 386, șene 377, sertar 196, șest 196, șetenție 329, sfârloage 332, sfârâi 170, sfeșnic 141, 146, și 196, Siciu 270, 271, și (îac) 355, siga 196, sihastru 394, Siliște 217, șimindoi 196, șindrel 196, șiră 462, siriu 328, Șîștaroveț 258, 259, șitoare 381, slatină 240, Slatina 527, 540, 542, șlenger 196, Slimnic 529, slúgă 36, șmacuri 195, smântână 130, sminti 70, Smârdea 241, Smârdești 241, șobolan 196, sobor 345, Socoloț 337, șod 175, Sohodol 241, 539, Sohodol-Lazuri 539, șolenitaș 329, Someș 114, 266, 517, 543, somn 385, șopărcă 292, șopârlă 292, șopârlaiță 292, sorcova 570, șorlic 593, Soșdia 545, șotia 333, șotie 175, șotier 175, șotios 175, spân 404, 462, spăsenie 145, Spășitor 145, Spata 540, spetează 196, Spiroasa 106, spișer 207, splină 32, 33, 128, 145, 563, spovedi 152, spovedui 152, Spurcani 542, spuză 462, stambă 196, stână 130, Stâna 535, 536, 537, stâncă 130, 139, 240, stăpân 130, stăreț 338, stârpi(a) 444, stăuină 442, staul 441, staur 441—443, Stejera 546, Stelian 196, stelniță 394, sterp 170, 443—445, 462, sterpar 444, stihie 196, *stincă 139, știră 170, 462, stat 118, statură 118, stăutut 196, stobor 443, Stolniceni 241, Stolnici 241, străchi (a), arom. 445, strajă 240, străjăr,

mold. 346, Strâmtura 534, strămurare 395, strănă 36, streacfe, megl. 445—446, streche 445—446, strechia(a) 63, 64, strelcă, strelcăle 38, Stremți 257, 535, 536, 537, ștricăni (a) 293, striglata 305, Strigoanea 523, stup 462, stur 31. Sub sat 546, subțirac 196, sucă 328, șucar 196, sucări 196, sucni 195, Suli-ghete 522, șumă 329, superștișio 329, supt 572, surări 375, surtuc 196, surzui 328, Susani 540, sută 196, suvintrez 170.

taclale 333, tăgădaș 328, Taiche 397, tămaie 63, 377, Tămășești 536, Tîmpa 217, tâmplă 121, tâmplar 133, tâmbărău 196, țan-gade 396, țanțerimb 392, tăpălagă 381, țare 345, tărcat 346, tărcuș 346, târg 209, 568, târg de țară 356, țarină 346, țarnă 346, Târnavă 243, 252, 276, 531, 535, 540, Târnavă 336, Târnavița 243, 540, târnosiri 332, Târ-nova 243, târziu 419, tată 567, tătăneasă 195, Tătărești 536, tatin(ă) 195, tătineasă 195, Tăutul 134, teacă 61, 446, 462, teafăr 447, teară 410, 453, țeavă 137, 138, teei 446, țelină 240, Temerești 525, țentrom 329, terciu 28, 29, 30, teremtete 196, Terpezița 218, testament 329, țeștamentom 329, tetragonicești 196, țeve 138, țep 138, Țibinul 528, ticfă 36, tidvă 36, tigvă 35, 36, 563, ti-hărâi 333, țițoare 196, tiță 206, Timiș 266, 339, 517, 543, timonie 196, ținea(a) 373, ȝiritoău 376, tisturi 196, tivdă 36, toamnă 196, toci 195, *tolupina, v. rom. 449, tomna 385, Topleț 258, topliță 240, Topești 538, Toplița 527, 537, 539, 540, Totești 546, (cu, de, în) totului tot 176, (cu, de, în) totuluși tot 176, tovarăș 140, tracatruță 196, tragăn 447—448, trage(a) 373, trâmbariu, arom. 392, trâmbița 328, Trâmboiele 246, 335 Traniș 536, Trăzneă 535, trean-ca-fleanca 396, trembur 392, 393, trenă 196, trestie 240, trohăi 195, troian 515, trupină 449, trupusi 196, trușă, istr. 117, tuldui 328, tulpină 375, 448—450, tunca 176, tunde 134, Turbuța 537, turna(a) 427, tuș 196.

ui 78, uib 483, uinghe 397, uita (uite-uită) 72—79, uită (-te, -le, -te-l, -te-i) 74—79, Ulciug 536, uluit 328, umezi 196, *uneț 436, Unghiul Moșului 546, Ungra 529, un-niț(el) 436, *nuț 436, unsoare 418, urdă 450—451, 262, urechelnită 394, ureichi 397, urgie 404, 462, urloiu 378, urmă 404, 462, urmări 151, următori 347, uscat 196.

văcar' 133, vachișă 321, Vad 532, 534, Vădașd 545, Vadul Poenii 546, Vădurele 536, vagzală 196, Vaideeni 217, Văleni 538, Vălcăni 241, 243, 244, Vălcăni 241, Vălcănești 241, vâlcea 33, Vâlcea 244, vâlcăd 430, vâlcezi 430, Valea Barnei 238, Valea Bârnei 238, Valea Coastei Rele 546, Valea Drăga-nului 544, Valea Iadului 544, Valea Iederii 546, Valea-Lupului 539, Valea Porcului 534, Valea-Rea 536, 537, Valea Săcăturii 546, Valea Stejerului 546, vâleat 196, Văleni 534, 546, vâltoare 419, Văltori 244, 249, vămălu 151, vâncu, megl. 562, vânsă 395, vânsli 395, var 240, Vărășeni 538, Vârful Col-nicului 546, Vârful Mestecinilor 546, varniță 241, Varnița 241, vârsa(a) 426, vârsat 428, 562, vârstă 129, Vârtoapele 241, vârtop 238, 241, Vârtop 238, 241, 218, varză 29, Văsiova 262, Văsoaia 540, vergel 175, vergelă 175, vecin 375, Vernea 195, Vicleim 570, vidră 240, Vidra 241, viespre 445—446, vig 328, vin, arom. 485, vine el tata 211, Vineția 529, vino 568, viorea 37, vi-șin 196, vișitură 195, vitreg 407, vizor 206, vizur, arom. 485, vlah 571, Vlă-hița 542, Vlașca 145, vlătar 375, Voivodeni 540, Vorăț 342, Voreț 275, 277,

341, vove 321, vrājmaš 378, vre-o 206, Vucova 244, 269, vulcan 243, Vulcan 244, vultoare 419, Vultor 249, Vulturi 249, vulturări 249.

zadră 394, Zagra 269, zăpadă 124., 273, 274, 275, 277, zapodili 195, zápor 432—435, zărghit 333, zări 349, Zarug 113, zăvielcă 38, zăvoiu 240, zbor 345, Zdrapť 257, 338, zeamă 404, 462, zeamă de varză 29, zעיט, megl. 380, zestre 451—454, z'estre 445—446, zglobiu 350, zgoni 196, zgorni 206, zgurni 196, zidar 133, zimbru 208, 240, zimť 338, Zlašti 252, 254, 267, 535, Zlatna 267, 336, 530, Zotecuște 3, zuliar 196, z'unghi 196, zungl'u, megl. 396. yestü 134.

slave

afena, rut. 406, afeny, rut. 406, afyny, rut. 406, Aluga, srb. 237, Andol slov. 335, aščerü, sl. 239, *Avorinü, sl. 234, baba, sl. 283, bahno, rut. 251, Balinci, bulg. 263, balmus, rut. 30, Batinac, srb. 263, Băzăn, bulg. 258, Bălarška, sl. 255, Bělötinci, bulg. 263, Bělügradü, sl. 242, Beznica, slov. 218, Bezník, ceh. 258, Bilinci, bulg. 263, bljudü, sl. 32, bolž, sl. 137, borš', rut. 30, bortiti, sl. 152, bivō, srb.-cr. 35, bivol, bulg. 35, bozá, bulg. 38, brân, srb.-cr. 242, branž, psł. 242, *Branž, sl. 242, Brestovac, srb. 258—59, Brěstovec, bulg. 258, *Brěza, sl. 235, brazdá, sl. 137, bulg. 36, brěza, psł. 242, *Brězova, sl. 242, brič, carpato-rus. 70, Brüzava, sl. 243, brüzü, sl. 243, Bukovac, srb. 259, Bukovec, bulg. 259, būtü, sl. 137, *Büzinü, sl. 258, hüzü, sl. 256, 258, bysträ, psł. 244, byvolä, psł. 35, cark, rut. 345, cār'kva, bulg. 36, Carna, rut. 346, če idem, bulg. 132, cěpü sl. 137, čerbul, sár. 35, černa, bulg. 261, četä, bulg. 145, cěvž, sl. 137, chľudü, v. sl. 422, čirü, rus. 26, (pro) - čitam, bulg. 145, čitati, psł. 145, čto, psł. 245, čitav, carpato-rus. 70, chalęga, psł. 237, črkva, srb.-cr. 36, crna, srb.-cr. 261, Crnatovo, srb. 261, crüky, psł. 36, čuma, sl. 145, čun, srb. 32, čyr, rut. 26, čyr, rut. 30, dăb, bulg. 38, Dăbova, bulg. 250, Dăbovo, bulg. 250, Diviči, srb.-cr. 263, dlato, sl. 287, Dlūbočiči, sl. 244, dobitāk, bulg. 35, dobitak, srb.-cr. 35, dōbovo, sl. 236, dōbrava, sl. 129, 237, dōbravica, sl. 237, dōbū, psł. 38, dobyťākū, psł. 35, Dolac, srb. 259, dolž, sl. 237, droplja, bulg. 139, drvánja, sl. 142, Dubovo, srb.-cr. 250, dvorac, srb. 341, dvorec, bulg. 342, dyvyty sja, rut. 76, dzārka, srb. 34, edolä, mdio-bulg. 236, fašül srb.-cr. 35, Găbene, bulg. 237, Găbencitē, bulg. 237, garda, srb. 33, 34, gatje, sl. 308, g'eletka, rut. 346, ględati, psł. 76, Gladňa, sl. 256, gladňä, psł. 242, gladna, srb. 242, Glībočani, srb. 235, *Glębočane sl. 235, Glębočino, sl. 235, *Glęboka, sl. 235, glęboka, sl. 240, glębokü, sl. 235, Glogovac, srb. 258, Glogovec, bulg. 240, gōba, psł. 237, *Gōbčiči, sl. 237, Gōbnik, sl. 237, *Gōbovčiči, sl. 237, Golac, srb.-cr. 258, Golec, bulg. 258, *Gordžkū, sl. 234, gotovü, sl. 129, gradčiči, sl. 234, Grahovac, srb. 259, graxü, sl. 259, gra'jati, srb. 34, grēbla 38, greblō, bulg. 38, sl. 137, 287, Grędū, sl. 237, *Grūbovo, sl. 243, Grūlište, sl. 243, gruij, rut. 346, guša, bulg. 144, gūša, srb.-cr. 144, graždž, bulg. 252, guščerü, sl. 239, guši, rut. 144, gušter, bulg. 239, 292, gušterica, srb.-cr. 239, Gušterica, srb.-cr. 239, gvozdü, sl. 239, hăługa, srb. 237, Haluge, srb. 237, Havrilo, rut. 251, hlad,

ceh. slov. 242, *hlud, sl. 422, hlūd, srb.-cr. 422, hlydž, rus. 422, holub, rut. 28, xošetü, psł. 132, hotár, rut. 346, hrad, ceh. slov. 242, hruń, rut. 346, hrunók, rus. 346, ispovédati, psł. 152, jafina, rut. 406, javorü, sl. 234, jedolž, sl. 237, jədolž, psł. 236, Jədolü, sl. 236, jədolü, psł. 236, Jovanovići, srb.-cr. 256, judól, rus. 236, judólie, rus. 236, Jundol, bulg. 236, Kamerüci, sl. 258, Kapitanovci, bulg. 237, karamfil, bulg. 393, Kāšul', srb.-cr. 35, kätam, bulg. 289, 288—290, Ke, če, bulg. 132, *kentiti, sl. 70, Ke idem, bulg. 132, klatariti, srb.-cr. 151, klenuti, sl. 70, Klešti, bulg. 265, КЛІПАТИ ОЧИМА, ucr. 'a clipi din ochi' 195, Kokoši, sl. 138, kolbasa, sl., rus. 418, Količi, psł. 338, Kòpanja, srb.-cr. 142, Kosá, bulg. 36, 38, kəsta, psł. 304, Kósy, 38, Kotiči, sl. 138, kotiljati, srb.-cr. 151, *kətja, protosl. 304, kotryi, carpato-rus 70, Kətü, sl. 250, КОБАРИ, ucr. 195, Kráćun, rut. 346, Kraljevo, srb.-cr. 145, křatiti, psł. 70, křatati, psł. 70, 71, (s) kretati, n. slov. 70, kretatj, rus. 70, kretiti, n. slov. 70, krəgü, sl. 236, Krünüčiji, sl. 143, Künjigüčiji, sl. 143, Kruševac, srb. 259, Krušovci, bulg. 259, kuća, srb. 304, Kukurudz, rut. 30, Kuleša, rut. 30, Kuť, srb. 250, kuta, bulg. 288, kutam, bulg. 288—290, Kútina, srb. 250, kyka, vsł. 306, lach, pol. 291, lánac, srb.-cr. 145, lančuch, rut. 145, lančug, rut. 145, lánec, slov. 145, lano, sl; 145, lədina, sl. 236, 253, *Lədina, sl. 236, lepčha, sl. 296, lepeü, ceh. 296, lepenž, sl. 294, lepénž, rus. 296, lépestü, rus. 293, ləsa 255, leščadi, rus. 294, laskaja, sl. 294, lespetü, rus. 293, 294, leštadž, rus. 294, leža, sl. 106, ljuska, srb. 294, ljuskam, bulg. 294, ljuštä, bulg. 294, ljutě sl. 157, liutü, psł. 137, lochma, rus. 291, ləka, sl. 235, 237, *Ləkavica, sl. 256, *ləkavü, sl. 235, *Lovnikü, sl. 256, lozá, bulg. 38, lučka, rut. 251, luká, rut. 251, Lukarevac, srb. 262, 338, lupeška, bulg. 294, lupjá, bulg. 294, luspa, bulg. 294, luštenka, bulg. 294, mahána, srb.-cr. 351, mai, carpato-rus. 70, mažbil'syž, rut. 346, mažvelýkyž, rut. 346, malaj, rut. 30, mamalega, rut. 30, mamaliga rut. 30, maána, srb.-cr. 351, mána, bulg. srb.-cr. 351, maná bulg. 351, mátká, bulg. 248, Mátnica, bulg. 248, Mátnik, bulg. 249, mešina, bulg. 512, mi, carpato-rus 70, mədr-, sl. 137 mədrü, sl. 138, mogyla, sl. 129, *Mogyla, sl. 234, molž, sl. 138, 139, mošči, rus. 140, Moťnikü, sl. 248, Məťnikü, sl. 256, məťnün, psł. 248, müxü, sl. 257, mur, ucr. 347, múra, srb. 348, muruvatj, ucr. 348, Mutnik, srb.-cr. 248, nadežda, rus. 140, napastž, sl. 137, naslediti, srb. 347, naslednik, srb. 347, nedělja, sl. 344, nēnūci, psł. 338, НЕГОЛК, ucr. 195, obrěžije, psł. 242, obščestvo, rus. 140, odežda, rus. 140, ədolž, psł. 236, *ədolina, sl. 335, ədolü, psł. 236, 335, ogledálo, bulg. 275, ogleđalo, v. bulg. 273, ogleđalo, srb.-cr. 275, ogleđati se, psł. 76, 78, omesti, slov. 274, omětü, rus. 274, orəđije, sl. 129, osž, sl. 139, osje, srb.-cr. 139, osəđiti, sl. 129, otadžbina, srb.-cr. 132, pajəkü, sl. 236, panagjür, srb. 344, panair, bulg. 344, postaia, rut. 63, pasiti, carpato-rus, 70, pazárište, bulg. 344, pəsäčen, bulg. 253, Pəsäčevo, bulg. 253, Peťšanica, srb.-cr. 253, pəsčánnik, bulg. 253, peščera, rus. 140, peščera, bulg. 253, pešt-, bulg. 254, pešti, psł. 252, bulg. 253, 254, pəsüčanü, psł. 253, pəsükü, sl. 253, 254, pıklü, sl. 137, pínčəna, srb.-cr. 34, plag, srb.-cr. 437, plaž, rut. 437, plaičok, rut. 436, plašom, rut. 438, Plaviševita, srb. 262, počivalište, psł. 245, pədarž, sl. 129, Podgorac, srb. 338, Popovići, sl. 251, popušoja, rut. 30, pověstž, sl. 138, ПОЗНА, ucr. 195, prašča, rus. 140,

prašta, sl. 138, prašuvaty, rut. 30, Pravek, bulg. 258, př, -v. sl. 142, přbĕgŭ, sl. 139, přbogatŭ, psł. 141, přdĕlŭ, sl. 255, přmeždije, sl. 271, přsĕka, psł. 255, přsĕka, sl. 271, Přslopŭ, sl. 271, prŭtŭ, sl. 139, pečenĕžžskŭ, sl. 255, přmeždije, sl. 138, přvyšij, psł. 141, pribĕgŭ, sl. 139, Prilipac, srb. 258, Prilipiči, sl. 258, присирати, ucr. 195, propastŭ, sl. 139, prylŭka, rut. 251, pustynja, sl. 143, pustynji, sl. 143, putanja, srb.-cr. 142, Ravina sl. 255, ravinŭ, psł. 256, ředŭ, sl. 138, řesa, sl. 144, ryba, 244, Rybica, sl. 244, Sadiv, rut. 251, sadŭ, sl. 544, samfirŭ, psł. 393, šaričiji, sl. 143, šĕo, carpato-rus. 70, šĕi, bulg. 271, Šĕi, sl. 271, sedište, srb.-cr. 245, šĕkŭ, bulg. 271, Selišĕev 254, semĕnj, slov. 343, Sestarevič, sl. 258, Lichevița, srb. 262, sipanica, bulg. 426, 429, síto, sl. 137, skĕtanu, bulg. 289, skřĕciĕ, psł. 70, skrenut, cr. 71, skřĕnuti, srb.-cr. 71, skřĕbi, sl. 137, skutam, bulg. 289, skŭtati, srb. 289, skutati, rus. 289, skutŭ, psł. 289, skut(u) vam, bulg. 289, slab, sl. 137, slama, sl. 234, slĕzka, bulg. 32, Slovene, sl. 129, Slovĕninŭ, sl. 129, slovĕnnŭ, sl. 350, slugá, bulg. 36, sl. 38, slŭgo, sl. 38, slŭgy 38, Slŭžba, sl. 137, sŭditi, sl. 129, *Solnŭnikŭ, sl. 234, splina, sl. 32, Sremci, srb. 267, šte, bulg. 132, šte ida, bulg. 132, stĕna, bulg. ceh. 139, stĕná, rus. 139, stĕnka, ceh. 139, *stĕnka, sl. 139, stijĕna, srb.-cr. 139, straná, bulg. 36, stražyř rut. 346, strelá, bulg. 38, strelká, bulg. 38, stolorŭ, sl. 443, sŭborŭ, sl. 345, *sŭkřĕtati, psł. 71, sŭkutati, psł. 289, sŭnŭmŭ, sl. 345, s(ŭ)pasenie, sl. bis. 145, S(ŭ)pasitelŭ, sl. bis. 145, s(ŭ)pasiti, sl. bis. 145, s(ŭ)pasti, sl. bis. 145, svekry, psł. 36, svĕkrva, srb.-cr. 35, sveká' rva, bulg. 36, svĕšĕčnikŭ, rus. 140, tarkuš, rut. 345, tarkátyj, rut. 345, Tárna, bulg. 243, Tárno, bulg. 243, t'aska, srb. 34, *tĕhenŭ, v. bulg. 446, tĕnhenŭ, bulg. 447, tikva, bulg. 36, tĕkva, srb.-cr. 36 Toplac, srb.-cr. 258, tovarišĕŭ, rus. 140, Trna, srb. 243, Trnova srb. 243, túrna, srb.-cr. 34, tykvica, psł. 36, tyky psł. 35, 36 ŭdolina, srb.-cr. 236, ŭdŭlje, srb.-cr. 236, Válcovci, bulg. 244, várul, srb.-cr. 35, vĕstŭ, sl. 138, vľaxŭ 145, vľášká, srb.-cr. 145, vľáška, bulg. 145, vrĕmĕ, sl. 138, Vrŭbo, sl. 243, Vukanoviči, srb. 244, Vukovo, srb. 244, zabravya bulg. 78, Zagora 269, zapor, bulg. 432, zapor, nsł. 432, zaporŭ, bulg. 433, za-perti, v. sl. 432, zdravec, bulg. 257, 338, Zľacĕ, srb.-cr. 252, zlato, sl. 252, zľbĕci, psł. 338, zľbrŭ, sl. 138.

turcești

Almalii 569, Bacecalia 569, Balaccelea 569, Beșolme 569, Balarda 569, Cajba 569, Caracut 569, Caragaci 569, Cartal 569, Catârgiu 569, Cazaclia 569, ĕol-para 375, Comret 569, Curbağli 569, Devlet-Agaci 569, Duan 569, Erdec-Burno 569, fener 375, Harman 569, kibrit 304, kilim 304, lalangua 106, panayir 344, pitch 106, quatchmaq 106, Sarlık 559, Sasic 569, Sicherlik-Chitei 569, Tabachi 559.

ungurești

afona 406, Aranyos 252, bába 283, bakisa 321, baksa 321, Bakta 113, Barbfalwa 250, barna 238, Barna 238, Bencze 113, Bogát 236, Bohar 106,

bolcsú 344, Bresztovác 260, Bukovecz 259, bulcsú 344, csukló 313, Csülemér 113, csunya 313, Dombó 236, 271, farkas 241, Farkas 241, Fehérvár 252, 276, Feketeügy 252, Feyerwiz 252, Garadistya 271, Gambucz 236, Glimboka 267, Glogovecz 259, gondolni 150, Gumbuch 237, Gura-száda 340, Gyulaháza 250, Hunyadi 236, Iklódi 236, In-aszó 237, Indal 236, Indali 236, Indol 236, ioság 328, Karachonfalva 250, Kecskés 252 Kenéz 348, kezeselni 150, Kisborszó 251, köhicsél 274, kolbász 418, Kövesd 239, Kükülő 252, 276, Lukácsfalva 251 *mānus* 359, merén 315, merő 317, Mutnik 244, 248, 249, 271, Mohács 257 Novákfalva 519, Obcsina 527, pest 253, Peterdi 236, plajás 437, Papócz 251, poronty 439, próbálni 150, pusztulni 151, Szácsva 542, számolni 151, Szebeni 236, Szécs 270, 271, Szelicse 245, Szelistye 271, talpalni 151, tök 36, Topolovecz 259, Ünő-aszó 237, vakisa 321, Válye-Ompoj 336, Válye-Ompoiyza 336, vámolni 151, vásár 356, vasárnap 343, Vörös 113, Vultur 244, Zalatna-Vultur 249, Zalosd 252, Zápor 433.

ERRATA

Pagina	rândul	în loc de	corectează
289	3	sfofe	stofe
291	24	<i>lațca</i>	<i>lațea</i>
295	25	reiese	iese
353	1	Se va suprima titlul.	ARTICOLE MĂRUNTE
390	18	<i>ie</i> este	<i>ie</i> , este
392	25	străine	străină
396	32—33	scăunenciu, boiangiu	scăunenciu. Boiangiu
398	10	Astfel	Astfel în
402	10	<i>in, impartire</i>	<i>în, impartire</i>
403	6	lega	legau
403	8	<i>n</i> devenea silabic	<i>n</i> și <i>m</i> deveneau silabici
405	20	închse	închise
407	4	δαφνη	δαφνη
409	14	<i>Magnum Etim.</i>	<i>Magnum Etym.</i>
411	11	defenițiile	definițiile
413	17	<i>ăripă</i> și <i>ăripă</i>	<i>ăripă</i> și <i>aripă</i>
415	23	corectează astfel: <i>desfă, puică, ce-ai făcut</i>	
416	3	CDD	CIDE
416	4	μαγενω	μαγεύω
416	16	φάρμακον	φάρμακον
417	20	ὁ βάρκατος, -ον	ὁ βάρκατος, -ον
417	21	ὁ βάρκατος	ὁ βάρκατος
417	2 (nota 1)	<i>a ciouvăni</i>	<i>a ciobăni</i>
418	5 (nota 2)	Boisacq	Boisacq
419	11	<i>aver la Kaloma</i>	<i>aver la kaloma</i>
419	5 (nota 2)	<i>y aton</i>	<i>i aton</i>
420	14	<i>v</i>	<i>v</i>
422	16	<i>marturus</i>	<i>martur, -em</i>
424	16	a se șterge cifrele (1,20)	
425	13	arom. <i>MĂLTIDZA</i>	<i>MĂLTIDZARE</i>
425	22	(arom. <i>măltidza</i> vb.)	(= arom. <i>măltidzare</i> vb.)
426	17	<i>lândzi(dzi)re</i>	<i>lândzidzire</i>
426	3 (nota 2)	<i>mârli</i> < <i>marulu</i> < <i>mas</i>	<i>mârli</i> < * <i>marulu</i> < <i>mas</i>
429	14	<i>măltidza</i>	<i>măltidzare</i>

429	(nota 1)	Caramica	Caranica
431	(nota 1)	Μαλακός	Μαλακός
431	2 (nota 1)	ὁ τρυφερός	ὁ τρυφερός
431	2 (nota 1)	μέγαλε ξικόν	μέγα λεξικόν
432	19	<i>pīra</i>	<i>pīra</i>
432	27	Die Rötheln...	die Rötheln...
434	10	<i>aruversu</i>	<i>aruversu</i>
435	24	„Unghie“	„unghie“
435	(nota 1)	<i>niceo</i> , <i>-niculo</i>	<i>nico</i> , <i>-niculus</i>
436	4	μικρός	μικρός
436	12	și	și i
437	24	carpați	Carpați
437	7 (nota 1)	τάπλάρια	τά πλάγια
438	16	terenno	terreno
438	24	in Servius	la Servius
439	2	in Dosoftei	la Dosoftei
439	6 (nota 1)	einnflanzen	einpflanzen
440	15	πόρνη	πόρνη
446	20	„păstaie“	<i>păstaie</i>
449	4	corectează astfel: Multe din acest fel de plante, dacă le smulgi din pământ, formează, cu rădăcinile lor, un mănunchiu ca un buchet.	
450	8 (nota 1)	ολύπη > <i>tulpinā</i>	τολύπη > <i>tulpinā</i>
451	23	corectează: Grupul de termeni vine din ...	
452	1	*διάστρα	*διάστρα
455	1	decoromână	dacorumână
455	25	iș a. m. d.	și a. m. d.
457	3 (nota 2)	Eniuss	Enius
457	1 (nota 3)	<i>Vierii Mărgineni</i>	<i>Oierii Mărgineni</i>
459	5	depătări	depărtări
460	23	φάραγγος (<i>phárangos</i>)	φάραγγε, - φάραγγος (<i>phárangon</i>)
462	rândul ultim a se șterge <i>O. Dens. l. c.</i> , și <i>Dens. l. c.</i> , <i>REW s. v.</i>		

CUVÂNT DE INCHEIERE

(ap.) Materialul cuprins în partea aceasta a Dacoromaniei X aşteaptă de mai bine de un an şi jumătate să vadă lumina tiparului. Nădejdea noastră ca buletinul Muzeului Limbii Române să poată apare în intervale mai scurte a fost înşelată. Imprimeria Naţională din Bucureşti,* prea aglomerată cu lucrări cărora urgenţa vremurilor de acum le dă întâietate, n'a mai putut să ne tipărească manuscrisul ce i-a fost trimes. A trebuit să găsim altă tipografie aci la Sibiu şi, mai ales, s'o inzestram cu materialul necesar de semne tipografice diacritice şi cu hârtie. Lucrul n'ar fi fost cu putinţă, dacă nu ne-am fi bucurat de ajutorul acordat nouă, cu toată priceperea colegială pentru munca Muzeului nostru, de dl ministru şi prof. *AL. MARCU*. Gândul nostru de mulţumire se îndreaptă deci, acum când încheiem opera aceasta, înainte de toate spre d-sa.

Nădăjduim că de aci înainte vom fi scutiţi de asemenea întârzieri ale lucrărilor de imprimerie care ar putea să trezească uneori şi iluzia greşită a unor întârzieri ale noastre.

CUPRINSUL:

	Pag.
PARTEA I-A:	
PREFAȚA	III—VII
NECROLOG:	
<i>Sextil Pușcariu</i> : Nicolae Drăganu	1—7
STUDII:	
<i>Al. Procopovici</i> : Articol și vocativ	8—25
<i>E. Petrovici</i> : Note slavo-române I	26—38
<i>Dimitrie Macrea</i> : Frecvența fonemelor în limba română . . .	39—49
<i>Dimitrie Macrea</i> : Din Atlasul Linguistic Român: 1. Note istro-române	50—57
<i>G. Giuglea</i> : Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice II	58—67
ARTICOLE MĂRUNTE ȘI ETIMOLOGII:	
<i>Sextil Pușcariu</i> : Despre <i>i</i> final (Pe marginea Atlasului Linguistic Român)	68—69
<i>Sextil Pușcariu</i> : Bulgărisme în graiurile carpato-ruse? . . .	69—70
<i>Al. Procopovici</i> : Clinti	70—72
<i>Al. Procopovici</i> : Adecăte(a), adecăle(a), adecătele(a); de-a 'ncă-telea; uite-uită	72—79
CĂRȚI ȘI REVISTE, RECENSII ȘI DĂRI DE SEAMĂ:	
<i>Sextil Pușcariu</i> , Limba română I; <i>N. Cartoian</i> , Istoria literaturii române vechi I; <i>P. P. Panaitescu</i> , Octoiul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească; <i>Ștefan Pașca</i> , O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea: Cel mai vechiu ceaslov românesc; <i>Tache Papahagi</i> , Din morfologia limbii române; <i>C. Daicovici</i> , Problema continuității în Dacia; <i>Ernst Gamillscheg</i> , Zur Herkunftsfrage der Rumänen (<i>Al. Procopovici</i>)	80—98
Dicționarul Limbii Române, tom. I, partea II, fasc. XIII; Anuarul Arhivei de Folklor, Buc., 1939; <i>Al. Procopovici</i> , Limbă și viață; <i>T. Papahagi</i> , Contribuții lexicale — Etimologii; <i>Petre Coman</i> , Glosar dialectal; <i>G. Popa-Lisseanu</i> , Limba română în izvoarele istorice medievale; <i>Sabin Oprea</i> ,	

	Pag.
<i>nu</i> , Die Szekler; Atlasul Linguistic Român, Partea II (ALRMII), vol. I (G. Giuglea)	98—120
<i>Karl Jaberg</i> , Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes— <i>Ernst Gamillscheg</i> , Über die Herkunft der Rumänen— <i>G. Reichenkron</i> , Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik— <i>G. Reichenkron</i> , Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie; <i>Ilie Bărbulescu</i> , Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi; <i>Al. Rosetti</i> , Istoria limbii române, III, Limbile slave meridionale (E. Petrovici)	120—146
<i>Găzdaru D.</i> , Mici controverse istoromâne; <i>Iroaie P.</i> , Alte cântece populare istoromâne (Șt. Pașca)	146—155
<i>Găldi Ladislav</i> , Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'Époque des phanariotes; <i>Sommerfelt Alf</i> , Les formes de la pensée et l'évolution des catégories de la grammaire; <i>Pușcariu Sextil</i> , Gândirea lingvistică și gândirea filosofică; <i>Procopovici Al.</i> , Problema gramaticii în țara și în școala românească; <i>Capidan Theodor</i> , Le bilinguisme chez les Roumains; <i>Groot A. W. de</i> , Wort und Wortstruktur; <i>Gemelli Agostino</i> , L'analyse électro-acoustique dans l'étude de la psychologie du langage; <i>Menzerath Paul</i> , Der Diphtong, sein Wesen und sein Aufbau; <i>Schürr Friedrich</i> , Umlaut und Diphtongierung in der Romania—Nochmals über „Umlaut und Diphtongierung in der Romania“ (Dimitrie Macrea)	155—168
BIBLIOGRAFIA OPERELOR LUI N. DRĂGANU	169—183
BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ, de <i>Ilie V. Constantinescu</i>	184—224
NECROLOAGE: <i>Matthias Friedwagner</i> (Sextil Pușcariu); <i>H. Jarnik</i> (E. Petrovici); <i>A. Zauner</i> (Al. Procopovici)	225—229
PARTEA II-A:	
STUDII:	
<i>E. Petrovici</i> : Daco-slava	233—277
<i>Romulus Todoran</i> : Moașă „sage-femme”	278—284
<i>Sextil Pușcariu</i> : Etimologii și notițe etimologice (alerga; la, lângă, pringă, dângă; cacamiți; cută, scutesc, scutece; de-afetea; lațe; lespede).	285—297
<i>Sextil Pușcariu</i> : Toponimice românești pe vârful muntelui Olimp	297
<i>Ion Pătruț</i> : Velarele, labialele și dentalele palatalizate	298—308
<i>Al. Procopovici</i> : Inciocăla — de(s)cioacăla	309—314
<i>Șt. Pașca</i> : În legătură cu rom. „mereu”	315—318
<i>Șt. Pașca</i> : „Pânea pruncilor” (Bălgrad, 1702)	319—329
<i>P. Grimm</i> : „Glosarul lui Creangă”	330—334
<i>E. Petrovici</i> : Note slavo-române II	335—352

	Pag.
<i>E. Petrovici</i> : Curătură, cursură; seserman; zo te cuște; târg de țară; omonimia: brâncă „main“, „érysipèle“	335 353—360
<i>Ion Pătruț</i> : A custa în graiul bănațean	361
<i>Dimitrie Macrea</i> : Fizionomia lexicală a limbii române	362—373
<i>Sextil Pușcariu</i> : Disimilarea, diferențierea, despicarea, disocieră și înmugurirea sonantelor	374—403
<i>G. Giuglea</i> : Elemente vechi grecești în limba română	404—462
CĂRȚI ȘI REVISTE, RECENSII ȘI DARI DE SEAMĂ:	
<i>E. Petrovici</i> : Articole publicate în „Transilvania” (Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean; Românii dintre Timoc și Morava; Românii veniți recent în Transilvania? Ce spune lingvistica; Graiul românesc de pe Crișuri și Someș; Simbioza româno-slavă în Transilvania). Sibiu, 1941—1942; <i>Al. Rosetti</i> : Istoria limbii române, IV; <i>Șt. Ciobanu</i> : Începuturile scrisului în limba românească; <i>N. Sulică</i> : Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov). Precizări cu privire la izvoarele lor; Académie Roumaine. Langue et littérature. Buc. 1942 (Al. Procopovici)	463—516
<i>István Knieszsa</i> : Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert (E. Petrovici)	517—545
<i>Sophie Sokolnicka-Izdebska</i> : Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais (Ștefania Lelescu)	546—551
<i>Umberto Cianciolo</i> : Poesie scelte di Mihai Eminescu (G. Giuglea)	552—557
BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ (1941 și completări 1936—1940) de Ilie V. Constantinescu	
	558—573
NECROLOG:	
<i>Leon Diculescu</i> : Giulio Bertoni	574—576
INDICE:	577—606
ERRATA	607—608
CUVÂNT DE ÎNCHEIERE	IX
CUPRINSUL	XI—XIII

nească; <i>N. Sulică</i> : Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov). Precizări cu privire la izvoarele lor; Académie Roumaine. Langue et littérature. Buc. 1942 (Al. Procopovici)	463—516
<i>István Knieszsa</i> : Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert (E. Petrovici)	517—545
<i>Sophie Sokolnicka-Izdebska</i> : Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais (Ștefania Lelescu)	546—551
<i>Umberto Cianciolo</i> : Poesie scelte di Mihai Eminescu (G. Giuglea)	552—557
BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ (1941 și completări 1936—1940) de Ilie V. Constantinescu	
	558—573
NECROLOG:	
<i>Leon Diclescu</i> : Giulio Bertoni	574—576
INDICE:	577—606
ERRATA	607—608
CUVANT DE INCHEIERE	IX
CUPRINSUL	XI—XIII

ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN, publicat sub Înaltul Patronaj al M. S.
Regelui, de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui
SEXTIL PUȘCARIU

Au apărut până acum:

PARTEA I (ALR I). Vol. I: *Părțile corpului omenesc și boalele lui, cu Micul Atlas Lingvistic Român*, (ALRM I), de SEVER POP. (Epuizat).

PARTEA II (ALR II). Vol. I: *A) Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți); B) Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători; C) Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase*, cu *Micul Atlas Lingvistic Român*, (ALRM II), de EMIL PETROVICI. Prețul ambelor volume: lei 9000. Micul Atlas se vinde și separat cu lei 3000.

PARTEA II (ALR II). Vol. I SUPLEMENT: *Termeni considerați obseceni*, de EMIL PETROVICI. Prețul lei 700.

PARTEA I (ALR I). Vol. II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, cu *Micul Atlas Lingvistic Român* (ALRM I), de SEVER POP. Prețul ambelor volume: lei 9000. Micul Atlas se vinde și separat cu lei 3000.

Volumele se pot comanda dela: *Muzeul Limbii Române*, Sibiu, Bul. Principele Nicolae, 24.

DIN BIBLIOTECA „DACOROMANIEI”

CONDUSĂ DE

SEXTIL PUȘCARIU

AU APĂRUT:

- I. GH. BOGDAN-DUICA, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, Tip. Ardealul, 1923 (epuizat) —
- II. AUG. BENA, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, Tip. Ardealul, 1925, p. 41 (epuizat) —
- III. Dr. EMIL PRECUP, *Păstoritul în Munții Rodnei*, Cluj, Tip. Ardealul, 1925, p: 56 75
- IV. G. D. SERA, *Contributo toponomastico alla teoria della Continuità nel medioevo delle comunità rurali romane e preromane dell'Italia superiore*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1931, p. 325 . . . 450
- V. ȘTEFAN BINDER, *Kind, Knabe, Mädchen im dakorumänischen. Ein Beitrag zur Onomasiologie, Teil I. die nördlichen Dialekte, Abschnitt 1. Kind*, Cluj-București, Tip. „Presa“, 1932, p. 40 . . 60
- VI. ALECU PROCOPOVICI, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj 1933, Tip. Cartea Românească, București, 1933, p. 16 45
- VII. NICOLAE DRĂGANU, *Numele proprii cu sufixul -șa*. Cluj, 1933, Tip. Cartea Românească, București 1933, p. 37 300
- VIII. EMIL PETROVICI, *Grăul Carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*. București, 1935, Imprimeria Națională, XXI+270 pag. 450
- IX. ION BREABU, *Michelet și România. Studiu de literatură comparată*, Cluj 1935, Tip. Cartea Românească, IX+162 pag. . . . 150

DACOROMANIA

Buletinul Muzeului Limbii Române, vol.:

- I. (1920—1921), VI + 608 p. (epuizat) —
- II. (1921—1922), VIII + 940 p. (epuizat) —
- III. (1922—1923), X + 1158 p. 900
- IV. (1924—1926), partea I, IV + 640 p.; partea II, XV + 1000 p. 1500
- V. (1927—1928) VIII + 943 p. 1050
- VI. (1929—1930), VIII + 694 p. 975
- VII. (1931—1933), IX + 698 p. 975
- VIII. (1934—1935), XII + 531 p. , 825
- IX. (1936—1938), XII + 696 p. 975
- X. (1938—1941) partea I, VII + 229 p.; partea II, VI + 379 . . . 1050

Lei 600.—

20.